

VASILE SCURTU

TERMENII
DE
ÎNRUDIRE
ÎN
LIMBA
ROMÂNĂ

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

BDD-B483 © 1966, 1969 Editura Academiei

Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 18.227.10.112 (2024-07-18 01:15:03 UTC)

TERMENII
DE
ÎNRUDIRE
ÎN
LIMBA
ROMÂNĂ

VASILE SCURTU

TERMENII
DE
ÎNRUDIRE
ÎN
LIMBA
ROMÂNĂ

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA
BUCUREȘTI 1966

Coperta de: Eugen Stoian

*În amintirea mamei mele
pentru jertfele și străduințele ei*

CUVÎNT ÎNAINTE

Prezenta lucrare a fost încheiată în anul 1949 sub forma unei teze de doctorat, pe care am susținut-o la Facultatea de filologie a Universității „Victor Babeș” din Cluj¹. Așa cum se prezenta atunci, ea cuprindea numai fapte din dialectul dacoromân. Lucrarea a circulat în manuscris și a stat la dispoziția celor care s-au interesat de problema tratată în ea, în primul rând la dispoziția colectivului de la Institutul de lingvistică din Cluj, care, între anii 1948—1952, a lucrat la redactarea Dicționarului limbii române și din care am făcut și noi parte.

Amploarea și progresul studiilor lingvistice din anii puterii populare ne-au determinat să reluăm vechea redactare a lucrării noastre, s-o îmbogățim și s-o îmbunătățim neîntrerupt.

Pentru a fi în concordanță cu titlul la care ne-am fixat inițial, am completat, în primul rând, materialul din dialectul dacoromân cu cel din dialectele românești sud-dunărene². Deoarece prin noțiunea de „limbă română” se înțelege astăzi tot mai mult dialectul dacoromân, singurul care a avut condiții favorabile de dezvoltare și care se vorbește astăzi pe întreg teritoriul țării noastre, fiind și ilustrat de opere literare și științifice de valoare universală, i-am acordat mai întâi acestuia atenția cuvenită, dar, în interesul științific al lucrării, nu am neglijat nici celelalte dialecte istorice românești. Astfel, am menționat întotdeauna, îndeosebi în note, faptele de limbă din dialectele sud-dunărene, tocmai pentru a se putea evidenția evoluția și diferențierea dialectală a termenilor românești în discuție. În forma aceasta explorarea și cercetarea materialului s-a făcut, pe cât a fost cu putință, în întregime, ținându-se seamă de toate izvoarele posibile de consultat în bibliotecile noastre. O dovadă e și faptul că unii din termenii discutați în lucrarea noastră lipsesc din dicționarele existente sau chiar din DA ms.

Am fi dorit să prezentăm în lucrare reflexele și derivatele termenilor de înrudire și în domeniul toponimiei și antroponimiei românești. Ne-am

¹ Concluzia raportului comisiei examinatoare de atunci ne-a stimulat în continuarea cercetărilor și în decursul anilor materialul strins a fost aproape dublat.

² Nu intrăm în amănuntele discuției și a diverselor păreri emise în ultimul timp de unii lingviști în legătură cu problema dialectelor limbii române; am adoptat punctul de vedere al majorității specialiștilor, în sensul admiterii existenței celor patru dialecte istorice ale limbii române: dacoromân, aromân, meglenoromân și istoromân. Aceasta și pentru motivul că materialul nostru este cules și din aceste dialecte. Cf. și Emil Petrovici, *Unitatea dialectală a limbii române*, în SCL XV, nr. 4, p. 443; B. Cazacu, *Autour d'une controverse linguistique: langue ou dialecte? (Le problème de la classification des idiomes romans parlés au Sud du Danube)*, în „Recueil d'études romanes”, p. 13.

dat seama însă că, încadrînd bogatul material al acestora³ — care ar putea forma singur obiectul unui studiu special — lucrarea noastră ar fi luat proporții prea mari. Totuși, pentru a ilustra vitalitatea termenilor noștri și în onomastică, am scos din lucrările de bază consacrate acestei discipline și cuvintele mai uzuale care ni s-au părut mai sigure, mai ales că mulți termeni de înrudire, ajungînd nume de persoane, trec ușor în domeniul toponimiei⁴.

Concepută astfel, credem că lucrarea noastră va completa un gol în domeniul lexicologiei române. Într-adevăr, cartea lui Ernst Tappolet, *Die romanischen Verwandschaftsnamen*, apărută la Strasbourg încă în 1895, pe lângă că se ocupă foarte puțin de limba română, astăzi, în urma progreselor studiilor lingvistice, este mult depășită.

În anul 1959 a apărut la Moscova lucrarea lingvistului sovietic O. N. Trubaciov, *История славянских терминов родства* (Moscova, 1959, 211 p.), care poate servi ca exemplu pentru cine se ocupă de această problemă în diverse limbi.

Afară de aceasta, prin apariția Atlasului lingvistic român, lucrare monumentală pentru cunoașterea graiurilor românești și a limbii române populare în general, se deschid largi perspective studiilor noastre lingvistice. Cercetînd în repetate rînduri hărțile din Atlasul lingvistic român ne-am convins de temeinicia, rigurozitatea și atenția deosebită cu care au adunat bogatul material autorii acestei opere⁵. Amintim doar faptul, destul de concludent și deseori verificat de noi, că atestările textelor se suprapun și se acoperă aproape perfect cu arhivele diverselor cuvinte studiate de noi. Hărțile anexate la lucrarea noastră în legătură cu stratificarea geografică și răspîndirea termenilor în discuție sînt — în parte — întocmite de noi după ALR, altele numai completate sau reproduse.

Așa cum se poate constata și din bibliografia lucrărilor folosite, o atenție deosebită am acordat graiurilor populare, scrierilor populare și colecțiilor de folclor, orientîndu-ne în această privință de adevărul exprimat atît de plastic de către maestrul prozei românești, Mihail Sadoveanu⁶: „N-au adus... lucrări de valoare decît acei care au avut în vedere elementul statornic al neamului nostru, poporul cu limba lui”. Natural, aceasta nu înseamnă că în lucrarea noastră n-am acordat atenția cuvenită limbii literare.

Dar ALR aduce reale foloase nu numai studiului lexicologiei în general, ci și semasiologiei și onomasiologiei⁷, care ne interesează pe noi aici. Obiectul

³ Vezi în această privință cele două lucrări valoroase apărute în ultimul timp: N. A. Constantinescu, *Dicționar onomastic românesc* (CDO), București, 1963, și Iorgu Iordan, *Toponimia românească* (Top. rom.), București, 1963.

⁴ Cf. N. Drăganu, *Toponimie și istorie*, Cluj, 1928, p. 132—135.

⁵ ALR este socotit „pe drept cuvînt, ca unul dintre atlasele cele mai bune în lingvistica romanică dacă nu chiar cel mai bun pînă în momentul de față”. COTEANU, D. 37. Pentru aprecierile și recenziile altor specialiști în materie, vezi IORDAN, L. R., p. 266—267.

⁶ *Poezia populară* (discurs de recepție la Academia Română), București, 1923, p. 9.

⁷ Un studiu temeinic al acestor discipline lingvistice, a limitelor dintre ele și a rezultatelor obținute de către onomasiologie, ne-a dat U. Ricken (Leipzig), *Observații asupra onomasiologiei*, L. ROM. IX, nr. 4, p. 2—23. Același autor, în articolul *Onomasiologie oder Feldmethode? Bemerkungen zur Methode einiger neuerer wortkundlicher Arbeiten*, în „Beiträge zur Romanischen Philologie“, I, Berlin, 1961, p. 190—208, se declară partizan al onomasiologiei, față de normele timpului semantic al lui Trier. Cf. și S. Ullman, *Quelques principes de sémantique générale*, în

acestei din urmă ramuri a lingvisticii a fost definit recent de specialiști consacrați⁸.

Am căutat, pe cât ne-a fost posibil, să ne încadrăm cu lucrarea noastră în această definiție. N-avem însă pretenția că am satisfăcut în întregime cerințele ei: ea însăși este, de altfel, destul de largă, față de profilul dat de către Tappolet (p. 4) sau de Zauner (p. 340) lucrărilor consacrate unor asemenea domenii.

În articolul amintit al lui U. Ricken, publicat în revista *Limba română*, IX, nr. 4⁹, acesta amintește, între altele, și de numărul relativ mic al lucrărilor de onomasiologie în domeniul limbii române, comparativ cu limba franceză sau italiană. Prin lucrarea noastră urmărim să remediem — măcar în parte — această lipsă. În ce măsură și dacă am reușit să ne orientăm în materialul vast ce l-am adunat și interpretat, rămîne să se pronunțe specialiștii.

Ca metodă de lucru, tocmai pentru a prezenta cât mai variat diversele noțiuni sau probleme, am renunțat a organiza materialul după un anumit tipar, așa cum e redat el în cele trei lucrări monografice socotite cu drept cuvînt „consacrate”¹⁰.

S-a afirmat — și pe bună dreptate — că termenii de înrudire constituie „o grupă de noțiuni care sînt destul de asemănătoare pentru a figura sub același titlu și, pe de altă parte, destul de deosebite pentru a ilustra nuanțarea în esența noțiunilor” (TAPPOLET, 5). De aceea, termenii tratați de noi pe sfere semantice, în diverse capitole, sînt prezentați cu toate sensurile și accepțiunile lor (bine înțeles considerîndu-se sfera semantică de înrudire în

„Orbis” I. (1952), p. 172—173; Kurt Baldinger, *Die Semasiologie*, Berlin, 1957; id. *Sémasiologie et onomasiologie*, în „Revue de linguistique romane”, 1964, 28, nr. 111—112, p. 249—272; V. A. Zvegințev, (*Семасиология*), Moscova, 1957. O lucrare mai veche cu privire la limba română ne-a dat L. Șăineanu, *Încercare asupra semasiologiei limbii române*, București, 1885; cf. și Eugenio Coseriu, *Pour une sémantique diachronique structurale*, în „Travaux de linguistique et de littérature”, Strasbourg, 1964, 2, nr. 1, p. 139—186.

⁸ „Die Onomasiologie erscheint auf Grund des heutigen Forschungsstandes als jene sprachwissenschaftliche Disziplin, welche — ausgehend von einer mehr oder weniger deutlich abgegrenzten, im Bewusstsein einer Sprachgemeinschaft lebendigen Einzelvorstellung oder von einer Gruppe verwandter Begriffe — das Ziel verfolgt, deren verschiedenartige lexikologische, stilistische, metaphorische und allfällige extragrammatikalische Ausdrucksmöglichkeiten in Schriftsprache und Mundart für ein bestimmtes Sprachgebiet zu sammeln und unter eingehender Berücksichtigung aller begrifflichen, sachgeschichtlichen, geographischen und psychologischen Faktoren diachronisch und synchronisch zu deuten. Sie soll damit einen Beitrag leisten an die Lösung des allgemeinen Problems von Sprachtradition und Sprachwandel”. Bruno Quadri, *Aufgaben und Methoden der onomasiologischen Forschung. Eine entwicklungsgeschichtliche Darstellung*, Bern, 1952, p. 175—176. Lucrarea cuprinde și o bogată bibliografie generală asupra onomasiologiei. Pentru alte definiții și istoricul acestei ramuri a lingvisticii, vezi IORDAN, L. R., p. 247—248, precum și *Enciclopedia italiana*, vol. XXV, Roma, 1935, s. v.

⁹ La p. 21—22 se dă o bibliografie aproape completă a lucrărilor onomasiologice relative la limba română, după care urmează o altă listă a lucrărilor generale de onomasiologie (p. 22—23). Regretăm că unele lucrări din ultima listă nu ne-au parvenit pentru consultare. Cf. și V. Sorbală, *Termenii pentru denumirea ferestraelor în graiurile moldovenești*, în „Limba și literatura moldovenească”, Chișinău, II, 1959, 3, p. 28—34; idem, *Denumirile toponimului în graiurile moldovenești*, în „Limba și literatura moldovenească”, III, 1960, 2, p. 44—49.

¹⁰ TAPPOLET; A. Zauner, *Die romanischen Namen der Körperteile*, în „Romanische Forschungen”, XIV (1903), p. 339—530; C. Merlo, *I nomi romanzi delle stagioni e dei mesi*, Torino, 1904. Cf. mai nou teimeinică lucrare a lui Jean Renson, *Les dénominations du visage en français et dans les autres langues romanes*, Paris, 1962, I, II.

sens larg), indiferent dacă accepțiunea respectivă nu se încadrează întotdeauna în subcapitolul în care a tratat cuvîntul. De exemplu, moș cu sensul de ‘soțul moașei’ nu intră la înrudirea de sînge, însă l-am tratat aici pentru că se leagă etimologic de moș ‘bunic’ și pentru că n-am voit să dispersăm materialul, fragmentînd astfel caracterul monografic al lucrării. În felul acesta dominantă semantică reiese din titlul fiecărui termen în parte, ceea ce ne dispensează de a mai nota sensuri principale, secundare etc., fiind suficientă numai precizarea extensiunii și eventual menționarea polisemiei termenului respectiv.

Deși caracterul lucrării noastre e, în primul rînd, descriptiv¹¹, nu am neglijat nici factorul istoric, atît de important în evoluția termenilor noștri, ci am căutat să prezentăm fenomenele în ansamblu și în interdependență, țînînd seama de realitatea istorico-socială¹².

Pentru lămurirea diverselor probleme sau fenomene lingvistice propriuzise, am încercat să privim faptele din punct de vedere atît semasiologic, cît și onomasiologic¹³.

Ne dăm seama că prezentarea materialului din lucrarea noastră are adesea un caracter lexicografic și uneori prea laconic, dar, avînd în vedere caracterul monografic al acestei lucrări, am căutat să ilustrăm cu cît mai multe atestări și citate termenii de înrudire din limba română, pentru ca cercetătorii, atît români cît și străini, să poată găsi, în legătură cu faptele studiate, toată documentația necesară. Sperăm, de asemenea, că, astfel, lucrarea noastră va prezenta interes chiar și pentru nespecialiști, știut fiind că în țara noastră problemele de limbă au interesat întotdeauna pături largi de cititori.

În preocupările noastre a intrat numai în mod tangențial problema formării termenilor de înrudire în perioada străveche¹⁴, dar nu am neglijat aspectul social legat de acest proces în cursul secolelor. Importanța termenilor de înrudire pentru ilustrarea caracterului latin al limbii noastre reiese din felul în care am tratat anumite cuvinte. De altfel, această problemă este sintetizată în capitolul final al lucrării.

¹¹ Cf. și V. Melnic, *Variantele dialectale pentru noțiunea „bunic”*, în „Limba și literatura moldovenească”, VI (1963), nr. 2, p. 51, unde se dau lămuriri în legătură cu sistemul descriptiv și clasificator al termenilor de înrudire.

¹² Cf. W. Bahner (Leipzig), *Observații asupra metodelor actuale de cercetare a vocabularului*, în L. ROM. X, nr. 3, p. 203; cf. și N. C. Kristoturian, *Despre raportul dintre general și particular în procesul cunoscătorii*, în „Probleme de filozofie”, 1954, nr. 6, p. 48–49. Vezi mai recent Vasile Arvinte, *Din terminologia corpului omenesc: sold, coapsă, pulpă (pe baza ALR)*. Încercare de analiză structurală a lexicului, în SCL XIV, nr. 4, p. 439–440.

¹³ Cf. W. Bahner, *op. cit.*, p. 195 (notă).

¹⁴ Vezi în această privință lucrările: Friedrich Engels, *Originea familiei, a proprietății private și a statului*, ed. a V-a, București, Editura Politică, 1961; B. Delbrück, *Die indogermanischen Verwandtschaftsnamen*, Leipzig, 1885, p. 590–593; B. D. Grecov, *Țăranii în Rusia*, București, 1952, p. 65–74; A. Isacenko, *Индоевропейская-и славянская терминология родства в свете марксистского языкознания*, în „Slavia” XXII, (1953), nr. 1, p. 43–80; H. H. Stahl, *Contribuții la studiul satelor devătmașe românești (Contribuții...)*, I, București, 1958, p. 25–26, 28, 102, 143, 166; O. N. Trubaciov, *op. cit.*; Lucia Wald, *Aspecte ale progresului în evoluția categoriilor gramaticale*, în P.L.G. I, p. 94.

Din lucrare reiese limpede forța legăturilor de înrudire și importanța lor în viața poporului nostru¹⁵. Legăturile familiale indestructibile la poporul român sînt explicabile în parte și prin împrejurările istorico-sociale specifice în care el și-a desfășurat viața de-a lungul timpurilor. Ele se reflectă în mod evident în folclorul nostru, expresie a realităților vieții poporului. Lirica populară românească este străbătută, după cum se știe, de puternice sentimente, prin care se exteriorizează stările sufletești, relațiile dintre persoane, comunitatea de viață, armonia și dragostea între membrii aceleiași familii¹⁶, care merge pînă la rudenia cea mai îndepărtată. Așa cum se va putea constata și din expunerea faptelor, ea cuprinde în același timp și sentimente de largă sociabilitate și umanism în general.

Multe din creațiile terminologiei noastre, în special cele diminutive, ogîndesc în ele realitatea unor relații familiale indisolubile.

În încheiere, ne îndeplinim o plăcută datorie exprimîndu-ne un cald sentiment de mulțumire către prof. univ. George Giuglea, acad. prof. Emîl Petrovici și lector univ. Ionel Stan, ale căror observații judicioase ne-au fost de un real folos în elaborarea lucrării de față.

Cluj, ianuarie 1964

V. S.

¹⁵ „Într-adevăr, cu toată fărâmișarea grupurilor de rude pe familii conjugale și gospodării individuale, nemotenia rămîne o mare realitate; ea participă solidar la toate evenimentele de familie (botezuri, nunți, înmormintări, pomeni etc.) și constituie pentru toți membrii ei o comunitate efectivă de ajutor mutual în toate prilejurile vieții. O nemotenie... este ea însăși un fragment important al satului. Mai de mult nemotenia a fost mai puternică... ea a slăbit abia în secolul XIX, cînd pătrunde capitalismul la sate”. Cf. Traian Herseni, *Familia și grupurile genealogice, în Cercetări antropologice în ținutul Pădurenilor – Satul Bătrîna*, București, 1961, p. 64. „Conștiința moșnenilor și razeșilor din ținuturile române despre înrudirea între toți locuitorii satului devălmaș, fixarea unei genealogii, în parte fictive, și legenda unui „moș” comun al comunității arată lămurit că, deși comunitatea sătească era formată din familii diferite, așezate în sat la date diferite, se păstrase totuși, ca o justificare a unității obștești, tradiția despre comunitatea de singe moștenită de la ginți” (P. P. Panaitescu, *Obștea sătească în Țara Românească și Moldova (Obștea...)*, București, 1964, p. 10; cf. și H. H. Stahl, *Contribuții...*, III, București, 1965, p. 155 și urm.).

¹⁶ Amintim aici doar cîteva dintre minunatele versuri populare, în care este exprimat cu duioșie, dar puternic, acest sentiment: *Strugurel bătut de piatră, Râu ti, doamne, fără tată! De-ai călca din piatră-n piatră, Din străin nu mai faci tată! Strugurel bătut de brumă, Râu ti, doamne, fără mumă! De-ai călca din urmă-n urmă, Din străin nu mai faci mumă!* НОВОС, р. р. 57. *Cine n-are maică-n sat Umblă ziua supărat, Doarme noaptea-nlăcrimat. Cine n-are maică-n lume N-are-o vorbă cui o spune, De i-o spune la străin, Pînă-n ziuă satu-i plin*, id. ib. 58. *Vai de mine rău se șede Codrului fără molizi Și mie fără părinți... Codrului fără frunzițe Și mie fără măicuță, Codrului fără de frați Și mie fără de frați; Codrului fără de flori Și mie fără de surori.* FOLC. TRANS. I, 362. Cf. și diverse fragmente din bocete, în SCLF II, p. 78.

I

RUDENIA DE SÎNGE
ÎN LINIE DREAPTĂ

B U N I C

După cum se știe, termenul denumește pe tatăl unuia dintre părinții cuiva. *Într-o duminică, prin cârneleaga, a venit tatăl mamei, bunicul meu David Creangă din Pipirig, la noi.* CREANGĂ, A. 18. La plural are și sensul de ‘părinții părinților’, p. ext. ‘strămoșii’. *În casa bunicilor era atîta căldură!* DL. Se folosește și ca termen de adresare către un om mai bătrîn.

Sinonime dacoromâne (unele numai „aproximative”): auș, băbăic, baci, bătrîn, bit, bun, bunel, dedă, monea, moș, nene, papucă, taică, tataie, tată, tătuș, tete, tînu, unchi, unchiaș. (Vezi la fiecare termen în parte).

Sinonime compuse: bîtu — bătrîn, moșu — (ăl) — bătrîn, tatu — (ăl) — bătrîn, tată — bîtu, tată — bun, tata — (ăl) — mare, tată — moș, taică — bătrîn, taică — bîtu, taică — moș, tete — mare, tete — moș; în istr. be-tîru — čâje; în ar. *tata mari*¹.

După ALR I/II h. 169 *bunic* este răspîndit într-o arie compactă în centrul Moldovei care coboară spre sud-vest, cu o mică ramificație și în sud-vestul Transilvaniei.

Cele cîteva derivate atestate pentru *bunic*, cum sînt *bunel* (cf. TDRG; H. XIV 400 în Tulcea; ALRM I/II sau (pct. 508, 516), *bunicuș* nu sînt prea răspîndite în graiurile populare. Derivarea însă prezintă o importanță deosebită în cazul terminologiei de înrudire, în general, căci ea dă adesea conținutul și sensul afectiv al termenilor respectivi. De altfel, însuși *bunic* este derivat din *bun* (cu suf. dim. hipocoristic *-ic*), avîndu-și originea, desigur, în vorbirea afectivă a copiilor.

Procedeul de derivare de tipul *bunic* este cunoscut și în alte limbi romanice, ceea ce presupune că termenul a început să fie atașat semantic încă din latina populară de *avus* și de *atavus* și apoi a rămas ca substantiv independent. Cf. fr. dial. *bonique* ‘vieillard’, vald. *bunik*, prov. *bonic*, cat. *bonich*, sp. *bonico* ‘passablement bon’.

¹ Sinonime numai în dialectele sud-dunărene: în a r. *pap* ‘bunic, bătrîn, moș’ (< lat. *pappus*; cf. și gr. *πάππος* ‘bunic’). Cf. PAPAĞAGI, B. 101, 134; id. S. 236; WEIGAND, AR. II 234; PASCU, D. II 38; T. PAPAĞAGI, D.; REW 6213; ALR I/II h. 169, 189. E întrebuințat și ca termen de respect către un om mai în vîrstă (ALR I/II h. 202, pct. 06, 08), deci sinonim cu dr. *bade*. La pl. *păpîni* = 1. străbuni (T. PAPAĞAGI, D.); 2. termen colectiv pentru tată și mamă (ALR I/II h. 169, pct. 09, note). Cuvîntul nu apare în latina clasică (GRANDGENT, 22), e împrumutat ca termen afectiv și de respect prin scriitorii bisericești (ERNOUT-MEILLET, 695). Cf. REW 6213. Vezi: *auș*, *moș*. *Tot* ‘bunic’ < alb. *toto* ‘padre; prete greco’. (Cf. T. PAPAĞAGI, *Etimologii*, București, 1940, p. 18.) *Ghiușă* ‘bunic; bătrîn’ (< alb. *gjysh* ‘idem’). T. PAPAĞAGI, D.; cf. DR V 894. Cf. dr. *ghiuș*.

În istr. *nono* ‘bunic’ (< it. *nonno*); *nona* ‘bunică’ (< it. *nonna*). Cf. *Graiul românesc* I 1927, nr. 11, p. 222; FĂT-IR. IV 1929, p. 80. Vezi: *dedă*.

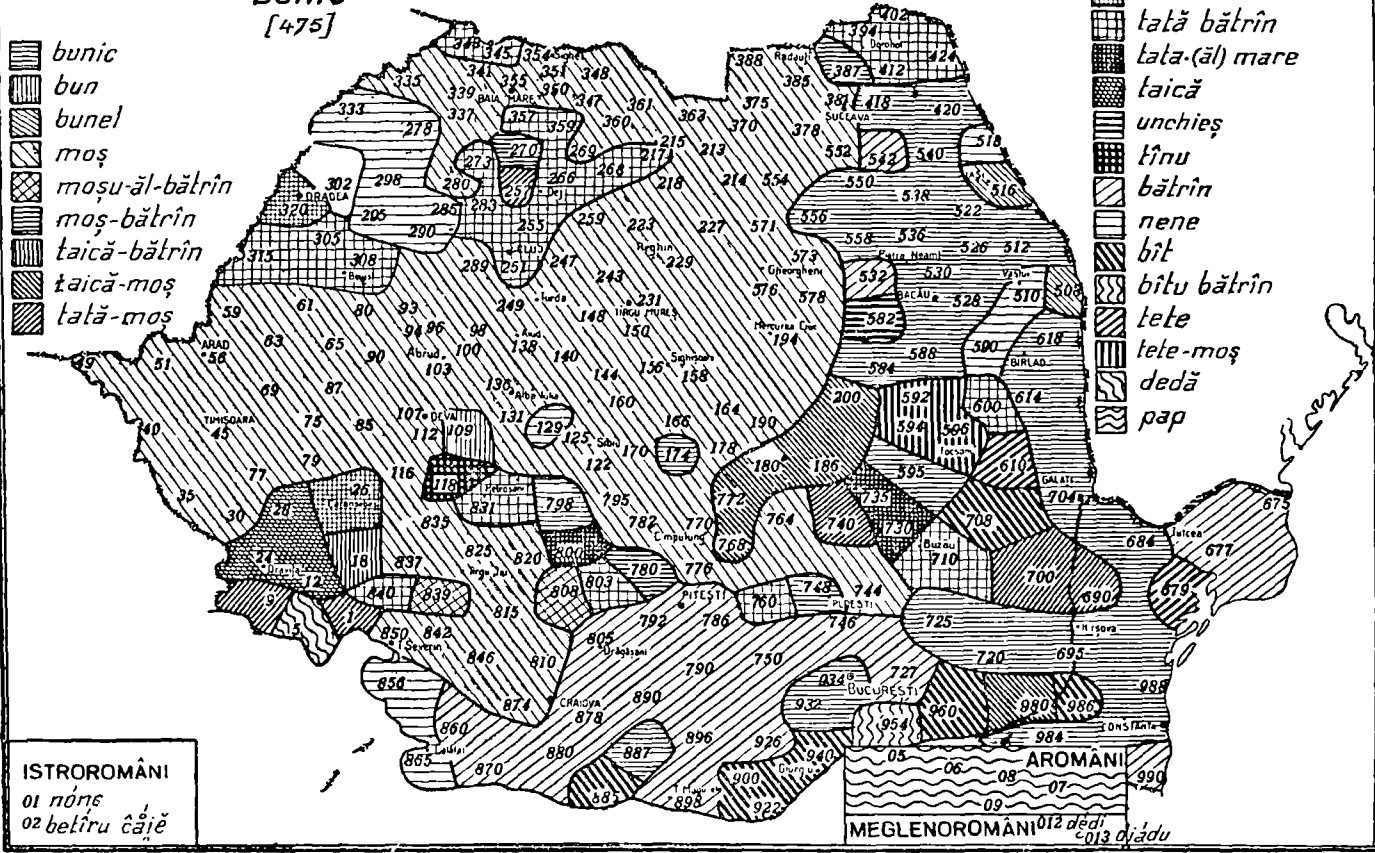
ATLASUL LINGVISTIC ROMÂN I (ALR I)

BUNIC
[475]

HARTA 1

- bunic
- bun
- bunel
- moș
- moșu-âl-bătrîn
- moș-bătrîn
- țaică-bătrîn
- țaică-moș
- țală-moș

- țală bun
- țală bătrîn
- țala-(ă)l mare
- țaică
- unchieș
- țînu
- bătrîn
- nene
- bît
- bîtu bătrîn
- țete
- țete-moș
- dedă
- pap

ISTROROMĂNI
01 nōne
02 belîru cājē

AROMĂNI
05
06
09
07
MEGLENOROMĂNI
012 dēdi
013 dīadu

Bun ‘bunic’ a apărut în dacoromână prin elipsa substantivului determinat, din sintagma *tată-bun* (sau *mamă-bună*) în care *bun* nu are înțelesul de ‘veritabil, adevărat’, ci sensul afectiv al acestui adjectiv¹. *Bun* sau *bună* (atestată sub forma substantivată încă în Pravila lui Calimachi de la 1812, cf. DA; ALRM, I/II h. 237, pct. 109) au înlocuit, cu timpul, compusele: *tată-bun* (sau *mamă-bună*). Acestea din urmă au corespondente și în alte limbi sau dialecte romanice: fr. dial. *bo-papa* și *bō-mammā*, sau *pay bu(n’)* și *may-bune*; it. *pa-bun* și *ma-bun* (TAPPOLET, 76).

În on.: **Bunu**, **Buna**; în istr. cu rotacism: **Burul**. CDO.

Menționăm acum o serie de termeni compuși cu *bun*, *bunic*, formați cu prefixul *stră-* (< lat. *extra-*) care le imprimă o valoare intensivă și indică sensul de vechime, de origine îndepărtată a membrilor generației respective. Semantic, acest prefix se apropie de prefixele: *răs-* (*răz-*) < slav. *paз* — și de *pre-* < vsl. *пра* —². Uneori *stră-* este concurat sau înlocuit prin *răs-* (*răz-*), cu aceeași valoare: *străbun*³ ‘străbunic, răz-bunic’ — mai frecvent întrebuițat la plural cu sensul de ‘strămoși’; *străbunic*⁴ ‘tatăl bunicului; străbun’; *răzbunic*⁵ ‘străbunic’ (ALR I/II h. 169 pct. 530, în note)⁶; adj. *străbun*, -ă, (rar) *străbunesc*, -ească cu sensul de ‘strămoșesc’. O dublă formație prefixală cu nuanță superlativă de natură să accentueze și mai mult vechimea ascendenței avem în *răzstrăbunic(ă)*, *răsstrăbun(ic)*⁷ *restrebun(ic)*: *Descoperise că se trage din Petru vodă Rareș care era prestrebunul restrebunului său* (I. Negruzzi, în „Convorbiri Literare”, VII 113)⁸; rar, cu triplă formație prefixală: *preresrebun*⁹, în sfârșit cu repetarea primului prefix: *răsrăstrăbunic(ă)* (MARIAN, NU. 63)¹⁰.

¹ Cf. și Iorgu Iordan, *Introducere în lingvistica romanică*. Curs ținut la Facultatea de filologie a Universității din București, 1957, p. 129, nota 1.

² Cf. vsl. *праАѠаѠъ* ‘proavus’, *праотць*, *прадѠникъ* ‘pronepos’, *прапроднтель* ‘străpărinte’ (MIKLOSICH, SEW s. v.), s.-cf. *praded* ‘strămoș’; cf. și rus. *прагяд* și *прапрагяд* ‘străbunic’; (desigur cu infl. pref. rus) în limba moldovenească: *prababa*. Cf. „Limba și lit. mold.” VI, (1963), nr. 2, p. 55, notă.

³ Cf. în ar. *propator* ‘străbun, strămoș’. În dr. (aromânism; învechit) [Avraam] *fu propator și strămoș domnului Hristos*. DOSOFTEIU, v. s. 217 (< gr. *προπάτωρ*); cf. T. PAPAHAĞI, D; GEAGEA, E. 397.

⁴ Cf. ar. *stripap* ‘strămoș’ (DALAMETRA; cf. T. PAPAHAĞI, D.), *stripărinte* (id. ib.).

⁵ Sub forma *răz-bunic* a pătruns și în graiul ceangău (MÁRTON, p. 56).

⁶ Dar în exemple ca: *puțin îmi pasă de bunicu-său și de răzbunicu-său* întărește noțiunea *bunic*. Cf. IORDAN, ST. 210.

⁷ Cf. Rodica Ocheșeanu, *Prefixele superlative în limba română*, în SFC I, p. 38–41; id. *Prefixul stră-*, în SFC II, 82, 85; Gh. Bulgăr, *Prefixul răs-* în limba română, în SFC I, 22.

⁸ Această derivare — la Negruzzi — este o formație a scriitorului. Tot de origine cărturărească sint și formele: *răsrăstrăbunic(ă)*, *răsrăsstrămoș*, -oașă, *răsrăstrămamă*. MARIAN, NU. 63.

⁹ Prefixul are corespondente în limba latină pe *-ab* sau *-al* care serveau exclusiv la indicarea bunicilor de gradul 2 și 3.

¹⁰ Cazuri similare pentru astfel de redublări avem și în vorbirea familială din limba franceză. Cf. Cr. Nyrop, *Grammaire historique de la langue française*, vol. III, Copenhague, 1908, p. 221 și urm.

BUNICĂ

Este femininul lui *bunic*. Sinonime ¹ (unele numai „aproximative”): *babă* (*babiță*, *băbică*, *babucă*), *bătrână* (*tină*), *bîță* (*bîtică*), *bună*, *bunicuță*, *buniță*, *mamă* (*mămucă*), *mamă mare*, *mamaie*, *maică*, *mătușă*, *moașă* (*moșică*). (Vezi la fiecare termen în parte².) Se întrebuițează și sub forma substantivată *bună* (de la care a derivat cu suf. -ică). *Pe poliță aruncată De cînd a fost buna fată*. JARNÍK-BÎRSEANU, D. 260; cf. DA. După ALR I/II h. 169 și 170 *bună* apare răspîndit în centrul și sudul Transilvaniei, iar *bunică* în Moldova, sporadic în Muntenia și Transilvania, și o singură dată în Oltenia (pct. 798). *Bunică* s-a extins pe un teren mai mare decît *bunic* deoarece sinonimul său *moașă* a ajuns să însemneze în unele regiuni ‘sage femme’. Astfel s-a impus o diferențiere între acești doi termeni care explică și situația deosebită a extinderii lor teritoriale.

Și în cazul termenului de față găsim sinonime compuse, de aceeași natură ca la *bun-bunic*: *mamă* (*maică*) -*bătrînă*, -*bună*, -*bîță*, -*mare*, -*tînă*; *mîcă-bătrînă*, *moașă-bătrînă*; barbarismul *gramama*; istr. *betîră maiă*.

În derivatele: *bunicuță* (PLG III 75) și *buniță* (IORDAN, ST. 182), ambele sinonime cu *bunică*, nuanța afectivă este dată de sufix.

Der. on.: *Bunița*, *Bunaica*, *Bunoiă*. CDO.

Pentru indicarea unui grad superior de ascendență, față de *bunică*, avem: *străbună* ‘străbunică, răzbunică’; *străbunică* ‘mama bunicului sau bunicii cuiva; străbună, răzbunică’. *Străbunică* e întrebuițat — rar — și cu valoare adjectivală: *Tineretea primăverii ajungea încă o dată pe aceste înălțimi străbunice*. GALACTION, O. I 333, ap. DL.

¹ Cf. pentru limba moldovenească: V. Melic, *Variantele dialectale pentru noțiunea „bunica”*, în „Limba și lit. mold.” VI, nr. 2, p. 51—58.

² Sinonime rar atestate și de mică circulație:

Cică ‘bunică, mamă mare’ (RĂDULESCU-CODIN, 16). Cuvînt din graiul copiilor (DA; cf. COSTIN, GR. BĂN. II 62).

Cuță (LEXIC REG. 119). Este o prescurtare din *bunicuță* și aparține tot graiului copiilor.

Iaiacă (IORDAN, BUL. FIL. IX 125) întrebuițat în Moldova. Forma mai veche pare a fi fost *iică*. Datează cam din epoca fanariotă, avînd la bază tema gr. γιγιά ‘Grossmutter’, iar sufixul -că a venit poate de la cuvinte înrudite semantic sau sinonime ca: *bunică*, *neneacă*, *maică* (cf. id. ib.). Este același termen pe care îl găsim în ALR I/II h. 170, în care Brătescu-Voinești după ce a răspuns *bunică* a adăugat: „În familie ziceam *iecuța*, după grecește” (cu suf. -uță).

Mimi (I. CR. VI 152, în fostul județ Neamț). Este un cuvînt de desmierdare din graiul copiilor.

Maie. Cunoscut de noi în comunele Măceșu și Poiana din fostul județ Dolj. Cu acest sens termenul are circulație generală în ar., cum ne atestă și ALR I/II h. 170. (WEIGAND, VL. M. 49; cf. id. AR. 316; PAPAHAĞI, B. 663; MIHĂILEANU; GR. S. IV, p. 59; T. PAPAHAĞI, D.; OBED T. 360, DALAMETRA.) În ultimele două atestări și cu sensul de ‘babă, femeie bătrînă’. În top. *Maia* cf. Iorgu Iordan, *Top. rom.*, 519). Etimologic: < s.-cr. *maja* (Koseform) < *majka* (BERNEKER, SL. WB. II 8); cf. lat. *majus*, -a (ad. T. PAPAHAĞI, D.). În limba orășenilor dr. *Maia* devine hipocoristic pentru *Maria*.

Sinonime numai în sudul Dunării:

în a r.: *omă* ‘bunică; bătrînă’ < *om* (cf. T. PAPAHAĞI, D.); vezi: *Dodă*;

în i s t r.: *nona* (ALRM I II h. 238). În cîteva comune din jurul Craiovei au fost colonizați friulani și italieni. Sub influența limbii acestora românii din com. Alirnați spun la *bunică nona*; în m e g l.: *deadă* (< *dead*) (CAPIDAN, MG. III 106).

BUNICĂ
[476]

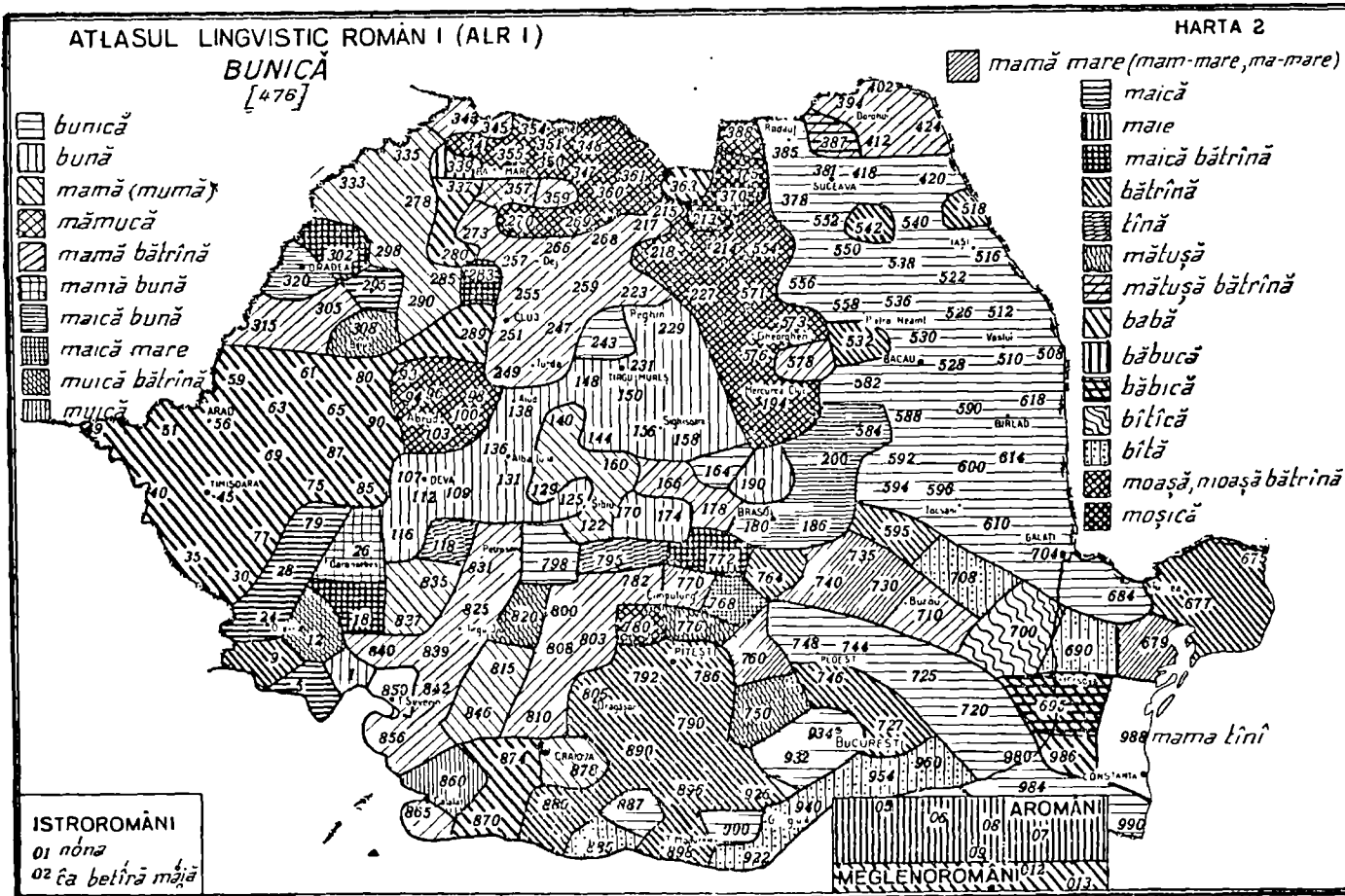
- *bunică*
- *bună*
- *mamă (mumă)*
- *mămucă*
- *mamă bătrână*
- *mană bună*
- *maică bună*
- *maică mare*
- *mucică bătrână*
- *mucică*

 mamă mare (mam-mare, ma-mare)

- *maică*
- *maie*
- *maică bătrână*
- *bătrână*
- *lină*
- *mătușă*
- *mătușă bătrână*
- *babă*
- *băbucă*
- *băbică*
- *bitică*
- *bită*
- *moașă, moașă bătrână*
- *moșică*

ISTROROMÂN
01 *nóna*
02 *ca beliră măiă*

AROMÂN
01
02
MEGLENOROMÂN
012
013

Bunică servește și ca termen respectuos de adresare către o femeie mai în vîrstă. Cu această accepțiune, termenul este întrebuințat ca sinonim cu *mătușă* (ALR I/II h. 167, pct. 596, 610, 782) și, mai rar, cu *babă* (h 196) și cu *lele*, (h. 203).

Raportat la cosemanticul său masculin, atît ca răspîndire geografică cît și ca vitalitate, *bunică* se dovedește mai puternic. Cu sensul său de bază, acest termen a fost însușit și de unele limbi ale popoarelor vecine sau ale minorităților naționale: ucr. *bunika* (MIKLOSICH, w. 59); *buna*, *bunika* (CRÎNJALĂ, R., p. 227, 431, 432); vezi și *bunica* în unele graiuri poloneze (ARHIVA VI, p. 671), și în graiul ceangău din Moldova: *bunika* și *rëzbunika* (MÁRTON, P. 561) ¹.

A U Ș

În dialectul dacoromân cuvîntul este atestat astăzi foarte rar cu sensul de ‘moș, moșneag’, sau (învechit) ‘bătrîn, bunic, unchi’ ². Cu aceleași sensuri se găsește și în dialectul aromân unde e încă viu, avînd și mai multe derivate ³.

În dacoromână, cuvîntul e pe cale de dispariție. ALR nu-l înregistrează. Astăzi se mai păstrează probabil în derivatul *aușel* numele unei păsări (DA), sau în derivatul *neaoș* (PUȘCARIU, L. R. I 224). Amintim aici părerea lui V. Bogrea care credea că în *neafaluș* din Muscel avem de-a face cu o contragere a urării *bună dimineța la Moș Ajun* (cf. DR III 1923, p. 874).

Dispariția lui *avus* în limba română a fost cauzată, desigur — ca și în alte limbi romanice — și de slaba lui constituție fonică ⁴ (cf. și it. *ao*, *aaf*, forme extrem de rar atestate). În română lat. *avus* ar fi trebuit să dea **au*. La acestea se mai adaugă și concurența și vitalitatea cosemanticului său autohton *moș*. *Auș* mai este atestat astăzi doar în Muscel cu accepțiunea de ‘bărbat’ ⁵, îndepărtîndu-se astfel de sensul de bază, încît putem afirma că acest termen e în situația de a-și pierde însăși forma sa internă. Tendința de „degradare” a cuvîntului se observă chiar și în dialectul aromân unde începe să aibă nuanță ironică sau ireverențioasă (cf. SCL VII, nr. 4, p. 457).

¹ Ca nume de plantă este atestat în bg. și s.-cr.: *bunika* ‘măselariță’.

² Gr. Brîncuș, *Cercetări asupra unui grai de tranziție*, în „Revista Universității «C. I. Parhon»”, 1955, nr. 2—3, Seria științelor Sociale-Filologie, p. 204.

³ *Aușă* ‘bătrîn’. Întrebuințat și ca termen de respect către un om mai în vîrstă (ALR I II h. 202, pct. 07). Derivate: *aușatic* ‘strămoș, bătrîn’; (colectiv) *aușame* ‘bătrînețe’; *aușescu* adj. ‘bătrînesc’; *auși* vb. IV ‘a îmbătrîni’; *aușiță* ‘bătrînețe’, *str(ă)auș* ‘strămoș’ (CDDE, cf. DALAMETRA, D., PASCU, D. I 47; WEIGAND, AR. II 296; OBED. T. 342, JAHRESBER. II 97; PETRESCU, M. II 145; BOURCIEZ, ÉLÉM. 564; T. PAPAHAĞI, D.).

⁴ Cf. A. Darmesteter, *La vie des mots*, capitolul *Comment meurent les mots*, Paris, 1925, p. 162.

⁵ C. Rădulescu-Codin, *Muscelul nostru. I. Comuna Corbi și locuitorii săi*, Cimpulung, 1922, p. XLIII.

Termenul *auș* a fost explicat din lat. *avus*¹ (> **au* + suf. *-uș*). Tot cu ajutorul sufixelor continuă să trăiască și în alte limbi sau dialecte romanice, avînd sensuri apropiate sau identice cu al nostru. În v. fr. *avelet* 'Enkel'; neap. *ravone*, friul. (*a*)*von*; borm. *lai*; piem. *avo* 'Onkel'; compusul genovez: *mesy-au* 'Grossvater' (REW 839)².

În dacoromână termenul *auș* e destul de bine ilustrat în toponimie³. Astfel avem: *Dosul Aușului*, pădure în fostul sat Cîmpa (reg. Hunedoara), *Aușelul*, munte în sudul Munților Sebeșului; curs de apă și vale în Munții Sebeșului⁴.

În on.: *Aușul, Aușan, Aușacă, Aușun*. CDO.

BĂTRÎN — BĂTRÎNĂ

Pe lingă accepțiunea obișnuită 'persoană ajunsă la o vîrstă înaintată', în cadrul sferei semantice de care ne ocupăm termenul are mai multe sensuri. Mai întii este acela — întrebunțat numai la pl. — 'moși, strămoși', uzual și în loc. a d j. și a d v. *din bătrîni* = din vremea veche, din moși strămoși. *Indictionul îl prăznuraste bisearica din bătrîni luînd obicină*. DOSOFTEIU, v. s. I. *Căci te iubeam cu ochi păgîni și plini de suferinți, Ce mi-i lăsară din bătrîni Părinții din părinți*. EMINESCU, O. I 192.

Un sens regional al familiar, răspîdit mai ales în Transilvania, este acela de 'părinte' (la sg. m. 'tată' la sg. f. 'mamă').

Semnalăm că același sens îl are și ar. *bitrănă* (MIHĂILEANU). *La luat să nu gîndim C-avem doi bătrîni acasă, Ne-am lua și nu ne lasă*. JARNÍK-BİRSEANU, D. 58; cf. ALR I/II h. 151, pct. 61. *Se bucură bătrînul și-i fălos, Cînd îmi citește numele în ziar*. BENIUC, v. 101⁵.

În domeniul înrudirii, sensul cel mai răspîdit al lui *bătrîn(ă)* este acela de 'bunic(ă)' acesta avînd desigur la bază tot ideea de bătrîneț cuprinzînd în sine, firește și expresia stimei sau afecțiunii față de omul ajuns la o vîrstă înaintată. Cu sensul de 'bunic', *bătrîn* este răspîdit (după ALR I/II h. 169) în Oltenia, Muntenia și Dobrogea; în Transilvania

¹ Sub forma *avius* 'bunic' este atestat în sec. al II-lea într-o inscripție din Moesia superioară (cf. H. Mihăescu, *Limba latină în provinciile dunărene ale imperiului roman*, București, 1959, p. 190). *Avus* 'bunic (din partea mamei sau a tatălui)' nu indica un termen de înrudire definit, ci un nume familiar, desemnînd un 'ancien' din familie (ERNOU-MEILLET, D. 91—92).

² Cf. Battisti C. — Alessio G., *Dizionario etim. italiano*, p. 3996, apoi G. Rohlfs, *Dizionario dialettale delle tre Calabrie*, vol. II. Halle-Milano, 1934, s. v.; Fr. Diez, *Romanische Vortschöpfung*, Bonn, 1875, p. 36.

³ Acest fapt se adaugă la multe altele care confirmă constatările cercetătorilor privitoare la caracterul adesea mai conservativ al toponimiei în ceea ce privește diversele fapte de limbă. Cf. Iorgu Iordan, *Top. rom.*, p. 47.

⁴ Din *Monografia văii Jiului*, în curs de elaborare la Institutele de lingvistică din București și Cluj. Cf. și N. Drăganu, *Românii în veacurile IX—XIV pe baza toponimiei și a onomasticeii*, București, 1933, p. 120—121; DR I 146, Iorgu Iordan, *Top. rom.*, p. 498; M. Homorodean, *Probleme de toponimie*, în CL VIII, nr. 2, p. 265.

⁵ Cf. și sensul social: *bătrîni* — 1. copiii moșului întemeietor al unui sat; 2. nepoții aceluși moș (ROSETTI, P. 166); 3. (la sg.) o parte din pămîntul obștii (P. P. Panaitescu, *Obște...*, p. 148; cf. *Istoria României*, vol. II, București, 1962, p. 34; H. H. Stahl, *Contribuții...*, III, p. 170 și urm.).

este înregistrat numai în pct. 159, iar în Moldova în pct. 540 și 542. *Bătrînă* 'bunică' are cam aceeași arie, iar în aromână este atestat numai de MIHĂILEANU, D.

Tot ideea de bătrînețe și respect stă și la baza sensului de 'lele' a lui *bătrînă* în câteva puncte sporadice din ALRM I/II h. 286.

Derivatele *bătrînel* (H. XII 141, în Dedulești-Rîmnicu-Sărat) și *bătrînică* (PAMFILE, CIM. ap. GL.) cu sensul de 'bunic, bunică' cuprind în ele, datorită sufixului, o pronunțată nuanță dezmiertătoare.

Compusele pe care le formează cuvîntul sînt destul de numeroase: *tată-bătrîn* (rezultat desigur din distincția ce o fac copiii în legătură cu vîrsta între *tată* și *bunic*), răspîndit în nord-vestul Transilvaniei, nordul Moldovei și puncte izolate din Oltenia și Muntenia (cf. ALR I/II h. 169 și 170); *tătucă-bătrîn*, *taică-bătrîn*¹; *mamă bătrînă* (cu aproape aceeași arie ca și *tată-bătrîn*); *maică (muică)-bătrînă*, *mamă-tîna*. Formele *tînu* și *tîna*, cu sensul de 'bunic(ă)' sînt prescurtări din *bătrîn(ă)*, apărute, evident, în graiul copiilor. *Tînu* și *tîna* sînt cunoscute și de noi în câteva comune din jurul Năsăudului². Cf. și L. ROM. XI, nr. 4, p. 407.

Procedeele de formare a acestor compuse, în care ideea de bază este însușirea fizică, este cunoscut și în romanitatea apuseană, însă în măsură mai mică și pe teren limitat³.

Totuși formații ca *tata-ăl-bătrîn*, *moșu-ăl-bătrîn* (istr. *čala betîru čaie*; *ča betîră măjă*) le putem socoti creații pe teren românesc căci ele sînt vii în graiurile populare (cf. ALR I/II h. 169, 170).

În formarea termenilor compuși o evoluție interesantă o prezintă compusele cu adj. *mare*. În cadrul limitelor preocupărilor noastre acest adjectiv are sensul de 'bătrîn, mai în vîrstă, mai mare în ani'⁴. *Tată mare* 'bunic' (ALR I/II h. 169, pct. 730, 735 și 800); *mamă-mare* (*mam-mare*, *ma-mare*) (h. 170 pct. 679, 680, 730, 735, 740); *maică-mare* (h. 170, pct. 768) 'bunică'. *La capul sălașului, Mama porumbașului; Și la sălaș, la picioare, Tata și cu mama mare*. FOLC. TRANS. I 571. În astfel de compuse trecerea de la (*tată-mamă*) *bătrîn(ă)* la (*tată-mamă*) *mare* s-a făcut probabil tot în graiul copiilor. De altfel termenii variază chiar în cadrele aceleiași familii. Fiica mea cea mare zicea bunicilor dinspre tată „tată și mamă bun(ă)”, celor dinspre mamă „tată și mamă mare”. Și în celelalte limbi romanice noilor formații pentru noțiunile de *bunic(ă)*, pleacă din graiul copiilor⁵.

¹ Cf. în ar. *pap-aușū* 'moș bătrîn'.

² Pentru *tîna* 'bunică, mamă bătrînă' cf. și COMAN, GL. În câteva sate din jurul Craiovei am înregistrat personal și formele — desigur trunchiate — *trinu* și *trina*.

³ Cf. *pay-viel* și *may viele* (în departamentul Basses-Pyrénées din sud-vestul Franței); n. bret.: *tad coz* și *mam coz* (*coz* 'bătrîn'); v. bret.: *hendal* și *henmam* (*hen* 'bătrîn'); cf. TAPPOLET, 76.

⁴ Încă în limba latină, e adevărat numai în stilul juridic și deci abstract, găsim formații ca: *avunculus magnus* — *amila magna* (TAPPOLET, 76).

⁵ Compusele acestea (cu *mare*) își au patria lor de origine în Franța: *grand-père* — *grand mère*, sau tot acolo — (în limba familiară și a poveștilor): *père-grand* — *mère grande*. Ele sînt răspîndite atît în franceza literară cît și în diverse graiuri regionale, unde găsim formații ca: *paire-gran* — *maire-gran*, *papa-grand* etc. (cf. TAPPOLET, 77). Din franceză au pătruns masiv și în italiană sub diverse forme ca: *págrand* — *mama-granda*, sau *mare-grand-*; *papa grand* — *mamma granda*; *tata-gran* — *mama gran* (cf. id. ib., p. 78); abr. *tata (g)rosē* sau în calabr. *tata (g)ranni nonno* (BATTISTI-ALESSIO).

În limba română unii dintre acești compuși ca *tată-mare* și în special *mamă-mare*, dar mai ales barbarismul *gramama* — așa cum atestă și dicționarele — sînt împrumuturi, rezultatul unor transferuri de sens, sau mai bine-zis calculi după alte limbi (Cf. fr. *grand - père* ‘bunic’, *grand’ mère* și *grand’maman* ‘mamă mare, bunică’; germ. *Gross-papa*, *Gross-vater* ‘bunic’, iar *Gross-mama*, *Gross-mutter* ‘bunică’; magh. *nagy anyja* ‘bunică’). Ele nu sînt formații populare, au intrat prin limba literaturii artistice, poate și prin guvernantele de altădată, fiind în același timp o dovadă a tendinței de cosmopolitism a burghezo-moșierimii¹.

Etimologic : l. cl. *veteranus* > l. v. *betranus* ‘veteran’. Termenul este cunoscut în toate dialectele limbii române, ceea ce dovedește că este continuat din latina populară în romanitatea orientală. Vechimea lui ne-o dovedesc și sensurile bogate și variate — din alte sfere decît cea a înrudirii — dar mai ales numeroasele derivate pe care le are (vezi DA). Cuvîntul fiind răspîndit prin soldații romani reflectă și o situație lingvistică socială în legătură cu „veteranii”, care erau împrumutări după terminarea serviciului militar.

În on. : **Bătrinu-l, Bătrîna, Bătrîn/casa, Bătrîncea.** CDO.

B Î T — B Î T Ă

Sensul de bază și cel mai răspîndit al cuvîntului este acela de ‘bunic(ă)’. Atestările din textele noastre, inclusiv DA și ALR I/II h. 169 și 170 îl arată răspîndit sporadic prin Oltenia, Muntenia, Moldova și Dobrogea. Este atestat și în poezia populară : *Frunză verde ș-o lalea, Tînără-i nevasta mea, Tinerică ca bîla* (GR, s. III 309).

Cuvîntul are cîteva derivate și compuse, se pare destul de des întrebunțate (în Luncavița-Dobrogea) : *bîtic(ă)* și *bîtel* (GR. s. III 342, cf. ALR I/II h. 170, pct. 700); *bîtu-bătrîn* ‘bunic’ (ALR I/II h. 169, pct. 954; (cu sensul de ‘bătrîn’) *taică-* (sau *tata-*) *bîtu*, *maica-* (sau *mama-*) *bîta* (DA).

Prin încrucișare și lărgire de sens termenul a primit și alte accepțiuni care par a avea la bază tot ideea de bătrînețe, dar în același timp sînt întrebunțate și ca adresare (în limbajul familiar) : *bît* ‘om bătrîn, moș, moșneag’ (ALR I/II h. 189 pct. 932, în note), ‘unchi’ (h. 165, pct. 954); *bîtă* ‘babă’ (h. 169, pct. 616, 900, 932), ‘mătușă’ (h. 167 și 168, pct. 954), ‘lele’ (h. 203, pct. 610 și 960).

După ALR aria cuvîntului coincide cu aria lui *bătrîn(ă)*, cu sensul de ‘bunică’. Identitatea ariei de răspîndire geografică întărește presupunerea din DA că *bît(ă)* nu este altceva decît o prescurtare din *bătrîn(ă)*, intervenită în graiul copiilor.

În on. : **Bit, Bîtă, Bite.** CDO.

¹ I. L. Caragiale pune în gura unor personaje ale sale astfel de neologisme sau barbarisme pentru a satiriza și ridiculiza anumite defecte ale unor categorii sociale. Cf. Gr. Scorpan, *Vocabularul lui Caragiale*, în „Iașul nou”, III (1951), p. 134—135; Luiza și Mircea Seche, *Procedee grafice pentru realizarea comicului în opera satirică a lui I. L. Caragiale*, în L. ROM. III, nr. 4, p. 67.

P A P U C Ă

(Familiar și învechit în graiul copiilor.) Cuvînt monosemantic avînd și varianta *papuc* (DL; DM), ambele cu sensul de 'bunic'. Nu se găsește în popor și nu e înregistrat nici de ALR. A intrat la noi în epoca fanariotă, așa cum îl atestă și etimologia < ngr. παππούς (GĂLDI, M. 217), iar ca formă s-a orientat după *babacă*. *Moșul se zice și papucă*. GOLESCU, c. 295. *Închipuiește-te înconjurat de vro jumătate de duzină de nepoți și nepoțele... care... să zică în glasul lor de ingerăși: moșucu, papucu*, ALECSANDRI, T. 1209; cf. CIHAC, I 193.

M O Ș

Cuvînt polisemantic și de circulație generală în limba noastră, cu sensul primitiv și de bază de 'om bătrîn, moșneag, unchiaș', *moș* este atestat și în dialectele românești sud-dunărene¹.

Denumeste (mai ales la pl.) și seria ascendenților mai îndepărtați, generațiile vechi, bătrîni, strămoșii², acoperind aproape în întregime sensurile lat. *proavus, abavus, atavus, tritavus*. Acest sens este atestat încă din primele noastre texte de limbă. *Părinții (moși IIUR) noștri supuseră noao*. PSALT. 154; cf. ILRL, 124, 129, 225. *Am aflat cap și începătură moșilor de unde au izvorît în țară*. URECHE, LET. I 94; cf. VARLAAM-SADOVEANU, 47. *Cum au apucat ei din moșii și din părinții lor*. HRISOV (1657), GCR. I 174/2.

Derivatele formate de la acest cuvînt sînt următoarele: **strămoș** (frecvent mai ales la pl.) 'înaintașul din cele mai îndepărtate timpuri al unei familii, al unui neam; străbunic, străbun'; cf. și ar. **străpap** și **str(ă)aus**. *Dar lăsați măcar strămoșii ca să doarmă-n colb de cronici, Din trecutul de mărire v-ar privi cel mult ironici*. EMINESCU, o. I 151. Amintim și expresia uzuală: **din (sau de la) moși strămoși** = din timpurile cele mai vechi, de demult, din generație în generație. *Afară arme fel de fel rămase de la moși strămoși*. RETEGANUL, ap. CADE; cf. ar. **di pap-străpap**, cu același sens. **Strămoștean** 'descendent, urmaș (îndepărtat)'; **strămoșese, -ească** adj. 'al strămoșilor; moștenit de la strămoși'; **strămoși** vb. 'a moșteni din moși-strămoși'; **strămoșește** adv. 'ca strămoșii, după obiceiul strămoșilor'; **strămoșie** s.f. 'calitatea de strămoș; ceea ce este moștenit, ceea ce face parte din moștenire'. Acad. Iorgu Iordan, în articolul *Despre inovație în limbă* (SCL XI, nr. 4, p. 525) observă că **strămoșie** la Argehi³ este o

¹ În me gl. *moș* (WEIGAND, VM. 22, 48; GR. S. VI, 168; PAPAĞI, R. M. 54); în istr. *moș* (JAHRESBER. VI, 279); în a r. : (rar) *moșu* (T. PAPAĞI, D.), este însă frecventă forma feminină *moșe* (MIHĂILEANU, D.; PASCU, D. II, 223; PAPAĞI, B. 32, 38, 46, 701; OBED. T. 361). În legătură cu această problemă cf. studiul lui Th. Capidan, *Raporturile albano-române*, în DR II 456, 539; id. *Macedoromânii*, București, 1942, p. 165.

² Cf. istr. *avi* strămoși (FĂT-FR. V. 68). Cf. it. *avo* = 1. bunic; 2. (la pl.) strămoși. (*Dicționar italian-român*. Ed. Științifică, București, 1963, s. v.)

³ „Descoperim drumul tradițiilor îndepărtate și ne putem stabili în veacul veacurilor un criteriu și o strămoșie”, în *Adevărul literar și artistic* din 3 febr. 1929; cf. L. ROM. XIV, nr. 1, p. 90—91.

creație lexicală personală. Cuvîntul fiind însă atestat încă la Coresi¹, a cărui limbă muntenească o cunoaște profund poetul Arghezi, e foarte posibil ca termenul menționat să nu reprezinte neapărat o creație personală a poetului. Mai mult, acum în urmă găsim atestat și derivatul *a strămoși*².

Moș este folosit și ca termen de adresare (mai ales către un bătrîn), cu diverse nuanțe. Cf. și derivatul *moșic* (L. ROM. XI, nr. 1, p. 45). Aceleași accepțiuni le are și ar. *papu*. Cu sensul de ‘tată vitreg’ (ALR I/II h. 153, pct. 530) folosit ca termen de adresare trebuie pus în legătură cu vîrsta celui căruiia îi este adresat, dar poate conține și o nuanță ironică a copiilor conștienți că persoana respectivă nu-i tatăl lor adevărat. Ca termen de adresare are și sensul de ‘bade’ (ALR I/II h. 202).

Un sens destul de răspîndit este acela de ‘bunic’, larg atestat în daco-română (în toată Transilvania, inclusiv Banatul, Crișana și Maramureșul, în Bucovina, Oltenia și nord-vestul Munteniei). Cf. ALR I/II h. 169; L. ROM. IX, nr. 3, p. 79; GL. M. Acest sens este înregistrat de toate dicționarele noastre și îl găsim atestat încă începînd cu *Pravila lui Lucaci*³, Moxa (CUV. D. BĂTR. I 395/6) și *Pravila Moldovei*. Cf. *Cronicarii munteni*, I 539; BUDAIDLEANU, Ț. 175; FOLC. TRANS. I 481; *Istoria Țării Românești* (ediția C. Grecescu, București, 1959, p. 88).

Derivatele, dar mai ales compusele în care apare sînt iarăși o dovadă despre largă lui întrebuințare: *strămoș* ‘tatăl bunicului sau al bunicii cuiva’ (în raport cu strănepoții săi); ‘străbunic’ (L. ROM. XIV, nr. 4, p. 441); *răstrămoș* (cu dublă formație prefixală) ‘Ururgrossvater’ (TDRG, cf. IORDAN, ST. 210); (pentru intensificarea sensului și accentuînd o origine și mai îndepărtată, cu reduplicarea prefixului *răs-* combinat cu prefixul *stră-*) *răstrămoș*, *răsrăstrămoașă* (MARIAN, NU. 63); *moșic* ‘bunic’ (ARVINTE, GL.); în on. *Moșic* CDO; compuse: *moș-bătrîn*, *moșu-ăl-bătrîn*, *tată-moș*, *taică-moș* (ALR I/II h. 169)⁴.

Un alt sens al termenului discutat — specific subdialectului moldovenesc⁵ — este acela de ‘unchi (fratele tatei sau al mamei; soțul mătușei)’⁶; cf. ALR I/II h. 165, 166. Termenul *moș* adresat unui unchi foarte tînăr (SCL VI, nr. 1–2, p. 144) îl socotim ca o nuanță accidentală.

Alte sensuri, mai puțin răspîndite, care intră în sfera preocupărilor noastre sînt: ‘soțul moașei’ (*moașă* ‘sage femme’) în fostul județ Dolj (ALRT II 287, 339), apoi cunoscut de noi ca frecvent în jurul Năsăudului și atestat acum în urmă de către cercetători și în Țara Hațegului; apoi,

¹ „Den strămoșiiia amu păcatelor cu sfînta botejune slobozitu-ne-ama”. EVANGHELIAȘ, a. 1581, 51/22.

² „Cîntecul Miorii era strămoșit din unul în altul” (ARVINTE, GL. 65).

³ Cf. I. Rizescu, *Aspecte ale lexicului Pravilei ritorului Lucaci*, în L. ROM, XIV, nr. 4, p. 440–441.

⁴ Compusul *tăima-moș*, înregistrat de MOLIN, R. B. 11, pare a fi o deformare survenită în graiul copiilor.

⁵ Cf. E. Petrovici, *Repartiția graiurilor dacoromâne pe baza Atlasului lingvistic român*, în L. ROM. III, nr. 5, p. 9.

⁶ Pentru această evoluție semantică, cf. și aceea, identică, a lat. *avus* la ‘unchi’ (ERNOUT-MEILLET, 92).

rar, 'naș (de botez)' care trebuie explicat probabil în legătură cu vârsta înaintată a nașului, raportată la fini (ALR I/II h. 216) ¹.

Cuvîntul *moș* face parte din fondul principal lexical al limbii române. În limba albaneză, sub forma *motsh* (*mosh*) < *mot* 'timp, an' înseamnă 'vîrstă'. După unii cercetători, în româna comună ar fi existat inițial numai fem. *moașă* (< alb. *moshë*). Într-adevăr în aromână există și astăzi *moașă* 'bătrînă'. După Th. Capidan ² în dacoromână și meglenoromână s-a refăcut un nou masculin *moș*, căci în aceste dialecte dispăruseră *auș* și *papu*. Formarea masc. *moș* s-ar fi întîmplat după despărțirea dialectului aromân de celelalte dialecte.

S-ar putea ca punctul de plecare pentru existența și dezvoltarea acestui cuvînt în dacoromână să fie totuși *moș* — avînd în vedere bogăția lui de forme și sensuri precum și răspîndirea lui pe un teritoriu atît de vast. Aceste sensuri, împreună cu numeroase alte derivate (pe care nu le-am menționat deoarece nu intră în sfera înrudirii) sînt înregistrate de toate dicționarele noastre dovedind vechimea și vitalitatea sa deosebită. Cuvîntul este larg atestat cu numeroase sensuri și în domeniul folcloric ³. Este atestat documentar apoi ca nume de persoană și în nume topice din secolul al IX-lea (cf. DRĂGANU, R. 128—129, 156, 256, 324). Sub forma *moša*, glosat 'moașă, bunică', apare într-un document slavon din anul 1480 ⁴, iar sub forma *mošua* 'mătușă' tot într-un astfel de document din 1579, (în onomastică) din anii 1480, 1554 și 1573 (cf. BOGDAN, GL. 77, 177).

Din limba română termenul a pătruns și în limba unor popoare vecine sau naționalități conlocuitoare. Sub forma *moșul* și *mošo* îl găsim în limba bulgară (ARHIVA, XVI p. 363 și XXVIII p. 101; cf. DR III 232). Tot aici și în derivatul *mošika* (POPOVIĆ, CONTR. p. 80). *Mošă* (< rom. *moașă*) în Craina și Timoc (id. ib.). *Moșul* 'Alter, Greis, Grossvater'; *moša* 'Grossmutter, Hebamme' (pentru evoluția istorică a cuvîntului vezi CRÎNJALĂ, R., 165, 350, 352, 432); în limba ucraineană și chiar polonă: *bunica* (*Arhiva Românească*, V, 1940, p. 269); tot în ucraineană *moșul* cu sensul de 'bunic', iar *moša* în Bucovina și Colomeia cu sensul de 'bunică' și 'sage-femme' (MIKLOSICH, W. 59; cf. *Noua Revistă Română* I, 1900, p. 408; Balkan Archiv, II, 139); în limba maghiară *mosuj* 'bunic' (BLEDY, INFL. 68); la sași *Mosch* 'moșneag, bunic' (Brendörfer I. *Román elemek az erdélyi Szász nyelvben* p. 34); *Moosche* f., *Moschu* m. ⁵; iar în graiul ceangău din Moldova: *mosul* 'Väterchen, mein Alter; Onkel, Vatersbruder' (Wichmann, 100); *Moșuli* în toponimia din Bosnia (PUȘCARIU, ISTR. II 290) ⁶.

¹ Regional, sensul se găsește și în franceză și spaniolă, însă schimbarea reciprocă a termenilor din aceste limbi se explică prin faptul că *bunicul* este luat și ca *naș* la botez (TAPPOLET, 82); cf. Gr. Brîncuș, *Reconstrucția elementelor lexicale autohtone în româna comună*, în SCL, XVII, 2, p. 213—214.

² *Raporturile albano-române*, în DR II, p. 456, 539.

³ Vezi PAMFILE, CER., 27; id. CR. p. 158, 178; id. S. T. p. 4, 50, 62, 74, 124; MARIAN, I. p. 209, 380—395; E. Todoran, *Timpu în basmul românesc*, în L. L. VI, p. 414, și urm.

⁴ I. Bogdan, *Documente privilegiate la relațiile Țării Românești cu Brașovul și Țara Ungurească în sec. XV și XVI*. București, 1905, p. 159—161.

⁵ Cf. Helmut Protze, *Zum rumänischen Einfluss auf das Siebenbürgisch-Sächsische*, în C L III, (1958), Supliment, p. 393.

⁶ Cf. Ivan Popović, *Geschichte der serbokroatischen Sprache*, Wiesbaden, 1960, p. 479.

Aria geografic-istorică evidentă care păstrează încă valoarea și vechimea cuvîntului trebuie să fi fost totdeauna Dacia, unde a existat totdeauna o viață agricolă. (Pentru valoarea acestui important termen etno-familiar a se vedea și studiul lui Ion Donat cu o sugestivă hartă a instituției moșnenilor¹.)

Amintim cîteva din atestări și derivate on.: **Moș, -ești, Moșu, -l, Moșuleț, Moșoiaia, Moșcior, Moșescul.** CDO.

Cuvîntul este autohton fiind numai înrudit cu forma albaneză, și face parte, probabil, din graiurile preromane, ilirico-traco-dace, deci aparține vechiului fond autohton carpato-balcanic².

M O A Ș Ă

Fiind femininul lui *moș*, acest termen prezintă o evoluție semantică asemănătoare, în parte, cu acesta.

Sensul vechi este acela de 'femeie bătrînă, babă'³, care în dacoromână și-a restrîns sfera de întrebuițare fiind înlocuit sau dislocat de alți termeni, în special de sinonimul *babă*. (Cf. ALR. I/II h. 196 și 212.) Servește și ca termen de adresare cu care cei mai tineri numesc o femeie mai în vîrstă, fiind sinonim în această accepțiune cu *mătușă* și *lele* (cf. ALR I/II h. 203; BOGDAN, GL. 77; SD). Derivat: *strămoașă* 'femininul lui strămoș' (CORESI, EV. 129; cf. IORDAN, L.R.A. 102).

Un sens mai vechi, astăzi regional, este acela de 'bunică', cunoscut și în aromână (PAPAĞI, B. 548). În dacoromână are atestări destul de vechi. *Moașa* = avia. ANON. CAR. *Avu Theodora rudî despre moașe-sa*. CUV. D. BĂTR. I 397, *Tatăl și mama, moșul și moașa*. PRAVILA, ap. TDRG; cf. DOSOFTEIU, V. S. 922. *Nepotul duce pe moș de mîină, Moașa pe nepoței și nepoate, Iară nora pe soacră-sa bătrînă*. BUDAI-DELEANU, Ț. 175; cf. *Croniciari munteni I*, 539, L. L. VI 135. Hărțile ALR înregistrează acest sens în fostele județe Turda și Alba, într-o arie din nordul Transilvaniei și Bucovina și în cîteva puncte din fostele județe Neamț, Mureș și Ciuc⁴. În unele localități din această arie avem și derivatul *moșică*; în pct. 780 și com-

¹ *Datele principale din istoria Oltenei pînă la anul 1600*, Craiova, 1943; id. *Așezările omenesti din Țara Românească în sec. XIV—XVI*, în *Studii*. IX, 1956, nr. 6, p. 87—89.

² Cf. Th. Capidan, *Limbă și cultură*, București, 1943, p. 413—414; id. *Romanitatea balcanică*, București, 1936, p. 35; P. P. Panaitescu, *Interpretări românești*, București, 1947, p. 54; D. Macrea, *Despre originea și structura limbii române*, în L. ROM. III, nr. 4, p. 13; I. I. Rusu, *Contribuția lui Al. Philippide la cunoașterea elementului autohton în limba română*, în L. ROM. VIII, nr. 3, p. 20; V. Ciobanu, A. I. *Iafimirski și folclorul român*, în SCLF VIII, nr. 3—4, p. 686; MIHĂILĂ, I. 126; Al. Rosetti, *Sur quelques termes du daco-roumain relatifs à la propriété terrienne*, în BULL. LINGU. IX, p. 79—80; ILLR, p. 387; PHILIPPIDE, O. R. II 724; RUSSU, TR. D. 130.

³ Acest scns este atestat, parțial, și în două din dialectele sud-dunărene. În a r.: *moașe* (DALAMETRA; cf. MIHĂILEANU; WEIGAND, AR. II, p. 317, PAPAĞI, B. 32, 38, 46, 701; OBED. T. 361; DR II, 538—539; F D I, 100, 101; T. PAPAĞI, D.); în m e g l.: *moașă* (GR. S. VI 164; cf. CAPIDAN, MG. III 196; ALR I/II h. 196).

⁴ Despre înlocuirea termenului *moașă* cu acela de *mamă bătrînă* 'bunică' în graiul viu de astăzi este o dovadă mărturisirea subiectului anchetat de la pct. 359 care a adăugat „mai înainte se zicea +moașă +” (ALR I/II h. 170; cf. și I. Rizescu, *op. cit.*).

pusul : *moaşă-bătrână* (vezi ALR I/II h. 170). Sînt cunoscute, de asemenea, *strămoaşă* ‘mama bunicului sau bunicii cuiva ; străbună’ (CADE) și (cu dublă formație prefixală) *răstrămoaşă* și cu sensul de ‘Ururgrossmutter’ (TDRG).

Un sens rar este acela de ‘nașă (la botez)’ păstrat numai în derivatul *moșuică* (cf. ALRT II, 23 pct. 29).

Cu sensurile înșirate pînă acum, *moaşă* are o arie destul de restrînsă. Odinioară, ca și *moș*, a avut mai multe sensuri. Cu timpul a rămas general numai acela de ‘sage-femme’, cunoscut astăzi în toate regiunile dialectului dacoromân și atestat frecvent în texte, începînd cu *Palia de la Orăștie*¹. (Cf. ALR I/II h. 212.)

În unele părți i se mai zice și *moaşă-mare* (ȘEZ. IX, 1905, p. 158), iar în jurul Năsăudului și *moaşă de coșarcă*, deoarece moașa obișnuiește să ducă într-o ‘coșarcă’ mîncare la lehză (SCURTU, GL.).

Sensul de ‘sage-femme’² se păstrează, desigur, din timpurile cînd numai bătrînele cu experiența lor serveau ca moașe ‘obstetrix’. Ajungînd să denumească și o funcție socială specializată și-a lărgit sfera : sensul specializat ocupă locul principal sau de frunte, iar celelalte sensuri cad pe al doilea plan. Pentru valoarea sa de circulație amintim și derivate ca : *moșică* (ȘEZ. IX 158) *Nu-i de vină mămuca, Ci-i de vină moșica, C-o țipat ciupa pe flori să fiu dragă la feciori.* FOLC. TRANS. I 286 ; în on. *Moșica.* CDO ; *Moși* vb. : *Moșe-sa mi l-a moșit, Buricelu’ i-a tăiat.* BAL. OLT. 125. *Moșit* s. n. ‘acțiunea de a moși’ (DM) ; *Moșoi* s. m. ‘soțul moașei’ (MAT. DIALECT. I 213). Atestat și în on. : *Moșoiu.* CDO.

În on. : *Moșa, Amoășei.* CDO.

Cu această accepțiune, *moaşă* are toate șansele să se mențină și să dăinuiască, datorită organizării rețelei medicale pe un plan dezvoltat. În nomenclatura actuală a personalului de asistență medicală, *moaşă* este numită nu numai femeia încredințată cu servicii speciale la nașterile din clinici și spitale, ci și aceea de la casele de nașteri care au luat ființă în toate comunele și satele noastre.

DEDĂ

Este un cuvînt învechit și popular în dacoromână. Are înțelesul de bază de ‘bunic ; moș, moșneag’. Variante fonetice : *dedo* ‘bunic, moș’ (JAHRESBER. III, 311) ; *dieda* ‘bunicul’ (ARH. FOLK. VI 335, 380) ; *dedea* ‘bunicul’ (C. V. II, p. 30 ; cf. ALR I/II h. 169, pct. 5) ; *diedă* ‘moșneag’ (ALR I/II h. 189, pct. 5 : *dieda ăl bătrîn*). Alte variante : *dead, deadiu, dede* (DA ms.).

Servește și ca termen de adresare față de persoane în vîrstă (mai ales precedînd nume proprii). *Un glas de copil : Dedea Spiru, dedea Spirul*

¹ Vezi substanțialul studiu al lui R. Todoran, *Moaşă „sage-femme”*, în DR X₂ (1943) p. 278–284.

² Termen corespunzător în af. *mămie* ; *mimie* (DALAMETRA ; cf. T. PAPAĞAGI, D ; ALR I II h. 212, pct. 07, 08) < gr. μαμή ‘idem’.

(M. Davidoglu, *Omul din Ceatal*, București, 1948, p. 18); *Că șa ziși dedu Goțe*. PAPAĞAĞI, R. M. 66.

Termenul circulă și în dialectele sud-dunărene fiind sinonim cu formele din dacoromână¹.

Tot în legătură cu acest termen amintim numele plantei *dediță* care înseamnă 'bunicuță, bătrinică' (ARHIVA, XXIX 431—432; id. XXXII 73; cf. DR. III 649; IORDAN, L. R. 70—71).

Etimologic, cuvântul are la bază v. sl. дѣдъ 'avus, Grossvater'. În limba română el reproduce în mod fidel înțelesurile pe care le are în limbile slave, dovedind o „sinonimie teritorială” în diverse zone lingvistice de contact (în special Banatul)².

Unii lingviști l-au considerat ca provenit din limbajul copiilor „Lallwort” (DELBRÜCK, 468).

Cu sensurile din română, mai largite, este dat și pentru limbile slave, arătându-se că în comparație cu alți termeni de înrudire, acesta s-a format mai târziu din cauză că în orînduirea gentilică *bunicul* era considerat tot ca *tata* (TRUBACIOV, 68—71).

În on.: **Deadul, Dedu, Ded/ev, -ovița, -ulești, -ulescu, Dediul** și top. **Bezdead** 'fără moș' (CDO), apoi **Bezdedelul** (Iorgu Iordan, *Top. rom.*, p. 499, 500).

B A B Ă

Cu semnificația lui de bază și cu cea mai largă răspîndire, termenul denumește pe femeia ajunsă la o vîrstă înaintată (și corespunde masc. *moș*). Sinonime: *bătrînă, moașă* (ALR. I/II h. 196).

Prin extensiune (desigur în directă legătură cu vîrsta) a ajuns la sensul de 'bunică'³ (cf. VAIDA, răspîndit, după ALR. I/II, h. 196, într-o arie compactă din vestul Banatului, unde este general pentru această noțiune), în sudul Crișanei, apoi în pct. 870, 874 (Oltenia), 280, 337 (Sălaj), 289 (Cluj), 352, 363 (Bucovina). Derivatele *băbuță* (pct. 339) și *băbică* (pct. 695, 986; cunoscute de noi în fostul județ Dolj) sînt inte-

¹ În me gl.: *ded, deadu* 'bătrîn, moș, bunic' (GR. S. III 386; cf. CAPIDAN, M. G. III, 106. FĂT-FR. I, 1926, p. 9). Mai des este atestat cu sensul de 'bunic' avînd și forma feminină *dedă, deadă* (WEIGAND, UM. 50; cf. PAPAĞAĞI, MG. 208; CAPIDAN, MG. III 106; ALR I II h. 169) dar și cu sensul de 'babă' GR. S. III 386. În acest dialect *dede* e întrebuițat și ca termen de adresare (ALR I/II h. 202 pct. 012). În i s t r.: *did* 'bunic', moș, unchiaș' (JAHRESBER. VI, 207, FD IV 153, 163; CANTEMIR, T. 164). Aici apare și ca derivat cu prefixul *pre-*: *Căutat-l-av dizi și predizi noștri*, unde *dizi* 'bunici', iar *predizi* 'străbunici', ap. Petre Iroaie, *Cîntece poporane istro-române*, în FĂT-FR. XI 1936, p. 20; cf. în dr. numele de comună *Deda* (raionul Toplița, Reg. Mureș Autonomă Maghiară).

² Cf. D. Gămulescu, *Împrumuturi lexicale sîrbocroate în Banat (Împrumuturi...)*, în ROMANOSLAVICA, X, 1964, p. 215.

³ Cu ambele sensuri (*babă* și *bunică*) se găsește și în dialectele sud-dunărene. A r. și me gl. *babă* (MIHĂILEANU; cf. DALAMETRA; PASCU, D. II 181; PAPAĞAĞI, B. 584; id. M. R., 118; CAPIDAN, EL. 57—58; id. MG III 30; COTEANU, D. 146; GR. S. III 186; WEIGAND, VM 49; T. PAPAĞAĞI, D.). În i s t r. *băbe* (MIKLOSICH, E. 60; JAHRESBER. VI 197; CANTEMIR, T. 158; POPOVICI, D. R. II 91).

resante fiindcă în acele părți se întrebuițează numai sub această formă. Un astfel de derivat avem și în istr. *babine* 'Grossmutter' (POPOVICI, R. D. II 91).

Sensul de *mamă* a lui „babă” (KLEIN, D.; cf. LB; LM; GL; VICIU, GL.) îl socotim ca o fază intermediară spre accepțiunea de 'bătrână, mamă-bună, bunică'.

Sensul de 'moașă' (sage-femme)¹ este atestat începînd cu Anon. Car. și Pravila de la Govora². Acest sens apare în unele localități din Banat în sintagma *babă-de-buric* (MARIAN, NA. 420; cf. ȘEZ IX 157). E cunoscut regional, tot în Banat, sub forma diminutivă *babuța* (<s.-cr. *babica*), dar unele texte îl atestă și în nord-vest (SCURTU, UG. 293).

Toate sensurile înșirate pînă aici, și în special acesta din urmă, au la bază ideea de bătrînețe, căci moașele se alegeau de obicei dintre femeile bătrîne.

Tot în legătură cu vîrsta înaintată bănuim că a apărut și sensul de 'nașă' (la botez) atestat în pct. 45 (Banat) din ALR I/II h. 217, în pct. 618 alături de *babă* și *nănașă*.

Reflectînd o atitudine familiară a soțului față de soție — uneori ironic, alteori afectuos sau glumeț — s-a ajuns ca termenul să însemne în general 'soție, nevastă' indiferent de vîrstă. *Eu iubesc baba iubeste, Casa ni se pustiește*. JARNIK-BÎRSEANU, D. 413; cf. DA; DL.; ALR I/II h. 270, 271 și 194; BUZILĂ, N. 803.

Prin extensiune, termenul a ajuns să se aplice și altor grade de înrudire, uneori cu nuanță depreciativă cum sînt sensurile rari de 'lele' (ALR I/II h. 203) și 'bade' (ALR I/II h. 202).

Menționăm ca derivate cu sens depreciativ *babaroi* 'văduv' (COMAN, GL.) și *băbar* 'tînăr însurat' (ALR I/II, h. 269); 'nume de batjocură sau dat în glumă bărbatilor în legătură cu vîrsta' (DA). Amintim și derivatul (rar) *străbbabă* 'femeie foarte bătrînă' (L. ROM. XII, nr. 2, p. 155)³.

În ceea ce privește originea⁴, *babă* a fost împrumutat din limbile slave (cf. v. sl. *baba* 'anus, avia, obstetrix') ca și în alte limbi (cf. alb. *babë*, ngr. βάβω, magh. *bába*), avînd o evoluție semantică paralelă ca și în limbile slave. În limba română e un cuvînt polisemantic și ne-a venit probabil prin influența sud-slavă. S-ar putea însă să provină concomitent din limbi slave diferite (bulgară, sîrbă și ucraineană; cf. MIHĂILĂ, î. 125, 126, 286), avînd o etimologie multiplă. Cuvîntul a pătruns și în alte domenii decît cel al înrudirii, precum și în diferite expresii identice cu cele slave (MIHĂILĂ, î. 125—126, 286). Faptul că are aceleași sensuri în toate dialectele românești ne determină să-l socotim mai curînd un împrumut vechi provenind din primul contact al limbii române cu limbile slave.

¹ Se găsește și în ar. și megl. (PASCU, D. II 181; cf. GR. S. III 186; PAPAĞI, M. R. 118; T. PAPAĞI, D.).

² Cf. R. Todoran, în DR X₂, p. 279.

³ Pentru alte sensuri și derivate ale acestui termen, precum și pătrunderea în alte domenii decît cel al înrudirii, cf. DA; SFC III 47, 62, 63; L. ROM. XI, nr. 6, p. 647; *St. și cerc. științ.* Cluj, II (1951), nr. 1—2, p. 346—347. Pentru numeroasele derivate onomastice cf. CDO.

⁴ Inițial cuvîntul a apărut în graiul copiilor. Cf. B. P. Hasdeu, *Principie de filologie comparativă ario-europeană*, București, 1875, p. 76—80; IORDAN, ST. 46; BUL. FIL. VI 156—157 și 182—183; PUȘCARIU, ÉT. 325; id. L. R. I 240.

De altfel este inclus și în fondul principal lexical al limbii noastre (GRAUR, f. F. PR. 48). Se pare că în spațiul carpato-balcanic s-a ivit o concurență între autohtonul *moașă* și sl. *babă*. Așa cum arată hărțile ALR, astăzi amândoi acești termeni coexistă dovedind o interesantă împletire de sensuri.

Constatăm — ca și în cazul altor termeni de înrudire — pătrunderea cuvîntului românesc și în limbile sau dialectele unor minorități naționale din Transilvania. Cf. săs. *babo* (GRIGOROVITZA, 20; cf. PUȘCARIU, L. R. I 225); magh. *ciang. bábá* (WICHMANN, s. v.).

T A T Ă

În accepțiunea generală și cea mai uzuală termenul denumește 'bărbatul care are unul sau mai mulți copii'. Este atestat, alături de varianta *tătîne*, începînd cu cele mai vechi texte românești pînă astăzi: *Mic era întru frații mei și mai tărăru întru casa tatălui* (*tătărelui* VOR., *părintelui* DOS.) *mieu, paște oile tătărelui* (*tătănelui* SCH., *tatîlui* COR., *părintelui* DOS.) *mieu*. PSALT. 309. *Lua-mă de la oile tătărelui* (*tătănelui* SCH., *tătînelui* COR., *părintelui* DOS.) *mieu*. id. ib.¹. *Se rugau să îngroape pe tatălu său*. CORESI, EV. 336. *Omul va lăsa tată-său și muma sa și se va alipi muieriei*. PALIA, 1581, ap. CADE. *Fratele tău... va să moară de mîinile tătîni-tău* (a. 1600—1625). GCR. I 67. *Mai apoi și tatăl lor, dacă auzi de perirea lor [a feciorilor] căzu și muri* (a. 1643), id. ib. 105. *Cinstește pre tată-tău și pre mumă-ta*. (BIBLIA, 1688), ap. TDRG. *Albert, craiul leșesc fiind ales de țară craiu, după Cazimir tată-său, au uitat prieteșugul tătîne-său ce avea cu Ștefan vodă*. URECHE, ap. CADE. *Înțelegînd Ion vodă poticala tătîne-său*. M. COSTIN, ap. DDRF. *Fata ingenunche dinaintea tătîne-său*. CREANGĂ, P. 274. *Merg mumîinile gemînd și tătîni suspinînd*. JARNÍK-BİRSEANU, D. 303. *Plînjeț fată păru tău, Binele tătîne-tău*. CABA, S. 81; cf. FOLC. TRANS. I 212.

Termenul *tată* prezintă o arie compactă în dacoromână (vezi ALR I/II h. 152)²; în aromână e răspîdit numai parțial (DALAMETRA; cf. MIHĂILEANU; DENSUSIANU, A. 106; JAHRESBER. I 74, II 75; WEIGAND, AR. II 332;

¹ În ALR II/I MN., p. 65 [2619] *tatine* apare sporadic pe întreg teritoriul dacoromân, fiind mai frecvent în nordul Transilvaniei. Forma *latire-so* din pct. 95, ca și alte variante cu *-nr-* sau *-r-* în loc de *-n-* sînt forme rotacizate. Forma *tatare* TIPLEA, P. P. 5) pe care V. Bogrea o consideră ca atare (DR IV 897) e posibil însă să reprezinte fenomenul de paragogă, obișnuit în poeziile populare. În varianta *tatîne* (ARH. OLT. II 126) avem de-a face cu anticiparea elementului palatal ca în *ciine, mîine, piine*. În versurile *Mizilcuța care știe, Lumele tată-in său scrie*. ȘEZ. IX 57, avem un caz de etimologie populară (DR IV 897).

² Iată cîteva sinonime (destul de rare) în dacoromână: **Afendachi**. Termenul nu este înregistrat de dicționarele românești. Este redat cu înțelesul de 'tată', ca termen de adresare. *Numele de tată și mamă erau nume proaste... Se zicea Babacă și Nineacă și prin unele clase Afendachi* (cf. Dr. C. Scraba, *Ion Heliade Rădulescu*, București, (f. a.) 21). Cuvîntul este fără circulație în limbă, a intrat în epoca fanariotă < ngr. αφενταχου și a rămas în literatura acelei epoci. Astăzi nu se mai aude. În on.: *Afendule, -a, Afendiciu*. CDO.

Papá. E un neologism francez introdus la noi prin burghezie și fără circulație în graiurile populare, de origine din graiul copiilor. *Dionis... șopti încel cu glasul înecat de lacrimi: „Bună sară, papá!* EMINESCU, N. 39. — *Papá, reproșează Georgeta în glumă*. CĂLINESCU, E. O. II 54, ap. DA ms.

Unele sinonime sînt exclusiv creații din graiul copiilor.

PAPAHAGI, B. 711; T. PAPAHAGI, D.; ALR I/II h. 152), ca și în megleno-română (PAPAHAGI, M. R. 56; cf. ALR I/II h. 152, note), iar în istr. numai în graiul copiilor (PUȘCARIU, ISTR. II 233; cf. id. ib. III 136, JAHRESBER. IV 362; POPOVICI, D. R. IX; ALR I/II h. 152 pct. 01, note) ¹.

Cum e și de așteptat, termenul *tată* apare în numeroase expresii și locuțiuni românești, care dovedesc și ele importanța și vitalitatea cuvintului în limbă. L o c. a d v. (Despre o moștenire, un obicei etc.). **Din tată în fiu** = moștenire prin directă descendență; de la o generație la alta. *Moșia Slovenilor, moștenită din tată în fiu*. C. PETRESCU, R. DR. 202, ap. DL. **Așa au apucat din tată în fiu**. P. P. E x p r. **A fi (ea) un tată** (pentru cineva) = a fi bun, a-l îngriji bine (ZANNE, P. IV 658, 660). **Pareă i-a făcut un tată și o mamă** = se aseamănă foarte mult (id. ib. 657). **Bucăciacă ruptă tată-său sau izbit capul lui tată-său sau e tată-său în picioare**, se spune când copii seamănă leit cu tatăl (ZANNE, P. IV 656). **Calcă pe urmele lui tată-său**, se spune despre cel care seamănă cu tatăl său în apucături și obiceiuri (mai ales rele) (DL). **Se leapădă și de tată-său sau vinde și pe tată-său**, se spune despre omul egoist, rău, șiret (ZANNE, P. IV 658) ².

Ble 'tată' (este contras probabil din *bitic* 'bunic'): *Nea Mitrane ai văzut pe bicu? (și bicu-i era tatăl său)*. DELAVRANCEA, s. 216, ap. DA. ms.

Bieă 'mamă': *Agățindu-se de sinul mă-sei, ti zise: „Dar lu, bică, ai două futoare”*. DELAVRANCEA, s. 167. Etimologic *bică* (după DA) va fi avut probabil la început sensul de 'bunică' și atunci ar putea fi contras din *bitică*; cf. CDO.

Puriu, puria. Termenii sint întrebuințați numai în argot (cf. Al. Vasiliu, *Din argoul nostru*, în GR. S. VII 124), *puriu* cu sensul de tată, iar *puria* 'mamă'. Ambii termeni provin din limba țigănească: *puria* 'vieux'; *puri* 'vieille'. Masculinul este refăcut după feminin. (Cf. Al. Graur, *Les mots tsiganes en roumain*, în BULL. LINGU. II 183.)

¹ Dialectele românești din sudul Dunării întrebuințează (mai rar) încă mulți alți termeni denumind noțiunea de *tată*.

În a r.: forma (rară) *latu* (T. PAPAHAGI, D.); *afendu* și *afendi* < gr. ἀφέντης 'tată' dar și 'preot' (WEIGAND, AR. 152; cf. CAPIDAN, AR. 226, ALR I/II h. 152); *andicu* (WEIGAND, AR. II 361; CAPIDAN, AR. 268; T. PAPAHAGI, P.); *baba* < tc. *baba*, idem. (DALAMETRA; PASCU, D. II 110; DENSUSIANU. ANT. 107, 117; T. PAPAHAGI, D.); *lalia* (ALR I/II h. 152) alături de *fendi*; (în argou): *barba*, poate din it. *barba* 'unchi' (SCL XVI, nr. 4, p. 534), (uzitat în limbajul copiilor mici): *neni* < mbg. *neni*. id. (cf. DALAMETRA; T. PAPAHAGI, D.; ALR I/II h. 152; CAPIDAN, EL. 75; T. PAPAHAGI, D.);

În m e g l.: *băbaică* < bg. *babajko* (GR. S. III 186; cf. CAPIDAN, MG. III 30; PAPAHAGI, M. R. 62); *tateu* < bg. *talko* (GR. S. VII 209; cf. CAPIDAN, MG. I 141; PAPAHAGI, MR. 84); (*tati*) *taiti* (e forma cea mai obișnuită) < bg. *tate* (CAPIDAN, MG. I 99, 141; idem. III 291, 292; DENSUSIANU, ANT. 81; ALR I/II h. 152, pct. 012, 013);

În i s t r.: *fafe* < s.-cr. *éaca* 'tată' și 'bătrîn' (PUȘCARIU, ISTR. II 233, III 136, 327. cf. GLAVINA, CAL. 71; CANTEMIR, T. 161, 184; MORARIU, CIR. I 31, IV 23; ALR I II h. 152); *éaie*, *tsoje* — prin analogie cu *maje* — (MIKLOSICH, SL. EL. 61; cf. MORARIU, CIR. I 31, IV 23; PUȘCARIU, ISTR. III 136; JAHRESBER. VI 37; CANTEMIR, T. 114, 161).

² N-am notat aici decât expresiile care intră în domeniul semantic al lucrării noastre. Un sens răspîndit (în credința creștină), care iese din preocupările noastre este 'dumnezeu'. *Tatăl nostru den ceriu lăsa-va voao greșalele noastre*. CORESI, ap. CADE.

Sensuri figurate în dacoromână pentru *tată* și *mamă* (obișnuite în ghicitori); *colomboniu* 'tată'; *clombiță* 'mamă' (COSTIN, GR. BĂN. II 21, 73; cf. NOVACOVICI, COM. BĂN. II 32), ambele poate de la *cloambă* 'creangă, cracă, ramură'. În sensul de: vlăstar, odrasla; membru al familiei; *clofoboaniu* 'bărbat'; *clofoboarie* 'feincie' (ALRT II 47, pct. 76) dar și (la masc.) 'tată' (la fem.) 'mamă'. (Comunicat I. PĂTRUȚ — Cluj.) Acest termen poate fi pus în legătură cu *cloiță* 'cloșcă, cloacă'. Alte sensuri figurate (sau familiare):

1. ocrotitor. *Înălț-mea-sa este tata flămînzilor și al înșetaților*. CREANGĂ, P. 258; 2. început, obîrșie, izvor; cap, căpetenie. *El e tata răutăților*. PANFILE, J. II 169; titlu dat unei persoane

În adresare, termenul are diverse nuanțe și accepțiuni¹: a) mai întâi numele pe care îl dau copiii tatălui lor sau când vorbesc despre el. *Tată, eu cred că mie mi se cuvine această cinste.* CREANGĂ, p. 184. *Iese sara la pridvor și tot strigă: tată! tată!*. I. CR. II, 216;

b) numele pe care și-l dă însuși părintele vorbind cu copiii lui. În acest caz avem înlocuirea persoanei (cu pronunțată nuanță de afectivitate), precum și tendința adulților de a vorbi cu copiii sau în fața lor, întocmai ca ei. *Taci, dragul tatei, zicea împăratul.* ISPIRESCU, L. 2. *Din trei ficiori câți are tata nici unul să nu fie bun de nimica?! CREANGĂ, p. 188. Ședeți, tată, aicea lângă foc.* ȘEZ. I 161. (Prin personificare, în adresări dezmierdătoare către animale) *Hi!!! zămoaicele tatei, îndemnați înainte.* CREANGĂ, p. 119;

c) nume ce-l dă soția bărbatului ei (arătând raporturile de tandrețe dintre soți)²;

d) apelativ față de propriul copil (la vocativ). *Auzît-ai, Gruio, tată?* BAL. OLT. 86. *Du-te, tată, și ții-o ia! ... Intră, tată, la cămară* (zice tată către fiu). PAMFILE, C. Ț. 89. În această accepțiune se întrebuițează și față de persoane străine (de obicei bătrînii către tineri) cu intenția de a stabili cu ele un raport de simpatie, apropiere sau familiaritate. Adresare alintătoare intercalată în text: *Ce ai mînca, tată, spune? — Of cum aș mînca căpsune!* ZANNE, p. II 495. *Măi tată = expresie exclamativă, intercalată în text, arătînd uimire, satisfacție, nemulțumire etc. Scripcarii cîntă, și unde, măi tată, mi se prind de mîna la joc, de pare că-s draci de pe comoară.* ȘEZ. III 183. *Se arată, măi tată, o groază de mistreți.* SADOVEANU, O. I 291. *Pe urmă unde nu și-a suflicat mînele măi tătucă, și unde n-a început a behăi.* ȘEZ. III 5;

e) nume cu care se adresează un tînăr unui bărbat mai în vîrstă (în semn de respect sau de afecțiune). *Mulgem astă seară, tată-baciule?* GALACION, O. I 66. C o m p u s : *tată-moș. Mulțumim, tată-moșule, mulțumim.* ISPIRESCU, L. 336. *Derivat: tătuf* (ISPIRESCU, L. 101).

Un alt sens (rar) al lui *tată*, *tătîne* este acela de 'bunic'. *Tata* sau *tata-moșu* = bunicul, tata mare, tata-bătrînul, bătrînul, bătrînul (PAMFILE, CIM., ap. GL.). *Parcă am omorît pe tata (moșu-meu) zice un bărbat cînd îi merge rău.* ZANNE, p. IV 658. *Tătîni-meu-tat al bătrîn* 'bunicul' (ALR. II/I h. 129—130, MN. pct. 47). Amestecul terminologiei *tată* cu cea de *bunic* se datorește copiilor sau nepoților, cunoscută fiind afecțiunea acestora față de bunici. Copilul își mai însușește această denumire și din graiul propriilor săi părinți. Întrebuițat des în compuse: *tată-moș*. Vezi: *Moș*.

În mediul familiar s-a format desigur și sensul de 'socru' al lui *tată*, ca nume dat acestuia de către ginere sau noră (DENSUSIANU, Ț. H. 236; cf. NOVACOVICI, FOLK. 103, ALR I/II h. 261 pct. 289, iar în pct. 308 și 542

considerate ca strămoșul unui neam sau dinastii. *Eu fiu cu tata Traian și nu aprob zisele poetului.* ODOBESCU, s. III 25, ap. DL.

Pentru numeroasele proverbe și expresii în legătură cu *tată*, cf. ZANNE, p. IV 648—660.

¹ Pentru cazuri similare în alte limbi romanice, cf. TAPPOLET, 20.

² Cf. Iorgu Iordan, *Stilistica morfologică*, în BUL. FIL. VII—VIII, p. 8; id. st. p. 114. Se dau situații asemănătoare și din alte limbi.

s-a răspuns : *socru* sau *tată*). În câteva comune din jurul Năsăudului, întrebuințarea lui este considerată ca o distincție a unei educații alese primită în familia de unde provine ginerele sau nora. (În adresare, cu pronunțată nuanță afectivă) *Împăratul, îndată ce se desmetici, alergă iute înaintea ginerelui său, cade în genunchi și se roagă... a-l ierta zicându-i : tată! iartă-mă*. H. IV 63 (în Bilciurești-Dimbovița). Vezi : *Socru*.

Numirea de *tată* des aplicată *tatălui vitreg* (ALR I/II h. 153) este dată de copii ca un semn de respect pentru acesta, dar și fiindcă au crescut poate de mici cu acesta, care devine pentru ei astfel ca un tată adevărat (drept).

Valoarea de circulație a cuvîntului *tată* este atestată și de numeroasele și variatele compuse care s-au format în jurul său : *tată adăurat* sau *adăorat*¹ (*adăurat, adăorat* < loc. *a doua oară* sau de la varianta ei *adăoară*)²; *tată-vitreg*³ (BULL. LINGU. V 144; cf. LEXIC. REG., 47); *tată-bătrîn*, vezi : *Bătrîn*; *tată-bun* (*bun* cu sensul de ‘veritabil, adevărat’, spre a-l deosebi de cel vitreg; Com. A. AVRAM — Mănăștur. Copalnic, ap. DA ms.; cf. FOLC. TRANS. I 573); *tată-de-familie* (după fr. *père de famille*) = capul familiei, bărbat cu soție și copii (BARCIANU); *tată-de-saleă* = ibovnicul mamei cuiva (COM. SAT. V 99); *tată-drept* = tată bun (cunoscut de noi în Bucovina); *tată-jurat* = „tata” ce și-l aleg copiii în locul tatălui mort; tutore (DENSUSIANU, Ț. H. 96; cf. PAMFILE, FRĂȚIA, ap. GL); *tată-mare* = fratele mai bătrîn al părinților (dacă locuiesc mai multe familii laolaltă) (MOLIN, R. B. 11), vezi : *Bătrîn*; *tată-mic* = fratele mai tînăr al părinților (id. ib.; cf. ALR I/II h. 165, pct. 30, 33; cf. id. h. 166, pct. 690); *tată-moș*, vezi : *Moș*; *tată-naș*, vezi : *Naș*; *tatăl-nostru* (în credința creștină) = rugăciunea cea mai răspîndită (cf. GCR I 220); *tata-săracilor* = tutorul orfanal (Com. V. LAZĂR — Jina); *tată-sufletesc* = persoana care îndeplinește ceremonialul mătcuțării (PAMFILE, FRĂȚIA, ap. GL), vezi : *Mătcuță*; *tată-socru*, vezi : *Socru*.

Derivatele lui *tată* sînt aproape toate hipocoristice, lucru explicabil prin mediul familiar în care au luat naștere și care le imprimă o pronunțată nuanță afectivă și alintătoare : *tataie* s. m. < *tată* cu sufixul „copilăresc” -*ai*⁴, cu sensul de bază ‘tată’ (ALR I/II h. 152, pct. 558)⁵, dar și de ‘bunic’ (DL., DM.), apoi de ‘socru’ (Com. G. GIUGLEA, Săcele-Brașov); *tatiță*, *tătiță* (la vocativ : *tătișu* s. m.) (H. II 89, id. XVIII 296)⁶; *tăteuș* s. m. (ALR I/II h. 152, pct. 493); *tătic(ă)*, *tătică* s. m. (TDRG; cf. ALR I/II h.

¹ Cf. Vl. Drimba, *Contribuții lexicologice*, în L. ROM. VII, nr. 1, p. 26; c. v. nr. 2, p. 29; TODORAN, GL.

² *Îndoii* se numesc căsătoriii, care mai înainte au fost ambii văduvi (VICIU, GL. p. 35).

³ În m e g l. : *tată flut* (GR. S. III 394).

⁴ Cf. Iorgu Jordan, în recenziia cărții lui Max L. Wagner, *Historische Lautlehre des Sardischen*, Halle, 1941, BUL. FIL. IX 185.

⁵ Cf. *Tataia*. Amintiri din viața lui Calistrat Hogaș de Sidonia C. Hogaș (fiica sa). Piatra Neamț, 1940.

⁶ Întrebuințat de I. L. Caragiale cu nuanță ironică în limbajul de mahala. Cf. Laura Vasiliu, *Observații asupra vocativului în timba română*, în s. e. I 15.

152, pct. 695); **tătișor** s. m. (JAHRESBER. VIII 212; cf. TDRG, ISPIRESCU, L. 101); **tătucă** s. m. (BICH.-TOM., B. 36; cf. BULL. LINGU. VII 194; HODOȘIU, 67; ȘEZ. III 5)¹; cf. der. on.: **Tătucu** CDO; **tătucuță**, (rar) **tătăcuță** s. m. (TDRG; cf. MARIAN, I. 128; BULL. LINGU. VI 194; JAHRESBER. VIII 161; cu suf. *-uică*, întrebuințat mai mult la feminine și influențat de forme ca: *fătucă, mămuică, nevăstuică*); **tătuică** s. m. (JAHRESBER. VIII 193); **tătuluc(ă)** s. m. (ȚIPLEA, P. P. 117; cf. T. PAPAIIAGI, M. 103); **tătuluț** s. m. (ȚIPLEA, P. P. 117); **tătușor** s. m. (MÎNDRESCU, L. P. 190); **tătușu** s. m. (PSALT. 75, 494; pl. *tătuși* (PSALT. SCH. 13) — traducînd slav. *otci*² cu sensul de ‘strămoș; bunice’ (cf. derivatul on.: *Tătuș, -escu* CDO); **tătuță** și **tatuț(ă)** s. m. (ȚIPLEA, P. P. 117; cf. ISPIRESCU, L. 334; MÎNDRESCU, L. P. 51; ALR I/II h. 152, pct. 93, 540; cf. der. on.: *Tătuță*. CDO).

De la *tătîn* am găsit derivatul (învechit) *tătînesc, -ească* = al tătălui, al părintelui; părintesc; strămoșesc (CDO. VOR. 37/12; cf. id. ib. 101/2; L. ROM. XII, nr. 2, p. 179).

De la aceste forme derivate diminutive ușor se poate face puntea de trecere la formele pe care le-am putea numi *prescurtări* sau *trunchieri*, provenite aproape în întregime din primele. Ca origine, acestea sînt — în marca lor majoritate — creații ale limbii copiilor și cuprind o pronunțată nuanță hipocorică: **Cuțu** s. m. (< *tătucuț*) (COSTIN, GR. BĂN. II 83); **ta!** (< *tată* folosit ca interjecție la vocativ, după pronunțarea cuvîntului *tată*) (L. ROM. X, nr. 3, p. 240); **tati** s. m. (la vocativ în limba copiilor de la oraș) (TDRG); **tieă** s. m. (poate din *tătică*) (L. M, GL.; cf. VÎRCOL, V. 101; H. II 256, în Ciobanul-Constanța, H. XVIII 8, în Clopotiva-Hațeg; RĂDULESCU-CODIN, I, 271; *tică* ‘nene’ LEXIC REG. 87); **tieu** s. m. (< *tăticu*) (RĂDULESCU-CODIN, I. 230); **tieă** s. m. (< *tătica* sau poate o contaminare între *tică* + *bic*) (COMAN, GL.); **tiță** s. m. (< *tătîță*) (LIUBA-IANA, M. 4); **tițu** s. m. (< *tătîțu*) (JAHRESBER. III 311); der. on.: **Tițul**. CDO.; **tueă** s. m. (< *tătucă*) (PAMFILE, J. II, ap. GL.; DENSUSIANU, Ț. H. 338; SCURTU GL.); cf. der. on.: *Tucă* CDO; **tueu** s. m. (< *tătucu*) (LM. GL.); **tulea** s. m. (< *tătucă*) (BOCEANU, GL.; CIAUȘIANU, GL.); **tuță** s. m. (< *tătută*) (LIUBA-IANA, M. 4, frecvent la M. Sadoveanu în romanul *Frații Jderi*); **tuț(u)** s. m. (< *tătuc(u)*) (C. V. IV nr. 3, p. 42; cf. COSTIN, GR. BĂN. II 199; ALR I/II h. 152, pct. 125, 129).

Alte derivate onomastice (după CDO): **Tat, Tatul, Tătul, Tătul/e, -ea, Tătuiul, Tatuia, Tatoi, Tatal.**

În general, sensurile cuvîntului *tată* date de noi (și întrebuințările lui în alte domenii, care nu le putem trece aici), apoi compusele, derivatele, prescurtările sau trunchierile, toate acestea îi demonstrează valorile sale afective și expresive, precum și însemnătatea noțiunii pe care o desemnează³.

¹ Sub forma *tătuc* cu sensul ironic ‘om în vîrstă (la armată)’. IORDAN, ST. 374.

² Cf. Pandelescu, *Contribuții la studiul slavonismelor lexicale din textele rotacizante. I. Substantivele*. SCL XI, nr. 3, p. 605.

³ Cf. Al. Niculescu, *Recenzie la comunicarea lui Leo Spitzer: The individual factor in linguistic innovations*, făcută la Congresul internațional de studii române, ținut în 3 și 8 aprilie 1956 la Florența, SCL VII, nr. 3—4, p. 302.

Etimologic, *pater* și *mater* la romani au aparținut limbii literare, juridice și oficiale, iar *tata* și *mamma* au aparținut limbii populare obișnuite. În timp ce primele exprimau o idee mai abstractă și precisă, pornind mai mult din rațiune, *tata* și *mamma* exprimă ideea respectivă mai vag și au la bază o dispoziție sufletească, un sentiment și în același timp sînt mai expresive. (Cf. TAPPOLET, 11—12.) Același autor afirmă că *pater* și *mater* nu s-au păstrat în limba română din cauza izolării culturale a țării noastre de restul Romaniei și fiindcă textele românești scrise apar numai în secolul al XVI-lea.

Afirmația lui Tappolet ni se pare întemeiată numai în parte. Populația din Dacia era o populație rustică. Limbajul claselor de sus a fost prea puțin întrebuințat. Populația s-a folosit de limbajul zilnic obișnuit — ad usum omnium — (PUȘCARIU, L. R. I 327) și n-a acceptat graiul claselor stăpînitoare și asupraoare¹. Deci nu e vorba de izolarea culturală, ci de rusticizarea limbii latine orientale și lipsa de contact cu latina literară. Faptul că textele vechi apar numai în secolul al XVI-lea nu e un argument, deoarece se știe numărul mare al cuvintelor latine păstrate în limba română. Varro ne spune că *tata* și *mamma* erau cuvintele uzuale din limba copiilor². Deci *tată* și *mamă* le considerăm ca forme latine populare, nu ca elemente dintr-o fază mai nouă. Ele sînt atestate și în inscripții³. Consolidarea lor în limba noastră (în locul lui *pater*, *mater*) se datorește poate și coincidenței, în limba copiilor, cu formele slave corespunzătoare⁴.

Atît *tată* cît și *mamă* aparțin „graiului copiilor”⁵ (PUȘCARIU, ET. WB; cf. ERNOUT-MEILLET, 976) și se găsesse răspîndite și în alte limbi sau dialecte romanice unde coexistă alături de descendenții lui *pater* și *mater* (cf. REW., 5277, 5406, 8596). Formele din Italia de sud și cele din limba română au originea comună în limba latină⁶. Atît în documentele vechi din sardă, cît și în limba de astăzi se întrebuințează mai mult *mama* decît *madre*⁷.

Tată face parte din fondul principal lexical al limbii române (GRAUR, Î. F. PR. 54, 74, 104, 132, 142). Sub forma *tata*, *tate* cuvîntul a pătruns și

¹ Cf. I. Șiadbei, *Contribuții la studiul latinei orientale* (III), în scl IX, nr. 2, p. 177.

² „cum cibum ac potionem buas ac pappas nocent, et matrem mammam, patrem tatam” (ERNOUT-MEILLET, 553); cf. și O. Densusianu, în recenzie la lucrării lui M. Bartoli, *Introduzione alla neolinguistica (principi-scopi-metodi)*, gr. s. III 254; cf. I. Fischer, *Cuvinte panromanice absente din limba română*, în scl XVI, nr. 4, p. 446—447.

³ II. Mihăescu, *Limba latină în provinciile dunărene ale imperiului roman*, București, 1960, p. 231.

⁴ Acad. V. F. Sișmariov, *Limbile romanice din sud-estul Europei și limba națională a RSS Moldovenești*, Chișinău, 1960, p. 13 (traducere din limba rusă).

⁵ Cf. și A. Grégoire, *L'apprentissage de la parole pendant les deux premières années de l'enfance*, în „Psychologie du langage”, Paris, 1933, p. 375—389, unde se dă și explicația fonetică a fenomenului.

⁶ Gerhard Rohlfs, *Die lexikalische Differenzierung der romanischen Sprachen*. München, 1954, p. 10; cf. E. Bourciez, *Éléments de linguistique romane*. Quatrième édition. Paris, 1956, p. 120; cf. și Giovanni Alessio, *Concordanze lessicali tra i dialetti rumeni e quelli calabresi*. Bari, 1954, p. 48.

⁷ Cf. M. L. Wagner, *Studien über den sardischen Wortschatz* (I. Die Familie — II. Der menschliche Körper), Genève, 1930, p. 6. Pentru evoluția acestor termeni în limba franceză, cf. MEILLET, L. 241.

în limba sașilor din Transilvania (BR. R. 48)¹, apoi în graiul ceangău din Moldova; *tata*, *tătă* (WICHMANN; cf. MÁRTON, p. 560; SCL XIV, nr. 3, p. 388), iar după PASCU, R. E. 86 și SD. tot din limba română ar fi pătruns și în unele limbi slave.

TĂTÎN

Tătîn (la sg. și pl.) apare numai în combinație cu pronumele posesiv și (rar) în dr. *tătîn*, *tătîni*, ca plural al lui *tată*. (ALR I/II h. 152 pct. 129, în note). Pluralul lui *tată* în ar. este *tătîn* (DALAMETRA; cf. MIHĂILEANU; CAPIDAN, AR. 226; 540; PAPAHAĞI, B. 711; JAHRESBER. II 75; T. PAPAHAĞI, D.; ALR I/II h. 152), la fel în megl. cu desinența de pl. *-oñ(i)*, *-oñ*, *-iñ* (PAPAHAĞI, R. M. 66; cf. CAPIDAN, M. R. I 141; GR. S. VII 209; ALR I II h. 152; ALRM II/I h. 183). Tot la pl. are în megl. și sensul de 'părinți' (PAPAHAĞI, M. R. 118, ALR I/II h. 151). Acest sens, inclusiv desinența pluralului, îl apropie de sururile de la pl. ale ar. *păpîni* 'strămoși, predecesori' (COD. DIM. 90, b/2, ap. PUȘCARIU, ET. WB.) sau de acela de 'bunici', tot ale lui *păpîni*, avînd și valoare colectivă de 'tată și mamă' (ALR I/II h. 169 pct. 09). Se pare că pl. frecvent *păpîni* (cu diverse variante fonetice) este format prin analogie după *tătîni*. Foarte rar e atestat pl. *paki* (PAPAHAĞI, B. 134; cf. PASCU, D. II 70; T. PAPAHAĞI, D.). Tot o astfel de influență pare a fi în megl. *deadăn* (pl. lui *deadu*) din ALR I/II h. 169.

Astăzi formele *tătîne*² — ca de altfel și *mămîne* — par a fi în regres (comparativ cu *tată* sau *mamă*) și se întrebunțează tot mai rar, așa cum ne atestă și răspunsurile (provocate prin întrebare directă) subiectelor din ALR II/I MN. p. 65 [2619] la pct. 29, 182 și 514. *Mămîne* (sau forma prescurtată *mîne* — în directă legătură cu forma atonă a pronumelui posesiv: *-sa*, *-ta*, în unele expresii are chiar întrebunțări peiorative (ALR II/I MN., p. 65 [2620], cf. și ALRM II/I h. 183 și 184).

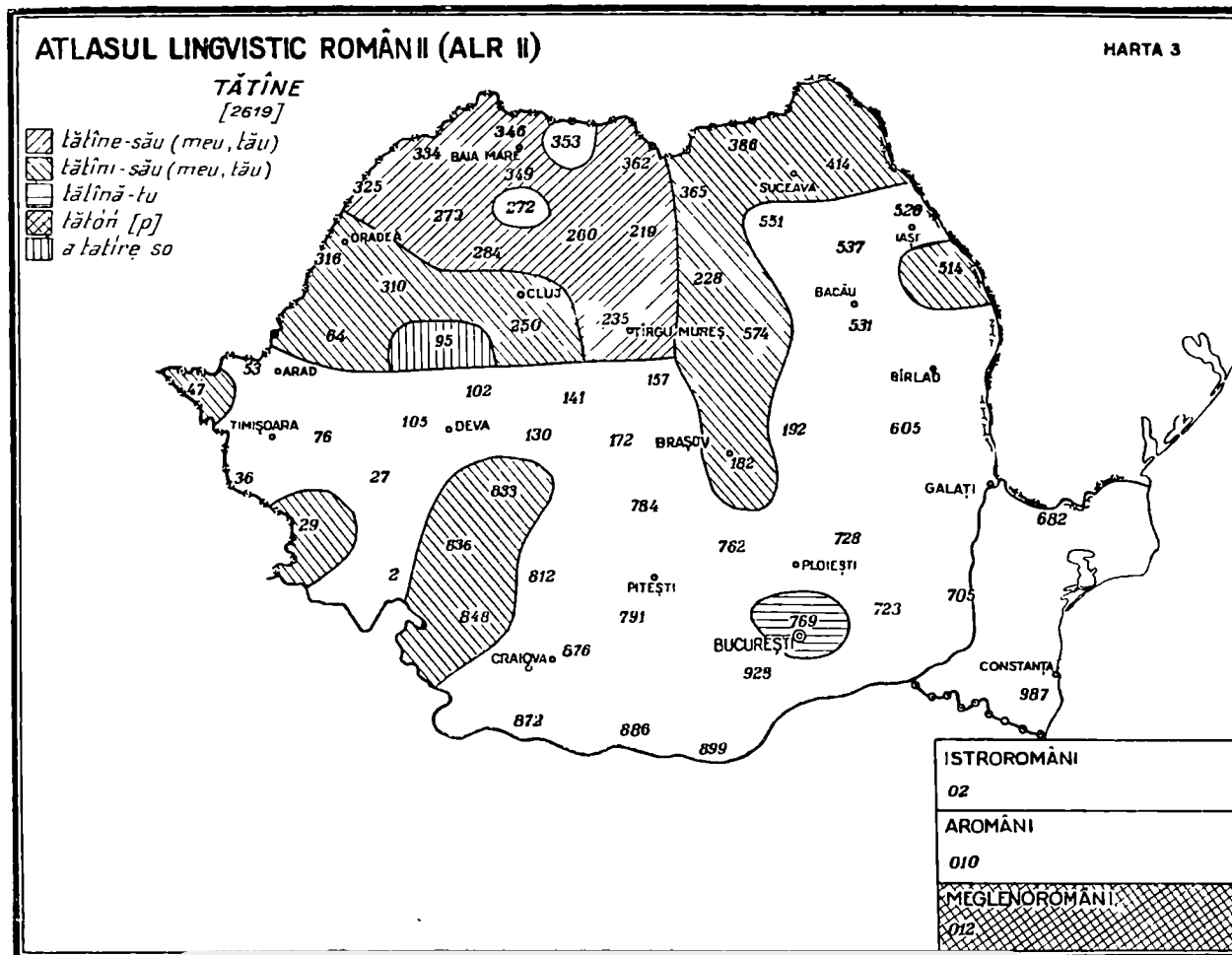
Poziția pe hartă a lui *mămîne* — *tătîne* arată că o dată au fost răspîndite pe tot teritoriul și cu timpul, în anumite regiuni s-au pierdut. Golurile sînt mai mult în Muntenia și în sudul Moldovei.

Golul de pe hartă se pare a se explica astfel: s-a ajuns într-o vreme — în aceste regiuni — să se întrebunțeze numai formele prescurtate *mîni-sa*, *mî-sa* (păstrate încă în extremitatea vestică a golului: Oltenia). Acest *mî-sa* însă se confunda cu *mă-sa* (< *mamă-sa*) și fiind oarecum omonime (nu numai sinonime) forma mai stranie *mî-sa* a dispărut și cu ea a dispărut orice urmă de *mămîne* — *tătîne*.

Din *tătîn* (sg. refăcut după pl. *tătîni*) totuși avem o urmă în acest gol la pct. 769 *tătînu-tu* pentru că are o constituție fonemică mai rezistentă. Nu găsim nicăieri *tătîn-tău*, ci numai *tătîni-tău*, *tătâne-tău*, *tătănă-tău*.

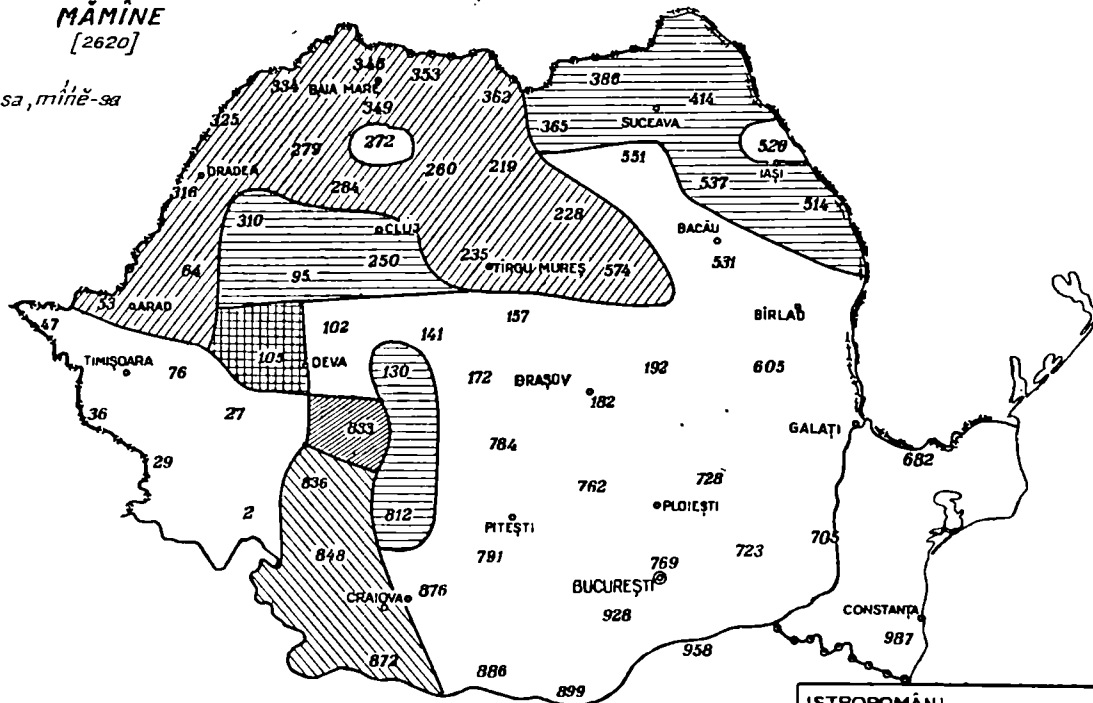
¹ Cf. și M. Zdrengea, *Raporturi lingvistice româno-germane*, în „Stud. univ. Babeș-Bolyai”, tom. III (1958), nr. 6, p. 140.

² I-am găsit un singur derivat (învechit) *tătănesc*, *-ească* cu sensul 'al tatălui, al părintelui; părintesc; p. ext. strămoșesc' (cod. vor. 37/12 și 101/2).

MĂMÎNE
[2620]

- *mumân*
- *mumîni sa, minîe-sa*
- *mîne-sa*
- *mîni sa*
- *mani*
- *miñ ta*
- *mî sa*

ISTROROMÂNI
02
AROMÂNI
010
MEGLENOROMÂNI
012

În legătură cu pronumele *său* (adică înainte de *s*) prescurtarea a fost mai ușoară (*tată-său* > *tat-so*), dar la *tătine* n-avem atestată forma *tatîn-su*, ci numai *tătîni-su* alături de *tătînu-tu*.

Etimologic formele *tătine* — *mămîne* derivă din categoria numelor în *-a*, *-anis*, fiind un rest vechi din substantivile imparisilabice ¹. Ele au apărut încă în latina populară, fiind atestate din sec. III e.n. în Italia, în special la numele proprii ² și nu sînt de influență germană ³. Se găsesc răspindite și în alte limbi sau dialecte romanice (TAPPOLET, 21, cf. REW 8596). Sub forma *tatunъ*, *tatanъo* 'Väterchen' a pătruns din limba română și în limba ucraineană (DR IV 898).

TAICĂ

Este sinonimul perfect al lui *tată* și parcurge aproape același drum semantic. Este răspîdit în pct. 59, 61, 63, 85, 87, 112, 174, 178, 180, 186, 308, 584, 840, 980 (ALR I/II h. 152). *Va pune taica pungă dă pungă din București pînă la Tarigrad*. LET. II, 280/36. *Ea să-mi fie sănătoasă și cu taica și cu maica*. TEODORESCU, P. P. 83. *Că eu am uitat... și ochii maichii și jalea taichii*. FOLC. TRANS. I 863; cf. I 94; II 16.

În adresare ⁴ are aceleași întrebări cu pronunțate nuanțe de ordin afectiv și familiar ca și *tată*. (Copilul către *tată* :) *Taică împărate, să te întreb ceva... de ce ești așa, taică, cu o parte de trup uscată și cu una verde?* RĂDULESCU-CODIN, ap. CADE. (Termen de respect la adresa unui moșneag sau preot; în această accepțiune fiind sinonim cu *bade*, din ALR I/II h. 202 pct. 12, 18, 28) *Pruncii... întitulează pe moși : taică*. H. XVIII 146, 147 (în Banat). *Dar George al nostru cum o duce? Sub glie, taică, și sub cruce, Lovit în piept d-un iatagan*. COȘBUC, P. I 101. *Îl vedea lucrînd cînd la alde nenea Burcîlă... cînd la taica popa* (compusul: *taica popa* = preotul). ISPIRESCU, L. 207. (Un moșneag sau preot către cei mai tineri) *Un țaran bătrîn... sprijinindu-se de masă, întreabă: „Ce s-a făcut, taică, cu jalba mea?”* BRĂTESCU-VOINEȘTI, ap. CADE. *Avocatul : Trebuie să găsim motive... Părintele : Găsește-le, taică, de ce ești dumneata avocat*. CARAGIALE, O. II 261. (Tată către proprii săi copii) *Tata se uită la noi și ne spune : Măi copii, A venit molîma în sat. Nu mai ieșiți, taică, din casă*. STANCU, D. 79. (Prin personificare, cu nuanță dezmiertătoare către propriile-i vite) *Cea, Miercan, Hăi Giorean, Ai taichii plăvani*. LUNGIANU, B. 190. (Prin înlocuire de persoană : soțul către soție) *Zamfirico, taică, ne trebuie cel puțin vreo două sute de lei*. BASSARABESCU, ap. TDRG. (Prin înlocuire de persoană și schimbare de gen) *Ce ai, taică, de te ofilești așa? o întreabă bietul popă [pe fiica sa]*. RĂDULESCU-NIGER, ap. TDRG.

¹ Cf. Al Graur, *Studii de lingvistică generală*, București, 1960, p. 29; MIHĂESCU, L. 135.

² Carlo Tagliavini, *Le origini delle lingue neolatine*. Ed. a III-a, Bologna, 1959, p. 205; cf. E. Bourciez, *op. cit.*, p. 231.

³ BATTISTI, AVV. 203—204; cf. N. Mihăescu, *op. cit.*, p. 273; *Istoria limbii române I*, București, 1965, p. 126.

⁴ Altit pentru adresare cit și pentru sensurile lui *taică* v. și *Tată*.

Sensul de *bunic* al lui *taică* este dat de ALR I/II h. 169, pct. 12, 24, 28 (cf. și PETROVICI, FOLK. ALM. 87, 101, 134), v. *Bătrîn, Moș*, unde se dau și compusele lui *taică*.

Ca și *tată*, termenul denumește și pe *socru* (ALR I/II h. 169, pct. 825). Derivat: *tăicuț(u)* (H. II 256 în Rușețu-Brăila), v. *Socru*.

Cu sensul de *tată vitreg* în ALR I/II h. 153, pct. 63, 85, 180, 584, 840, 887.

Derivate: *tăiechiță* s. m. (BIBICESCU, P. P. 308); *tăieulean* s. m. (JARNÍK-BÎRSEANU, D. 209, cf. JAHRESBER. VIII 196; FOLC. TRANS. II 471—72); *tăieuliță* s. m. (STANCU, D. 151, cf. TEODORESCU, P. P. 476); *tăieuşor* s. m. (BIBICESCU, P. P. 88, cf. FOLC. TRANS. II 72); *tăieu(ă)* s. m. (la KLEIN, D); *tăientz* (STANCU, D. 77; JARNÍK-BÎRSEANU, D. 205, 310; H. XVIII, în Banat; LUNGIANU, B. 136). Der. on.: *Tăieuțul, Taica, Taicu* (CDO).

Derivat cu prefix (rar): *strătaică* (COSTIN, GR. BĂN. I 47).

Etimologic: *taică* prin analogie cu *maică*; cf. s.-cr. *tajko*. Cuvîntul nu este vechi, cum greșit susține REW nr. 8596, care îl confundă cu *daică*¹. Nu e împrumutat de unele limbi slave din limba română, cum afirmă PASCU, R. EL. 86.

T E T E

Este un cuvînt polisemantic, care circulă numai în graiurile populare, avînd, se pare, o etimologie multiplă².

Sensul atestat de aproape toate dicționarele noastre uzuale este acela de 'tată'³. *Tete se zice la tată*. H. XIV 66, 453, în Tulcea; cf. id. iv. 400, în Niculișel-Tulcea. *Tata lui tetea a stat aici la Nazîru*. GRAIUL, I 167, 168. *Miroase a pui de om străin! grăi femeia. Ile, vine tetea... strigară... bucuroși*. LUNGIANU, B. 136; cf. WEIGAND. DIAL. GR. WAL. 85; TEODORESCU, P. P. 121 (cf. rus. *тетья*, bg. *тетя*). TDRG ne atestă și două diminutive ale acestui sens: *tetică* și *tică*. În on.: *Tetia, Teatia*. CDO.

Sensul de 'bunic' e întrebuițat mai ales în compuse ca: *tetea-mare* (H. XIV 400, 453, în Tulcea); *bunic* sau *tetea-mare* (ALR I/II h. 169, pct. 584, cf. pct. 679 și 610); *tete-moș* (H. X 439, în Găurile-Putna; cf. ALR I/II h. 169, în trei puncte din fostul județ Putna).

Sensul de 'străbunic' e atestat de DL și DM.

Tot în compuse e întrebuițat și pentru 'naș': *tetea-nașu* (H. XIV 378, în Tulcea).

Sensul de *unchi* 'soțul mătușii' e atestat de ALR I/II h. 166, în pct. 249, iar în notele de la pct. 940 *tete* apare alături de *unchi*. Forma *tietac* (<s.-cr. *tétak* 'maritus amitae aut materterae'⁴) o găsim în pct. 40 (Banat). Acest

¹ Cf. Al. Graur, *Corrections roumaines au REW*, în BULL. LINGU. v, 1937, p. 115.

² Sensurile din limba română, aproape toate, au corespondente etimologice și semantice în limbile slave, sau în dialecte de ale acestora (cf. TRUBACIOV, 86—87). Se pare că unele sensuri românești sînt mai apropiate de cele din bg., unde termenul servește și în adresare.

³ Cu acest sens și în aceeași formă termenul există și în limba țiganilor din țara noastră. Cf. Al. Graur, *Les mots tziganes en roumain*, în BULL. LINGU. II, 191—192.

⁴ E. Petrovici, *Comunicări*, în DR v 901; cf. D. Gămulescu, *Împrumuturi...*, p. 217.

sens se găsește parțial și în dialectele sud-dunărene¹. Sensul de *unchi* ‘fratele tatălui’ este redat prin *tete* în ALR I/II h. 165 într-un punct (247) din fostul județ Cluj și în două puncte (229 și 243) în fostul județ Mureș. Tot în regiunea Mureșului este atestat și de MAT. DIALECT. I 195. Vezi *unchi*.

Tetă cu sensul de ‘mătușă (sora mamei)’ este atestat de ALR I/II h. 167 în pct. 40 și 56, deci în zona de influență sirbească. Așa se explică și etimologia (< s. cr. *tětka* ‘amita seu matertera’)². Acest sens se găsește și în dialectele sud-dunărene. Vezi: *Mătușă*.

Aproape toate sensurile înșirate pînă aici servesc și în adresare.

Ca termen respectuos de adresare *propriu-zisă* (de obicei cînd nu se rostește numele celui în cauză) este întrebuițat în diverse accepțiuni ca :

a) *tată vitreg* (ALR I/II h. 153) în cîteva puncte din Transilvania ;
 b) *moș* (ALR I/II h. 189, pct. 166) sau în general ‘om bătrîn (sau înrudit)’, fiind sinonim cu ‘bade, nene’ (LB.). *Dragu tetii, pui peun, Du-mă unde-i vinul bun*. I. Mușlea, *Cîntări și strigături românești*, București, 1961, p. 127 ; (cf. ALR I/II h. 202, pct. 79, 131, 136, 148, 900 ; cf. MAT. DIAL. I 195 ; SCL VI, nr. 1—2, p. 127) ;

c) *frate mai mare*. Se pare că, în adresare, acest sens este cel mai des întrebuițat. *Frater minor natu majorem matu fratrem ita compellare solet*. KLEIN, D. *Tetea nu mă bate că mi-i frate*. MAT. DIAL. I 195 ; cf. WEIGAND, RUM. DIAL. 87 ; H. XVIII 316, în Banat ; cf. A. I. Bena, *Contribuții la monografia comunei Pianul de Jos*, Cluj, 1925, p. 79. Este răspîdit într-o arie compactă din centrul Transilvaniei (ALR I/II h. 162). În Valea Sebeșului are vocativul *teteu* cu nuanță afectivă, iar uneori și cu întrebuițare improprie³. În Șieut-Năsăud e atestată și forma diminutivală *tetiuc*⁴.

De la această terminologie de adresare bănuim că s-a ajuns, prin extensiune semantică, și la sensul de : ‘iubit, ibovnic’ (cu nuanță afectivă). *Ti-am spus, bade, rupt ales, Că nu pot să te iubesc, C-am o cățea lătrătoare și o soacră simțitoare*. — *Las’ că tetea te-a-nvăța Ce să faci cu soacră-ta*. HODOȘ, P. P. 164.

La origine *tete*, așa cum îl arată și aspectul exterior (formație redusă) pare a proveni din graiul copiilor. Cf. v. sl. *teta* (TRUBACIOV, 87).

B A B A C Ă (B Ă B A C Ă , B A B A C)

E un termen familiar, sinonim cu ‘tată’, avînd și valoare hipocoristică⁵. Cuvîntul a fost răspîdit și era cunoscut în Moldova, unde a intrat în epoca fanariotă (< ngr. *μπαιπακας*

¹ După ALR I/II h. 166 ; a r. *tetă, teti* ; i s t r. *tetic* ; m e g l. (termen unic pentru *unchi*) *tetine, tetin*. Acesta din urmă atestat și la PAPAHAĞI, M. R. 256 (cf. bg. *темиунъ* ‘idem’).

² E. Petrovici, *op. cit.* Cu acest sens a intrat și în limba maghiară : *tēta* < s.-cr. *teta* (KNEZSA, 523).

³ M. Zdrenghea, *Un vocativ regional*, în OMAGIU, I. 940.

⁴ G. Istrate, *Despre însemnătatea cercetărilor dialectale*, în SCL VI, nr. 1—2, p. 127.

⁵ Nuanța de gingășie, familiaritate și chiar ironic o are și în limba turcă. Bazat și pe aceste considerente, mai nou, termenul *babac* < cum. pec. *babaq* ‘Grossvater’, cf. Heinz F. Wendt, *Die türkischen Elemente im Rumänischen*, Berlin, 1960, p. 54, 55. Păreră combătută de Vl. Drîmba în SCL XIV, nr. 4, p. 521.

papa, petiŃ pĕre) și a fost întrebuiŃat în clasa boierilor. Prin oamenii de serviciu ai acestora a prins rădăcini și a pătruns în popor. *Acest cuvînt se aude numai în cîntecele bătrînești și în povești. Numai feciorii de împărași și boierii mai ziceau către tată, „babacă”.* (Al. Vasiliu, *Cîntece, urături și bocete ale poporului*, București, 1909, ap. GL.). Astăzi cuvîntul este pe cale de dispariție. ALR nu-l înregistrează, dar este destul de frecvent la unii scriitori¹ mai ales din trecut. *Logofete Dinule... Am venit să-ți dau o scrisoare de la bābaca d-tale.* FILIMON, ap. DA. *Asta e o schiță asupra originii și a limbii Țiganilor, făcută de D. Cogălniceanu, tinărul, — Cunosce pe babaca d-sale.* C. NEGRUZZI, ap. DA. *Dumnealui îi slugeriu Gîngu, un prieten vechiu a babacă tău.* ALECSANDRI, ap. DA. *Cînd o văzut mireasa basmaua cu inelul... o-nceput a striga (către tată-său împăratul) „Bābacă, bābacă, iacă cine o omorît balaurul!* ȘEZ. IV 199. [Termenii de înrudire] *sint... tată... lică, bābacă... H. IV 154, în fostul județ Covurlui. L o c. p r o v. Trai neneaco, cu banii babachii,* se zice despre cineva care trăiește din banii tatălui sau din ai altuia (DA).

ÎntrebuiŃat numai la pl. are sensul de ‘părinți ; bătrîni’. *Noi aceștia, bătrîni — „babacii”, cum ne spunefi voi.* ALAS 21. V 1939, 44, ap. DA ms. Cîteva derivate (rare și învechite) îi arată valoarea de circulație de odinioară, *babaie* ȘIO, II 30—31; *bābăcuș*²; *bābăcușă* și *bābăișă* (ap. DA).

Sub forma (rară) diminutivală *bābăic* s. m. are sensul de ‘bunic’. *Să ne ia la fară că acolo îngroapă pe bunica cu bābăicu.* DA ms. Cf. megl. *babaică* ‘tată’ (PAPAŃAGI, M. R. 62).

MAMĂ (MUMĂ, ÎMĂ, MUMÎNĂ)

Cu sensul său fundamental termenul denumește pe femeia care a născut și crescut unul sau mai mulți copii. Este atestat sub toate formele date de noi în titlu, încă din cele mai vechi texte. *Rugăcinea Aneii mamei*³ *lu Samuilă.* PSALT. 319. *Că tatăl mieu și îma*⁴ *mea lăsară-mă.* PSALT.

¹ Boierimea de odinioară îl întrebuiŃa ca apelativ, fiind considerat oarecum superior lui *tată*. I. L. Caragiale îl pune ironic și în gura unui toptangiu sărăcit (în nuvela „Kir Ianulea”), care voiește astfel să imite graiul boierilor. Cf. Gr. Scorpan, *op. cit.*, p. 130—131.

² Cf. Al. Rosetti, *Limba scrierilor lui Eliade pînă la 1841*, în C. I. L. L. I p. 64.

³ *Mumă* și *mumînă* cu diversele lor variante fonetice (cf. PSALT. 410) se explică prin influența labializatoare a celor doi *m*; *mammanem* < *mămni* < *mumîni*; iar *mumă* din încrușișarea lui *mumîne* cu *mamă* (DHLE, II 31), cu singularul refăcut din plural (CDDE). G. Giuglea, în *Curinte și lucruri* (DR. II 401—402), pornind de la unele identități din domeniul folcloric român și german, aproprie cuvîntul *mumă* de germ. *muoma*, același cuvînt cu lat. *mamma*. Pentru varianta *mămine* vezi discuția la TĂTÎN, p. 25.

Forma *mumă*, des întrebuiŃată în limba veche, e răspîndită într-o arie conservatoare a dialectului dacoromân (cf. ALR I/II h. 155) și poate că datează din același timp cu *mamă*, ceea ce reiese și din texte.

Sinonimul (rar și învechit) *născătoare* (pl. *născători*) este întrebuiŃat obișnuit în forma adjectivală și desemnează pe femeia care dă naștere unui copil; sinonime: *m a m ă*, *m a i c ă*. Iată-l într-un context figural: *Născătoarea sporniceii gînte romane: ... antica Vinere.* ODOBESCU, s. III 39, ap. DL.

Născător ‘tată’ (ȘDU) este un nonsens, iar în exemplul: *Cînd pe tronul-i splendid al lumii născător.* (PETRINO), ap. DDRF, are sensul de ‘creator’.

(În credința creștină — deci ca termen pur eclesialic — *Născătoare de dumnezeu* sau *Sfînta Născătoare* — maica domnului, fecioara Maria. *Preasfîntă născătoare de dumnezeu, spășește pre noi* (PARACLIS, 1639), ap. DA ms.).

Mai des este întrebuiŃat la plural cu sensul (tot învechit) de ‘părinți’, adică atît ‘mama’, cît și ‘tata’. *Cunosce pe născătorii tăi și am pătruns în ființa ta încă de copil.* ISPIRESCU, u. 23.

Etimologie: *născător*, *născătoare* cu ideea de ‘genitor’ este o inovație pe terenul limbii române (< prez. ind. al verbului ‘a naște’ + suf.-(ă)tor).

⁴ Formele (scurtate din *mamă*, *mă-ta*, *mă-sa* cu *l* protetic (CDDE), cf. și alb. *ëma*: *îma*, *inma*, *inmă-sa*, grafiate de obicei ПМЖ sau ПМ’МЖ (rotacizate la gen. dat): *inmăriei* sau *măriei*,

SCH. 79/13. *Parte de ocină ce-i iaste lui pre mă-sa.* (Doc. 1641), ap. GCR. I 91. *Mersem de spusem mamei veste bună.* DOSOFTEIU, v. s. 24. *Văzu ochii albaștri și duiși ai mamei care l-a strîns la sîn și l-a legănat.* SADOVEANU, o. VII 101. *Dară cartea cum era? Scrisă, zău, cu mîinile, Blăstămam mîinile.* JARNÍK-BÎRSEANU, D. 309. *Cine n-are mamă-n lume, Nu mai știe cum e bine.* ȘEZ. XIX 116. *Să-ți fie, mumo, păcat După ce urît m-ai dat.* FOLC. TRANS. II 523. Loc. a d j. și expr. **De mamă** = ca al mamei, matern. *Dragoste de mamă* (DL). **Bun ca sînul mamei** = foarte bun. CADE. **A trăi ea în sînul mamei** = a duce un trai fericit, id. ib. Forma *mamă*, cuvînt din graiul copiilor derivînd din lat. *mamma*, se bucură, după cum se știe, de cea mai largă răspîndire (cf. ALR I/II h. 155) și circulație pe întreg teritoriul dacoromân și e încadrată în categoria I a fondului principal lexical. (GRAUR, I. F. PR. 51, 74). Are circulație parțială și în celelalte dialecte¹, fiind bine cunoscut și răspîndit în întreaga romanitate apuseană REW 5277; cf. IORDAN, ÎNTR. p. 126².

În adresare termenul are diverse nuanțe și accepțiuni:

a) Copilul către mamă sau vorbind cu altcineva despre ea: *Dar ce să-i răspunz (tatei), mamă, Întreabă micul miel, De-mi va face întrebare, despre a turmei stare.* ALEXANDRESCU, ap. TDRG. *Toader... dă... lui Vasile, vîru-meu dintr-un pămînt a mîne-mea* (a. 1688). IORGA, S. D. XVI 394.

b) (Cu pronunțată nuanță afectivă, dezmiertătoare și deseori întrebunțat în sens impropriu) Mama către copil: *Dar de ce pricină, mamă? mămă-sa l-a întrebat.* PANN, ap. TDRG. *Dragul mamei copilaș.* JARNÍK-BÎRSEANU, D. 198.

mării, mîre se găsește destul de des încă din primele noastre texte de limbă (PSALT. 415), apoi la scriitorii bisericești Varlaam și Dosoftei, în *Pravila Moldovei* și la marii cronicari moldoveni Gr. Ureche, M. Costin și I. Neculce (cf. DA); cf. și Gh. Ghibănescu, *Forma tma, mama*, în ARHIVA VII 1896, p. 652–657; id. ib. ARHIVA IX 1898, p. 359–360. Deci în limba veche aceste forme s-au bucurat de o circulație destul de mare, fiind specifice pentru nordul Transilvaniei și Moldova. Astăzi ele au dispărut și au intrat în fondul pasiv al vocabularului limbii noastre. ALR nu le înregistrează nicăiri. Pentru *lmă* s. f. sau (mai rar) *imă* s. f. (WEIGAND, AR. II 308; cf. PASCU, D. I 103; T. PAPAHAĞI, D.) întrebunțate la aromânii de nord în limba copiilor, cf. lat. *amma-am* sau alb. *më* ‘mamă’.

¹ În dialectele sud-dunărene: în i s t r.: (întrebunțat rar, de obicei în graiul copiilor) *mōme* (MAIORESCU, ISTR. 11; POPOVICI, D.R. 123; PUȘCARIU, ISTR. III 314). În m e g l. și a r.: *mamă*; (des, în conversația zilnică) *mumă* (*momoși, mămîni*) au sensul de bază ‘mère’; dar și alte sensuri (cf. DALAMETRA; MIHĂILEANU; PASCU, D. I 103; OBED. T. 360–361; PETRESCU, M. 154; CAPIDAN, MG. III 180, 197; PAPAHAĞI, M. R. 27, 77; SANFELD, L. 88–89; JAHRESBER. II 75, 124; DR. VII 153; GR. S. VI 164; T. PAPAHAĞI, D.; ALR I/II h. 155; id. II/I MN p. 65 [2620]).

Alte sinonime pentru *mamă* atestate numai în dialectele sud-dunărene: în a r.: (obșnuit în sud, alături de *mumă*) *mană* < gr. *μάμνα* (GEAGEA, E. 372; cf. T. PAPAHAĞI, D.; ALR I/II h. 155 pct. 05, 08) și dim. *mănișă* (PAPAHAĞI, B. 635; cf. T. PAPAHAĞI, D.); *dadă* (vezi: *dadă*); *ată* < alb. *ate* ‘Vater’ (avînd la bază lat. **atta*). E întrebunțat numai la aromânii din nord (DR II 517 518); *iată* (T. PAPAHAĞI, D); *băna* (ALR I/II h. 155 pct. 06) atestat numai aici. În m e g l.: *naică* (GR. S. VI 163; cf. CAPIDAN, MG. 201). În istr. *maie* (*măiș*), cuvînt de circulație generală în acest dialect (< s. – cr. *maja*), intrat în fondul principal al vocabularului (cf. I. Coteanu, *Cum dispăre o limbă (istoromâna)*, București, 1957, p. 22; cf. și JAHRESBER. VI 280; DENSUSIANU, ANT. 73, 74, 117; GLAVINA, CAL. 73; PUȘCARIU, ISTR. III 120; CANTEMIR, T. 114; ALR I/II h. 155); *mater* (forma acuzativului sîrbocroat de la „matî”) în expresia: *za moiu mater* pentru mama mea (PUȘCARIU, ISTR. III 314).

² Pentru sensurile cuvîntului *mamă* în alte limbi precum și modificarea, măcar parțială, a teoriei „Lallwort”, cf. articolul lui Alois Richard Nylik, *Mama, papa, dada*, în „Orbis” VI (1957), nr. 2, p. 437–441.

c) (Cu nuanță alintătoare și implicând un raport de familiaritate și o oarecare apropiere sufletească) O femeie mai în vîrstă către persoane mai tinere : *Am cercetat, mamă, și am aflat că i-a vîndut-o la cochii vechi* (zice o bătrînă către un tînăr). FILIMON, ap. TRDG.

d) Soțul către soție, sau soții între ei, mai ales în prezența copiilor (uneori chiar contopit cu adjectivul posesiv : *măsa*). Bărbatul către nevastă : *Măso, dă-mi, te rog, o dulceță ; ieșim de seară undeva, măso?* la IORDAN, ST. 114. Explicația acestor înlocuiri de termeni se datorește raporturilor de tandrețe dintre soți și dorinței lor de a vorbi ca și copiii, iar termenul de înrudire este întrebuițat în sens impropriu. Cazuri similare de contopire a adjectivului posesiv se găsesc și în alte limbi ¹. Termenul *mă-sa, tată-so* se întrebuițează în cercul familiar și pentru a evita diverse numiri (adresări) către una și aceeași persoană. Mai intervine aici și ideea că tata n-ar fi numai tata copiilor (ei și al soției), iar mama ar fi nu numai mama copiilor (ei și „mama” soțului ei). Evident, imitînd cazurile din familiile cu copii (implicit tandreța dintre soți) adresarea *mamă* și *tată* se obișnuiește și în căsniciile fără copii ².

Prin analogie sau extensiune, cuvîntul a primit și alte sensuri. Astfel e întrebuițat ca termen de respect, afecțiune sau ca titlu (de către cei mai tineri) față de o femeie mai bătrînă. *Pruncii și cei neînrușiți intitulează pe oameni de exemplu „uica Pavel”, „pre muieri”, „mama Maria”*. H. XVIII 146 — 147, în Maidan-Caroș. *Alături de părinții mei, în inima mea își are locul mama Sia*. M. I. CARAGIALE, C. 73, ap. DL. Astfel se explică sensurile destul de răspîndite și sinonimiile *mamă-babă* (ALR I/II h. 282) sau *mamă* = lele (ALR I/II h. 286).

Sensul de ‘bunică’ ³ a termenului *mamă* s-a născut probabil în graiul copiilor, datorită confuziei ce o fac aceștia (cînd sînt mici) între *mamă* și *bunică* ⁴. Fenomenul este destul de răspîndit (cf. ALR I/II h. 170). *Parcă am omorît pe mama (moașă-mea)*, zice o femeie cînd îi merge rău (ZANNE, P. IV 481). Pentru a distinge pe *mamă* de *bunică* în anumite regiuni se întrebuițează una din cele două forme (*mamă* sau *mumă*). Astfel se știe că în regiunea Tîrnavelor *mumă* = ‘mamă’ (mère), la fel și în graiul din jurul Sibiului și de pe Valea Sebeșului ⁵, iar *mamă* se zice la ‘bunică’. În alte regiuni, ca Roșiorii de Vede, în locul cuvîntului *bunică*, necunoscut aici, se întrebuițează frecvent *mumă* (cf. C. V. II, nr. 3, p. 36).

¹ Cf. IORDAN, ST. 114 ; id. *Dialecte italiene de sud și limba română*, în ARHIVA XXXIII, 1926, p. 180 și xxxv 1928, p. 187 — 190. Pentru astfel de cazuri cu adjectivul posesiv enclitic în limba italiană, în legătură directă cu termenii de înrudire ; cf. și sard. *mamea* pentru *mama mea*, ap. M. L. Wagner, *op. cit.*, p. 7.

Explicația acestei aglutinări a dat-o tot IORDAN, în TR. p. 548 : „Fiind vorba de ființe, în general unice (sau considerate astfel în momentul vorbirii), legătura dintre vorbitor și ruda la care se referă apare ca indestructibilă, ca exclusivă, ceea ce lingvistic se exprimă prin îmbinarea desăvîrșită a substantivului cu determinativul lui posesiv”.

² Leo Spitzer, *Stilstudien I, Sprachstile*. München, 1928, p. 33—34, cf. și recenzia lui C. Tagliavini asupra acestei lucrări în *Studii Rumeni* IV (1929—1930), p. 191.

³ Astfel de cuvinte (*mamă, tată*), creații ale graiului copiilor, sînt des aplicate și altor rudenii. În această privință cf. Wilhelm Wackernagel, *Voces variae animantium. Ein Beitrag zur Geschichte der Sprache*. Basel, 1869, p. 94 și urm.

⁴ Și în sardă (reg.) se zice *tată* și *mamă* pentru *bunici*. Cf. M. L. Wagner, *op. cit.*, p. 10.

⁵ M. Zdrenghea, *Un vocativ regional*, în OMAGIU, I. 940.

Tot o astfel de diferențiere regională avem în cazurile când mama adevărată e numită *mamă*, iar mamei vitrege i se zice *mumă* (PETROVICI, FOLK. ALM. 83, 85). O nuanțare deosebită avem și în fostul județ Gorj, unde *mumă* și *muică* = mamă (născătoare); *mamă* = *bunică*, iar *maică* = soacră (Com. I. POPESCU-VOITEȘTI). În ar. *maie* = bunica din partea mamei, iar *mumă* = bunica din partea tatălui (GR. S. IV 59).

Diferențiere regională în opera lui M. Sadoveanu este *mumă* (Muntenia) și *mamă* (pentru Moldova) ¹.

Pentru a se arăta stima și considerația de care se bucură soacra în unele familii, se dă numirea de *mamă* (de către noră sau ginere) și acesteia (DENSUSIANU, Ț. II. 236; cf. NOVACOVICI, FOLK. 273, 852). *Alei, mumă, soacră-mea, Ține, ține, muică, carne grasă, Di la fie-ta cea frumoasă*. BAL. OLT. 51. În unele regiuni, cum este Branul și în jurul Brașovului, se zice *mamă* la soacră, iar mamei adevărate i se zice *maică* (Com. ZORICA LAȚCU).

În alte regiuni, nașa fiind considerată ca un fel de mamă sufletească se dă acesteia numirea de *mamă* din partea finilor (H. II 256 în Ciobanul-Constanța). Apare și în compusul *mama-nașa* „*Mama nașa*” numește *finul sau fina pe femeia care i-a botezat* (Comunicat C. LACEA — Brașov).

Sinonimia (rară) *mamă-mătușă* (ALR I/II h. 167 pct. 795, 825) se explică prin faptul că în unele regiuni se zice *mătușă* numai unei femei mai bătrâne (pct. 795, în note). În alte regiuni — cum e pe la Năsăud — *mătușă* (din partea tatălui sau a mamei), mai ales în cazurile când ea n-are copii, ajută efectiv la creșterea și educarea copiilor rudelor sale. Astfel copilul, încă de mic, se obișnuiește s-o numească *mamă* și așa îi zice pe urmă în tot restul vieții.

Numirea de *mamă* dată *doicii*, atestată de ALR I/II h. 222 numai în pct. 93, o socotim ca accidentală, căci creșterea copiilor cu ajutorul doicelor se obișnuia, în trecut, numai la orașe în unele familii burgheze, unde doicele erau acelea care alimentau sau chiar creșteau copiii. Obiceiul nu s-a practicat niciodată la țară, așa cum reiese și din cele câteva note ale hărții amintite ².

¹ Cf. G. Istrate, *Mihail Sadoveanu, maestru al limbii literare*, în SCL VI, nr. 3—4, p. 316.

² Ca o dovadă de puterea de circulație a cuvintului *mamă* sînt și aplicațiile lui în alte domenii decît cel al înrudirii. Cităm mai jos cîteva sensuri și expresii care ni se par mai importante :

1. Început, obrîșite, izvor; punct de plecare. *Striga într-una că activitatea e mama succesiunii*. REBREANU, N. 294. *Limba mamă* = limba din care s-au dezvoltat alte limbi (SD.).

2. Causă, pricină : *Nevoia e mama născocirilor*. ZANNE, ap. CADE. *Lenea e mama tuturilor vicțiilor*. Ș. DL.

În domeniul folcloric : *De-a mama gaia*, un joc de copii (CADE). *Muma-pădurii* (ȘEZ. XIX 198); *muma codrutului*, sau *agașului*, sau *ogașilor* = personaj mitologic (PETROVICI, FOLK. ALM. 123, 127). *Muma-ploii* = caloian (PAMFILE, VAZD. 133); *mama-ho* = *gogorită*; *mama-mușă* = vrăjitoare (DA MS.).

În nomenclatura plantelor și în alte domenii (reg.) *mama-secării*, *mama-pădurii*, *mama-huciului*, *mama-codrutului*, *mama-ploaiei* (toate ap. CADE); (reg.) *mamă-mașteră* = trei-frați-pătați; *mama-cucului* — codobatură; *mama-muierii* = placentă (ap. DA MS.).

3. Diferite expresii și locuțiuni : *Lă-mă-mamă* = om prost. *Măritată de curînd după un văduvoi și un lă-mă-mamă*. CREANGĂ, ap. CADE. *Pentru unii mumă, pentru alții ciună*, se zice cînd ține cineva parte cuiva în dauna altuia (SD.). *Mama-draului* = personaj mitic ce simbolizează urîțenia sau răutatea. *Ba și pe mama dracului, rînji jupineasa gîndindu-se la Voiculeasa pe care de mult n-o putea suferi*. AGÎRBICEANU, ap. DA MS.; cf. ZANNE, P. IV. 465—481. *Dar oare pe*

Compusele numeroase ale termenului *mamă* sînt importante deoarece îi atestă valoarea de circulație și în același timp creează noi unități și diverse variante semantice.

Mamă-adevărată = mamă legitimă, spre deosebire de cea vitregă sau adoptivă (H. X 540, în Ușcați — Neamț); **mamă-adăurată** = mamă vitregă. (în BULL. LINGU. V 148 se explică greșit cuvîntul „adăurat” prin „nou”. De fapt este derivat din expresia „a doua oră”). Vezi : *tată adăurat* (element savant întrebuintat în stilul juridic) : **mamă adoptivă** = femeia care a adoptat un copil și căruia pe urmă îi devine „mamă”¹; **mamă-bună** = mamă adevărată², în opoziție cu *mama vitregă* (DDRF; cf. ZANNE, P. IV 471; ALR I/II h. 215, pct. 259; **mamă (mumă-muică-bătrînă sau tînă)** = 1. bunică; 2. babă (H. V 17, în Băilești-Dolj; cf. ALR I/II h. 196); 3. lele (ALRM I/II h. 286); vezi *Bunică*; **mamă-dulce** = mamă bună, adevărată (DDRF; cf. FOLC. TRANS. I 343; ALRM I/II h. 215 pct. 343). Frecvent și în jurul Năsăudului; probabil un calc după magh. *édes anya*; **mamă-eroină** = titlul oficial acordat unei femei care are cel puțin zece copii în viață (DL); **mamă-fiastră** = mamă vitregă (ALR I/II h. 157, pct. 856); **mamă-jurată** = mama care și-o alege un copil în locul mamei moarte (DENSUSIANU, Ț. H. 96; cf. PAMFILE, FRĂȚIA, 19); **mamă-mare** = 1. bunică; 2. (sensuri rari, atestate izolat) mătușă (LIUBA-JANA, M. 24; cf. ALR I/II h. 168, pct. 30, 345); 3. cumnată (MOLIN, R. B. 11); **mamă-mică** = mătușă (LIUBA-IANA, M. 24); **mamă-nașă** v. mai sus la sensurile lui *mamă*; **mamă-soacră** = soacră (ZANNE, P. IV 610); vezi *Soacră*; **mamă-sfîntă** = (în credința creștină) Maica Domnului; **mamă-strîmbă** (DDRF); **mamă-de-salcă** (cunoscut din Loman-Sebeș); **mamă-de-scoarță** (H. X 540, în fostul județ Neamț, cunoscut și în jurul Năsăudului); **mamă-de-plop** (în Moldova; com. T. NAUM) = mamă vitregă³; vezi *Vitregă*.

Derivatele și formele lexicale prescurtate de care este înconjurat *mamă* sînt valoroase atît ca număr cît și ca circulație în limbă. Derivate cu prefixe : *răzmamă* ‘străbunică’ și *strămamă* ‘străbună’⁴.

acesta cum mama dracului l-a mai fi chemînd. CREANGĂ, P. 245. La mama dracului = foarte departe. *Suceava-i colea și Baia-i tocmai la mama dracului. SADOVEANU, O. IX 161. De mama focului* — extraordinar, grozav. *Era un ger de mama focului* (BRĂTESCU-VOINEȘTI, ap. CADE). *Vai de mama lui!* = vai de el. *N-au și dînșii neveste și copii și necazuri de vai de mama lor. C. PETRESCU, I. II 8.*

A cere cît pe mă-sa = a pretinde un preț prea mare. *Am vrut să-i cumpăr boul, dar cerea cît pe mă-sa. PAMFILE, J. II 400. Mumă-de-salcie* (ironic) = ibovnică, amantă, puiculiță (CIAUȘIANU, GL.). *A face mumă* = a dezvirgina (MAT. DIALECT. I 231).

Mama, mumă = matca albinelor (H. XVIII 36, 287); *Mama sau muma vinului* = calitatea cea mai bună de vin (Com. ȘT. PAȘCA, ap. DA ms.).

Mumă ‘Bodensatz’ REV 5277, unde se dau și sensuri apropiate din limbile romanice (cf. și G. Rohlf, *Franz. mère-goutté*, în *Archiv für das Studium der neueren Sprachen*, vol. 163, caietul 1/2, p. 104–105, unde se dau și corespondente similare din alte limbi). *Mama-grîului* = grîul ales, lipsit de corpuri străine (id. ib.). *Mamă de bătaie* — o bătaie groznică. *Să le burdușescă o mamă de bătaie. C. PETRESCU, ap. DA ms.* (Explicația unor expresii de acestea a dat-o Iorgu Iordan în *Dialectele italiene de sud și limba română*, Arhiva, Iași, 1926, p. 181–182.)

Mumă-de-pămînt = pămînt de calitate foarte bună (CIAUȘIANU, GL.).

¹ În a.r. : *paramană* (< gr. *παράμνα*), ‘mère adoptive; nourrice’ (PASCU, D. II 60; cf. T. PAPAĞAGI, D.).

² Cf. it. *la mamma bone* = la madre vera, ap. I. Iordan, *Dialectele italiene de sud și limba română*, în ARHIVA XXXI, 1924, p. 212, 213; id. INER. 129; cf. REV 1208.

³ *Mamă vitregă* = megl. *flată mumă* (CR. S. III 394).

⁴ Rodica Ocheșeanu, în SFC I, p. 38; cf. id. ib., *Prefixul stră-* în s. F C II, p. 82, 83.

Derivate cu sufixe :

a) Hipocoristice propriu-zise : **mămăcuță** s. f. (BULL. LINGU. VI, 194) ; **mămăiță** s.f. (TDRG) ; **mămicuță** s. f. (ALR I/II h. 155, pct. 900) ; **mămicioară** s. f. (LM) ; **mămiță** cu var. **mamiță** (H. II 89, în Găvănești-Buzău și H. XVIII 268, în Orșova și Mehadia ; cf. CADE, DL) ; **mămițică** (CARAGIALE în schița *D-l Goe*, cf. DL, DM) ; **mămuceană** s. f. (PĂCALĂ, M. R. 140) ; **mămulea** s. f. (BÎRLEA, C. P. 175) ; **mămuleană** s. f. (CIAUȘIANU, V. ; cf. T. PAPAHAĞI, M. 122) ; **mămuliță** s. f. (MARIAN, SE. I 30 ; cf. ȚIPLEA, P. P. GL. ; T. PAPAHAĞI, M. 21 ; DL ; FOLC. TRANS. I 343) ; **mămuliță** s. f. (H. XVIII 269, Grădiștea Mică în Banat ; cf. DL ; DM) ; **mămulișoară** s. f. (ȚIPLEA, P. P., (glosar) ; cf. T. PAPAHAĞI, M. 123) ; **mămulucă** s. f. (ȚIPLEA, P. P. (glosar) ; T. PAPAHAĞI, M. 66) ; **mămuluță** s. f. (ȚIPLEA, P. P. (glosar) ; **mămușoară** (BAL. OLT. 147) și ca der. on. : **Mămușoara** (CDO) ; **mămuță** s. f. (MARIAN, NA. 108 ; ȚIPLEA, P. P. (glosar) ; cf. CADE, DL) ; **mumiță** s. f. (COSTIN, GR. BĂN. II 131) ; **mumuliță** s. f. (CIHAC, I. 154 ; cf. BAL. OLT. 94) ; (învechit) **mușă** s. f. DA ms.

b) Derivate care, pe lângă valoarea hipocoristică cuprinsă în temă, au și alte sensuri : **mamaie**¹ s. f. (TDRG, CADE, BUL. FIL. IX 185, DL), dar și 'soacră' (Com. G. GIUGLEA-Cluj). Ca der. on. : **Mamaia** (CDO) ; **mămaică** s. f. cu var. **mămaică** (ARHIVA VII 1895, p. 656, TDRG), dar și 'mamă vitregă' (ALR I/II h. 156, pct. 780, 815) ; **mămică** (LM. GL ; cf. DDRF ; CADE ; DL ; FOLC. TRANS. II 368) ; adesea (la vocativ) **mămic** (prin analogie cu *tătic*), dar și 'mamă vitregă' (ALR I/II h. 156 pct. 780, 815) ; **mămucută** s. f. (CREANGĂ, P. 25 ; JAHRESBER. VIII 160 ; DL), dar și termen folosit (familiar) de o persoană mai în vârstă, care se consideră cu sentimente de mamă pentru cineva care nu e copilul ei (GL. M.) : *Ce s-a întâmplat sufletul măicuții, mămucuții ? șopti dădaca*. SADOVEANU, Z. C. 254, ap. DA ms. ; **mămușoară** s. f. cu var. **mămișoară** (TEODORESCU, P. P. 678 ; cf. DL) 'femeie bătrână, babă', (Mold.) 'mătușă' : *Aide, mămușoară, haide îi zise fata*. VISSARION, B. 170, ap. DA ms. ; **mămucă** s. f. (CREANGĂ, P. 6 ; cf. MARIAN, NA. 107, 433 ; ȚIPLEA, P. P. (glosar) ; T. PAPAHAĞI, M. 17 ; GL. M. ; DL ; FOLC. TRANS. I, 267, 277, 284 ; ALR I/II h. 155, pct. 218) și cu sensul de 'bunică' (ALR I/II h. 170 pct. 357) și de 'femeie bătrână, babă, mătușă' : *Mămucă, da ce să-ți dăm, vezi bine că și noi sîntem săraci*. RETEGANUL, P. II 37 ; **mămuliță** s. f. (MARIAN, SE. I 30, ȚIPLEA, P. P. (glosar) ; T. PAPAHAĞI, M. 21, DL), dar și (mai ales în basme) nume pe care o femeie mai bătrână (ghicitoare, vrăjitoare etc.) și-l asumă cînd se adresează unei persoane tinere, căreia vrea să-i cîștige încrederea. *Să-ți dea mămulica leacuri care să-i taie farmecele*. SPIRESCU, L. 54. (Cf. **mamulan**, **mamuloaică** (date alături de **maică**) = numele diavolului în descîntece. ȘEZ. XIX 198). (Ca exclamație, fără a ne adresa unei persoane anumite) *Ie o înghețată ; doar te-i mai răcori — Rece-i, mămulica mea!* ALECSANDRI T. I 159, ap. DL ; **mămuleană**. E x p r. *Vai de mămuleana mea = vai de mine, vai de steaua mea!* (MAT. DIALECT. I 231).

¹ Atestat și în toponimie, cf. G. Giuglea, *Cheie pentru înțelegerea continuității noastre în Dacia prin limbă și toponimie*, București, 1944, p. 50 ; cf. în sardă (tot hip.) *mammai*. M. L. Wagner, *op. cit.*, p., 7.

e) Derivate cu sensuri și cu funcțiuni morfologice speciale : **mămesce**, **-ească** adj. = de mamă ; matern. *Să continue a-și îndeplini datorința mămească*. SIBERA, F. S. 358, ap. DA ms. ; var. **mumesc**, **-ească** (COSTINESCU, ap. id. ib.) ; (neobișnuit) **mamern**, **-ă** adj. = matern (< matern + mamă) (ALR I/II h. 232, pct. 394, în note) ; **mămește** adv. (învechit) = ca o mamă (PONTBRIANT, ap. DA ms., cu var. **mumește** COSTINESCU, ap. id. ib.) ; **mămie** s. f. = calitatea de mamă ; maternitate (ALEXI, ap. id. ib., cu var. (dial.) **mamie** id. ib.) ; **mămos** **-oasă** adj. care își iubește foarte mult mama și se află tot în preajma ei. (Com. PIA GRADEA — Cluj.)

Redăm mai jos prescurtările și trunchierile lexicale ale termenului *mamă*, toate avînd o prudență nuanțată hipocoristică. Constatăm însă că unele din ele, alături de această valoare apar chiar ca termeni „neutri” sau chiar cu alte sensuri : **Ma!** interj. *Mamă Ma! Vină iule că s-a vărsat oala* (L. ROM. X, nr. 3, p. 239) ; **măiță** s. f. (Com. VARONE — Simbăta de sus — Făgăraș, ap. DA ms.) ; **mătuță** s. f. (CABA, SĂL. 90) ; **miea** s. f. (LM) ; **mieă** s. f. (H. II 256 ; în Ciobanul-Constanța ; cf. TEODORESCU, P. P. 121) ; **mîță** s. f. (C. V. IV, nr. 3, p. 42) ; **mucă** s. f. (LM, cf. TEODORESCU, P. P. 121, BULL. LINGU, VI 188) ; **muceană** s. f. (PĂCALĂ, M. R. 140) ; **mucie** s. f. (TEODORESCU, P. P. 121) ; **mucă** s. f. (< [mă]mucă) cu sensul de ‘mamă’ (H. V 298, în Măceșu-de-jos-Dolj ; cf. GIUGLEA-VÎLSAN, R. S. 394 ; DENSUSIANI, T. H. 224 ; PETROVICI, FOLK. ALM. 72, 74, GR. S. V 147, BAL. OLT. 51, DL, ALR I/II h. 155, pct. 840), apoi cu sensul de ‘bunică’ (ALR I/II h. 170, pct. 12), iar în compusul **mucă bătrînă** ca adresare respectuoasă către o femeie bătrînă (ALR. I/II h. 196, pct. 870) ; **muiehilă** s. f. cu var. **moiehilă** (GIUGLEA-VÎLSAN, R. S. 394 ; cf. LEXIC REG. 55) ; **muiehiță** s. f. (LEXIC REG. 55 ; COSTIN, GR. BĂN. I 141) ; **muieuliță** s. f. (GIUGLEA-VÎLSAN, R. S. 101 ; cf. GRAIUL, I 55 ; BAL. OLT. 153) ; **mucufă** s. f. (cunoscut de noi în câteva comune din jurul Năsăudului) ; **muță** s. f. (întrebuințat frecvent în romanul *Frații Jderi* de M. Sadoveanu).

Derivatele cuvîntului *mamă* prezintă interes căci ne arată vitalitatea¹ și puterea de creație a acestui cuvînt, verificîndu-se astfel adevărul cunoscut că există o proporție directă între numărul mare de cuvinte derivate și vechimea cuvîntului de bază. În același timp ele prezintă importanță și fiindcă unele au mai multe sensuri. Cunoscută fiind considerația și sentimentele de dragoste și atașament sufleteș de care se bucură mama în familie, e firesc ca aceste derivate să aibă, așa cum reiese din citate, o pronunțată nuanță afectivă, fiind aproape toate hipocoristice. Atît în nuanțări de sensuri, cît și în cadrul aceluiași sensuri, sufixele diminutive cu nuanță alintătoare și desmierdătoare ocupă un loc de frunte, avînd un rol important.

Derivatele și prescurtările lexicale de care este înconjurat termenul *mamă* sînt valoroase atît ca număr, cît și ca circulație în limbă, în special în graiurile populare. Prescurtările și trunchierile mai numeroase decît la oricare termen din domeniul lexical al înrudirii, avînd la bază puternice sentimente materne și filiale se explică prin „graiul” copiilor (unele sufixe,

¹ Termenul a pătruns și în graiul ceangău din Moldova sub forma *mămă* (SCL VI, nr. 4, 336) sau *mămă* (WICHMANN, 93), unde *mămă* coexistă alături de *anya* și *édesanya* (MÁRTON, P. 560).

ca *-aie*, sînt chiar „creații” ale acestui „grai”), precum și prin acela al părinților, în special al mamelor, însușit apoi și de copii.

Bogăția amestecului de semnificații a termenelor *tată* (*taică*, *tătin*), *mamă* (*mumă*, *maică*, *mumînă*), atît în formele lor simple cît și în compusele, derivatele, trunchierile sau prescurtările lor, a explicat-o acad. Iorgu Iordan¹ în felul următor: „Astfel de cuvinte sînt create de copii numai în sensul că sunetele lor alcătuitoare provin de la copii (la vîrsta cînd aceștia nu pot să vorbească, ci emit sunete izolate sau silabe, care în „mîntea” lor n-au o semnificație propriu-zisă, ori au una foarte neclară). Înțelesul acestor sunete este dat de membri adulți ai familiei, care, după împrejurări, le interpretează cînd într-un fel, cînd în altul, ceea ce duce la sensuri așa de deosebite pentru unul și același cuvînt nu numai de la un idiom la altul, ci și în cuprinsul aceluiași idiom”. Această constatare se verifică și se aplică întocmai și termenilor *nan(ă)*, *naică*, *nene* — proveniți din același „grai” al copiilor — și tratați la locul lor în lucrarea noastră.

M A I C Ă

Este sinonim în unele regiuni cu sensul de bază al lui *mamă* (și cu sens hipocoristic), fiind atestat încă în *Pravila lui Lucaci*² și în *Codicele Gaster* (cf. CL. II 1957, p. 83)³. Iată și alte citate din texte vechi și populare: *Elu-și părăsi maică-sa de se duse în Țarigrad*. MOXA, ap. GCR I 61. *Că tată-meu și maică-mea mă părăsiră*. DOSOFTEIU, ap. TDRG. *Mamă, care se mai zice și maică și mîcă*. H. II 256, în Ciobanu-Constanța. *Pîn-eram la maica fată, Ori lucrăm, Ori nu lucrăm, Tot draga maichii eram*. JARNÍK-BÎRSEANU, D. 176. Uneori e întrebuițat în corelație cu *taică*. *Foaie verde fir ș-o nalbă, Taica, maica tot mă-ntreabă, Care muncă mi-i mai dragă?* PAMFILE, C. Ț. 271; cf. FOLC. TRANS. II 16; I 86, 94.

După ALR I/II h. 155 termenul este răspîndit în special pe partea de vest și sud-vest a teritoriului dacoromân și în cîteva puncte izolate din centrul Transilvaniei.

Etimologic, cf.: bg. *майка* s.-cr. *májka*, ambele cu sensul de ‘mamă, maică’ dar servind în același timp și ca adresare (DELBRÜCK, 451; cf. MIHĂILĂ, î. 124) ca și în limba română⁴.

¹ INTR. 126, unde se dau exemple similare și din alte limbi romanice.

² Cf. I. Rizescu, *op. cit.*

³ E cunoscută parțial și în dialectele sud-dunărene: în a r.: *maică* (PAPAHAGI, B. 633; cf. T. PAPAHAGI, D.); în me g l.: *maică* (ALR I/II h. 155, cf. PAPAHAGI, M. R. 77, 84; GR. S. VI 163); în i s t r.: *măjke* (PUȘCARIU, ISTR. III 314); după CANTEMIR, T. p. 170, întrebuițat numai în formula *maica boja* — maica domnului.

⁴ Întrebuițările termenului în alte domenii și cu alte semnificații ca: 1. soră, călugăriță; 2. (în limbajul adepților religiei creștine) *maica domnului*; 3. biserică; 4. (rar) origine, cauză; nu intră în sfera preocupărilor noastre. Le amintim totuși, căci se pare că omonimia cu unele din ele, mai ales din domeniul religios, a contribuit în largă măsură la restrîngerea ariei de răspîndire a sensului de bază a termenului nostru. Pentru diverse expresii și proverbe cf. ZANNE, P. IV 378, 424, 477, 479.

Termenul servește și ca apelațiune dezmiardătoare (mai ales la vocativ) prin care mama se adresează propriului său copil, sau altcineva, în adresare, către o persoană dragă (reluând apelativul pe care copilul îl dă mamei sale): *Catincușo, maică, tu... ești mai micuță*. GORJAN, H. IV 170, ap. DL. *Radule, voinicul maichii, Taci maică, nu te întrista*. ODOBESCU, s. II 431. *Maică, spune mama copilului ei*. GRAUR, REVIGA 163. Cu acest sens a intrat (parțial) și în limba sașilor din Transilvania. Femeile acestora își dezmiardă copiii: *Dragă, maico, puio* (cf. Ioan A. Bena, *Contribuții la monografia comunei Pianul-de-jos*. Cluj, 1925, p. 80.)

Ca adresare reverențioasă e întrebuințat față de o femeie mai în vîrstă. *Pruncii și cei neînrușiți intitulează pe oameni... [iar] pe moși „Taica și maica”*. H. XVIII 141—147, în Maidan-Caraș. În cadrul acestei accepțiuni se explică sinonimiile cu: *babă* (ALR I/II h. 196, pct. 18, 770; în pct. 5 compusul: *maică-bătrînă*); cu *lele* ‘fată bătrînă’ (ALR I/II h. 286, pct. 28), apoi cu *soacră* (în Gorj, com. I. POPESCU-VOITEȘTI; cf. BAL. OLT. 50) și în sfîrșit cu *mamă-vitregă* (FOLC. TRANS. I 177; cf. ALR I/II h. 156), în cîteva puncte răslețe din Transilvania și Banat.

Un sens destul de răspîndit a lui *maică* este acela de ‘bunică’ atestat de texte (H. XVIII 146; MOLIN, R. B. 11; PETROVICI, FOLK. ALM. 134) și de ALR I/II h. 170, în regiunea Banatului. Pentru compusele cu acest sens vezi *bunică și bătrînă*.

Termenul *maică*, ca și *mamă*, are numeroase derivate, aproape toate hipocoristice, iar unele dintre ele avînd sensuri identice cu cele ale termenului de bază.

Măicîță s. f. (ALEXICI, L. P. 8, ap. DA ms.). **Măiculiță** s. f. (H. XVIII 269, în Banat) cu sens hipocoristic. *De dorul mîndrușelor și de al măiculișelor*. JARNÍK-BÎRSEANU, D. 351; dar întrebuințat și ca apelativ alintător sau ca invocație (chiar interjecție); *Spune, măiculiță, spune, De ce n-am noroc pe lume!* FOLC. TRANS. II 499. *Măiculiță, spada mea săracă, Oare de te-oi scoate eu din teacă*. BENIUC, V. 21, ap. DA ms. **Măiculeană** s. f. (PAMFILE, C. Ț. 202; JARNÍK-BÎRSEANU, D. 192; PAULETTI, s. 58, 60). **Măiculeață** s. f. (ca adresare către o femeie mai în vîrstă) *Măiculeața mea, mătușă!* PAMFILE, C. Ț. 181. **Măiculuță** s. f. (MÎNDRESCU, L. P. 27). **Măicușoară** s. f. (TEODORESCU, P. P. 204). **Măieuță** cu sensurile: a) hipocoristic a lui *maică* cu înțelesul de bază. *Hai, măieuță-n deal la cruce*. MAT. FOLK. 1299; cf. JARNÍK-BÎRSEANU, D. 181; FOLC. TRANS. I 215, 562; II 423, 427. *Iar dacă-i zări, Dacă-i întîlni, Măieuță bătrînă* (Miorița); b) termen de respect către o femeie mai în vîrstă. *Cine-i acolo? — Om bun, măieuță!* CREANGĂ, P. 90; c) apelativ dezmiardător (la vocativ) cu care o femeie se adresează copilului ei sau unei persoane mai tinere. *Corbea, maică, mai trăiești?... Că, de-i fi, măieuță, mort, Să dau la popa d-un ort*. TEODORESCU, P. P. 518¹.

Der. on.: **Maicu, Măiculeseu, Maican**. CDO.

¹ Pentru valoarea stilistică a acestuia, cf. Iorgu Iordan, *Dialectele italiene de sud și limba română*, în ARHIVA XXXIII, 1926, p. 182.

NENEACĂ (NINEACĂ)

Este atestat cu înțelesul de ‘mamă, maică’ fiind un sinonim teritorial al acestuia. Îl găsim întrebuițat mai întâi de C. Stamati, apoi de I. Heliade Rădulescu¹. E frecvent la Alecsandri : *O neneacă cu două fele*. ALECSANDRI, ap. §10 II. 272 și, în sfârșit, apare și la Sadoveanu : *Prima datorie pe care am învățat-o a fost să respect pe babaca și pe neneaca*. SADOVEANU, N. F. 9. Cuvântul era cindva întrebuițat mai ales în Moldova, ulterior căpătînd însă și o nuanță ironică (§10 II 272), așa cum se pare că e întrebuițat în fraza : *Dragul mamei Cînilic . . . bine-ți șede mitropolit . . . unde-i neneacă-ta să te vadă*. CREANGĂ, A. 137. În sudul Moldovei are și sensul de ‘mamă vitregă’².

Termenul e puțin cunoscut și mai mult regional în graiurile populare (ALB nici nu-l înregistrează), fiind o reminiscență a terminologiei din timpul stăpînirii turcești din Principatul e Române (tc. *niné, nené* ‘idem’³; cf.⁴ alb. *nene, nene* ‘mater’ (CANDREA, L. A. 123). În limba română e format cu suf. -că prin analogie cu formele dezmierdătoare (nume de rudenie și ele) *maică, taică, babacă*.

SD înregistrează și forma *nineie*, cu pl. *ninei* (poate după forme ca : *femeie — femei* etc.).

În jurul Buzăului, printr-o extensiune de sens, *neneacă* e întrebuițat și în accepțiunea de ‘matusă’. (Com. G. GIUGLEA—Cluj.)

Cuvântul este înconjurat și de câteva derivate ca : *neneuță* (DL), *nineuță* (CADE) și *neneiță* (TDRG).

PĂRINTE — PĂRINȚI

Sensul de bază al termenului (cu nuanță solemnă, respectuoasă) este acela de *tată*, atestat încă în primele noastre texte de limbă⁴ din secolul al XVI-lea și apoi din ce în ce mai frecvent. *Întreabă părintele* (tatălul DOS). PSALT. 313. *Să pomenescă fără lége părinților* (tăt[ă]nri-său HUR.). id. 236. *Atunce . . . se vor despărți părinte de fecior și înmă de fată* VARLAAM, ap. GCR. I 106. *La moartea părintelui ei, Ruxandra rămăsese în fragedă vîrstă*. C. NEGRUZZI, I 143, ap. DA ms. *Fiul craiului . . . începe a plînge în inima sa, lovit fiind în adîncul sufletului de apăsătoarele cuvinte ale părintelui său*. CREANGĂ, P. 189.

Întrebuițat numai la sg. indică pe unul dintre părinți : *Trebuiește fieștecare părinte, au tată, au maică, să aibă nevoiea copiilor*. MĂRGĂRITARE (a. 1749), ap. TDRG⁵; cf. it. dial. *parent* ‘Vater’; *parente* ‘Mutter’ (REW 6233).

¹ Cf. *Opere I*, ediție critică, cu introducere, note și variante de D. Popovici, București, 1939, p. 251/30.

² Cf. Iorgu Jordan, *Note de lexicologie românească*, în SCL XIV, nr. 1, p. 23.

³ Cf. T. Löbel, *Elemente turcești, arăbești și persane în limba română*. Constantinopol-Lipsca, 1894, p. 69.

⁴ Cu acest sens și în ar. *părinte* (JAHRESBER. II 130; cf. DALAMETRA; MIHĂILEANU; PASCU, D. I 140; T. PAPAHAĞI, D.).

⁵ În graiurile noastre populare se obișnuiește mai des a se întrebuița *tată și mamă* pentru noțiunea de *părinți*. Situație asemănătoare este și în sardă : *babbu e mamma*. Cf. L. M. Wegner, *op. cit.*, p. 7.

Întrebuițat numai la pl., termenul denumește atît pe *tata* cît și pe *mama*¹, corespunzînd lat. *patres* (DELBRÜCK, 452). *Dumitrașcu Vodă...* *ș-au plătit și el datorîa acestei lumi cea strămoșească și s-au dus către părinții lui.* NECULCE, ap. TDRG. *Blagoslovenia părinților întărește casele fiilor.* PANN, ap. CADE. *Și era [fata] una la părinți, și mîndră-n toate cele.* EMINESCU, p. 259. *Zîua bună să-mi iau De la frunza de pe munți De la dulcii mei părinți.* JARNÍK-BÎRSEANU, D. 321. Acest sens prezintă astăzi o uniformitate perfectă pe întreg teritoriul dacoromân, așa cum îl atestă ALR I/II h. 151.

Îndeosebi la pl. termenul denumea, în special în limba veche, și rudele de aproape sau neamurile cuiva, fără precizarea gradului de înrudire, și cuprinzînd de obicei toate rudeniile din linia ascendentă (în această din urmă accepțiune fiind sinonim cu: *bătrîni, moși, strămoși, străbuni, înaintași*)². *Părinții noștri (moșii HUR) spuseră nouă.* PSALT. 154; cf. p. 95, 223. *Dumnezeul părinților noștri te-au alesu pre tine.* COD. VOR. 41. *Cela ce-și va ucide pre tată-său și pre înmă-sa sau pre moșu-său sau pre moașe-sa, acesta ce-și ucide părinții mai cumplită certare să aibă decît alți ucigători.* PRAVILA, 341, ap. DA ms. *Ucigătoriu de părinți să cheamă și cela ce-și va ucide feciorul sau nepotul.* id. ib. *De vreme ce ocinele ucigătorului pogor den bătrîni, ce se dzice, de la părinți.* LONGINESCU, LEGI, 404. *Căci te iubeam cu ochi păgîni, și plini de suferinți, Ce mi-i lăsară din bătrîni Părinții din părinți.* EMINESCU, p. 198³; cf. ZANNE, p. IV 538.

Plecînd de la ideea de *părinte* s-a ajuns și la sensul de 'întemeietor' al unei familii, al unui neam, *creator*. *Herodot e supranumît părintele istoriei.* DL.

Termenul (avînd la bază lat. *parens*, -*ente* 'Vater' și *parentes* 'Eltern', 'Verwandte') este cunoscut și întregii romanități apusene. (Cf. REW 6233 unde se dau și forme dialectale din aceste limbi.)

¹ În ar.: *părinț* (DALAMETRA; cf. PASCU, L. I 140; T. PAPAHAĞI, D.; ALR I/II n. 151), alături de *tătăni* (CAPIDAN, AR. 540) și *păpini* (ALP I/II h. 169, pct. 09). Alți termeni sinonimi: istr. *roditel* (POPOVICI, D. R. 145; cf. PUȘCARIU, ISTR. III 323; GLAVINA, CAL. 76), cf. s.-cr. *roditeli*), dar și *rodvina* (ALR I/II h. 151) la PUȘCARIU, ISTR. III, *rodvine*, 'tubedenie' (cf. s.-cr. *rodvina* 'i dem'); *stară* (PUȘCARIU, ISTR. III 326); cf. s.-cr. *starac* 'bătrîn' dar și 'socru'.

² Cf. în ar. *stripărinți* 'strămoși' (PAPAHAĞI, D.).

³ Pentru a arăta valoarea cuvîntului și considerația de care s-a bucurat *tata* sau *părintele* și pentru a exprima — prin extensiune — o reverență sau dragoste față de acesta, îl găsim întrebuițat încă din vechime ca titlu de adresare către o persoană mai bătrînă, către o persoană administrativă sau cu autoritate. *Bărbați, frați și părinți, ascultați acmu al meu gilceavt.* COD. VOR. 36. *Al meu cinstit și ales părinte, Măria Ta birău de cetate Bistriței, Inchinu-mă... cu sănătate.* ROSETTI, LETTRES 102. *Cătră părintele nostru bun și cu nădejde, Dumnealui Ureche, Vel Vornic de Țara de Jos. Eată dăm știrea dumitale ca părintelui nostru, că au venit Călina.* (Document din 1636) (ap. Docan, *Frate*, în ARHIVA, 1900, p. 222—224). *De aseară de ctnd a tras în gazdă la noi... tot părinte ispravnic mi-o zis.* ALECSANDRI, T. I 198, ap. DL.

În concepția adepților religiei creștine se întrebuițează ca termen de adresare către dumnezeu: *Doamne sfinte și părinte!* (JARNÍK-BÎRSEANU, D. 125) sau *părinte ceresc*. Tot ca adresare se întrebuițează față de capii bisericii, îndeosebi însă față de preoți și călugări. *Ctnd a ajuns acasă a strigat pe popa: Părinte! Părinte! vină de-mi deschide poarta.* SBIERA, ap. CADE, cf. ALR I/II h. 195, pct. 315, 337 (în note). Situație asemănătoare și în aromână (T. PAPAHAĞI, D.).

Familia acestui termen — care de altfel face parte din fondul nostru principal lexical — se îmbogățește și prin cele câteva derivate, unele hipocoristice, iar altele formînd diverse alte sensuri.

Părințior s. m. (hipocoristic) *Părințiorii mi-au murit*, TEODORESCU, P. P. 284, cf. id. ib. 46, 47.

Părintese, -ească¹ adj. (var. mold. **părințese, -ească**) (DL)² 1. care aparține părinților, al părinților. *Pentru ce vrei numaidecît să ieși din casa părintească?* ALECSANDRI, T. I 410, *Carte părințească* (ms. sec. XVI) ad. L. ROM. XIV, nr. 4, p. 449; 2. de părinte, patern. *Îi dăte povețele părintești de cum să se poarte*. ISPIRESCU, L. 13; 3. al strămoșilor, de la strămoși. *Ce soi de părinți vom fi dacă lepădăm moștenirea părintească*. RUSSO, S. 36, ap. DL.

Părințanie s.f. (colectiv, com. G. GIUGLEA; var. **părințenie**) (DL), obișnuite în injurături; cf. **părinție** (1).

Părințel s. f. (în adresare către preoți sau călugări) *Părințele, părințele, D-auzi cuvintele mele Că nu grăiesc vorbe rele*. JARNÍK-BÎRSEANU, D. 489.

Părintește adv. (var. **părințește**) (CADE) ca un părinte, ca un tată. *Pe Liana o sărută pe frunte urîndu-i părințește toate bucuriile*. REBREANU, J. 138, ap. DA ms.

Părinție s.f. 1. (învechit) neam, seminție. *Închină-se într'însul toate ocinile (părințiile DOS., moșile CORESI) limbilor*. PSALT. 38; 2. moșie părintească moștenită. *Noi... cercetaram și aflaram că le este lor [satul] adevărată părinție și moșie și le-o deterăm*. SBIERA, F. S. 52, ap. DA ms.; 3. (în loc. adv.) cu **părinție** = cu dragoste de părinte; cu glas părintesc; părintește. *Jupîn Dumitrache (cu părinție): Ei! nu te rușina! ale tinereții valuri*. CARAGIALE, O. I 83, ap. DL.

Părințime s. f. (învechit) seminție, neam. *Aduceți domnului tătării (tătării C. moșia C². părințimile DOS. tării VOR. limbilor. PSALT. seminții B. 1938) limbilor slavă și cinste*. PSALT. 200.

Compusele termenului **părinte** îi lărgesc acestuia sfera de întrebuintare, contribuind și în acest fel la valorificarea lexicală a lui.

Părinți-buni pl. părinți adevărați (care au dat naștere copiilor lor). *Cît puțin ce au rămas fiiștrilor de părinții cei buni, în tot chipul... și cu mare grijă să sporească* (a. 1685). GCR. I 278.

Părinte-de-familie cap de familie. *Era părintele de familie din tren, de astă-toamnă* C. PETRESCU, C. V. 184, ap. DL.

Părinte-de-suflet sau (des la pl.) **părinți-sufletești** 1. părinții care — în lipsă de copii proprii — înfiază un copil străin sau dintre rudele apropiate. Acesta poartă numele de *copil-de-suflet*³; 2. (regional) nași de cununie (MARIAN, NU. 210).

¹ Observăm că de la *tată* și *mamă* nu putem forma adjective. Nu se zice de ex. *casă tătească* sau *mămească*, ci *părintească*, ceea ce ne demonstrează că *părinte* a coexistat alături de *tată* și *mamă* cu sensul de 'născător'.

² În ar. **părintesc** (T. PAPAĞAGI, D.), **părintesc** (DALAMETRA).

³ Obiceiuri juridice populare din districtul Bacău, în COLUMNA, 1882, p. 411, cf. și BUJOREANU, COL. 481 (în Codicele Caragea).

FIU

Termenul este inclus în fondul principal lexical al limbii noastre (GRAUR, F. PR. 50, 68, 75) și e comun tuturor dialectelor românești¹. De-umește persoana de sex masculin (băiat, copil, fecior) considerată în raport cu părinții săi. În toate dialectele cuvântul provine din lat. *filius* și are corespondente în toate limbile romanice (cf. REW 3303). (Întrebuințat des cu pronume posesiv) *Sărută-vă-vor ceia ce sînt în Vavilon cu aleșii și Marco fiul meu*. COD. VOR. 165. *Veriți fii (fiilor CORESI², fecori HUR., cuconi DOSOFTEIU). PSALT. 60. Și născu fii și fete (BIBLIA, 1688) și au născut feciori și fete*. id. ib., ap. TDRG. *I-au slujit-u ca un hîiu*. DOSOFTEIU, V. S. 28. *Fiul meu, da vin în casă, Că ți-i prînzul cald pe masă*. FOLC. TRANS. I 130, cf. 88. „În *Patia de la Orăștie* ideea de *fiu* se exprimă de cele mai multe ori prin cuvîntul *fecior* și mai rar prin cuvintele *poroboc, făt, fiu și prunc*”². Pentru sinonimia *fiu-fecior*, vezi ALR I/II h. 187, iar pentru *fiu-băiat* ALR I/II h. 184 (inclusiv notele). Din aceste confruntări reiese că *fiu*, în comparație cu sinonimele sale, este foarte puțin întrebuințat în graiurile populare. Cf. și ALR II/I h. 137, pct. 551.

Ca termen generic este întrebuințat pentru a numi copiii de ambele sexe. *Părinții mînîncă aguridă și fiilor li se sterpezesc dinții*. CREANGĂ, P. 220. Cu același sens e întrebuințat lat. *filius* ‘fii și fiice’³.

Un sens mai larg, întrebuințat mai mult în limba scrisă sau în literatura de specialitate (stilul juridic) este acela de ‘descendent, urmaș’. *Bărbați frați! Eu fariseu sînt, fiu de fariseu*, COD. VOR. 47 (= *fecior de fariseu*, N. TESTAMENT 1648; BIBLIA, 1688). *Fiu de domn*. ȘDU. *Fiii Romanilor*. SD. *Fiii* (la plural) = (de obicei) toate rudeniile din linie descendentă (BUJOREANU, COL. 562).

Dintr-un sentiment de afecțiune față de soții copiilor lor, în unele familii soacra și socrul numesc pe ginere *fiu*. *Din care loc pe giuimătate am dat fiului nostru lui Ștefan și nurorii noastre Ileanii, iar pe giuimătate din locu... rămas despre apus l-am dăruit fiului nostru ginerelei Sandul Miclescul*⁴.

Este întrebuințat și ca termen de adresare (cu nuanță de simpatie) de către un bătrîn către un tînăr⁵. *Prea bine, fiule, — a zis craiul*. CALENDAR 1844, ap. DA. *Credeam că ești doftor, fiule. Să te întreb ce să fac cu reuma-*

¹ În a r. : *hil'iu* (WEIGAND, AR. II 308; JAHRESBER. II 109; POPOVICI, D. R. 59; CDDE; PASCU, D. I 100; CAPIDAN, MR. III 156; T. PAPAĞAĞI, D.; în i s t r. *fil'u, fil'* (JAHRESBER. VI 215; POPOVICI, D. R. 59; PUȘCARIU, ISTR. III 352; CANTEMIR, T. 114, 166; CDDE; în me g l. : *h'il, h'il', il'ă, il'* (GR. S. III 402; CAPIDAN, MR. III 155—156, CDDE).

² I. Șiadbei, *Fragmentul Leviticului românesc de la Belgrad*, în „Revista Filologică”, 1, nr. 3, p. 281.

³ Cf. STATI, L. L. 141.

⁴ Docan, *op. cit.*

⁵ În această accepțiune este probabil și o influență a limbii cărților bisericesti, în special a *Apostolului*, în care „Epistolele” încep, de obicei, cu această titulatură.

tismele astea. CĂLINESCU, E. O. II 295, ap. DA ms. În cercul familiar cuvîntul respectiv nu mai este întrebuițat ca termen de adresare ¹.

Înregistrăm aici și sensul figurat, care ni se pare destul de elocvent, al lui *fiu*, acela de 'cetățean, membru al unei colectivități de care se simte foarte atașat'. *O fii ai soarelui! Voi ați văzut cum împărățiile trec*. BOURNEANU, S. P. 10, ap. DA ms.; cf. și DL ².

Compusele lui *fiu*, sînt unele de origine populară și cu circulație regională, dar cele mai multe sînt de origine savantă fiind întrebuițate de obicei în stilul juridic.

Fii adevărați = care se nasc din cununia după lege. BUJOREANU, COL. 431; **fii buni** = născuți din același tată și aceeași mamă, id. ib.; **fii-buni-de-tată** (sau **vitregi**) = născuți dintr-un tată și mame deosebite, id. ib.; **fii-buni-de-mamă** (sau **vitregi**) = născuți din aceeași mamă și bărbați deosebiți, id. ib.; **fii de curvie** = copii care se nasc din împreunare fără lege, id. ib.

Fii-duhovnicești = copii botezați în aceeași apă și de același naș (H XII 601, v. și *frate duhovnicesc*); **fiu-copil** = 'spurius, fattyú-gyermek' (LEX. BOBB.); **fiu-natural** = copil din flori, cf. ALR I/II h. 211; **fiu-de-lele**, v.

¹ Lui Pușcariu i se părea că „în realitate mama nu-și cheamă copilul niciodată așa, ci îi spune pe nume sau îi zice *mamă!* (sau *maică!*). Forma gramaticală *fiule* în gura unei mame e atît de solemnă și atît de rece, încît după ea nu poate urma niciodată o vorbă caldă de mîngiere, care să meargă la inimă, ci numai o muștrare sau un sfat care face apel la rațiune” (PUȘCARIU, L. R. I 35).

² Înregistrăm aici cîteva sinonime mai rar atestate ale termenului *fiu*:

Drahiu, pe care l-am găsit numai în balada „*Maica bătrînă*”: *Eu că te-aș ruga și te aș întreba, De-am drahiu al meu, Ce l-am pierdut eu* (BURADA, DOBR. 114). *N-ai văzut cumva, Un drahiu de-al meu, Mîndru-nalt flăcău ...?* (id. ib. 116). Cf. ȘĂINEANU, T. 257. De fapt aici avem o transcriere greșită a lui *drag fiu* (*hiu* pentru *fiu*, cu labiala palatalizată). Cf. R. Todoran, *Note lexicologice*, în „Studii și cercetări științifice”, II (1951), Cluj, nr. 1—2, p. 348.

Oglu, termen neîntrat în limba uzuală, întrebuițat ocazional, cu sensul de 'fiu', derivînd din tc. *oğlu*, *ogl. id. Și s-au rugat împăratului să pue pă Cantemir oglu domn ...* (*Istoria Țării Românești*, ediția C. Grecescu, București, 1959, p. 77), cf. *Magazin Istoric pentru Dacia*, IV, p. 27; Gh. Ghibănescu, *Iași în 1820*, în revista „Ion Neculce”, Iași, 1923, p. 28; *Cronicari munteni*, II 394. Păstrat în formarea unor nume: Bacalolgu, Davidoglu etc.; cf. Al. Graur, *Nume de persoane*, Buc., 1965, p. 31.

Sîn (*sin*), întrebuițat în documentele vechi și în cronici pentru formarea patronimelor, arătînd descendența. *Nicolae Costin sin Miron Logofătul*. NECULCE, LET. II 272, ap. DA, ms. (Tot la Neculce și varianta *sin*. Cf. TDRG.) *Ci dar au mai trimis pe Radul Logofătul sin Hrizii visterul din Popești* (*Istoria Țării Românești*, ediția C. Grecescu, p. 22); cf. *Cronicari munteni*, II 392.

Azi, termenul apare uneori în literatură, ca arhaism. *Voinea sin Voinea a murit de curtnul*. STANCU, D. 40, ap. DA, ms. Cf. nume proprii ca: *Ion sin Gheorghie* sau *Ilie sin Mitru*. ȘDU.

Etimologic cuvîntul este un slavonism întrebuițat ca termen administrativ în limba cancelariilor moldovenești și muntenești (cf. vsl. *synŭ*, 'idem'; BULL. LINGU. XIII p. 67) fără circulație în graiurile populare, fiind atestat și în două din dialectele sud-dunărene. În i s t r.: *sin* (< s.-cr. *sin* 'idem') (ap. MORARIU, CIR. I 39, cu derivatul la vocativ *sinco*, PUȘCARIU, ISTR. III 325); *sinco moi* 'fătul meu' (CL. IX nr. 2, p. 190; cf. și CL. X nr. 1, p. 26) și *senco* 'fecioraș' (CANTEMIR, T. 180); în m e g l.; *sin* (< bg. *sin* 'idem') are și derivatul *sincu* (CAPIDAN, M. G. III 265).

În on: *Sin*, *-escu*, *-ești*, *-cu*, *-ca*, *Sinia*, *Sincu*, *Sinești*. CDO. Cf. Al. Graur, *op. cit.*, p. 79.

Zade este atestat, după cîte am putut cerceta, o singură dată și glosat cu sensul de 'fiu, copil', sinonim cu *oglu*, derivînd din tc. *zadé* 'idem' (cf. Gh. Ghibănescu, *Iași în 1820*, în revista „Ion Neculce”, Iași, 1923, p. 31).

fecior (copil) de lele; **fiu** (sau **prune**)-de-botez = fin. *Fiindu-ne fiu de botez și de cununie*. URICARIUL a. 1749, ap. DA ms.

Fiu-de-suflet = fiu adoptiv. IORGA, B. R. 240, ap. DA; **fiu de** (sau **din**)-**trup** = fiu legitim. *Fiu de trup că s-a născut*. GIUGLEA-VÎLSAN, R. S. 150; cf. id. ib. 366. *Fiu din trup nu mi-am avut...* *Un fecior mi-am câștigat*. BAL. OLT. 170. Cf. ar. *hiliu di hicat* 'fiu adevărat' (DALAMETRA); 'fiu propriu profund iubit' (T. PAPAHAĞI, D.).

În concepția adepților religiei creștine și, deci, numai în limbajul bisericesc: **Fiu omenesc** = Isus Christos.

Cele mai multe derivate ale termenului *fiu*¹ sînt unele hipocoristice, iar altele — ca și o parte a compuselor — cu întrebuintare în stilul juridic.

Fic s.m. *Cine-n lume ș-o văzut, Fic micuț-necat în sînge*. VAIDA. *Așa a fi și cu ficu mieu*. id. ib. Este o formă masculină paralelă după *fiică*. Exemplul e prețios căci sufixul *-ic* este rar la masculin. Der. on.: **Hiicul**. CDO.

Ficuț s. m. *Ce ești, ficuț, supărat, Că mîndruța te-a lăsat*. JARNÍK-BÎRSEANU, D. 100.

Fiuc s. m. (T. PAPAHAĞI, M. 232).

Fiuleț s. m. *Că mi s-a născut fiuleț*. TEODORESCU, P. P. 18; cf. GIUGLEA-VÎLSAN, R. S. 100.

Fiușor s. m. *Dar la vreme de bătrînețe, un fiușor că mi-am născut*. GIUGLEA-VÎLSAN, R. S. 152; 153; cf. CADE.

Fiuț s. m. *Să vezi maicele cum plîng. Maicele după fiuț, Fete Mari după drăguți*. PETROVICI, FOLK. ALM. 73; cf. T. PAPAHAĞI, M. 76; cf. în ar. *hilior* 'fiuț' (< lat. *filiolus*) (T. PAPAHAĞI, D.).

Der. on.: **Fiulescu, Fianu, Hiianu, Hiiana**. CDO.

Fiese, -ească adj. (formație cărturărească pentru a reda pe fr. *filiat*) de fiu (mai ales despre iubirea copiilor pentru părinții lor); *filiat* (DA). *Îl dete ca semn de iubire fiască*. ISPIRESCU, ap. CADE.

Derivatele cu prefixul *în-* pe care le redăm mai jos sînt — aproape toate — din domeniul stilului juridic.

Înfia vb. I, (învechit) **înfii** vb. IV (cu privire la un copil) a lua de suflet, a adopta. *Mama îl infiază ca și cum ar fi un copil străin*. MARIAN, NA. 104. Verbul este cunoscut în puncte izolate din Moldova, Muntenia și Oltenia și în cite un punct din fostele județe Brașov și Trei-Scaune. (Vezi ALR II/I MN., pag. 69 [2637], cf. id. ib. h. 137.)

Înfiat (înfiit), **-ă** s. și adj. (despre un copil) adoptat, luat de suflet (DA).

Înfietor (înfiitor), **-oare** adj., s m. și s. f. cel ce infiază (DA).

Înfiare, infiere², (rar) **înfiere** s. f. (abstracte) faptul de a infia; opțiune (DA).

Înfială s. f. infiere (TDRG).

¹ În ar. avem derivatul interesant *hilandru* adj. 'copilandru' (DALAMETRA; cf. T. PAPAHAĞI, D.); cf. dr. *copilandru*.

² I. Minea și T. Boga, *Cum se moșteneau moșiile în Țara Românească pînă la sfîrșitul* sec. XVI. Iași, 1933, p. 56—61; cf. H. H. Stahl, *Contribuții...*, III p. 197, și urm.

NEOLOGISME

Filiat, -ă, adj. (< fr. *filiat, -e*) (despre un raport) care se stabilește între părinți și fii; fiisc. *In cursul lucrului . . . sentimentele sale pentru țară [deveniseră] mai călduroase, mai filiale*, IORGA, L. 409, ap. DA.

Filiație, var. **fillațiune** (< fr. *filiation*) s.f. legătură de înrudire (de la strămoși la urmași); descendență (cf. DA și DL.).

FIE

Termenul (învechit) este sinonim cu *fiică*. Provine din lat. *filia, -am* și este cunoscut tuturor dialectelor românești¹. *Fia (fiica DOSOFTEIU, fata CORESI², fetele HUR.) lu Tyru. PSALT. 87, cf. id. ib., 13, 92, 146, 226, 286, 298. Și rîvni și întărîță-se drept mînia fiilor săi și fiele. CORESI. PS., ap. GCR I 15. (Foarte des, în special azi întrebuițat numai în legătură cu adj. posesiv.) Fia-mea. DOSOFTEIU, V. S., ap. TDRG. Dacă fie-mea te va găsi, capul ți se va tăia. ISPIRESCU, L. 44².*

Forma dialectală *hie* (în Bihor) se întrebuițează și în adresarea unei femei către alta (POMPILIU, BIH. 1011).

Ca situație geografică (după ALRM I/II, h. 277) termenul se găsește înregistrat sub formele: *fiie-mea, fiia-mea, fiți-mea, fițe-mea* și (rar) *fițimă-mă*. Este întrebuițat în Oltenia și Muntenia, în câteva puncte izolate din partea de sud a Transilvaniei, apoi în două puncte din fostul județ Constanța și în cite un punct din fostele județe Tulcea și Bacău.

Precum reiese din texte, cuvîntul a avut odinioară o întrebuițare mai frecventă. Dispariția treptată a termenului se datorește, poate, și concurenței lui *fiică* (hipocoristic!). Se păstrează numai la singular, în legătură cu adj. posesiv.

Un motiv al înlocuirii sale este probabil și omonimia cu verbul *a fi* (subj.), *fie* (< lat. *fiat*). Alt motiv mai serios este faptul că pluralul *fii (fiile)* se confunda cu masculinul *fii* (copii). Neputînd rezista, *fie* este tot mai mult înlocuit de derivatul *fiică* (care este o inovație), dîndu-i prin sufix o nouă viață, așa cum s-a întîmplat și în cazul cuvîntului *mătușă* (și acesta tot un derivat).

¹ În a r.: *hil'e* (WEIGAND, AR. II 318; cf. POPOVICI, D. R. IX 59; CDDE; JAHRESBER. II 109; PASCU, D. I 100; DALAMETRA; T. PAPAHAĞI, D.); în i s t r.: *fil'e* (PUȘCARIU, ISTR. III 310; cf. CANTEMIR, T. 166; JAHRESBER. VI 210); *fil'e* (CDDE); în m e g l.: *h'il'ă il'ă* (CDDE; GR. S. III 402; CAPIDAN, MG. III 156).

Pentru diverse variante fonetice în dialectele sud-dunărene cf. și WEIGAND, VM. 9, 12, 19; ALR I/II h. 193.

Este cunoscut în limbile (și în unele dialecte) romanice din apus. Cf. REW. 3295.

² În exemplul: *Știînd el acuma de multă vreme Că frații călugări în chilie, Au primit pisma fără a se teme! Iară Pisma, iubita lui fie Au născut acolo dempreună Făfăria și braja nebună* (BUDAI-DELEANU, T. 286) s-ar putea ca scriitorul să-l fi întrebuițat ca arhaism sau pentru rimă.

FIICĂ

Termenul denumește pe *fată* (copilă) în raport cu părinții săi. (Întrebuințat de obicei în legătură cu un pronume posesiv sau cu un substantiv în genitiv; regional, în Transilvania, și sub forma *fiică*.)

Fiké 'filia' (ANON. CAR.). *Drozili, hiica lui Traian*. DOSOFTEIU, v. s. 25. *A măritat pe fiica-sa*. CREANGĂ, p. 294. *Că doar nu ești fiica mea, C-am și eu o fiică-n lume Și nu-i mai auz de nume*. JARNÍK-BÎRSEANU, D. 171, cf. id. ib. 178. *Uită-te măicuță bine, Că vine fiica la tine. Se roagă fiica de tine*. FOLC. TRANS. I 106; cf. 91, 466.

Termenul este răspîndit după ALR I/II h. 193 într-o arie compactă care cuprinde aproape întreaga Moldovă, apoi în puncte răslețe din Muntenia și Oltenia și într-un singur punct în Transilvania (Hunedoara)¹. Textele îl atestă însă des mai ales sub forma diminutivată și în Transilvania.

Derivatele lui *fiică* (aproape toate hipocoristice)² arată valoarea de circulație a termenului nostru și vitalitatea lui³, în special dacă îl raportăm la cosemanticul său *fiie* (de la care e derivat cu suf. -că).

Fiucă s. f. (cu pronunțare maramureșeană *siucă*, refăcut după masc. *fiu*, cf. *fiuc*) *O fiucă la nunta ta Nici-s fete ca mumuni, Nici-s feciori ca struțuri*. T. PAPAĞAGI, M. 69; cf. id. ib. 114.

Fi(i)cuță s. f. *Să vadă măicuțele, Să nu-și dea ficuțele*. DENSUSIANU, Ț. H. 132. *Ia-ți, ficuță, ziua bună*. BUZILĂ, N. 811. *Scoală-te, fiicuța me, Că pămîntul nu te ie*. BURADA, DOBR. 178; cf. FOLC. TRANS. I 102, II 423.

Fiiculiță s. f. *Hăulește fiiculiță, Cît vei fi la mă-ta'n gîță*. MARIAN, NU. 246. *Sănătate măiculiță! — Cale bună, ficuliță, Fii soțului cu credință*. FOLC. TRANS. II 173.

Fi(i)euleană s.f. *Maică-sa grăia : — Ficuleana mea, Ce poate să fie?* TEODORESCU, P. P. 661. *Fiuleana mere Dară tu-ț aleji*. FOLC. TRANS. II 472.

Der. on. : **Fiuța, Hiuța, Fiicâtești, Fiicăta, Hicăta** (ultimele două din expresia : *fiica-ta*). CDO.

FĂT

Termenul derivă din lat. *fetus*, -um 'portée des animaux, petits; enfant'. Cu aceste sensuri apare și în alte limbi romanice (CDDE). Sensul de 'pui' al unui animal cu denumirea de 'făt' îl avem și în limba română (cf. DA). El apare ca un reflex al vieții păstorești la noi „pentru că numai în graiul ciobanilor *fetus*, cu derivate ale lui a putut deveni un cuvînt tipic, alături de *fiu* sau *băiat*, după ce la origine sensul lui curent fusese

¹ În a r. pct. 05 sub forma *h'ict*.

² În a r. avem derivatul adj. *hil'andrá* 'copilandră' (DALAMETRA; cf. T. PAPAĞAGI, D.). Tot în acest dialect și sinonimul *ciupră* (cf. alb. *čupëri* 'fată, copilă'), T. PAPAĞAGI, D.

³ În câteva comune din raionul Năsăud numele de botez pentru fete : *Fica* și *Ficuța* < *Sofica* < *Sofia* + *ică*.

acela de 'puiul unui animal' ”¹. Cu evoluție de sens aproape paralelă și în sardă. (Cf. M. L. Wagner, *Studien über den sardischen Wortschatz*, Genève, 1930, p. 25.)

Este un element vechi românesc, intrat de timpuriu și în limba maghiară sub forma *fattyú, fottyó* 'copil, bastard, fiu' (DRĂGANU, R. 63—65). Din limba maghiară a intrat apoi în românește sub forma *fochiu* (PUȘCARIU, L. R. I 313).

În accepțiunile care ne interesează pe noi menționăm în primul rînd sensul de 'copil în pîntecele mamei' (COSTINESCU, ap. DA), numit în știință *fetus*. *Iar fătul ei* [al femeii], *ce ar fi avut să-l nască viu, e pierdut*. MARIAN, NA. 9. De la acest sens s-a ajuns ușor prin extensiune la acela de 'copil sau prunc născut de curînd'. *Și au umblat cu o năemită de o au îngreoaț și au făcut un făt*. (Doc. a. 1682); ap. BINDER, KM. 3; cf. DA.

Sensul cel mai răspîndit (învechit; azi în literatura populară și la scriitori) este acela de 'fiu, băiat, copil, cocon, fecior' (adesea în opoziție cu fată), sens atestat și în două din dialectele sud-dunărene² precum și în alte limbi romanice. (Cf. CDDE; REW`3273.)

Dă ținutul tău fătului tău și spășește fiul șearbei tale. PSALT. SCH. 279; cf. PSALT. 133, 178. *În sărăcie au murit, rămînîndu-i un făt și o fată*. (*Cronicari munteni*, I 400.) *De va fi lui fătul și-l omorîți, iarî de va fi lui feată să o cruțați*. (G. Șeulescu, *Glosarul Profitologiului mitropolitului Dosofteiu*, în *Buciumul Român II*, p. 494.) *Făt 'filius'* (ANON. CAR.). *Despre feții de împărat ce mi-ai spus, mi se rupe inima*. CREANGĂ, P. 78. *Și-acum bine am nimerit. La casă de om cinstit, Tot cu feți și fete mari, De-nsurat de măritat*. JARNÍK-BÍSERANU, D. 513. *Să intrăm... Feții și fetele*. FOLC. TRANS. II 475.

Cu sensul de 'fiu' îl găsim întrebuițat (la vocativ), atît la scriitori cît și în popor, aproape numai în expresia *fătul meu*. *Și-l întrebă tată-său: — unde ți-s hainele, fătulu meu?* DOSOFTEIU, V. S. 13. *Își chemă feciorii și le zise: — Feții mei, sînt cu sufletul la gură!* ISPIRESCU, L. 253.

Tot în legătură cu pronumele posesiv se întrebuițează frecvent ca termen de adresare, cu o nuanță de duioșie familiară a unui părinte către fiu sau a unui bătrîn către unul mai tînăr (chiar și către o femeie), avînd sensul 'dragul meu, iubitul meu'. *Spure-mi, fătul meu, ce plîngi?* CUV. D. BĂTR. II 192. *Vă pohtesc feții mei... să vă rugați*. ANTIM. P. 49. *Fătul meu, bun tovarăș ți-ai ales*. CREANGĂ, P. 198. *O iubești, fătul meu, fără s-o știi*. EMINESCU, N. 118. (*Tata, către fată*) *Eu fătul meu nu te-oi da, Pînă capul sus mi-a sta*. CABA, SĂL. 74; cf. id. ib. 72, 73. *Mamă, draguțul mă lasă, — Lasă-l și tu, fătul meu*, ȘEZ. XXI 82.

Am dat intenționat mai multe citate deoarece ALR nu înregistrează termenul nici chiar la sinonimele lui („copil”, „prunc”, „băiat”, „fecior”).

¹ O. Densusianu, *Semantism anterior despărțirii dialectelor*, în GR. S. II 314; cf. id. *Aspecte lingvistice ale păstoritului* (curs litografiat), București, 1933—1934, p. 16; cf. I. A. Candrea, *Constatări în domeniul dialectologiei*, în GR. S. I 171.

² În a r.: *fel* (POPOVICI, D. R. 109; PASCU, D. I. 85; T. PAPAHAĞI, D.). Tot în acest dialect avem și *fital'iu* 'locul și timpul fătutului (la oi și la capre)'; MIHĂILEANU înregistrează și sensul de 'copil încă nenăscut, embrion' < lat. *fetalia* (T. PAPAHAĞI, D.). În i s t r.: *fel, fetu*, (POPOVICI, D. R. 109; DENSIANU; ANT. 72, 115; PUȘCARIU, ISTR. III 111, 310; CANTEMIR, T. 165; CDDE).

E adevărat că nu s-a încercat să se obțină printr-o întrebare directă. Menținerea în limba de astăzi a lui *făt* se datorește expresiei *fātu(l)-meu* răspîndită mai ales în graiurile populare. În Transilvania, dispariția lui *făt* credem că se datorește și omonimiei cu *făt* 'erisnic, țircovnic' destul de răspîndit, tot în graiurile populare¹. O altă omonimie care a contribuit la eliminarea termenului este *făt* 'ceea ce a fătat un animal', postverbalul românesc al lui *făta* (GRAUR, E. 93, 94).

Nu am găsit decît două derivate ale lui *făt*, și acestea prea puțin răspîndite: *Fetișor* (rar și învechit). *Ținea la sine cuconașul fetișoru*. DOSOFTEIU, v. s. 56. *Fătut* (LM).

Der. on.: *Fātu*, -l, -lescu, *Fătui*, *Fātuieul*, *Fetiul*, *Fetic*, -u, -ul, *Fetoești*. CDO.

În compuse avem (în basme) expresia fixă *făt-frumos*² = erou care întruchipează principiul binelui, vitejia și frumusețea bărbătească. *Numai un copil o să faceți: el o să fie Făt-frumos*. ISPIRESCU, L. 1; (tot în basme) *făt-logofăt* = copil cu însușiri extraordinare. *De m-ar lua pe mine feciorul... ce trece p-aci, eu i-aș face doi feți-logofeți cu totul și cu totul de aur*. ISPIRESCU, L. 62.

PRUNC

Termenul se întrebuintează (astăzi popular) uneori ca numire generică pentru copii, indiferent de sex. În trecut însă se pare că era mai frecvent. *Prunci* 'liberi, proles' (LB.). *Cîți prunci are sora-ta?* id. ib. *Tot creștinul să-și ducă pruncii*. (ms. a 1675), ap. GCR. I 220. *A plecat moțul la țară Cu cercuri și cu ciubară... Și cu tocure de rășină S-aducă la prunci făină*. FOLC. TRANS. I 12. *Că pruncii m-or năcăjit, De bărbat mi-o fost urît*. id. ib. 25; cf. ALR II/I h 132.

Sensul cel mai răspîndit și de largă circulație a lui *prunc* este acela de 'fiu' (în raporturile dintre părinți și copii). *Prunc* 'filius natus prognatus' (LB.). *Și duseră pruncul viu și fu mîngăiare nu puțină*. COD. VOR. 171. *Murind Ioan, ceru sultan Suleiman să facă moștenitor pe pruncul său*. E. VĂCĂRESCU, IST. 261, ap. DA ms.

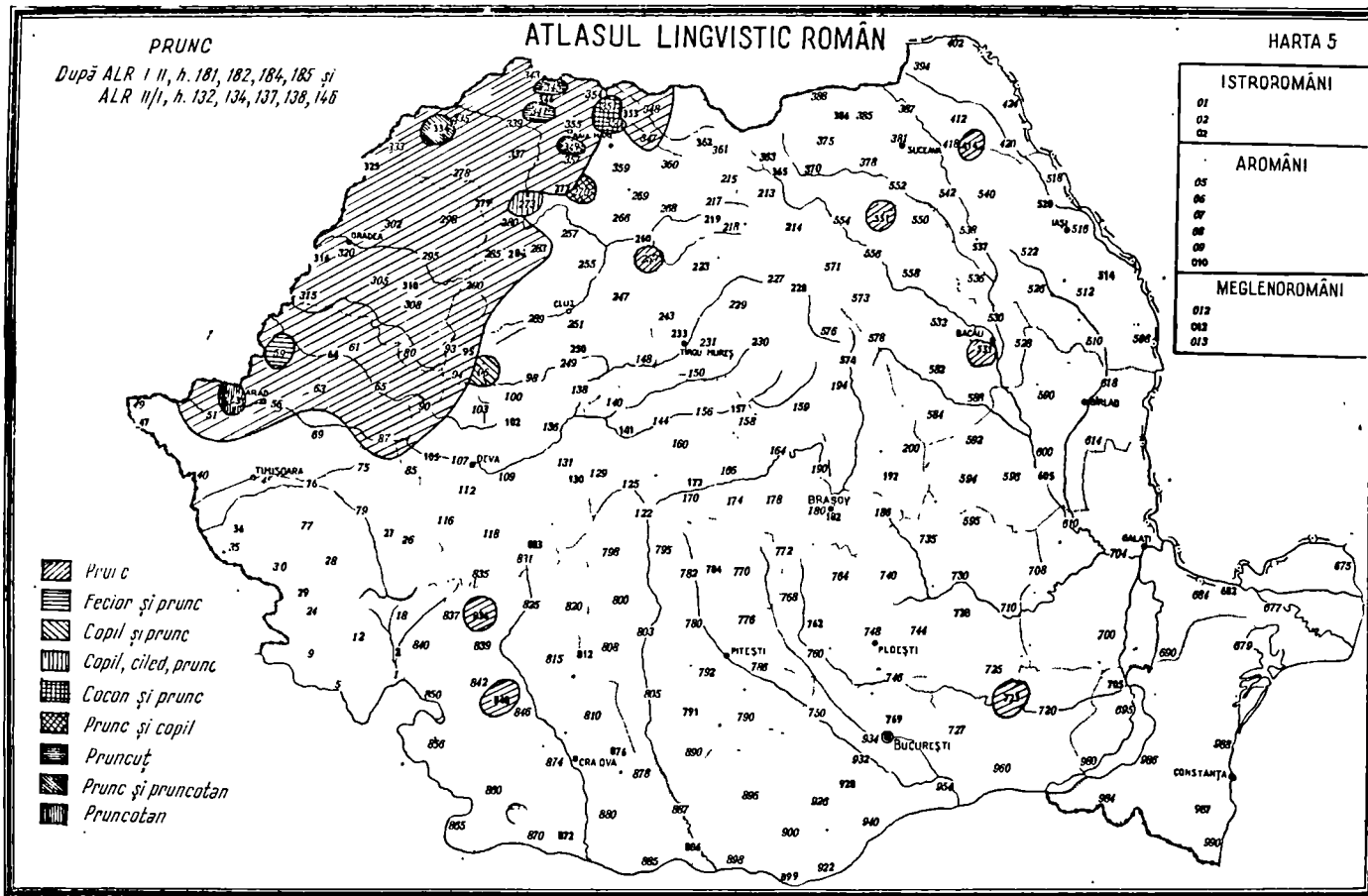
În cadrele acestui sens termenul prezintă interesante nuanțări semantice și denumește:

a) copilul cînd se găsește încă în pîntecele mamei („foetusul”). *Și pruncii împingea-se unul pe alalt în zgăul ei*. PALIA (1582), 98. *Întinde mîna ta cea dreaptă peste mijlocul meu... ca să se nască pruncul tău*. CREANGĂ, P. 98;

b) copilul pînă la un an, sugar. *Prunc* 'infans' (LB.; cf. LEX. MARS.). *Adunați pruncii ce sug la țîță*. DOSOFTEIU, ap. GCR. I 264. *Că mi-o darămas Pita în copaie, Focul în cuptor, Și pruncul în ciupă*. FOLC. TRANS. I 83. *Focu în vatră vojețește Pruncu-n leagăn țipotește*. id. ib. 208. Hărțile ALR

¹ Cf. R. Todoran, *Noi particularități ale subdialectelor dacoromâne*, în c. L. v1, fasc. I, p. 62, h. 6, cu aria lui (s)făt.

² Pentru nuanțele stilistice, cf. IORDAN, ST. 224.

arată acest sens cu o largă circulație, în aria lui *prunc*. Sinonime în ALR I/II, h. 226 „Copil sugaciu”; *cocon* (la țiftă), *prunc mic*, *prunc sugar*, *copil [la sau de] țiftă*, *copilaș*, *copil mițățel*, *copil neînțărcaț*, *gloată*, *băiat (mic)*, *sugar*, *sugător*. Sinonime în ALR II/I, h. 146 „Sugaciu”: *prunc la țiftă*, *prunc*, *sugaciu*, *pruncuț mic*, *prunc mic (micuț, mititel, de fașă)*, *cocon de fașă*, *copil mic*, *copilaș*, *copil de țiftă*, *copil de fașă*, *băiat înfășat*, *băiat de țiftă*, *cocuț mititel*;

c) copilul la o vîrstă ceva mai înaintată. *Prunc* ‘puer’ (LB.). Sinonime; *copil*¹ (CANDREA, Ț. o. 83; LONGINESCU, LEGI, 830; IZVORAȘUL XIV — în Nadeș-Cluj); *băiat* (GOROVEI, CR. S. p. 205); *cocon* (LONGINESCU, LEGI, 366). *Eu sînt prunc de nouă ai*, *Tu măsele-n gură n-ai*. JARNIK-BÎRSEANU, D. 449. Cf. ALR I/II hărtile: 181, 184, 210, 211, 215 și ALR II/I MN. pag. 66 [2626];

d) ‘fecior’. *Și tu pruncu (fecioru CORESI, coconule DOSOFTEIU) gice-te-veri*. PSALT. 335. *La etatea de 18 ani, sînt considerați „feciori” și nu „prunci”*. PRIBEAGUL, P. R. 19; *flăcău* (CADE; POMPILIU, BIH. 1016; cf. ALRM I/II h. 344 pct. 63).

Aceste nuanțări și sinonimii ale termenului *prunc* au dat ocazie marilor noștri scriitori să le întrebuințeze pe toate ca paralelisme, dublete, triplete etc., contribuind și în acest fel la îmbogățirea limbii noastre literare².

Cu toate accepțiunile înșirate pînă aici se întrebuințează și termenul *copil*. Deosebirea dintre *prunc* și *copil* constă mai mult în faptul că cei doi termeni se întrebuințează în arii geografice diferite.

Dar cuvîntul *prunc* mai distinge în unele părți și copilul de sex bărbătesc, în opoziție cu *fată*. În ALR II/I h. 132 „Au doi copii: un băiat și o fată” în aria lui *prunc* (subdialectul crișean) s-a răspuns: *au doi prunci: un prunc și o fată*.

Așa cum reiese din texte, în comparație cu ALR, aria lui *prunc* a fost odinioară mai mare decît cea de astăzi.

Pe lîngă izvoarele citate mai sus adăugăm că în *Pravila Moldovei* din 1646 se întrebuințează de obicei termenul *prunc* (și numai o singură dată *cocon*), în timp ce în *Pravila Munteniei* din 1657 este întrebuințat numai *cocon* (și o singură dată *copil*)³. (Vezi: LONGINESCU, LEGI, 87, 99, 101, 105, 248, 293.) Tot ca sinonim cu *cocon* e întrebuințat și de un cărturar bisericesc din Muntenia⁴.

Aria compactă a lui *prunc* rămîne însă nord-vestul Transilvaniei (subdialectul crișean), unde este singurul termen întrebuințat (fără sinonimele

¹ Menționăm ca o curiozitate expresia din pomelnicele țărănești din Vilcea *prunci-din-lume-fără-nume* — copii lepădați, stirpiți (MAT. DIALECT. I 234). S-ar putea să avem păstrată aici o depărtată urmă a sensului primitiv de ‘bastard’ (deci „o fosilă semantică”), pe care îl susține G. Giuglea în sprijinul etimologiei pe care o propune cuvîntului *prunc* (vezi mai jos).

² Cf. G. Istrate, *op. cit.*, p. 116; id. *Mihail Sadoveanu, maestru al limbii literare*, în SCL VI, nr. 3—4, p. 325.

³ Cf. Al. Rosetti — B. Cazacu, *Istoria limbii române literare*, București, 1951, p. 212.

⁴ Antim Ivireanul, *Predici*. Ediție critică de G. Ștrempele, București, 1962, p. 112, 114, 195.

copil, *băiat* etc.). În lipsa acestor sinonime, pentru a se putea arăta nuanțările de vîrstă sînt utilizate derivate ca : *pruncușor*, *prunculeț*, *pruncuț*, *pruncioieș*, *pruncotan* etc. (unele din acestea sînt în același timp și hipocoristice), sau în ALR II/I, h. 146 (greșit numerotat cu nr. 145 în loc de 146), găsim perifraze ca : *prunc micuț*, *de la țîță* (pct. 353) ; *prunc-de-fașă* (pct. 346, 349) ; *prunc micuț* (pct. 272, 279) ; *prunc-mic* (pct. 53, 284) ; *pruncuț mic* (pct. 95) ; *prunc(uț) mic-de-la-țîță* (pct. 310, 325) ; *pruncuț mic-de-fașă* (pct. 334) ; *prunc-sugaciu* (pct. 64). Adăugînd punctelor din ALR și aceste perifraze precum și regiunile din citatele noastre de texte cu derivatele de mai jos, completăm în bună parte aria de altădată — după cît se pare — neîntrepută a lui *prunc*.

Astăzi, termenul e pe cale de a dispărea în anumite regiuni. Numai provocîndu-se răspunsurile în mod direct de anchetator, apare ici-colo termenul *prunc*. Revelatoare în această privință este harta 146 din ALR II/I în care termenul, în afară de aria lui compactă (N VTransilvaniei), mai apare și în cîte un punct din fostele județe Botoșani, Bacău, Neamț, Ialomița, Gorj și Mehedinți.

Păstrarea lui la extreme (în arii laterale) ¹ dovedește extensiunea de odinioară a cuvîntului și atestă desigur și vechimea lui față de *copil*. Vezi harta „Copil”.

În on. : Pruncu-l. CDO ; cf. și Iorgu Iordan, *Top. rom.*, p. 190.

Despre originca cuvîntului s-au emis mai multe păreri. L.B. îl derivă din lat. *furculus*. Ch. Alexici, în *Magyar Nyelőr*, XV, p. 555—558, din lat. *parvunculus*. Cihac îl deriva din ung. *poronty*, *porongy*, *porond*, între altele și cu sensul de „bătard”. Tiktin din ung. *poronty*. Florica Dimitrescu, în *Tetraevanghelul lui Coresi*, București, 1963, p. 18, îl scotește tot de origine maghiară. S. Pușcariu (în DR II 602) pleacă de la diminutivul lat. popular* *puerunculus* > * *pueruncus*, în limba română * *purunc* și cu sincoparea lui *u*, *prunc*. De aceeași părere este și N. Drăganu (în DR. VI 260).

Al. Philippide îl derivă din *privignus*. Conev (cit. în DR, III, 137) îl derivă din blg. *prak* (reșpins de Skck în SLAVIA IV, 346).

O. Donsusieniu (în GR. S. III 236) îl aduce în legătură cu verbul „a apleca”, deci *pruncul* a putut să însemneze „pronus” = aplecat. Un derivat a lui *pronus* a putut fi * *pronicus* > * *prunec* > * *prunăc* (cu sincoparea lui *ă*) > *prunc*.

Evident părerile susținute pînă aici nu rezistă suficient nici din punct de vedere semantic și nici formal.

G. Giuglea (*Uralte Schichten und Entwicklungsstufen in der Struktur der dakoromänischen Sprache*, Sibiu, 1944, p. 77—79 ; cf. și DR. X 2 p. 438—441), plecînd de la sensul de ‘bastard’ al magh. (comun) *poronty* — care este împrumutat din românescul „prunc” (BLÉDY, INFL. 78—79, cf. și Bárczi Géza, *Magyar szófejtő szótár*, Budapest, 1941, s. v.), dar care și-a pierdut acest sens vechi în limba maghiară — bazat pe înțelesuri identice (copil-prunc-bitang), pune cuvîntul românesc alături de gr. *πορνικός* < *πορνυ* ‘scortum’, *pornicus* > * *pron(i)cus* > *prunc*. Această deri-

¹ Greșit susține MIHĂILEANU, D. că *prunc* ar exista și în aromână.

vare o numește J. Bourciez (în *Revue des Langues Romanes*, 1947, p. 361) „trou-
vaille”. Mai nou I. I. Russu (în L. TR. D. 88, 89, 130) socotește acest cuvint de
origine tracă (< *poris*). Cf. și KNEZSA, p. 921—922.

Derivatele sale numeroase sînt o dovadă în plus pentru vechimea
cuvîntului.

Pruncariu s. m. (rar, depreciativ) băietan, copilandru. *Un pruncariu
așa în oaste ce dracul ar fi lucrat.* BELDIMAN, TR. 8, ap. DA ms.

Pruncateu s. m. (dial.) băiețandru (TEAHA, GR. 106).

Pruncenie s. f. copilărie, pruncie (ALR II/I h. 152, pct. 334, 346).

Pruncesc, -ească adj. (învechit) de prunc, copilăresc. *Mintea cea prun-
cească nu e vrednică să gîndească la cele din urmă.* ȚICHINDEAL, ap. CADE.

Pruncește adv. ‘pueriliter, infantium more’ (LB.; cf. DDRF).

Pruncéi vb. IV intr. a-și petrece copilăria; a copilări. *Aici a pruncit
el.* SLAVICI, N. I 48, ap. DL.

Pruncie s. f. vîrsta fragedă de prunc, timpul petrecut ca prunc;
copilăria. *De-ar fi lumea de hîrtie, Și tot n-aș mai putea scrie, Binele meu
din fetie Ș-al bădiții din pruncie.* P. P.; cf. DL; ALR II/I h. 153. E x p r.
(Despre bătrîni, rar) **A cădea (a fi căzut) în pruncie** = a cădea în mintea
copiilor. *A ta trufie Arată că tu astăzi căzut ești în pruncie.* ALECSANDRI, O.
223, ap. DL.

Pruncime s. f. (colectiv) mulțime de prunci, toți pruncii. *Creșterea
pruncimei.* GCR. II 108.

Pruncioi s. m. flăcăiaș (CABA, SĂL. 92); pruncotan, băiețandru.

Pruncioeș s. m. copil între 7—12 ani (VAIDA).

Pruncotan s. m. (cu var. *pruncotean*) flăcăiaș (CABA, SĂL. 92; cf.
VAIDA; CANDREA, Ț. O. 83), prunc mai mare, băiețaș (MAT. DIALECT. I 18);
băiețandru (între 13—16 ani); flăcăiaș (ALR II/I h. 138, 334, 349, pct. 53¹).

Prunculeț s. m. pruncușor, pruncuț. *Pe sub poale de pădure, Se
duce-o femei-n lume, Cu prunculețul de mîină.* MAT. FOLK. 259; cf. MARIAN,
NA. 22, 348.

Pruncușor s. m. (cu sincopă: pruncșor. DIONISIE, C. 211, ap. DA ms;
BUDAI-DELEANU, Ț. 310) diminutiv al lui *prunc*. *Răsări-v-ar flori la piept,
Flori cu față de bujori Și cu ochi de pruncușori.* ALECSANDRI, P. P. 134; cf.
MARIAN, NA. 348; DL.

Pruncuț s. m. 1. Copilul din pîntecele mamei. *Peste-o lună, Peste
două, Îți trebuie [mîndră] troacă nouă; Troacă nouă de lemn verde, Că
pruncuțul și se vede.* FOLC. TRANS. II 383; 2. pruncușor, sugaci. *Pe sub
poale de pădure, Merge-o nevăstuță-n lume, Cu pruncuțul de trei zile.* FOLC.
TRANS. II 311; cf. ALR I/II h. 181; id. II/I h. 146; 3. (ca termen generic, cu
sens colectiv) copii. *Să se mire tot omu, Să nu-și deie pruncuțu, Cum m-o
dat numa pe mine, Măi, urte, după tine.* T. PAPAHAĞI, M. 100; cf. ALRM
I/II h. 259 (în Țara Oașului); 4. (alintător) fecior (de însurat). *Ei pruncuț,
pruncuțu meu, Toată vara ai cosit, Mîndră floare și-ai găsit.* FOLC. TRANS.
I 562².

¹ Cf. Florica Dimitrescu, *Note asupra relațiilor dintre diminutive și augmentative în limba
română*, în OMAGIU, I. 248.

² Compusele: *pruncidere* s.f. și *pruncigaș*, -ă s.m. și f. (forma feminină întrebuițată
și adjectival) aparțin terminologiei juridice, fiind formate după fr. *infanticide*.

P R U N C Ă

Este femininul lui *prunc* și trece — în linii mari — prin aceeași filieră de sensuri ca și cosemanticul său masculin.

Atestările sint mai ales populare :

Pruncă ‘puera, puella’ (LB., LEX. BOBB), ‘copilă’ (ȚIPLEA, P. P. 115), ‘băiată și copilă’ (BIRLEA, C. P. 15), ‘fată, fată fecioară, fată nemăritată’ (ARH. FOLK. I 153, 235; T. PAPAHAĞI, M. 105), ‘filia, nata’ (LB.), ‘fiică’ (izolat) (GR. S. VI 243). Iată și câteva citate din texte¹ : *Ioachim chemă... să pue nume pruncei*. VARLAAM, C. II 62, ap. DA ms. *Am botezat... pe prunca lui Feriu Grigore* (a. 1778). IORGA, S. D. XII, 251. *Mere-o pruncă pe cea luncă Ș-un voinic pe cel colnic*. ȚIPLEA, P. P. 29. *Hai, voinice, și mă ia, Pînă-s pruncă tinerea*. T. PAPAHAĞI, M. 105. *C-am șezut sub tine-a umbră, Cu mîndra cît o fost pruncă*. ARH. FOLK. I 168.

În raport cu *prunc* (de la care derivă), *pruncă* e mai puțin întrebuințat, fiind înlocuit mai ales de cosemanticul său *fată* (cf. ALR I/II h. 191, 192, 224; id. II/I h. 132).

Derivatele (mult mai puține decît la *prunc*), și toate hipocoristice, confirmă afirmația noastră.

Prunculeană s. f. (GR. S. VI 243).

Prunculiță s. f. *Prunculiță cu bănat, Cu mult dor m-ai întreat*. T. PAPAHAĞI, M. 53; cf. GIUGLEA-VÎLSAN, R. S. 184, 186.

Pruncușoară. s. f. (ap. TDRG).

Pruncuță s. f. *Pe cel deal, pe cel colnic, Trece-o pruncă ș-un voinic, Voinicelul hăulind... Iar pruncuța suspinînd*. ALECSANDRI, P. P. 17; cf. GIUGLEA-VÎLSAN, R. S. 186; ȚIPLEA, P. P. 115.

Der. on. : **Prunceea**. CDO.

C O P I L

Termenul, atît la singular cît și mai ales la plural, este întrebuințat uneori ca numire generică pentru *fecior* sau *fată* indiferent de sex. Copil (*prunc*) ‘puer, proles, soboles’ (KLEIN, D.); ‘numire generală pentru băieți’ (MOLIN, GR. BĂN. 192). *Că am dat și am dăruit doi copii de țigani, un făt și o fată*. BINDER, K. M. 15. *Cu un copil, Bălașa, fată* (a. 1831) id. ib. *Să-mi văd casa și moșia, copilașii și soția*. ȘEZ. II 182. *Ziua bună! că-mi luai De la copii și muiere*. MARIAN, SA. 270; cf. ALR I/II h. 181, vezi și notele hărții 182; id. ib. II/I h. 132, 146.

Sensul general și cu cea mai deasă circulație este acela care denuște persoane de sex masculin (rar feminin) în raport cu părinții săi.

¹ Deoarece sensurile sint paralele cu ale masc. *prunc*, aici am înșirat numai cîteva exemple ilustrative.

În această accepțiune are ca sinonime pe : fiu, (fiică), băiat, făt, fecior, prunc¹.

¹ Menționăm sinonimele (unele hipocoristice, altele metafore), atestate numai în sudul Dunării.

În a r. : **Bir** cu sensul de 'fiu brav' dar și (ca termen de dezmierdare) 'fiu, copil' (MIHĂILEANU; și forma : *viro* (DALAMETRA) < alb. *biro* 'fiu'. Cf. DR. II 520—521; T. PAPAHAĞI, D.

Çilimean < alb. *çilimi* 'idem' (PASCU, D. 219; cf. T. PAPAHAĞI, D.). 'băiat (între 7—10 ani)', cf. ALR I/II h. 181; 'cînd începe să umble', cf. ALR I/II h. 226, pct. 09 (note); Și : **Çitulman** 'băiat' (T. PAPAHAĞI, D.).

Çiuçiu 'copil mic, prunc; sugaci' (DALAMETRA; cf. PAPAHAĞI, B 463); < it. nap. *ciuccio* (T. PAPAHAĞI, *Notes d'étimologie roumaine*, în „Langue et littérature”, III (1946), p. 223—224).

Çiup 'copilaș' (T. PAPAHAĞI, D.; cf. gr. *τσούπα* 'june fille'; alb. *çupe* 'fată').

Copan 'copil mic care se ține în scutece', dar și 'albie' (DALAMETRA; cf. OBED. 347; CAPIDAN, MR. III 87; T. PAPAHAĞI, D.). Cf. s.-cr. *Kopana* 'Trog' (Ivan Popović, *op. cit.*, p. 478).

Gad 'copil mic, prunc; sugaci' (PAPAHAĞI, B. 600; cf. PASCU, D. II 191; T. PAPAHAĞI, D.) < bg. *gadu* 'Kriechtier'.

Nat vezi la acest termen; (în limbajul copiilor) **neac** (**neat**) 'copil' (OBED. T. 362), 'copil mic, prunc' (PASCU, E. 66; DALAMETRA); 'prunc, pruncușor' (PAPAHAĞI, B. 388, cf. T. PAPAHAĞI, D.) < *nie* + *nal* (?) (PASCU, E. 66).

(Împrumut literar grecesc, fără circulație în graiuri) **Niphu** (*niphu*, *nipiu*) 'copil mic; prunc' (PAPAHAĞI, s. 223, 268; PASCU, D. II 68; GEAGEA, E. 381; CAPIDAN, AR. 268; T. PAPAHAĞI, D.), < gr. *νήπιον* 'idem'.

Poelu (atestat o singură dată) 'copil' (MIHĂILEANU).

Pup 'copil micuț, drăgălaș, împodobit ca o păpușă' (DALAMETRA; cf. T. PAPAHAĞI, D.) < lat. *pupus* 'petit garçon'. Cf. și dr. (reg.) *pup* 'copil mic, sugar' (L. ROM. VIII, nr. 6, p. 51); cf. în dr. (rar) *pupil* 'copil nevirstnic, sub tutelă' (< lat. *pupillus*). R. Todoran, *Contribuții la studiul terminologiei juridico-administrative românești din Transilvania de la începutul secolului al XIX-lea*, în L. L. VI 122, 331.

Sărmaniță 'leagăn', dar și 'prunc (în fașă)' (PAPAHAĞI, B. 242, cf. DR. VI, 191; PASCU, D. II 243; T. PAPAHAĞI, D.) < gr. *σαρμανιτζα* 'berceau' (GEAGEA, E. 402).

Seumpu (adj. substantivat; sens figurat) la aromânii din Giuamaia se spune așa primului născut de sex masculin; tot așa și cînd băiatul e singur la părinți (*Graiul Românesc*, VI 1932, p. 50; cf. DR V 624).

Teenon (rar) (grecism < *τεχνον*) 'copil'.

Țup 'prunc' (DALAMETRA; cf. T. PAPAHAĞI, D.) (< lat. **puteus* < *putus* 'petit garçon').

Termeni comuni în aromână și meglenoromână :

A r. : **maseur** adj. 'de gen bărbătesc'; (substantivat) 'bărbat'. În *Graiul Românesc* VI (1932), p. 50, redat numai cu sensul de 'băiat'; în PASCU, D. 'copil' și 'om'. În m e g l. : **mascur** 'copil' (,i se zice așa pînă se însoară', cf. ALR I/II h. 181, în note) < lat. *masculus*.

În a r. : **nie** și în m e g l. : **mie** 'prunc' (*Convorbiri Literare* XXVI, 1892—1893, p. 39—50, cf. PAPAHAĞI, M. R. 100; CDDE, CAPIDAN, MG. III 183; COTEANU, D. 266, 290; DALAMETRA; MIHĂILEANU; PAPAHAĞI, B. 667) < lat. **micus* (T. PAPAHAĞI, D.).

M e g l. : **pijă** 'prunc sau copil nebotezat' (PAPAHAĞI, M. R. 119; CAPIDAN, M. G. III 221), 'sugaci' (ALR. II/I h. 146). *Pujă* (în ALR I/II h. 181, nota de la pct. 013) redat ca numire generică pentru copiii (atît băieți cît și fete) < bg. *piže*, 'melc' (CANDREA, F. 261). Pentru aromână : *pijă* s.f., cf. CAPIDAN, EL. SL. 77; T. PAPAHAĞI, D.

Numai în megl. avem termenii : **bebi** 'copil, fecior', dar și 'nene, frate mai mare' (PAPAHAĞI, M. R. 167; GR. S. III 188); mbg. **bebi** (CAPIDAN, MG. I 37).

Liunar 'pruncul lehuzei' (cînd n-a trecut de 40 zile) (cf. PAPAHAĞI, R. M. 54; GR. S. III 410). Derivat din *luneă* mbg. *leunca* 'lehuză' (CAPIDAN, MG. III 172).

Măeșom 'prunc, copilaș' (CAPIDAN, MG. III 178); 'prunc nebotezat' (PAPAHAĞI, R. M. 52; GR. S. V 163); 'copil (de țîță), sugaci' (ALR. I/II h. 181 și 226).

Numai în i s t r. : **deeleo** 'tînăr, băiat' (CANTEMIR, T. 164) < s.-cr. *děčak* 'copil'; **dițe** 'copii' (id. ib.) < s.-cr. *děca* (reg. *dica*) 'copii'; **dilichi** 'pruncușor' (FĂT-FR. V 1930, p. 139, 140) < s.-cr. (reg.) *ditič*; **jel'ad** (PUȘCARIU, ISTR. I 26) < s.-cr. *čeljād* 'membrii familiei, ai casei, gloată; oameni de ai casei'.

Termenul *dejei* (JAHRESBER. VI 205) redat cu sensul de 'copil' este o transcriere greșită (recte *de jei*'), cf. PUȘCARIU, ISTR. II 225; id. ib. III 76.

Pentru terminologia unitară a lui *copil* în toate dialectele vezi *Fecior*.

Copil ‘puer, puella, natus, -a, prognatus, filius, liberi’ (LM); ‘il bambino’ (MAN. GÖTT.); ‘prunc’ (IZVORAȘUL, V; în Nadeș-Cluj); ‘băiat’ (BULL. LINGU. VI 195; cf. ALRT II p. 7, 319); ‘băiat, flăcău’ (PETROVICI, FOLK. ALM. 148). *Ne-am tocmît... deaci mi-au dat o ȱigancă anume Frăsina și un copil Onofrei* (a. 1597, Suceava). CUV. D. BĂTR. I 77. *Copilul cu bobocii era chiar copilul lui*. EMINESCU, P. 192, ap. DA. *Fetița asta e un copil foarte bun* (DA).

După ALR termenul este răspîndit în întreaga țară cu excepția regiunii din nord-vestul Transilvaniei unde avem sinonimul *prunc*; în Maramureș: *c o c o n*. Masa compactă a lui *copil* e întretesută doar de cîteva puncte răslețe ale termenilor sinonimi: *băiat*, *c o c o n*, *fecior*, *pripas* (numai pct. 85) și *ciled* (pct. 98, 259). Din ALRM I/II h. 259, precum și din celelalte hărți menționate mai sus, rezultă că pentru ideea de *fiu* cel mai vechi termen este *copil* (cu arie majoră). În popor *copil* a luat chiar și locul lui *fiu*. *Băiat* cu sensul de *fiu* ocupă o arie minoră. A mai intervenit și *prunc*, ajuns la sensul de *fiu*, deși poate la origine acesta a însemnat altceva (vezi *Prunc*).

În funcție de vîrstă, termenul denumește și persoana de sex masculin (rar și feminin) din primii ani ai vieții pînă la adolescență¹. Sinonime: *prunc*, *sugaci*, *făt*, *băiat*, *fecior*². Loc. adv. *De (mie) copil* = de la vîrsta cînd cineva era copil; din copilărie. *Cărărușa merge-n vii, Draği am fost de mici copii*. JARNIK-BİRSEANU, D. 162.

La plural (obișnuit în limbajul juridic) termenul desemnează toate rudeniile din linia descendentă: urmașii, moștenitorii. *A murit fără copii*. Ș.DU. *N-a lăsat copii*. CADE³.

Compusele termenului *copil*⁴ sînt interesante pentru diversele nuanțări și sensuri care le conțin.

Copil-adevărat = născut din părinți căsătorîți legal (*Pravila lui Lucaci*⁵ și *Pravila lui Matei Basarab* (a. 1652), ap. ZANNE, P. II 86).

¹ DL încadrează aici și sensul de ‘tînăr, adolescent’. Cu sensul figurat de: 1. fiu al unei țări, cetățean; 2. (prin analogie) *pui*, dar aceste sensuri nu intră în cadrul lucrării noastre. Cf. DA.

² Aceste sinonime, unele noționale sau ideografice, altele stilistice, altele teritoriale (cf. MIHĂILĂ, I. 256), altele în legătură cu vîrsta, ne sînt rediate de un folclorist în felul următor: *băiat, bătefel, băietan, bătefandru, făt feciorel, fecioraș, fecioruș, ficior, ficior-holtei, june, junisan, junișor, flăcdoaș, flăcdoandru, flăcău, prunc, pruncuș, pruncușor, prunculeț*, (MARIAN, NA.348).

În ceea ce privește vîrsta o oarecare indicație ne dă ALR I/II h. 181 și ALR II/I h. 146. Ea diferă după subiectele anchetate și după regiuni. Se zice *copil* pînă la un an, un an și jumătate, trei ani, și merge ascendent pînă la 20 de ani. În alte regiuni vîrsta de copil e adusă în legătură cu școala, armata, înșurătoarea, și — natural — unii părinți își numesc copiii așa toată viața.

³ Alte sensuri ale lui *copil* date de DA, dar care nu intră în preocupările noastre sînt: a) iubit (pentru fete); b) termen de adresare a celor mai bătrîni către cei tineri, sau a conducătorilor către cei ce li conduc; c) naiv, încrezător în oricine; d) servitor, slugă. Pentru sinonimele, destul de numeroase, ale lui *copil* și *băiat* (multe din ele metafore și porecle) vezi BINDER, KM. 16 și urm. Pentru *cópil* (accentuat pe *ó*) vezi *Copil din flori*. Pentru *Copilu* ‘nume de cal’ cf. Aurelia Stan, *O problemă de onomastică: numele proprii de animale*, în C.L. VII nr.2, p. 337.

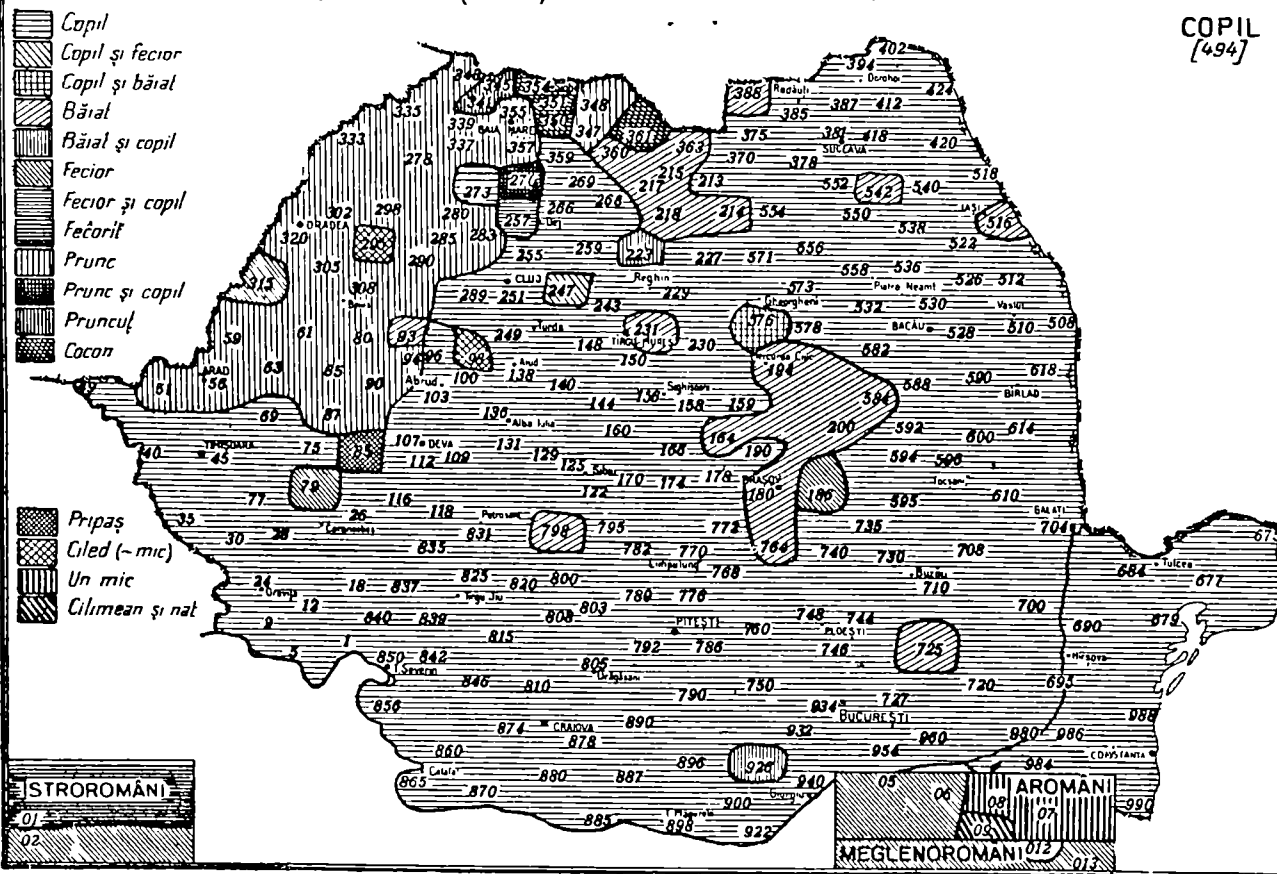
⁴ Nu le-am încadrat la diversele sensuri înșirate mai sus, ci le-am grupat aici și pentru a arăta numărul lor relativ mare.

⁵ Cf. I. Rizescu, *op. cit.*, p. 442.

ATLASUL LINGVISTIC ROMÂN I (ALR I)

HARTA 6

COPIL
[494]

Copil aflat (sau găsit) = fără părinți cunoscuți (MARIAN, NA. 74).

Copil-de-suflet¹ = înfiat, adoptat. *M-am dus pe coclauri să-ți aduc, sanchi, copii de suflet.* CREANGĂ, P. 94. Numit (prin elipsă) și : *suflet* (MAT. DIALECT. I 288). Acesta din urmă a devenit (în jurul Născudului) poreclă : *Sufletu* (căci, de obicei, este luat „de suflet” încă de când e copil mic)². Și-a creat și două derivate : *sufletar* (TEAHA, GR. 268) și (pl.) *sufletei* = perechea de oameni tineri (de obicei rude) pe care-i iau — în lipsă de copii proprii — oamenii mai în vârstă pentru a-i îngriji la bătrînețe (și cărora le lasă pe urmă averea)³. Întrebuințat și ca patronimic : *Sufletelu*.

Expresia românească *copil-de-suflet* se găsește și în alte limbi române⁴.

Copil-din-trup = copil legitim. (Cf. A. Ștefulescu, *Documente slavo-române relative la Gorj*. Tg.-Jiu, 1908, p. 384).

Copil-de-țită = sugaci. Cf. ALR I/II h. 222, 227, 229, 230, 231.

Copil-din-flori (v. la articolul cu acest titlu).

Copii-gemeni (v. *Geamăn*, -ă).

Copii întorlocați (rar, în jurul Născudului) = strinși, adunați (frați numai după tată sau numai după mamă)⁵. Cf. în DA a *întroloca*.

Copil-întors = care a fost o dată înțărcat și iarăși i s-a dat să sugă (MARIAN, NA. 427).

Copil legitim (*termen juridic*) = născut din părinți căsătoriți (în opoziție cu : *copil-din-flori*).

Copii-lunatici = născuți în aceeași lună (GOROVEI, GR. S. 170).

Copil-mic = în primii ani ai vieții ; în pruncie. Cf. ȘEZ. I 19.

Copil nebotezat = (în practicile religiei creștine) care n-a fost supus ritualului botezului⁶.

Copil orfan = căruia i-au murit unul din părinți sau amândoi. Răspîndirea termenului *orfan* în detrimentul celorlalți termeni sau expresii se datorește și influenței oficialității (BUL. FIL. IX 200)⁷.

¹ În a r. : *fiċor ti suflit*. ALR II/I h. 137.

² (În concepția adepților religiei creștine) „Expresia (*de suflet*) se întemeiază pe dorința celor ce adoptă asemenea copii pentru a avea urmași care să grijească prin slujbe, pomeni și parastase, de sufletele lor, după ce ei vor muri”. ZANNE, P. II 85.

³ Cf. Acad. Șt. M. Milcu și Horia Dumitrescu, *Cercetări antropologice în ținutul Pădurenilor, satul Bătrina*. București, 1961, p. 63. În ALR II/I h. 137 „Am luat un copil de suflet” termenul are următoarele sinonime : *prunc-de-suflet*, *cocon-de-suflet*, *fecior-de-suflet*, *ciled-de-suflet*, *copii-adoptivi*. Tot în ALR II/I MN. p. 69 [2637] „L-a înfiat” în câteva puncte s-a răspuns cu : „l-a luat copil (*cocon*, *prunc*, *băiat*) de suflet”.

⁴ În cal., sicil, *figgiu d'arma*; ven. *fiō d'anema*; friul. *fi d'anime* (ALESSIO, CONC. ; cf. DIHLR I 222); fiind un calc după n. gr. φουχικός (SANFELD, L. 42).

⁵ Tot aici intră și următoarele sintagme : *O casă de copii* = copii mulți (DA). *Copii din întâia (sau a doua) casă* = din întâia (sau a doua) căsătorie. *Copii de două mîni* = 1. copiii bărbatului văduv și ai femeii văduve din prima lor căsătorie (CIAUȘANU, GL.); 2. frați după mamă. ALR II I MN. pag. 65 [2625], pct. 551.

⁶ Am menționat acest termen numai pentru a atrage atenția asupra bogatei flore sinonimice înregistrată de ALR I/II h. 215 „Copil nebotezat” : *băiat* (*prunc*, *cocon*), *nebotezat*, *baistruc*, *bitang*, *calvin*, *diavol*, *duh necurat*, *liliac*, *moroi*, *necreștinat*, *nelegiuit*, *nu-i curat*, *pricolici*, *prunc pierdut*, *strein*. După cum se vede, superstițiile de altădată au ajutat în bună măsură la înmulțirea termenilor respectivi.

⁷ Cf. ALR II h. 223 „Copil orfan”. Pentru această noțiune termenul general răspîndit pe întreg teritoriul este *orfan*. (În Banat și Oltenia numai *sărac*, pe care-l găsim sporadic și în

Copil pierdut = care se naște mort sau care moare nebotezat (MARIAN, NA. 75, 76).

Copii primeniți = frați numai după mamă (ALR II/I MN, pag. 65 [2625], pct. 414); v. *Frați primeniți*.

Copil țipat (sau **lepădat**) = 1. care se naște înainte de vreme; 2. care este părăsit de mamă îndată după naștere (MARIAN, NA. 74).

Copii urmași (*urmași* cu sensul de 'tîrzii') = cei din urmă copii din mame mature (PAMFILE, B. 32, ap. DA) ¹.

Vitalitatea și valoarea de circulație a termenului *copil* este atestată și de numeroasele derivate cu sufixe (hipocoristice, colective, verbale, adverbiale etc.) care, în măsură mai mare decît compusele, îmbogățesc cu noi sensuri și nuanțări semasiologia cuvîntului de bază.

Copil ² adj. *Un bărbat... și mai copil decît ea*. EMINESCU, ap. L. ROM. XIII, nr. 1, p. 15.

Copilame s. f. (cu var. în Banat **copilamă**; CADE); (mai des la pl.) **copilamuri** = copii mulți (VIRCOL, v. 92; cf. S.F.C. III 56).

Copilandrie s. m. (cu var. **copilandree**) = copil mai răsărit, măricel. (Cu nuanță hipocoristică) *Fiind el copilandrie (= în tinerețea sa) ară tată-său în Zaharești*. (a. 1763). IORGA, S. D. VII 222.

Copilandrie s. f. = vîrsta de **copilandru** (DA).

Copilandru s. m. (hipocoristic) ³ = copil cam între 14–15 ani ⁴; „qui jam excedit aetatem puerilem” (KLEIN, D.). *Atunci, în 1689, domnul avea numai șapte ani și Dimitrie [Cantemir] însuși era un copilandru de cinsprezece ani*. IORGA, II 340, ap. DA. Paralelisme uzuale în opera lui M. Sadoveanu: *copilandru* – *băitănaș* – *flăcăuș* ⁵.

Copilareț, -ă s. m. și f. = 1. de copil; 2. copilăros (cf. KLEIN, D.).

Copilaș s. m. (cu pronunțată nuanță hipocoristică) = copil mic. Cf. ANON. CAR.; KLEIN, D. *Sfîrșitu-s-au copilașii?* BIBLIA, 1688, ap. DA; Cf. ANON. CAR.; KLEIN, D. *Dobîndi un drag de copilaș*. ISPIRESCU, L. 41. (Întrebuintat și pentru feminin) *Și drept e că era toată un copilaș frumos și cuminte*. BRĂTESCU-VOINEȘTI, L. D. 226, ap. DA.

alte regiuni). Afară de aceștia avem următoarele noțiuni și sintagme: *Copil rămas* (al nimănui, nenorocit) fără părinți; (fără mamă sau tată), *fior de vădană*, *minor*, *n-are pe nimeni*, *n-are tală*, *n-are mamă*, *orfan sărac*, *rămas de tată* (sau de mamă), *sărac de părinți* (sau de mamă), *sărăcoi*, *sărândic*, *sărman*. Pentru *sărac* orfan, vezi C. C. Giurescu, *Despre „sirac” și „siromah” în documentele slave muntene*, Vălenii de Munte, 1927, p. 22; cf. și Pandelescu, *op. cit.*, p. 254.

¹ Pentru alte compuse care ies din sfera înrudirii, cum sint: *copil de casă* (*curte*, *școală* sau *cor* etc.), cf. DA.

² Pentru productivitatea acestui termen cu potențialul său lingvistic și poetic în opera lui Eminescu (unde familia lui *copil* cuprinde 122 de cuvinte), cf. Acad. Tudor Vianu, *Expresia juvenilului la Eminescu*, în L. ROM. XIII, nr. 1, p. 13–19.

³ Cf. Florica Dimitrescu, *Note asupra relațiilor dintre diminutive și augmentative în limba română*, în OMAGIU, I. 243.

⁴ În m e g l.: *cupilășloc* s. n. = vîrsta de însurătoare a unui tînăr (CAPIDAN, MG. III 87). În ALR II/I h. 138 *copilășloc* = băiețandru.

⁵ G. Istrate, *Despre însemnătatea cercetărilor dialectale*, în SCL VI, nr. 1–2, p. 116.

Copilărea s. f. (reg.) = copilărie. *M-am iubit cu dumneata, Din dalba copilărea.* GRAIUL, I 25, în Săcel-Gorj (cf. MAT. FOLC. I 256).

Copilăresc, -ească adj. = de copil, care este al vârstei copilului; pueril, infantil. *Că-i fire copilărescă, și nu știe să iubească.* JARNIK-BÎRSEANU, D. 67¹; cf. L. ROM. XVII, nr. 1, p. 17.

Copilărește adv. = în felul copiilor, ca un copil. *Zicîndu-i Banul Gheorghe: „Mateiu, căci faci copilărește, de nu șezi?”* LET. III 141. *El se da tot mai aproape și cerșea copilărește.* EMINESCU, ap. L. ROM. XIII, nr. 1, p. 17.

Copilăret s. m. sg. (col.) = copilărimă (DA).

Copilări vb. IV (intr.)² = 1. a petrece viața de copil. *Sînt adunate credințele din Spătărești, de lângă Fălticeni, unde am copilărit.* ȘEZ. II 162; 2. (refl.) a se comporta ca un copil. *Omul, cînd îmbătrînește, copilărește.* ZANNE, P. 582; cf. ALR II/I h. 154.

Copilărie s. f. = 1. vârsta de copil (cam pînă la 12 sau 14 ani). *Dragă mi-a fost lumea mie, Dintr-a mea copilărie.* P.P.; 2. faptă, purtare de copil; naivitate. *Spune la copilării și rîde de parcă s-a sculat o ciocîrlie din somn și-și cîntă cîntecul de dimineață.* CARAGIALE, O. III 106, ap. DL. E x p r. **A cădea (sau a da) în copilărie** = (despre bătrîni) a da în mintea copiilor; a-i slăbi judecata. *Moș Trifu, căzut acum în copilărie, mormăia ca de obicei încet și singur.* BUJOR, S. 67, ap. DL.

Copilărimă s. f. (col.) = mulțimea, totalitatea copiilor (CIHAC; cf. DDRF).

Copilărimă s. f. (rar) = acțiunea de a copilări (DA).

Copilărit, -ă (rar) 1. adj. = care a devenit sau care pare copil (DA); 2. s.n. = copilărie. *S-a dus vremea copilăritului.*

Copilăros, -oasă adj. (rar **copilos, -oasă**, ap. VÎRCOL, v.) = 1. (uneori cu nuanță peiorativă) ca un copil, de copil; zburdalnic, neastîmpărat. *Eram vesel ca vremea cea bună și sturlubatic și copilăros ca vîntul în turbarea sa.* CREANGĂ, A. 34; 2. copilăresc, ca pentru copii. *Basmul meu e cam copilăros, dar pare-mi-se că nu e tocmai fără folos!* ODOBESCU, S. III 175, ap. DL; cf. L. ROM. XIII, nr. 1, p. 17.

Copileată s. f. = mulțime de copii, băieți și fete (DR XI 94).

Copilet s. m. (col.) = copilăret (DR. XI 94). (Des la pl.) *Vin copileții de la școală* (în Zlatna, rn. Alba-Iulia, unde din apelativ a devenit și toponimic: *Copileț*, numele unui deal).

Copili, vezi *Cópil*.

Copiliciu s. m. = copil pînă la 5 ani (GAMILLSCHEG, ș. T. 180, 216).

Copilime s. f. = copilărimă (DA).

Copilit, -ă vezi *Cópil*.

Copiloii s. m. (cu sens hipocoristic) (în Banat rostit **copiloii**) = 1. copilaș; copilandru (DA); 2. (augmentativ) copil crescut mai înalt și mai voinic decît de obicei (LEXIC REG. 48).

¹ **Copilăresc** s. f. (substantivat) un joc de cărți (în Palten-Vrancea; n. XI 507).

² Pentru discuția asupra acestuia, vezi Ana Canarache, *Observații asupra citorva verbe defective din cauza sensului lor*, în L. ROM. VIII, nr. 2, p. 58.

Copiluț s. m. (hipocoristic) = copil mic de tot (GL. M. 239; cf. G. T. Niculescu-Varone, *Monografia satului Șăulești (Hunedoara)*, București, 1945, p. 108).

Coplizan s. m. = copilandru. *O crescut cât mi țî-i coplîzanu'* I. CR. VII 252.

Der. on. : **Copilul, Copilescu.** CDO.

Termenul *copil* care face parte din fondul principal lexical al limbii noastre, fără îndoială a înlocuit astăzi în largă măsură pe *cocon* și *prunc* (GRAUR, I. F. PR. 123).

E unul din cele mai răspândite cuvinte vechi în sud-estul Europei și se găsește în toate idiomurile din preajma teritoriului lingvistic românesc. Din limba română a pătruns în următoarele limbi : m a g h. *Kópé, gobé* = 1. om fără cultură, prostuț; 2. țaran săcui; 3. viclean, șiret; 4. vesel (BLEDY, INFL. 47); ș a s. *Kopil* 'lieblich, protektionskind' (BR. R. 29); (cf. și *Studia Univ. Babeș-Bolyai* Tom. III nr. 6, s. IV Fasc. 1. Philologia, Cluj, 1958, p. 140); u c r. *Koył (kópju)* și *kopel'a (kopel'atj)* 'bastard' (SCHELUĐKO, ÎN BALKAN-ARCHIV. ¹ II 136); p o l. *kopirnak, kopirdan* 'copil nelegitim' ².

Se mai găsește răspândit în : r u s. *kopelă* 'bastard'; b l g. *kópele, kópîle, kópelče, kopelák* 'copil din flori, băiat mic', *kopelána* 'femeie care a născut un bastard', *kopeltija* 'bastarzi, hoinari'; s.-cr. *kopili, kópîl, kópîo, kópîle, kopilan* 'bastard, flăcău zdravăn', cu derivatul : *kópîlad* 'copilăreț'; n e o g r. *κοπέλι* 'june, slugă', *κόπελος* 'spurius' *κοπέλα*, 'fată tinăără', *κοπελάτα* 'tinerețe'; a l b. *kopilij* 'slugă, june', (în ghegă) 'bastard' ³; ca adj. 'deștept, șiret'; cf. DA.

Pină acum nu s-a dat încă o etimologie sigură a cuvîntului. Mulți cercetători l-au declarat „cuvînt balcanic” (Berneker, Sanfeld), iar prezența lui în limbile sud-est europene a determinat pe unii lingviști să-l considere ca împrumut din limba albaneză. DA arată că acest cuvînt „fără derivate și nesupus la legile sincopei, face impresia și la albanezi de a fi „împrumutat” și că „punctul de plecare al cuvîntului e limba română și nu invers”, cum au încercat să demonstreze o serie de filologi (Cihac din grecește; Philippide, Miklosich din slavonește; Densusianu, Capidan din domeniul albanoromano-grec, Tiktin : *cópîl* < slavonă, iar *copîl* < gr. și alb., Diculescu din gepidă). Vezi mai pe larg în DA și PAULI, E.G.F. 205—206, unde greșit se susține că *copileț* = petit enfant.

Lingviștii mai noi sint de părere că termenul nostru face parte din substratul balcanic ⁴, fiind un cuvînt autohton (traco-dac) ⁵. Învățatul profesor german G. Reichenkron (în studiul *Vorrömische Bestandteile des Rumänischen*, V Teil, *Zur Rekonstruktion des Dakischen*, publicat în *Festschrift Johannes Friedrich zum 65. Geburtstag*, Heidelberg, 1959, p. 372) propune indo-eur. **gʷolb-*.

¹ Cf. și I. A. Candrea, *Elemente române în limbile slavice*, în N. REV. R. I 407.

² Gr. Nandriș, *Păstoritul românesc în Carpații poloni*, în DRV 143.

³ Termenul românesc e mai recent decît cel albanez (BOURCIEZ, ÉL. 188; cf. Coșeriu Eugenio, *op. cit.*).

⁴ Vezi de ex. VI. Georgiev, *Problema substratului balcanic în lexiconul limbii bulgare*, în OMAGIU, I. 326; cf. Václav Polak, *Quelques idées concernant les rapports lexicaux albanoroumains*, în OMAGIU, I. 694; ROSETTI, V L. R. II 112.

⁵ RUSU, TR. D. 130; cf. L. ROM. VIII, nr. 3, p. 20.

Apropierea de semiticul (arab) *qabil, qabila*¹ la prima vedere pare seducătoare. Dar, dacă e vorba de o formă preslavă la noi, atunci *-b-* ar fi trebuit să dispară, iar *-l-* să devină *-r-*, în conformitate cu normele fonetice ale latinei populare din Dacia.

Problema originii fiind încă nelămurită lăsam rezolvarea ei în seama cercetărilor viitoare.

Menționăm în încheierea prezentării acestui cuvânt sinonimele figurate sau apărute prin extensiune, ca metaforice. Astfel de sinonimii contribuie și ele, la rîndul lor, la îmbogățirea vocabularului terminologiei noastre. Acest mijloc de îmbogățire îl putem numi *d e r i v a r e s i n o n i m i c ă*, căci sensul metaforic al unuia atrage după sine și pe celelalte, tot cu înțelesul figurat. (Cf. IORDAN, L. R. 370—371.)

O D R A S L Ă

(Învechit ; azi mai mult ironic sau peiorativ) Cu sensul de bază ‘vlăstar, mlădiță, ramură tinăra’, de la care (tangențial și prin metaforizare) s-a ajuns și la acela de : *copil, descendent, urmaș ; progenitură*. Cu acest sens apare în anul 1594 într-un document din Țara Românească (BOGDAN, GL. 225). *Hunii (a căror odrasle și astăzi sint ungurii)*. CANTEMIR, HR. 282. *Împărăteasa-și cunosc odrasla, căci o strigă : „mamă”*. RETEGANUL, P. IV. 37. *În iatac că mi-și găsea, Leagănul copilului și odrasla domnului*. TEODORESCU, P. P. 536. După ALR II/I MN. p. 70 [2643] e răspîdit în câteva puncte răslețe din Moldova, Muntenia și Transilvania. Cf. s.-cr. *odraslo* „ramură, germene”.

M L A D Ă . M L Ă D I Ț Ă

De la sensul său fundamental de ‘ramură tinăra și subțire (a unei plante sau arbore) ; vlăstar’ a ajuns prin extensiune și în mod figurat și la sensul de : ‘descendent, urmaș, copil’. Apare mai frecvent sub forma diminutivată *mlădiță* : *Oleana, fata boierului și mlădiță de viță domnească iubea pe Mură lăularul*. GALACTION, O. I 70, ap. DL. *Se lăuda a fi mlădiță de zeu*. ISPIRESCU, U. 44. Pentru etimologie ca și pentru sensurile apropiate în limbile slave, cf. МИХАИЛĂ, I. 74—75.

(V) L Ă S T A R (Ă)

Este sinonimul noțional cu sensul figurat al lui *mladă, mlădiță* și al lui *odraslă*. *De nu l-ai iubi, această vlăstară degenerată n-ar mai fi fiul lău*. I. NEGRUZZI, V. 150, ap. DA ; bg. *lastară*. Sinonim (tot figurat) *stîlpare* : *Din Țarigrad era născut, a nēmului stălpare*. CR. ROM. II 61. Cf. lat. **stirparia* (< *stirps, -is*).

Menționăm și derivatele (tot figurate) *lăstăreț* s. n. = tineret, generație tinăra (JIPESCU, o. 51) și *lăstăriș* s. n. = lăstăret (id. ib. 67).

¹ N. Lahovary, *Contribution a l'histoire linguistique ancienne de la région balkano-danubienne et à la constitution de la langue roumaine*, în „Vox Romanica” XIV, 1955, p. 325—326.

O D O R

De la înțelesul său fundamental de ‘lucru de preț, valoros, giuvaer, podoabă’ (cf. s.-cr. *odor* ‘pradă de război’) în mod figurat s-a ajuns să se întrebuițeze și pentru noțiunea de ‘copil’ (acesta fiind, de obicei, drag, scump, neprețuit ca o comoară). *În curînd o va învrednici... și pe dînsa cu un astfel de odor (= copil)*. MARIAN, NA. 268. *La plecare i-a dat și mă-sa o azimă Într-o pereche de desagi, să nu-i moară de foame odorul*. RĂDULESCU-CODIN, î. 138.

N A Ș T E R E (N Ă S C Ă T U R Ă)

În afară de sensul cunoscut ‘acțiunea de a naște și rezultatul ei’ sau cel figurat de ‘origine, început’ acest termen avea în limba veche și sensul de ‘rod, făt, odraslă, copil’. *Acesta fericit părinte era ... naștere lui Theofil și Eudochiei*. DOSOFTEIU, V. S. 57/2. *Va mânca nașterile dobitoacelor tale*. BIBLIA (1688), ap. DA ms.

Un alt sens (tot învechit) este acela de ‘neam, rudenie, generație’. *Veniți la sărutarea cia de apoi... că mortul iase de la naștere sa*. (Vezi N. Drăganu, *Un fragment din cel mai vechi Molitvelnic românesc*, în DR II 297, 309, 318, unde *naștere* este glosat prin ‘rudenie ; rude’).

Referindu-se la același citat din alt *Molitvelnic*, M. Gaster (*Chrestomafia I* 184) traduce cuvîntul *naștere* prin ‘lieu de naissance’. Un citat care sprijină glosarea lui Drăganu este următorul: *Aciastea sînt nașterile lui Noe* (BIBLIA (1688) 4/2), traducînd pe *hae sunt generationes Noe*.

Termenul (învechit) *născătură* pe lângă sensul de ‘naștere’ (BIBLIA (1688) 18), mai are și pe acela de ‘neam, generație’ (CDDE, DDRF) și ‘nație’ (STAMATI, D.).

Toate aceste sensuri sînt vechi, cărturărești, aparțin limbii cărților bisericesti și n-au intrat în limba poporului.

P L O D

Sensul de bază al cuvîntului era odinioară acela de ‘rod, fruct’ (vsl. плодъ ‘idem’). *Pămîntul dăde piodulu său*. PSALT. 125. Cu același sens îl găsim și în megl. (< bg.) (CAPIDAN, MG. III 227).

Prin extensiune el a ajuns să însemneze în dr. și ‘copil mic (nedezvoltat), prunc, copilăș’ (uneori cu nuanță ironică sau depreciativă). Atestat și în *Palia de la Orăștie* (cf. C. L. VII, nr. 1, p. 133). Și în megl. are sensul (figurat) de ‘fiu, progenitură’ (CAPIDAN, MG. III 277). *Dă și noao piod ... feciorel sau feciorită* (a. 1580). CUV. D. BĂTR. II 145. *Voi erați mici și eu robeam cu piodu-n brațe*. NĂDEJDE, ap. DDRF. *Nu mi-a fost dat să fac multe pioduri, ca răposata bunica tată-to care se zice c-a făcut vro 16 copii*. GHIBĂNESCU, ap. TDRG.

ALR nu înregistrează termenul, dar tot din familia lui avem în alte izvoare câteva derivate cu unele sensuri care merită să fie menționate :

Plodan s. m. 1. copil mai mare. *I-a spus adevărul cu plodanii ceia.* VASILIU, ap. BINDER, K. M. 23 ; 2. fată grasă. (COMAN, GL.).

Plodî vb. IV trans. și refl. a (se) naște, a rodi (< vsl. плодити). *Fie dînșii născuți sub o stea bună, fie plodiți în ceas rău.* URECHE, ap. TDRG. *O maică ar fi plodit și născut pre altele pre toate.* CANTEMIR, HR. 61, ap. DA MS.

Plodicios, -oasă adj. ; s. m. și f. care are mulți copii. *Plodicioși sînt oamenii aceștia, în 10 ani au făcut 9 băieți.* COM. V. C. ȘOAREC-PIATRA-NEAMȚ, ap. DA MS.

Plodos, -oasă adj. (ironic) prolific (DA MS.).

Plodnic, -ă adj. (învechit) prolific. *Ferecați neplodnicii și mațele ce nu născură.* CORESI, ap. TDRG. *Alte stearpe femei cu ruga plodnice.* DOSOFTEIU, V. S. II 20/2.

Plodnicie s. f. calitatea de a fi plodnic. *Feciorii... după moartea părinților lor cu aceeași plodnicie în locul [lor] urma.* N C², ap. TDRG. *Vezi : Rod.*

P O R O B O C

Regionalism învechit (în Transilvania și Banat) (< vsl. *parobuku* ; cf. ucr. *porobok*, *parubok* — SEMCINSKI) cu sensul de ‘copil ; fecior’. În carea credință se botează acest poroboc. CORESI, ap. DHLR II 523. *Dară porobocii trebuiescu a se boteza* (Gh. Baritziu, *Catechismulu calvinescu*, 128). *Să dea dumnezeu noroc și viață la poroboc.* MARIAN, NA. 304.

În *Palia de la Orăștie* e întrebuințat ca sinonim cu : *prunc*, *fecior*, *cucon*. Tot aici și derivatele : *porobăcie* s. f. copilărie ; *porobocel* s. m. copil mic¹.

P R O G E N I T U R Ă

Neologism din sec. XIX (< fr. *progéniture*) cu sensul ‘urmaș, odraslă, vlăstar ; copil’. *Agripina vînduse casele ca să-și crească progenitura.* CĂLINESCU, E. O. II 87, ap. DA MS. (Ironic) *O, te-admir progenitură de origine romană.* EMINESCU, O. I 151.

Numai tangențial redă și ideea de ‘neam ; seminație’ (SD ; cf. CADE).

Ț I C Ă

Termenul e des întrebuințat în graiurile populare, ca apelativ (dez-mierdător) dat unui copil mic. Sinonime : *băiețașule*, *piciule*, *mititelule*. *Apoi bine că știu a cui ești, măi țică.* CREANGĂ, A. 58.

² Cf. Viorica Pamfil, *Elemente regionale în lexicul Paliei de la Orăștie*, în C. L. III, p. 233 ; cf. I. Ghețic, *Un vechi text literar românesc*, în L. ROM. XIV, 6, p. 700.

Da de unde esti, tu, măi ȱică? id. P. 147. *Ce-i măi ȱică?* CAMILAR, C. 59, ap. DA MS. *Măi ȱică* — măi băieȱică (ŞEZ. II 45).

Termenul e o prescurtare din *puȱă*, *puȱică*, *puȱucă* sau poate din *băieȱică*. Mai de grabă din primele, căci în ȱinutul Năsăudului acestea sînt întrebuiȱate în adresare (cu nuanȱă alintătoare) către un copil cam pînă la 7 ani.

De la *ȱică* 'băiat' s-a creat un nou termen pentru colectivitatea de neam. *Se cunoaşte că e ȱica noastră* (Turcineşti-Gorj)¹. *ȱică* 'neam, rudă'. *Te ştiu ce ȱică eşti. E din ȱică rea.* COSTIN, GR. BĂN. II; cf. NOVACOVICI, C. B. 21. *E o ȱică bună* = neam bun (id. ib. 36).

Şi: (reg.) *ȱică*. Derivat: *ȱicanie* (COSTIN, GR. BĂN. II).

NICULE, NICUŞOARĂ

Urmează aceeaşi linie de dezvoltare semantică ca şi sinonimul său *ȱică*. Întrebuiȱat (în sudul Moldovei) în adresare de către oamenii mai în vîrstă cînd vorbesc cu copiii: *nicule!* şi *nicuşoară!* (< adj. *mic* > *ȱic* > *ȱic*)² 'băieȱelule!' *De unde vii, nicuşoară?* (Sp. Popescu, în *Adevărul literar*, 1 mai 1927, p. 6, col. 1), ap. SCL XIV, nr. 1, p. 25. (*Unde te duci, ce mai faci etc.*) *măi, micule?* ap. id. ib.

(Cu nuanȱă afectivă) *măi nicule!* se întrebuiȱează şi în adresare către o rudă sau prieten. Cf. şi hipocoristicul *Nică*, *Nicu* < *Ion*, *Ionică*.

Termenii care urmează, pînă la *copil din flori*, sînt de fapt sinonime noȱionale sau ideografice ale termenului *copil*.

N A T

Provenind din participiul lat. *natus* termenul se întrebuiȱă încă în latina populară cu funcȱie substantivală pentru 'copiii de ambele sexe'³ (adesea cu valoare afectivă) în opoziȱie cu părinȱii⁴.

Sensul etimologic⁵ l-a păstrat mai bine dialectul aromân⁶ şi romanitatea apuseană (REW 5851; cf. CDDE).

În dialectul dacoromân este atestat, rar, şi sensul de 'copil' (GHEȱIE, R. M.; cf. BULL. LINGU. III 77) sau acela de 'născut, fiu' (GHEȱIE, R. M.),

¹ Cf. G. C. Nicolaescu-Plopşor, *Vorbe olteneste*, Bucureşti, 1922, s.v.

² Cf. Iorgu Iordan, *Note de lexicologie românească*, în SCL XIV, nr. 1, p. 25.

³ *Et nati et fratres posuerunt* (insc. sec. II). STATI, L. L. 114, cf. id. ib. 141, 142.

⁴ Cf. şi *Nati* 'les enfants' (ERNOUT-MEILLET, 622; cf. BATTISTI, AVV. 68).

⁵ Cf. MIHĂESCU, L. 215—216.

⁶ *Nat* 'copil, copil mic, sugaci, prunc' (MIHĂILEANU; cf. DALAMETRA; PAPAĜAGI, B. 314, 688; OBED. T. 363; PETRESCU. M. 155; CAPIDAN, AR. 200; T. PAPAĜAGI, D.; ALR I/II h. 181 şi 226).

iar regional 'fecior', în Banat (ȘDU) și în părțile Năsăudului (BICH-TOM. B. 158)¹.

În Banat, sub forma feminină, e întrebuințat și ca termen de adresare a unui om în vîrstă către o femeie mai tinăra: *nata mea*. (Com. acad. E. PETROVICI).

Sensul de 'persoană, ființă, individ'² (CDDE) s-a păstrat în expresia: **tot natul** = toată lumea, oricine, fiecare, cu toții. Cf. DENSUSIANU, GL. Ț. H.; JAHRESBER. III 322; I. CR. V 346; DENSUSIANU, Ț. H. 33; ARH. OLT. XVIII 120. Rar se întrebuințează: **toată nata** = fiecare (TODORAN, GL.).

Poate de la expresia **tot natul** s-a ajuns, prin extensiune, și la accepțiunea de: 'neam, rudă' a lui *nat* (GREGORIAN, CL.; cf. PAȘCA, GL.).

MEZIN (-Ă)

Termenul denumește pe cel mai tinăr (ultimul născut) dintre mai mulți frați și surori ai unei familii³; prislea, zăpîrstea⁴. *Mezinul se vîrî iute în horn*. CREANGĂ, P. 23. *Mezina din ce în ce se făcea mai slută*. CARAGIALE, ap. CADE; cf. ȘEZ. III 60; GL. M. (Adjectival) *Atunci iedul mezin... sare iute și deschide ușa*. CREANGĂ, P. 26; cf. ARVINTE, GL. 47. (*Degetul mezin* = degetul mic (VORONCA, ap. CADE)).

După ALRM II/I h. 187 „Mezin”, termenul este răspîndit în nordul teritoriului dacoromân (Moldova, Bucovina, Maramureș și două puncte în fostul jud. Mureș), arie spre care ne orientează și originea lui (cf. ucr. *mezinyj, mijiny* 'mic'; v.-sl. *mězinŭ* 'cel tinăr'). Față de răspunsurile din restul țării (aproape toate perifraze ca: *fratele cel mai mic, tinăr* etc.) *mezin* e un termen mai expresiv, mai precis și mai individual, încît a putut servi foarte bine pentru diferențiere; motiv pentru care introducîndu-se în limba română a cîștigat teren⁵, formîndu-și și derivate.

Mizelnic s. m. *Eu că nu te voi lua, Pînă tu nu-i otrăvi, Pe fratele tău cel mai mic, Ce-i la mamă-ți mizelnic*. ȚIPLEA, P. P. 31. **Mizinie** s. m. degetul cel mic (id. ib. 99).

¹ În cîteva comune din jurul Năsăudului a ajuns să fie întrebuințat și ca nume de botez: *Natu*.

² În CADE pentru „nat” dîndu-se sensul de *individ* se citează (pentru acest sens) versurile lui Coșbuc: *Și sfelnici și feciori de crai, și nat de rînd*. Aici *nat* are sensul colectiv de 'popor, mulțime, lume obișnuită' nu de 'individ'. Și mai greșit îl explică ȘDU. 'fecior' (în graiul bănățean), iar ca exemplificare dă același vers din Coșbuc. De fapt are și înțelesul de *fecior*, dar nu în acest vers.

³ În exemple ca: *Sora cea mai mare, S-a dus înspre mare, Sora cea mezină, Pe ma, în gradină, Sora cea mai mică, Și mai subțirică, Pe Cerna în sus*. ALECSANDRI, P. P. 14, termenul are sensul de 'al doilea (a doua) din trei', sub influența lat. *medianus*, deci neținînd seamă de originea lui slavă. Tot așa îl întrebuințează și Coșbuc. Cf. G. Istrate, *op. cit.*, p. 120–121.

⁴ Sinonim în megl. *utresuc* sau *utrisuc* (CAPIDAN, MG. III 320).

⁵ După unele superstiții ale poporului, mezinul are chiar puterea de a vindeca anumite boli. Cf. CANDREA, F. 64, 88.

PRÎSLE (A)

Este sinonim noțional (aproape sinonim „absolut”) cu *mezin*: *Ăl mai mare [copil] să fi avut șapte anișori, ăl mijlociu vreo șase și prîslea vreo patru.* CARAGIALE, S. 109, ap. DA.

În ALR II/I MN. p. 66 [2626] termenul apare într-un singur punct, poate și pentru că n-a fost provocat printr-o întrebare directă. Este însă viu și frecvent în basmele noastre populare. (G. Călinescu, *Estetica basmului II. Fratele mai mic*, în SCLF VII, nr. 1—2, p. 27—29.) Prin extensiune a ajuns să se întrebuițeze ca apelativ pentru orice copil mai mic: *prichindel* (DL).

ZĂPÎRSTE (A)

În aceeași situație și din aceeași familie cu *prîsle(a)* noțional este regionalismul *zăpîrste(a)*, mai puțin cunoscut. *Lăsa pe cel mijlociu să-și urmeze chemarea, iar pe cel mai mic, pe zăpîrstea... a! de el nu se despărțea.* MACEDONSKI, O. III, 23, ap. DL.; cf. LUNGIANU, B. 107, 108. (În acest autor la p. 109 apare și sinonimul *pipelcă*, ca unică atestare.) Vezi și LEXIC REG. 27.

ALR II/I MN. p. 66 [2626] îl înregistrează numai în cite un punct din fostele județe Făgăraș și Vilcea. E adevărat că nu s-a încercat obținerea lui printr-o întrebare directă.

În unele regiuni i s-a „degradat” sensul ajungînd să însemneze ‘copil amărit, slab, pipernicit’ (PĂCALĂ, M. R., 142; cf. CIAUȘIANU, V.); ‘prichindel’ (LEXIC REG. 27), iar în altele și-a creat, prin extensiune, sensul figurat de ‘om mic și slab’. Com. P. ZAMORA — Loman-Alba, ap. DA ms.

NĂPÎRSTOC (-OACĂ)

Este o poreclă dată unui copil mic (DL). Nu se înregistrează însă sensul regional de ‘*urmatic, zăpîrstea* (vorbind de ultimul copil al unei familii)’ redat numai de CIAUȘIANU, V. Este sinonim cu *prîslea, zăpîrste, mezin*.

RĂSUNOI (RUSUNOI, RUSUROI, RUSURONIU) etc.

Are înțelesul propriu de ‘aluatul de pîine ras de pe copaie; pîinișoară făcută din acest aluat’.

În ALR II/I MN. p. 66 [2626], pct. 105 (Hunedoara) este redat ca sinonim cu *mezin*. În Făgăraș sub forma *rustunoi*, pe lângă sensul propriu, avem atestat și pe acela de ‘ultimul copil al unei familii’ (LEXIC REG. 94).

Termenul redă ideea de ‘cel din urmă’ precum *răsunoiiul* este aluatul din urmă ras de pe vasul în care a crescut. Ambele atestări sînt întrebunțate cu sens figurat.

COPIL DIN FLORI

Termenul denumește pe copilul nelegitim, născut mai ales de o fată nemăritată sau în genere născut în afara căsătoriei.

După ALR I/II, h. 211 (care poartă titlul de mai sus), expresia aceasta este răspîdită mai ales în Muntenia de unde aria sa se prelungește în Moldova prin fostele județe : Putna, Tecuci, Tutova, Bacău, Fălciu, Vaslui, Roman, Neamț, Iași, Botoșani, Dorohoi. În Transilvania a fost înregistrat numai în pct. 194 (fostul județ Ciuc învecinat cu Bacău), iar în Oltenia în pct. 865 (în fostul județ Dolj).

Numirea de *copil din flori*¹ face aluzie la virgina care a născut din mirosul unei flori (BARONZI, L. 106). Creată din fantezia poporului, această explicație acoperă cu discreție realitatea oarecum indecentă².

Ceea ce atrage atenția de la început este varietatea de termeni pentru noțiunea „copil din flori”, și deci bogăția de sinonime. Este adevărat însă că acestea servesc prea puțin la nuanțare, ele fiind în general sinonime „teritoriale”.

Flora bogată a terminologiei acestei noțiuni ne mai arată în același timp că la înmulțirea termenilor au contribuit într-o oarecare măsură și diversele superstiții din trecut ale satelor noastre.

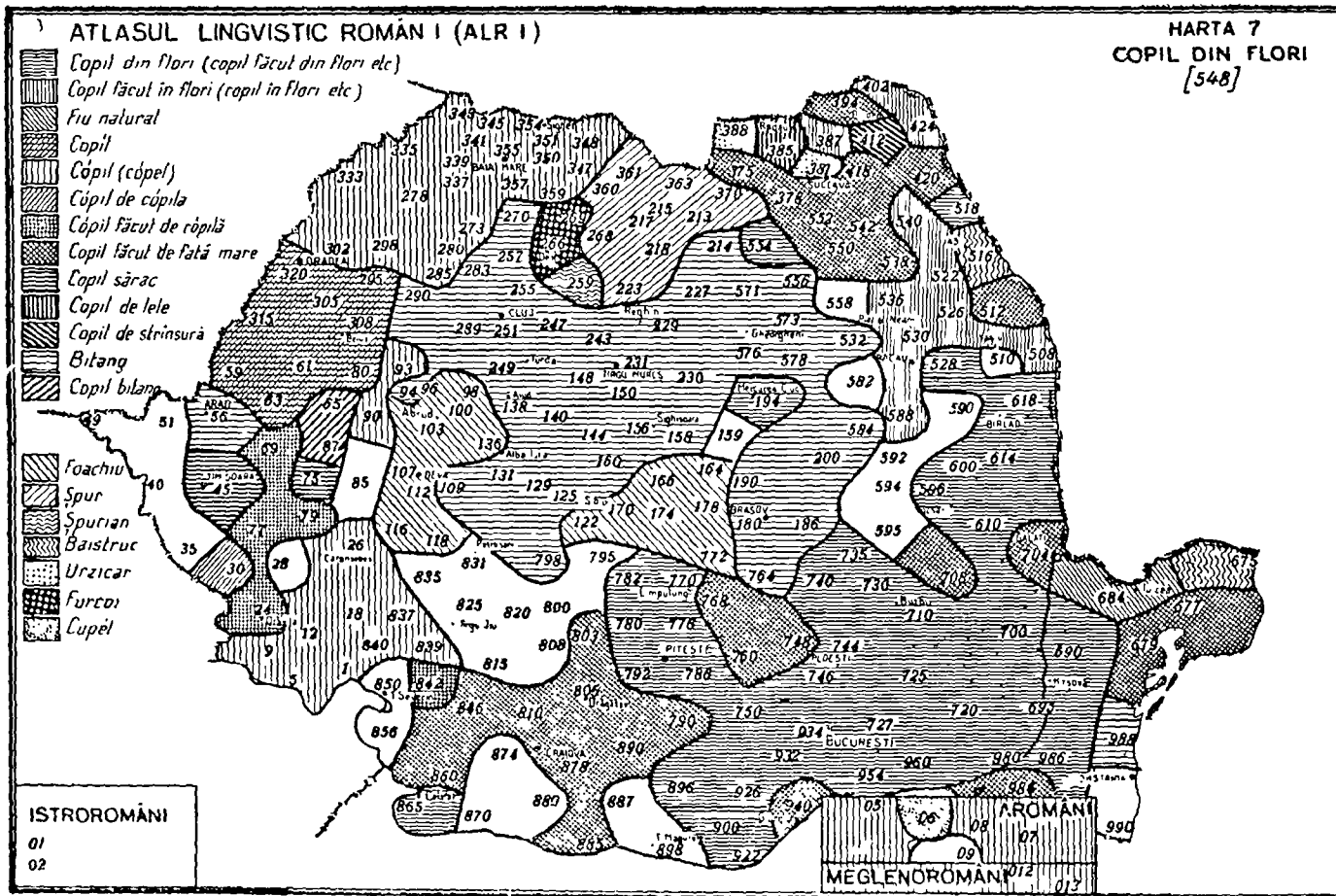
Pentru o mai bună orientare în bogata și colorata sinonimie a acestor noțiuni am categorisit termenii în felul următor : în primul rînd termenii eufemistici sau metaforici : *copil din flori, din frunză, din dudăi, de pe lîngă garduri, de pe cîmp* etc., sau : *bojan, buruienar, tufan, urzicar*.

Numiri injurioase sau ofensatoare în primul rînd la adresa copilului și apoi a mamei sale. Acestea ne dezvăluie soarta nenorocită a acestor ființe în trecut, deci reflectă în ele o stare socială. Astfel sînt : *copil (de strînsură, de lele, de curvă, de pomană, de căpătat, de izbeliște, găsit, întunecat, lepădat, orfan, sărac)* ; sau depreciative ca : *fătălană, furcoi, poz-dare, pripas, cățel, corecitură, pocrisă, pocrisar, neleapcă, vădană* etc.

Împrumuturi de cuvinte din alte limbi cu scopul de a atenua și ascunde oarecum realitatea și care, tocmai fiindcă sînt străine și mai „expresive” au preferință față de cele autohtone. Așa sînt : *bastard, bitang, fochi(u), manzăr* și — cu rezervă — *șpuri* — despre care înclinăm a crede că este moștenit din latină.

¹ Numire pătrunsă și în graiul ceangău : *virágygyermek* (calc avînd la bază bilingvismul) ; cf. Márton Gyula, *Cîteva aspecte ale bilingvismului maghiaro-român la ceangăii din Moldova*, în SCL XII, nr. 4, p. 546 ; cf. id. *Román tükörszók és tükörkifejezések a moldvai csángó nyelvjárásban*, în „Studia Univ. Babeș-Bolyai”, III nr. 6, S. IV fasc. 1 Philologia, 1958, p. 188.

² Cf. basmul „*Fata din flori*” (LUNGANU, B. 97—111) ; cf. și n. p. *Florică : Din botez i-a zis popa Ion, dar de mic copil l-a botezat satul Florică... oamenii de ai dracului i-or fi zis Florică, fiindcă era copil din flori*” (I. Paul, *Florică ceterașul. Din revoluția de la 1848*. București, 1916).

În sfârșit, am înșirat termenii „savanți”, cei mai mulți „neologisme”, dar și creații pe teren românesc, fără circulație în graiuri, datorate stilului nostru juridic: *firesș, firesec, nelegiuit, nelegitim, ilegitim, nepravilnicesc, notos, natural*.

O serie întregă de răspunsuri — sintagme sau expresii figurate — din harta ALR I/II h. 211 sugerează însă tot felul de apropieri în legătură cu actul nelegitim. Pe lângă **copil din flori**, destul de răspândit, avem încă: [copil] **făcut în flori** (pct. 402, 526, 540, 542); **prin flori** (pct. 536); **de** (sau **din**) **frunză** (pct. 96, 805); **din dudăi** (pct. 880, și note la pct. 878); **făcut prin leasă**; **pădureș** (pct. 808); **de pe lângă garduri** (pct. 795)¹; **pe coastă** (pct. 790, în note); **adunat de pe cîmp**² (pct. 896, în note); **de la argeală** (pct. 40)³.

La acestea se adaugă și alte atestări din texte: **copil de la umbră** (sau **propteauna**) **gardului** (MARIAN, NA. 59—60; cf. CIAUȘIANU, GL.); **de sub salecă**⁴, **de la răchită** (în jurul Năsăudului)⁵; **copil din Țichire** (*Țechiră* ‘coșniță, coș de papură’ < germ. *Zecker*; ap. PĂCALĂ, R. 142) sinonim cu: *făcut prin leasă*.

Se pare că pentru un astfel de copil e creat și cîntecul de leagăn: *Are mama un odor, Și l-a găsit prin mohor, Și mai are o florică, Și-i găsită pe vîlcică, Nani, nani puiule!* (ȘEZ. XII, p. 163).

Cițiva termeni au fost creați în deridare de popor în strînsă legătură cu flora regiunilor respective (unii neînregistrați încă de dicționarele noastre).

Bojan (pct. 856, 870; în pct. 898 *din boji*). Termenul este în legătură cu planta ierboasă „boz” (*Sanbuculus-Ebulus*), o varietate a socului.

Buruienar (pct. 558, 582, 590, unde s-a precizat: „făcut prin buruieni”, iar la pct. 887 „copil din buruieni”).

Tufan (*tufar, tufăriș* etc.)⁶. Personal cunosc termenul cu acest sens din Bistrița-Vîlcea (la masc. *tufan*, fem. *tufancă*). În ALR *tufean* (pct. 800); *tufar* (pct. 825); *foachiu* și *tufar* (pct. 835); *tufiș* (pct. 874); *tufăriș* (831). Termenii *tufiș* și *tufăriș* par a fi eliptici; *tufăriș* din încrucșișarea lui *tufar* cu *tufiș* (COTEANU, D. 51)⁷.

Urzicar este în legătură cu planta *urzică* și e atestat în ALR pct. 381 și 338, în pct. 381 după răspunsul *urzicar* s-a precizat „l-a făcut prin urzici”, cf. și *urzicar* (ironic) ‘copil din flori’ (ARVINTE, GL., cf. ZANNE, P. II 82; DDRF; CIAUȘIANU, GL.; HODOȘ, M. D.).

¹ Cf. și fr. dial. *sebenc* ‘enfant de haie’ (Chr. Nyrop, *Linguistique et histoire des moeurs*, Paris, 1934, articolul *Les dénominations des enfants illégitimes*, p. 118).

² Cf. fr. dial. *champs* ‘enfant illégitime’, ap. id. ib. p. 117); devenit patronimic în derivatul *Championnet*, general în timpul Revoluției franceze.

³ În fr. *enfants des huttes*, Nyrop, *op. cit.*, 121. Cf. și cîntecul popular: *Măi cazace, că-zăcele! Ce cați noaptea prin arge!*

⁴ Al. Niculescu, *Termenii românești care denumesc noțiunea „Copil nelegitim” (Termenii românești. . .)*, în „Analele Universității «C. I. Parhon»”, Seria Științelor Sociale, nr. 7, București, 1956, p. 40.

⁵ Cf. G. Vrabie, *Flora în basmul românesc*, în SCLF v, nr. 3—4, p. 578.

⁶ În v. norvegiană și suedeză *hrisungr* ‘enfant du taillis, du hallier’, Chr. Nyrop, *op. cit.*, p. 114.

⁷ Cf. R. Todoran, *Un nou volum din Atlasul lingvistic român*, în „Transilvania” 73 (1942), nr. 9, p. 725.

Se pare că cea mai veche denumire pentru noțiunea de ‘copil nelegitim’ este însă *cópil* (accentuat aproape totdeauna pe *o*¹), înregistrată de toate dicționarele noastre începînd cu *Mardarie Cozianul* și *ANON. CAR.* precum și de majoritatea culegerilor noastre dialectale, fiind cunoscută și în două din dialectele sud-dunărene².

În privința vechimii, înclinăm a crede că faza cea mai veche, — anterioară despărțirii dialectelor — e reprezentată de termenul *cópil* pe care îl găsim și la aromâni și megleniți. Nord-vestul Transilvaniei și teritoriul aromân ar forma deci arii laterale. Cercetările mai noi îl socotesc chiar cuvînt autohton³. Expresiile *Copil din flori, de frunză, de lele, făcut de fată mare* etc. sînt — evident — inovații față de *copil*. La fel în aria de *cópil*, găsim inovațiile: *copil făcut din cópilă, cópil de cópilă* etc., precum și derivate ale acestora.

Prima atestare o găsim într-un document slavo-român din 1545, unde se face distincția între *fiu legitim* și *fiul natural*. Pentru noțiunea de *bastard* apare *copil*: *Dumitru nu-i făcut de tatăl său, de Voico, ci zise cum îi este copil*: *НЪ РЕЧЕШ КАКО ЕШ КОИНА*. Termenul își are probabil importanța sa în legătură cu dreptul de moștenire⁴. *Cînd se culcă cineva cu muiere afară de casa lui, acela copil ce va face se cheamă cópil*. ÎNDREPTAREA LEGIEI, ap. TDRG. *Mulți zic că n-au fost Bogdan Vodă fecior cu eununie, ci copil lui Alexandru Vodă*. LET. I 113. *Nu copil, ce cópil (și cu iertarea cuvîntului, mai să zic ficior de curvă) să numeaște și iaste*. CANTEMIR, HR. 112, ap. DA⁵.

¹ În limba veche *copil* a fost întrebuințat alt cu semnificația de ‘enfant’ cît și cu cea de ‘bastard’. Poate distincția de sens să se fi produs mai tîrziu sub influența sensului din limbile slave și astfel *cópil* și-a restrîns sensul numai la cel de ‘bastard’; cf. Al. Niculescu, *op. cit.*, p. 39; I. Rizescu, *op. cit.*, p. 442.

² În a. r.: *cókil*, -li ‘copil; copil din flori’ (cf. bg. *kópile*); la aromânii din nord, forma *cókiu* ‘bastard’ (cf. s.-cr. *kópio*). În ALR I/II *cópil* și *cupelu*; aceasta din urmă < ngr. *κοπέλι*; forma feminină *copéla* ‘copilă’ dar și ‘bastardă’ < ngr. *κοπέλα* (DR II 524). Derivate: *cokilúșă* (WEIGAND, AR. II 194); tot derivat pare și *cupilécium* ‘copil din flori’ (DALAMETRA; cf. bg. *kopelča*; cf. DR II 524—525); *cupilačtă* ‘copilandru’ (T. PAPAHAĞI, D.).

În m. e. g. l.: *copil* ‘bastard’ < bg. *kopile* (GR. S. III 202; cf. ALR I II h. 211); *cupilaș* 1. copil; 2. flăcău, tînar bun de însurat (CAPIDAN, MG. III 87) cu derivatul *cupilăștoc* ‘vîrsta de însurătoare la tineri’ (id. ib.). Alți termeni atestați numai în sudul Dunării: ar. *dociu* (< alb. *doč* ‘bastard’) în ALR I II h. 211 pct. 09; *luț* ‘prunc’ și mai ales ‘copil din flori’ numai în COD. DIM. (< lat. *luteus*, -a, -um); cf. DR II 629—630; *lud* ‘copil din flori’ (cf. bg. v.-sl. *ljude* ‘populus, gens; monde’, T. PAPAHAĞI, D.). „Sărăcia” de terminologie în ar. pentru *copil din flori* era explicată cîndva de Weigand astfel: „Aber immerhin ist bei den Aromunen die Moralität grösser . . . Die Päderastie zumal ist durchaus verpönt. Auch sonst sind sie in den Genüssen sehr mässig”. WEIGAND, AR. II 117—118.

În i. s. t. r.: *mulo* (ALR I/II h. 211; CANTEMIR, T. 121) ‘catîr’ dar și ‘bastard’ (< it. *mulo* metaforă pentru ‘bastard’; sau s.-cr. *mul* — *mula*, cf. JAHRESBER. VI 283). Explicația semantică a dat-o Nyrop, *op. cit.*, p. 112. Cf. în sp. *borde* ‘bastardo’; lat. tîrzie *burdus* ‘mulo’. J. Corominas, *Diccionario crítico etimológico de la lengua castellana*, Berna, 1954, s. v. Cf. și: *bord-borda* ‘ilegitimo; bătară’. Mgr. A. Grieria, *Atlas linguístic d’Andorra*, Andorra, 1960, h. 249. Recenzia acestei lucrări de G. Giuglea și I. Stan, în F. D. IV, p. 303—307.

³ VEZI RUSU, TR. D. 89, 123, 130.

⁴ Cf. ARHIVA, XLVI 1939, p. 284; P. P. Panaitescu, *Obștea* . . . , p. 173.

⁵ Notăm aici cîteva sensuri figurate și derivate a lui *cópil* care nu intră direct în subiectul nostru, dar au la bază ideea de ramură bastardă. *Cópil* (dial. *cochileț, cocileți, copilete, copileți, copilaș*) vîrstare sălbatice la porumb sau la alte plante (DA; cf. ALR II h. 103, răspîndit în Ma-

Forma *cópil* e întrebuințată cu sensul de ‘copil din flori’ într-o arie compactă care acoperă toată Crișana¹ și în vecinătatea acesteia (fostele județe Maramureș, Sălaj și parțial în Someș). Aria din urmă ne trimite geografic la ucr. *kópil*, *kópel*, iar cea din Banat la s.-cr. *kopile*². Tot în zona Banatului găsim și expresiile : *cópil de cópilă* (pct. 30) și *copil făcut de cópilă* (pct. 24, 69, 77, 79, 842).

Cópil și-a format și câteva derivate :

Copili vb. IV tranz. 1. a tăia copileții la plante (acest derivat pare mai nou); 2. a naște *cópil*; (în Țara Oașului) *o copilit* = o făcut *cópil* (ARH. FOLK. I 153); 3. (în Banat) a avorta (DA); (refl.) *S-a copilit fata* (ALR I/II h. 211, pct. 302, 305).

Copilită adj. f. (în Bihor, despre o fată nemăritată) însărcinată, gravidă. *Cine dracu a mai văzut, Rață neagră potcovită, Fată mare copilită*. IZVORAȘUL, a. 1939, p. 261.

Copilitură s. n. (regional) copil nelegitim (DA)³.

Soarta copilului nelegitim în cursul timpurilor a fost întotdeauna vitregă⁴. În toate orînduirile bazate pe proprietatea privată „Copilul din flori” este exclus de la moștenirea directă a averii tatălui său⁵. El este lăsat numai în grija mamei, de cele mai multe ori, fiindă lipsită de sprijin moral și de mijloace materiale și expusă tuturor privațiunilor și ipocriziei moravurilor burgheze⁶.

Atitudinea uneori ofensatoare, alteori fals compătimitoare sau umilitoare cultivată și de biserică se reflecta în termenii care denumeau această noțiune în diversele graiuri populare. Dăm mai întâi răspunsurile din ALR I II h. 211 și apoi din diverse alte izvoare :

Copil de strinsură = copil cules, găsit, strîns de pe drumuri (pct. 412)⁷; **băiat de pomană** (pct. 223); **prunc străin** = cu părinți necunoscuți (pct. 51); **copil sărac** (pct. 45, 75)⁸; **copil de căpătat** (ZANNE, p. II 86),

ramureș, Oltenia, Muntenia și Moldova). *Copileț* brad cu două sau mai multe vîrfuri (ARVINTE, T. L. 145). *Copilaș* = fir de porumb care crește la tulpina unui porumb mai mare (id. GL.). *Cópili* (numai la pl.) — lăstari de căpșună, stolom (LEXIC REG. 78).

¹ De aici a intrat în limba maghiară, cf. VI. Drimba, *Influențe românești în graiul maghiar din Valea Crișului Negru*, în F. D. I 115.

² *Cópilă* (în Banat) ‘oaie care fată înainte de vreme’ (MAT. DIALECT. I 137) se găsește și în limba sîrbă (DR I 614).

³ Pentru alte derivate, numai în legătură cu plante, cf. DA.

⁴ Cf. Tudor R. Popescu, *Dreptul familiei*, II, București, 1960, p. 110—117.

⁵ Marx și Engels, *Opere alese*, în două volume, Editura pentru literatură politică, vol. II, p. 257.

⁶ La noi încă înainte de apariția *Codului familiei*, *Decretul nr. 130 din 2 aprilie 1949 pentru reglementarea condițiunii juridice a copilului natural* a asimilat în drepturi filiația din afara căsătoriei cu aceea din căsătorie, vezi și *Codul familiei* în art. 63 și 97 al. 1.

Pentru situația din regimul burghez vezi Alexandru A. Belik, *Copilul natural*, București, 1902, p. 326.

⁷ Aceeași idee o redă și istr. *copil găsit* și ar. *fișor diprit căl'uri* (PAPAĞAĞI, B. 8; cf. JAU-RESBER, VI 283). De aici provin în limba franceză nume de persoane ca : *Trouvé, Champi, Avril, Mai, May*; cf. A. Dauzat, *Les noms de personnes, Origine et évolution*, Paris, 1934, p. 108—109. Pentru exemple similare din limba română precum și din alte limbi, cf. Al. Graur, *Nume de persoane*, București, 1965, p. 94—95.

⁸ *Sărac* cu sensul de ‘biet, nenorocit’ cf. ROMANOSLAVICA III 74; sau poate și ‘orfan’, deci fără tată. Pentru sensul social al termenului, vezi : P. P. Panaitescu, *Obște*... , p. 46—47.

căpătat (sau **făcut**) **din** (sau **cu**) **zadia** (expresie figurată) (ARH. FOLK. I 153); **furcoi**, **furcă-mare** ‘copil din flori’ (T. PAPAHAĞI, M. 220); tot cu același sens în ALR I/II h. 211 pct. 266 și 269 (ambele în fostul județ Someș), iar în h. 181 pct. 348 (Petrova — Maramureș), în note „cel făcut cu furca se numește *cópil*”. În această accepțiune, termenul *furcoi*¹ ne este cunoscut și nouă din câteva comune din jurul Năsăudului; (depreciativ) **fătălană** (ALR I/II h. 211, pct. 782), v. *Fată*; **fecior de izbeliște**, **copil al nimănu** (MARIAN, NA. 60); **cățel** ‘copil din flori, nelegitim’ (PAȘCA, GL.)²; **corei** ‘bastard’ (LB.); cf. DENSUSIANU, GL. Ț. H. 179; CADE), derivat: **coreitură** ‘bastard’ (JAHRESBER. III 121, 318; cf. CADE)³, **întunecat**⁴ (cf. BUJOREANU, COL. 693): *Iară când se va naște copil și nu știe care tată l-au făcut, nici cela ce l-au semănat, acela se cheamă întunecat.* (PRAVILA, 1652, ap. ZANNE, P. II 86; cf. L. ROM. XIV, nr. 4, p. 442); **lepădatu** (în pct. 512, note „la acel care-l lapădă prin buruieni”)⁵; **mărăndău**⁶ (T. PAPAHAĞI, M. 225; cf. ALR. pct. 347, în note); **orfan** (MARIAN, NA. 60; cf. DDRF); **pozdare** și **pozdaru**⁷ (POPOVICI, R. D. 84); **pripas**⁸ și **vircolac** (ALR I/II h. 211, pct. 857)⁹.

¹ Punctul de plecare pentru crearea acestuia trebuie să fi fost ideea de „crăcănat”: copiii mici merg cu picioarele desfăcute și indoite în afară, întocmai ca dinții furcii (c vorba de furca obișnuită la țară, făcută din lemn și având numai doi dinți); vezi și Iorgu Iordan, Recenzie la lucrarea lui St. Binder, *Kind, Knabe, Mädchen im Dakorumänischen*, în BUL. FIL. I 223. Ne-am putea gândi și la furca de tors din care trăiau femeile sărace la țară. Cf. și expr. *A fi aruncat din furcă* — a fi rău așezat, fără nici o regularitate. DA.

În studiul lui V. Arvinte, *Terminologia exploataării lemnului și a plutăritului*, din *St. și cerc. științ.* VIII (1957), Iași, p. 69, găsim: *brad cu copchileț* sau *brad cu furcă*, sau *brad înfurcit*, sau *înfurcitură*. Poate că în legătură cu numirea acestor ramuri hibride este și *furcoi*. R. Todoran, *Note lexicologice* (în CL VIII, nr. 2, p. 305) aduce termenul *furcoi*, în legătură cu unele „obiceiuri” din sezătorile de la țară, unde fetele și văduvele tinere merg cu furca de tors. Această părere ni se pare cea mai plauzibilă.

² *Cățel* ‘Copil din flori’ este sigur o întrebuintare metaforică (cu nuanță peiorativă) a subst. *cățel* având la bază constatarea că la fel cu animalele, copiii naturali nu-și cunosc tații (cîteodată nici pe mamele care i-au părăsit de mici). Și, dacă, din numeroasele animale domestice a fost ales tocmai cîinele, cred că s-a pornit de la reputația de luxurie a cățelei”. Iorgu Iordan, în BUL. FIL. I 222. La explicația lui Iordan se adaugă și numirea de *cățea* data unei femei ușoare, cf. G. Istrate, *Noțiunea „femeie stricată” și terminologia animală*, în BUL. FIL. XI XIII, p. 480—488.

³ Plecîndu-se de la ideea de animal născut din încrucișarea a două specii (cf. istr. *mulo*) s-a aplicat numirea, cu sens depreciativ, și „copilului din flori”. Cf. magh. *kores* ‘idem’.

⁴ Participiul lui *întuneca* cu valoare adjectivală și cu sensul de ‘obscur’.

⁵ Cf. patronimicul *Lăpădat* și alte derivate în cdo.

⁶ Are la bază magh. *maradék* ‘rămășiță, urmaș’. Prin substituție de sufix (-ău, cu nuanță depreciativă, în loc de -ic).

⁷ În legătură cu *puzdăriile* cînepei, care se aruncă, se leapădă în măsură ce se curăță fuiorul.

⁸ Termenul derivă din sl. bis. *плоунакъ* ‘foetus’ (la vite). *Pripas* ‘miel tînăr, neînțărcat’ (SCURTU, GL.). Prin extensiune s-a ajuns și la sensul de ‘copil mic, nou născut’ (JAHRESBER. III, 352; cf. și ALR I II h. 181, pct. 85; sg. *pripas* refăcut din pl. *pripasi*). Fiindcă, de obicei copilul din flori n-are „stăpîn” (tată) și deci e oarecum al nimănu i s-a aplicat și lui această numire. *Eu de mîndra nu mă las, Pin-oi face-o c-un pripas.* GIUGLEA-VILSAN, R. S. 315. *Te cunoști, lele, pe pași, că ești bună de pripași.* MÎNDRESCU, L. P. 142; cf. ALR I/II h. 211, pct. 776. Răspîndit mai ales sub forma: *copil de pripas* (ZANNE, P. II 82, cf. DDRF; CIAUȘIANU, GL.). L o c. a d j. **De pripas** = fără stăpîn, rătăcind de colo plîă colo, al nimănu (DL). *Băiat din flori și de pripas, Dar îndrăzneț cu ochii* (EMINESCU, în poezia *Luceafărul*). Poate poetul s-a gîndit să exprime ideea de ‘copil rămas fără părinți’ la curtea împăratului.

⁹ Termenul este în legătură cu superstiția răspîndită altădată în popor că acești copii se transformă după moarte în vircolaci (cf. Gh. F. Cîușianu, *Superstițiile poporului român*,

Tot depreciative par și: **bultan** (în rn. Beiuș, regiunea Oradea) copil sau, probabil, copil din flori (c. v. III, nr. 3—4, p. 47) eventual în legătură cu magh. *bujtovány* ‘creangă de altoit’; apoi **pomiloi** (rn. Tîrgu-Jiu) corcitură, bastard (c. v. III, nr. 2, p. 34); cf. și *pomili* vb. IV a rămîne grea, însărcinată (id. ib.).

Dar prejudecățile umilitoare față de copilul nelegitim nu se limitează numai la persoana acestuia¹, ci se resfrîng în mod direct și asupra mamei, care este stigmatizată cu diverse epitete depreciative, din care o parte se reflectă și în terminologia noastră. Unele din ele arată în același timp și situația de inferioritate a femeii în regimul burghez.

Amintim numai tangențial perifraze — care vizează atît pe mamă cît și pe odrasla acesteia — **copil făcut de fată mare** (sau de **fată**), destul de răspîndită în Oltenia, Muntenia și mai ales în nordul Moldovei (cf. ALR I/II h. 211). [Copil] **din fată greșită** (Art. 954 din *Codul Calimach*). (Metaforic) **Fata-frunzei** = fată cu purtare slabă; care a făcut copil de fată. *La răchita cea plecată, Șade fata supărată, Dac-a fost a frunzei fată, Supărat-a și muri, Dac-o fost fata frunzii*. BÎRLEA, C. P. 115. **Copil (sau fiu, fecior, pui) de lele**² (*lele* cu sensul de ‘femeie ușoară, cu purtarea rea’) *Alelei! fecior de lele! Căci răpiși zilele mele!* ALECSANDRI, P. P. 73; cf. ALR I/II, h. 211, pct. 385; MARIAN, NA. 49; DA, s. *lele*. **Pui de curvă**³ (cf. MÎNDRESCU, L. P. 146). **Fecior de curvă**. CANTEMIR, HR. 112, ap. DA.

Neleapcă este tot în legătură cu mama și copilul acesteia (cf. ucr. нелицка ‘junincă care se gonește la o vîrstă timpurie, pînă la trei ani’ SEMCINSKI; cf. GRAUR, E. 121; dar vezi și Iorgu Iordan, *Note de lexicologie româncască*, în SCL XIV, nr. 1, p. 22, unde se dă etimologia v.-sl. *neleapŭ*, ‘necuvincios’). Cf. și numele de familie (pe la Tecuci) *Nelepcu* ‘cel care se naște înainte de timp’ (SCL XIV, nr. 1, p. 22). Un sens cunoscut de noi și în Maramureș: ‘vacă tînăra care fată înainte de vreme; juncă’ (și sub forma: *meleacă* cu derivatul *meleacuță*)⁴ ‘oaie care fată înainte de a împlini doi

București, 1915, p. 100). *Copiii de neleapcă se urcă în lună și o minincă*. H. II 246. Se credea că acești copii, în genere, sînt isteți, inteligenți și posedă calități pe care alții nu le au. Iată ce spune o poezie poporană despre o fata nelegitimă: *M-a făcut mama pe gheață, Duminecă diminecă, Sa fiu iute și isteală. M a făcut mama pe vînt, Să fiu iute la cuvînt. M-a făcut mama-ntră vîi Sa fiu dragă la flăcăi*. MARIAN, NA. 60. *Îs fata din flori vestita. Să nu mă bagi în ispită*. LUNGANU, B. 109; cf. Al. Niculescu, *Termenii românești*..., p. 42—43. Aceiași superstiție se gasește și la alte popoare. Cf. Chr. Nyrop, *op. cit.*, p. 124—125.

¹ Ca prim efect al acestui fapt copilul primește numai numele mamei. Așa se explică la noi probabil, cel puțin unele din matronimice ca: *Adăscăliței, Adrăguței, Aioanei, Ailenii, Alelei, Amăriei, Amăriușii, Andrieșii, Grapini, Seni* etc. Cazuri similare în limba franceză: *Blanche, Lablanche, Ladoucette, Alapetite, Bernadotte, Lamartine, Lassimone* (Nyrop, *op. cit.*, p. 100), cf. DAUZAT 124, 125 și harta IV, p. 74. La neamul mamei unor bastarzi domnești fac aluzie și porecle ca: *Avădanei, Agavrițoatei, Atomulesei* etc.; cf. Al. Niculescu, *Termenii românești*..., p. 41; Al. Cristureanu, *Nume de familie formate cu articolul genitival A în Valea Bistriței (Bicaz)*, în „St. și cerc. științifice”, XIII, Iași, p. 209—219.

² Cf. în fr. *filz a putain, filz de garce, filz de lisse*; it. *figlio di puttana*; sp. *hijo* (sau *hi*) *de puta*; port. *filho da puta* (Nyrop, *op. cit.*, p. 107—108).

³ În ALR I II h. 211, pct. 49; *copil fără tată*; cf. lat. *nullo patre natus* (Nyrop, *op. cit.*, p. 99).

⁴ G. Istrate, *op. cit.*, p. 116; cf. H. XII 301, în Broșteni—Suceava; TEODORESCU, P. P. 391.

ani' (ARVINTE, GL.); derivatul *nelăpcea* 'vițeaua de doi ani' (VICIU, GL.; cf. C. V. I, nr. 7, p. 33; L. ROM. X, nr. 1, p. 24). În mod figurat și cu o nuanță sarcastică, termenul s-a aplicat și fetei care are 'copii din flori', precum și progeniturii feminine a acesteia. *Neleapcă* 'femeie care a născut copil de fată' (RĂDULESCU-CODIN); *neleapcă* 'fata care are copii din flori' (CIAUȘIANU, V); *neleapcă* (H. II 216, în Constanța). În ALR I/II h. 211, pct. 990 *de neleapcă*, iar în pct. 795 (note) „dacă-i fată [progenitura] se zice „*neleapcă-nelepce*”.

Pocrișcă (cu var. *pocrișă*) 'femeie stricată' (ARVINTE, GL.) sau 'femeie care, nemăritată, a făcut un copil' (LEXIC REG. 106). Cu aceleași sensuri în ucr. *нокрішка*¹. Derivat: **pocrișar** 'copil din flori; bastard' (id. ib.).

În on.: **Pocriș**. CDO.

Tot depreciativ este și vădană 'fată căzută, deflorată, care a născut copil din flori', cf. *Văduvă*.

Din cauză că unii termeni și expresii pot fi la un moment dat prea supărătoare și sînt prea ușor de înțeles pentru anumite persoane, se recurge adesea și la termeni din alte limbi. Aceștia nefiind tocmai bine cunoscuți de întreaga colectivitate, nu supără și nu jignesc la început ca cei autohtoni. Evident, cu timpul, și aceștia devin uzuali și pierd nuanța peiorativă. Poate ceva asemănător s-a petrecut și cu *prunc*. În unii din acești termeni (*foachiu*, *bitang*, *baistruc*) se reflectă și amestecul cu naționalitățile conlocuitoare.

Baistruc (ALR I/II h. 211 pct. 516, în Ciurchi-Iași). Termenul derivă din ucr. *bajstruku*, *bajstruk* 'bastard' (MIKLOSICH, EWS. 6). Cf. și hipocoristicul ucr. *baistrucoc* 'sugaci' (ALR II/I h. 146, pct. 366, Brodina-Rădăuți). E cunoscut și cu un sens figurat: **baistruc** 'manechin pentru alungarea păsărilor din grădini sau holde' (C. V. III, nr. 3—4, p. 30); în sfîrșit cu sensul de 'derbedeu': *D-apoi doar n-oi be rachiu cu vreun baistruc. Aștept și eu pe cine-i merit*. ISTRATI, GR. 68, ap. DA ms.

Bastard, apărut în Franța în perioada veche a evului mediu (*bât* + suf. *-art*, azi *-ard*)², la noi este de origine neologică. Deoarece reprezintă un eufemism comod, mai puțin ofensator, care făcea o aluzie discretă la realitate, a pătruns ușor în limbile mai multor popoare. În limba română a intrat din it. *bastardo*³ fiind atestat întîi ca termen oficial în art. 954 din *Codul Calimach: Numeroși bastarzi domnești*. HASDEU, I. C. 75, ap. DA⁴. Amintim și verbul *a bastardiza*, însă cu un îndepărtat sens de discuția noastră (BUL. FIL. IX 29).

Bitang provine din magh. *bitang* 'vagabond, ștrengar, copil din flori'. Cf. și KLEIN, D. 108. Sensul 'copil din flori' este răspîndit la noi în texte și în graiurile populare, des sub forma masculină, foarte rar și la

¹ Cf. I. Robciuc, *Etimologii*, în L. ROM. XIII, nr. 2, p. 113. Sensurile și etimologiile date pînă acum nu acopăr sensul termenului nostru. (Cf. SCL X, nr. 3, p. 398; POMPILIU, Bih. 1013; *Analele științ. ale univ. din Iași*, S. III, t. V, 1959, p. 87.)

² Chr. Nyrop, *op. cit.*, p. 118—123.

³ Vezi DA, cf. și I. Dănăilă, *Sufixul -ard*, în SFC II 110.

⁴ În ar. *băstarci* alături de *cópil* (ALR I/II h. 211, pct. 08).

feminin. (Adjectival) *Copii bitanți nu-i va numi* (a. 1803). IORGA, S. D. XII 148; *bitongi, ghitanți* (în Bacău; COLUMNA, a. 1882, p. 348 și 426); *bitang* (BARBUL, 44; STAN, 147); *bitangă, bitângi* (ȚIPLEA, P. P. 106); *bitanc* (DENSUSIANU, Ț. H. 60; GR. S. V 325, VI 233 — în Jina-Sibiu); *bitan* (GR. S. IV 128 — în fostul județ Prahova; cf. BUL. FIL. VI 147 — în fostele jud. Someș și Mureș); *ghitan* (în Piatra-Neamț, COMAN, GL.).

După ALR, termenul cuprinde centrul și sudul Transilvaniei¹, fiind aici singura noțiune pentru *copil din flori*. Cîteva ramificații ale ariei către Moldova se explică prin roiile peste munți ale transilvănenilor² sau prin influența graiului ceangău din Moldova, unde există cuvîntul (cf. WICHMANN, 14). Cele cîteva atestări din nordul Olteniei și Munteniei se explică, de asemenea, prin așezările transilvănenilor în aceste părți.

Sub forma *bitanga* și *bytanga* apare și la ucrainenii (CRÎNJALĂ, R. 215).

Fochi(u) este un împrumut vechi românesc în limba maghiară (*fāt > fattyu*) reprimat mai tirziu de români sub această formă (PUȘCARIU, L. R. I 313)³. *Băcura, să o ducă tată-so... dar nu în casa noastră, că este foche* (a. 1803). IORGA, S. D. XII 195; cf. L. ROM. VIII, nr. 2, p. 52. Atestat ca nume propriu din anul 1374 (cf. DRĂGANU, R. 583). Variante regionale: (la masc.) *foachi(u)*. (MARIAN, NA. 16, 59, 60; GR. S. VI 231; LEXIC REG. 91; Ț. H. 52); (masc. și fem.) *foche* (RĂDULESCU-CODIN); (numai la fem.) *foache* (L. ROM. VIII 52); *folchiu* (FOLC. TRANS. II 352).

Cu diverse variante fonetice este răspîndit într-o arie compactă din sudul Transilvaniei, cu mici ramificații spre centrul acestei regiuni (cf. ALR I/II h. 211).

Manzăr este atestat o singură dată în raionul Vișeu, regiunea Maramureș (L. ROM. X, nr. 6, p. 569). Termenul este frecvent în limba idiș: *mamzăr*⁴, prin disimulare *manzăr*.

Spur(i), *șpuri*. La sg. *șpur* (C. V. III, nr. 6, p. 29; MAT. DIAL. I 288; ARVINTE, GL.); (sg. și pl.) *șpuri* (T. PAPAHAĞI, M. 234; cf. PAȘCA, GL.; BUL. FIL. VI 149), formă cunoscută de noi în jurul Năsăudului.

Este viu în limbă fiind unicul termen cunoscut pentru „copil nelegitim” în părțile Năsăudului, răspîndit și în ținuturile limitrofe (Maramureș și Cîmpulung-Bucovina), formînd o arie neîntreruptă în această regiune (cf. ALR I/II h. 211). Atestările din diverse texte îl arată și mai

¹ În pct. 251 și 798 s-a înregistrat și fem. *bitangă*. În Gorj avem forma *biteangă* ‘om de nimic, hainana’. Cf. Șt. Iacob, *Note despre graiul din Țara Birsei*, în L. ROM. VIII, nr. 1, p. 81; cf. C. V. I, nr. 9, p. 32; LEXIC REG. 44. Derivatele: *bitangău* (GABA, SĂL. 95); *bitângos* (SCURTU, UG. 217) și *bitângăli* vb. IV tranz. (KLEIN, D. 108) sînt în legătură cu acest sens. Avem și forma feminină aplicată la masculin: *O bitangă de om* (T. PAPAHAĞI, M. 132).

² Ion Nistor, *Emigrările de peste munți*, în „Analele Academiei Române” s. II, tom. XXXVII p. 816–865; cf. Ștefan Meteș, *Păstori ardeleni în Principatele Române*, în „Anuarul Inst. de Ist. Naț.”, III, Cluj, 1926, p. 293–355; D. Prodan, *Teoria imigrației Românilor din Principatele Române în Transilvania în veacul al XVIII, Sibiu, 1944.*

³ Bărczi Geza, *op. cit.*, s. v. dă pe magh. *fattyú* ca probabil compus din magh. *fa* = arbore și *tő* tulpină.

⁴ *Mamzer* sau *manzer*, de origine ebraică, este atestat și la cîțiva scriitori latini cu sensul de ‘bătard’. În traducerea *Vulgatei* este explicat: „hoc est de scorto natus” (cf. Nyrop, *op. cit.*, p. 99).

răspîndit¹. Vitalitatea lui în graiul popular din aceste părți ne-o confirmă și derivatele : (hipocoristic) *șpuriuț* s. m., cunoscut de noi în jurul Năsăudului ; (depreciativ) *șpurian* s. m. (ALR I/II h. 211, pct. 259)² ; (depreciativ) *șpureaucă* s. f. (singura formă feminină cunoscută în ținutul Năsăudului) ; *șpuroaică* s. f.³ (MAT. DIALECT. I 193 ; cf. ARVINTE, GL.) cu var. *spuroaică* (MARIAN, NA. 59, cf. ARVINTE, GL.) ; *șpureancă* s. f. (id. ib.). În Sîngeorz Băi — Năsăud am găsit și forma prefixată *rășșpuri* ‘șpurii șpurilor’ (SCURTU, GL.).

În ceea ce privește etimologia cuvîntului. N. Drăganu (în DR II 612—627) și P. Skok (în *Zeitschrift für rom. Phil.*, XXXVI, p. 655—656) îl derivă din lat. *spurius*, -a, -um⁴, cf. it. *spurio* ; *spurra* ; sp. *espurio* PUȘCARIU, ISTR. II 295, spune că nu poate fi despărțit de sirbo-croatul *špure* ‘miel fătat înainte de vreme’, iar BINDER, KM. 35, îl aduce în legătură cu rus. *sporok* ‘,avort, bastard’. Aria geografică a termenului ne-ar indica într-o anumită măsură această din urmă etimologie. E posibil însă să fie la origine un cuvînt latin venit pe cale juridică și cu pronunțare maghiarogermană, sub influența școlilor și culturii germane din această regiune⁵, unde și astăzi se rostește ; *ștudent*, *știpendiu*, *șpion* etc.

O bună parte din termenii corespunzători noțiunii în discuție sînt de origine neologică sau cărturărească aparținînd stilului juridic și intrași în limbă prin vechile noastre legiuiri și deci fără circulație în graiurile populare.

Fireș, dial. **hireș**, cu sensul de ‘făcut după fire’ în opoziție cu ‘cel făcut după lege’. *Iară cînd ține neștine muiare în casa lui neblagoslovită și se culcă cu dînsa de față, de va face copil se cheamă hireși*. PRAVILA (1652), ap. ZANNE, P. II 86. (Întrebuințat mai mult sub formă adjectivală) *Copil hireș* ‘natural, nelegitim’. (PRAVILA (1652), ap. TDRG.)

Firesc, derivat pe teren românesc (*fire* + suf. -esc), tot sub forma adjectivală ; cu aceleași sensuri ca *fireș*. *Fiilor celor firești, adecă celor ce nu sînt după leage prin cununie născuți*. PRAVILA (1814), 148 ap. DA⁶.

Nelegiuit, derivat pe teren românesc (în sensul că s-a născut în afara ‘,legilor’, mai ales a celor bisericești). *Dacă părinții nelegiuitului copil firese vor avea... copii* (art. 944 *Codul Calimach*).

¹ Ca și la *copil* avem și aici atestat (rar) sensul de ‘ramură bastardă la plante sau la arbori’ (DR. II 613 ; MAT. DIAL. I 288 ; SCURTU, GL.) în înțelesul de ‘fals, neautentic’. (Cf. ALR II, h. 103, pct. 219.)

² Întrebuințat ca poreclă : *Șpurianu* (DR II 612).

³ Și cu sensul de ‘ceapă care crește de timpuriu primăvara’ (ARVINTE, GL.).

⁴ Cf. și G. Pascu, *Rumänische Elemente in den Balkansprachen*, Genève, 1924, p. 80. În general, părerile tendențioase expuse în această lucrare trebuie privite cu multe rezerve. Cf. PUȘCARIU, ISTR. II 275, 276.

⁵ G. Barițiu, *Istoria regimentului al 2-lea*, Brașov, 1874 ; cf. V. Șotropa și N. Drăganu, *Istoria școalelor năsăudene*, Năsăud, 1913.

⁶ Cf. și *fecior fără cununie* (IORGA, A. II 302).

Tot limbajului juridic aparțin și sinonimele : (copil) **nelegitim** ; **ilegitim** ¹ (neologism < fr. *illégitime*), sau (învechit) **nepravilnicese** (DA), sau **natural** ² = firesc, vezi mai sus. Pe această linie se explică și sinonimele *fiu-drept, fată-dreaptă* ³.

Not(h)os este un termen împrumutat din limba greacă (cf. gr. νόθος). *Însă născutul a necunoscuți părinți fiind, nothos, adecă nu copil, ce copil.* CANTEMIR, HR. 112, ap. DA. *Notos sau copil.* BUJOREANU, COL. 693.

C O P I L Ă

Termenul denumește ființa de sex femeiesc în raport cu părinții săi ⁴. Sinonime : *fată, băiată, cocoană, pruncă, fiică.* După ALR I/II, h. 191, este răspîndit mai ales în Moldova și Transilvania de est. În texte apare însă și în alte regiuni : *Dacă văzu împăratul că-l întetesc fetele cu rugăciunile, le zise : Iată, copilele mele, de ce sînt trist.* ISPIRESCU, L. 12 ⁵. O altă nuanță de sens se referă (în legătură cu vîrsta) la persoana de sex feminin, de obicei din primii ani ai vieții pînă la adolescență ⁶. *Pîine și vin iaste mie și copilei și tineretului* (BIBLIA, 1688), ap. DA.

Din motive poetice și stilistice Eminescu preferă termenul *copilă* față de alte sinonime : *Dintre flori copila rîde și se-nchină peste gratii, sau Cînd cochetă de-al tău umăr și se razimă copila. Pe din sus de cea grădină, Merge-o copilă străină, Cu drăguțul ei de mîină.* FOLC. TRANS. II 333 ⁷. (În opoziție cu *nevastă*) *Pînă cînd iubeam copile, Mai era ceva de mine, Dar de cînd iubesc neveste, Crește barba fără veste.* P. P. Aceasta are o serie întreagă de sinonime destul de elastice, raportate, treptat, tot la vîrstă : *băiată, băietică, copiliță, copilandră, pruncă pruncuță, pruncușoară, fetiță, fătuță, fătușoară fătuică, fetișcană, fată, fată în floare, fată mare fătoc, fătoi* (cf. MARIAN, NA. 348).

Servește și ca adresare a unei bătrîne către o tînără. *Baba întîmpină pe fată cu blîndețe și-i zise : Ce cauți prin aceste locuri, copilă, și cine ești?* CREANGĂ, P. 288.

¹ Cf. fr. *un fils illégitime* ; it. *un figlio illegittimo* ; germ. *unechte Kinder*. „Le mariage et tout ce qui s'y rapportait, c'étaient [autrefois] la légalité ; les enfants nés hors mariage étaient contre la loi” (Nyrop, *op. cit.*, p. 102).

² În limba latină *filius naturalis* 'le fils charnel' se întrebuintă în opoziție cu *filius adoptivus*. Probabil în epoca Renașterii „natural” și-a modificat sensul în unul diametral opus, vînd să arate că un copil natural a venit pe lume fără formalitățile legale, nefiind asistat de martori, nași etc. (Nyrop, *op. cit.*, p. 105).

³ Cf. Al. Niculescu, *Termenii românești...*, p. 43.

⁴ În ar. *cókilâ* 'fată mare, virgină, copilă' (T. PAPAHAĞI, D.), iară *copelâ* (*cupelâ*) (< gr. κοπέλα 'fată mare și nemăritată' (DR II 524—525)).

⁵ Apare mai întîia ca „românism” într-un document slavon din 1438 (COSTĂCHESCU, II 4).

⁶ Vîrsta variază mult după regiuni și localități : pînă la un an sau pînă la 20 de ani, pînă merge la școală, pînă la măritiș etc. (cf. ALR I II h. 191).

⁷ Pentru sensurile figurate : *naivă, nepricepută, nevinovată*, cf. DA.

Pentru compusul *copilă-de-suflet* (IORGA, S. D. XII 161), cf. *Copil-de-suflet*.

Derivatele lui *copilă* sînt mai puține decît ale lui *copil*, de asemenea, și valoarea de circulație este mai scăzută în comparație cu cosemanticul său masculin.

Copilașă s. f. (invechit) *Murînd fratele său îi rămase o copilașă de noao ani*. MINEIUL, 179, ap. DA.

Copilandră s. f. (hipocoristic) *copilă* mai mărișoară (MARIAN, î. 256). Și (cu funcție adjectivală) : *Mă socoți tu așa proastă și copilandră*. SBIERA, P. 9, ap. DA.

Copilandrică s. f. (hipocoristic, derivat de la *copilandră*) *Cînd eram copilandrică*. CONV. LIT. XLIV 276.

Copilieă s. f. (hipocoristic) *copiliță*; (rar) *iubită, mîndră*. *Cît mi ți-i noaptea de lungă, Mie-mi pare mititică, Pentru tine-o copilieă*. PAMFILE, C. 7. 175.

Copiliță s. f. (hipocoristic) 1. *copilă* mică (uneori întrebuițat ca epitet alintător față de 'iubită, mîndră'). *Toată, roată, rotiliță, Draga badii copiliță, Astă-vară sugeai țiță, Ș-amu dai badii gurită*. P. P.; 2. *fetiță, fiică* *Însoară-te de nouă ori, Și să ai nouă feciori, Și apoi o copiliță, Să te-adape în temniță*. FOLC. TRANS. II 356.

Copiluță s. f. *copiliță*. *Cît oi fi ș-oi mai trăi, Fată mare n-oi iubi, C-oi iubi o copiluță, Să fiu vara cu drăguță și iarna cu nevăstuță*. P. P.; cf. GL. M.

Copilă adj. *Să mai privesc odată cîmpia-nfloritoare, Ce zilele-mi copile și albe le-a țesut*. EMINESCU, ap. L. ROM. XIII, nr. 1, p. 15. *Pe fruntea-i copilă*. *ibid.*

C O C O N (C U C O N)

Ca și celelalte sinonime ale sale (*p r u n c*, *c o p i l*, *b ă i a t*, *f e c i o r*), se întrebuița odinioară (astăzi numai regional) ca numire generică pentru copii. *Și a fiică-sa Ilianii... și altor cuconi a domilorsale*. IORGA, S. D. V. 95. *Dumnezeu să nu vă ierte Ne-ați luat de la neveste, De la casă și coconi, Ca să apărăm pe domni*. FOLC. TRANS. I 264. *Au doi coconi; o coconă ș-un cocon*. ALR II/I h. 132, pct. 362. Cf. *id.* I/II h. 182, 183.

Sensul vechi și de bază este acela de 'fiu' (în raporturile dintre părinți și copii). *Kokon* 'filius' (ANON. CAR.). *Nu ascunse de fiii (cuconii DOS.) loru*. PSALT. 254. *Doamne, coconulu meu zace în casă slab... CORESI, EV. 222. Să-i fie... dreaptă... moșie d-sale și cuconilor d-sale*. URICARIUL, I 371, ap. DA.

Termenul denumește și pe copilul de sex bărbătesc mai ales cînd e pus în opoziție cu *fată*. *Au făcut doi coconi și o fată*. GAVRIL, NIF. 10, ap. DA. *Au doi prunci: o fată ș-un cocon*. ALR II/I h. 132, pct. 346.

În strînsă legătură cu vîrsta, denumește persoana de sex masculin începînd din fragedă copilărie (rar, chiar înainte de naștere) și mergînd progresiv pînă la noțiunea de *fecior, flăcău, tînăr, june*. În această ordine

are ca sinonime în primul rînd pe prunc, apoi pe copil, copil-landru, băiat, băieţel, băieţaş, fecioraş. (Cf. ANON. CAR.; LB.; BARBUL, 40; AL-GEORGE, 31; BIRLEA, î. 238, SCURTU, UG. 259; cf. şi ALR I/II hărţile: 181, 210, 184; id. II/I h. 137, 139; ALR II/I MN. pag. 66 [2626], pct. 362.) Iată cîteva atestări, de la cele mai vechi texte pînă astăzi: *O spentecară şi scoaseră coconul.* CUV. D. BĂTR. I 357. *Toate vîrstele coconi şi bătrîni... întoarşemu-ne.* CORESI EV. 286. *Uciseră toţi coconii... de doi ani şi mai mici.* ap. *Tetraevanghelul lui Coresi*, ediţia Florica Dimi-trescu, Bucureşti, 1963, p. 41. *Zise: Coccoane, zic fie, scoală.* VARLAAM, C. 319, ap. DA. *Cucon să cheamă pînă la al şaptele an de vîrstă (Carte românească de învăţătură — 1646 —, Bucureşti, 1961, p. 162). Ajunsesse coconul împărătesc fecioraş frumos la chip.* SADOVEANU, D. P. 15, ap. DL. *Cînd de-acasă ai plecat, Pruncii ți i-ai sărutat, Sărăcii coconii tăi, Cum o rămas singurei.* T. PAPAIIAGI, M. 14. *Pe din jos de Baia-Mare, Mere-un căpitan călare... Şi coconii tăi plîngînd.* MAT. FOLC. 168. *Nu-s cocon numa de-amu, De-o purtare sumanu! Nu-s cocon numa de-asară. Pămîntu sub mine zbiară.* SCURTU, UG. 201. L o c. a d v. **De cocon** = de copil, din copilărie. CORESI, EV. 70, 80.

Ca extensiune geografică, cu sensurile date mai sus, termenul este viu încă în graiul maramureşan şi, în parte, şi în graiul moldovean. Desigur că în realitate este mai răspîndit decît aceste mari regiuni (vezi DA)¹, dar în ALR n-a fost provocat printr-o întrebare directă. Personal îl cunosc din ținutul Năsăudului, l-am auzit în fostul judeţ Someş, în Țara Oaşului şi în Ugocea.

De la sensul său inițial și de bază de 'copil' ilustrînd raporturile feudale dintre clasele sociale, a ajuns la sensul de 'copil (fiu) de boier sau de domnitor'. Această transformare semantică și întrebuițarea cuvîntului în mediul boieresc l-a făcut să-și strîmteze sensul larg ce-l avea odinioară, deoarece a trecut de la un grup social numeros la unul mai puțin numeros². În această accepțiune, în sistemul feudal și burghez, și-a intensificat sensul, creîndu-și o serie de derivate care nu mai au însă șanse să dăinuiască datorită orînduirii noi din țara noastră³. Sensurile și derivatele sale în legătură cu viața boierească nu intră în sfera înrudirii.

Etimologic, DA aduce termenul în legătură cu ngr. κοκῶνα 'doamnă', atestat, cu sensuri asemănătoare, în aromână, meglenoromână, bulgară și turcă.

Avînd în vedere vechimea termenului, familia lui bogată în daco-română (unde are și formă masculină), răspîndirea lui în graiurile populare și în regiuni fără influență neogrecescă, credem, împreună cu acad. Iorgu Iordan (BUL. FIL. VI 182—183), că *cocon* provine din graiul copiilor și trebuie adus în legătură cu *cocă* 'bébé'. Pentru sensuri identice și paralelisme din alte limbi, vezi — pe lângă articolul lui Iordan — și DA 609.

Din limba română a intrat și la sași: *kokon* 'om tînăr' (BR. R. 30), precum și în graiul armenesc din Transilvania (cf. H. Dj. Siruni, *Cuvinte românești în dialectul armenilor din Ardeal*, în „Ani” I (1936), vol. II p. 90).

¹ Cf. Antim Ivireanul, *op. cit.*, p. 111, 112, 227, 268.

² MEILLET, L. 245; cf. IORDAN, L. R., p. 308—309.

³ Cf. GRAUR, î.F.PR. 120.

Pentru pătrunderea acestui termen în alte limbi, cu diverse forme și sensuri legate însă de viața boierească, vezi : BR. R. 30, pentru dialectul săsesc ; BLÉDY, INFL. pentru limba maghiară ; iar pentru limba ucraineană : BALKAN ARCHIV II 139 ; CRÎNJALĂ, R. 315 ; *Arhiva Românească V*, (1940), p. 269.

În compuse l-am găsit numai (invechit) : **cocon-de-rugă** = copil-de-suflet (DOSOFTEIU, v. s. 27).

Poate datorită circulației sale în diverse clase sociale și-a creat o serie de derivate cu evoluții semantice speciale și tocmai din acest motiv și interesante.

Coconaș (cuconaș) s. m. (scurtat **conaș**) copil, copil mic : *Veniți și voi copilași, Dragii tatii coconași*. MARIAN, I. 261 ; cf. ȚIPLEA, P. P. 107. Der. on. : **Cocoaneș**. CDO.

Coconășel (eucunășel) s. m. copil (DA).

Coconel s. m. 'puellus' (ANON. CAR.), copil (ȚIPLEA, P. P. 107).

Coconesc, -ească (cuconese, -ească) adj. copilăresc, de copil. *Mi-au dat învățătură de la vârsta cuconească*. DOSOFTEIU, ap. TDRG.

Coconeasca (substantivat) dans (H. XIV, 66).

Coconește (euconește) adv. în felul coconilor sau a cocoanelor (DA).

Coconie (cuconie) s. f. (cu sensul primitiv) copilărie. L o c. a d v. **Din coconie** din copilărie. *De în coconie sînt răi*. CORESI, ap. DHLR II 322.

Coconuș s. m. copil (ȚIPLEA, P. P. 107).

Der. on. : **Coconul** CDO.

C O C O A N Ă (C U C O A N Ă)

Fiind femininul lui *cocon*, drumurile semantice merg aproape paralel cu ale formei masculine.

Cu sensul de 'fiică' : [Mihai Racoviță avea] *cuconi cinci și cucoane trei*. LET. II 337. Cf. ALR II/I h. 132, pct. 362 apoi ALR I/II h. 191.

În funcție de vîrstă are ca sinonime pe *pruncă, copilă, fetiță, fetișcană, băiată, fată tînărară, fecioară, fată mare*. (Cf. CANDREA, Ț. O. 81 ; T. PAPAĞI, M. 66 ; SCURTU, UG. 295 ; IZVORAȘUL, XIV 288.) *Cînd spurcă nescine cucona, care încă nu este de vîrstă, ce se zice de 12 ani*. ȘAPTE TAINE, ap. TDRG. *Măieran de sub icoană, Mireasa noastră-i cucoană : Numai o vară-o fetiț și s-o și căsătorit*. FOLC. TRANS. I 339. Cf. ALR I/II h. 191 și 224, cu aproape aceeași arie ca și cosemanticul masculin *cocon*.

Un sens rar (regional) este acela de 'iubită, drăguță, ibovnică' (NOVACOVICI, FOLC. BAN. III p. 44, cf. PAULETTI, S. 42).

În adresare (influențat de limba literară) este întrebuintat și ca epitet respectuos (în graiul familiar). *Bucură-te, coană mireasă!* SEVASTOS, N. 219. *Cucoană nună*. ALR I/II h. 268, pct. 522, 536.

Derivatele termenului nostru¹ sînt în strînsă legătură cu sensurile de bază, avînd aproape toate o nuanță hipocoristică.

¹ Pentru unile derivate comune vezi *Cocon*.

Cucoașică s. f. (femininul lui *cocoașel*) CONTEMPORANUL, VII vol. II 10, ap. DA.

Coconea s. f. coconuță (ȚIPLEA, P. P. 107). Der. on. : **Coconea**. CDO.

Coconiță (**euconiță**, scurtat **coniță**) s. f. copilă. fetiță. *Cuconiță mică de 7 ani*. DOSOFTEIU, V. S. 92, ap DA. *Cu noruța cea dintâie Da să-ți faci o coconiță De dus apă la temniță*. T. PAPAHAGI, M. 45; cf. ȚIPLEA, P. P. 107.

Coconuță s. f. copilă, pruncă (ȚIPLEA, P. P. 107).

Der. on. : **Cocona**. CDO ¹.

BĂIAT

Mai ales la pl., termenul este întrebuințat uneori ca numire generică pentru *copil* (indiferent de sex) : *Și i-au rămas de la dînsa un băiat și o copilă... și și-a luat o muiere... Această maștie ținea foarte rău pe băieții rămași de maică*. SBIERA, P. 169; cf. ALR II/I h. 132; id. I/II h. 181, pct. 554.

Denumeste apoi pe copilul de sex bărbătesc (mai ales în opoziție cu *fată* sau *copilă*), avînd ca sinonime : **p r u n c**, **c o c o n**, **f e c i o r**², cu cea mai veche atestare în *Pravila lui Lucaci*³. *Voi sînteți fete și numai un băiat m-ar putea scoate din nevoia în care mă aflu*. ISPIRESCU, L. 12. *Da-ți-ar dumnezeu, bădiță, Doi băieți și-o copilă*. FOLC. TRANS. I 189. Cf. ALR II/I h. 132, iar în ALR I/II (în note) la pct. 554 s-a precizat : „pentru sex se zice *băiat* [masc.]”.

Raportat la *părinți*, termenul are sensul de ‘fiu, fecior’ (al cuiva). *Merg cătanele tot rînd, Merg mumînile gemînd, Și din grai așa grăind : „Vai de mine rău mă tem, C-am un băiat tinerel, Și-oi rămînea fără el”*. JARNÍK-BÎRSEANU, D. 304, cf. ALR I/II h. 184, pct. 178, 837, 856.

În strînsă legătură cu vîrsta denumește persoana de sex masculin care e în pragul adolescenței, uneori chiar al maturității; sinonime „noționale” : (o m) **t î n ă r**; **a d o l e s c e n t**, **f l ă c ă u**. *S-a prefăcut într-un băiat ca de 8 ani*. CREANGĂ, P. 147. *Și pe cîmpul gol el vede un copil, umblînd desculț...* „*Bună vreme, măi băiete!*” — „*Mulțumim, voinic străin*” — „*Cum te cheamă, măi copile?*” — „*Ca pe tatăl meu : Călin!*” EMINESCU, P. 191⁴. Tot la Eminescu apare și expresia **băiat din flori** = copil din flori, copil nelegitim. *Un paj ce poartă pas cu pas A împărătesii rochii, Băiat din flori și de pripas, Dar îndrăzneț cu ochii*. EMINESCU, P. 270.

¹ Pentru toponimice (în legătură cu sensul social al termenului) cf. Iorgu Iordan, *Top. rom.*, p. 213, 414, 550.

² Sinonim cu sens figurat (obișnuit în ghicitori) : *cocoșel* (NOVACOVICI, COM. BĂN. II 32; cf. ALRT. II 47, pct. 76).

³ Cf. I. Rizescu, *op. cit.*, p. 443.

⁴ În ceea ce privește nota afectivă care caracterizează noțiunile *copil* și *băiat* după cum observă DA, primul (datorită și unor derivate cum sînt : *copilăre, copilăros, copilăresc* etc.) poate să conțină și o nuanță de sens peiorativă, pe cînd conținutul sentimental al lui *băiat* e aproape totdeauna „meliorativ” chiar și în întrebuințări din alte domenii decît cel al înrudirii. *Cînd voi izbi o dată cu barda, Această stîncă are să se crape Și va fișni din ea șuvoi de ape! Băieți, aceasta este arta!* BENIUC, v. 7. Desigur însă că aceste aprecieri sînt subiective și pot, deci, să difere de la unii la alții.

Pentru cazuri similare în limba franceză, cf. N. N. Lopatnikova, N. A. Mõvchovitch, *Précis de lexicologie du français moderne*, Moscova, 1958, p. 154.

ATLASUL LINGVISTIC ROMANI (ALR I)

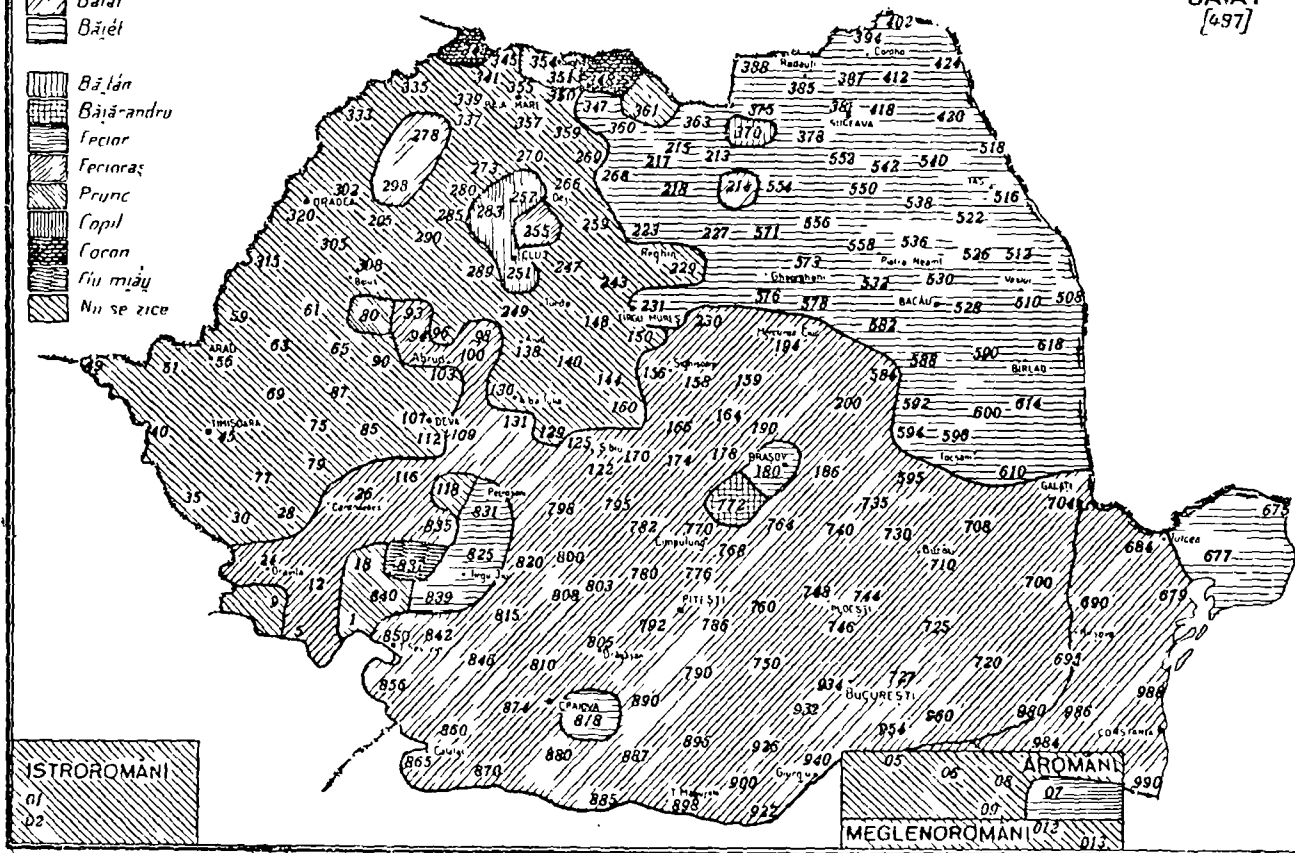
HARTA B

BĂIAT
[497]

- Baiat
- Băiét
- Băián
- Băiă-andru
- Feciór
- Fecióraş
- Prunc
- Copul
- Cocon
- Fiu mişu
- Nu se zice

ISTOROMANI
01
02

AROMANI
05
06
07
MEGLENOROMANI
012
013

În diverse regiuni, numirea de *băiat* începe de la naștere, însă în cele mai multe cazuri începe de la cîteva ani după naștere și merge cam pînă la 20 ani. Cf. ALR I/II h. 184¹. O indicație a vîrstelor cu precizare pentru fiecare punct în parte ne dă ALR II/I h. 139 „Băiat măricel”. În cele mai multe cazuri reiese că *băiat* se referă mai mult la o vîrstă sub 15 ani (cf. ALRM. I/II h. 344).

Un sens învechit (în Transilvania, probabil folosit impropriu) este acela de ‘copil înțarcat’. *Se nu plecareați mândria, ce înălțaiu sufletul mieu, ca băiatul (înțarcatulu)*. PSALT. 1651, DOSOFTEIU, 1680) spre *ma-sa*. PSALT. SCH. 277/8; cf. CORESI, PS. 1651.

Ca extensiune geografică, *băiat* apare în ALRM I/II, h. 263, cu o arie majoră, cuprinzînd în întregime Moldova, Bucovina, Muntenia, Oltenia și părțile estice ale Transilvaniei și Banatului. Numai în cîteva puncte pătrunde mai spre vestul Transilvaniei. Că în Transilvania termenul este mai nou, ne-o dovedesc și notele explicative din ALR I/II, h. 184, pct. 148 („*băiat*” e vorbă mai nouă); pct. 150 („*băiat*” e domnește); pct. 273 („*băiat*” se zice rar); pct. 350 („*băiat*” am început a zice numai de după război) etc. Aria conservativă din vestul Transilvaniei este ocupată de sinonimul *prunc* (care, de aceea, s-ar putea să fie mai vechi), iar cea dinspre Maramureș, de *cocoon*.

Probabil în limba veche termenul pentru masculin va fi fost vreun adjectiv (< lat. *masculus*?), care apoi a evoluat la sensul de astăzi (‘porc, porc castrat’). Din cauza aceasta, pentru indicarea sexului copiilor au fost folosite: *băiat*, *copil*, *prunc*, care la început au fost generice.

Etimologia cuvîntului *băiat* nu este încă clarificată (cf. DA și DR IV, 1554; ROSETTI, L. R. 1, 177). Se crede că derivă din verbul (reg. în Transilvania) *băia* ‘a crește copil’. Cf. *Săracii cioarecii mei, C-o junit tata cu ei, Dacă m-o băiat pe mine, I-o cîrpit și i-o pus bine*. P. P. Acest *băia* presupune un **bajare*, primitivul lat. pop. *bajulare* (PUȘCARIU, L. R. I 246).

G. Reichenkron, la pag. 371 a studiului său citat de noi la cuvîntul *Copil*, pleacă de la indo-eur. **bheu* — + — (*e*)*jo*.

DM II derivă din [im] *băia*. Mai nou e socotit cuvînt autohton din limba traco-dacilor (RUSSU, TR. D. 129).

Termenul *băiat* este cuprins în categoria întîi a fondului principal de cuvinte al limbii noastre (GRAUR, Î. F. PR., 48, 68, 132, 133). E firesc deci ca el să aibă și un număr destul de mare de derivate care dovedesc în același timp și vechimea lui în limbă.

¹ HEM p. 2897 ne dă o indicație a vîrstelor, dar și aceasta cu aproximație relativă, în felul următor: *prunc*, pînă la 3 ani; *copil*, pînă la 12 ani; *băietan*, *zablin*, *copilandru*, pînă la 20 de ani; *flăcău*, *holtei*, pînă la 25 ani; *bărbat*, pînă la 40 ani; *bărbătoi*, *matur*, pînă la 50 ani; *uncheș*, *moșneag*, *ghiuș*, de la 50 ani înainte. De altfel nici alte lucrări de specialitate n-au putut preciza vîrstele. „La langue ne distingue pas en général très clairement entre l'idée de „enfant” et celle de „garçon”. Un mot qui a primitivement la première signification prend quelquefois ensuite la deuxième... Il n'y a pas non plus de limite précise entre les idées qui se rapportent aux différents âges de l'enfance et de la jeunesse. De cette indécision témoignent les nombreux systèmes qu'on a faits, pour distinguer entre eux les âges, depuis Hippocrate jusqu'à nos jours”. PAULI, EGF. 6.

Băietan s. m. (în Trans., Munt. și Bucov.), **băiețan** (DA, cu var. *băietan*) băiat mai mare; fecior, flăcău, flăcăoandru. *Flăcăul se făcea că nu pricepe; baba se duse să-i arăte și șmecherul de băietan apasă pe bumb.* ȘEZ. II, 26; cf. ALR I/II h. 184 (în diverse puncte din note), în pct. 375: **băitan** și ALR II/I h. 138, în pct. 365: **baitan**.

Băitănime s. f. mulțime de băietani (DM).

Băiețandru¹ s. m. (var. *băiețandru* (DA)) băiat mai măricel; băietan, cotingan. *Au văzut un băiețandru călare, pe deșelate, pe un căluseț care se ducea ca vîntul.* ISPIRESCU, L. 161; cf. ALR I/II h. 184 și ALR II/I h. 138 (cu indicarea vârstei *băiețandrului* pe regiuni). În câteva puncte din aceste hărți și var. *băiecandru*.

Băiețândrie s. f. (rar, cu nuanță ironică) copilărie. *Mereu aceeași băiețândrie.* FĂT. FR. VII. 132, p. 292.

Băiețaș s. m. (rar) **băițaș** (ȘEZ. VIII, 132) băiețel, (rar) băiat. *Spune-mi, spune-mi, băiețaș, Unde-i drumul la oraș?* TEODORESCU, P. P. 489; cf. ALR I/II h. 184 (în note).

Băietănaș s. m. flăcăuaș, copilandru. Și: **băetănaș** (ȘEZ. IX, 147), **băitanaș** (GRAIUL, I, 545), **băitănaș** (ALR I/II h. 184, pct. 375), **baitanaș** (ALR II/I, h. 138, pct. 365).

Băitâni vb. IV intranz. a feciori (LEXIC REG. 112).

Băiețel s. m., (hipocoristic) **băițel** l. băiat mic; (rar) băietan, flăcău, flăcăiandru. *Să-i fur și eu băiețelul ca să-i arză sufletețelul.* TEODORESCU, P. P. 535; 2. epitet de alintare dat de fete iubitorilor lor. *Frunzulică trei surcele Dragă băiețele, Leagă calul de zăbrele, Dragă băiețele!* id. ib. 321.

Băiețos, -oasă adj. (întrebuințat des la feminin; în graiul orășenilor) care are fire băiețească. *Fată băiețoasă.* Cf. *Femeie bărbată.* cf. IORDAN, L. R. A. 342.

Băiețesc, -ească adj. (despre înfățișare, purtare, haine etc.) de băiat, de tânăr. *Fată îmbrăcată în haine băiețești.* DL.

Băieți vb. IV intranz. 1. a petrece copilăria, a trăi ca un băiat (ARVINTE, GL.); 2. a sta multă vreme neînsurat (C. V. IV, nr. 2, p. 38).

Băiețică s. m. (var. *băiețică*) băiat mic de stat sau de ani. *Ia, ia, băiețică (= măi băiete), uite ce am eu.* PAMFILE, C. Ț. 145. (Des în Moldova sub forma scurtată) **țică** s. m., vezi: *Țică*.

Băiețește adv. ca băieții, în felul băieților. *Era fată frumoasă... și tunsă băiețește.* BRĂTESCU-VOINEȘTI, ap. CADE.

Băieție s. f. copilărie. *Așa am apucat din băieția mea.* SCURTU, GL.

Băiețime s. f. (rar) băieți mulți *Fundul [sălii Ateneului] era prins de băiețime, de fete de la conservator.* D. ZAMFIRESCU, ap. TDRG.

Băiețaraie s. f. (col.) băieți mulți (S. F. C. III 55).

Băiețism s. m. (creație lexicală la Arghezi) ținută sau apucătură de băiat (BULL. LINGU. IX, 1941, p. 15).

¹ Acesta are circulație mai mare decît *băietan*. Sufixul *-andru* este denominativ, arătînd o stare intermediară; prin Oltenia acest sufix este augmentativ, într-o parte a Transilvaniei este diminutiv. În cazul nostru are o pronunțată nuanță afectivă. Cf. Magdalena Popescu, *Sufixe productive și neproductive*, în scl IX, nr. 2, p. 248; Marieta Pietreanu, *Sufixul -an*, în s. f. c. II 100; Florica Dimitrescu, *op. cit.*, p. 244.

Băietoi s. m. (cu sens depreciativ sau peiorativ) băiat mare și (des) obraznic, îndrăzneț (Cf. IORDAN, L. R. C. 342). Și **băietoi** s. m. băiat ca de 15 ani (VIRGOL, v. 89); cu același sens **băieton** (și **băiețon**) s. m., ap. id. ib.

Băietășan s. m. băietan (PASCU, s. 295).

Der. on.: **Băiatu**, **Băetul**, **Băiețescu**. CDO.

BĂIATĂ

Este femininul lui *băiat* și are ca sinonime: *copilă*, *fetiță*, *fetișcană*, *cocoană* (cf. ALR I/II, h. 191 care-l atestă în câteva puncte din aria lui *băiat*). Este viu și în graiul popular din jurul Năsăudului. E posibil să fie mai răspândit decât cum apare în ALR, dar n-a fost provocat printr-o întrebare directă ca *băiat*¹. Cf. *Prin toate grădinile, Să răvarsă florile, Să le strângă fetele, Fetele, nevestele, Mai cu drag băiețele*. BIBICESCU, P. P. 32.

Cele câteva derivate (toate din graiurile populare) îi relevă mai bine răspîndirea și valoarea de circulație.

Băietană s. f. fetișcană, fată cam în jur de 15 ani. Este femininul lui *băietan*, fiind viu și în graiul popular din jurul Năsăudului. E posibil ca în unele părți să fi dispărut după ivirea ca „traducere” a fr. *garçonne*, titlul unui roman al lui Victor Marguerite, mult citit odinioară (IORDAN, L. R. C. 322).

Băietucă s. f. fată de 10—14 ani (ARVINTE, GL.).

Băiețea s. f. (Trans. și Bucov.) fetișcană, copilandră. *Și mie să-mi dăruiți, O băiețea, Sprîncinătea, Care pe mine m-a vrea*. MARIAN, NU. 323.

Băiețică s. f. (în Transilvania ca feminin al lui *băiețel*), pl. *băiețele*, copiliță, fetiță (MARIAN, NA. 348).

Der. on.: **Băiețică**. CDO.

FECIORȚI

În limba veche termenul se întrebuița pentru a desemna pe toți copiii în genere (în special pe toți ai casei), în faza tinereții, fără deosebire de sex². *Ieșim și mergeam, petrecînd noi toți cu muierile și cu feciorii pîră (= pîră) afară de cetate*. COD. VOR., 25 (= *cu muierile și cu porobocii*). N. TESTAMENT 1648; *împreună cu muieri și copiii*. BIBLIA, 1688), ap. DA³.

¹ În orice caz, nu corespunde realității afirmația lui PAULI, E G F. 111, că termenul *băiată* se întrebuițează numai în Transilvania.

² Cf. și precizarea: „Înainte vreme *copil* se întrebuița mai ales în Moldova, numai pentru copii naturali. Cei născuți dintr-o căsătorie legiuită se ziceau *fecior*”. ZANNE, P. II 86. Același sens al lui *fecior* în *Pravila lui Lucaci* (cf. L. ROM. XIV, nr. 4, p. 42).

³ Această întrebuițare generică este încă vie în dialectele sud-dunărene: ar. *au doț fcor*: un fcor și una feată; istr. *jelôaru doi feor*: ū fil' și o fil'e; megl. *au doi fiçor*: ună feată și-un fiçor (cf. ALR II I h. 132). În istr. la pl. are și înțelesul de 'copii'. *Vul-a ciuda feçor* = a avut mulți copii (CANTEMIR, T. 165; cf. PUȘCARIU, ISTR. II 217).

Și dintre acele case se vor naște și vor crește feciori, feți și fete. N. COSTIN, ap. TDRG. *Să scape toți oamenii cu muerile-ș și cu fečorii lor.* CR. ROM. II 17.

În opoziție cu *fată*, desemnează ființa de sex bărbătesc. *Fecior* „masculus” LM. *Și tu pruncu (fečoru CORESI, coconule DOSOFTEIU) gice-te-veri.* PSALT. 335. *Ar fi dorit... să aibă și o fată barim, la atîția feciori.* ISPIRESCU, ap. CADE. *Vai de mama cu feciori, Că pînge de multe ori, Dară mama cea cu fete, Plînge — o dată da' cu sete.* P. P.; cf. ALRM I/II, h. 259, unde în câteva puncte din Transilvania apare sinonimia *fecior-copil*.

Sensul de *prunc, nou-născut* îl găsim în *Pravila lui Luccaci* (cf. L. ROM. XIV, nr. 4, p. 442)¹.

Un sens des întrebuițat încă din primele noastre texte de limbă este acela de ‘fiu; băiat’ (în raportul dintre părinți și copii). *Vînd frate pre frate și părinte pre fecioru.* CUV. D. BĂTR. II, 326. *Îl gonea Avesalom fečorul (fiul DOSOFTEIU) său.* PSALT. 295. *Dă țirutul tău fătului (ficatorului DOSOFTEIU); HUR.; fiului CORESI) tău.* id. 178. *Impăratul avea trei feciori, doi mai mari, iar unul mai mic.* ISPIRESCU, ap. CADE. Cf. ALR I/II h. 187 (mai ales în note) unde în câteva puncte apare sinonimia *fecior-fiu*. Acad. Iorgu Iordan (BUL. FIL. IX 197) ne asigură că în Muntenia și Moldova termenul însemnează ‘fiu’.

După un număr oarecare de ani de la nașterea copilului termenul atribuit acestuia devine sinonim cu *flăcău*. Dar vârsta, ca și la *băiat*, diferă după regiuni; cf. ALR I/II, h. 187; *fecior* ‘juvenis, adolescens’. LM. *Fecior* (CORESI), *giurelu* (COD. VOR.), *adolescentem* (VULGATA) — Al Rosetti, *Lexicul Apostolului lui Coresi*, în GR. S. I, 103. *Un băiat se numește fecior, ... cînd a ieșit la joc.* MARIAN, NU. 5. *Frunză verde de bujor. Vine vremea să mă-nsor... Să nu vie iutișor Să mai stau și eu ficior.* FOLC. TRANS. I 230.

Cu sens foarte rar și învechit (în Transilvania) *fecior* ‘copilul de țîță (după ce a fost botezat)’. *Învățați la botejune ceia ce încă n-au ajuns feciori să fie (că în... botejune nume de feciori primesc oamenii).* CORESI, E. 20².

Termenul este astăzi viu în limba populară și pe o arie aproape compactă (vezi ALR I/II, h. 187) se bucură de o circulație aproape generală pe întreg teritoriul limbii române, inclusiv în dialectele sud-dunărene³.

¹ Cf. I. Onu, *Elemente de limbă română vorbită în prima jumătate a sec. al 17-lea*, în SCL XVI, nr. 1, p. 83.

² Interesant este sensul lui *fecior* pentru denumirea agenților subalterni (agenții fiscalului ai vornicului Țării de jos (partea de sud a Moldovei), care pare a fi în același timp și un titlu ce și-l dădeau ei față de superiorii lor. (Cf. IORGA, A. II 413; ROSETTI, LETTRES, 33).

³ Sub forma *fečoru* se găsește într-un hrisov din jurul anului 1348 în graiul românilor de peste Dunăre (CUV. D. BĂTR. I 237). În dialectele sud-dunărene și-a lărgit sfera de întrebuințare: poate și pentru motivul că acolo sinonimul *copil* e prea puțin întrebuințat, iar sinonimele *băiat* și *flăcău* nu sînt cunoscute, încît *fecior* a rămas unicul termen pentru aceste noțiuni, ba și-a extins sensurile și asupra unor noțiuni mai apropiate. Termenul general cunoscut *fecior* (ALR I/II h. 187) ține loc și următoarelor noțiuni: *copil* (ALR I II h. 181, 182, 183), *băiat* (id. ib. 185), *băiat mic, prunc* (id. ib. 186), *copil sugaci* (id. ib. 226), *copil mic* (id.

Fiind cuprins în categoria întâi a fondului nostru principal lexical (cf. GRAUR, î. F. PR. 50, 68, 72, 101, 142), e firesc ca termenul *fecior* să aibă un număr destul de mare de compuse și derivate importante.

Le menționăm, succint, cu atestările respective.

Fecior-bătrîn (bătut de brumă, tomnatic, stătut, holtei) fecior ne-însurat; burlac (Cf. MARIAN, NU. 4, 5, 10, 30; FOLC. TRANS. I 239; ALRM I/II h. 386).

Fecior-mare fecior mai în vîrstă (FOLC. TRANS. I 192).

Fecior-mijlocar al doilea, din trei (frați sau copii). *Feciorul meu cel mijlocar*. CATANA, ap. TDRG. *Al mijlocar zicea*. GIUGLEA-VÎLSAN, R. S. 232.

Fecior cu (sau din) cununie copil legitim (DDRF).

Fecior-de-babă 1. copil răsfățat sau dădăcit prea mult (HEM. 2271); 2. copil slab, fără energie, prostănac (DA) | ~ **de bani gata** = copil cu părinți bogați; risipitor (DA). | ~ **de domn prinț** (BIBLIA (1688), 7, ap. DA). | ~ **de lele** 1. copil din flori, întrebuițat și ca termen de ocară. *Alelei! fecior de lele, Căci răpiși zilele mele*. ALECSANDRI, P. P. 73; 2. copil isteț, șiret; voinic (DA). | ~ **de împărat** (MARIAN, NU. 215), sau pl. *împărătești* (P. Grapini, *Monografia comunei Rodna-Nouă, Bistrița*, 1903, p. 135), sau ~ **de mire** (toate metaforice) = vorniceii sau chemătorii la nuntă. (Cf. ALRT II 168, pct. 386.) | ~ **de pom** al doilea naș la nuntă (SCURTU, GL.). | ~ **de popă** (în argou) urs (BARONZI, L. N. 151). | ~ **de suflet** (*Sînt fecioru de suflet giorut...* (a. 1601), ap. IORGA, D. B. I 7); ~ **sufletese** (H. XIII, 3, în Tecuci), în ar. *fișor di suflet* sau *di loatu* (ALR II/I h. 137) = copil adoptiv. | ~ **de trup** (*A trimis și pre un fecior al lui de trup*. LET. II 345, cf. GIUGLEA-VÎLSAN, R. S. 88). | ~ **trupese** (H. XIII, 3; în Tecuci) = fiu adevărat, legitim (nu adoptiv); (adj.) **trupean** (PRAV. GOVORA, 76, 117), ap. TDRG. | ~ **de vîrstă** băiat major (GÎDEI, ST. 301). | ~ **din flori** sau ~ **de izbeliște** sau **de după gard** = copil din flori, cf. *Copil din flori*. Iarba feciorilor numele plantei *feciorică* (*Herniaria glabra*) DA.

Derivatele acestui termen, multe din ele comune tuturor dialectelor limbii române, îi arată valoarea de creație și în același timp marea circulație pe care o are.

Fecioran s. m. feciorandru (DENSUSIANU, Ț. H. 214) și (în Banat) feciorandru (DA).

ib. 231 și 239). Textele din dialectele sud-dunărene confirmă rezultatele din ALR în privința acestor sensuri.

Nuanțările de sensuri și întrebuițarea termenului chiar și în alte domenii din dialectul dacoromân (cf. DA) arată evoluția acestui dialect față de un stadiu mai învechit al dialectelor sud-dunărene, dar în același timp și „sărăcia” de terminologie a acestor dialecte în comparație cu dezvoltarea normală a dialectului dacoromân. Această „lipsă” a fost înlocuită (parțial) în aceste dialecte prin împrumuturi din limbile învecinate. Astfel ca sinonime ale lui *fecior* avem în istr. *m l a d i k* ‘fecior, flăcău, tînăr, june’ (FĂT-FR. III 52; id. ib. v 67; PUȘCARIU, ISTR. III 315); *m l a d i c h i* ‘băiat, flăcău, flăcăuandru’ (CANTEMIR, T. 171, cf. FĂT-FR. V 68) < s.-cr. *mladic* ‘tînăr’. *Sinco* (MORARIU, CIR. 107), *senco* (CANTEMIR, T. 180) ‘fecioraș’ avînd la bază etimonul croat *sinco*. Pentru astfel de sinonime cf. *Copil*.

Feciorandru s. m. ¹ (prin Trans. și Banat) copilandru, băiețandru, flăcăiandru; „garçon un peu plus âgé” (PASCU, s. 17). *Al cui e feciorandru acestă?* RETEGANUL, P. I. 15; cf. ALR II/I h. 138, pct. 76, 105.

Feciorariță adj., s. f. (fată) căreia îi place societatea feciorilor. Derivat dintr-un ipotetic **feciorar* ‘căruia îi place să petreacă cu feciorii’ (DA).

Fecioraș s. m. (hipocoristic) 1. copil mic. *Născuse muiera un fecioraș frumos și sănătos.* RETEGANUL, ap. CADE; 2. flăcăiandru. *Fecioraș cu lăibăraș, Vino la noi pe sălaș. Da de cină ce ți-oi da? Scirtaveți ca iedera, Gură dulce ca mierea, Și pătuț imperinat, Și gură de sărutat.* FOLC. TRANS. I 57.

Feciorel s. m. fecioraș. *Să nască dentru noi feciorel sau feciorită.* CUV. D. BĂTR. II 145. *Badea e un feciorel, Tinerel și frumușel.* MARIAN, SA. 129 ².

Feciorelnic, -ă (adj. cu funcție adverbială) feciorește. *Spre cerul proaspăt doi mesteceni albi se înalță feciorelnic.* CA. PETRESCU, V. 117, ap. DA ms.

Feciorese, -ească adj. (rar) de fecior; băiețesc, copilăresc. *Să-mi aduci dragostile... De la 99 pălării feciorești. De la 99 struțuri fetești.* MARIAN, V. 92. În ar. *ficiureseu*, -ească (CDDE; cf. T. PAPAHAĞI, D.); megl. *fičuresc* (GR. S. III 393), *fițșures* (CAPIDAN, MG. III, 128).

Feciorește adv. (rar; în Trans.) ca feciorii: băiețește, copilărește. În ar. *ficiureaște* (PASCU, D. I 85; cf. T. PAPAHAĞI, D.).

Fecioreseul s. m. sg. numele unui joc popular.

Fecioreasea s. f. sg. numele unui joc popular.

Feciorí vb. IV intranz. a petrece viața de fecior (cu cineva). *Să fetesc că-i feciori, Să te-aștept pînă-i veni... Că tu mîndruț mi-i iubi, Numai pînă-i feciori.* GR. S. II 302—303.

Desfeciorí vb. IV tranz. (în limba veche) a lipsi pe cineva de copii; a-i răpi feciorii. *Precum tu pe mine mă desfeciorești.* CANTEMIR, ap. TDRG.

Feciorie s. f. timpul cît cineva e fecior, vîrsta petrecută ca fecior. *D-ar ieși și mîndra mea Să-și asculte pasărea Cum îi cîntă patima, Patima ei din fetie, Ș-a neichii din feciorie.* BIBICESCU, P. P. 377. Și (compusul): **Feciorie de suflet** = calitatea de copil de suflet. *Fecioria de suflet o fac unii, căci nu nasc copii.* PRAVILA, ap. CADE.

Feciorime s. f. (colectiv) feciori mulți (DA). În ar. *fičurame* (CDDE; cf. T. PAPAHAĞI, D.), *feciorame* (OBED. T., 352); megl. *ficiuremi* (CDDE), *ficiureami* (IORDAN, ÎNTR. 450), *fițșureami* (CAPIDAN, MG. III 128).

Fecioruț s. f. (hipocoristic) feciorel (MARIAN, NA. 348) ³.

¹ Sufixul *-andru* arată aici o stare intermediară (între vîrste) dar în același timp conține și o nuanță hipocoristică și de simpatie.

² Cf. în megl. *fičurel* (CDDE), *fičurel* (GR. S. III 393), *fițșurel* (CAPIDAN, MG. III 128).

³ Derivate numai în dialectele sud-dunărene: în a r.: *fičiurac* fecior (WEIGAND, AR. II 304); tinăr (ROSETTI, INFL. 49); băiețandru, copilandru, flăcău, adolescent (DALAMETRA; MIHĂILEANU; T. PAPAHAĞI, D.); *fičiurangu* băiețan, copilandru, feciorandru (DALAMETRA; cf. T. PAPAHAĞI, D.); *fičfurie(u)* 1. băiețăș, băiat, copil mic (PAPAHAĞI, B. 595; MIHĂILEANU; ALR I/II h. 181, pct. 06); 2. sugaci (ALR II/I h. 226); 3. copilaș (T. PAPAHAĞI, D.); *fičfureață* 1. vîrsta copi-

A înfecioră vb. I tranz. a lua fecior de suflet; a înfia. *De va fi neștine înfeciorat cuiva ce iaste de ei dat fecior de suflet* (ms. sec. XVI; unica atestare), ap. L. ROM. XIV, nr. 4, p. 449.

Etimologie: *fecior* < lat. **fetiolus* (diminutiv din *fetus*), termen din graiul păstoresc (GR. S. II 314). Vezi: *Făt*. E foarte probabil ca sensul original a lui *fecior* a fost acela de 'făt, copil mic' (CORESI) sau 'prunc' (PSALT. 335); comun dialectelor sud-dunărene și abia mai târziu a luat locul lui *făt*.

Der. on.: **Fecior, -ul, Fecior, Feciur.** CDO.

Din limba română a pătruns și în alte limbi: m a g h. (atestat ca nume propriu încă din 1202) *fičsôr, fičsâr* 1. flăcău (român); 2. cismă pentru copii; 3. vasul de lemn cu care vămuește morarul (BLĚDY, INFL. 33, cf. DRĂGANU, R. 66, 609) și forma derivată *ficsoros* (id. ib. 583); b g. *fičor* 1. ajutorul baciului la stână; 2. numele unui joc de copii (DR III 195); a l b. *fičor (fičor)* 'ajutorul baciului' (N. Jokl, *Revista filologică*, II p. 262–263; cf. DRAGOMIR, VL. 39); în lexiconul sârbesc regional: *fičor* sau *fičur* (DRAGOMIR, VL. 154, 176); în Serbia estică *vičor(ak)* 'copil mititel' (poate influențat și de alb. *voccrak* 'copil'; POPOVIĆ, CONTR. 82); în graiul c e a n g ă u : *fišôr* 'vâtaf de moșie' (WICHMANN, 41), sens atestat și în limba română (cf. DA). S-ar putea ca formele slovace: *fičur, fičurenî, fičurou* 'gătit, tuns frumos' (precum și derivate de ale acestora) să nu fie luate din limba maghiară cum presupunea Crnjală (r. 260), ci din limba română.

F A T Ă

Face parte din categoria întâi a fondului principal lexical al limbii române și provine din fondul principal al limbii latine (GRAUR, Î. F. PR. 50, 68, 72, 132, 133, 142). Lat. *feta, -am* 'femme enceinte, femelle pleine, accouchée, ou femelle qui a mis bas'. Cu sensul de 'oaie', *ovis feta* 'oaie care a fătat' este păstrat în domeniul romantic de vest (DA; cf. ALESSIO, CONC. 27; REW 3269). Termenul este deci și în restul Romaniei de origine păstorească.

Schimbarea de sens de la 'petit d'un animal' la 'garçon, fille' produsă în limba română ne introduce în această ocupație străveche a poporului nostru¹.

lărici (PAPAĞI, B. 595); 2. copilărie (ALR II I h. 155; cf. T. PAPAĞI, D.); 3. adolescență (CDDE); *fičuril'e* mulțime de copii, de feciori (T. PAPAĞI, D.).

În m e g l.: *fičurlac* (GR. S. III 393), *fičorlac* (CAPIDAN, MG, III 128) băiețel; *fičurlac* timpul copilăriei (GR. S. III 393); *fičurle* copil mic; feciurel (CAPIDAN, MG, III 128).

În i s t r.: *fečorlê* 1. sugaci (ALR II I h. 146); 2. copil (ALR I/II h. 181); *copilaș* (FĂT-FR. II 147); 3. băiețandru (CANTEMIR, T. 165); *feciorin* băiat; *flăcău* (POPOVICI, D. R. 109).

¹ Din limba română cuvântul a pătruns și în ucraineană: *fatâ* (PUȘCARIU, L. R. I 308), și în maghiară: *fata*, cu sensul specific (etnografic) de 'româncă' (BLĚDY, INFL. 43); (reg.) în s.-cr. *fiata* < ar. *feala* (Ivan Popović, *op. cit.*, p. 472).

Sub forma *fetii* apare într-un document din 1556 (CUV. D. BĂTR. I 224), iar ca toponimic și nume de persoană încă de la începutul secolului al XIII-lea (DRĂGANU, R. 175, 331, 451, 587, 600).

Termenul are mai multe accepțiuni. Denumeste persoana tânără de sex feminin, nemăritată; adesea în opoziție cu *băiat*, *fecior*, *flăcău* sau *făt* (cu acesta din urmă mai ales în limba veche)¹. *Băgară coconi 84, cu feți, cu fiate*. DOSOFTEIU, V. S. 6. *Nu avea feciori, ci numai fete*. CREANGĂ, P. 183. Cu acest sens, în ALR I/II, h. 192 „Fată”, termenul e răspândit pe întreg teritoriul dacoromân, de asemenea, și în celelalte dialecte românești². Unitatea aceasta lexicală neîntreruptă pe întreg teritoriul limbii române se constată și din ALR I/II, h. 245 „Fata mea e de tot frumoasă”.

În opoziție cu *nevestă* sau *femeie* denumește persoana feminină ajunsă la vârsta măritişului³, dar încă nemăritată. *Că elū era născutū de în fată nu de muiare*. CORESI, CAZANIA (1581), ap. P. V. Haneș, *Vechile noastre cazanii*, București (f. a.), p. 19. *D-ta să te prinzi în joc lîngă o fată care ți-a plăcea*. CREANGĂ, P. 163. *Ești nevastă, ori ești fată, Ori zîină din cer picată?* ALECSANDRI, ap. CADE. Acest sens este răspândit, de asemenea, pe întreg teritoriul dacoromân, ca și în dialectele aromân și meglenoromân⁴. Cf. ALR II/I, h. 156 „Fată de măritat”⁵.

Sensul de ‘fecioară; virgină’ (deseori complinit prin atributele ‘curată’, ‘vergură’, ‘mare’) este cunoscut încă din limba veche⁶. *Și acel a avea patru fete vârgure*. COD. VOR. 26. *Sînt la mine feate carele n-au cunoscut bărbat*. BIBLIA (1688), 12, ap. DA. *Ici și colea a ei haină s-a desprins din sponci și arată Trupul alb în goliciunea-i curăția ei de fată*. EMINESCU, P. 184. Cu acest sens e atestat și în ALR I/II, h. 248, și apare sporadic și în dialectul aromân. (Cf. CR. ROM. II 15.)

Sensul care intră direct în sfera preocupărilor noastre este acela de ‘fiică’, dat de obicei în raport cu părinții. *Și fia (fiica DOSOFTEI; fata CORESI; fetele HUR.) lu Tyru... roagă-se*. PSALT. 87. *Nimea... nu-ț[1] va ajuta, nici tată-tău, nici muma, nici feciorul, nici fata, nici nepoții*. CORESI, EV. 29. „*Rămii cu bine, tată, și să te găsească sănătos!*” — *Cale bună, fata mea, îi zise tată-său*. ISPIRESCU, L. 16. Pentru acest sens, cf. și ALR I/II, h. 192 și 193, cu atestări în citeva puncte răzlețe din dialectele dacoromân și aromân. În această accepțiune (cu pronunțată afectivitate, și de obicei

¹ Opoziția (sau alternanța) *băiat fată* reiese bine și din întrebarea, repetată și de subiectul anchetat: „Am doi copii: un băiat și o fată” (ALR II I h. 132). Pe cînd *copil* este înlocuit prin alte sinonime, *fată* e întrebuițat aproape exclusiv pe întreg teritoriul dacoromân și de asemenea în dialectul aromân și meglenoromân. Doar în pct. 228, 365 și 551 este înlocuit prin *copilă*, iar în pct. 362 prin *cucoană*. În megl. pentru noțiunea de *fată* se întrebuițează (rar) și termenul *chercă* < mbg. *Kerka* (CAPIDAN, MG. I 87, 106).

² În a.r.: *feată*, în megl.: *felă*, în istr.: *fele*.

³ Asupra vârstei de la care începe să i se spună (copilei) *fată* informatorii dau răspunsuri care variază de la 2 sau 4 ani pînă la 20 ani. Vârsta este bine precizată în ALR II/I h. 110 „Fată măricică”.

⁴ Sensul de ‘mindră, drăguță’ există în istr. (ARHIVA, XLVII, p. 28).

⁵ Cf. și neologismul *demoazelă* ‘termen comun la toate fetele și prin care se disting de femeile măritate’ (SCL I, fasc. I, p. 75). Cf. fr. *demoiselle* ‘idem’.

⁶ Este atestat și în dialectul istoromân (PUȘCARIU, ISTR. II 217) și aromân (T. PAPA-HAGI, D.).

în legătură cu pronumele posesiv) servește și ca termen de adresare a unui om mai bătrîn către o femeie mai tînă¹.

Sinonimia *f a t ă - m i r e a s ă* (ALR I/II h. 257, pct. 79) sau *f a t ă m a r e - m i r e a s ă* (id. ib. pct. 9, 24, 77, 159) se explică probabil prin influența termenilor *june, tînăr* cu sensul de 'mire' în aceste regiuni (cf. ALR I/II h. 256)².

Unele compuse ale termenului *fată* creează sensuri noi, fie cu nuanță afectivă, fie ironice, iar altele reflectă anumite situații sociale.

Fata-frunzei v. *Copil din flori* | ~ *mamii fată* alintată. *Pentru că era „fata mamii” se alintă cum s-alintă cioara-n laț.* CREANGĂ, P. 283. *Pîn-eram la mama fată, Ori lucrăm, ori nu lucrăm, Tot fata mamii eram.* P. P. *Fată-bătrînă* = rămasă nemăritată³. | ~ *holteie* = ajunsă în vîrsta de măritat (COM. SAT. IV 57); *vezi: Fecior holtei.* | (în opoziție cu *fetiță*) ~ *mare* = ajunsă la vîrsta măritişului; *gata de măritat. Dragostea de fată mare Ea te uscă pe picioare.* P. P.; cf. MARIAN, NU. 5; *vezi Fecioară.* După ALR I/II h. 192 termenul e răspîndit mai mult în Moldova, iar în ALR I/II h. 257 avem și sinonimia: *f a t ă m a r e - m i r e a s ă* ca răspuns la întrebarea: „La fata logodită, gata de măritat, cum îi spunei?” | (la pl.) ~ *nună* (de nune după masă) = druștele (MARIAN, NU, 233; cf. ALRT II 143, pct. 325); | (regional) ~ *săracă* = văduvă (*săracă* = „orfană” de bărbat; inițial avînd, probabil, o nuanță de mîngiere; cf. ALR I/II h. 280 pct. 90); | ~ *mijlocară* (CĂTANĂ, ap. TDRG, v. fecior mijlocar); | ~ *de măritat* = fată mare. | (regional) ~ *de mină* = însoțitoarea miresei; drușcă (ALR II/I h. 162 pct. 130); | (regional) ~ *de suflet* = fiică adoptivă (ALR II/I h. 137, pct. 365), cf. *Copil de suflet.* | (învechit) ~ *de trup* = fată legitimă (PRAV. 378, ap. DA ms.); cf. *fecior de trup.* | ~ *din flori* = nelegitimă, na-

¹ Tot ca adresare către o fată sau nevastă avem forma „scurtată” *fa* (< *fată*) și care a devenit și un fel de interjecție. *Fă, cumnată, fă, cutare, Ai și tu o fată mare.* ȘEZ. v 151. Trunchieri de această natură se produc și din cauza prea deseîntrebunțări a unor cuvinte. Cf. it. dial. *ma* madre; *pa* padre; *bba* — *babbo* (Iorgu Iordan, *Note de lexicologie română*, Iași, 1949, p. 12). GRAUR, E. 57 — 59, consideră pe *fa* o interjecție primară.

² Sensurile figurate sau date prin extensiune și analogie ca: 1. servitoare; 2. constelația Orion (numită și *fata-mare, fata cu cobilița* (sau cu *donițele*)); 3. furnică fără aripi; 4. damă (la jocul de cărți); toate sînt atestate în DA dar nu intră în preocupările noastre. La fel nici *fată* iubită, amantă etc., după fr. *fille* prescurtat din *fille de joie, fille publique* (cf. IORDAN, L. R. A. 479).

³ Acest compus are și o hartă specială (ALR I/II, h. 276, cf. și ALRM I/II, h. 387). *Fată bătrînă* este răspîndit sporadic în tot teritoriul limbii române (în Transilvania punctele sînt mai dese). Sinonime compuse: *fată* (*nemăritată, tomnatică, întrziată, matură, virgină, veche, arăcită* (pocită, ȘEZ. II 42), *mare, rămasă, slătută, șezută, nebună; fătoc bătrîn*). Sinonime simple: *fată, fătói, fătăloi; burlacă, burlăcită, babă, băbană, maică, bătrînă*. Perifraze: *o îmbătrînit nemăritată, o rămas de rîndul ei* etc.

Sinonime necuprinse în ALR dar cunoscute de noi: *famenă* (femininul lui *famen* 'castrat, scopit') în Goicea-Mare (Doj) și Dăbuleni (Romanați); (*tn*)zelezită (*zelezit* 'clocit' ca. s. VI 158, 159) în Golenți (Doj); *fetele* în Gura Motrului (Mehedinți); *bătrînă fără căpătti* în Știrbei (Romanați); *mama-fetele* în Stîngăcea (Mehedinți); *uitată* în Dăbuleni (Romanați); *fată-stricată* (prin jurul Năsăudului).

Expresivitatea fiecărui termen în parte este ușor de înțeles. Remarcăm totuși tendința ironică a poporului față de fetele nemăritate. Expresiile acestea sînt mai numeroase decît cele la flăcăii (feciorii) neînșurați.

turală. *Aurica... o fată-din-flori a lui Neagoe Basarab.* IORGA, CH. I. I 85, ap. DA. Cf. *Copil din flori*; | ~ în floare¹ = fată mare; de măritat (MARIAN, O. I 373); | ~ în păr = 1. care umblă cu capul gol pentru a se deosebi de *codană* (fetiță cu părul lăsat în coadă, pe spate) și *de nevastă* (care umblă îmbrobodită); 2. fată mare; de măritat. *Frunză verde calapăr, De m-aș face fată-n păr, Vai, Vai, vai, voinic ar fi, Cine m-ar mai celui.* MÎNDRESCU, L. P. 59; cf. TEAHA, GR. 223; 3. fată nemăritată, bătrînă; „cosiță albă” (MARIAN, NU. 15; cf. id. O. II 197); 4. fecioară, virgină (ALR II/I h. 141, pct. 250)².

Cercetătorul observă îndată mulțimea de derivate cu sufixe pe care și le-a creat în limba română acest cuvînt. Sufixele dau derivatelor sensuri și nuanțe dintre cele mai variate: alintătoare, afective, hipocoristice, depreciative, peiorative, ironice etc., sau sensuri care se îndepărtează mult de cuvîntul de bază. Diversele derivate primesc expresivitatea tocmai din cauza sufixării, a suprasufixării, a dublării sau triplării sufixelor.

Fătană s. f. (augmentativ cu nuanță peiorativă) fătoi (1). Cf. BUL. FIL. VII—VIII 257.

Fătalană s. f. fată din flori (ALR I/II h. 211, pct. 782).

Fătălău s. m. (ironic, depreciativ) fată bătrînă, fătălău (1) (ALRM I/II h. 387, pct. 782, 798; cf. ARVINTE, GL.), cu var. *fătărău. Mămăligă din căldare, Mărită-te, fată mare, Mămăligă din margău, Mărită-te fătărău.* FOLC. TRANS. II 393.

Fătăloană s. f. fată bătrînă; cf. și compusul: *fătăloană bătrînă* (Ț. H. 52).

Fătăloancă s. f. (în Banat) = fată mare (probabil cu sensul de ‘bătrînă’). Cf. CDDE; ȘEZ. XXV (în Mehedinți).

Fătătău s. l. fată bătrînă (COMAN, GL.); 2. fată care a pierdut orice rușine; (adverbial în e x p r. a ieși fătătău înaintea cuiva = cu îndrăzneală (ZANNE, P. II 139)).

Fătătoc (*bătrîn*) s. fată bătrînă (ALRM I/II h. 387, pct. 285).

Fătăttoi s. (în Moldova; sub infl. lui *bărbăttoi*) fătoi (1) (ap. DA).

Fătăoie s. f. fătoi (1) (cf. MAT. DIALECT. I 137).

Fătoc s. l. (cu nuanță peiorativă) fătoi (1); 2. (cu sens afectiv) fetiță (IORDAN, L. R. C. 310; cf. MARIAN, NA. 348; JAHRESBER. VIII, 137).

Fătocină s. f. (în Banat) 1. fătoc; 2. fătăloancă (CDDE).

Făttoi s. (cu nuanță peiorativă) 1. fată zdravănă și voinică, semănînd mai mult a băiat (DA); 2. (ironic) fată nemăritată (ALRM I/II h. 387, pct. 122).

Fătucă s. f. copilă mică. *Țucu-te, soruca-mea, Cum ți-ai lăsat fătuca.* FOLC. TRANS. I 215. Cf. ALR I/II h. 191, pct. 223, 255, 341.

Fătucică s. f. fetiță mai mare (MARIAN, NA. 348).

¹ DA pune acest termen în legătură cu *flori* „menstruație”. Se pare însă că mai degrabă e în legătură cu *vîrsta*, cf. *om în floare* (sau în *floarea (vrstei)*) = tînăr (a cărui vîrstă coincide cu cea a fetei de măritat).

² Pentru alte compuse care nu intră în domeniul nostru, cf. DA, CADE, PAMFILE, s. id. DUȘM., ȘEZ. XIX 198.

Fătuță s. f. 1. fătucă; copilă mică (ALR I/II h. 141, în puncte răslețe); 2. (cu nuanță afectivă) fată. *Bună ziua, hăi, fătuță! Mulțumesc, ție, bădiță.* FOLC. TRANS. I 499; cf. ALR I/II h. 192 (în câteva puncte sporadice); 3. (metaforic) muierușcă (la războiul de țesut) (ALR II₂, h. 478).

Feciori vb. IV intrans. a petrece timpul juniei (fecioriei) împreună cu cineva (DA).

Feteamă s. f. (colectiv; în Banat) fetet (CDDE); în ar. (tot colectiv, dar cu alt sufix) *fitaryiô* (DALAMETRA; cf. T. PAPAHAĞI, D.) < *feată* + *apγ'ô*.

Fetele s. (des la vocativ: *feteleo!* feteleu (1) (DA). Der. on.: **Fetelele**. CDO.

Fetelea s. m. supranume (poreclă) dat unui bărbat care umblă tot timpul în societatea fetelor (C. L. VI, nr. 2, p. 401).

Feteleu s. m. (cu var. *feteteu*, C. V. III, nr. 9—10, p. 47; cf. LEXIC REG. 35; și *fătălău* GRAUR, E. 57) l. flăcău (rar om) rușinos, timid, cu apucături de fată; care stă mai mult între fete; care se amestecă în lucruri femeiești; care îmbătrânește neînsurat și nu știe de femei (în ar. *fiteaiū*). Cf. DALAMETRA; PAPAHAĞI, B. 595; JAHRESBER. XV 34; T. PAPAHAĞI, D.; 2. fată bătrână și urită (în Bucovina) groasă, grosolană, mare și greoaie. (LM; cf. DA) ¹. Der. on.: **Feteloania**. CDO.

Feteloteă s. (prin părțile Sibiului) feteleu (1) (DA).

Fetelușă s. f. (în Banat *fetselușă*) fătuică (CDDE).

Feteruică s. f. (cu nuanță afectivă) fătuică. *S-o luat nouă feteruice, Cu nouă săceruice! Unde vă duceți voi, Nouă feteruice Cu nouă săceruice?* ² AL-GEORGE, 62.

Fetese, -ească adj. de fată. *Feteasca naștere.* DOSOFTEIU, V. S. 25, ap. DA. *Se îmbracă feciorul în haine fetești.* RETEGANUL, P. II, 11. Cf. ar. *fitescu* (T. PAPAHAĞI, D.); megl. *fitesc* (CDDE).

Fetește adv. ca o fată. în felul fetelor. *Credem că e fată că parcă vă spusei că se îmbrăcase fetește.* RETEGANUL, P. II, 12.

Fetet s. n. (colectiv, în Banat) fete multe (CDDE). În ar. *fitame* (T. PAPAHAĞI, D.).

Fetî vb. IV intrans. a petrece viața de fată; a rămîne fată nemăritată. *Ține-n gînd, mîndrurile, bine, Cum-ai fost zis către mine, Ca să nu gîndesc la nime, Să fetesc, că-i feciori, Să te-astept pînă-i veni.* T. Papahagi, *Creațiunea poetică populară* în GR. S. II 302—303. *Măieran de sub icoană, Mi-reasa noastră-i cucoană: Numai o vară-o fetit și s-o și căsătorit.* FOLC. TRANS. I 339; cf. ALR II/I MN. pag. 77 [2668] „Au fetit laolaltă”, verb cunoscut în întreg cuprinsul dialectului dacoromân (în pct. 219: *am fetetit*). Cu valoare adjectivală. *Rorana era o fată fetită: număra vreo 30 Crăciuni.* NOVACOVICI, COM. BAN. II 36.

Fetică s. f. fetiță. *Nu te teme, fetico, de nimeni.* ISPIRESCU, L. 341; cf. DENSUSIANU. Ț. H. 283; ALR I/II h. 191, pct. 229; id. ib. h. 192; pct. 725 (în note). În ar. și megl. *fitică* (DALAMETRA; cf. T. PAPAHAĞI, D.);

¹ Sensul de ‘hermafrodit’ al lui *feteleu* și variantele lui cu alte sufixe derivînd tot de la *fată* ca: *fătătău, fătărău, feteloi, fetelușcă, fitincău*, aparțin altor domenii. Cf. DA.

² Derivatul pare a fi de ordin versificator. De altfel în părțile de unde provine termenul se găsesc derivate asemănătoare: *ceteruică, cămeșuică, nevăstuică*.

CAPIDAN, MG. III 127) ¹. Și (scurtat) : *tică* s. f. *Ileana, tica bădiței*. RĂDULESCU-NIGER, ap. TDRG.

Feticică s. fetiță (CONTEMPORANUL III 773, ap. DA).

Fetie s. f. 1. timpul petrecut ca fată. *Vai, de m-aș vedea scăpată, De fetia blăstămată, Că-i rușine să mor fată, Bătrână, nemăritată*. MARIAN, NU. 18. *Las-să iese [Dunărea] și mai mare, Că n-am părinți să mă ție Și-s sătulă de fetie*. FOLC. TRANS. II 300. În ar. *fetil'e* (T. PAPAĞI, D.); în megl. apare cu alt sufix; *fittoc* (GR. S. III 393); 2. fată bătrână care nu se mai mărită (ARVINTE, GL.); 3. feciorie, virginitate. *Polchiria... nainte-l jură că o va lăsa să-și ție fetia*. MOXA, 367. *Plînge după om frumos, Că i-o pus fetia jos*. FOLC. TRANS. II 444; 4. (rar în limba veche literară) feciorie la bărbat (DOSOFTEIU, V. S. 108, ap. DA).

Rar : *feție* (RETEGANUL, TR. 94); *feție* (la Coresi, pentru care vezi S. F. C. I 234).

Fetire s. f. (rar) fetit (DA).

Fetiș s. m. 1. fetie (1). *Arză-l focu măritișul, Prăpădi-s-ar și fetișul, Că nici unul bine n-are, Amîndouă sînt amare*. TEODORESCU, P. P. 274; 2. (colectiv, în Banat) fetet (CDDE).

Fetișcană s. f. fată mică (de ani), dar voinică (robustă); fată între vîrsta copilăriei și adolescenței. *Să mai știți iarăși că basmele ce am să vă povestesc sînt numai pentru băieți și codane, pentru flăcăiandri și fetișcane*. ISPIRESCU, L. 2; cf. ALR I/II h. 191, pct. 885, 900, 922; id. ib. h. 192, pct. 926.

Fetișoară s. f. fetiță. *Fiind de 12 ai (= ani) fetișoară*. DOSOFTEIU, V. S. 20, ap. DA; cf. PRAVILA MOLD. 99. *Firicel de scorișoară, Hai la sîrbă fetișoară*. FOLC. TRANS. II 249. Termenul are o largă răspîndire în tot domeniul dialectului dacoromân (cf. ALR I/II h. 191, 192 și 193).

Fetit s. m. 1. fetie (1) (ap. RĂDULESCU-CODIN); 2. faptul de a feti.

Fetiță s. f. fată tînăra (și drăguță). *Dragi îmi sînt oițele, Dar mai dragi fetițele*. JARNÍK-BİRSEANU, D. 76; cf. FOLC. TRANS. II 327. În ALR I/II h. 191 sinonim cu *c o p i l ă*, fiind foarte des întrebunțat în dialectul dacoromân și în istroromân (cf. PUȘCARIU, ISTR. III 111, 310) datorită expresivității sale; în ar. (rar) *fitiță* (CDDE; cf. T. PAPAĞI, D.); apoi sinonim cu *f a t ă* (ALR I/II h. 192, pct. 776, 882); și în sfîrșit cu *f i i c ă* (id. ib. h. 193, pct. 370). E x p r. : *fetița ochiului* = pupila (e un sens dat prin analogie) (LEXIC REG. 29); (în argou) *fetiță* = mitralieră; *fetița* = nume dat iepelor (SCL XI, nr. 4, p. 939; cf. C. L. VII, nr. 2, p. 337).

Der. on. : **Fetița, Fetițar, Afetițai**. CDO.

Fetnegea (cu var. *fitnigea* și *fetnigea*) s. f. (Mold., Ban.) fetișcană, fetiță măricică, fetișoară (între 14—17 ani). *Fetnegele de acestea nu-s bune de moașe* (în *Viața Românească*, 1911, nr. 11, p. 245); și cu derivatele (tot suprasufixate) *fetnegică* și *fetniguță* (în Banat, cu var. *ficniguță*) ². Cf. CDDE; DA; CADE.

¹ Tot *fetică* se numește și planta *Valerianella olitoria* : *Vine cimbrul de la munte cu fetica de la vie*. ALECSANDRI, ap. CADE.

² Este greșită părerea lui SD. care aduce cuvîntul în legătură cu tc. *fitneci* 'intrigant'. Tot în legătură cu tc. *fitneci* și tăt * *fetneğa* II aduce și Heintz F. Wendt, *op. cit.*, p. 84, 85.

Avînd în vedere extinderea sa acest derivat pare a fi destul de vechi, format cu suf. *-(n)eag*, de la cuvînte ca : *moșneag, drumeag*, și apoi trecut prin fazele : *fată* > *fătană* > *fătăneagă* > (prin asimilare) *feleneagă* și apoi (cu suprasufix) *felinigea, fetnegea, fetniguță*.

Fitileu s. m. feteleu (1).

Fitineău s. m. om muieric (CANDREA, Ț. O. 81) ¹.

Der. on. : **Feata**. CDO.

F E C I O A R Ă

Termenul intră în cadrele preocupărilor noastre numai întrucît este sinonim cu *f a t ă*, *f a t ă m a r e* și *f i i c ă*.

Denumeste în primul rînd pe *fata neprihănită* sau *fata mare, virgină*. *Cînd bărbatul va dovedi că muierea lui n-au fost fecioară*. CARAGEA, L. 43, ap. DA. *Aseară fusei fecioară, Miază-noapte nevestioară, Iar acum în zori de ziuă, Iacătă-mă și văduvă*. GCR. II 293; cf. SCL XVI, nr. 1, p. 83.

È sinonim, de asemenea, cu *f a t ă* ² (în general) *Giurii și fetele (fecioarele DOSOFTEIU) se laude*. PSALT. 306; cf. ALR I/II h. 191, pct. 359. Aceste puține sinonime, precum și faptul că *fecioară* se întrebuițează rar fără determinări, dovedesc că termenul nu are o vie circulație în graiurile populare. Probabil că un anumit rol a jucat și omonimia cu sensul bisericesc al lui *fecioară* de 'maica domnului', întrebuițat frecvent altă dată.

Sinonim cu *f i i c ă* : *Ascultă, fie (fiică DOSOFTEIU, fecioară CORESI)*. PSALT. 87. Din ALR II/I, h. 141 o dată cu sinonimia *f e c i o a r ă - f a t ă* reiese (v. notele hărții) că întrebuițat cu pron. posesiv *fecioară* are și sensul de *fiică* : *Fecioara mea (dacă se întîmplă de n-are copii, are numai o fată)* pct. 812. *Fecioara mea, fata mea (tîri fecioara mea, tîri fata mea)* pct. 836.

Mai des este întrebuițat în compuse, ca atributiv pe lângă *fată*. *Va fi o fată fecioară și să va îndemna spre poftă rea*. PRAV. MOLD. 93. cf. NECULCE, LET. II 382. *Și ziua bună să-mi ieu, De la fetele fecioare, Din voioasa șezătoare*. JARNÍK-BÎRSEANU, D. 322. Acest compus este răspîdit în întreg dialectul dacoromân, mai des în Transilvania. (Cf. ALR II/I h. 141 „Fată fecioară”.)

Alte compuse (sinonime cu *fată-fecioară*) : *fată vergură* (COD. VOR. 26). | ~ *curată* (CORESI, EV. 11). | ~ *mare* (în ALR I/II h. 248, „Fată mare”), cu largă răspîndire în dacoromână, fiind mai des întrebuițat în Oltenia și Muntenia ³.

¹ Derivate numai în sudul Dunării : în a r. : (dim.) *featușitsa* (după rostirea sirbească; cf. CAPIDAN, AR. 106); în m e g l. : (diminutivele) *felișcă* (CDDE), *feliică* (GR. S. III 393); (augm.) *fitișo(a)rcă* (PAPAHAĞI, M. R. 213; cf. ALR II/I h. 140), *fițonă* (CAPIDAN, MG. III 127); în i s t r. : *șetine* 'fată' (PUȘCARIU, ISTR. III 310; cf. CANTEMIR, T. 165); 'fată măricică' (POPOVICI, D. R. 109); cf. it. *fantina*.

² Sens păstrat și în istr. *felșorę* (CDDE; cf. JAHRESBER. VI 215, MAIORESCU, ISTR. 105). În istr. și derivatul *feciorina* (MORARIU, CIR. III 121; cf. JAHRESBER. VI 215.). În ar. *fitioară* 'vierge, pucelle' (PASCU, E. 48).

³ Sinonime : *fată virgină*, ~ *cinstită* (istr. *postiena*), ~ *vergură*, (*fecioară*) *curată*, ~ *cuminte*, ~ *de omenie*, ~ *de treabă* ~ *de mărît*, ~ *bună*, ~ *dreaptă*, ~ *nevinovată*, ~ *întreagă* (cf. istr. *felina felița* DR IX 239), ~ *blîndă*, ~ *negreșită*, ~ *nemărîtată*, ~ *pogană* (< magh. *poğčný* 'groaznic, vestit'), ~ *în păr*, ~ *fecioară* ~ (*mare, curată*), *băiată cu credință*; *domni-*

Tot atât de importante sînt derivatele¹ acestui termen precum și sensurile diverse ale acestora (unele ies din sfera înrudirii):

Feciorea s. f. (hipocoristic, rar) 1. copil mic de sex feminin, fată mică, fetiță. *Să nască o feciorea dentru voi.* CUV. D. BĂTR. II 145; 2. (rar, în poezia populară) fecioară. *Și tot n-a găsit Potrivă să-i fie, Vro dalbă soție, Făr-de mi-a găsit. Și mi-a nimerit, La nouă argele, Nouă feciorele.* TEODORESCU, P. P. 410.

Feciorelnic, -ă adj. neprihănit, nepătat, nevinovat, curat, cast, virginal².

Feciorese, -easă adj. de fecioară; feciorelnic. *În a sufletului taină ea iubea: clar și încet, Se ivea fața de demon fecioreștilor ei vise.* EMINESCU, P. 90, ap DA.

Feciorește adv. (rar) ca fecioarele; feciorelnic(ă) (DA).

Feciori vb. IV intrans. (rar, în textele vechi) 1. a trăi ca fecioară (fără a cunoaște bărbat), (și: *desfeciori* 'a dezvirgina' CDDE; cf. TDRG); 2. (despre o fecioară) a trăi în prietenie cu alta din copilărie pînă la măritiș (ALRM II/I MN. 2668).

Feciorică s. f. (hipocoristic) 1. feciorea (1); 2. numele plantei „Her-niaria glabra”, numită și: *iarba-feciorei, iarba-feciorilor, feciorie* (DA).

Feciorie s. f. calitatea de fecioară; fetie, virginitate; castitate (DOSOFTEIU, V. S. 13, ap. DA); se întrebunțează uneori și relativ la un bărbat, cf. TDRG; (cf. și negativul: *nefeciorie* s. f. PRAVILA (1814), ap. DA).

Fecioriță³ s. f. (hipocoristic învechit; la CORESI, EV. 381: *feciuriță*) 1. feciorea (1); 2. (hipocoristic învechit, azi în poezia populară) fecioară (CUV. D. BĂTR. II 346; cf. DOSOFTEIU, V. S. 145, ap. DA). (Des în compuse) *Ia-ți mireasă ziua bună... De la fir de tămîiță, De la fete-feciorițe.* FOLC. TRANS. I 558.

În on.: **Fecioara, Fecioriță.** CDO.

F L Ă C Ă U

Termenul intră în preocupările noastre numai întrucît este sinonim cu *băiat m a mare, fecior neînsurat, fecior, june, adolescent*⁴. Cuvîntul indică mai mult vîrsta⁵, căci nu aparține propriu-zis domeniului înrudirii fapt care reiese și din hărțile ALRI *șoară, sfîntă* (ALR I/II h. 248; cf. id. ib. II/I h. 141). În a r.: *virgină, virgiră* (< alb. *virgjer* 'idem'). T. PAPAĞAGI, D.

Din bogăția terminologiei se vede sentimentul de morală sănătoasă a poporului care ține mult la cîntea unei fete.

¹ Formele: *cora* și *corica* din partea de sud a Republicii Federative Socialiste Iugoslavia au fost explicate de asemenea din dr. *fecioară* (POPOVIĆ, CONTR. 75).

² Pentru derivare cf. Th. Iristea, *Probleme de etimologie în DLRM*, în SCL XI, nr. 2, p. 240.

³ Acest diminutiv (păstrat și în istr. *fetšoritse* — JAHRESBER. VI, 215) împreună cu *feciorea* este important pentru etimologia cuvîntului (< lat. **fetiola* dim. din *feta*); deci la început cuvîntul a însemnat 'fetiță'.

⁴ Rostiri regionale: (eufemism) *flăscău* (COMAN, GL.), *flecău* (MARIAN, NA. 348); *fleacău* (GL. M.), *flancău* (ALR II I h. 138, pct. 316), *flencău* 'june bătrîn' (în Banat, ap DA), *fărcăi* (pl.) (DENSUSIANU, T. H. 317).

⁵ Ca și la *fecior* nu se poate stabili totuși o vîrstă precisă și unică pe tot teritoriul dacoromân de la care începe a fi dată această numire. Din dicționarele noastre și mai ales din notele ALR I/II, h. 186, se poate stabili, aproximativ, că vîrsta de *flăcău* urmează după cea de

După afirmația acad. Iorgu Iordan (BUL. FIL. IX 197) în raporturile dintre părinți și copii din Muntenia și Moldova înseamnă *fiu*, deci în această accepțiune (de obicei în legătură cu pronumele posesiv) intră direct în sfera terminologiei de înrudire. Acest sens apare și din sinonimia: *flăcău - fiu - fecior* (ALR I II h. 187, pct. 88).

Sinonimia cu *băiat*, *băiat mai mare* apare din ALR I/II, h. 184, 185, iar cu *fecior* în câteva puncte răzlețe din Oltenia, Muntenia, Moldova, Bucovina (cf. ALR I/II h. 187 și ALR II I h. 155)¹.

Aria specifică pentru *flăcău* este însă Muntenia și Moldova (ALRM I II h. 267). Situația pe hartă a termenului ne arată că el prezintă o fază mai nouă decât *fecior*. Dispariția acestuia din urină din „Principate” se datorește, probabil, și faptului că aici femininul *fecioară* (sub influența bisericii) a ajuns să însemneze *fată-mare, virgină*. *Flăcău* este răspândit numai în Muntenia, Moldova, Bucovina și face parte dintre termenii care arată o tendință de nivelare a limbii din aceste provincii, această uniformitate explicându-se desigur prin factori identici de ordin politic și cultural, deosebiți de Transilvania din acest punct de vedere².

Situația geografică a lui *flăcău* ar pleda pentru originea lui slavă (cf. v.-sl. *chlakū* ‘holtei, celibatar’), pe care a propus-o încă Cihac³.

★

Compusele de mai jos definesc pe flăcăul înaintat în vîrstă și neînsurat: *flăcău-(bă)trîn, bățut de brumă, burlac, în stare, întirziat, stătut, șezut, tomnatie, ungurese*⁴. Cf. ALRM I/II h. 386; CREANGĂ, p. 139; ISPIRESCU, ap. TDRG; CIAUȘIANU, GL.

O parte din derivatele termenului sînt în legătură cu vîrsta „flăcăului”, iar altele primesc diverse nuanțe de la sufixe:

Flăcăi vb. IV intrans. a-și petrece timpul ca flăcău; a feciori. *Las-să mă flăcăiesc și eu, și m oi însura*. RĂDULESCU-CODIN.

Flăcăi înș s. m. (hipocoristic; în Mold.: *flăcăuș* ap. DA; *flecăuș* GRAIUL, I 475)¹. *flăcău. Nu mi-e greu trupșorul tău, Flăcăias, flăcăul meu*. TEODORESCU, p. p. 350; cf. ALRM I/II h. 267, pct. 684. A pătruns și în Transilvania. *Bună vremea, lupule! Mulțam flăcăoășule*. FOLC. TRANS. I, 13; 2. (ironic) flăcău zburdalnic și desfrinat (GL. M.).

Flăcăi andru s. m. (cu pronunțată notă alintătoare) 1. flăcău mai mic; copil andru, băitănaș; 2. (comparat cu *băiat*) băiat mare⁵. Și: *flăcău andru, flecău andru* (DA).

fecior, începînd de obicei cu 17 sau 18 ani și mergînd cam pînă la 26 de ani, sau pînă la căsătorie. În cele mai multe cazuri ea coincide cu vîrsta de *fecior*. *Ne-am despărțit băiețași și nu ne-am mai văzut. . . pînă cînd l-a adus acasă flăcău, să-l însoare*. I. CIOCÎRLAN, SĂM. III 138, ap. DA ms. *Ce ne facem, tu, surată, Ne iau feciorii-n armată*. FOLC. TRANS. II 437.

¹ Termeni sinonimi cu flăcău ca: *băbar, burlac, coblizan, dănac, holtei, june, prașcău, țangău* etc. sînt mai mult indicatori de vîrstă.

² Vezi în legătură cu înrurirea acestor factori asupra limbii, Karl Jaberg, *Der Rumänische Sprachallus und die Struktur des dacorumänischen Sprachgebiets*, în *Vox Romanica*, V (1940), p. 66 și urm. Cf. DR X p. 468-471; DAUZAT, în special capitolul: *Les centres de rayonnement et d'influence*.

³ TDRG dă ca „probabilă” această etimologie, iar S. Pușcariu (DR II 600-602) îl aduce în legătură cu *fleac, flecar*.

Sub forma *filkó* termenul a intrat și în limba maghiară (SD, cf. și MAT. DIALECT. I 69). Sub formele: *flékou* (BR. R. 17-18), *flacó* (GRIGOROVITZA), *flėkėü, flekoü* (în *St. Univ. Babeș-Bolyai*, tom. III, p. 140, Cluj, 1958) a intrat în limba sașilor din Transilvania; apoi în ucr. (cu sensul din limba română) *flekeu* (BALKAN-ARCHIV, II 144), *flekev, pl. flekei* (în *Arh. Românească* V (1940), p. 269-270), și la huțuli: *ftekeu și ftekeu* (CRÎNJALĂ, R. 263, 432).

⁴ Probabil în legătură cu *ungurenesc, unguorean*, făcînd aluzie la faptul că ciobanii români transilvăneni se însoară mai tîrziu.

⁵ Cf. D. Birsan, *False diminutive*, în S. F. C. III 96.

Flăcăie s. f. timpul cît stă necăsătorit un flăcău (RĂDULESCU-CODIN). *Se gindea la o iubire veche din tîntia lui flăcăie.* SADOVEANU, ap. CADE.

Flăcăielesc, -euscă adj. de flăcău (SD).

Flăcăime s. f. (colectiv) flăcăi mulți. *A dat repede zvon... să se strîngă toată flăcăimea.*

I. CR. I 3. Și : *flecăime* (ARHIVA, XIV 21).

Flăcăiit s. flăcăie (PASCU, s. 108).

Flăcăneală s. (cu nuanță afectivă, în adresare atît băieților cît și fetițelor) băiat mai mărișor, cuminte, isteț, frumos (dar și cu nuanță peiorativă la adresa flăcăului) ¹.

Flăcăuan s. m. (cu nuanță dezmiertătoare) flăcău ceva mai răsărit ; băietan, băiețandru. Și : *flăcăoan*, (neobișnuit) *flăcăian* (DA).

G E A M Ă N (-Ă)

(adj. și subst.)

Denumește pe copilul (frate sau soră) născut deodată cu altul, din aceeași mamă. *Deacă auzi Nemitor că e grea, puse de o păziidă, pînă cînd născură doi geameni.* MOXA, ap. GCR. I 59. *Thoma... cela ce se chiamă geamăn.* BIBLIA (1688), 830. Cu suf. -ar : sg. *gemănări*, pl. *gemănari* (MARIAN, NA. 59) ².

Mai des e întrebuintat în compuse (cu funcție atributivă). *Semănam așa de bine de parcă erau două surori gemene.* GANE, ap. CADE. *Fă-mă, tată, ca să-i seamăn, Ca frate cu frate geamăn.* ZANNE, P. II 272.

L o c. a d v. și a d j. **De gemene, de-a gemenea, a gemenea** ³. *Face doi feș[i] de geameni.* DOSOFTEIU, V. S. 151. *Tot de gemene se năștea, parte bărbătească și femeiască.* N. COSTIN, LET. I 47. *O femeie a născut o dată doi copilași de-a gemenea.* MARIAN, O. I 7. **A gemine** (BULL. LINGU. IV 146).

Derivat verbal : **ingemănă** vb. I tranz. și refl. a se îmbina, a se uni. Cf. port. (dial.) *genear* 'halbieren' (REW 3723).

Sub formele citate, termenul este cunoscut pe întreg teritoriul dacoromân (parțial și în aromân : *dzeamin*, -ă DALAMETRA ; cf. MIHĂILEANU ; T. PAPAĞAGI, D.) ⁴, ALR I/II, h. 210 „Gemeni”. Singularul e rar întrebuintat, iar în unele localități nu se întrebuintează de loc.

În on. : **Geamănul, Geamăn, Gemen/e, Geamără, Jemerești, Geamiră, Jenăroaia, Gemănaru.** CDO.

Prin analogie termenul e aplicat și în alte domenii. Cf. DA.

Etimologic : < lat. *geminus*, -a, -um (DA). E răspîdit (parțial) și în romanitatea apuseană (REW 3723).

¹ Florica Dimitrescu, *Note lexicale și etimologice*, în SCL IX, nr. 2, p. 266 ; cf. și J. Byck, *Le féminin péjoratif*, în BULL. LINGU. I 109.

² Formele de sg. *gemen*, *gemene* sînt refăcute după pl. *gemeni*. Cf. J. Byck et A. Graur, *L'influence de pluriel sur le singulier*, în BULL. LINGU. I 15, 42.

³ E o adaptare la cunoscuta construcție adverbială : *de asemenea, de-a surda, de-a ascunsele, de-a fetea*.

⁴ Sinonime în sudul Dunării : în a r. : *bițași* (GR. S. IV 60, cf. DA-LAMETRA ; T. PAPAĞAGI, D., ALR I/II h. 210, pct. 09) < alb. *binjac*, *binjoke*, idem ; cf. it. *binati* BATTISTI, AVV. 68 ; *didimarcu* pl. *didimači* (ALR. I/II h. 210, pct. 08) cf. gr. *διδυμάρικος* 'gemeni' ; în m e g l. : *bliznac*, pl. *bliznaș* (id. ib. pct. 012, 013, cf. CAPIDAN. MG. III 42) ; *pliznac*, pl. *pliznași* (PAPAĞAGI, M.R. 143) < bg. *bliznats* 'idem' ; în i s t r. : *dvorec*, pl. *doiși* (DENSUSIANU, ANT. 72, 115, cf. ALR I/II h. 210) < s. -cr. *dojac*, *dojci*.

NEPOT

Cele mai cunoscute sensuri, foarte răspândite, sînt mai ales 'fiul fiului sau al fiicei cuiva (în raport cu bunicii)'¹, 'fiul fratelui sau al surorii cuiva' și 'fiul unui văr sau al unei verișoare (în raport cu aceștia)'². *Nimenea nu va fi să stea dreptu tine ... nici tată-tău, nici muma, nici feciorulū, nici fata, nici nepoți-ți.* CORESI, EV. 57. *Ca să fie iuzbașii Constandin de moșie și feciorilor lui și nepoților și strenepoților* (Document 1641), ap. TDRG. *Bunicul meu David ... a zis ... am să iau nepotul cu mine.* CREANGĂ, A. 18. *Cîți ai avea azi Dumneata Nepoți, să-ți zică: Moșu.* GOGA, P. 49. *Dragii moșului nepoți și nepoate.* ISPIRESCU, ap. CADE. *Nepotul e salba dracului.* ZANNE, P. IV 491.

Cu accepțiunea de 'fiul fiului' este redat în ALR I/II, h. 171 „Nepot”, prezentînd o uniformitate lexicală completă pe întreg teritoriul limbii române³, cf. și ar. și megl. *nipot*, istr. *nepot* și *neput*. Cf. T. PAPAHAĞI, D.; CDDE; POPOVICI, D. R. 129. (Istr. *néput* din ALR I/II h. 171, pct. 01 < s.-cr. reg.) Acest termen păstrat din latină n-a avut un concurent care să-i diminueze vitalitatea⁴, fie din motive semantice (căci avea un înțeles precis), fie din motive psihologice sau mai bine-zis afective, căci se observă ușor că, în general, în limba română au rămas majoritatea termenilor de înrudire mai importanți din limba latină.

Termen păstrat în întregă romanitatea: lat. *nepos*, -*ōtem* cu sensul de *Enkel* și *Neffe* din germană; în limba română **nepotus* > *nepot* (cf. REW 5890, 5893; TAPPOLET, 85—91, 109—114; BOURCIEZ, EL. 230; CDDE⁵).

În unele texte apare adeseori complinit cu „de frate”, „de soră”, „de văr”, „de verișoară”, evident, în scopul unei mai bune precizări. *Pomenirea direptului Avraam și a lui Lot, nepotului său de frate*⁶. DOSOFTEIU, ap. TDRG. *Și era ficior de suflet, fiind nepot de soru* (a. 1784). GCR, II 135. *Împăratul Verde nu cunoștea nepoții săi [de frate].* CREANGĂ, P. 183. În câteva puncte din ALR I/II h. 171: *nepot de fecior*.

¹ În documentele noastre vechi numit *nepot de copii*. Cf. COSTĂCHESCU, 215.

² La Romani, în epoca veche, *nepos* și *neptis* desemnau numai pe 'nepotul (sau nepoata) de bunici', *nepos ex filio* sau *ex filia*. Sensul de 'neotă (de unchi' e atestat după epoca lui Augustus, iar sensul general de 'urmași' *nepotes* apare la Vergiliu (DELBRÜCK, 470).

³ Numai în pct. 02 (istr.) avem termenul *unuc* (cf. și POPOVICI, R. D. 162; PUȘCARIU, ISTR. III 124), la MAIORESCU, ISTR. 120 (în Schitazza) prescurtat *nuc* < s.-cr. reg. *unuk*; cf. și s.-cr. reg. *vnuk*. Alte sinonime numai în acest dialect: *obnuku* (PUȘCARIU, *op. cit.*; cf. FĂT-FR. VII 7) < s.-cr. reg. *obnuk*; cu var. *odnuc*; *bratn* (PUȘCARIU, *op. cit.*, cf. POPOVICI, D. R. 129) < s.-cr. reg. *bratan*; *șestrić* (PUȘCARIU, *op. cit.*) < s.-cr. reg. *sestrieć* 'sororis filius'.

⁴ *Nepot* apare de vreo 15 ori în documentele slavo-române din sec. XV, pînă la sfîrșitul domniei lui Ștefan cel Mare. S-a recurs la acest „românism” deoarece noțiunile slave corespunzătoare nu nuanțau destul de precis acest termen în diversele sale funcții. Cf. Gh. Bogaci, *Românismul nenom în documentele slavo-române*, în ARHIVA XLVI (1939), p. 282—283; cf. I. Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare (Documentele ...)*, vol. II, București, 1913, p. 608; COSTĂCHESCU, I. 230, 231; II 458.

⁵ Din limba română a pătruns în bg. *nepot* (ARHIVA, XVI 368; cf. Stoiko Stoikov, *Румънски влияния в лексиката на българския банатски говор*, în OMAGIU, I. 824, 830); apoi în ucraineană: *nepit* (în BALKAN-ARCHIV, II 139; cf. Emilian Popowicz, *Rutenisch-deutsches Wörterbuch*, Berlin-Schöneberg, 1911, s.v.); în graiul ceangău: *nyépot*, în fondul principal de cuvinte (MÁRTON, P. 561, 564; cf. WICHMANN, 106; SCL VI, nr. 2, 355).

⁶ În ar. *nipotu-di-frate* (MIHĂILEANU).

Prin generalizare, numirea a ajuns să fie dată tuturor descendenților, indiferent dacă aceștia nu mai erau „nepoți” propriu-zisi¹. *Iară a lui Avraam și ai lui Iacovu nepoți cheamă-se pre ei Iudei*. CORESI, EV. 136. *Carele cu suspinurile altora zidește casă, nu-i vor viețui nepoții într-însa*. TICHINDEAL, ap. GCR, II 212. *În fiecare văd un nepot de-al lui Horia, de-al lui Iancu*. BENIUC, v. 27. Cf. ALR I/II, h. 173, pct. 414, unde *nepoți* apare ca sinonim cu *moștenitori, urmași, neamuri*.

Termenul se mai întrebuințează (des prin Transilvania) și în adresare de către un bătrîn față de un tînăr (chiar dacă acesta nu-i este rudă; vezi și invers referitor la *unchi, moș* sau *mătușă*). *În ce te bizui de te îndârjești așa, nepoate?* [zicea bătrînul care dăduse drumul la pupăză]. CREANGĂ, A. 57. La baza acestei accepțiuni stă intenția de a crea o atmosferă amicală, familiară între persoanele în cauză, o tendință des întilnită și firească în domeniul termenilor de înrudire.

Sensul de ‘fin’ (copil în raport cu nașa care l-a botezat) din ALR I/II, h. 218, pct. 65, 103 (în pct. 270: *fin* și *nepot*; în pct. 360: *nepot de fin*) este în legătură cu obiceiul (cunoscut și în jurul Năsăudului), potrivit căruia noul născut este dus la botez atît de către nașa, cît și de către moașa („sage-femme”) părinților acestuia. Pentru *moașă* pruncul este *nepot*, iar pentru *nașă* el este *fin*. Astfel cei doi termeni au ajuns să se confunde sau să devină sinonimi.

Dar extensiunea de sens merge și mai departe. *Moașa* care asista odinioară la naștere (nu moașa oficială sau cu diplomă) numește *nepot* atît pe tatăl noului născut cît și pe copilul acestuia (MARIAN, NA. 153). În părțile Năsăudului moașa îi zice copilului *nepot* numai aproximativ un an după naștere (pe urmă i se adresează pe nume), dar părintelui său îi zice *nepot* toată viața. [Moașa] o pune [masa] la capul nepoatei și a nou-născutului său nepoțel. MARIAN, NA. 153. Copilul moșit se mai numește și *nepot-de-buric* (H. IX 62, prin Gorj și Mehedinți); cf. și: Xenia Costa-Foru, *Cercetarea monografică a familiei*, București, 1945, p. 70; LIUBA-IANA, M. 25, fiindcă moașa lega buricul copilului.

Și acest cuvînt (încadrat în categoria întii a fondului nostru principal lexical; cf. GRAUR, î. F. PR. 142) are o serie de derivate — aproape toate hipocoristice, dată fiind situația „privilegiată” a nepotului în cadrul familiei, dragostea și afecțiunea părinților și în special a bunicilor pentru el.

Nepotaș s. m. nepoțel (ALR I/II h. 171, pct. 278 și pct. 273 — în note).

Nepotuc s. m. ² nepoțel (LM).

Nepotuț s. m. nepoțel (LM).

Nepoțel s. m. (hipocoristic)³ 1. fiul fiului sau al fiicei. *Dragii moșului nepoței și nepoțele*. ISPIRESCU, ap. CADE; 2. (în adresare) *După ce mîncă și se sătură se puse la vorbă cu unchiașul... — Să vezi dumneata, nepoțelul moșului, această împărăție a fost și ea odată mare!* ISPIRESCU, L. 101.

¹ Cf. pt. sensul similar din limba latină: ERNOUT-MEILLET, 633.

² Cf. în megl.: *nipotăuc, nipuțac* (CDDE), iar în a. r.: (colective) *nipuț'le, nipuț'le* (T. PAPAHAĞI, D.).

³ Cf. istr. *nepoțichiu* (MORARIU, CIR. I 98).

Nepoțese, -ească adj. de nepot, relativ la nepot (LM).

Nepoți vb. IV. a numi pe cineva nepot (LM).

Nepoție s. f. (învechit) calitatea de nepot (vorbind despre gradul înrudirii). *Spitele nepoției* [sînt] *feciorul și fata, nepotul și nepoata*. PRAVILA GOVORA, ap. TDRG.

Nepurcel s. termen glumeț rezultat din *nepot* + *purcel* sau din *nepoțel* + *purcel*¹. *Cînd mă vedea* [moș Chiorpec] *intrînd pe ușă, îmi zicea cu chef: he, he, bine ai venit nepurcele*. CREANGĂ, A. 46.

Nepotism² s. m. (creație literară; frecventă în societatea burgheză) protecție nemeritată acordată rudelor de către o persoană influentă. *Nepotismul, favoritismul au ajuns la culme. Nașterea își însușește drepturi, iar meritul zace uitat*. I. NEGRUZZI, IV 325, ap. DA ms. Cf. fr. *népotisme*.

Derivarea cu prefixe și nuanțările de intensificare ale acestora ne introduce în gradarea genealogică descendentă a termenului nostru³.

Strănepot⁴ s. m. „arrière-petit-fils” (CDDE). *Cei de jos ... se cheamă coconii mici, nepoții miei și strănepoții miei*. ÎNDREPTAREA, ap. TDRG; cf. ALR I/II h. 171, pct. 370.

Răznepot s. m. strănepot (S. F. C. I 22, 38).

Prestrănepot s. m. „arrière-arrière-petite-fils” (CDDE). *Fiind eu... prestrănepot a lui Șanta Gheorghie*. BÎRLEA, î. 208.

Străstrănepot s. m. (cu repetarea sufixului pentru întărire) [copilul din strănepoți (ALR I/II, h. 171, pct. 370 — în note).

Răsstrănepot⁵ s. m. (cu dublarea prefixului) străstrănepot (ROSETTI, P. 143). 3

NEPOATĂ!

Femininul (< lat. *neptia*, **nepta*, *nepota*; cunoscut întregii romanității)⁶ lui *nepot* are, cum e și firesc, sensuri și accepțiuni⁷ paralele:

¹ Al. Graur, *Deraieri lexicale*, în *Buletin științific al Academiei R.P.R.*, tom. I (1949), nr. 2, p. 141.

² Pentru nuanțarea sufixului cf. Jana Albin, *Sufizele -ism și -ist*, în S.F.C. I 124, 129—130.

³ Și în limba latină gradarea de la *avus* a trecut și asupra lui *nepos*: *pronepos*, *abnepos*, *adnepos*, *trinepos* (DELBRÜCK, 480; cf. ERNOUT-MEILLET, 634).

⁴ În ar. *strânipol*, iar *paranipol* ‘nepot adoptiv’; cf. gr. *πάρανεπιός*; megl. *prinipol* ‘arrière-petit-neveu’ (CDDE, cf. PASCU, D. I. 127; T. PAPAHAĞI, D.).

⁵ Întrebuințat des la pl., ca și cosemanticul său *prestrănepot*, ca formulă stereotipă în aproape toate documentele de danie, schimb de moșii sau de sate, întăriri etc. Cf. COSTĂCHESCU, I, II; I. Bogdan, *Documentele ...*, I 368, II 139, 161, 250 etc.

⁶ I. A. Candrea, *Din epoca de formațiune a limbii române*, în *Bul. Soc. Fil.* I, 24, București, 1905; cf. REW 5892, 5893, 5893 a; TAPPOLET, 85—91, 109—114; CDDE; BOURCIEZ. ÉL. 230. În limba română *nepoată* e derivat de la *nepot*; cf. GRAM. ROM. I 130; GRAUR, S. L. 476. Forma *nepoală* dată de REW nu există. (Cf. Al. Graur, *Corrections roumaines au REW*, în BULL. LINGU. V, p. 107; id. ib. în BULL. LINGU. VIII 220.)

Din limba română termenul a pătruns și în limba maghiară: *nepolya* (CDDE) și *nyepota* (Damian I, *Adatok a magyar-román. kölcsönhatáshoz*. Budapesta. 1912, p. 44), apoi în graiul ceangau; *ñipotă* (WICHMANN, 106) și (reg.) în bulgară: *nenoma* (cf. Stoiko Stoikov), *op. cit.*, p. 824, 827, 830).

⁷ Ca și cosemanticul său masculin, *nepoală* apare într-o serie de documente slavone din sec. XV în locul termenilor slavi corespunzători. Cf. I. Bogdan, *Documentele ...*, I p. 224, 347, 355, 376, 509; II p. 26, 55.

'fiica fiului sau a fiicei cuiva (în raport cu bunicii)'. *Adecă eu Ilina, nepoata lui Ion Craveci Oțici, fata Măriei și a popei lui Gavril Oțici protopopul* (Doc. a 1646), ap. DA ms. Cu acest sens e cunoscut ca unicul termen pe întreg teritoriul limbii române (vezi ALR I/II h. 172), inclusiv două din dialectele sud-dunărene: ar. și megl. *nipoată*. (Istr. *néputa*, pct. 01 < s.-cr. reg.) În pct. 02, istr. *unuca* (cf. POPOVICI, D. R. 162; JAHRESBER. VI 282), în Schitazza (scurtat) *nucă* (MAIORESCU, ISTR. 120). Alte sinonime numai în acest dialect: *obnuke* (PUȘCARIU, ISTR. III 124; CANTEMIR, T. 173); *bratane* (PUȘCARIU, ISTR. III); *șestrițne* (id. ib.; cf. JAHRESBER. VI 356) < s.-cr. reg. *sestrična*; la CANTEMIR, T. 181: *stricine* (vezi și *Nepot*).

Tot atât de cunoscut e și sensul 'fiica fratelui sau a surorii cuiva'; (mai puțin frecvent) 'fiica vărului sau a verișoarei' *Elisabetha și Salomia... nepoatele soruței Annei de surori*. DOSOFTEIU, v. s. 102. *Creșteți flori și nu-nfloriți, Că mie nu-mi trebuși, Că n-am frați să vă-ngrădească, Nici surori să vă plivească, Nici nepoate să vă poarte*. JARNÍK-BÎRSEANU, D. 210. În ALR I/II, h. 78, pct. 158 găsim termenul *vară* sau *verișoară* a doua alături de *nepoată de verișoară*; *nepoată de văr* (cf. I. Bogdan, *op. cit.*, I 350).

(Rar; colectiv) 'Urmașă, descendentă'; (ironic), vezi EMINESCU, P. 247, ap. DA ms.

(Popular) În adresare (o persoană mai în etate către o fată sau femeie tânără); (glumet). *Dragale mele, nepoate, Nu vă pot juca pe toate*. JARNÍK-BÎRSEANU, D. 362.

Sensul de 'fină' al lui *nepoată* (în raport cu nașa de botez) îl atestă ALR I/II, h. 219, în pct. 65 și 103, iar în pct. 360 s-a precizat: *nepoată de fină* (vezi, mai sus, și *nepot*).

Tot *nepoată*¹ este numită de către moașă ('sage femme') atât lehuza (cf. MAT. DIALECT. I, 262) cât și nou-născuta acesteia (MARIAN, NA. 54); aceasta din urmă se mai cheamă și *nepoată-de-buric* (id. ib. 42). *Ilinca mi-i nepoată, ie ca și a mea, de când i-am tăiat buricul mi-a fost dragă*. CONTEMPORANUL, VI 5. În părțile Năsăudului moașa îi spune lehuzei *nepoată* nu numai timp de 40 de zile după naștere (vezi MARIAN, NA., 153), ci toată viața, iar copilei nou-născute îi zice *nepoată* numai aproximativ un an după naștere (pe urmă îi spune pe nume). Această denumire implică în ea și un conținut afectiv față de tînăra „nepoată”.

Derivatele de la *nepoată*, ca și la sinonimul său masculin, sînt aproape toate hipocoristice. Sufixele diminutive conțin și aici o pronunțată nuanță afectivă pe care o împrumută cuvîntului.

Nepotiță s. f. (în adresare către o fată mai mică) nepoțea (ALR I/II h. 172, pct. 96, în note).

Nepotucă s. f. nepoțică (CANDREA, Ț. o. 82). În megl. *nipoatićcă*, *niputićcă* (CDDE).

Nepotuță s. f. nepoțea (LM).

Nepoțea, -ică s. f. 1. fiica fiului sau a fiicei cuiva. *Și când fu de 20 de ai fata, nepoțeaua sa Maria, fu prelestită și căzută în păcate*. DOSOF-

¹ Acest sens s-a găsit, mai nou, și în Țara Hațegului de către cercetătorii Institutului de lingvistică din Cluj.

TEIU, v. s. 92; 2. urmașă, descendentă. *Stai de nu ne săgeta, Că noi ți-ești om da Surioara soarelui, Nepoțica zânelor, Frumoasa frumoaselor.* TEODORESCU, P. P. 81; 3. adresare către o femeie sau fată tânără. *Și-a strâns nepoți și nepoțele, Tot copile frumoșele.* MARIAN, s. I 27.

Strănepoată s. f. „arrière-petite-fille” (CDDE). *Sora Aricioaiei, nepoata lui Miron, strănepoata lui Vlaico șetrariul* (Document a. 1614), ap. TDRG; cf. ALR I/II, h. 172, pct. 370, în note; cf. ar. *strănipoată* (PAPAHAĞI, B. 102, 704) și *paranipoată* ‘nepoată adoptivă’ (T. PAPAHAĞI, D.); megl. *prini-poată* ‘arrière-petite-niece’ (CDDE).

Prestrănepoată s. f. „arrière-arrière-petite-fille” (CDDE).

Răsrăstrănepoată (cu dublarea prefixului) MARIAN, n. 63.

Derivate cu prefixe:

Nepurcică s. (hipocoristic; glumeț) (contaminare din nepoțică + purcică). Cf. SCL VII, nr. 3–4, p. 219.

II

RUDENIA DE SÎNGE
ÎN LINIE COLATERALĂ
(Alianță)

FRATE

Cuvîntul face parte din categoria întii a fondului nostru lexical moștenit din fondul principal al limbii latine (GRAUR, î. F. PR. 26, 50, 68, 72, 101, 132, 142) și este comun tuturor dialectelor românești¹:

Denumeste persoana de sex masculin, considerată în raport cu altă persoană (fără deosebire de sex), născută din același tată și din aceeași mamă, sau din unul din aceștia doi. *Mic era întru frații miei, și mai tăraru întru casa tatălui meu.* PSALT. 309; cf. MOXA T 452, ap. DA. *Și împăratul, fratele craiului, se numea Verde Împărat.* CREANGĂ, P. 183. *Pe din jos de Orăștie, Vin doi frați din cătănie, Și fratele cel mai mare, Grăiește cu multă jale... Dar fratele cel mai mic... Mîna-n șale că punea.* JARNÍK-BİRSEANU, D. 310. *Sîntem frate și soră.* CADE, ALR I/II, h. 159. „Frate”, aduce mărturia unei perfecte unități lexicale în toate dialectele și graiurile limbii române, o dovadă de consistența familiei dintru început la români².

Pluralul *frații* (cu sens colectiv) denumește ființe de sexe diferite, frații și surorile de sînge; cu acest sens este atestat și termenul latin corespunzător, *fratres* (ERNOUT-MEILLET, 370), continuat și în limbile romanice. (Cf. Cr. Nyrop, *Grammaire historique de la langue française*, IV 179.) *Nu se află adevărat Frați să se fi cununat.* ALECSANDRI, P. P. 27.

În adresare termenul *frate* are mai multe nuanțe și accepțiuni, atît în atmosfera familială cît și în cea a prieteniei, înțeleasă în sens mai larg, de apropiere între persoane pentru care avem aproape aceeași dragoste ca pentru un frate, depășind deci sfera rudeniei propriu-zise, dar încadrîndu-se totuși în ea din cauza sentimentelor de umanitate care le cuprinde³.

¹ În a. r. : *frate*, în i. s. t. r. : *frăți*, în m. e. g. l. : *frati*. Descendenții lat. *frater*, -rem sînt răspîndiți și cunoscuți în întreagă Romania (REW 3485; cf. BOURCIEZ, ÊL. 180; BATTISTI, AVV. 173; VIDOS, M. 81–82, cf. și Matteo Bartoli, *Caratteri fondamentali della lingua nazionale italiana e delle lingue sorelle*, Torino, 1936, p. 71, 72, 91). Catal. *germà*, sp. *hermano* și port. *irmão* sînt continuatorii adj. *germanus* din formula *frater germanus* ‘frate bun, adevărat, drept’ (cf. IORDAN, ÎNTR. 128).

Scindarea în termenii secundari *frater germanus* și *frater consobrinus* (cf. fr. *cousin*; ar. *cusurin*) apare în perioada descompunerii matriarhatului, căci lat. *frater* a însemnat inițial ‘membrul frăției, al comunității’, cf. A. Isacenko, *Индоевропейская и славянская терминология родства в свете марксистского языкознания*, în „Slavia” XXII (1953), p. 58.

² Pentru rectificarea unor antroponimice în legătură cu *frate* în aromână, cf. N. A. Constantinescu, *Revizuirei antroponimice*, în L. ROM. XI, nr. 5, p. 527.

³ Cf. Dr. Fr. Misteli și Dr. N. Steinthal, *Charakteristik der hauptsächlichsten Typen des Sprachbanes*, Berlin, 1893, p. 1–2.

În comparație cu ceilalți termeni de înrudire, se pare că acest cuvânt și-a lărgit cel mai mult sfera, dar tocmai din acest motiv și-a pierdut, în bună parte, conținutul semantic.

Menționăm valorile variate ale cuvântului întrebuițat ca adresare și raporturile pe care le stabilește:

a) Termen de adresare între cei de o etate (H. XVII 146—147, în Maidan-Banat; cf. LIUBA-IANA, M. 4).

b) Numire și termen de adresare a haiducilor între ei (provenit probabil din „frăția de cruce” obișnuită în haiducie). *Frunză verde de agude, Ian vezi, frate, ce s-aude? Graiul dulce-a mîndrei mele, Ori zgomot de potiri grele?* ALECSANDRI, P. P. 257. *Hai deți, frate, de pe-aici Că nu-i bine la potici, Frunza-n codru s-a rărit, Satele s-au înmulțit, Potirile s-au pornit.* id. ib. 258. *Prin cei nouă munți, Prin cei nouă brazi, Se plimb' nouă frați.* TEODORESCU, P. P. 51 (din nota culegătorului reiese că cei nouă frați erau „frați de cruce, haiduci”); cf. id. ib. 584.

c) (Astăzi, des în Transilvania) Cuvînt de adresare unui prieten sau mai multora, indiferent de sex, exprimînd iubirea față de ei¹. *Acum socotiți fraților, devreme ce cei mai mari nu-și țin jurămîntul.* NECULCE, LET. II 334. *Cale bună măi muntene! Mulțămim, frate Codrene!* ALECSANDRI, P. P. 86. *Cu grai neliniștit zise fie-sei: Bine, frate dragă, toți te-au sărutat?* SPIRESCU, L. 377. *Foaie verde trei grante, Hai să ne unim, măi frate, Eu țaran, tu muncitor Să-nflorească-al nostru spor.* (Creația nouă populară, în SCLF I, 1952, p. 209²).

Prin această prismă a afectivității și dragostei se explică și sensul de ‘iubit, draguț’ al lui *frate*. *Bade, frate de departe, Nu-mi trimite dor de moarte, Trimite-mi mai puțintel Și vină și tu cu el.* P. P. Com. DOINA GRECU, Banat.

În Muntenia se întrebuițează la vocativ împreună cu adjectivul posesiv. *Și mi-i luași dintr-odată, măi frate-meu.* VISARION, ap. BUL. FIL. VII—VIII, p. 9³.

Tot în această accepțiune cuprinde pe vecinii sau chiar locuitorii unui sat. *Și la această tocmeală fost-au oameni buni mărturia: Tatul din Beleți și Radu de colé i Șerban de acolo i Pîrvu și Stan vâtaful din București și Dumitrașco paharnicul și alați frați, care ș-or pune iscălitura mai jos.*

¹ Ca termen de prietenie se întrebuița și în limba latină vezi ERNOUT-MEILLET, 370. În adresări către persoane ce nu ne sînt rude se găsește și în Istria, sudul Italiei, vechea franceză și vechea provensală (REW 3485). La fel în ar. *frate*; în alb. *veța*!; ngr. *αδελφέ*!; bg. *brate!*, *brajno!* Cf. Per. Papahagi, *Parallele Ausdrückeredensarten im Rumänischen, Albanischen, Neugriechischen und Bulgarischen*, în JAHRESBER. XIV (1908), p. 125.

² Sentimentul de prietenie exprimat prin cuvîntul *frate* a trecut adesea mai departe în diverse locuțiuni, proverbe sau zicători: *Fratele, frate, la necazuri să s-arate.* ZANNE, P. VIII 628. *A se iubi ca frații.* CADE. *Frate, nefrate, dar brînză-i pe bani.* DA. *Frate, frate, dar pîta-i cu bani, bărbate!* CREANGĂ, P. 38.

³ Ca și formele: *mamă-sa, mă-sa, tată-so* și în forma *frate-so*, pronumele posesiv se apropie oarecum de sensul unei particule, avînd rolul de pronume însoțitor și formează împreună cu substantivul o unitate lingvistică. Acest fenomen este păstrat încă din limba latină și are reflexe și în alte limbi romanicе. În sardă: *fradi-tu*; în dalmată: *el frutro-si, el tuta-su* (cf. R. G. Piotrovski, *Формирование артикля в романских языках*, Moscova—Leningrad, 1960, p. 6—7).

Doc. sec. XVII (CUV. D. BĂTR. I. 101—102); cf. P. P. Panaitescu, *Obștea...*, p. 40, 41.

Printr-o extensiune mai largă, sentimentul de *frate* poate să cuprindă și popoarele vechi sau prietene¹; cf. FOLC. TRANS. II 574. Expresia: *popor frate* e întrebuințată des în publicistica actuală ca rezultat al relațiilor de prietenie sinceră și dezinteresată între popoarele socialiste (L. ROM. VII, nr. 4, p. 120). Un sens și mai larg cuprinzător are expresia: *om-frate*. La *Universitatea Popoarelor operează direct zîmbetul omului, al omului-frate, al omului om* („Gazeta Literară” 366, 16. III. 1961).

d) Folosit ca adresare către cititor sau interlocutor (des fără precizarea persoanei) pentru a atrage atenția asupra celor spuse. În astfel de cazuri termenul este întrebuințat la vocativ, pierzîndu-și adesea înțelesul pur lexical și devenind mai curînd interjecție de adresare. *Umblă, frate, mîndrul soare, Umblă, frate, să se-nsoare*. ALECSANDRI, P. P. 27. (Leonida către soția sa): *D-apoi bine, frate, pînă cînd tot rabdă azi, rabdă mîine?... că nu mai merge.. domnule...* (I. L. Caragiale, *Conu Leonida față cu reacțiunea*).

e) Întrebuințat în trecut în titulaturi ca formulă de adresare între boieri sau capii orașelor implicînd ideea unei egalități a condiției sociale. *Ai noștri cinstiți frați dumnealor Cantemir și alți boieri cari dumneavoastră sînteți instrăinați din ocini*. (Doc. a. 1683), ap. DOCAN, *Frate*, în ARHIVA, 1900, p. 422—424. *Al nostru întru tot cinstit bun frate și mare priiatin...* *birăul și județul... cetăți a Bistriței* (a. 1638). IORGA, D. B. I 62².

f) Termen de adresare a soțului (de căsătorie) către soție și invers, sau chiar al femeilor între ele (IORDAN, ST. 117). *Nu trebuie să te superi, frate, zise după cîtva timp coana Sevastița către soțul ei. Știi, așa sînt copiii*. C. NEGRUZZI, ap. TDRG.

g) Fără a fi folosit întotdeauna ca termen de adresare, dar arătînd o afinitate sufletească între persoane, tot în atmosfera semantică a prieteniei se încadrează și sensul de ‘tovarăș, firtat, prieten’ al lui *frate*, sau ‘indivizi aparținînd aceluiași popor’. *Eu ți-s frate, tu-mi ești frate, În noi doi un suflet bate!* ALECSANDRI, P. A. 105, ap. DL³. Ca termen de prietenie și adresare (în limba de comandă a soldaților) s-a întrebuințat și în limba latină (ERNOUT-MEILLET, 370; cf. P. Năsturel, *Torna, torna, fratre*, în *Studii și cercetări de istorie veche*, tom. VII a 1956, nr. 1—2, p. 179—186; PHILIPPIDE, O. R. I 504—508; Al. Rosetti, *Despre torna, torna, fratre*, în

¹ Cf. Octavian Gidei, *Frăția de cruce și frăția de moșie*. Huși, 1938, p. 4.

² Pentru astfel de formule de reverență (care apar frecvent în traduceri) vezi I. Bogdan, *Documentele...*, II p. 336, 370; I. Lupaș, *Documente istorice transilvane*, Cluj, 1940, p. 68, 415; P. P. Panaitescu, *Documente slavo-române din Sibiu (1470—1653)*, București, 1938, p. 11, 14, 17, 18, 25, 27, 28, 33, 34; Șt. Nicolescu, *Documente slavo-române cu privire la relațiile Țării Românești cu Moldova și Ardealul în sec. XV și XVI*, București, 1905, p. 8—9.

³ Prin analogie, în mod figurat, se aplică (rar) și la animale sau ființe neînsuflețite, pentru care se arată un atașament sufletec deosebit. *Iar pe negrul sprintenel, Îl face frate cu el, Că romănu-i frate bun Cu-orice cal viteaz nebun*. ALECSANDRI, P. P. 81. *Codrute, frate cu mine, Nu mă spune către nime C-am trăit o vară-n tine*. FOLC. TRANS. I 265. *Frate, frate, de stejar, Lasă-mă să-mi tai un par*. P. P. Pentru a obține efecte stilistice îl întrebuințează Octavian Goga în poezia *Oltul*, adresîndu-se acestui rîu: *Tu, frate plinsetelor noastre Și răzvrătirii noastre frate*.

Omagiu lui C. Daicoviciu, 1960, p. 467—468). Această atestare la cronicarii Theophylactos și Theophanes (sec. VI) poate fi socotită ca cea mai veche urmă de limbă străromână¹.

h) În stil bisericesc, toți creștinii sînt considerați ca *frați* (întru Hristos). *Nu vă clevetireți urulu alaltu, frați!* COD. VOR. 129. Adresare (titlu care și-l dau călugării între ei : „*Cum te mai simți, frate Paisie?*” *îl întrebă unul din monahi*. C. NEGRUZZI, I. 160, ap. DA. Această numire desigur a avut influență asupra răspîndirii accepțiunii cuvîntului *frate* în graiul comun. *Dușulescu s-a făcut frate la schitul de la Durău*. VLAHUȚĂ, D. 101, ap. DA.

Prin lărgirea sferei, termenul *frate* a ajuns să denumească și alte raporturi de înrudire, care desigur au la bază tot o nuanță de dragoste sau o simpatie deosebită².

a) Cu sensul de ‘cumnat’:

Acest sat l-am dăruit fratelui și cumnatului meu Vasile Costachi vel vornic și surorii mele Catrinii (Doc. a. 1671, în ARHIVA, XI 222). *Bun sosit frate cumnate, Ai venit pe neașteptate, Dar unde ți-e soțioara, Ce ne-ai făcut sorioara?* ALECSANDRI, P. P. 153. *Fratele, zice nora la frații bărbatului ei*. NOVACOVICI, FOLK. 153. *La cumnat îi mai zicem frate*. BULL. LINGU. V 147.

b) Sensul de ‘văr primar’ s-ar putea să fie un calc după rus. *двоюродный брат* ‘văr’. De altfel în limba rusă *брат* = 1. frate; 2. văr (Com. acad. E. PETROVICI).

Într-un zăpis de danie din 12 aprilie 1637: *Adecă eu Sofronie... am dat ș-am dăruit partea noastră de ocină câtă se va alege din săliștea Dădeștilor, fratelui nostru Dumitru Buhuș vistiernic, ca să-i fie dumisale dreaptă ocină și dare de la noi*, în ARHIVA, XI 224.

(Din genealogia publicată se constată că Sofronie și D. Buhuș erau veri primari; mamele lor fiind surori³.)

Termenul *frate* avînd ramificații atît de numeroase, e natural ca și *compusele* pe care le formează să prezinte o floră semantică bogată și variată.

¹ Forma *fratre* se găsește și în vechi inscripții africane. Cf. M. L. Wagner, *op. cit.*, p. 12.

² Sensul special de *frate* = coproprietar, atestat de DA în Banat, dar cunoscut și nouă de prin părțile Năsăudului, este o înrudire spirituală creată artificial (un fel de adopțiune) și întărită uneori prin forme legale. Scopul ei era de a păstra sau mușteni în comun diverse proprietăți.

³ *Frata* în alte domenii decît al înrudirii: în agricultură se numesc „frați” odraslele ieșite la rădăcina porumbului. Sinonime: *p u i, c o p i l e ț i*. *Nu există fel de porumb care să dea frați așa de mulți*. GAZETA SĂTEANULUI. ap. TDRG; cf. ALR II₁ h. 103, pct. 605; *Singe de nouă frați*, product vegetal rășinos recoltat de pe fructele arborelui *Calamus draco*, ap. CADE. (Bot.) *Fratele briboiului* = briboi (Z. C. Panțu, *Plantele cunoscute de poporul român*, București, 1929, s.v.); *Trei frați*, numele plantelor: *Menyanthes trifoliata* (Trifoște) și *Viola saxatilis* (Micșunele gălbioare) (ap. id. ib.); *Trei frați-pătați*, numele altor flori înrudite (id. ib.). În argou: *Frata* = grănicer; soldații grăniceri pe care contrabandiștii de pește îi cumpără cu bani (NUL. FIL. IX 109). *Fratele label* = patru; *fratele cernichii* = șapte; *fratele grubei* = nouă (BARONZI, L. R. 151).

Frate bun = fratele (cuiva) născut din același tată și aceeași mamă (I. CR. XIII 111)¹; *frater germanus* (LB; cf. LM. și Ț. H. 52). *Moșul dumilor sale, cu moșul meu Istrate Soriciu, au fost frați buni, ce se trag din Stănilă Giurgea.* (Doc. a. 1754) URICARIUL, XVII 250, ap. DA.

În ALRM I/II h. 222 „Frate bun”² apare răspîndit în mod unitar în Oltenia și Muntenia, iar în restul dialectului dacoromân aria este întreruptă de alți termeni.

Sinonime (tot compuse):

Frate adevărat (ALRM I/II h. 222 pct. 9). *Frați adevărați* (numai la pl.) = 1. dintr-un tată și o mamă; 2. dintr-un tată și două mame; 3. dintr-o mamă și doi tați. BUJOREANU, COL., 693.

Frate dintîi (ALR I/II h. 160, pct. 954). Numeralul aici arată ordinea și face în același timp distincția între „fratele bun” care e „dintîi” și ceilalți frați proveniți din alt tată sau altă mamă. Cf. *frate de-al doilea* (ALRM I/II h. 223).

Frate drept (TDRG; cf. CADE). Răspîndit în Moldova de nord, Bucovina și pct. 770.

Frate dulce. Dară eu, fiind frate dulce cu ea, de la un tată și de la o mamă, nu i-am socotit ce-i negru sub unghie. (Doc. a. 1778). IORGA, S. D. XII 96. *Am avut un frate dulce.* JARNÍK-BÎRSEANU, D. 297. *Struțișor din doi bulbuci, M-am iubit cu doi frați dulci.* FOLC. TRANS. I 281; cf. I. CR. XIII 111. E răspîndit mai mult în nordul Transilvaniei și — sporadic — în câteva puncte apropiate de această zonă (cf. ALRM. I/II h. 222), fiind un cale după magh. *édes testvér*.

Frate de cruce (ALRM II/I h. 222, pct. 9, 424, 554, 750, 768. Aceeași sinonimie în ALR II/I MN. p. 66[2627], în pct. 250, 872 și 928, precum și în ALR II/I MN. pg. 67 [2629], pct. 2 și 362).

Numirea este dată prin extensiune din cauză că *fratele de cruce* este considerat ca și *fratele bun*. Vezi: *Frate de cruce*.

Frate de sînge (I. CR. XIII 111; cf. GÎDEI, FR. 30 și urm.).

Frate de tată și de mamă (din ALR I/II h. 160, pct. 325 și 315 este un termen explicativ).

Frate primar (I. CR. XIII 111; cf. HAMANGIU, C. C. 162, ap. DA).

Limpede frate (cunoscut de noi din comuna Coșea, raionul Vatra-Dornei).

Fratele Crăciunului (în concepția adepților religiei creștine) sfințitul Vasile sau Anul Nou (MARIAN, SE. I 145). Poate din cauza apropierii din calendar a acestor două sărbători (sau mai probabil o reminiscență din timpul cînd Crăciunul se sărbătorea deodată cu Anul Nou).

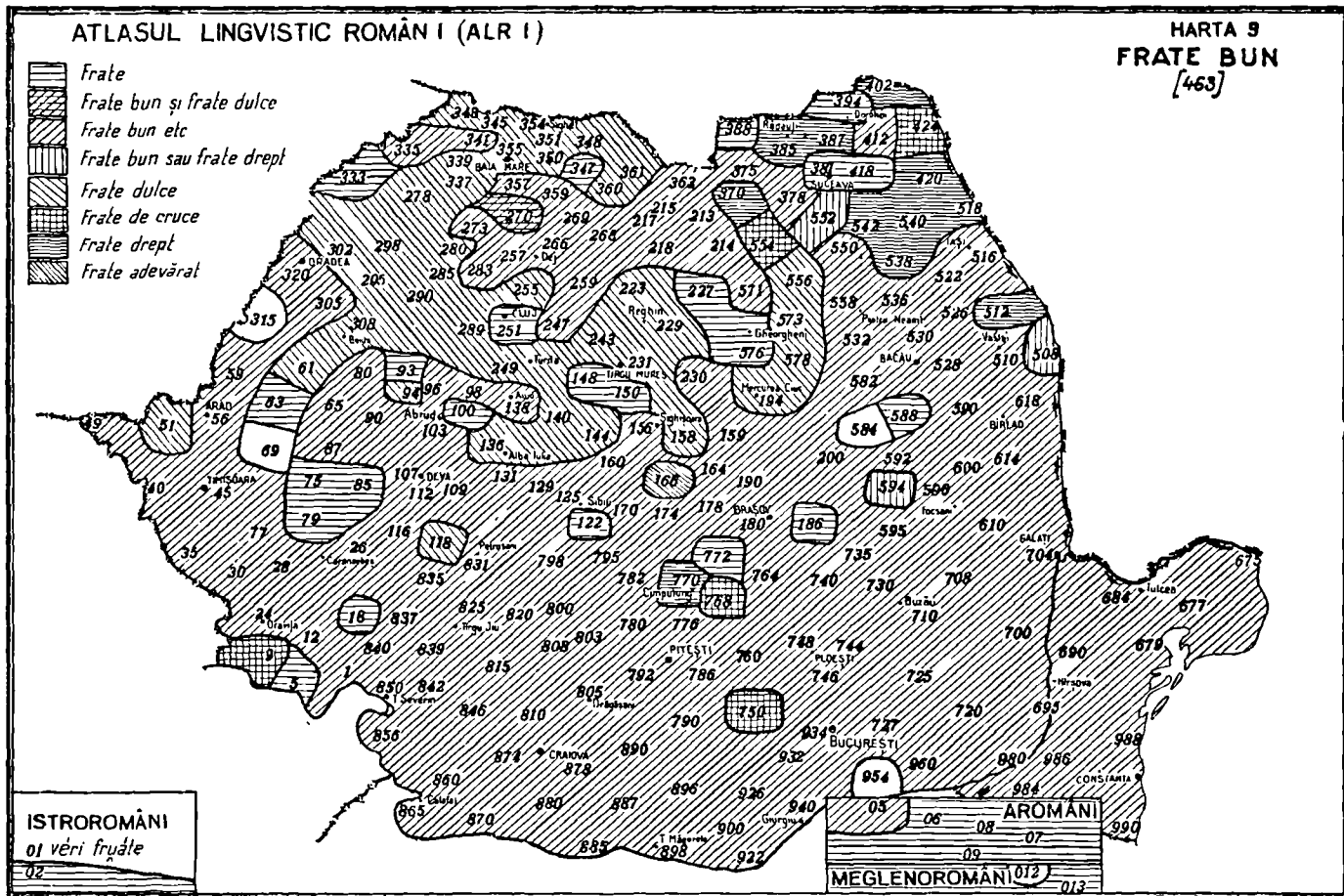
Frate de arme = tovarăș de armată și război (TDRG).

Frați de lapte = care au supt de la aceeași doică (BARONZI, L. 108; cf. I. CR. XIII 123). În limba latină: *conlactaneus, -a* (MIHĂESCU, L. 198).

Frați-de-ocină (slav. братіам за очина) sau *frați de moșie*, se numeau cei înfrății (cu un ceremonial special) pe aceeași moșie,

¹ Cf. în v. log.: *frates carrales*, iar în camp. *fradis carralis*. M. L. Wagner, *op. cit.*, p. 13.

² Sinonime în dialectele sud-dunărene: în a r.: *frate* și (parțial) *frate bun*; în i s t r.: *frate* și *veri frate*; în m e g l.: *frate* și *frate de un tată* (ALR. I/II h. 160).

cu scopul păstrării proprietății devălmășe (GÎDEI, FR. 33, 64). *Frăția de moșie* se numea în Transilvania *adoptiva fraternitas* (id. ib. 65). Sinonime: *frate de funie* (numit, rar, și *funăș*) și *frate de ocol*. Sinonim „aproximativ” *frate de obște*¹.

Frate-de-suflet = frate adoptat, sinonim cu *frate nedespărțit*².

Frați-din-dragoste = frați de cruce (I. CR. XIII 136).

Frate sau *frați-după-tată*³ = cei născuți din același tată dar din mame deosebite⁴. *Frater consanguineus* (LB.). Substantivat: *consangvin* (în opoziție cu *uterin*). *Consangvini sînt frații din același tată*. HAMANGIU, C. C. 162, ap. DA. De la sensul general al cuvîntului *consîngean* (< fr. *consangvin*; lat. lit. *consanguineus*), care denumește orice persoană legată de alta prin sînge, înțelesul s-a restrîns aici numai la frați (sau surori). Ca adjectiv (învechit). *De-ar fi fost fratele meu consînge, ori tatăl meu . . . l-aș fi tractat mai aspru*. GHICA, A. 703, ap. DA. Ca și *uterin*, cuvîntul este savant, fără circulație în graiurile populare și neînregistrat de ALR.

Frați (de) după mamă = născuți din aceeași mamă, dar din tați deosebiți⁵.

Frați gemeni, vezi: *Geamăn* (-ă).

Frate-iubitoriu (învechit și neobișnuit) atestat numai în COD. VOR. 153, este o traducere servilă a v.-sl. *bretoljubivŭ*.

Frate jurat = fratele adoptat în locul fratelui lunatic sau ziuatic, cînd acesta a murit (DENSUSIANU, Ț. H. 254; cf. PETROVICI, FOLK. ALM. 122; I. CR. XIII 124). În H. XVII 8 și 256 (Hunedoara) *fratele jurat* este redat ca sinonim cu *fratele de cruce*, probabil din cauza jurămîntului ce se face cu prilejul încheierii acestei frății⁶.

Frați lunatici (sau simplu *lunatici*) = născuți în aceeași lună (I. CR. XIII 124; cf. PETROVICI, FOLK. ALM. 122). Această înrudire spirituală, ca și lepădarea ei, se face după un anumit ritual⁷.

Frați mari = prima generație din bătrînul fondator al unui sat⁸.

¹ Pe lângă sensul social-agrar aceste denumiri arată „și conștiința rudeniei de sînge între membrii obștii”. P. P. Panaitescu, *Obștea . . .*, p. 40, 41, 157, 224; cf. H. H. Stahl, *Contribuții . . .*, III, p. 212 și urm.

² Cf. I. Bogdan, *Cinci documente istorice slavo-române*, București, 1889, p. 60–62.

³ În ALR II/1 h. 134 „Frați după tată”; pentru această noțiune s-a răspuns cu următoarele perifraze sau explicații, dispersate în diverse puncte pe întreg teritoriul limbii române: *Frați de la un tată, frate de scoarță, frați de măștihoi, frați de tată, frați numai după tată, frați de pe tată, și de mamă nu, frați de două mumini, nu frați buni, frați mașteri, frați vitregi, vitregi, frați primeniți, frați buni numai de pe tată, frați al doilea, copii întorlocați* (cf. loc. adv. *într-un loc*), *frați de cruce*.

În multe puncte, pentru o nuanțare mai precisă, s-a adăugat sau s-a înlocuit termenul *frați* prin *surori*, înțelegîndu-se că și acestea intră în aceeași categorie.

Frați de cruce din p. 728 (Buzău) ni se pare o numire improprie sau o confuzie.

⁴ Cf. în log. și camp. *frātis koŋkuinus*, M. L. Wagner, *op. cit.*, p. 13.

⁵ În ALR II/1 MN., pag. 65 [2625] „Frații după mamă” s-au primit aproape aceleași răspunsuri ca și în ALR II/1, h. 134 „Frați după tată”. De adăugat următoarele: *frați adunați*, pct. 2 (Severin), *frați de adunătură*, pct. 762 (Prahova) și *frați înțlniți*, pct. 537 (Roman). Ca și celelalte numiri, și acestea sînt un fel de precizări și explicații.

⁶ Cf. Emilia Comișel, *Antologie folclorică din finutul Pădurenilor (Hunedoara)*, București, 1964, p. 70, 72, 74.

⁷ Cf. T. Bălășel, *Versuri populare române*, vol. I, Craiova (f. a.), p. 147–148.

⁸ H. H. Stahl, *Contribuții . . .*, vol. I, p. 66.

Frați mici = a doua generație din bătrînul fondator al satului¹.
Frate mijlocar (uneori colectiv, cuprinzînd și *surorile*) al doilea din trei frați. *Să meargă spre sară fratele mijlocar să-l păzească*. CĂTANĂ, ap. CADE; cf. istr. *sredeņu* (F. D. IV 153) < s. -cr. *srednji* 'mijlociu'.

Frați nedespărțiți = frați (veri sau alte rude) care se asociau prin legămînt întărit de domnitorul țării pentru a stăpîni și moșteni împreună sate, moșii sau vite. Scopul era ca averea să nu treacă în posesia altor persoane sau altor moștenitori². *S-au înfrățit pe a lor bucate și dobitoace și pe ocine să fie trei frați nedespărțiți* (a. 1447). IORGA, S. D. V 169.

Frați pre evanghelie = frați de cruce (TDRG).

Frați sufletești = copiii (chiar de sex contrar) botezați în aceeași apă și de același naș (H. XII 98, în Rîmnicu-Sărat; cf. COLUMNA, 1882, p. 409; MARIAN, NA. 182; id. NU. 64; I. CR. XIII 123). Se mai numesc și: *frați spirituali* (H. XVIII 81, în Iași), sau *frați duhovnicești* (BUJOREANU, COL. 712), sau *frați de* (sau *din*) botez (SEVASTOS, NU. 27; cf. I. CR. XIII 123). Între toți aceștia, după credința creștină este oprită căsătoria.

Frați uterini = frați după mamă. 'Frater uterinus'. LB³. *Frații săi uterini Cristea și Mihai*. H.I 26 (Botoșani); cf. DL. Termenul se folosește (rar) în stilul juridic și mai mult sub forma substantivată: *uterin*, -ă. Numirea este științifică, savantă (<fr. *utérin*, -e) și neînregistrată de ALR.

Frate vitreg = frate (la pl. înțelegîndu-se și surori) numai după tată sau numai după mamă⁴.

¹ H. H. Stahl, *Contribuții . . .*, I p. 63.

² Cf. C. Diaconovici, *Enciclopedia Română*, II, Sibiu, 1900, p. 469—470. Această terminologie e întrebuițată des în documentele noastre vechi slavone, traducînd pe *сратнѣхъ неразделенѣхъ*. Cf. P. P. Panaitescu, *Documentele Țării Românești*. I. „Documente interne (1369—1490)”. București, 1938, p. 369—370, 390—393.

³ Sens frecvent în diplomația latină cu referire la Transilvania. Cf. *Documente privind istoria României*, vol. II, București, 1956, p. 272.

⁴ Cf. ALR I/II h. 161, unde pentru noțiunea de *frate vitreg* avem următoarele numiri: *Frate* (răspîndit sporadic în întreg dialectul dacoromân și parțial în aromân). *Frate nebun* în pct. 107 (Hunedoara). *Frate vitreg* (în Oltenia, Muntenia și o parte din centrul și sudul Moldovei, în aria cuvîntului *vitreg*). *Frate după mamă* (în cîteva puncte dispersate). *Frate de-al doilea* (în cîteva puncte izolate din Moldova și Transilvania, apoi în megl.). *Frate de pe tată* (răspîndit în Transilvania și în pct. 678 din fostul județ Dimbovița). *Frate fiastru* (în pct. 1-Severin; pct. 131—Alba și pct. 856—Mehedinți). Vezi: *Fiastru*. *Frate mașteh*, sau *mașter*, sau *de măștihoi* (în puncte izolate din Transilvania și Banat). *Prieten* (în pct. 350—Maramureș). Vezi: *Prieten*. *Frate de pe o creangă* (pct. 351—Maramureș). *Brata* (pct. 69—în Banat). Vezi: *Brata*. *Frate bun* (pct. 900—Teleorman). Poate o confuzie de termeni sau fiindcă de mici copii au conviețuit împreună și se consideră ca și frații buni. *Frate despărțit* (pct. 744—Prahova), *despărțit* cu sensul de 'diferit, de altă natură'. *Frați priminiți* (în trei puncte din Moldova). *Frate de scoarță* (pct. 273—Sălaj). Vezi: *Mamă de scoarță*, *tată de scoarță*. *Frate de frunză* (pct. 96—Turda). Explicație dată în mod figurat, înțelegîndu-se copilul nelegitim al tatălui. Vezi: *Copil din flori*. *Frate nelegionat cu mine* (pct. 136—Alba), poate „nelegiuit” cu sensul de „vitreg”.

Următorii termeni sînt dați prin adresare, de către „frații” mai mici către cei mai mari, și cuprind în ei și o nuanță de respect: *Bade* (*bădiță*, *bădică*), răspîndit izolat în Transilvania și Moldova. *Nene* în cinci puncte distanțate: 158, 810, 835, 878 și 954. *Tete* (alături de *frate mașter*) în pct. 109 (Hunedoara, Banat). *Cața* (pentru *tete*) în pct. 45 și 75 (Banat). *Bace* (în pct. 76—Banat), vezi magh. *bács* 'bade, nene'. Vezi: *Baci*.

Numai în dialectele sud-dunărene: în a r. (parțial) *parafrate adus di afuar*; *frati di năpoi*; în istr.: *nu-i me fruate pravi*; în megl. (parțial) *bébe* (< mbg. *bebi*) și *frati flat* (Gr. s. III 394).

Frați ziuatici (zilatici sau zilaleci) = născuți în aceeași zi din săptămână sau lună (chiar din ani deosebiți) (H. XVIII 308, în Caraș-Severin; cf. I. CR. XIII 124; PETROVICI, FOLK. ALM. 57, 122).

Termenii compuși de mai jos fac parte din atmosfera semantică a nunții fiind folosiți cu această ocazie în legătură cu ideea de asistență a mirelui și miresei.

Frate de mână (sinonim cu *cumnat de mână*, calc după s.- cr. *ručni dever*. PETROVICI, FOLK. ALM. 148) = 1. vornicul sau însoțitorul miresei la nuntă (I. CR. XIII 123; cf. ALR II/I h. 162, pct. 886, 928, iar în pct. 899: „braniște¹ sau frate de mână”); 2. chemător la nuntă (ALR II/I h. 161, pct. 886, 889). „Fratele de mână de la nuntă rămâne frate de cruce cu mirele toată viața” (ALR II/I pag. 67 MN [2629], pct. 886); 3. (în ar.) vornicelul mirelui (COSMULEI, D. 21, 22).

Frate de mire (FRÎNCU-CANDREA, M. 151; cf. I. CR. XIII 123) sau numai *frate* (MARIAN, NU. 220) = vătășelul sau vornicelul de la nuntă, numit în Banat *dever* sau *otfel*.

Frați de ginere = vorniceii mirelui la nuntă (RĂDULESCU-CODIN, LIT. TR. 92).

Frați de mireasă = vorniceii, vătăjeii, deverii; însoțitorii miresei (FRÎNCU-CANDREA, M. 165, 170; cf. MARIAN, NU. 215, 220; I. CR. XIII 123; ALR II/I h. 162, pct. 102, 235, 272, 284).

Bogăția familiei termenului *frate* este confirmată și de numeroasele sale derivate.

Firtat s.m. vezi la acest termen.

Frateano s. (prin Săliște-Sibiu, la vocativ; rezultat, poate din *frate a'nost*). DA.

Frățelnic, -ă adj. (rar) ca un frate, intim, apropiat. *Era frățelnic cu Grecii*. ZILOT., ap. DDFE. (Cu funcție adverbială) *Au început să se apropie frățelnic de tînăr toate lighioanele*. LUNGIANU, B. 67. (Cu sensul de ‘înfrățit, -ă’, în expr.) *Ceapă frățelnică* = ceapă din care răsare un mănunchi de 7—8 cepe mici (L. ROM. VIII, nr. 2, p. 52).

Frățenie s.n. frăție (3).

Frățese, -ească² adj. (negativ: *nefrățese* LB) de la frate, ca (un) frate; afectuos, devotat. *Era iertător frățesc*. DOSOFTEIU, V. S. 74. *Dragoste frățescă*. C. NEGRUZZI, I 264, ap. DA. *Întinde frățescă ta mână, Cernită de lucru-n uzini, Plugarului vajnic ce ară*. BENTUC, V. 128. Întrebunțat des în relațiile de prietenie dintre popoarele socialiste: *popoare frățești, partide frățești, familia frățescă* (L. ROM. XVII, nr. 4, p. 110). **E x p r.** salut frățese (calc după rus. *братский нпучем*) apare des în scrisori sau adresări reciproce între partidele muncitorești din diverse țări. (Cf. IORDAN, L. R. 109.) **Nefrățese** = ‘non fraternus’ (LB).

¹ Cf. (?) *Am avut braniște ‘am ținut dragoste’*. FRÎNCU-CANDREA, M. 98.

² În a r.: *frățescu* (PAPAĞI, B. 596; cf. T. PAPAĞI, D.); it. *fratesco*, cat. *fraresch*, sp. *frailesco*, port. *fradesco*. Cf. v. fr. *frairesche*, prov. *frairesca* ‘héritage’ (GDDE).

Frățește adv.¹ în mod frățesc, ca frații, cu dragoste frățescă. *Toți ucenicii săi frățește va să se împreuneaze.* CORESI, EV. 335. *S-au sărutat frățește ... și s-au dus care-și în partea sa.* SBIERA, ap. CADE. E x p r. **A împărți** (ceva) frățește = a împărți în părți egale, după dreptate, în mod cinstit. *Dintr-acești patru frați să aibă a împărți drept în patru părți frățește.* (Doc. a 1780). URICARIUL, X 79, ap. DA. Nefrățește 'minus fraterne' (LB.).

Frăție s.m. frățior (1, 2). *Petrișor, frățicule, Loc ... făcutu-mi-ai?* T. PAPAĞAGI, M. 77; cf. I. CR. XIII 123. În ar. frățic (PAPAĞAGI, B. 596) și fățic (CAPIDAN, AR. 363; cf. PAPAĞAGI, B. 311).

În on. Frățic, -a, -ă. CDO.

Frățiluc s.m. frățior (1, 2). *Frățiluc, departe ești!* T. PAPAĞAGI, M. 6. Și frățiluc (PASCU, S. 133; cf. I. CR. XIII 123).

Frăție s.m. frățior (1, 2). *Uite-ce, frățice, Cel mai mare [frate] zice.* LUNGIANU, B. 93.

Fraică s.m. frate de cruce; prieten intim (IZVORAȘUL, V 22; cf. COSTIN, GR. BAN. I). Format prin analogie cu taică, maică, ciuică, uică.

Frățică s.m. (familiar; des la vocativ) frățior (1, 2). *Bună sara, bună sara, frățicule.* CONTEMPORANUL, VI 34, ap. DA. *Eu mult mă mir, frățico! Cum poți trăi aice?* NEGRUZZI, S. II 249, ap. DL; cf. I. CR. XIII 123. Și: frățică s.m. JAHRESBER. VIII 130.

În on.: Frățică. CDO.

Frăție s.f.² 1. rudenie între frați. *Măi frate zise într-o zi cel mai mare ... mi-e lehamite de frăția noastră.* CREANGĂ, P. 38; 2. (învechit, în Transilvania) rudă, rudenie. *Că fratele nu va putea ajuta acolo, nici sora, nici soțul nici frăția.* CORESI, EV. 37. *Cine o va fura [cartea] sau frăție de a lui, sau strein, să fie afurisit* (a. 1778). BÎRLEA, Î. 73; 3. legătură de prietenie, de dragoste (între frați), fraternitate, înfrățire; prietenie strînsă, tovarășie, alianță. *Toți cinstiți frăția iubiți.* COD. VOR. 148. *Ești cu furii în soție, Cu curvarii în frăție.* DOSOFTEIU, ap. L.L. I 150. *Să-nvîrtim hora frăției Pe pămîntul României.* ALECSANDRI, P. P. 396. *Pentru toată frăția și dragostea mea către tine, te rog să strîngi pe toți ...!* ISPIRESCU, L. 117. *Partidul a îmbinat lupta împotriva exploataților cu lupta pentru victoria ... frăției între popoare*³. SCÎNTEIA, 1949, nr. 1322, ap. DA ms. [Conducătorii] vor lupta cu tărie Pentru pace și frăție. FOLC. TRANS. II 583. *Acela să vie cu mine-n frăție (= haiducie), Ca să vitejască, Numele să-i crească.* ALECSANDRI, P. P. 67. E x p r. **A împărți** (ceva) pe frăție = a împărți frățește (ALR II/I MN. pag. 68 [2632], pct. 76 și 836). **Măi frăție!** (în adresare) = măi prietene, tovarășe, frate (cf. L. L. IV 234; cf. FOLC. TRANS. II 585). Cu toate sensurile (1—3) în ALR II/I

¹ În a r.: frăț(e)aste 'fraternellement' (CDDE; cf. PAPAĞAGI, B. 596; T. PAPAĞAGI, D.).

² Pentru felul derivării, cf. S. Pușcariu, *Études de linguistique roumaine*, Cluj-București, 1937, p. 301.

³ Expresia apare astăzi ca o inovație lingvistică, arătînd solidaritatea de nezdruccinat dintre popoarele socialiste. Cf. Iorgu Iordan, *Despre inovație în limbă*, în SCL XI, nr. 3, p. 520.

MN. pag. 68 [2632], cu răspîndire sporadică în întreg dialectul daco-român¹. Cf. și ALRM II/I h. 190².

Frățietate s.f. (învechit) frăție (3). *Iubitul meu frate, Iubitul de frățietate*. FRÎNCU-CANDREA, M. 165; cf. ALRM II/I h. 190, pct. 334. Cf. fr. *fraternité*, însă derivat pe teren românesc³.

Frăține (și: frățin) s.m. (învechit și popular, adesea în legătură cu adj. pos. la gen. dat., întreb. des la pl.) frate (CIAUȘIANU, V.; cf. GIUGLEA-VÎLSAN, R. S. 372; I. CR. XIII 123). *Irodiada, muiarea frățini-său*. CORESI, ap. DA; cf. DOSOFTEIU, V. S. 58. *Ia acum carul cu boii frăține-său și pornește*. CREANGĂ, P. 46. *Cînd frăținul ăl mai mic, Ăl mai mic și mai voinic*. TEODORESCU, P. P. 441. Este întrebuințat (rar) și ca termen de adresare către un prieten sau persoană apropiată (I. CR. XIII 123).

La plural, *frățini, frățini*, are și sensul colectiv: frați și surori de singe⁴. *Ziua bună mi-am luat, De la părinți și frățini, De la prieteni și vecini*. MARIAN, NU. 413.

Ca extensiune geografică termenul apare în aria cuvintelor *tătine* și *mumîne* în nordul Moldovei, o mică parte din Transilvania și Oltenia, însă pe o arie cu mult mai restrînsă decît acestea. Chiar și în texte apar cîteodată împreună. *Feciorul nu va putea să se sue împotriva tătine-său, nice frăține-său celui mai mare*. (Carte românească de învățătură (1646), București, 1961, p. 101). În ALRM II/I h. 185 „Frăține” are o arie minoră față de ariile majore ale lui „mămină” și „tătîn” deci *frățin* este o fază mai nouă, o inovație, după analogia celorlalte două. Singularul *frățin-frăține* este reconstruit după pluralul *frățini*, iar acesta format din *frați* (CDDE). Iorgu Iordan socotește formele: *frăține, mămine, tătine* ca niște conservațiuni transmise automat (BUL. FIL. VII—VIII 367)⁵.

Frățior s.f. (hipocoristic) 1. frate mai mic; (rar) frate (chiar mai mare de vîrstă). *Începe... a plînge cu amar după frățiorii săi*. CREANGĂ, P. 25. *Maică... sa ține frățiorul lui la sîn*. C. NEGRUZZI, II 6, ap. DA. *Dară greu somn dormii, soru-mea*. — *Greu, frățioare*⁶. ISPIRESCU, L. 131; (în ar. — numai în bocete: *frăcăre*, cf. CAPIDAN, AR. 273); 2. (des la vocativ) termen de adresare către un bărbat, în semn de prietenie sau dragoste frățească. *Ia spune-mi, măi frățioare, ursul ce lucru-ți șopti*. PANN, ap. CADE. *Un tînăr sprîncenat... Care-mi este frățior, Frățior de vitejie, Tovarăș de haiducie*. TEODORESCU, P. P. 584. (Uneori

¹ În a. r.: *frățil'e și frățil'e* (T. PAPAHAĞI, D.); cf. fr. *frairie*, prov. *frairia*, cat. *fraria*, sp. *frailia* (CDDE).

² Pentru bogăția derivatelor amintim și: *frăție* s. f. călugărie. *Să nu-l dau la frăție*. ZILOR, CRON. 55, ap. DA (întrebuințat des în legătură cu pronumele personal ca adresare a călugărilor și preoților între ei).

Frățime s. f. comunitate de călugări sau călugărițe. *Să strînse toată frățimea*. DOSOFTEIU, V. S. 45 (întrebuințat și în adresare).

³ Cf. G. Ivănescu, *Formarea cuvintelor în limba română*, în L. ROM. XIV, 1, p. 37.

⁴ Cf. Leca Morariu, *Frăținii Eminescu*, Cernăuți, 1923.

⁵ Tot rest izolat păstrat din substantivele imparisilabice latine îl consideră și GRAUR, S. L. 29, apoi MIHĂLESCU, L. 133—135 (unde se dau și păreri ale altora). Cf. E. Gamillscheg, *Oltensische Mundarten*, Wien, 1919, p. 83—84, harta nr. 15. Fiind atestat încă la Coresi, oare n-ar putea fi un derivat vechi din **fratrinus*?

⁶ Pentru modul de derivare cf. S. Pușcariu, *Morfemul și economia limbii*, în DR VI 242.

ironic) *Auzind zmeii vin și-l ispitesc*: — *Ce-i frățioare?* LUNGIANU, B. 126; cf. id. ib. 119¹; 3. (figurat) *Măi arcușe, frățioare, Ia întoarce struna, Pentru dorul ce ne doare, Să-i mai zicem una.* DEȘLIU, G., ap. DL. (Adjectival) *Mult mi-e dor, mămucă, dor De cel codru frățior.* ALECSANDRI, P. P. 295².

Frățisor s. m. frățior (1, 2). *Frate frățisorul meu, Când va fi ospățul tău, Eu cu toate te-o chiti,* BIBICESCU, P. P. 311. **Și**: frățisor (I. CR. XIII 123).

Frătiuc (ă) s.m. frățior (1, 2). *Spusu-ți-am, frătiucă, ție.* ȚIPLEA, P. P. 6. *Să trăești, frătiucu meu!* id. ib., cf. I. CR. XIII 123. Cf. în megl. *frătcuc* (GR. S. III 394).

Frătiuc s.m. (cu formele de plural; *frătiuci* și *frătiurei*. BÎRLEA, C. P. 18, în notă) frățior (1, 2). *Eu, Ileană, te-oi lua, Numai tu de-i otrăvi Pă frătiucul tău cel mare.* FOLC. TRANS. I 333; cf. I. CR. XIII 123.

Frătiuț s. m. (var. *fratiuț* GR. S. VII 43) frățior (1, 2). *Dar n-ai văzut pe frătiuțu?* T. PAPAHAĞI, M. 116; cf. MÎNDRESCU, L. P. 84; I. CR. XIII 123; KLEIN, D. **Și**: frătițu s.m. epitet cu care frații mai mici se adresează celor mai mari (GR. S. VI 237).

Frătiuleț s.m. frățior (1, 2) (I. CR. XIII 123).

Frățilior s.m. (var. *fratiulior*) frățior (1) (GR. S. VII 36; cf. id. ib. 44).

Frătiuluț (frătiuliuț) s. m. (var. *frătuluț, frătuliuț*) frățior (1). *Hei, tu frătiuluțu meu.* ȚIPLEA, P. P.; cf. GR. S. VII 22, 35, 36.

Frătiuc s.m. frățior (LEXIC REG. 12).

Frătuț(iu) s.m. frățior (LB.). *Ioi, frătuț, tînăru meu, Ieu m-aș duce-n locul tău.* GR. S. VII 44; cf. id. ib., 31, 36, 42. *Măi frate frătuț al meu* (cf. E. Comișel *Antologie folclorică* . . ., Buc., 1964, p. 45). Cf. friul. *fraduz*, sicil. *fratuzzu* (CDDDE). Existența derivatului și în aceste limbi ne atestă vechimea lui.

Frătuț s.m. 1. frățior (1); 2. numele dat de către alții românilor băștinași din Banat³; 3. numele unui regiment din fosta Austro-Ungarie format din frătuții bănățeni. **Și** (prin metateză): *fătruț* s.m.; *fărtuț* s.m. (DA).

În on. : **Frătuț[u]**. CDO.

Frătuțesc, *-ească* adj. (rar) 1. de frătuț; 2. ardelenesc (fiindcă bănățenii erau confundați de către locuitorii „vechiului regat” cu ardelenii). *Cu haine frătuțesci* (= ardelenesci). H. IV 10 (Buca-Mare, în fostul județ Mehedinți).

¹ Tot în mod ironic îl întrebuințează și I. L. Caragiale, în nuvela „Chir Ianulea”: *Frățiorii mei . . . nu e bine să stea așa degeaba . . . că sînt gogeamile gligani acuma.*

² *Frățior* (în Moldova) 1. planta *ciormoiag* (*Melampyrum cristatum*). *Frățiori și românițe care se ațin la drumuri.* ALECSANDRI, ap. TDRG; 2. (la pl.) *frățiori* copileți (de porumb) (ALR II₁, h. 103, pct. 531).

³ Numai în I. CR. XIII 123 avem forma *frătuț* = frățior (1, 2). Cf. Gustav Weigand, *Der Banater Dialekt*, în JAHRESBER. III 201, 203; B. P. Hasdeu, *Românii bănățeni din punctul de vedere al conservatorismului dialectal și teritorial*, în „Analele Academiei Române”, Mem. Sect. Lit., S. II, Tom. XVIII (1897), p. 2–3; Horia Călătoru, *Bufenii și frătuții*, în *Gratul Românesc*, II (1928), p. 227; cf. Pia Gradea, *Note și etimologii*, în c. L. II, p. 305–307.

Înfrăți vb. IV tranz. și refl. a (se) face (cu sau pe cineva) frate (de cruce), a(-l) apropia, a(-l) uni cu altul prin dragoste frățească¹, a (se) înfrăți, a se împrieteni sau a se face prieten ca frații². *Dorul învățăturilor . . . înfrățește pe locuitorii unei țări.* URICARIUL, VIII 107, ap. DA. *S-au înfrățit cu dînsul.* LET. III 57. *Să ne-nfrățim, noroade! La ce al urii vierme în suflet ne-ar mai roade? Să ne-nfrățim!* NECULUȚĂ, Ț. D. 55, ap. DL. *Noi cu toți să ne-nfrățim.* JARNÍK-BÎRSEANU, D. 105³.

Înfrățire s.f. acțiunea de a (se) înfrăți⁴, dragoste frățească, prietenie strînsă, unire. *Să facem sfînta unire, adecă înfrățirea dorită de strămoșii noștri.* CREANGĂ, A. 162. *Că lor [boierilor, patronilor și bancherilor] nu li-i dragă hora înfrățirii tuturoră.* Cf. C. Bărbulescu, *Creația nouă de cîntece populare*, în SCLF I (1952), p. 203⁵.

Înfrățit, -ă adj. (negativ: *neînfrățit, -ă*) unit, legat prietenește, întovărășit, frățește. *Prin știință și prin artă națiunile înfrățite, În gândire și în pace drumul gloriei găsește* ALEXANDRESCU, M. 16⁶.

Înfrățit s.m. înfrățire (DA).

Înfrățitor, -oare adj. (neobișnuit) care înfrățește, care unește. *Lunca înfrățitoare a Milcovului.* ODOBESCU, I 170, ap. DA.

Alte atestări on.: **Frat, -u** Fratul (prin analogie cu **Bratul**), **Frate, Frățești, Fratea, Frătei, Frateș, Frățița, Fratiul, Frățilă, Frățilescu**, CDO.

★

Tot din familia cuvintului *frate* fac parte și numeroase neologisme (cîteva dintre ele calcuri), unele fiind mult întrebuintate în terminologia juridică. Ele n-au valoare etnologică la noi, dar le cităm pentru a arăta forța de expansiune a cuvintului.

Fratern, -ă adj. frățesc. Cf. lat. lit. *fraternus*.

Fraternitate s. f. frăție (3). Cf. fr. *fraternité*.

Fraterniza vb. I intranz. a se înfrăți, a-și arăta prietenie sau dragoste ca niște frați; a face cauză comună cu cineva. (Cf. fr. *fraterniser*)

Fratricid s. n. omor de frate sau de soră; **fratricid, -ă** s.m. și f. persoană care și-a ucis fratele sau sora. (Cf. fr. *fratricide*.)

¹ Cf. ar. *anfrățire*, v. fr. *afrerir*, prov. *confrairir* (CDDE).

² Cf. Ana Canarache, *Observații asupra citorva verbe defective din cauza sensului lor*, în L. ROM. VIII, nr. 2, p. 57; A. Graur, *Notes d'étymologie roumaine*, în BULL. LINGU. VIII 216.

³ Intranz. (Despre plante) A da naștere la tulpini secundare; a lega, a înspica. *Grul înfrățise nalt de o șchioapă.* DELAVRANCEA, V. V. 175, ap. DA. Și: (reg.) *înfrățoși* (TEAHA, GR. 235); *frății* (id. ib. 107).

În Banat (cf. DA) și prin părțile Năsăudului avem și sensul special a **înfrăți** = a da cuiva jumătate din proprietăți făcîndu-l „frate”.

⁴ „Înfrățirea” se făcea (în trecut) și pentru a întări gradele de rudenie și slabele înrudiri sau pentru a introduce în interiorul familiei rude îndepărtate, care erau trecute astfel într-un grad mai apropiat. Ea era și un mijloc de a intra în obște. Cf. P. P. Panaitescu, *Obștea . . .*, p. 179—184; H. H. Stahl, *Contribuții . . .*, III, p. 202 și urm.

⁵ (Despre plante) Ramificarea tulpinii prin apariția mai multor fire secundare (PAMFILE, A. 183, ap. DA).

⁶ (Despre cereale) Crescut în mai multe fire de la baza aceleiași tulpini. *Grul înfrățit*, ap. DL, vezi și romanul lui Ion Istrati cu acest titlu (1950).

Fratoricese, -icească adj. (invechit, neobișnuit) de frate (cu sensul de 'călugăr'). *Tagma fratoricescă*¹. (Cf. gr. φρατορικός)

Confrate² s. m. 1 coleg de profesie³, tovarăș de meserie; 2 (invechit) tovarăș de conspirație. (Cf. fr. *confrère*.)

Confraternitate s. f. frăție (3) (Cf. fr. *confraternité*).

Confraterniza vb. I refl. a se înfrăți, a fraterniza; (cu abstractul) **confraternizare** s.f. DA.

Confrățese, -ească adj. (neobișnuit) de confrate.

Confrățile s.f. (invechit) asociație; frăție (3). (Cf. fr. *confrérie*.)

Confrerie⁴ s.f. confrăție; confraternitate. (Cf. fr. *confrérie*.)

B R A T (Ă)

Este un slavonism care apare frecvent în limba cancelariilor și în textele noastre vechi (<v.-sl. *bratъ*). Sensul de bază al termenului este 'frate'. *Un Toderășcu, brat David Ceaușul ... s-au arădicat*. Cf. M. Gregorian și E. Stănescu, *Cronicari munteni*, București, vol. II, p. 180, 359; cf. DA. Ca și la alți termeni de acest fel (cf. *zet, sin*) este întrebuițat în acte pînă la 1850 de către dieci, arătînd raporturile de rudenie și proprietate precum și pentru a simplifica formula patronimului (uneori nestabilă). Datorită actelor oficiale și private, termenul este bogat reprezentat în onomastică cu numeroase derivate. Iată cîteva mai importante: **Bratul, Brăt/escu, -eni, -ești, Brătul/escu, -eni, -ești, Brata, Brate, Brătan, Brătășan, Brătăuș, Brătei, -u, -ul, Brăteluș, Brăteș, Brăticul, Brătil/ă, Brătior, -ioara, Brătioiu, Brătioaia, Brătui**. CDO.

Tot ca slavonism apare cu sensul de 'văr' (cf. sl. *bratiši* 'văr'). *O ferycați de aceia ce-și lasă frații și surorile și bratășii săi*. COD. TOD. 220; cf. CUV. D. BĂTR. II 464; SCL XI, nr. 3, p. 614. (În citatul nostru *brătăși* pare a fi popular.)

Sensurile de mai jos sînt împrumuturi mai noi (termenul este în acest caz sîrbism, sub forma *bratā*) și provin din zona Banatului, unele existînd și în limba sîrbă (cf. s.-cr. *brato, brata*, hipocoristic de la *brat* 'frate' RJA; cf. ROMANOSLAVICA, X, 1964, p. 214). Unele par a fi date prin adresare, cuprinzînd în ele și o pronunțată nuanță afectivă: 1. frate mai mare-sinonim (noțional) cu *bade-* (WEIGAND, K.M.D. 77; cf. ALR I/II h. 172, pct. 69)⁵, atestat și sub forma (hip.) *bate, bata* (cf. *Scrisul Bănățean XIV* (1963), nr. 3, p. 72) în „Analele univ. din Timișoara”,

¹ Cf. Ion Bianu—Nerva Hodoș, *Bibliografia românească veche*, București, 1910, vol. II, p. 197.

² Pentru funcțiunea prefixului cf. I. Rizescu, *Prefixul con-(co-,com-)*, în S.F.C. II 29, 31.

³ Întrebuițat încă de I. Eliade-Rădulescu (SCL XIII), nr. 4, p. 482). *Confrate* îl numește Vasile Alecsandri pe poetul și prietenul său Iosif Vulcan. (Cf. *St. și cerc. științ.*, XIII, fasc. I, Iași, p. 84, 90.)

⁴ Cf. JORDAN, L.R.A. 195.

⁵ Cf. și istr. *brat* 'frate' (CANTEMIR, T. 159); *braine moi* 'frățiorul meu' < s.-cr. (reg.) *brājne moj*. *Brājne* hipocoristic de la *brat*. Cf. Iosip Ribarić, *Razmještaj južnoslovesnkih dijalakata na poluotoku Istri*, Belgrad, 1940, p. 133; Cf. PUȘCARIU, ISTR. III 305.

II 1964, p. 267; 2. iubit (bade). *Cărărușă după rît, Tare, brată, m-ai d-urît, Lasă, brată, lasă dragă Că tu iară ti-i d-întoarce ... La mîndra ce ai d-urît-o* (JAHRESBER. IV 303; cf. 306, 307, 327; DA; VICIU, GL.; ALEXICI, L. P. I 121); 3. unchi mai tînăr (VICIU, SUPL. GL.); 4. tată vitreg (ALR. I/II h. 153, pct. 69); 5. frate vitreg (ALR I/II h. 161, pct. 69); 6. cumnat (ALR I/II h. 263, pct. 56).

CIUCE (CIUICĂ)

Este atestat numai în Banat sub formele: *șușq, șușe, šuikq* (JAHRESBER. III 328), *șușa* (BULL. LINGU. v 147) 'frate mai mare'; *ciuică* (NOVACOVICI, c.B. II) prin analogie cu *maică, laică, fraică* etc. Servește și ca termen de adresare către un om mai în vîrstă.

Provine din s.-cr. *čiča*; cf. și s.-cr. *čiko, čika* hipocoristic de la *čiča* (RJA).

FRATE DE CRUCE

Această numire își are originea în vechea superstiție de ordin religios a înfrățirii, practică în trecut — uneori chiar și astăzi — la români¹.

Obiceiul înfrățirii a existat și la alte popoare (I. CR. XIII 131 — 148; cf. BARONZI, L. R. 108, 207). La români obiceiul e amintit și de cronicarul Kekaumenos (în COLUMNA, 1882, p. 530). Înfrățirea se făcea, atît între băieți cît și între fete, prin amestec de sînge sau prin săvîrșirea unui anumit ritual, în biserică (I. CR. XIII 131—148) sau în fața domnitorului țării, unde cei ce se înfrățeau jurau pe cruce. De aici numirea „frați de cruce”².

Scopurile acestei înfrățiri erau mai multe. Cînd într-o familie mor mai mulți frați unul după altul, atunci cei rămași în viață, ca să nu moară și ei, își prind alți frați care se cheamă *frați de cruce*. Condiția este ca ei să fie *lunatici* sau *ziuatici* (MARIAN, î. 359—360; cf. PETROVICI, FOLC. ALM. 57, 122).

¹ „Frăția de cruce este legătura de rudenie artificială, care se naște între două persoane (sau mai multe, n.n.) care își jură reciproc unire și ajutor frătesc pînă la moarte”. I. Peretz, *Curs de Istoria Dreptului Român*, vol. II, partea 1, București, 1928, p. 118.

² Cf. Le Comte de Lagarde, *Voyage de Moscou à Vienne par Kiev, Odessa, Constantinople, Bucharest et Hermanstadt*, Paris, 1824, p. 364; B. P. Hasdeu, *Fraternitatea și unirea*, în *Bul. Instr. publice*, 1865, p. 62; idem, *Ollenescele*, Craiova, 1884, p. 79—91 și 155; idem, *Originile Craiovei*, în *Columna lui Traian*, 1887 p. 6; MARIAN, SE. II, 84—88; G. Moldován, *A Keresztbarátság*, Kolozsvár, 1890; E. N. Voronca, *Studii în folclor*, I, București, 1908, p. 121—130; N. Iorga, *Les éléments originaux de l'ancienne civilisation roumaine*, Iassy, 1911, p. 7—8; I. Minea și L. I. Boga, *op. cit.*, p. 21—74; I. Munțiu, *Satul meu. Monografia com. Cărpiniș*, Sibiu, 1937, p. 96; ГИДЕИ, FR. 16 și urm.; Em. Em. Săvoiu, *Contribuțiuni la influența religioasă în vechiul drept românesc*, Craiova, 1941. O descriere a ceremonialului înfrățirii se găsește în romanul lui M. Sadoveanu, *Frații Jderi*, capitolul III: *Se vede cum se leagă o frăție de cruce și se arată mai ales despre ce vorbesc tinerii din toate timpurile*; cf. DA la cruce; P. P. Pănaiteșcu, *Obștea ...*, p. 179—183.

Tot *frați de cruce* se numesc și acei „frați” care sînt botezați într-o apă sau în aceeași zi, sau care au același naș (ALR II/I MN pag. 67 [2629]), precum și copilul botezat cu copilul nașului său (I. CR. XIII 123).

„Înfrățirea”, ca și „însurățirea”, se fac de obicei la sărbătoarea Mătcălăului, iar diversele practici ocazionale variaza după regiuni (MARIAN, SE. II 84, 87; cf. BIBICESCU, P. P. 397—412).

Obiceiul se pare că a venit la noi de la slavii din sud¹, dar a existat și la ruși (GÎDEL, FR. 14). S-a practicat și între haiduci² și avea un rol social în sensul că se făceau înfrățiri pentru a scăpa de „rumănie” sau pentru a primi daruri cu această ocazie (I. CR. XIII 136 ș.u.). Înfrățirea se făcea indiferent de clasa socială căreia aparțineau cei ce se înfrățeau. Ea închea puternic legăturile între cei ce „se prindeau frați de cruce”³ și dădea naștere la o rudenie convențională care era tot așa de trainică ca și cea naturală.

Obiceiul există și astăzi în unele părți. ALR II/I MN. pag. 67 [2629], ca și ALRT II pag. 17 și urm. ne dau descrierea lui amănunțită.

Ca răspîndire geografică termenul este cunoscut pe întreg teritoriul dacoromân (ALR II/I MN. pag. 67 [2627]⁴), avînd cîteva sinonime ca: *fîrtat*, *prieten bun*, *văr de cruce*. Vezi: *Fîrtat*.

ȚOVARĂȘ (-Ă)

În cadrul preocupărilor noastre semnalăm acestui cuvînt următoarele sensuri: 1. (rar) frate de cruce (ALR II/I MN. pag. 67 [2726], pct. 362); 2. (rar) soră de cruce; cu derivatul *tovarășită* (ALR II/I MN. pag. 67 [2628], pct. 362); 3. (complinit cu „de viață”) soț, soție (DL); 4. (azi, întrebuițat izolat sau înaintea numelui sau a titlului unei persoane) termen de adresare între doi oameni ai muncii sau cînd vorbesc despre al treilea sau (tot în adresare) către mai mulți. (Cf. DL.)

Cf. ucr. *tovaryš*, rus. *мосаруу*.

F ÎRTAT (F ĂRTAT)⁵

Cu sensul de bază, termenul este aproape sinonim „absolut” cu *frate de cruce*, însă are o întrebuițare mai largă decît acesta ȘEZ. V 73;

¹ Cf. Stan Ciszewski, *Künstliche Verwandtschaft bei den Südslawen*, Leipzig, 1897, p. 23—24; N. Iorga, *Le Caractère Commun des Institutions du Sud-Est de l'Europe*, Paris, 1929, p. 18; N. Drăganu, *Cuvinte și obiceiuri*, în ARH. FOLK. II, p. 11—15; cf. sîrb. *brat po krstu* (RJA).

² Atestări în literatură găsim la: N. Gane, în nuvela *Aliuță*, Cf. și nuvela *Șanta* de același autor; în poezia *Legendă de St. O. Iosif la MOXA*, 368, ap. DA, ALECSANDRI, P. P. 12.

³ „Dreptul și datorile ce au frații și surorile adevărate, tot acel drept și datorii aveau frații și surorile de cruce” (COLUMNA, 1882, p. 580).

⁴ Sub forma: *fritje de Krutsche* ‘amic intim’ a intrat și în limba sașilor din Transilvania (BR. R. 18; cf. GRIGOROVITZA, 28).

⁵ Forma *fîrtat* nu este „adesea, numai variantă grafică”, cum se afirmă în DA. Sînt regiuni întregi unde se cunoaște numai această formă (nordul Transilvaniei), deci ea este o realitate (cf. ALRM II/I h. 188). S-ar putea ca și *frătal* (GCR. I 216) să fie o formă reală, căci avem

cf. id. XXV 127 ; GÎDEI, ST. 302 ; BÎRLEA, C. P. II 87) ¹. *Fărtatu-tău soru-ta să nu o ia, nici frate-tău pre [= cu] sora frătatutu-tău să nu se ia, că se grăesc frați sufletești ce-ș [i] sînt pre sf[î]nta ev[an]ghelie și pre cinstita cruce. PRAVILA (a. 1640), ap. GCR I 90. Văzînd ei ce poate fiecarele au zis unul către altul : „să fim amîndoi de-acuma frați de cruce!”... Prinzîndu-se ei fărtăți, s-au dus să fure ceva, fiindcă-i apăsa foarte nevoia. SBIERA, P. 262. Se prînd frați de cruce, căroră le mai zic și fărtăți. MARIAN, SE, II 84. Cu Pîntea să fiu fîrtat, Decît slugă la bogat. FOLC. TRANS. II 568. Această sinonimie (frate de cruce — fîrtat) se dă și în ALR II/I, MN. pag. 66 [2627], pct. 228.*

Sensul cel mai răspîndit al termenului nostru este însă acela de ‘prieten (nedespărțit, ca frate ; cf. BUL. FIL. VI 221), tovarăș, soț, ortac’ ². *Dacă au știut de moartea Radului Vodă, n-au stricat în țeară nimică, fără ce au fost de hrana cailor, că era Cantemir fărtat lui Barnovschi-Vodă. M. COSTIN, LET. I 259. Băiatul tare se minuna de această taină neînțeleasă și odată, cînd era acum fecior în toată forma, îl învăță un fărtat, prieten vechiu și credincios, astfel... MERA, L. B. 217 ; Se duc uități Cei trei fărtăți. St. O. Iosif în poezia „Doina”, cf. ONIȘOR, D. 48, 86 ; L. L. IV 237 ; AL-GEORGE, 31 ; HETCOU, 41 ; FOLC. TRANS. II 568. Acest sens este larg răspîndit în dialectele dacoromân, aromân și meglenoromân (ALRM. II/I h. 188). În Transilvania (rar) și femininul fărtată (CADE).*

Tot în acest sens se întrebunțează des (ca și „frate”) ca termen de adresare (uneori ironic) ³. *Fărtate, ado-mi și mie! MINEIUL (1776), 120, ap. DA. Și Mihu c-auză Cătră hoți[i] că mi-ș[i] grăeă : „Fraților, fîrtaților, Doară tobile-m[i] răsună?” ALEXICI, L. P. 62. La cotune m-o luat Și mi-o pus pușcuța-n spate, Na, fărtate, și te bate. BARBUL, 57 ; cf. HETCOU, P. P. 57. Și negativul : (rar) nefîrtat (SBIERA, P. 183).*

E probabil ca, în cadrul atmosferei vesele și prietenești a nunții, termenul nostru a primit și sensul de ‘vornicel’ (H. XIV 359, 400 — în Tulcea ; cf. ALR II/I MN. pag. 68 [2630], pct. 682 — Tulcea), sens răspîndit în aromână (WEIGAND, AR. II 305 ; cf. PETRESCU, M. 155 ; COSMULEI, D. 21, 26, 32), unde avem și fem. *fărtată* ‘druscă’ (Com. T. PAPAHAĞI).

Ca situație geografică, atît din texte, cît și din ALR, se constată că *frate de cruce* este mai des întrebunțat decît cosemanticul său *fîrtat*. Ambele au fost provocate prin întrebare directă (cf. ALR II/I, pag. 67 [2629] ; id. pag. 68 [2630]).

derivatul *frătăție*. Alte forme : *Furtat* (VÎRCOL, v. 93 și ALRM II/I h. 188, pct. 2 și 762) cu prefacerea lui *ă > u* după labială ; *fartat* (ALRM II/I MN. pag. 68 [2630], pct. 95, 346) cu *ă* aton *> a* și *sfîrtat* (PĂSCULESCU, L. P. 88, 99) prin analogie cu cuvintele care au un *s* înainte de consoană (sforăit, sfulger etc.).

¹ În a r. : *fărtat*, avînd și sensul de ‘vornicelul mirelui’ (COSMULEI, D. 21, 26, 32 ; cf. T. PAPAHAĞI, D.) ; (rar) *frătat* (PAPAHAĞI, B. 594), *fortat* (ALR II/I MN. pag. 67 [2629]), *furtat* (CAPIDAN, AR. 222) ; și derivatul *fortătoarie* ‘soră de cruce’ (ALR II/I MN. pag. 67 [2628], pct. 010) ; în m e g l. : *fărtat*, *furtat* (PUȘCARIU, ET. WB. ; GR. S. III 392) și derivatul : *fărtată* ‘soră de cruce’ (ALR II/I MN. pag. 67 [2628] pct. 012). În megl., ca sinonim al lui *fărtat*, apare (rar) și *dirvișnic* probabil un derivat < bg. *dever* ‘idem’ (CAPIDAN, MG. I 87).

² Cu acest sens a intrat și în limba maghiară sub formele *fărtat*, *fortăt* (BLÉDY, INFL. 44).

³ În adresare se întrebunțează și în a r. ; cf. în alb. *vetam*, bg. *pobratim*, ngr. *μπαρτίμος*. Per. Papahagi, *op. cit.*, p. 125. În megl. avem și forma *fărți!* ‘fărtate’ ca termen de adresare a femeilor către cumnații lor sau către copiii acestora, sau către rudele care nu sînt în vîrstă (GR. S. III 393 ; cf. CAPIDAN, MG. III 126).

Termenul *frate de cruce* este cunoscut pe întreg teritoriul dacoromân, pe cînd *fîrtat* numai parțial. La această răspîndire a lui *frate de cruce* a contribuit în bună parte și biserica, care a patronat obiceiul înfrățirii „de cruce”.

Se pare că odinioară a avut și *fîrtat* o extensiune mai mare. Motivele pentru care el și-a restrîns aria și întrebuițările (în favoarea lui *frate de cruce*) ar fi următoarele :

a) Înlocuirea termenului cu *văr* și *frate* foarte apropiate ca sens (în adresare) în pct. 141 și 723 sau cu *deverul* de la nuntă pct. 682.

b) Întrebuițarea foarte deasă a termenului în adresare, nu numai față de cei înrudiți spiritualicește, ci și față de vecini (pct. 192), sau cunoscuții din alte sate (pct. 95, 250), sau chiar față de persoanele necunoscute (pct. 346).

c) Sinonimia lui (mai ales în adresare) cu „prieten” (pct. 2, 157, 182, 235, 310, 325, 762, 784).

d) Degradarea sensului sau, mai bine-zis, pierderea „rangului”¹. În pct. 29, după ce s-a răspuns cu : „Măi fîrtate !”, subiectul a adăugat „zic așa, că se batjocuresc”, iar în pct. 812 măi *fîrtate* („vine un fel de glumă”). Cf. și pct. 514.

Ca vechime, cuvîntul (< *frate* + *-at*) datează de pe vremea comunității româno-slave, o dată cu obiceiul „înfrățirii” venit, se pare, de la slavii de sud, la care avem cuvintele cu același sens : bulg. s.-cr. *bratim*, *pobratim* ; slov. *pobratim* ; rus. *pobratim* și *pobratimstvo* ; cf. DA. Cf. și ucr. *pobratâl-si* ‘s-au prins fîrtați’ ; s.-cr. *bratá što su secli libru* ‘frați care au tăiat banul’ ; bg. *sa se pubratie* ‘s-au prins fîrtați’ ; *da se pubratim* ‘să ne prindem fîrtați’.

B. P. Hasdeu² și H. Schuchardt³ au arătat că este un calc după formele slave derivate cu suf. *-im*, terminația participiului prezent pasiv⁴.

Compusele și mai ales derivatele termenului nostru, nuanțînd și îmbrățișînd diversele sensuri ale acestuia, arată puterea lui de creație și valoarea lui de circulație.

Fărtăciune s.f. (învechit) fărtăție. *Fărtăciunile nedrepte*. CUV. D. BĂTR. II 230.

Fărtățel s.m. (hip. ; în adresare) prieten ; soț, ortac, tovarăș. *Măi voinice, voinicele, Măi bădiță, fărtățele!* P. P. ap. GCR. II 295. În ar. (cu alt sufix) *fîrtățuș* (CDDE), *fărtățușu* (DALAMETRA ; cf. T. PAPAHAĞI, D.) ; *fărtățic, fărtățiciu* (T. PAPAHAĞI, D.) ; megl. *fărtățuc* (GR. S. III 393).

Fărtățî vb. IV tranz. și refl. a (-și) zice (cuiva) „firtate !”. *Pe față te fărtățesc, Pe dos mi-te pedepsesc*. ALEXICI, L. P. 152 ; ȘEZ. V 78.

¹ Cf. IORDAN, L. R. 195.

² *Fărtat* (notiță lingvistică), în *Columna lui Traian*, VII (1876), p. 466—468.

³ *Zeitschrift für romanische Philologie*, I (1876), p. 481.

⁴ Cf. S. Pușcariu, *Pe marginea cărților* (Recenzia la articolul lui P. Skok, *Notes de linguistique romane*), în DR IV 1372 ; cf. N. Drăganu, *op. cit.*, p. 11—15.

Fărtăție s.f. legătură între doi firtați; înfrățire, prietenie, ortăcie, tovărășie. „Să ne lăsăm de fărtăție, pentru că și-așa nu ne prea potrivim. . .” — „Eu știam că fărtăția nu se desleagă”. SBIERA, P. 183; cf. POMPILIU, B. 93. Cu var. **frătăție** s.f. (Cf. O. Densusianu, *Limba română în sec. XVIII* — curs litografiat — București, 1935—36, p. 106). În ar. *fărtățil'e*; megl. *fărtățil'ă* (CDDE) și *fărtatloc* (GR. S. III 393). În ar. (cu alt sufix) *firtătlichia* (CDDE); *fărtătlike* (DALAMETRA, cf. T. PAPAĞAGI, D.).

Înfărtăți vb. IV refl. a se face (cu cineva) firtat sau frate de cruce. Acest *Marchian*, . . . zăcea într-un sat la niște oameni și se înfărtăți cu nunși. MOXA, 368, ap. DA; cf. MOLIN, GR. BAN. 193. Negativul: *nefărtăți*. ȘEZ. II 99. Și: *înfirtăți*¹ (DA). În ar. *mfărtedzu* (MIHĂILEANU).

Înfărtăție s.f. fărtăție.

Înfărtățire s.f. fărtăție. În ar. *mfărtare* (MIHĂILEANU).

În on. : Fărtat, Firtat, Firtățești, Furtat. CDO.

SORĂ

Persoană de sex feminin considerată în raport cu frații săi (indiferent de sex). *Fiul suroriei lui Pavel*. COD. VOR. 51. *Și au dat și o nepoată de sor după un fecior a lui*. NECULCE, LET. II 349. *Acesta-i . . . nepot de soră a lui Pîndilă*. CREANGĂ, P. 244. *Dragu mi-i câmpul cu flori și bădița cu surori*. JARNÍK-BÎRSEANU, D. 34². În ALR I/II h. 163 termenul (fără alt sinonim) este răspîdit pe întreg teritoriul limbii române³, făcînd parte din categoria I a fondului nostru principal lexical (< lat. *soror*), moștenit din fondul principal al limbii latine (GRAUR, Î. F. PR. 54, 68, 102, 143) și întrebuințat în toată România (REW. 8102).

În on. : Sora, Soară. CDO.

În adresare (des la vocativ)⁴ termenul nostru este întrebuințat frecvent în atmosfera familiară, intimă sau prietenească :

a) de femeile de aceeași vîrstă, între ele. *Fetele . . . grăbesc la izvorul cu apa cea bună. Aîde, soro, zice una . . . Aîde, soro, zice alta . . . Aîde, soro, zic toate*. EMINESCU, N. 139; cf. H. XVIII 146—147 (în Banat); LIUBA-IANA, M.4.

¹ Cf. Al. Graur, *op. cit.*, p. 216.

² Alături de formele *soră* se întrebuințează și vechiul *soru* în legătură cu adjectivul posesiv : *soru-mea, -la, -sa*; *soru-m(e)i, -l(e)i, -s(e)i*. Cf. cal. *soru sorella*; *soru-ma, -la, -sa* (ALESSIO, CONC. 44). *Craiul Svedului, cînd au murit, au lăsat diată de crăie soru-sei, care acum este vie*. NECULCE, ap. CADE. La gen. dat. (familiar) *sorei*. Forma *sor*, întrebuințată în textele vechi, se aude rar și astăzi (BULL. LINGU. V. 141; cf. GR. S. V. 46).

Alături de singularul *soră*, avem și *suror(ă)* și *sororă*. *Pentru suflulul răpăusatu sororu-mea* (a. 1765). IORGA, ST. DOC. XIII 334. *Că-mi ești frățior, și io-ți sint suror*. TEODORESCU, P. P. 421. *Că-ți-ai căpătat nororă, De gîndești că-ți-i sororă*. MARIAN, NU. 632. Această formă este un singular nou, refăcut după pluralul *surori* (< lat. *sorores*). Cf. cal. merid. *sorura, solura* 'sorella'; v. sicil. *sorure, surure*; vegl. *seraur*, precum și formele : *soluri, sror, șru* din alte dialecte italiene (ALESSIO, CONC. 44; cf. BULL. LINGU. I 34). În megl. (reg.) *șuără* (CAPIDAN, MR. III 270).

Forme rare de plural : *sore* (GR. S. VII 12, 67), *sori* (id. ib. 77; cf. E. Comișel, *Antologie folclorică* . . . p. 71), *sorele* (id. ib. 44).

Sub forma articulată *сора* apare în 1599 într-un document din Țara Românească (BOGDAN, GL. 102).

³ Și în a. r. și megl. *soră*, și în i. s. r. : *sor(a)*.

⁴ În multe cazuri la vocativ își pierde înțelesul pur lexical, transformîndu-se într-un fel de interjecție sau cuvînt de umplutură. Cf. *frate* sub d.

b) (cu pronunțată nuanță afectivă) către o fată sau femeie. *Ai auzit, soro, că s-a întors Negradi de la moșie, zicea cucoana Frăsina Alimpici vecinei sale Aristița Uluceanu.* XENOPOL, ap. TDRG. (Sens cunoscut și în meglenoromână. Cf. REW 8102.)

c) de bărbat către nevestă și invers. *Într-o zi ... zise bărbatul către femeie: soro, noi ... n-avem copii.* ISPIRESCU, ap. CADE. *Soro!* (se adresează Efimița către soțul ei) în *Conu Leonida față cu reacțiunea* de I. L. Caragiale. (Soțul către propria-i soție) *Ia să-mi dai, soro, punga.* BAL. OLT. 63.

d) de cumnate între ele (în semn de dragoste și atenție). „*Sora*” *zice nora la sora bărbatului ei.* NOVACOVICI, FOLK. 154; cf. ALR I/II h. 264 pct. 85¹. (Sens cunoscut și în aromână, PUȘCARIU, ET. WB; și în meglenoromână, id. ib. cf.; PAPAĞAGI, M. R. 251; cf. id. R. M. 64)².

Compusele termenului *soră* prezintă puncte comune cu acelea ale lui *frate* (mai ales la pl.); de aceea dăm numai atestarea lor.

Soră bună. Fiii din frate bun sau soră bună. PRAVILA (1814), 162, ap. DA. ms. Vezi: *Frate bun*.

Soră de cruce 1. *surată* (MARIAN, SE. II 85; cf. ALR II/I MN. pag. 68 [2619]; 2. *soră bună* (ALR II/I MN. pag. 67 [2628], pct. 872; cf. ALR I/II h. 163, pct. 530). Vezi: *Frate de cruce*.

Soră de lapte (I, CR. XIII 123; cf. DDRF; CADE; DI). Vezi: *Frați de lapte*.

Soră de mamă ‘uterina’. Vezi: *Frați de sau după mamă*³.

Soră de scoarță. Această fată bună era horopsită și de sora cea de scoarță și de mama cea vitregă. CREANGĂ, P. 283. Vezi: *Frate vitreg. Frați de sau după mamă, Frate sau frați după tată*.

Soră de tată ‘consanguinea’. Vezi: *Frate sau frați după tată*⁴.

Soră dulce soră bună. Cine-o făcut pe mândra Să mai fi făcut una, Soră dulce cu dânsa, S-o iubesti numai pe ea. FOLC. TRANS. I 528; cf. ALR I/II h. 163, pct. 576. Vezi: *Frate bun* (în note).

Surori duhovnicești (BUJOREANU, COL. 712). Vezi: *frați sufletești, duhovnicești*. E un termen bisericesc din limbajul teologico-juridic.

¹ Tot în adresare e atestat și unicul caz de *soră* = mătușă (soția unchiului), din ALR I/II h. 168, pct. 75.

² Nu intră în cadrul cercetării noastre sensurile de *soră* (uneori complinit prin „de caritate”, sau „de ocrotire”) = infirmieră; și *soră* = călugăriță, maică.

Sensuri figurate: 1. tovarășă, prietenă. *Cucu-ntreabă: Unde-i sora viselor noastre de vară?* EMINESCU, o. IV 36, ap. DL; 2. (la pl.) cuvîntul se poate pune apozitiv, ca în acest exemplu: *De sute de ani, două țări surori ... Moldova noastră și Valahia ...* CREANGĂ, A. 162; 3. sau poate însemna lucruri de aceeași origine sau înrudite între ele (ca niște surori): (pl. *surori*; la războiul de țesut) cele două fire pe itul dinainte sau dinapoi (ARR. OLT. VII 521); 4. (pl. *surori* — în agricultură) odraslele de la rădăcina porumbului (ș.dv). E x p r.: *soră eu* = înrudit cu, la fel. *Făt-Frumos ... căzu într-o amețală soră cu moartea.* ISPIRESCU, L. 106. *Baba se făcu soră cu drumul.* RETEGANUL, ap. TDRG.

³ În neap. *sora de madre*. Cf. Iorgu Iordan, *Dialectele italiene de sud și limba română*, în ARHIVA XXXIV, 1927, p. 17.

⁴ În neap. *sora de padre*. Cf. Iorgu Iordan, *op. cit.*; cf. în camp și log. *sorris koŋkuinas*. M. L. Wagner, *op. cit.*, p. 13.

Soră flată (în megl.) soră vitregă (GR. S. III 394).

Soră geamănă. Vezi: *Geamăn*, -ă.

Soră jurată. Vezi: *Frați jurați*.

Soră lunatecă. Vezi: *Frați lunatici*.

Soră mașteră soră vitregă. Vezi: *Frate vitreg*.

Soră vitregă. Vezi: *Frate vitreg*¹.

Soră ziuatică (I. CR. XIII 124). Vezi: *Frați ziuatici*².

Țară soră țară apropiată din punct de vedere al concepțiilor ideologice (L. ROM. XI, nr. 4, p. 394).

Din atmosfera semantică a nunții fac parte:

Soră (sau surori) de mire, de ginere, de ginerică, de mireasă vătăjiță, druşcă (SEVASTOS, NU. 74; cf. MARIAN, NU. 220—223; RĂDULESCU-CODIN, L. 105; DENSUSIANU, Ț. H. 237; DIACONU, R. XIX; ALR II/I h. 162). Vezi: *Frate de mire, frați de mireasă, frați de ginere*³.

Derivatele termenului *soră* sînt mai puține decît ale lui *frate*, deoarece nu are la plural sensul colectiv al acestuia din urmă. Derivatele care urmează sînt, toate, hipocoristice și ele, fiind formate în mediul familiar (sau prietenesc), afectivitatea are un rol important în formarea și conținutul lor.

Sorică s.f. (reg.) *De-mi stîmpăr irimuca, Știu că-i de la sorica*. GR. S. VII 13; cf. id. ib. 13, 23, 29, 32, 45, 55; CADE; cf. în ar. *surică* (PAPA-HAGI, B. 705; cf. T. PAPA-HAGI, D.). În on.: **Sorica**. CDO.

Soricuță s. f. *Ioi, doamne, n-am pe nimucă, Nici am frați, nici soricuță*. GR. S. VII 42; cf. id. ib. 23, 32, 33, 37, 50.

Sorișă s. f. *Mirel de la masă, Pe sorișă noastră N-om da nicidecum*. MARIAN, NU. 605; cf. ar. *suroritsă* (WEIGAND, AR. II 329). În on.: **Sorișă**. CDO.

Sorucă s.f. *Să trăiești, sorucă dragă*. FOLC. TRANS. I 214; cf. id. ib. 209, 215; T. PAPA-HAGI, M. 106.

Soruică s.f. *Că o fi mîța lu vecina, Ori a lu soruica Lina*. COSTIN, GR. BĂN. I 184; cf. CADE.

Sorulică s.f. *Hei tu, sorulica mea, În ia boii de tînjea*. T. PAPA-HAGI, M. 89.

Sorurică s.f. *Ș-apoi mi-ș pleca La sorurica lui (Studia Univ. „Babeș-Bolyai”, III (1958), nr. 6, p. 114).*

Soruță s. f. *Și noi nu vom da Pe soruța noastră*. FOLC. TRANS. I 98; cf. E. Comișel, *Antologie folclorică*, p. 46, 71, 74.

Surioară s. f. (var.) **sorioară**, (rar) **sirioară** (MAT. FOLK. 213) 1. dim. al lui *soră*. *Pune pace, nu te bate ... Că te-or bate lacrimile, Lacrimile maicelor Ș-ale surioarelor Ș-ale mîndrișoarelor De dorul voinicilor!* JARNÍK-BÎRSEANU, D. 316; cf. PETROVICI, FOLK. ALM. 67; 2. (la vocativ, în adresare) prietenă. *Vecinică, surioară, Bărbatul meu e la moară*. ZANNE, P. IV 220;

¹ Cf. G. Călinescu, *Estetica basmului*, II. *Soră vitregă, surori rele*, în SCLF, VII, nr. 1—2, p. 64.

² Menționăm și compusul (cu unica atestare) *suroricid* 'omoritor de soră' (SCL I 78).

³ Compuse (bot.): *sora-soarelui* = *floarea-soarelui* (*Helianthus annuus*); *sor-cu-frate* = numele a două plante (*Melampyrum nemorosum* și *Melampyrum bihariense*); *sor-cu-frățior* = zîrnă; lăsnicior (*Solanum nigrum*), ap. TDRG; CADE.

cf. DL.; 3. iubită. *Marioară, sorioară, Suflitul meu lelișoară ... Fața ta cea rumeioară Zice: vino de te-nsoară.* JARNÍK-BÎRSEANU, D. 30—31; cf. FOLC. TRANS. II 335.

Soruleană s. f. (T. PAPAĞI, M. 233).

Surorea s. f. (var. *sorurea*) *Hei tu, sorureaua mea.* BUD. P. P. 11; cf. VICIU, SUPL. GL.; IZVORAȘUL, XVII 219. *Nici am frați, nici surorele, Gîndești că-s picat din stele.* FOLC. TRANS. I 308; cf. id. ib. 540; T. PAPAĞI, M. 121.

Derivate învechite sau rare:

Însorări vb. IV tranz. (despre moșii) 'a împreuna, a comasa' (DA) ¹.

Însorărire s. f. 'acțiunea de a însorări'.

Însorărit, -ă adj. 'hotărnicit prin însorărire'.

Sororal adj. 'de soră' (IORDAN, L. R. A. 160). În ar. (izolat) **sorsan** 'frate' (CAPIDAN, AR. 107), probabil masculin refăcut din fem. (prin aglutinare cu adj. pos.) și **sorsa** (id. ib. 107).

SORĂ DE CRUCE

Numirea derivă din obiceiul „înfrățirii” și „însurățirii”. Vezi: *Surată, frate de cruce, fîrtat.*

Frați jurați și surori de cruce. H. XVII 8 (Hunedoara). *Surori de cruce, care se mai numesc și surate.* MARIAN, SE. II 82.

În ALR II/I, MN. pag. 67 [2628], „Soră de cruce”, termenul e răspîndit pe întreg teritoriul dacoromân. În comparație cu aria compactă a lui *frate de cruce* (ALR II/I, pag. 68 [2627], aria lui *soră de cruce* se prezintă întreruptă, ceea ce denotă că obiceiul „însurățirii” s-a practicat și se practică în măsură mai mică decît acela al „înfrățirii”. De altfel și motivele „înfrățirii” erau mai multe și aveau scopuri mai variate.

Ca termeni sinonimi cu „soră de cruce” în ALR. II/I, MN. pag. 67 [2628] menționăm: *prietenă bună* (pct. 279); *tovărășiță* (pct. 362); *surată de cruce* (pct. 228); *soră de cruce, vărută verișoară* (pct. 141); *soră de cruce și surată* (pct. 182); *verișoară de cruce* (pct. 886). (Despre toți acești termeni vezi la capitolele respective.)

Sinonimia *soră de cruce* — *vărută* — *verișoară* derivă din obiceiul „însurățirii” și „învărnăcirii”: din momentul acesta fetele se numesc între ele — în unele regiuni — *surori, surori de cruce* sau *surate*, iar în alte regiuni *vere, vere de cruce, vărute, verișoare* (BIBICESCU, P. P. 397—412).

SURATĂ

Termenul — corespondent feminin al lui *fîrtat* — este sinonim cu *soră de cruce*, iar numirea este în directă legătură cu obiceiul „însurățirii” (MARIAN, SE. II 84) ². *Feciorii zic: — Să fim fîrtați, pînă la moarte! Iar*

¹ Pentru felul derivării cf. Al. Graur, *Notes ...*, în BULL. LINGU., IV, p. 68.

² Cf. S. Hîrneș, *Datinile și obiceiurile vrîncenilor*, în *Universul*, anul 51 (1934), nr. 93.

fetele zic. — Să fim surate pînă la moarte ! MARIAN, SE. III 190. *Surată* 'soră de cruce' (ARR. FOLK. VII 61, 122). În on. : *Surata*. CDO.

Ca și cosemanticul său masculin, lărgindu-și sfera a ajuns la sensul, cel mai întrebuițat, de prietenă, soață, tovarășă¹. *Mă voi pogorî preste munți și voi plînge preste feciorile mele, eu și suratele mele*. BIBLIA, 1688. ap. TDRG. *Au fost odată două fete vecine, care se numeau una pe alta surată, adică sorioară, prietenă*. MARIAN, O. II 60. Tot în acest sens se întrebuițază (mai ales de către fetele și femeile de la țară între ele) ca termen de adresare², fiind cunoscut cu această accepțiune și în aromână (WEIGAND, AR. II 331 ; cf. PASCU, D. I. 158 ; T. PAPAĞAGI, D.). *La ce plîngi, surata mea ? — Da cum focu să nu plîng, C-am luat bărbat nătîng !* JARNÍK-BÍRSEANU, D. 183. *Ce ne facem, tu, surată, Ne iau flăcăii-n armată*. FOLC. TRANS. II 437. La fel se explică și sinonimia cu *tiză* (ALR I/II h. 190, pct. 772) și (rar) cu *soră adevărată* (cf. FOLC. TRANS. II 469 ; ALR II/I, MN. pag. 68 [2631] pct. 141), precum și (tot rar) cu *văruică, văruță*, (ALR. II/I MN. pag. 68 [2631], pct. 2 și 141³).

Sensurile date de noi sînt atestate de ALR II/I MN. pag. 67 [2628], dar mai ales de ALR II/I MN. pag. 68 [2631]. Din această din urmă hartă reiese că termenul, chiar acolo unde este cunoscut, se întrebuițază rar, iar în unele părți i se depreciază sensul (pct. 514)⁴, poate și fiindcă e legat de un obicei pe cale de dispariție.

În aromână are și sensul de 'drușcă, vătăjiță' (la nuntă). Cf. MIHĂILEANU ; PETRESCU, M. 155 ; T. PAPAĞAGI, D.

Ca extensiune geografică, *surată* se găsește cam în aceleași regiuni ca și *firtat* (ALRM II/I h. 189), dar cu o arie mai răspîdită decît acesta. Motivul este că termenul nu și-a lărgit și degradat sensurile în aceeași măsură ca *firtat*. În privința sinonimiei cu *soră de cruce* (ALR II/I MN. pag. 67 [2628], pct. 172, 228), *surată*, fiind mai expresiv și avînd mai multe sensuri și întrebuițări decît *firtat*, are și o arie mai mare, precum și derivate ca :

Surătea s.f. (hip.). *Dar nu-s păsărele, Ci mi-s surățele ; Una-i cu bărbat, Trupșor desmierdat, Una-i văduviță, Trup fără credință*. BIBI-CESCU, P. P. 400—401.

Surățică s. f. (hip.) *Nu lua măgar, surățică*. GRAIUL, I 210 (Ialomița) ; cf. H. II 256 (Constanța).

Surăție s. f. 1. legătura de rudenie dintre două surate ; prietenie, tovarășie. *Adevărata amicizie, . . . mai puternică uneori ca frăția de cruce și surăția de cruce*. JIPESCU, ap. TDRG ; 2. serbarea ce are loc cu ocazia „însurășirii”. *A juca la surăție*. SOVEJA, ap. SD.

Suroată s. f. soră. (Contaminare între *surată* și *suroră*?) *Dar nime nu-l auzea, Numai ibovnica sa Din pragul suroată-sa*. POMPILIU, B. 45 ; cf. id. ib. 73 ; id. BIH. 1018.

¹ Sens pătruns și în magh. *szuráta* (BLÉDY, INFL. 87) și în limba sașilor : *surtlë* (BR. R. 47).

² *Surata est allocutio ad faeminam, aequalis conditionis nobiscum, aut inferioris*. KLEIN, D.

³ Sinonim (atestat o singură dată) : *cumașa* 'surată, soră de cruce' (< s.-cr. *kumača*, idem) (PETROVICI, FOLK. ALM. 44, 148). Tot acolo derivatul *a se cumăși* vb. IV refl. 'a se prinde surată'.

⁴ Cf. *Surata din pădure* (ironic) 'mama pădurii' (PAMFILE, DUȘM. 211).

Însurăți vb. IV refl. (despre fete) a se lega surate. (Cf. MARIAN, SE. II 32.)

Însurățire s. f. acțiunea de a se însurăți. (Cf. TDRG.)

Etimologic : derivat din *soră* (ca *firtat* < *frate*) cu sufixul *-ată*, fiind o calchiere fidelă a formei slave *posestrima* < *sestra* 'soră'. În megl. *pusestrimă* 'surată'; numele unui dans care se joacă la nuntă' (GR. S. VI 188); *posestrimă* 'fată nemăritată, surată' (CAPIDAN, MG. III 299) < bg. *posestrima*.

M Ă T C U Ţ (-Ă)

Termen de afinitate electivă, care arată intimitatea unei legături de prietenie, de tovărăşie nedespărţită, ce se stabileşte pe toată viaţa între flăcăii şi fetele care, în ziua de Mătcălău (luni sau marţi după duminica Tomii), s-au prins *firtate*, *fraţi de cruce* sau *surate*. Termenul e întrebuinţat aproape exclusiv la feminin. *Odinioară Românii se prindeau firtaşi sau fraţi de cruce* (în Banat *mătcuşi*) *pentru ca să se apere pe moarte şi pe viaţă împotriva duşmanilor lor* (Dreptatea, nr. 24), ap. DA ms. *Că mătcuţe ne-om numi, Pină-n lume vom trăi ... Tot mătcuţe să ne zicem*. MARIAN, SE. III 189–190; cf. II. XVIII, 146–147, în Maidan-Banat; COSTIN, GR. BĂN. II 124.

Serveşte şi ca termen de adresare prietenească (LIUBA-IANA, M. 4).

Şi-a format derivatele :

Mătcuşi vb. IV refl. a se prinde mătcuţe, a se însurăți (MARIAN, SE. III 189).

Mătcuţare s. f. abstractul verbal al lui *mătcuşa* (MARIAN, SE. III 189).

Termenul are o întrebuinţare restrînsă (în Banat), provenind din magh. *mátka* : 1. sponsa ; 2. amica (cf. KNEZSA, 691). Nu are circulaţie vie în limbă, iar ALR nu-l înregistrează nici măcar la sinonimele lui.

U I C Ă

Înţelesul de bază al cuvîntului este 'unchi' (H. XVIII 296, 308, în Banat; cf. WEIGAND, BAN. DIAL. 311; VICIU, GL.; COSTIN, GR. BĂN. II 203. *O vinit alt împărat — i-o fost uică*¹ *la Franţ Iosif*. PETROVICI, FOLK. ALM. 80; cf. FIRA, CHIŞ. 323; BULL. LINGU. V 148.

În ALR I/II h. 165 „Unchi (fratele tatălui)” cu arie compactă în întreg Banatul şi în regiunile limitrofe (în notele de la pct. 28 şi derivatul *wichişă*); ALR I/II h. 166 „Unchi (soţul mătuşii)” cu aproape aceeaşi arie ca şi precedentă², dar ceva mai mică şi mai puţin compactă, deoarece gradul de rudenie este mai depărtat. În on. : Uică. CDO.

Deoarece unchiul e totdeauna o persoană mai în vîrstă, uşor s-a ajuns şi la sensul de „strămoş”. *Au murit toţi bătrînii, care mai ştiau vreo vorbă de-a uicilor lor*. IRINEU, S. B. 30, ap. DA ms.

¹ Varianta regională *uiciu* (c. v. III, nr. 6, p.31), ar putea fi o contaminare între *uică* şi *unchi*.

² Cf. G. Mihăilă, *Contribuţii la studierea geografiei împrumuturilor slave în limba română*, în ROMANOSLAVICA, VII (1963), unde se dă şi harta termenului nostru.

Poate datorită formei de feminin, terminată în *a*, s-a ajuns să se întrebuițeze *uică* și cu accepțiunea de ‘mătușă’ (schimbare de gen). *Sora cea mai mare a tatălui meu se zice mamă mare sau uică, adecă mătușă*. H. XVIII 146 (Banat). În ALR I/II 168 „Mătușă (soția unchiului)”, pct. 9, 28 (în Banat).

Ca aproape toți termenii referitori la vârsta înaintată, „uică” servește și ca termen de adresare către persoanele mai bătrâne (uneori indiferent de sex). *Cei mai tineri pe cei mai bătrâni îi intitulează cu uică*. LIUBA-IANA, M. 4. *Uică* ‘denumire dată unui bărbat sau femeie în vîrstă’ (GREGORIAN, GR. OLT. 121).

Tot în adresare se explică și sensul de ‘bade’ (ALR I/II h. 202, cu arie compactă în Banat și pct. 837, în fostul județ Mehedinți; cf. BOCEANU, GL.), precum și acela de ‘moș’ în fostul județ Gorj (GR. s. v 124).

De la aceste din urmă două sensuri ușor s-a ajuns — tot în adresare — și la acela de *tată vitreg* (ALR I/II h. 165, pct. 24, 69). Uneori în această accepțiune termenul cuprinde și o nuanță ironică. În pct. 840 s-a răspuns pentru *tată vitreg* cu *taică*, iar în continuare: „dacă nu-mi place de el, îi zic uică”.

Termenul derivă din s.-cr. *ujka* ‘unchi; fratele mamei’. Cf. s.-cr. *ujak*, bg. *ujka*, *ujko*, slov. *ujček*, *ujek*¹. Cuvîntul e cunoscut numai în Banat și în împrejurimile lui. Originea lui sîrbească se explică prin conviețuirea populației românești și sîrbești în Banat². Însă *uic* (ARVINTE, GL.) < ucr. *juko*.

UNCHI

Termenul e cuprins în fondul nostru principal lexical (GRAUR, î. FR. PR. 54, 75, 104) și denumește, în limbajul uzual, pe ‘fratele tatălui’ și pe ‘fratele mamei’³. Atestat încă în *Pravila lui Lucaci* din sec. XVI

¹ I. Popovici, *Einige Bemerkungen über die serbo-rumänischen Lehnwörter*, în „Slavia”, VII (1928), nr. 1, p. 20; cf. MIHĂILĂ, î. 121.

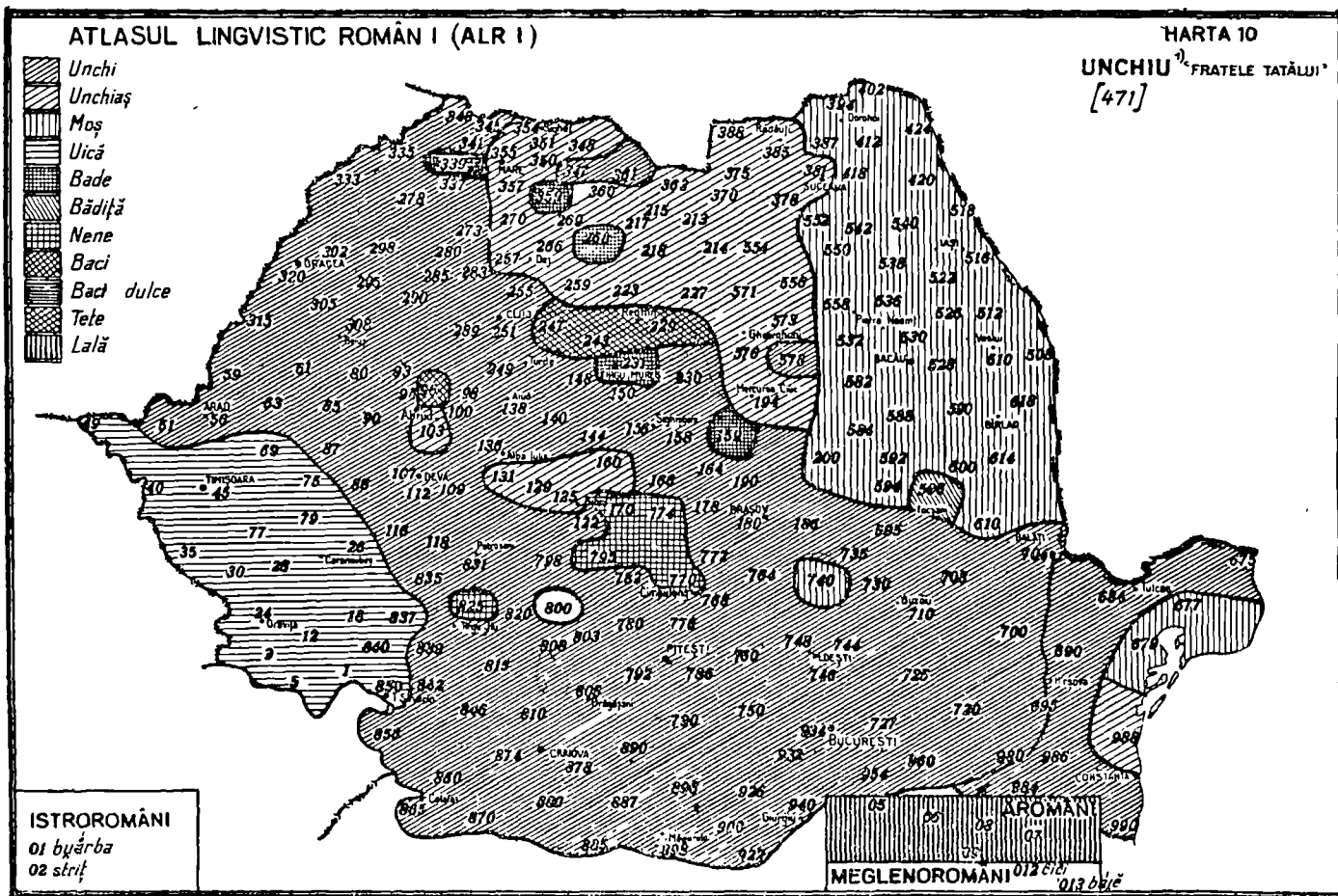
² Cf. Th. N. Trîpcea, *Cuvinte sîrbești în subdialectul bănățean și importanța lor*, în *Scrisul Bănățean* XIV (1963), nr. 3, p. 72; D. Gămulescu, *Împrumuturi...*, p. 217, 218.

³ În limba latină se făcea o distincție clară între aceste două noțiuni: 1. *Avunculus* (răspîdit parțial în romanitatea apuseană (REW 838; cf. TAPPOLET, 92—96); cf. și alb. *unk'*) > l. vul. **unculus* > rom. *unchi* ‘fratele mamei’ și: 2. *patruus* ‘fratele tatălui’. Acesta din urmă s-a întrebuițat mai mult în limbajul juridic. Cf. și alb. *ungj*, *unq*.

Se pune întrebarea care poate fi cauza dispariției unor elemente latine importante, cum sînt *unchi* și *mătușă*, în dialectele române din sudul Dunării? Motivele pot fi multiple. În primul rînd influențele străine puternice care s-au exercitat asupra acestor dialecte. Termenii fiind des întrebuițați de către copii și conținînd un puternic potențial afectiv, s-a recurs ușor la termenii din alte limbi, care sînt în general mai expresivi.

Sînt cazuri în care *unchi* și *mătușă* sînt atribuite de copii unor prieteni din cercul familiei părinților, mai ales cînd aceștia nu au frați. În Elveția, educatoarea de la grădina de copii e numită de către copii *mătușă*. (Cf. Bruno Quadri, *op. cit.*, p. 91.)

„L'emprunt a alors un caractère plus intime, plus personnel, mais aussi un caractère irrationnel: on emploie, par exemple, des mots étrangers pour montrer son éducation (souvent par affectation), pour remplacer un mot grossier et choquant. On les emploie dans les cercles haut placés — d'où ils se répendent vers le bas. Aux termes hypocoristiques de cette catégorie appartiennent certainement des mots français comme *oncle*, *tante*, maintenant usuels, par exem-

(cf. L. ROM. XIV,¹1965, nr. 4, p. 440 și urm.). *De acia se scoală din Persida Kir cu unchiu-său Darie*. CUV. D. BĂTR. I 351¹. *Acesta [lucru] s-au făcut de multe ori . . . până la Constantin voivod, cel despre mamă unchiul măriei tale*. BIBLIA (1688), 7/36, ap. DA MS. *Unchii lui [Brîncoveanu], Cantacuzineștii, sfetnicii lui, nu l-au lăsat să ia în altă parte*. NECULCE, LET. II 303. *Vîind de la Olîmb unchiul ei de tată*. CHESARIE, ap. DA MS.

Pentru noțiunea de *unchi* (fratele tatălui) avem harta nr. 165 (ALR I/II) și harta colorată nr. 232 (ALRM). Termenul e răspîndit într-o arie compactă în centrul și nord-vestul Transilvaniei, în Oltenia, Muntenia și Dobrogea².

„*Unchi* (soțul mătușii)” apare în ALR I/II h. 166 (ALRM h. 233) cu aproape aceeași arie cu „*unchi* (fratele tatălui)”, dar mult mai fărîmîțată de numeroși alți termeni³. Bogăția de termeni a acestei din urmă hărți se explică prin faptul că ‘fratele tatălui’ este rudă de singe și, în această calitate, nu s-a simțit nevoia unei precizii, pe cînd ‘soțul mătușii’ fiind rudă prin alianță, s-a recurs și la alte numiri, uneori chiar improprii. Acest procedeu, de a se recurge la termeni care privesc gradul imediat de înrudire, denotă atmosfera familială și puterea de coeziune a înrudirii dar, în același timp, această lărgire și extindere de sens slăbește conținutul semantic al termenului⁴. Desigur că în cazul nostru afectivitatea⁵ și graiul copiilor a jucat un rol important (IORDAN, ST. 344—345)⁶.

Termenul vechi *unchi*, așa cum îl arată hărțile, pare a fi în regres atît din cauza sinonimelor lui, cît și din cauza lărgirii sferei lui semantice. Sub influența unificatoare a limbii literare, desigur că *unchi* își va recîștiga locul și valoarea de circulație importantă care — așa cum reiese

ple, en allemand et en danois”. Viggo Bröndal, *Substrat et emprunt en roman et en germanique*. Copenhague—București, 1948, p. 140.

Întrebuițarea acestor cuvinte în adresare, lărgirea sferei și deci extensiunea înrudirii, sinonimia bogată împrumutată de la popoarele vecine, bilingvismul, toate au contribuit la slăbirea conținutului semantic inițial, care a mers pînă la dispariția totală. De altfel, cazuri asemănătoare de împrumuturi și dispariții avem chiar în limbile romanice, unde *avunculus* (parțial chiar și *amita*) s-a păstrat numai în arii laterale (Iberia, Galia, Dacia), în timp ce *thius* (= gr. θειος) e la baza sp. și pg. *tio-tia* și a it. *zio-zia*.

În it. se mai adaugă și *barba* (< germ.), răspîndit, după AIS h. 19, în toată Italia de nord, (în rest *zio*), iar în franceză la fel avem împrumuturi asemănătoare pentru aceste noțiuni din germană și olandeză. Cf. TAPPOLET, 96 și urm.; TAGLIAVINI, ORIG. 180; VIDOS, M. 101—102; G. Rohlf, *op. cit.*, p. 13, 18; cf. și h. nr. 5 „Die Bezeichnungen des Onkels”.

¹ Sub forma *Unclota* apare ca toponimic în Moldova încă în secolul al XV-lea. Cf. M. Sala, *Du rapport entre l'évolution des appellatifs et celle des toponymes*, în *Contributions onomastiques publiées à l'occasion du VI-e Congrès international des sciences onomastiques à Munich du 24 au 28 Août 1958*, p. 88; cf. CDO, s.v.

² Sinonime: *baci*, *baci dulce*, *bade*, *bit*, *ded*, *moș*, *neică*, *nenc*, *tata mare*, *tată mic*, *tete*, *uică*. În sudul Dunării: ar. *lală*; istr. *barbă*, *striț*; megl. *ćići*; ba je. Vezi la fiecare termen în parte.

³ Sinonime: *baci*, *bade*, *ceică*, *cumnat*, *cuscru*, *ded*, *mătușoi* (*mătușońi*), *moș*, *neică*, *nene*, *șogor*, *taică*, *tată*, *tată mare*, *tete*, *tetac*, *uică*. În ar. *tetă*, *lală*; istr. *barba*, *tetic*; megl. *tetin*.

⁴ Bruno Quadri, *op. cit.*, p. 91, menționează cazuri în care termenii *unchi* și *mătușă* sînt atribuiți de către copii unor prieteni din cercul familiei, mai ales acolo unde părinții n-au frați.

⁵ „Les fonctions affectives du langage sont aussi fondamentales que ses fonctions intellectuelles”. S. Ulmann, *Précis de sémantique française*, Berne, 1952, p. 147.

⁶ Limbile romanice încă au păstrat forma familiară și alintătoare *avunculus* (< *avus*).

din hărți — se pare că a avut-o odinioară¹. Este probabil că *unchi* a venit ulterior și s-a suprapus peste autohtonul *moș*, iar din această luptă *moș* = 'unchi' (sens pe care l-a primit mai târziu)², s-a restrâns la o arie limitată în Moldova³.

Deoarece *unchi* cuprinde în sine și ideea de bătrînețe, prin extensiune și în adresare reverențioasă a ajuns să fie întrebuințat pentru a designa un om bătrîn în general. *Unchiu sau moșu*. H. II 119 (Glodeanu-Buzău); cf. ALR I/II h. 165, pct. 730 (în note), iar în harta 166, pct. 744 (note): "i se poate zice (unchi) și unui om bătrîn, chiar dacă nu e rudă cu el". Unchiul fiind de obicei mai bătrîn, corelația și interferența e foarte firească. Vezi: *Moș*.

Tot ideea de bătrînețe stă și la baza sensului de 'bunic' al lui *unchi* (ALR I/II h. 169, pct. 582), acesta fiind considerat — datorită vârstei — ca avînd un rol asemănător *unchiului*, întocmai ca *avunculus* față de *avus*.

¹ Un studiu al termenului nostru însoțit de patru hărți ilustrative ne-a dat M. Sala, *Termenii pentru „unchi” după Atlasul lingvistic român*, în SCL VI, nr. 1—2, p. 133—155.

² Cf. M. Sala, *op. cit.*, p. 140—144.

³ Terminologie (sinonimică) pentru „unchi” în dialectele sud-dunărene.

În a. r.: **Lală** 'unchi' (fratele tatălui) dar și (rar) 'soțul mătușii'. (Cf. JAHRESBER. II 87; PUȘCARIU, ET. WB.; DALAMETRA; GR. S. IV 60; CAPIDAN, AR. 349; T. PAPAHAĞI, D.; ALR I/II h. 165 și 166.) E cel mai răspîndit termen pentru noțiunea de *unchi* în aromână < alb. *lale* 'tată, bunic, unchi' (CAPIDAN, AR. 203; cf. id. DR. II 535); cf. gr. *λαλας* 'Onkel'; tc. *lala* 'Hofmeister, Majordomus' (MURNU, GR. 30, 31). Pluralul *lălăni, lălîni*, și cu sensul de 'rube-denii' (MIHĂILEANU; cf. DALAMETRA), cu suf. *-în(i)* (cf. *tălîni, mămtîni, păpîni*) ne îndreptățește să credem că avem a face cu un element vechi. Ar putea fi și un onomatopeic din graiul copiilor, moștenit încă din limba latină; *lalla* 'chant de nourices' (PAPAHAĞI, S. 221; cf. T. PAPAHAĞI, D.). Servește și ca termen de adresare cu sensul de 'nene, bade'. Cf. P. Papahagi, *Notițe etimologice*, în *Analele Academiei Române*, s. II, tom. XXIX (1906—1907), p. 228; ALR I/II h. 202, pct. 09. **Tetă, teti** 'unchi (soțul mătușii)' în ALR I/II h. 166, pct. 05, 08. Probabil < bg. *teta* 'mătușă', prin schimbare de gen. Vezi: *Tele*.

În i s t r.: **Buarba** în ALR I/II h. 165 și 166 „Unchi” (fratele tatălui) și (soțul mătușii); *barba* (CANTEMIR, T. 158); *bărbe* (POPOVICI, D. R. IX, p. II, p. 91). Foarte probabil împrumut (reg.) din s.-cr. În italiană se găsește cu aceeași formă și același sens. Cf. REW. 944; AIS I h. 19, pct. 397 (Istria). Cf. și s.-cr. (ceacavian) *barba, zio* (ven. *barba*). Cf. A. Cronia, *Elementi latino-italiani nel lessico di un dialetto čakavo*, în *L'Italia dialettale*, VI 108. **Striț** 'unchi (fratele tatălui)' (MIKLOSICH, R. U. I. 246; cf. JAHRESBER. VI 354, cf. MAIORESCU, ISTR. 123; PUȘCARIU, ISTR. III 228; F. D. IV 163; ALR I/II h. 165, pct. 02). Și: **ștriț** (CANTEMIR, T. 181). Din s.-cr. *stric* 'fratele tatălui'. **Tefte** 'unchi (soțul mătușii)'. (Cf. ALR I/II h. 166, pct. 02.) Din s.-cr. *tétak*. Vezi *Tele*. **Uiț** 'unchi (fratele mamei)' (MIKLOSICH, R. U. 49; cf. MAIORESCU, ISTR. 127; JAHRESBER. VI 374; POPOVICI, D. R. IX, partea a II-a p. 162; PUȘCARIU, ISTR. II 236, id. III 138; F. D. IV 163). Din s.-cr. *ujec, ujac* 'idem'; cf. dr. *uică*.

În m e g l.

Bajê 'unchi (fratele tatălui) (ALR I/II h. 165, pct. 013) < bg. *baj* 'nene' (termen de adresare); cf. bg. *bae* 'frate', termen de adresare către un frate mai vîrstnic. **Cieia** (*čiča, tsitsă*) 'unchi (fratele tatălui)' < bg. *чичо* 'fratele tatălui'. Cf. PAPAHAĞI, M. R. 153; id. R. M. 40; GR. S. III 382; CAPIDAN, MG. III 98; ALR I/II h. 165, pct. 012.

Daiă 'unchi' (< bg. dial. *dajo*, 'unchi; nene'; cf. PAPAHAĞI, M. R. 62; GR. S. III 384; CAPIDAN, MG. III 102).

Miș 'unchi' < tc. (GR. S. VI 166; unica atestare).

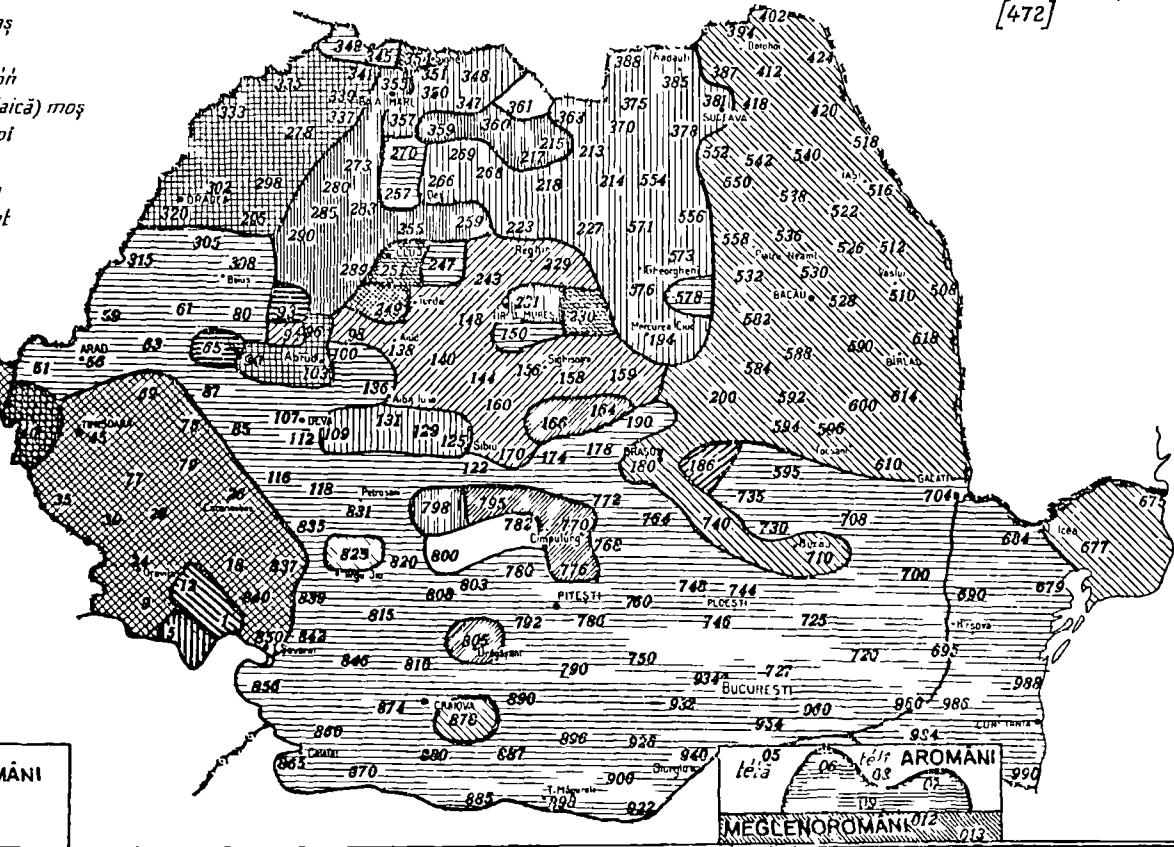
Tetin [unchi (soțul mătușii)] < bg. Cf. PAPAHAĞI, M. R. 256; ALR I/II h. 166, pct. 012, 013. Vezi: *tete*.

Vuică 'unchi despre mamă' (WEIGAND, V. M. 50; cf. GR. S. VII 225; ALR I/II h. 166, pct. 012 (note); la CAPIDAN, MG. III 331 și forma: *vuiți*). Din bg. *vujko, vujka*, idem (voc. *vujče*).

ATLASUL LINGVISTIC ROMÂN I (ALR I)

HARTA 11
UNCHIU ² „SOTUL MĂTUȘEI”
[472]

- Unchi
 - Unchiaș
 - Moș
 - Mătușoi
 - Tată (laică) moș
 - Mătușoi
 - Uică
 - Cuscru
 - Cuminat
 - Țăcă
 - Bade
 - Baci
 - Tele
-
- Nene
 - Șogor
 - Telac
 - Tetin
 - Lală

ISTROROMÂN I
01 buârba
02 țelic

AROMÂN I
05 țelic
06 țelic
03 țelic
MEGLENOROMÂN I
012
013

Sensul de *tată vitreg*¹ (ALR I/II h. 153, pct. 351, 352 și 815 — în note —) implică în sine ideea de bătrînețe și respect, dar în același timp și conștiința celor care îl întrebuințează (a copiilor) că cel cărui i se adresează nu e tatăl lor adevărat.

Unchi, avînd sensul de *bade* într-o mică arie compactă din Maramureș și în alte cîteva puncte dispersate (cf. ALR I/II h. 202, pct. 85, 87, 343, 345, 348, 351, 720, 727, 856, 874, 885), e întrebuințat în adresare ca termen de respect față de un om mai bătrîn. Cu același sens sinonimul (reg. în Banat) *ćică, ćici* (< s.-cr. *ćica* 'idem'). Cf. „Analele Univ. din Timișoara”, II, 1964, p. 208.

Cele cîteva compuse ale lui *unchi* au o întrebuințare tot mai rară (de obicei în limbajul juridic), unele fiind pe cale de dispariție.

Unchi adevărat fratele tatălui sau al mamei (RETEGANUL, ap. CADE., cf. BUJOREANU, COL. 693). Numirea subliniază importanța și semnificația termenului de bază, în comparație cu restul terminologiei (sinonimice), care cade pe al doilea plan.

Unchi mare 1. unchi adevărat (CADE); 2. fratele moșului (bunicului) al moașei (bunicii) (BUJOREANU, COL. 693). Calc după slav. *голкѣмъ сирнуѣ*².

Unchi mic vărul tatălui sau al mamei. *Fratele maicii mele iaste-mi unchi mare . . . iar vara premare sau vărul premare al maicei mele iaste-mi unchi mic*. PRAVILA DE LA GOVORA, ap. CADE. *Unchi mici sînt verii mari ai părinților cuiva*. BUJOREANU, COL. 693; cf. L. ROM. XI, nr. 1, p. 41. Calc după slav. *малыи ошкѣ*³.

Între derivate (aproape toate hipocoristice și desigur puternic influențate de graiul copiilor), acela care întărește mai mult vitalitatea lui *unchi* și cărui i-a devenit chiar un fel de sinonim polisemantic, este:

*Unchiaș*⁴ s. m. (var., în Moldova și Transilvania, *uncheș*) 1. unchi. *Lipi pe lîngă el și [pe] unchiașu, frate mîne-sa, de-l chema Varda*. CUV. D. BĂTR. I 387. *Cel mai bătrîn între frații tatei era uncheșul Ioniță*. SBIERA, F. s. 7, ap. DA, ms. *Uncheșul Haralambie, fratele mai mare al mamei . . . venea din cînd în cînd, ca să mă cerceteze*. SADOVEANU, N. F. 6, În ALR I/II h. 232 „Unchi (fratele tatălui)” *unchiaș* e răspîndit într-o arie compactă din Maramureș, nordul Transilvaniei și nord-vestul Moldovei, spre sud pînă în fostele județe Mureș și Ciuc; apoi într-o arie mai izolată, în sudul Transilvaniei. Cu o arie, ceva mai restrînsă în harta 233 „*unchi soțul mătușii*”⁵; 2. bătrîn, (sens mult mai răspîndit decît sub (1), moșneag, frecvent, în basme, la scriitori, uzitat și în adresare). *A fost odată o babă și un unchiaș*. ISPIRESCU, L. 95. *Ci-că într-o vreme unui unchiaș i-ar fi murit baba*. ȘEZ. VIII 132⁶, *Unchieș i se zice unui om bătrîn*. ALR I/II h. 169, pct. 594 (în note). Sinonimia cu *moșneag* apare în mai multe puncte din harta 189; 3. *bade* (mai mult ca termen de respect și în adre-

¹ Cf. R. Todoran, *Cu privire la repartitia graiurilor dacoromâne*, L. ROM. v, nr. 2, p. 47, 48.

² Cf. I. Rizescu, op. cit. în SCL XIV, nr. 4, p. 443.

³ Cf. id. ib., p. 444.

⁴ Intrat și în limba maghiară sub forma (*vén*) *ungyiás* (DR. v 896) și *undzsiás* 'moș, moșneag' (BLÉDY, INFL. 91).

⁵ Cf. M. Sala, *Termenii . . .*, p. 143, cu harta semantică „Unchiaș”.

⁶ Cf. I. A. Bena, *Contribuții la monografia comunei Pianul de Jos*, Cluj, 1925, p. 79; I. Muntean, *Monografia economică culturală a comunei Gurartului*, Sibiu, 1896, p. 141.

sare). Cf. ALR I/II h. 202, în nouă puncte dispersate; 4. tată vitreg (des în adresare). ALR I/II h. 153, pct. 348, 350, 354.

Valoarea de circulație a lui *unchiaș* e confirmată și de cele două derivate pe care și le-a format.

Uncheșel s. m. (hip.) *Mă bate uncheșul, Tot cu toiogelul.* TEODOR-RESCU, P. P. 192. *Am doi uncheșei. Se trag de barbă-amîndoi.* PAMFILE, C. 29; cf. id. ib. 15.

A se uncheși a îmbătrîni (CIAUȘIANU, GL.).

În on.: Unchiașu, -l, Uncheș, Oncheș. CDO.

Unchiulică s. m. TDRG.

Unchiușor (var. unchișor) s. m. TDRG.

Unchiuț¹ s. m. Com. VL. DRIMBA — Bihor.

Străunchi s. m. fratele bunicului (?) (SFC I 40; cf. id. II 82; COSTĂCHESCU, I 505).

Unche s. f. (forma feminină de la *unchi*) 1. mătușă (sora mamei) (ALR I/II h. 167, într-o arie restrînsă din Muntenia; cf. TOMESCU, GL.; C. V. II, nr. 3, p. 36); 2. mătușă (soția unchiului) (în ALR I/II h. 168, pct. 776 (note) și pct. 780).

Unchioaie s. f. 1. mătușă (soția unchiului) (ALR I/II h. 168, cu o arie compactă în Crișana, cu rostirea din Banat: unčōie; cf. POPOVICI, RUM. DIAL. I 167); 2. lele (adrsare către o bătrînă) (ALR I/II h. 203, pct. 87).

Unchiuleasă s. f. mătușă (sora tatălui) (LEXIC REG. 88).

MĂTUȘĂ

(În corelație cu unchi) Sora tatălui (*amita*)² sau a mamei (*matertera*)³. *Se sculă cu o mătușă a ei, soru tătîne-său, de se duse în Tarigrad.* CUV. D BĂTR. I 366. *Ieșit-au înaintea craiului muma lui Roman vodă, mătușca craiului ...* LETOPIȘET, ap. GCR. I 190.

În ALR I/II h. 167 „Mătușă (sora mamei)”, termen răspîndit pe întreg teritoriul dacoromân într-o arie aproape compactă, întreruptă doar de câteva sinonime.

Tot *mătușă* se numește și ‘soția unchiului’. În ALR I/II h. 168 „Mătușă (soția unchiului)”⁴. Cu această accepțiune, termenul e răspîndit pe o arie aproape compactă în Moldova, această arie fiind întreruptă de sinonimele

¹ Formele: *kișu* și *bișu* din SCL VI, nr. 1—2, p. 136, par a fi trunchieri sau prescurtări.

² În limba veche avem și *mătușă-mare* ‘sora bunicului sau a bunicii’ (CADE; cf. TDRG), precum și *mătușă-mică* ‘vara tatălui sau a mamei’ id. ib.). Primul calc după sl. *вѣнѣка*, al doilea după sl. *матушѣ оушка* (cf. L. ROM. XIV, nr. 4, p. 443, 444).

³ Termenul *matertera* apare în perioada descompunerii orînduirii matriarhale, cînd s-a simțit nevoia să se facă distincția între *sora mamei* și *mama*. Cf. A. Isacenko, *op. cit.*, p. 56.

⁴ Ambele sensuri din aceste hărți au pătruns și în graiul ceangău sub forma: *mătușe* (WICHMANN, 97) sau *matusa* (SCL XII, nr. 4, p. 545; cf. id. ib. XIV, nr. 3, p. 386). Cu sensul de ‘mătușă mai în vîrstă’, coexistă alături de magh. *ánygyi* ‘mătușă mai tînără’ pe care l-a silit să se restrîngă numai la această accepțiune (MÁRTON, p. 560).

Termenul *mătușă* a intrat (regional) și în graiul maghiarilor din Transilvania (cf. OMAGIU, I. 623), apoi în ucr. sub forma *matusa* (CANDREA, EL. 405; cf. CDDE). La SEMCINSKI, p. 90, se repetă părerea lui H. Brüske din studiul *Die russischen und polnischen Elemente des Rumä-*

lele, țață, gîgă în Oltenia și Muntenia, și fărîmițată, mai mult în Transilvania, de sinonimele: uină, nană, tătăișă, unche, unchioaie, lele, bobă¹ și de câteva derivate ale acestora. Terminologia mai bogată a acestei hărți față de harta 167 „Mătușă (sora mamei)” se explică — comparativ — prin aceea că, de astă dată, termenul arată un grad mai îndepărtat de rudenie. S-ar putea însă ca aceste sinonime numeroase — mai ales cele din Banat — să fie și un ecou întîrziat al vechei *zadruga*.

În același timp, terminologia mai bogată din Transilvania se datorește conviețuirii cu alte naționalități. Termenii din Transilvania îi socotim ca inovații ulterioare trecerii unei mari mase de români în Muntenia și Moldova. Putem deci aplica pentru „Țara Veche” norma stabilită de Bartoli: „arie posterioară, fază anterioară iar pentru Transilvania arie anterioară, fază posterioară (inovații)”².

Mătușă e întrebuițat (de obicei în graiurile populare) și ca termen de adresare reverențioasă către o femeie mai în vîrstă³ cu următoarele accepțiuni:

a) Babă. *Mătușă, de mi-i face acest bine, atunci să știi că ai să ai mai mult de la mine.* CREANGĂ, P. 171. *În lume păpușă și-n casă mătușă,* se spune despre femeile bătrîne care ies gătite în lume. ZANNE, P. IV 535. Sens des întrebuițat în Moldova, în Muntenia și câteva puncte răzlețe din sudul Transilvaniei; în pct. 424, 538, 808 și 856 „mătușă bătrînă” (ALRM I/II h. 282).

nischen. JAHRESBER. XXVI—XXIX, p. 31, că termenul nostru ar deriva din ucr. матуся. De fapt derivă din lat. *amita* + suf. *ușă*. Acest sufix e vechi în limba română, probabil anterior influenței slave. Cf. *căpușă, aiuș, găinușă* etc. Cf. CDDE; REW 424; ROSETTI, ILR I₉, 104 SCL VII, nr. 3—4, p. 289. Răspîndirea termenului pe întreg teritoriul dacoromân, cu aria întreruptă, este o dovadă în plus despre vechimea lui. El e cunoscut și răspîdit și în limbi romanice apusene (REW 424: cf. TAPPOLET, 92 109; CDDE; VIDOS, M. 101—102).

¹ Sinonime numai în dialectele sud-dunărene: în a. r. megl. și istr.: *letă, leta* (cu diverse variante formale). Cf. *Tele*. ar. *letă, leta* (WEIGAND, AR. II 322; cf. PASCU, D. II 210, T. PAPAĞI, D., GR. S. IV 60). În ar. servește și ca epitet pentru o femeie mai în vîrstă (CAPIDAN, EL. SL. 84). Istr. *leta, tele* (POPOVICI, D. R. IX 158; cf. PUȘCARIU, ISTR. III 327; F. D. IV 163; dar și cu sensul de ‘fată bătrînă’ (ALR I/II h. 276, pct. 01). Megl. (termen unic pentru această noțiune) *leta, tele, letă, teată* (WEIGAND, V. M. 26, 50; cf. PAPAĞI, M. R. 256; id. R. M. 66; GR. S. VII 210; la CAPIDAN MG. III 293 și forma: *letine*). Toate formele sint atestate și de ALR I/II, h. 167 (cf. bg. TETA, TETKA), cf. *Tele*.

În a. r.: *îată ‘mătușă (soția unchiului)’* (ALR I/II h. 168, pct. 09) < alb. *alë* (cf. CAPIDAN, AR. 268). Vezi: *Mamă*.

Măle ‘mătușă (sora mamei)’ (ALR I/II h. 167, pct. 05). În ar. are și sensul ‘babă, femeie bătrînă, bunică’ (DALAMETRA; cf. T. PAPAĞI, D.).

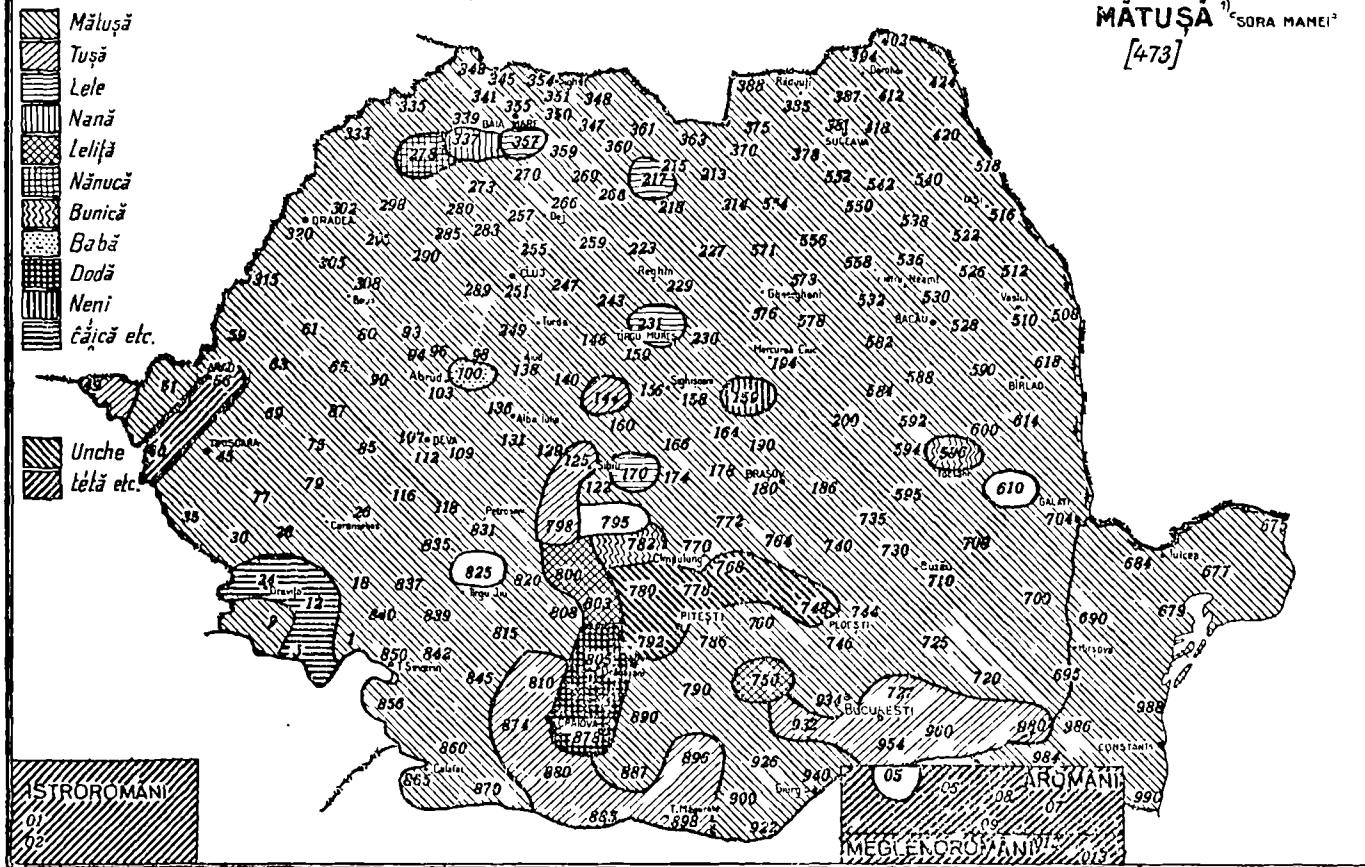
Dadă ‘mătușă (soția unchiului)’ (ALR I/II h. 168, pct. 09). Cf. bg. reg. *dada* ‘termen de adresare către sora mai mare sau către o femeie mai în vîrstă’; cf. bg. *kaka*. Vezi: *Dadă*. În istr.: *strine, strinç* ‘mătușă (sora tatălui)’ < s.-cr. *strina* (MIKLOSICH, R. U. 46; cf. MAIORESCU, ISTR. 124; POPOVICI, D. R. IX 153; JAHRESBER. VI 354; CANTEMIR, T. 181).

În megl.: *Nină* (var. *nini*) 1. ‘mătușă (soția unchiului)’. Cf. CAPIDAN, MG. I 108, III 206; ALR I/II h. 168, pct. 012; și derivatul *nineastă* (CAPIDAN, id. ib.); 2. termen de adresare a băieților și fetelor către femeile mai în vîrstă (CAPIDAN, id. ib.; cf. PAPAĞI, M. R. 234; GR. S. VI 173) < mbg., s.-cr. *nenă*.

Strincă ‘mătușă (soția unchiului)’ (ALR I/II h. 168, pct. 013) < bg. *strinka*, idem.

² Matteo Bartoli, *Introduzione alla Neolinguistica* (principi-scopi-metodi). Genève, 1925, p. 13.

³ Cf. Iorgu Iordan, *op. cit.*, în Arhiva XXXV (1928), p. 27; I. Muntean, *op. cit.*, p. 141.

b) Bunică (ALRM I/II h. 238, pct. 308, 750, 776, 820; în pct. 837 „mătușă bătrână”).

c) Mamă vitregă. (Într-o arie compactă în Maramureș și în pct. 229, 530 și 798.)

d) Lele. (Cu arie compactă în Moldova și Maramureș; în restul țării în puncte izolate (ALRM I/II h. 286)¹.)

Familia termenului nostru se îmbogățește și prin derivatele sale, cu intensă circulație mai ales în graiurile populare.

Mătușică s. f. 1. diminutiv cu sens hipocoristic al lui mătușă. *Mătușica mea cea dulce, Cum mă lasă și se duce... Scoală, mătușică, scoală Să vezi uncheșu cum zbiară.* FOLC. TRANS. I 349; cf. ARHIVA, VII (1897), p. 656; 2. (în adresare, către o bătrână) *I-au zis babei mai cu blîndețe: bine, mătușică.* SBIERA, P., ap. DA ms.; cf. GL. M.; 3. (eufemism) paludism (personificare). CANDREA, F. 144.

Mătușo(n)i s. m. 1. unchi (soțul mătușii). În DR V 901 ‘bărbatul surorii fratelui sau a mamei’. (Cf. WEIGAND, D. BAN. DIAL. 125, 311; H. XVIII 262; POPOVICI. RUM. DIAL. I 167; BULL. LINGU. V 148); 2. unchi, moș (N. REV. ROM. VIII 86); 3. tată vitreg (id. a 1910, p. 194)².

E un calc după s.-cr. *tetak* ‘maritus amitaes aut materterae’ (DR V 901). Originea sirbească ne-o indică și ALR I/II h. 166, pct. 1 și 12 (*mătușoñ*, în Banat), pct. 65 și 93 (*mătușoi*) ceva mai distanțate.

Mătuși vb. IV refl. a rămîne fată bătrână, a se honci, a împleti coadă albă (CIAUȘIANU, V.).

Strămătușă s. f. Prefixul îi dă termenului sensul de vechime, de origine îndepărtată³.

În on. : **Mătușita, Mătușu, -l.** CDO.

Prescurtări :

Nășieă s. f. (ARHIVA, VII (1897), p. 656).

Mătú⁴ s. (des în adresare) (ALR I/II h. 167, pct. 361 și 347 (în note); cf. ALRM I/II h. 286, pct. 361).

Nășă s. f. *Mătușă, unii zic și nășă.* H. XV 345 (în Ibănești-Tutova, unica atestare)⁵.

Tușă s. f. Termenul e propriu-zis o prescurtare din *mătușă* (cu pronunțată nuanță afectivă), însă prin întrebunțările lui — în unele regiuni — apare ca un cuvînt cu o valoare proprie și destul de distinctă față de *mătușă*. *Tușă* ‘mătușă’ (H. XIV 210, în Socetu-Teleorman; cf. TDRG; Ș. DU; CADE; PUȘCARIU, L. R. I 48). *Ilincuță tușă, Stringe-n nas cenușă* (= luleaua), ap. A. Gorovei, *Cimiliturile*

¹ Pentru vitalitatea termenului *mătușă* menționăm și sensurile : 1. nume dat copilului din fruntea joelului „de-a bostănică” (PAMFILIE, J. II 312); 2. calificativ glumeț dat de colindători unei sticle mari (VICIU, COL. 202); 3. (sub forma *mătușile*) paludism (CANDREA, F. 144); 4. numele unui joc țărănesc în Banat (VARONE, D. 115, ap. DA ms.).

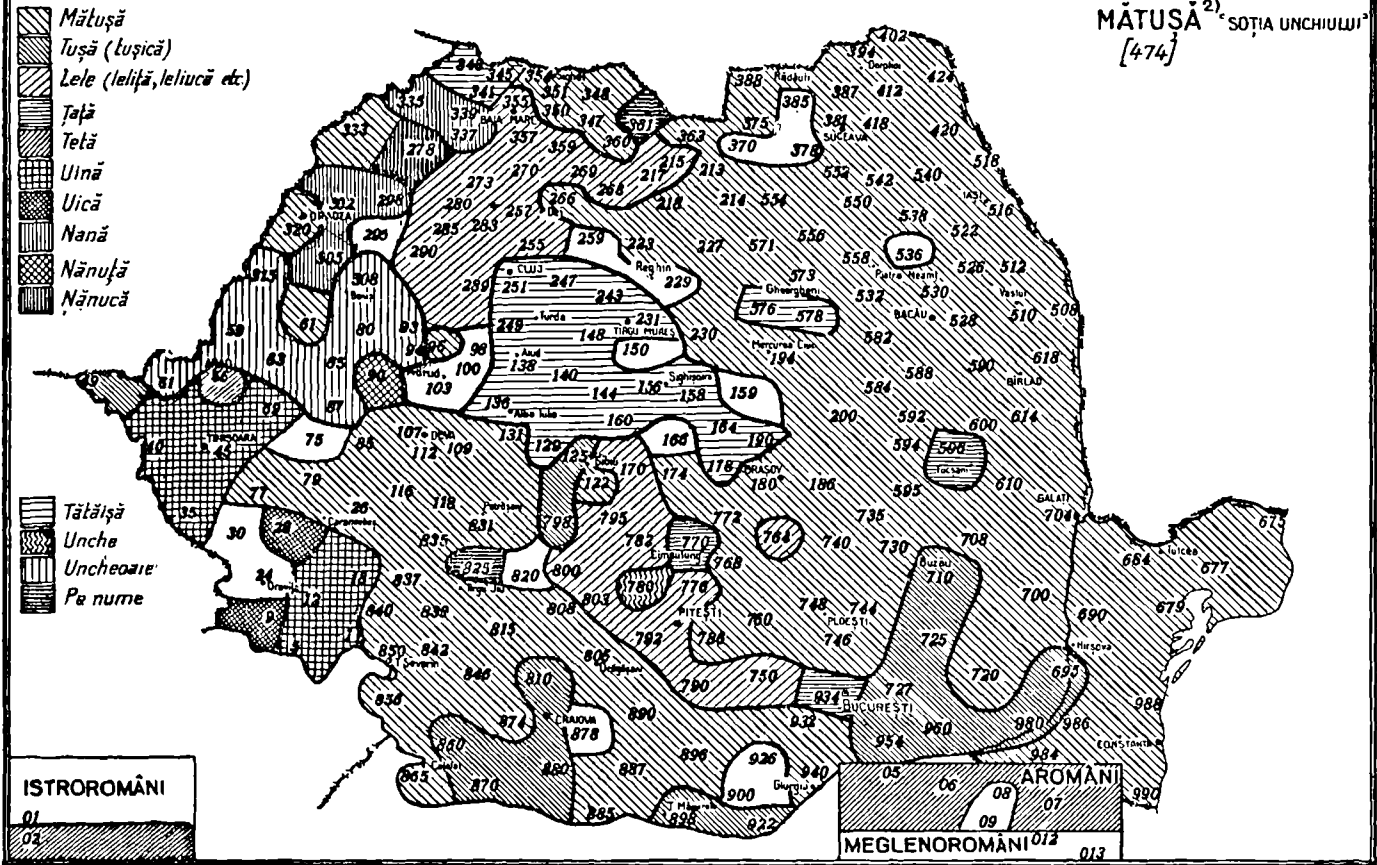
² Amintim și derivatul (glumeț) *mătușel* s. m. sacul în care colindătorii adună colacii. *De mi-ți da un cirnățel, Începe în mătușel.* VICIU, COL. 202.

³ Cf. Rodica Ocheșeanu, *op. cit.*, în SFC I 40, cf. id. ib. II 82.

⁴ Cf. G. Istrate, *Noul Atlas lingvistic român*, în F. D. II 161.

⁵ *Mătușă* poate fi în același timp și *nănașă* cuiva. În regiunea Năsăudului nănașii se aleg — de obicei — dintre rudele apropiate. În acest caz cuvîntul ar fi *nănașă*, prin haplogogie *nașă*. Sau poate mai degrabă e o deformare în graiul copiilor.

MĂTUȘĂ²⁾ "SOTIA UNCHIULUI"
[474]

românilor, București, 1898, p. 205. Tuși (probabil din prescurtarea pl. *mătuși*) (JAHRESBER. VIII 318).

În ALR I/II h. 167 „Mătușă (sora mamei)”, *tușă* apare răspîndit în o parte din Oltenia și Muntenia (de-a lungul Dunării), apoi în pct. 49, 125, 144, 798. În pct. 158 : *mătușă* și *tușă*, iar în pct. 790 : *mătușă* „cînd vorbesc cu ea îi zic *tușe*”, ceea ce denotă că abrevierea exprimă în același timp și simpatia. Cu aproape aceeași arie de răspîndire cuvîntul se găsește și în ALR I/II h. 168 „Mătușă (soția unchiului)”.

În on. : **Tușă**. CDO.

Sensurile de *mamă vitregă* (ALR I/II h. 156, pct. 798, note) și de *babă* (id. ib. 196, pct. 704) sînt date prin adresare.

Ori cu ce sens apar aceste cuvinte, ele se găsesc în zona termenului *mătușă*, ca prescurtări sau diminutive (desigur provenite din graiul copiilor, cunoscută fiind afecțiunea acestora față de „mătușă”).

Tușieă s. f. 1. mătușică CADE ; cf. TDRG ; DDRF ; ALR I/II h. 168, pct. 810, 870 și 679, în note) ; 2. femeie bătrînă (babă) (ALR I/II h. 196, pct. 980, în note).

Tetiușă s. f. mătușă (în Gorj) (WEIGAND, RUM. DIAL. 87), poate din graiul copiilor, prin contaminare cu *tete*.

Tutușă s. f. mătușă. „Cuvînt zis de copiii cei mici” (în fostul județ Neamț) (I. CR. VI 152).

Tișă s. f. sg. nume dat unei femei mai în vîrstă (sinonim cu *mătușă*) (LEXIC REG. 94).

T A N T I

Cu sens de bază ‘mătușă’ (sora tatălului, a mamei sau soția unchiului). *O dată cu noi așteaptă și tanti Matilda și unchiul Petrică*. SAHIA, N. 48, ap. DL ; cf. ALR I/II h. 167 (răspunsul scriitorului Brătescu-Voinesti).

Se întrebuintează (des) și ca termen de adresare a cuiva (mai ales a unui copil) către o femeie mai în vîrstă. În această accepțiune se răspîndește și ia locul lui *tață*, din cauza unor sensuri peiorative ale acestuia. (Cf. IORDAN, L. R. A. 96.)

È un împrumut (< fr. ; cf. germ. *Tante*, idem), fără circulație în graiurile populare, cu răspîndire însă în mediul orășenesc, introdus, probabil, prin guvernantele franceze sau germane de odinioară.

U I N Ă

Sinonim „teritorial” cu *mătușă*¹. *Uină* ‘mătușă’ (BOCEANU, GL. ; cf. VICIU, S. GL. ; COSTIN, GR. BĂN. II 203 ; FIRA, CHIȘ. 323 ; CADE) ; ‘muierea fraților și verilor părinților’ (LIUBA-IANA, M. 24).

¹ Cunoscut și în istr. *uină* ‘mătușă dinspre mamă’ (MIKLOSICH, R. U. 46 ; cf. MAIORESCU, ISTR. 127 ; POPOVICI, D. R. IX 162 ; JAHRESBER. VI 374 ; F. D. IV 163) < s.-cr. *ujna* ‘idem’.

În ALR I/II h. 168 „Mătușă (soția unchiului)” cu arie aproape compactă în Banat, iar în h. 167 „Mătușă (sora mamei)” în pct. 24, *uină* apare alături de *ceică*.

Și-a format și derivatul *uiniță* ‘soția fraților și verilor părinților’ (MOLIN, R. B. 11; cf. LIUBA-IANA, M. 24).

De la sensul de *mătușă* (ca și alte sinonime de acest fel) cuvântul a ajuns să se întrebuințeze ca termen respectuos de adresare către o femeie mai în vîrstă. „Cei mai tineri pre cei mai bătrîni îi titulează cu *uică* (unchiule), sau *mamă*, *ceică* (mătușă) sau *uină*, fie înrudiți sau neînrușiți”. LIUBA-IANA, M. 4. *Uină* ‘femeie bătrînă’ (în Mehedinți; IZVORAȘUL, XVI 61); ‘leliță’ (Comunicat A. COSMA — Timișoara, ap. DA ms.); ‘mătușă’ (titlu de adresare către o femeie mai în vîrstă; ARH. FOLK. VI, 384).

Aceste accepțiuni le au și sinonimele *b a b ă* (ALR I/II h. 196, pct. 69) și *le le* (ALRM I/II, h. 286 pct. 18, 45, 69, 77 și 840).

Întrebuințarea regională și extensiunea geografică a cuvîntului, în Banat și în împrejurimile lui, ne indică și originea din s.-cr. *ujna* ‘mătușă’¹.

C E I C Ă

Patria cuvîntului este Banatul, așa cum reiese atît din texte, cît și din ALR I/II h. 166 și 167. (Din s.-cr. *ćajko*, diminutiv al lui *ćaća* ‘tată’.)

Cu sensul său de bază și cel mai des întrebuințat denumește pe ‘mătușă (sora tatălui sau a mamei)’ (H. XVIII 269; cf. VICIU, GL.; COSTIN, GR. BĂN. II 60). Servește și ca termen de adresare către o femeie mai bătrînă (BULL. LINGU. V 148).

Se pare că întrebuințat numai pe lîngă un nume propriu este cunoscut cu sensul de ‘bade; taică’ și în sfîrșit cu sensul de ‘unchi (soțul mătușii)’. *N-a venit ceica Vasile*. COSTIN, GR. BĂN. I 74.

V Ă R

Termenul arată raportul de înrudire dintre copiii fraților și surorilor.

Cuvînt din categoria I a fondului nostru principal lexical, el a fost și în fondul principal al limbii latine (GRAUR, Í. F. PR. 55, 68, 73, 103, 142). În lat. *consobrinus verus* ‘văr adevărat’. Adjectivul *verus* ‘adevărat’ a fost folosit, împreună cu subst. *consobrinus* ‘văr’, pînă cînd *verus* a absorbit sensul lui *consobrinus*. (Cf. GRAUR, S. L. 216, 217; cf. și O. Densusianu, *Semantism anterior despărțirii dialectelor*, în GR. S. II 314.) În dialectele aromân și meglenoromân se găsește și forma veche păstrată în toată România (cf. REW 2165; CDDE; ALESSIO, CONC. 26). În log. avem: *ermanu (v)eru* ‘Vetter zweiten Grades’ (REW 9262)².

¹ Cf. I. Popovici, *op. cit.*, p. 20; Th. N. Tripcea, *op. cit.*, p. 72.

² În limba latină nuanțarea acestor grade de înrudire era precizată și prin unii termeni oficiali sau juridici, care n-au fost preluați de limbile romanice. Astfel *văr*: a) din doi frați = ‘patruelis’; b) din două surori = ‘consobrinus, frater matruelis’; c) de la un frate și o soră = ‘amitinus’. Adjectivul *consobrinus* (ulterior substantivat) la început denumea numai pe ‘copiii surorilor’, numai mai tirziu a denumit în genere ‘copiii din frați’ (LB.; cf. TAPOLET, 115).

Nici fratele să ajute cuiva nu poate... nici vărul, nici vecinul. CORESI, EV. 583. *Rude de alături sînt frații, unchii, nepoții, verii și ceilalți.* CARRAGEA, ap. CADE. *Simțind că umbla vărul său Roman să-l omoară* (ms. sec. XVII). GCR I 190. *Jelui-m-aș florilor, De dorul surorilor, Jelui-m-aș pietrelor Pentru dorul verilor.* GCR. II. 234. *Unde joacă văr cu văr Amiroasă-a calapăr.* P. P.

Cu acest sens în ALR I/II h. 173 „Văr”, răspîndit uniform în întreg dialectul dacoromân¹. În câteva localități s-a făcut și precizarea cu : *bun* (pct. 690, 744), *dulce* (pct. 229, 295, 339, 360, 571), *din frați* (pct. 59, 100, 554).

În on. : Văru. CDO.

Rudenia din verie este foarte extinsă. Pentru nuanțarea gradului de rudenie limba a recurs la variate mijloace de expresie pe care și le-a format în însuși cadrul termenului².

Întiul grad de verie este :

A. *Văr primar*³ (întrebuințat mai ales la plural) *veri primari* sînt verii de primul grad (începători), copiii fraților sau surorilor între ei. Provenit, probabil, din limbajul juridic. *Copiii care se nasc dintru cei doi frați se cheamă veri primari.* PRAVILA, ap. CADE ; cf. ȚIPLEA, P. P. 118. *Că ai Doroșani, Feciori de Mocani, Sînt trei veri primari.* TEODORESCU, P. P. 435. *Cei mai mari [păcurărei] is veri primari.* FOLC. TRANS. I 327, cf. id. ib. 77. *Văr primar* ‘cousin germain’ (ROSETTI, LETTRES, 46 ; cf. ALR I/II h. 175). „Văr primar”, cu răspîndire sporadică în Muntenia, Oltenia, Banat, nordul Moldovei și Maramureș⁴.

*Vărul primar*⁵ mai are și următoarele numiri :

a. *Văr întîi* (ȚIPLEA, P. P. 118 ; cf. TDRG).

¹ În a r. și m e g l. : (rar) *ver* (DALAMETRA ; cf. PAPAHAĞI, B. 732 ; PUȘCARIU, ET. WB. ; PAPAHAĞI, M. R. 130 ; GR. S. VII 221 ; CAPIDAN, MG. III 325 ; T. PAPAHAĞI, D.) ; ar. *cusurin* < lat. *consobrinus* (termen de circulație generală), (cf. MIHĂILEANU ; PAPAHAĞI, B. 553 ; GR. S. IV 60 ; T. PAPAHAĞI, D. ; ALR I/II h. 173, pct. 06, 08, 09 ; la DALAMETRA ‘văr bun’) ; (reg.) în adresare : *cușeari* (DALAMETRA ; cf. T. PAPAHAĞI, D.) < alb. *kușheri* ‘cugino’ (GDDE ; DR. II 527).

În m e g l. : *cusurin* (ALR I/II h. 173, pct. 013) ; *primaver* (id. ib. pct. 012).

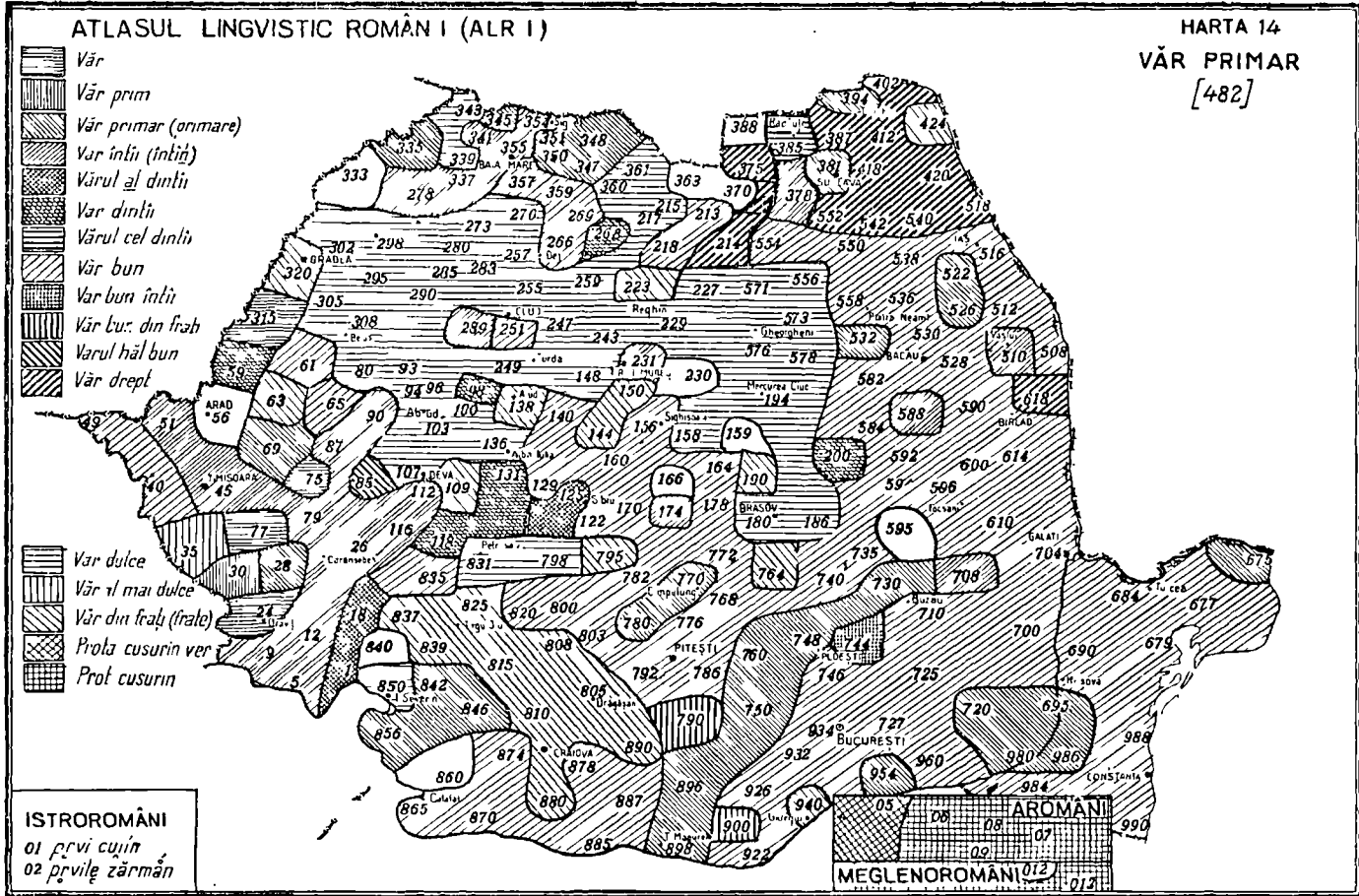
În i s t r. : (pct. 01) *cușin părvi* (cf. it. dial. *kuyin* ‘văr’, AIS h. 24 pct. 399 ; cf. s.-cr. *prvi* ‘primul’) ; în pct. 02 : *zărman* (cf. it. dial. *zarman* ‘văr’. AIS I h. 24, pct. 397 ; cf. id. ib. pct. 368, 378). Ambii termeni intrați în istroromână probabil prin intermediul unui grai sîrbo-croat din Istria.

² Poate datorită acestei cauze, precum și extensiunii „veriei”, cuvîntul nu are sinonime. I-am găsit numai unul : *fetăr* (< germ. *Vetter*), atestat o singură dată, glosat ca ‘văr, firtat’, și întrebuințat în expresii ca : „Bin’ai vinit, fêter Hans”. Autorul ne lămurește că acest cuvînt înlocuiește pe *văr* numai ca atribut al sașilor. E un provincialism fără circulație în limbă. El ne arată cum pătrund unele cuvinte străine : vorbitorul unei limbi se adresează în limba celuiilalt. Cf. S. C. Mîndrescu, *Influența culturii germane asupra noastră*, Iași, 1904, p. 48.

³ Termenul apare mai întîi în *Pravila lui Lucaei* (sec. XVI), apoi într-un document slavo-român din Moldova, în a. 1601 : *вepe прѣмѣре*, în URICARIUL XVIII, 252 ; cf. BOGDAN, GL. 117.

⁴ În dialectele din sudul Dunării : în a r. : *cusurin ver* < lat. *consobrinus verus* (MIHĂILEANU ; cf. DALAMETRA ; T. PAPAHAĞI, D. ; ALR I/II h. 175, pct. 05), *protă* (< gr. *πρῶτος* ‘primul’) *cusurin ver* (ALR I/II h. 175, pct. 07) ; în a r. și m e g l. : *prot cusurin* (id. ib. pct. 06, 07, 08, 09 și 013) ; în m e g l. : *primaver* (id. ib. pct. 013 ; cf. PAPAHAĞI, M. R. 130) ; istr. *prvi cușin* (ALR I/II h. 175, pct. 01) ; *prvile zărman* (id. ib. pct. 02).

⁵ Numeralul ordinal *primar* are aici sens pur adjectival (IORDAN, L. R. C. 363).

b. *Văr dulce*¹ (H. X. 425; în fostul jud. Neamț; CANDREA, Ț. O. 85; IZVORAȘUL, XVIII 70, în fostul jud. Mureș; CABA, SĂL. 94; BULL. LINGU. VI 196). *Văr dulce* 'văr bun, adevărat' (CADE), e răspîndit aproape numai în Transilvania. Probabil e un calc după limba maghiară, care obișnuiește deseori să pună înaintea termenilor de înrudire adjectivul *édes* „dulce”².

c. *Văr bun* (H. II 224, în fostul jud. Buzău; cf. CANDREA, Ț. O. 85); *văr bun* 'adevărat, veritabil, de gradul întâi' (CADE). Răspîndit sporadic în tot dialectul dacoromân. În ar. *cusurin* (DALAMETRA); *cusurin bun* (MIHĂILEANU; cf. T. PAPAĞAGI, D.).

d. *Veri drepti* 'copiii fraților' (H. X 129, în fostul jud. Neamț). Răspîndit prin nordul Moldovei.

e. *Văr de pe mamă. Nicolae avea... un văr de pe mamă Ioan.* IORGA, L. I 54, ap. DA ms.

f. *Veri mari* (H. II 195, în fostul jud. Buzău); *văr mare* = unchi mic. BUJOREANU, COL. 693.

La aceste numiri se mai adaugă și următoarele precizări și nuanțări din ALR I/II h. 175: *văr bun întâi, văr din frați, văr bun din frați, văr drept dintîi, vărul cel mai dulce, văr cruce, întâi văr, văr din tată*.

În privința ariei de răspîndire a tuturor termenilor înșirați, nu se pot trage concluzii precise, deoarece sînt infiltrați și întretesuți unii cu alții chiar în aceeași regiune.

B. *Văr al doilea* (întrebuințat mai des la pl., deoarece cu extinderea rudeniei, numărul verilor crește mereu), fiecare din copiii verilor (sau verelor) primari(e) între ei.

Veri ai doilea (H. II 224, în fostul jud. Buzău); *ai doi veri* (*Pravila lui Lucaci*); *veri al doilea, de gradul al doilea* (CADE). Se mai numesc și *veri mici* (H II 195, în fostul jud. Buzău) spre a-i deosebi de *verii mari* (care sînt verii primari, în aceeași regiune).

În ALR I/II h. 177 „Văr al doilea”, s-a răspuns cu acest termen în întreg dialectul dacoromân³.

Extinderea rudeniei aduce cu sine înmulțirea numărului verilor, dar în același timp și confuzia înrudirii. Deja în ALR I/II h. 177 'vărul al doilea' în pct. 26, 164, 178, 554, e confundat cu 'vărul al treilea'⁴, iar în punctul 840 al aceleiași hărți s-a răspuns că: „spîta merge și pînă la al cincilea văr”⁵. Poate de-aici și zicătoarea ironică: *E văr din naș, cățeaua lor a fătat la ei în paie.* ZANNE, ap. CADE. Extensiunea veriei merge așa de de-

¹ Pentru sinonimii, cf. G. Istrate, *Despre însemnătatea cercetărilor dialectale*, în SCL VI, nr. 1—2, p. 116.

² Cf. magh. *édes unokatestvér* 'văr dulce', I. Pătruț, *Influențe maghiare în limba română*, în SCL IV, p. 216.

³ În dialectele sud-dunărene: în ar. și me gl.: *al doilea cusurin* (pct. 06, 07, 09, 012); ar. *al doilea cusurin-ver* (pct. 05); *déftir* (< gr. δεύτερος 'al doilea'), *cusurin* (pct. 09); me gl. *dóila vjăr* (pct. 012); cf. și PAPAĞAGI, M. R. 130; GR. S. VII 221; în i s t r.: *dojle cujin* (pct. 01); *a dojile zărman* (pct. 02). Cf. it. *germano* (cu diverse forme dialectale) < lat. *germanus* (TAPPOLET, 116).

⁴ În me gl.: *treili ver* (PAPAĞAGI, M. R. 130; cf. GR. S. VII 221).

⁵ Din această cauză, în traducerea vechilor noastre documente se comit greșeli și confuzii cînd este vorba de redarea noțiunii *văr* (*ă*). Aceste greșeli au fost sesizate de către specialiști. Cf. I. Bogdan, *Documentele...*, I, p. 479, 496; id. ib. II 61, 108, 131, 203, 212, 242, 601. Vărul de gradul al treilea în *Pravila lui Lucaci* este numit *ai trei veri* (cf. L. ROM. XIV, nr. 4, p. 444).

parte încît se confundă, și numeralul ordinal nu mai e de ajuns ca s-o designeze, căci ea se încrucisează, devine *cruce* și astfel avem: *veri de cruce* sau numai *cruce*. Familia de termeni, în cazul de față, începe să slăbească, căci, înmulțindu-se numărul verilor, slăbește și ideea înrudirii. Se ajunge astfel la confuzii și interpretări greșite, în sensul că aceste grade depărtate de rudenie nu se mai disting și nu se mai transmit asupra celor care sînt îndreptățiți să le poarte. Această nesiguranță lingvistică și noțională se observă în special la locuitorii orașelor mari¹.

Termenii de înrudire sînt... veri, veri de cruce. H. XVI 385 (Dolj). *Veri I, veri al II-lea, veri al III-lea, sau cruce.* H. V. 274 (Dolj); *Văr primar sau văr primară, al doilea văr(ă), al treilea văr(ă) sau cruce.* H. III 292 (Covurlui); cf. ALR I/II h. 175, pct. 860 (aici însă sinonim cu *văr primar*).

Numirile de mai sus derivă din extensiunea înrudirii, dar pot fi și o prescurtare *veri* < *frați veri* = frați adevărați, cum o dă DA sub „firtat”.

Poate de la acest sens termenul a ajuns — prin extensiune — să denumească și pe *frații de cruce*. *Văr* ‘frate de cruce’ (MARIAN, SE. II 85; cf. I. GR. XIII 111; ALR II/I MN. p. 66 [2627], pct. 876; *frate de cruce* = *văr cruce*, *văr de-al doilea*. *Văr* ‘firtat’ (TDRG; cf. ALR II/I p. 68 [2630]), *firtat* = *văr*, în pct. 143, 723, iar în pct. 886 „verișor”.

Amestecul acestei terminologii — *văr, văr de cruce, văr cruce* — derivă, în parte, și din înrudirea spirituală a „frăției de cruce” și a „veriei de cruce”, care este o legătură mai strînsă de prietenie, bazată pe această „rudenie”, creată artificial prin superstițiile din trecut².

Vere (des la vocativ) a ajuns termen familiar de adresare³ către un prieten sau un cunoscut, pentru a da expresie iubirii față de el⁴. Cf. *bade, frate, nene. Cei de o etate se intitulează cu frate sau soră, vere sau văruiică.* LIUBA-IANA, M. 4. *De-atunci, vere-am pribegit, Și m-am dat la haiducit.* ALECSANDRI, P. P. 313. *Mai taci, vere, nu te face, Că nu joci cu cine-ți place.* JARNÍK-BÎRSEANU, D. 36. *Ce cați, vere, pi la noi, Ori nu-s drumuri pi la voi?* BAL. OLT. 39.

Uneori, în această accepțiune se întrebuințează pentru a atrage atenția asupra celor spuse, devenind un fel de interjecție de adresare (cf. *frate*). *Departe, vere, departe, Nici departe, nici aproape.* BAL. OLT. 125.

În terminologia semantică a nunții avem *văr de mireasă* sau *vărul miresei* = însoțitorul miresei la nuntă (ALR II/I h. 162, pct. 723). E o

¹ Cf. Bruno Quadri, *op. cit.*, p. 91.

² În unele părți există obiceiul ca fiecare copil cam între 7–10 ani să-și aleagă un tovarăș sau mai mulți, care apoi se numesc între ei *veri*. Această alegere se face cu un anumit ceremonial. După ce s-au prins veri „trebuie să țină unul la altul toată viața, în bine sau în rău” (MARIAN, SE. II 85; cf. PAMFILE, s. 17; MUSCEL 67, 68).

³ În părțile Săcelelor (Brașov) *vere* a devenit termen de adresare, mai ales, între conșăteni. Comunicat G. GIUGLEA — Cluj.

⁴ Cu sensurile: 1. *văr*; 2. *rudă*; 3. prieten, cuvîntul a pătruns în limba maghiară: *véré* (BLÉDY, INFL. 92; cf. Damian I., *op. cit.*, 44), iar cu sensul de bază în graiul ceangău din Moldova (WICHMANN; cf. SCL VI, p. 335) în fondul principal de cuvinte, cosemanticul său *unokatestvér* fiind pe cale de dispariție (MÁRTON, p. 564); în acest grai avem (reg.) și compusele: *első vérem* = *vărul meu primar*; *második vérem* = *vărul meu de gradul al doilea* (SCL XIV, nr. 3, p. 389). Tot cu sensul de bază a intrat și în graiul carașovenilor (PETROVICI, CAR. 143, 146).

numire ocazională. Diferitele încredințări sau misiuni din timpul nunții sînt date în multe cazuri rudelor apropiate (fete și feciori) ai mirelui și miresei. Așa se explică răspunsul din pct. 705 al acestei hărți : „De obicei e chiar din văr” [cu mireasa]. Vezi *Frate de mireasă, soră de mireasă, dever*.

Derivatele lui *văr* (aproape toate diminutivele) în comparație cu alți termeni de înrudire, sînt relativ puține. Aceasta din cauză că pe măsură ce spița rudeniei se depărtează, diminutivele sînt întrebuițate tot mai rar.

Văruț s. m. 1. diminutivul lui *văr* (cu sensul de bază al acestuia). *Să luăm cîte-un măruț, Să știm c-am avut văruț*. BICH.-TOM. B. 16 ; cf. ALR I/II h. 173, pct. 35, 45, 102 ; 2. nume pe care și-l dau și cu care se adresează între ei băieții și fetele care se leagă *văruți* și *văruțe*, în ziua de Sîn-Toader (C. V. II nr. 3, p. 35 ; cf. ALRT II 75, pct. 141).

Verișor¹ s. m. *Fetele împăratului, însă priveau la verișor, cum privește cîinele pe mîță*. CREANGĂ, P. 23. *Oi, sărace verișor, Țipă-ți părul prin ocol, Să răsară-un merișor*. BICH.-TOM. B. 16 ; cf. BULL. LINGU. VI 196 ; ALR I/II h. 173, pct. 30, 35, 45, 578.

Veric s. m. (des în adresare) *Măi, vericule, ți-ai pierdut cuiul : du-te de ți-l caută*. ISPIRESCU, L. 226. (Cu sens ironic) *Da bine, vericule, așa ne fuse vorba?* SANDU-ALDEA, ap. CADE.

Verințel s. m. verișor (T. PAPAHAĞI, M. 236).

Vărină s.m. (poate o formă metatizată după femininul *vărină*) verișor. *Să mă spele de făcături, De la vărinci (verișori), De la verișoare* (E. Hodoș, *Descîntece din Banat, în Transilvania XLII (1911), p. 128*).

Văruie s. m. (masculin format după fem. *văruică*) văr, verișor (CIAUȘIANU, V).

Vărușan s. m. 1. văr primar (ALR I/II h. 175, pct. 90, în note) ; 2. văr al doilea (id. ib. pct. 90) ; 3. (numai la pl. : *vărușeni*) rude din veri (ARH. FOLK. VII 122).

Verișcan s. m. (familiar ; des în adresare) *Bună ziua, verișcane, Ian, spune-mi, mă rog, n-ai flămînzit aici de ieri?* SBIERA, P. 285. *Și din gură îi grăiau : Veri verișcane, Măi frate mocane*. BURADA, DOBR. 85, 87 ; cf. JAH-RESBER. VIII, 217 ; TDRG.

În on. : **Verișcani**. CDO.

Verin s. m. văr. *Și doară mai mult ar fi stătut încă, De nu vrea zărind stîndu-i înaintea Pre bunul verin lăcrimînd fierbinte*. BUDAI-DELEANU, Ț. 141. Ar putea fi o creație lexicală personală a autorului (cf. L. ROM. VII, nr. 3, p. 44), dar în graiul popular avem și diminutivul *verințel*.

Vuț s. m. văr (cunoscut de noi din com. Basarabi-Dolj). Poate o prescurtare în limba copiilor din *văruț*.

Răzvăr s. m. (cu prefixul *răz-*, întrebuițat la plural) în expr. *veri și răzveri* (Cezar Petrescu, ap. IORDAN, L. R. C. 311), are o nuanță ironică (dar și stilistică). Vorbitorul își arată nemulțumirea din cauza numărului prea mare al „verilor”.

¹ De obicei *verișorul* desemnează pe *vărul primar*. Din acest motiv în ALR h. 177 „Văr al doilea” nu mai apare.

Derivate verbale :

Învărnici vb. IV refl. (despre copii) a se face văr cu cineva (în prima luni după duminica Tomii) (BOCEANU, GL.).

Învăruici vb. IV tranz. și refl. a (se) învărnici (c. v. III, nr. 2, p. 36). Cu același sens : **învărnichi**, **înfărtăți** a se face frați de cruce (MOLIN, GR. BĂN. 193). Sinonimia verbelor ne explică, în parte și sinonimia, dar în același timp și amestecul terminologiei : *văr — fîrtat — văr de cruce — frate de cruce*.

Verbele (cu prefixul *în-*) derivă din s.-cr. *vernîk* ('prieten credincios')¹.

Veruî vb. IV tranz. (familiar, uneori ironic) a spune cuiva văr. (Creație stilistică ocazională a autorului.) *Prea mă veruește banul*².

Verî vb. IV refl. a-și spune (reciproc) văr (pe la Săcele-Brașov ; com. G. GIUGLEA).

V A R Ă

Corespondentul feminin al lui *văr*³. *Hei, dragele mele vere, zice spînul*. CREANGĂ, P. 209. *Foaie verde de săcară, Bună-i gura de la vară*. JARNÍK-BÎRSEANU, D. 401. *Unde joacă văr cu vară Amiroasă-a primăvară*. ȘEZ. I 71.

Cu acest sens (de bază) în ALR I/II h. 174 *vară* și derivatele sale, termenul e răspîndit pe întreg domeniul dacoromân⁴. *Vere* și *veră* sint forme regionale (*vere* e o refacere după pl. *veri*).

Nuanțarea gradelor veriei :

A. *Vară primară* (TDRG ; cf. ȚIPLEA, P. P. 118 ; CADE ; DA ; ALR I/II h. 176). Răspîndit mai ales în Maramureș și câteva puncte din Moldova. Cf. *Văr*, sub A.

*Vara primară*⁵ mai are și următoarele numiri :

a) *Vară dulce* (H. X 425, în fostul jud. Neamț ; cf. IZVORAȘUL XVIII 70, în fostul județ Mureș ; CADE ; ALR I/II h. 174 pct. 302 ; ALR I/II h. 176 ; răspîndită în Transilvania de nord. Calc după magh. *édes unokatestvér*⁶.

¹ „Legătura cu văr s-a făcut numai prin etimologie populară, „vere” fiind, ca și „frate”, un cuvînt cu care se adresează un prieten altuia și fiindcă cuvintele se asemănau”. S. Pușcariu, *Etimologii*, în DR VII 122.

² ALECSANDRI, T. III, 1335 ; cf. Iorgu Iordan, *Verbe românești nouă*, în BUL. FIL. IX 36.

³ În limba latină : (*vară*) a) din doi frați = 'soror patruelis' ; b) din două surori = 'consobrîna' ; c) dintr-un frate și o soră = 'amitînă' (LB) ; cf. *Văr*.

⁴ În dialectele sud-dunărene : în a r. : (rar) *veară* (PUȘCARIU, ET. WB. ; cf. PAPAHAĞI, B 740) ; (termen uzual) *cusurînă* (MIHĂILEANU ; cf. CAPIDAN, AR. 148 ; GR. S. IV 60 ; PAPAHAĞI, B. 556 ; F. D. I 106 ; T. PAPAHAĞI, D.) ; în i s t r. : în pct. 01 *cușînă* (cf. it. *kuina* 'vară' AIS I, h. 25, pct. 379, 399) ; în pct. 02 : *zărmană* (cf. it. dial. *zarmana* 'vară', AIS I, h. 25, pct. 368, 378, 397) ; în m e g l. : *prima veri*, *cusurînă* (ALR I/II h. 174).

⁵ În dialectele sud-dunărene : în a r. : *cusurînă veară* (F. D. I 107 ; cf. T. PAPAHAĞI, D.) ; *protă cusurînă* (ALR I/II h. 176, pct. 06, 07, 08, 09) ; *prota cusurînă-veară* (id. ib. pct. 05) ; în i s t r. : în pct. 01 *prva cușînă*, în pct. 02 : *prva zărmană* ; în m e g l. : în pct. 012 *primaveri*, în pct. 013 *pryală cusurînă*.

⁶ Cf. I. Pătruș, *op. cit.*, p. 216.

b) *Vară bună* (H. II 224, în fostul județ Buzău) *Săptămîna trecută venise la mine o vară bună a ilustrului meu*. CARAGIALE, S. N. 159, ap. DA ms.; cf. DA; CADE; ALR I/II h. 176 (răspîndită în Transilvania de nord, Moldova și Oltenia).

c) *Vară dreaptă* (H. X 123, în fostul județ Neamț; cf. ALR I/II h. 176; răspîndită în Moldova).

d) *Vară mare* (H. II 195, în fostul județ Buzău).

e) *Vară întîi (sau dintîi)*¹ (ALR I/II h. 176, în cîteva puncte din Moldova, Transilvania și Banat).

f) *Vară de soră* (ALR I/II h. 176, pct. 223).

g) *Vară din frați* (ALR I/II h. 176, în cîteva puncte din Muntenia și Oltenia).

h) *Vară cruce* (ALR I/II h. 176, pct. 860). Vezi: *Văr*.

i) *Vară din tată* (ALR I/II h. 176, pct. 595). Poate sinonim cu *vară din frați* (tații fiind frați).

B. *Vară a doua* (întrebuințat mai des la pl.): fiicele verilor (sau verelor) primari(e) între ele (H. X 425, în fostul județ Neamț; cf. H. II 224, în fostul județ Buzău; CADE).

Cu acest sens în ALR I/II h. 178 „Vară (verișoară) a doua”.

Termen răspîndit pe întreg teritoriul dacoromân². Numai în pct. 158 alături de această numire, apare și *nepoată de verișoară*, termen rezultat din extinderea rudeniei din verie.

Vara a doua se mai numește și *vară mică* (H. II 195, în fostul județ Buzău), spre a se deosebi de cea „mare”, care este de gradul I.

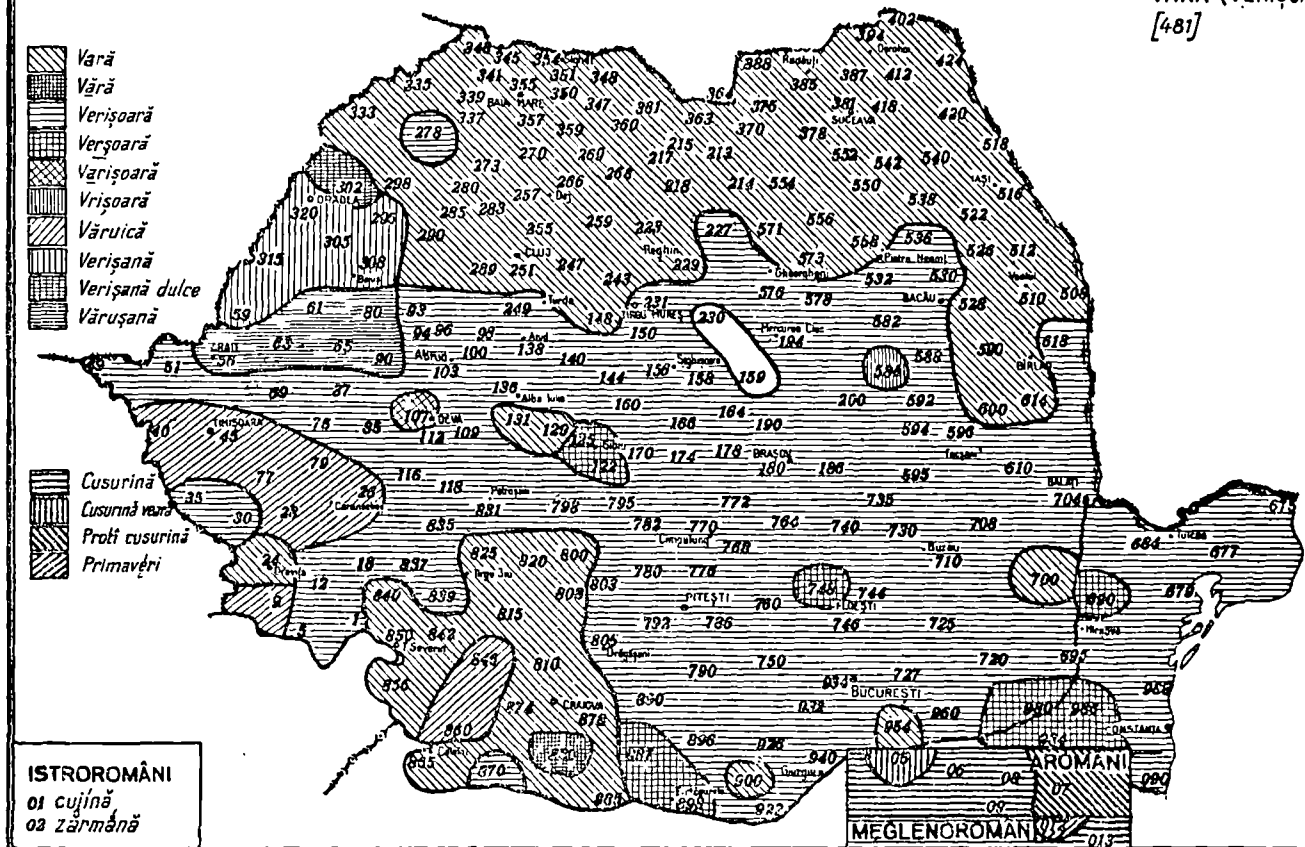
Cu extinderea înrudirii apare și „vară a treia” (H. II 224, în fostul județ Buzău; cf. CADE). Tot datorită acestei extinderi³ se ajunge la confuzia rudeniei din verie. Deja în ALR I/II h. 178, în pct. 347, 351, se confundă *vara a doua* cu *vara a treia*. De aici și zicătoarea: *Vara verei, fina lelei, nepoata cumătrei mele*. ZANNE, ap. CADE.

În adresare (mai ales sub forma diminutivală *verișoară*) se întrebuințează ca nume pe care și-l dau surorile de cruce între ele; termenul e sinonim cu *surată* (TDRG; cf. MARIAN, SE. II, 85; ALR II/I MN. pag. 68 [2631] pct. 2, 141).

¹ Derivatele *verișoară*, *văruică* etc. dinaintea precizărilor *intîia*, *bună*, *dulce* etc. se găsesc răspîndite tot cam în zona cuvîntului de bază, de aceea nu le-am notat separat aici, ci la derivate.

² În a. r. pct. 06: *an-dqaȳa-cusurină*; cf. pct. 07, 09; în pct. 05: *an-duădlea-cusurină veără*; în pct. 08: *Seftiră cusurină*; în i s t r. pct. 01: *dova cuȳină* (*dova* femininul numeralului ordinal *dojle*), pct. 02: *a dova zărmană*.

³ Din acest motiv — ca și masculinul *văr* — termenul n-are sinonime. I-am găsit numai pe *șoală* (L. ROM. VIII, nr. 3, p. 67; cf. COMAN, GL.) ‘surată, verișoară; prietenă’, care poate fi din graul copiilor, scurtat din *verișoară*. Vocabivul acestui sinonim, sub forma *șoalău* și cu nuanță afectivă, se găsește și în Valea Sebeșului. Cf. M. Zdrenghia, *op. cit.*, p. 940.

ISTROROMÂNII
01 cugină
02 zărmână

AROMÂNII
MEGLENOROMÂNII

Tendința de diminutivare la acest termen este mai puternică decît la cosemanticul său masculin, poate și din cauza nuanțării gradelor de înrudire ale veriei, care sînt atît de extinse.

Vărniceă s. f. verișoară. *Mă duc pe la vărnică Maria, că mergem la horă.* BOCEANU, GL.

Văruică s. f. (prin analogie cu : *maică, taică, ceică, fraică, braică* etc.) 1. vară (H. XVIII 147, în Banat ; cf. VICIU, SUPL. GL. ; COSTIN, GR. BĂN. 31 ; ALR I/II h. 174) ; 2. vară primară (ALR I/II h. 176) ; 3. vară a doua (ALR I/II h. 178) ; 4. termen cu care se adresează între ele femeile sau fetele ; surată. *Daulică, măi văruiică, Ia oglînda și te uită.* FOLC. TRANS. II 541 (cf. H. IX 88, în Rudina-Mehedinți ; LIUBA-IANA, M. 4 ; BULL. LINGU. V 148 ; 5. țață, lele, dodă (CIAUȘIANU, V.).

Vărucă s.f. vară (VICIU, SUPL. GL.).

Vărușană¹ s. f. (cu var. *varușană* (TEAHA, GR. 280), *varoșană*) verișoară. *Pe ciuda de varoșene Jeli-m-a cîmpul cu pene.* FOLC. TRANS. I 23 ; cf. ȘEZ. VII 184 ; BULL. LINGU. IV 145 ; S. F. C. II 100 ; ALR I/II h. 174 și 176.

Verișană s. f. verișoară (POMPILIU, BIH. ; cf. ȘEZ. VII 184 ; BULL. LINGU. IV 145 ; LEXIC REG. 73 ; S. F. C. II 100 ; ALR I/II h. 174).

Verișcană s. f. apelativ familiar dat unei prietene (DL).

Văruță s. f. termen de adresare a surorilor de cruce între ele ; surată (ALR II/I MN. pag. 67 [2628], pct. 141 ; cf. ALRT II 75, pct. 141 ; C. V. II nr. 3, p. 35).

Vericea s. f. verișoară. *Ia-ți mireasă, ziuă bună... De la strat de floricele și neamuri și vericele.* MARIAN, NU. 299 ; cf. LEXIC REG. 13.

Verișoară² s. f. (cu valoare diminutivală și cu sensul de bază ; cf. cazul similar în istr. *cuiiine*, CANTEMIR, T. 163) 1. vară *Tonul cu care vorbești verișoarei mele îmi displace.* ALECSANDRI, ap. TDRG. *Ce faci așa fețe, verișoară?* GALACTION, O. 70, ap. DL. *Haide, soro, verișoară.* BAL. OLT. 87 ; cf. FOLC. TRANS. II 335 ; BULL. LINGU. V 148 ; ALR I/II h. 174 ; 2. (întrebuințat și singur, dar mai ales cu precizările : *bună, dulce, întîia, din frate* etc.) vară primară (ALR I/II h. 176) ; 3. (și cu specificarea *verișoară a doua*) vară a doua (ALR I/II h. 178) ; 4. adresare a surorilor de cruce între ele ; surată (MARIAN, SE. II 185 ; cf. MUSCEL, 67 ; TDRG ; ALR II/I MN. pag. 67 [2628], pct. 141, 886) ; 5. (în argoul studenților) iubită.

Dintre toate derivatele lui *vară*, acesta este cel mai răspîdit, cu mai multă vitalitate³ (poate și din cauza sufixului productiv, de origine latină) și se aplică la toate gradele de verie, chiar și înrudirii spirituale.

¹ Această formă păstrată într-o arie laterală izolată (Bihor), cu suf. *-uș* (ca în *mătușă*) ne face să credem că este mai veche decît celelalte derivate. Peste acest sufix (*-uș*) s-a suprapus mai tirziu *-an*.

² Rostiri regionale : *varișoară, verșoară, vrișoară* (ALR I/II h. 174 ; cf. ALRT II 75, pct. 141).

³ A intrat și în graiul ceangău din Moldova (*verisóra*), în fondul principal de cuvinte (WICHMANN ; cf. SCL VI, 335 ; id. XIV 389).

S-a zis *verișoară* și pentru evitarea omonimiei cu *vară* = *été* (BUL. FIL. IX 145) ¹. Un alt motiv ar putea fi că deseori servește și ca feminin al lui *văr*. *Vară* a fost răspândit odinioară pe întreg teritoriul dacoromân, dovadă sînt ariile laterale în care se păstrează și astăzi (cf. ALRM I/II h. 246, 248). Față de termenul de bază, *verișoară* este o inovație, o fază ulterioară. Această inovație pornește din Transilvania. De aici s-a răspândit în Muntenia pe liniile descălecării și scurgerii peste Carpați a populației ².

Vitalitatea termenului se evidențiază și în diminutivul pe care și l-a format: *verișorică* s. f. *Stăi, verișorică, că eu sînt... Leonel verișorul matală cel drăgălaș*. ALECSANDRI, T. I 38, ap. DL.

¹ Pentru diferențierea semantică față de cuvîntul de bază, cf. Mioara Avram, *Mijloace morfologice de diferențiere lexicală în limba română*, în SCL IX, nr. 3, p. 332.

² I. Nistor, *op. cit.*, cf. D. Prodan, *op. cit.*

III

RUDENIA PRIN ÎNCUSCRIRE
(Alianță)

LOGODNIC (-Ă)

Persoana care s-a logodit cu alta (considerată în raport cu aceasta din urmă) ¹.

Cea fămeae ce să dzice logodnică, nu va fi datoare să tmble după logodnic. PRAVILA, 642, ap. DA. *Se cununară... cu logodnicele ce-și aleseră.* ISPIRESCU, L. 39.

Cuvîntul a intrat în limba noastră din sl. bis. *lagodînŭ* 'conveniens', prin înlocuirea suf. slav. *-inŭ* cu sufixul *-nic* ². Cf. și МИХАИЛĂ, î. 151 ³.

MIRE

Termenul denumește pe viitorul soț (imediat după logodnă) pînă și în timpul cununiei și cît ține nunta ⁴.

¹ Termenul intră tangențial în preocupările noastre, fiind un fel de „precursor”, un deschizător de cale spre rudenia prin alianță, marcînd deci o situație semantică primordială, care ne va duce mai departe la alți termeni din această sferă.

² În dialectele sud-dunărene: în a r.: *isusit*, -ă adj. și subst. 'logodit; logodnic' (PAPAHAĞI, S. 220; cf. PETRESCU, M. 152; cf. vb. *isusiri* 'fiancer' (DALAMETRA; MIHĂILEANU; T. PAPAHAĞI, D.); cf. gr. ἰσῶω, ἰσῶωω, cu aoristul ἰσῶσα 'égaler, nivele; rendre uni; redresser' (PASCU, D. II 54; cf. GEAGEA, E. 362; T. PAPAHAĞI, D.). Cf. și *arăvuńisit* 'logodit' (P. PAPAHAĞI, D.); în m e g l.: *rămasnik*, -ă (< mbg. *ramasnik*, în special în regiunea din Vodena) (PAPAHAĞI, M. R. 129; cf. CAPIDAN, MG. I 41, 42, 87, 192; cf. id. ib. III 245); *tinir-zuni* 'logodnic' (PUȘCARIU, ET. WB.); în i s t r.: *frâier-frâierițe* (PUȘCARIU. ISTR. II 224; cf. id. ib. III 204, 310; CANTEMIR, T. 114, 116). Cuvînt de origine germană, împrumutat din graiul croaților localnici (cf. s.-cr. *frajar*). Pentru sensul acestuia din dr. — unde a intrat direct din germană — cf. Al. Graur, *Însemnări și rectificări*, în GR. S. VI (1934), p. 333—334. *Zaruńnice* 'logodnică' (< s.-cr. *zaruńnica*, idem). POPOVICI, D. R. 167.

³ Tot din slavonă (свръжчѣникъ; cf. vsl. свръжчѣти 'a se logodi' și свръжчѣти) avem și sinonimul (învechit și fără circulație) *obrăcinic* 'logodnic, soț'. *O luă [pe precista] Iosif obrăcinic, să o ferească în casa sa.* VARLAAM, C. II 272/l, ap. DA ms.

⁴ Termeni întrebunțați în mod figurat (metaforic) și alegoric, obișnuiți în basme și orații:

Împărat, -easă 'numele mirelui sau al miresei în cursul nunții' (MARIAN, NU. 177). *Ce-i a-mpăratului ș-a-mpărătesii, Să fie pe fața mesii* (e vorba de darurile mirilor). SCURTU, UG. 170. *Este-o slujbă ș-o-nchinare De la-mpăratul cel mare sau De la-mpărăteasa mare.* BUZILĂ, N. 807; cf. P. Grapini, *Monografia comunei Rodna-Nouă*, Bistrița, 1903, p. 135; ALR I/II h. 258 „Miri”, în pct. 255: *miroi*, (iar în note) „adică împăratul și împărăteasa”.

Crai nou sau *crăișor* mire (în cursul nunții); *crăiasă nouă* sau *crăișoară* mireasă. Cf. MARIAN, NU. 177; VAIDA; FRÎNCU-CANDREA, M. 152; ALR I/II h. 258 „Miri”, în pct. 320: *crai nou*.

Ambele numiri (împărat — crai) nu sînt utilizate în vorbirea obișnuită, ci numai ocazional, la nuntă, și contribuie la atmosfera de înălțare, frumusețe și voieșie a acestui eveniment sărbătoresc.

[Soarele] *ca un mire (ginere CORESI; mirele HUR.) ieșind din cămara sa bucură-să. DOSOFTEIU, ap. GCR I 154; cf. PSALT. 31. Cere să-ți deie... hainele cu care a fost mire. CREANGĂ, P. 191. Măi mire, mireasa ta, Hireșă-i ca viola. FOLC. TRANS. I 338. Mire roșu cu steag, Toată lumea s-a mirat Pă ce poartă și-ai intrat, Ce copilă ai înșelat. id. ib. 340; cf. MAT. FOLK. 1498¹.*

Cuvîntul are și forme (rare) de sg. *mîr* (DENSUSIANU, Ț. II. 43; cf. VICIU, GL.; ALRM I/II h. 356, pct. 93, 116)²; *mireaz* (formă masculină derivată din femininul *mirează*, rostire pentru *mireasă* la Moți (PETROVICI, FOLK. SC. 130; cf. ALRM I/II h. 356, pct. 96); (cu postire regională și cu diftongarea lui *i*) *nierele*; *nire* (PHILIPPIDE, O. R. II 377, cf. BULL. LINGU. X 113); *mireș* (sing. lui *mireși*, ARH. FOLK. VII 66); *min* (în Munții Apuseni prin falsă regresie; ARH. FOLK. V 147).

Interesante sînt formele multiple de plural *mirii* (= 'mirele' și 'mireasa') și derivatele lor (ALR I/II h. 258 „Miri”). După ALRM I/II h. 363 forma cea mai răspîdită este *miri* și derivatele acesteia. *Mirei* în pct. 85, 118 (pl. de la *mirel*). *Miroi* (vezi la derivatele lui *mire*). *Miretei*³. *Dragii mei, voi miretei*. BUD. P. P. 11; cf. BULL. LINGU. VI 196; ALRM I/II h. 363; ALR II/I h. 165, pct. 219, note (prin părțile Năsăudului și Maramureșului). *Mireși*. (ALRM I/II h. 363, pct. 80, 90, 103; cf. ARH. FOLK. VII 66; TEAHA, GR. 242). *Mireși* (ALR I/II h. 363, pct. 93; 96; pl. de la *mireaz*). *Mireni*, (TEAHA, GR. 242). *Mireși* (id. ib.).

Ca situație geografică (după ALRM I/II hărțile : 356, 359, 363) *mire* e răspîdit într-o masă compactă ce cuprinde întreg teritoriul nordic dacoromân⁴ : Moldova, cu trei puncte și în fostul județ Tulcea, Transilvania, cu cîteva puncte în Crișana și Banat. Această arie este foarte asemănătoare și aproape coincide cu aceea a lui „Nănaș”. (Vezi studiile lui S. Pușcariu și E. Petrovici citate la „Naș-Nănaș”).

Se pare că termenul a fost răspîdit odinioară pe întreg teritoriul dacoromân⁵. Dovadă e că la plural apare și în alte regiuni (pct. 786, Bu-

¹ Sensuri figurate : 1. (în concepția adepților religiei creștine) *mirele bisericii* = Hristos (CORESI, EV. 88); 2. domnitorul țării (ALECSANDRI, P. II 110, ap. DA MS.); 3. (în argou) băiat solid, înbrăcat bine (BUL. FIL. IV 118).

² Poate după substantivele : *farmur*, -e, *fağur*, -e. Cf. J. Byck et A. Graur, *L'influence du pluriel sur le singulier des noms en roumain*, în BULL. LINGU. I 44.

³ În înțeles figurat, acest termen denumește (regional) și pe toți oaspeții de la nuntă (cf. *Tribuna* VII (1890), p. 812).

⁴ Sub forma *nyerely* (I. Damian, *op. cit.*, 44) termenul a pătruns (reg.) și în limba maghiară sub forma *niril* (WICHMAN, 106) și *nyrēj* (MÁRTON, P. 561) și în graiul ceangău, sub forma *nyirel* în fondul principal de cuvinte al acestui grai; cf. I. Márton, *Cîteva aspecte ale influenței limbii române în lexicul graiului ceangău din Moldova*, în SCL VI, p. 335); Nagy Jenő, *A moldvai csángó öltözet szókincsének román jövedéyszuvi*, în „Nyelv-és irodalomtudományi közlemények”, I (1957), nr. 1—4, p. 92; SCL XIV, nr. 3, p. 386.

⁵ Absența termenului în dialectele sud-dunărene — element atît de important în complexul termenilor familiali (poate datorită și bisericii, unde serviciul religios al cununiei se celebra în altă limbă), este încă o dovadă despre vechimea despărțirii dintre dacoromâni și confracții din sud. (În privința celor 400 de elemente care lipsesc la aromîni, cf. lucrarea lui G. Giuglea, *Uralte Schichten und Entwicklungstufen in der Struktur der dakoromänischen Sprache*, Sibiu, 1944).

În a. r. : (termen de circulație generală) *γambró* (cu var. *γrambo*, *γrambo(ă)*, *γrambeŭ*) cu pluralul în spirit morfologic grecesc : -*adzi* (WEIGAND, AR, 306; cf. PAPAĞAGI, B. 600, 603;

ATLASUL LINGVIC ROMÂN I (ALR I)

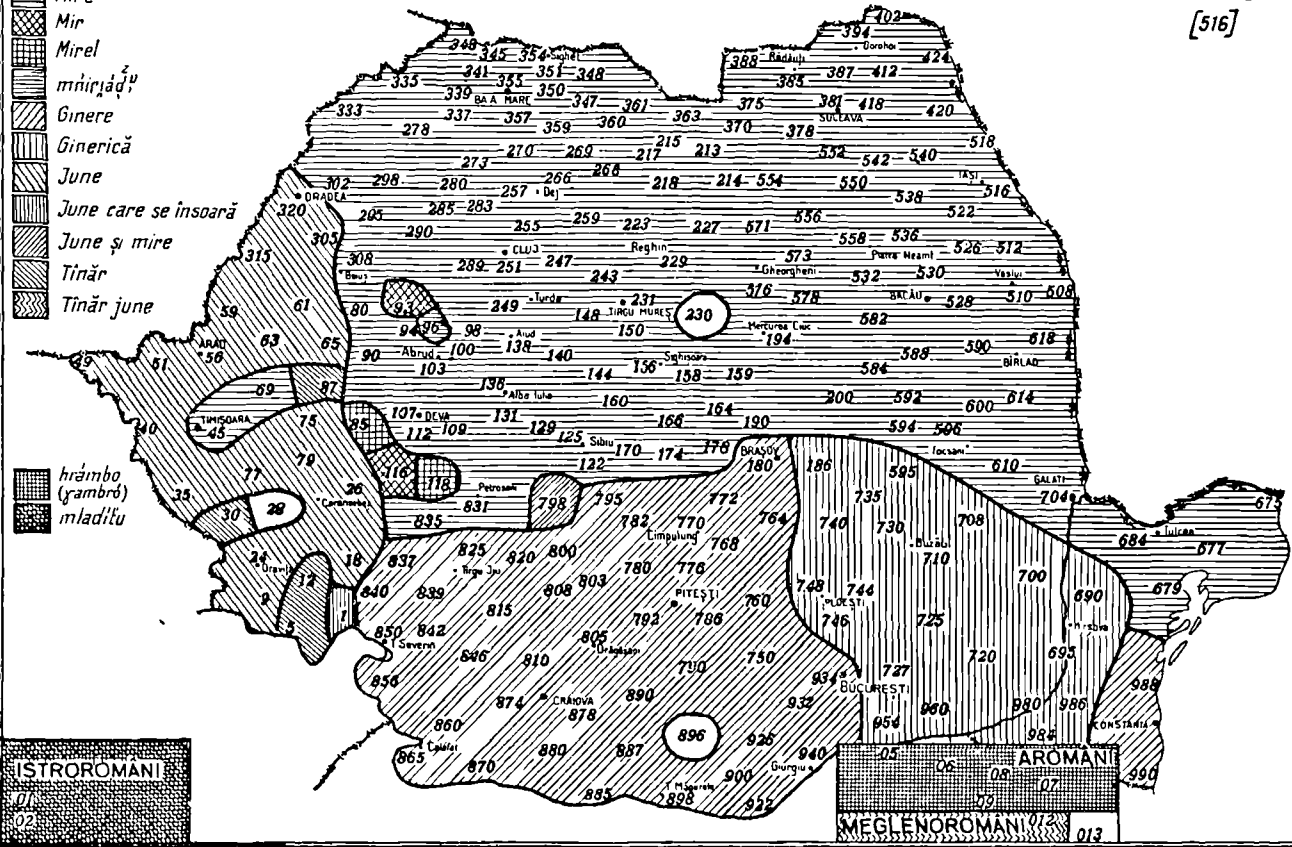
HARTA 16
MIRE
[516]

- Mire
- Mir
- Mirel
- mîrîjăq^u
- Ginere
- Ginerică
- June
- June care se însoară
- June și mire
- Tinăr
- Tinăr june

- hîrîmbo (yambró)
- mladîtu

ISTOROMANI
0102

AROMANI
0707
MEGLENOROMANI
0103

dișteni, în partea sudică a fostului jud. Muscel și pct. 45 Bucovăț (Banat), unde n-a fost înregistrat la singular).

Ginere și *ginerică* (tot cu sensul de *mire*) în Muntenia și Oltenia sînt inovații. Vezi : *Ginere*. La fel *june* = *mire* (în Banat și o parte a Crișanei). Vezi : *June*¹.

Sinonimia lui *tinăr* cu *mire* în pct. 5, 12, 30, 87 (în Banat) are la bază probabil ideea de vîrstă. Vezi : *Tinăr*.

Dacă pentru *mire* avem inovațiile amintite, în schimb *mireasă* n-a avut un termen concurent. Corespondentul feminin al lui *mire* în limba veche era *nevastă*, dar acesta luînd alt sens (vezi : *Nevastă*) locul lui a fost luat de *mireasă*, care este răspîdit în masă compactă (excepție cîteva puncte din Banat și pct. 159), pe întreg teritoriul. Corespondentul feminin al lui *ginerie* = *mire* (din Muntenia și Oltenia) nu putea fi decît *noră*, ceea ce a contribuit la extinderea lui *mireasă* pe întreaga suprafață a acestor provincii.

Deși întrebuițat numai temporal în cadrul rudeniei, totuși, datorită evenimentului important de care se leagă termenul *mire* și-a creat cîteva derivate cu circulație mare în graiurile populare.

Mirel s. m. *Poruncit-a Față dalbă la mirel, La mirel cel tinerel*. DEN-SUSIANU, Ț. H. 270 ; cf. id. ib. 275. *Mirel de la masă, drăguță mirel!* HETCOU, P. P. 65—67 ; cf. MARIAN, NU. 605 ; BULL. LINGU. III 161 ; ARH. FOLK. VII 65, 121 ; FOLK. TRANS. I 98 ; ALRM I/II h. 356, pct. 85, 118.

Mirelaș s. m. (FRÎNCU-CANDREA, M. 191).

Miroi s. m. sg. și pl. (VAIDA) ; (numai la pl., arătînd ființe de sex diferit care constituie un grup unitar ; GOROVEI, CR. S. 241 ; cf. ALRM I/II h. 363 ; răspîdit în nord-vestul Transilvaniei).

GEAGEA, E. 425 ; CAPIDAN, AR. 359, 360, 376 ; COSMULEI, D. 21 ; DALAMETRA ; MIHĂILEANU ; T. PAPAHAĞI, D. ; ALR I/II h. 256). Cf. gr. γαμπρός idem. Termeni de rară circulație : *gione* (< lat. *juvenem*) 1. *mire* ; 2. *tinăr* trecut de 16 ani ; băiat mare, brav (P. Papahagi, *Notițe etimologice*, în „Analele Academiei Române”, S. II. Tom XXIX, 1906—1907, p. 236 ; cf. MIHĂILEANU) ; *dzinire*, *dzinere* (PHILIPIDE, O. R. II 377).

În m e g l. : n-avem un termen propriu ; noțiunea e exprimată prin „*tinăr*”. *Tinir* (dar și cu sensul de *tinăr*, *flăcău*, PAPAHAĞI, M. R. 257) ; *juni* subst. (CAPIDAN, MG. III 162) ; *tinir-juni* (PAPAHAĞI, M. R. 139 ; id. *Notițe etim.* 236 ; ALR I/II h. 256, pct. 012) ; *nōuzet* (ALR I/II h. 256, pct. 013) < *nou* + *bg. zet* ‘ginerie’.

În i s t r. : *ojena*, *ojenie* (FĂT FR. XI 284 ; cf. id. XIII 102), *ozeña* (PUȘCARIU, ISTR. III 319), *ojene* (CANTEMIR, T. 180) < s.-cr. *ozena* ‘sponsus ; novus maritus’ ; *spozo* (CANTEMIR, T. 180) < it. *sposo* ‘mire, logodnic ; soț’ ; *fraier* (< s.-cr. *frajar*, POPOVICI, D. R. 110 ; cf. ALR I/II h. 258) ; (conținînd ideea de tinăr) *mladilu* (ALR I II h. 256) ; cf. s.-cr. *mladi* ‘tinăr’ ; *mlada* s. f. ‘nevastă tinăreă ; mireasă’ ; *mladoženja* ‘mire’. În acest dialect a dispărut *mire* poate și din cauza omonimiei cu *mire* < *mine* (PUȘCARIU, ISTR. II 226).

¹ *Tup* — *mire* (unica atestare). *Mă joc de-a tup* (vezi E. Bran, *Graiul românesc din Sălaj*, în *Gutinel* I (1889), nr. 10 ; cf. *Tribuna* VI (1889) p. 481—482). Poate numele unui joc de copii : *de-a tupu* de-a ascunsul, de-a mijitul (VAIDA).

Etimologia cuvîntului este încă nedefinitivă. B. P. Hasdeu ¹ îl derivă din albanezul *mirë* 'bun, frumos', formă la care ne trimite și ДМ, Al. Philippide ² din tc. pers. *mir* 'principe, șef, stăpîn', luat de români de la cumani.

C. Diculescu ³, îl socotește de origine grecească: gr. *μετῆραξ* 'jeune homme, adolescent' cu finala latinizată *mirex* și cu păstrarea formei de nominativ.

Cei mai mulți filologi ai noștri, începînd cu Cipariu, îl derivă din lat. *miles* 'soldat' (cf. REW 5568). Cuvîntul a primit probabil sensul de astăzi din timpul cînd soldații romani au început a lua în căsătorie fetele autohtonilor din provinciile cucerite (TDRG). Argumentele aduse în favoarea acestei etimologii sînt următoarele:

Coincidența vîrstei mirelui cu aceea a timpului cînd cineva este apt pentru militarie (aceeași coincidență ar explica lat. *veteranus* > rom. *bătrîn*); obiceiurile nunții la dacoromâni și aromâni asemănătoare cu acelea ale unei pregătiri de război; asemănarea îmbrăcămîntei mirelui cu aceea a unui militar; sinonimia cuvîntului cu „june” ⁴.

Această părere e respinsă de Al. Rosetti, în L. R I₃, 182 și de Al. Graur în BULL. LINGU. V 105.

P. Skok, în *Archiv für slavische Philologie* XXXVII (1918) nr. 1—2, p. 85, explică sensul cuvîntului prin calc după s.-cr. bg. *vojno, vojino* 'Gemahl', *voinu* 'soldat', care a influențat evoluția semantică a lui *miles* în altă direcție. (Cf. și DR I 522).

Leo Spitzer ⁵, bazat pe unele texte biblice (*militia Christi* etc.) explică evoluția semantică a lui *miles* prin influența limbii liturgice.

C. C. Giurescu ⁶ îl socotește, probabil, de origine pecenego-cumană.

N. Lahovary ⁷ se ocupă de originea prelatină și preindo-europeană a acestui cuvînt, respingînd influența cumană și admițînd o probabilă influență bisericăscă bizantină — din primele secole ale creștinismului la Dunăre — în legătură cu termenul hamito-semitic *mir* 'homme viril, mari' (deci cu același sens). Autorul admite și ipoteza unei supraviețuiri balcanice a unui termen analog preindo-european ⁸.

I. I. Russu ⁹ demonstrează că termenul face parte dintre cuvintele autohtone (traco-dace).

¹ *Cine sînt albanezii*, București, 1903, p. 3; cf. id. în COLUMNA, a. 1873, p. 110.

² *Originea Românilor*, II, Iași, 1928, p. 377—378.

³ *Elemente vechi grecești în limba română*, în DR IV 492; cf. id. *Dacia romană în oglinda inscripțiilor și limbii de azi*, Cluj, 1926, p. 100.

⁴ P. Papahagi, *op. cit.*

⁵ *Rum. „mire” (Bräutigam)*, în *Revue internationale des études balkaniques*, anul I, tom. I, Beograd, 1934, p. 270—272.

⁶ *Istoria Românilor* I, București, 1935, p. 284.

⁷ *Contribution à l'histoire linguistique ancienne de la région balkano-danubienne et à la constitution de la langue roumaine*, în *Vox Romanica*, XIV (1955), nr. 2, p. 337—338.

⁸ Ideea că *mire* ar fi venit pe cale bisericăscă ar fi acceptabilă, dar termenul nu-i atestat în dialectele sud-dunărene, unde influența bizantină a fost puternică. O eventuală influență albaneză trebuie privită de asemenea cu rezervă. *Mire* și *mireasă* denumesc starea tinerilor în timpul nunții. Nici un sens material (voinic, bărbat, mare) nu are cuvîntul *mire*: el arată numai situația oficială religioasă.

⁹ TR. D. 130.

MIREASĂ

È corespondentul feminin al lui *mire*. *Iasă mireasa din camera mirelui ei*. DOSOFTEIU, ap. TDRG. *Acum iată că din codru și Călin mirele iese, Care ține-n a lui mână mâna gingașei mirese*. EMINESCU, O. I 85, ap. DL. *De frumoasă ești frumoasă, Ș-ai fi bună de mireasă*. JARNİK-BÎRSEANU, D. 477. *Ține-te, mireasă, bine. Că vine mire la tine*. FOLC. TRANS. I 101. *Să trăiești, mireasă nouă, Inima ți-i ruptă-n două*. id. ib. 557; cf. 247, 382, 439¹.

După ALRM I/II h. 359, cuvîntul e răspîndit, aproape în masă compactă, în dacoromână², cu excepția Banatului³. Formele: *nireasă*, *nireasă*, *mîireasă* sînt rostiri regionale (cf. ALRM I/II h. 360), ca și *mirează* la Moți (PETROVICI, FOLK. SC. 130; cf. ALRM. I/II h. 359, pct. 96); *mîră*

¹ Vitalitatea termenului o dovedesc și unele proverbe sau întrebuintarea lui în alte domenii. *A minca ca mireasa* = a minca foarte puțin (ZAHNE, P. III 124). *Pin-a se găli mireasa, Ochii ginerelui iasă*, se zice despre o așteptare lungă (id. ib. IV 451). *Ca mireasa în pat* = așteaptă; e gata (id. ib. 454) *Ca mireasa la pat*, se zice despre cineva care se grăbește (id. ib.). *Șade ca o mireasă*, se zice despre cineva care e modest, blînd, timid (id. ib.). *A sta ca o mireasă* — a sta degeaba (DL). *A plînge ca o mireasă* = a plînge mult și cu foc (cf. CREANGĂ, A. 4). *Se potrivește ca mireasa la moară* — ca nuca în perete (CADE). *Mireasa vede masa* = flămîndul n-așteaptă să fie invitat (TDRG). (*Dansul, hora*) *jocul miresei* — numele unui joc la nuntă (PAMFILE, J. III 4, 9, 13). *De-a mirele și mireasa* = numele unui joc de copii (id. ib. I 59). *Mireasă* 1. numele unui personaj din jocul „Ursul” (PAMFILE, J, II 331); 2. (reg.) numele unui obicei practicat la sărbătorile de iarnă (CONTEMPORANUL, VI 100, ap. DL); 3. numele plantei *Coleus Blumei*.

Tot o dovadă despre vitalitatea lui *mireasă* este pătrunderea cuvîntului în limba maghiară: *nyrása* (BLÉDY, INFL. 72) și în graiul ceangăilor (în fondul principal de cuvinte) = *nyirjásza* (C. L. V, nr. 1—2, p. 124), *nyrásza* (SCL VI, 335; cf. id. XII 547; id. XIV 373, 386); *nyreásza* (MÁRTON, P. 561; cf. WICHMAN, 106), precum și la sași: *nireassë* (BR. R. 38).

² În toate dialectele sud-dunărene avem ca termen de circulație generală omonimul corespunzător dacoromânului *nevastă*, cu rostiri și variante fonetice specifice fiecărui dialect. (Cf. DALAMETRA; MIHĂILEANU; T. PAPAHAĞI, D.; PAPAHAĞI, R. M. 56; PUȘCARIU, ISTR. III 317; FĂT-FR. XI 283, 284; id. ib. XIII 104; CANTEMIR, T. 172; ALR I/II h. 257, 258). În a. r. și: *n(i)veastă nauă* (DR VI 181; cf. MIHĂILEANU; ALR I/II h. 257, pct. 05); în m e g l.: *novă niviastă* sau *lineri niviastă* (id. ib. 258, pct. 013). Vezi: *Nevastă*.

Alți termeni (rari), proprii fiecărui dialect în parte: în a. r.: *dudie* (PETRESCU, M. 157; cf. OBED. T. 351; DALAMETRA), dar și cu sensul de ‘porumbel; duđuie, drăguță’. Cf. tc. *dudur* ‘perroquet; dame’ (T. PAPAHAĞI, D.; Kiráo WEIGAND, AR. II 313). Termenul *fiati* din ALR I/II h. 257, pct. 07 îl socotim ca o fază intermediară de trecere spre sensul de *n(i)veastă*. *Măireasă* (MIHĂILEANU; cf. T. PAPAHAĞI, D.) din aromăna de nord, probabil derivat din alb. (gheg) *maire* (SCL XIV nr. 3, p. 410). În i s t r.: *fraierite* (POPOVICI, D. R. 110; cf. MORARIU, CIR. 70, 108; ALR I/II h. 258). Vezi: *Logodnic(ă)*, *Spoze* (CANTEMIR, T. 180) < it. *sposa* ‘mireasă; logodnică, nevastă’.

³ *Sensuri figurate* (sau metaforice), (în concepția adepților religiei creștine) *Mireasa lui Dumnezeu* sau *a cerului* = biserica. *Iaste cap bisearicii, miresei sale*. DOSOFTEIU, ap. GCR. I 209. *Mireasă* călugăriță. *Călugărița se cheamă mireasa* (în Muntenia *nevasta*) *lui Dumnezeu*. PRAVILA MOLDOVEI, ap. DA MS. *Mireasa lumii* = moartea. *Că m-am însurat, C-o mîndră crăiasă, A lumii mireasă*. ALECSANDRI, P. P. 2. *Mireasa dracului* — una dintre frunzele luate toamna în vîrtej la „nunta dracului” (PAMFILE, VĂZD. 51).

(ALRM. I/II h. 359, pct. 93) pare a fi un derivat feminin de la *mir*¹.

În adresare către o femeie (care stă înfiptă sau mîndră ca o mireasă), la vocativ sg. *mireaso* — pl. *mireselor*, termenul primește o nuanță peiorativă, care-i deviază sensul².

Cele cîteva derivate demonstrează valoarea de circulație a termenului nostru.

Miresucă s. f. *Miresucă, miresucă, Ți se cade cu cunună, Ca și cerului cu lună*. FOLC. TRANS. I 197. *Miresucă cu cunună, Doară-i fi nevastă bună, Că nici mă-ta n-a fost rea, Doară-i fi și tu ca ea*. P. P.

Miresuță s. f. *Mă dusei pe-o vâlicică, Și-mi aflai o miresuță*. PAMFILE, J. III 13.

A mîiresi vb. IV refl. a se rușina (ca o mireasă) (SCURTU, GL.).

J U N E

Sensul de bază: tînăr neînsurat, în puterea vîrstei; adolescent; fecior (cf. L. ROM. XIII, nr. 1, p. 13 și urm.). Cu acest sens îl găsim încă din primele noastre texte de limbă, apoi în graiurile populare pînă la scriitorii contemporani (cf. DA). Păstrat în Banat, pe o parte a frontierei de vest (spre Banat), în sudul Transilvaniei (unde avem și: *fecior-june*) și în pct. 223³. E un termen de origine latină (cf. *Juvenis*; **juvenis*) păstrat în arii laterale⁴ (ALRM I/II h. 258).

În pct. 54 (note) din ALR I/II h. 180 s-a precizat că se zice *junere* (< *june* + *ginere*) celui ce merge în casă la socrul său, iar în pct. 59 și 370 se zice *june* mirelui cînd se însoară. Deci o alunecare a sensului de la *june* spre *ginere*. Coincidența dintre vîrsta junelui și timpul însurătoarei credem că a făcut ca acest cuvînt să primească sensul de *mire* (rar *logodnic*), accepțiune care ne interesează aici⁵, apărută pe teren românesc. *Gsune* = 'sponsus' (ANON, CAR.). *Mirelui în Banat i se zice numai „june”*. MARIAN, NŪ. 176. *June* = mire (în satele depresiunii Ceica și la vest de Oradea:

¹ Dăm aici două sinonime izolate pentru *mireasă*, atestate o singură dată:

Căpărită (intrat la noi din s.-cr.) din ALR I/II h. 257, pct. 28, care e participiul verbului *a căpări* 1. *a arvuni*; 2. *a (se) logodi*. Cf. s.-cr. *kapor(is)ati* 'a arvuni'; *kapara* 'arvună' (< it. *caparra*); cf. vegl. mod. *capar, capare* (CR. ROM. I 202). (În notele hărții s-a precizat: 'e logodită', propriu-zis 'arvunită').

Matcă (< magh. *mátka* 'sponsa, die Braut, menyasszony'; cf. KNEZSA, 691) care e un maghiarism izolat, atestat numai în textul: *Mirele să prinză pe matca sa de mină*, la G. Barițiu, *Catehismulu calvinescu impusu clerului și poporului romanescu sub domnia principiloru Georgiu Rákoczi I și II*. Sibiu, 1879, p. 65, 126.

² Cf. Laura Vasiliu, *op. cit.*, în s. g. I 20.

³ În dialectele românești din sudul Dunării: în a r.: *gone* (adj. și s. m.) 'tînăr, brav, voinic, curajos, puternic' (WEIGAND, AR. II 301; cf. PUȘCARIU, ET. WB.; DALAMETRA; T. PAPAĞAGI, D; ALRM I/II h. 258; (rar) 'bărbat' CAPIDAN, AR. 537); în i s t r.: *jure* 'tînăr' (PUȘCARIU, ET. WB.; cf. id. ISTR. III 118, 315); în m e g l.: *june* (cu sensurile din aromână). Cf. CAPIDAN, MG. III 162; GR. S. VII 230; ALRM I/II h. 258). În adresare nu apare în sud (ALR I II h. 205).

⁴ Cf. S. Pușcariu, *Les enseignements de L'Atlas Linguistique de Roumanie*, în „Revue de Transylvanie”, III (1936), nr. 1.

⁵ Sens cunoscut parțial și în sudul Dunării. Vezi: *Mire*; cf. DR II 510, 511.

LEXIC REG. 71). *Cît, mîță, din colțul mesei. Nu mînca gura miresei, Las s-o mînca junele. Că-i flămînd ca cînele.* FOLC. TRANS. I 144; cf. ALRM I/II h. 356. *June* = mire (în aria lui *June* = tînăr; ALRM I/II h. 258)¹. La fel avem sinonimele pentru formele de plural (în aceeași arie): *juni* = miri (ALRM I/II h. 363; iar în ALR II/I h. 165, pct. 316; tot din această reglune); *însurăței* = junele și mireasa. Sensul de *mire* a lui *June* s-a păstrat și în derivatele *gsunyel* (junel) ‘sponsulus’ și *gsunelash* (junelas) ‘idem’ (ANON. CAR).

În on. : **Junele, Juna, Giunești.** CDO.

T Î N Ă R (-Ă)

De la sensul său de bază ‘om care nu e înaintat în vîrstă (între copilărie și maturitate)’² (< lat. *tēner*, -a, -um), termenul e evoluat (regional) și spre sensul de *mire*, iar femininul (tînără) spre acela de *mireasă* (PETROVICI, FOLK. ALM. 53, 54, 56; cf. ALRM. I/II h. 356; id. h. 359), cu arie compactă în Banat, fiind un calc după s.-cr. *mlada* ‘tînără; mireasă’³. Această evoluție semantică a primit-o de la sinonimul *June*, cu arie compactă și cu sensul de ‘mire’ tot în Banat. Cf. în megl. *tinir-juni* = mire (PAPAHAĞI, M. R. 139).

Cu forma de plural (arătînd ființe de sex diferit, alcătuiind un grup unitar, adică o pereche) *tineri* în loc de *miri* apare în ALRM I/II h. 363, cu o arie sporadică în întreg domeniul dacoromân (în megl. *tinirli*. PAPAHAĞI, M. R. 257) probabil din cauza coincidenței vârstei *tinerilor* cu aceea a *mirilor*. Cu răspîndire aproape compactă pe întreg teritoriul dacoromân (inclusiv dialectul meglent) în ALR II/I h. 165 „Însurățci”; cf. și PETROVICI, FOLK. ALM. 84. *Tînăr* și-a format și derivatul *tinerel* ‘mire’ (H. XVIII 269, în Banat).

G O V (I) E — G O Ğ I (I) E

Sensul inițial al cuvîntului a fost ‘fecioară, vergură’. *Giuni și gove cu bătrîni, tot omul, Și prunci să laude pre domnul*⁴ *Govile* (: *virgines*) *nejelite fură.* DOSOFTEIU, PS. 264, ap. DA.

De la sensul de ‘fecioară’, în legătură și cu vîrsta, a ajuns ușor la acela de ‘mireasă’. *Mireasa în ziua întlia pînă o învește nașa, ca pe neveste, se numește gogiă.* FRÎNCU-CANDREA, M. 163. *Da ia-ți goghio, ziua bună De la tată, de la mamă, De la frați, de la surori, De la grădina cu flori*⁵. (Cu același sens în : VICIU GL.; COSTIN, GR. BĂN.; CORCEA, B. 107; BUZILĂ, N. 812; BULL. LINGU. V 144; PETROVICI, FOLK. ALM. 77; ALR I/II h. 257, pct. 12.)

¹ Afirmația din DA, *June* (2°), că acest termen s-ar întrebuința cu sensul de *mire* și în Bucovina este neîntemeiată. ALR nu atestă nicăierea această formă și acest sens în Bucovina, ceea ce ne comunică și prof. bucovinean D. Marmeliuc (actualmente în București).

² Răspîndit în mod unitar în întreg domeniul limbii române : dr. *tînăr*; ar., megl. *tinir*; istr. *tirar* (*tirăr, tirer*) (ALR I/II h. 179). Celelalte limbi romanice au păstrat sensul ‘tendre’ (REW 8645), pe cînd în limba română acest sens al lui *tînăr* a fost influențat de val. *mladă* ‘tînăr; adolescent’. Cf. L. ROM. XII, 1963, nr. 4, p. 343. Pentru diverse valori stilistice și poetice ale termenului cf. L. ROM. XIII, nr. 1, p. 18–19.

³ Cf. D. Gămulescu, *op. cit.*, p. 221.

⁴ G. Seulescu, *Glosarul Psaltirii în versuri a lui Dosofteiu*, în „Buciumul Român”, II 59.

⁵ O. Prie, *Un sat românesc din Ardeal*, Cluj, 1934, p. 121.

Tot *govie*¹ se numesc și pregătirile care se fac pentru plecarea miresei de la casa părintească (DENSUSIANU, Ț. H. 241) precum și cîntecul ce se cîntă miresei înaintea plecării la cununie².

Din punct de vedere etimologic, termenul este în legătură cu v.sl. *goveli* ‘a duce o viață religioasă, a posti’. Bg. *goveľb* (despre mireasă) ‘a tăcea la întrebările care i se pun’; cf. bg. *rucho govějalno* ‘îmbrăcămintea care se aduce miresei cînd o îmbrobodesc’; s.-cr. *goveli* ‘a tăcea ursuz’, ceh. *hoveti, pohoveti si*; rus. *razgovlat’sja* ‘a se ospăta, a se înfrupta înțtia oară după post’.

Termenul cu sensul ‘mireasă’ și-a format și cîteva derivate.

Govioară s. f. *Ia-mi tu albă rochioară Și te fă o govioară*. CORCEA, B. 106. *Frunză verde de vioală, Țucu-te de govioară*. PETROVICI, FOLK. ALM. 54. *O, tu, Mario govioară, Numa cîteva mi-te scoală*³.

Gogiță s. f. *Plînge mama gogiței În stîlpușul vranifei*. BUZILĂ, N. 812.

Tot din atmosfera semantică a nunții și în legătură (uneori numai parțial) cu *mireasa* sînt și termenii :

Goví (gogi) vb. IV 1. a feti (DOSOFTEIU, v. s. 150, ap. TDRG); 2. (despre fete) a sta pe lîngă mireasă și a-i cînta înainte de a veni nuntașii cu mirele (N. REV. ROM. I 86; cf. VICIU, GL.; COMAN, GL.; MAT. DIALECT. I 283); 3. a boli (I. CR. III 187; cf. DA); 4. (sens neînregistrat de dicționarele noastre, dar răspîndit prin părțile Năsăudului) a cînta la *cunună* (= claca ce se face cu ocazia secerișului holdelor, cînd din spicele de grîu se face o cunună, pe care o aduce pe cap una dintre fete).

Goveală s. f. bolire (I. CR. III 188).

Desgoví vb. IV a îmbrobodi mireasa (CADE).

Desgoveală s. f. (abstract verbal) îmbrobodirea miresei.

M Ă R I T

Cu sensul (primitiv) de ‘mire; ginere’ (lat. *maritus* = ‘mari’) apare numai în textele vechi. *Elu ca măritu* (ginere CORESI; mire DOSOFTEIU-HURMUZAKI; cf. sl. bis. жениха) eși din celariul său. PSALT. 31.

Sensul de ‘bărbat; soț’ s-a păstrat în celelalte limbi romanice⁴, iar la noi în locuțiunea **de (la) mărit** ‘de măritat, în vîrstă potrivită pentru căsătorie; de dat unui soț, de căpătat un

¹ Sensul (din Oltenia) ‘horă, nedeie, petrecere’ (WEIGAND, RUM. DIAL. 83; cf. GRAIUL. I 50), sau ‘sărbătoarea (petrecerea) cu ocazia hramului bisericii’ (cf. I. Conea, *Vechile nedeie din Munții Clopotivei*, CLOPOTIVA, 102), nu intră în preocupările noastre. La fel și *goge* ‘cîntecul cununii de la grîu’ (prin părțile Năsăudului). Cf. M. Domide, *Cununa*, în „Familia” VII (1871), p. 248—249.

² I. Mușlea, *Șcheii de la Cergău și folclorul lor*, în DR V 26; cf. BUZILĂ, N. 812.

³ I. Chelcea, *Obiceiuri în legătură cu viața omului în Pătaș și Borlovenii Vechi-Caraș*, în „Revista de folclor”, III (1958), nr. 3, p. 80, cf. id. ib. 68.

⁴ Lat. *maritus*, formă populară moștenită de toate limbile romanice. *Vir* și *uxor* erau întrebunțate de clasele de sus; în locul lor apar *maritus* și *conjux* (DELBRÜCK, 430; cf. REW 5363; CDDE; MIHĂESCU, L. 213, 214, 242; STATI, L. L. 113, 114; M. L. Wagner, *op. cit.*, p. 34).

bărbat'¹. *Un vecin de al omului cu fata de mărit.* MARIAN, ap. CADE. *De ești fată de mărit, Mă primești tu la pețit?* BÎRLEA, c. p. 110. *Dă-mă, mamă, la măritu că vremea mi s-o-implinitu! Și mă dă, mamă, cui mă cere Să mă fac și eu muiere.* PETROVICI, FOLK. SC. 142.

Poate cauza dispariției acestui cuvânt a fost că s-a întâlnit cu formele de origine latină *ginere* și *mire*², sau poate din cauza împărecherilor de cuvinte ca: *Pasărea are are* (are aripi; lat. *ala*); *să calce pe calce* (= pe călciiu); *am cumpărat un car car* (= scump); *mă mărit cu un mărit*³. Tot așa a dispărut și *mas, maris* 'bărbat, mascul' deoarece a ajuns să însemneze *mare* (adj.).

Î N S U R Ă Ț E L (-Ț I C Ă)

Acest derivat (< *insurat*) e rar întrebuințat cu sensul de *mire* sau de *mireasă*. „Dacă vrei să-l mădărești [pe mire] fi zici *insurățel*”. ALR I/II h. 256, pct. 268 (în note). *Socru sau soacră se zice pentru un insurățel sau insurățică tatăl sau mama soției sale, sau a bărbatului său.* II. xv 461 (Tutova).

În Ivești-Tecuci, sub influența lui *suratâ* sau mai ales a dim. *surățică*, se întrebuințează neprefixat⁴.

Termenul denumește (des) pe 'tînărul *insurat* de curind'. *Vă feriți, iubiiții mei Înșurăței și holtei, De rămășag cu femei.* ALECSANDRI, T. 320. *Un insurățel o dată cu nevasta a plecat.* CONTEMPORANUL, I 197, ap. DA; cf. ALR I/II h. 269, unde termenul cu această accepțiune e răs-pîndit mai ales în Moldova (în pct. 269: *insurătoi*).

Des (numai la pl.) denumește pe 'soții tineri (perechea), căsătoriți de curind'. *Cînd s-a însurat a împroprietărit 12 insurăței pe moșia lui,* VLAHUȚĂ, ap. CADE. *Încheie socotelile și își dau seamă ce avere au insurăței.* STANCU, D. 184; cf. ALR II/I h. 165, pct. 130.

M L A D O J Ă ņ A

Termenul apare izolat și regional, denumind pe *mire* (cf. PETROVICI, FOLK. ALM. 54)⁵. *Modojenie* 'mireasă' (COSTIN, GR. BĂN. II) pare a fi o rostire regională feminizată, dar avem (reg. Banat) și *modojeție* s. m. 'mire' (cf. „Analele univ. din Timișoara”, II, 1964, p. 271).

E atestat în zona de influență sirbească, ceea ce ne explică și originea < s.-cr. *mladožeňa*. Cf. și ALR II/I h. 165 „Însurăței”, pct. 37 (localitate cu populație sirbească): *maidenți*, pct. 48 și 991: *mladujențe* (anchetă bulgară). Cf. bg. *mladoženek* 'idem'.

¹ În ar. *mărit, marit* *mărit* s. m. 'bărbat' (DALAMETRA; cf. PAPAĞAGI, B. 636; T. PAPAĞAGI, D.) sens neatestat de REW; cf. BULL. LINGU. V 105. *Marittu* 'consoartele' (BARONZI, L.; cf. în dr. *măritan* 'masculul pisicii'). Formele *mărtător* 'băiat ajuns la însurătoare, dar cam prostuț' și *mărtătoare* 'fată mare de măritat' (GR. S. I 94; cf. DR III 435; T. PAPAĞAGI, D.) din dialectul ar. sînt derivate de la verbul *măritare* (dr. *mărita*, istr. *mărita*, megl. *măritari*) < lat. *maritare*, păstrat și în romanitatea apuseană. Cf. CDDE.

² Cf. O. Densusianu, *Limba română în secolul XVI* (curs litografiat), București, 1935—1936, p. 109.

³ I. A. Candrea, *Constatări în domeniul dialectologiei*, în GR. S. I 192.

⁴ Iorgu Iordan, *Compuse românești cu în-*, în BUL. FIL. III 77.

⁵ Cf. I. Popovici, *op. cit.*, p. 19.

BĂRBAT

Termenul face parte din categoria I a fondului nostru principal lexical (GRAUR, î. F. PR. 48, 68, 71, 103, 132, 133, 142), derivînd din lat. *barbatus* (adjectiv substantivat încă din limba latină) ‘cu barbă, bărbos; bătrîn’¹. În limba română a înlocuit (parțial) pe *maritus*², pe *mas* și derivatul acestuia *masculus*³. *Mascur* în dacoromână are alt înțeles⁴.

Cu sensul actual din românește îl găsim și în latina populară: *barbatis id est viris* (*Pseudo-Rufin*, Thes. 1845, 46), apoi: *operarius, intimidus* (CGL. V 592) cu sensul adjectival din limba română (cf. CDDE). În sprijinul sensului românesc, Al. Graur⁵ mai citează glosa „barbati legitimi”, de unde deduce că pentru a ajunge la sensul ‘legitim’, cuvîntul trebuia să treacă prin acela de ‘soț’⁶.

Sensul care intră direct în preocupările noastre este numai acela de ‘soț (prin căsătorie)’⁷.

Așa și muierile supuinđu-se ale lor săi bărbați. COD. VOR. 150/14. *Bărbatul meu, dumnezeu să-l ierte, nu s-a putut plînge că l-am înșelat.* CREANGĂ, P. 4. *Hai cu mine la Bănat. — Ba eu nu, că am bărbat. — Și eu, mîndro, am muieră și cu tine tot așa mere.* HODOȘIU, 33. Cf. ZANNE, P. IV p. 250—264 mai multe proverbe, care arată vitalitatea acestui sens al termenului. *Bărbatul meu ‘mon mari’* (BULL. LINGU. IV 144; cf. id. ib. V 146; GL. M.). *Bărbat = soț*⁸.

În această accepțiune termenul e răspîndit uniform și cunoscut pe întreg teritoriul dacoromân⁹, precum și în dialectele sud-dunărene¹⁰. Cf.

¹ Celelalte limbi romanice au păstrat sensul primitiv. (Cf. REW 946; CDDE.)

² Cf. BOURCIEZ, ÉL. 207.

³ Păstrat în toată romanitatea apuseană, cu unele sensuri apropiate de ale noastre (REW 5392). În ar. *mascur*, -ă adj. ‘de gen bărbătesc’; (substantivat) ‘bărbat’ (CAPIDAN, AR. 153; cf. DALAMETRA); în megl. *mascur* adj. subst. ‘voinic; bărbat’ (CAPIDAN, MG. III 184; cf. PAPA-HAGI, M. R. 159); în ALR I/II h. 181, pct. 012 (note) ‘copil de partea bărbătească pînă se însoară’.

⁴ Cf. M. Gaster, *Stratificarea elementului latin în limba română*, în REV. P. IST. I 347.

⁵ *Mélanges linguistiques*, Paris-București, 1936, p. 24.

⁶ A pătruns și în limba maghiară: *borbát* cu sensul adjectival ‘harnic, vioi’ (CANDREA, EL. 407; cf. BLÉDY, INFL. 26) și ca nume propriu: *Borbáth* (PUȘCARIU, L. R. 313), apoi în graiul ceangău: *borbăt* ‘silitor’ (WICHMANN, 16).

E bogat reprezentat și răspîndit ca eponim și în toponimie (DRĂGANU, R. 177; cf. PUȘCARIU, ISTR. II 279; ALESSIO, CONC. 19; SCL VII, 314). Vitalitatea și vechimea termenilor de înrudire în acest domeniu ar putea forma un studiu aparte (cf. DRĂGANU, R. și PAȘCA, Ț. O.).

Cf. și top. (reg.) în s.-cr. *Barbaty* și *Barbatovci*, numiri răspîndite încă în evul mediu prin păstori români (cf. Ivan Popović, *op. cit.*, p. 477—478).

⁷ Sensurile: ‘persoană adultă de sex masculin (în opoziție cu *copil* și *femeie*)’ sau ‘om în toată firea, puternic curajos’ (în opoziție cu *muiere*, *babă*; întrebunțat în funcție predicativă) ne interesează numai în legătură indirectă cu unele derivate.

⁸ Cf. M. Tomescu, *Graiul din județul Olț*, în *Ethnos* II, Focșani, 1942—43, p. 87.

⁹ Pentru sinonimele: om, român, gazdă, hăzean, jupin etc. vezi la titlurile respective.

¹⁰ În a. r. și megl. (termen de circulație generală): *bărbat* (WEIGAND, AR. II. 18, 298; cf. id. VM. 22; CDDE; OBED. T. 343; PAPA-HAGI, M. R. 159; GR. S. III 187; CAPIDAN, MG. III 33; JAHRESBER. II 99). În alb. *varvat* < gr. mod. βαρβάτος. În i. s. r.: *bărbăt* (termen pe cale de dispariție) înlocuit prin *om*, apoi prin *muz* (< s.-cr. *muž* ‘Mann, Gatte, Gemahl’), care a intrat

ALR I/II h. 204 „Bărbat”; id. ib. h. 205 „Bărbate !”, id. ib. h. 269 „Tînăr însurat”; id. ib. II/I h. 129. „Bărbatul meu”; id. ib. MN. pag. 83 [2695] „Soți”. La întrebarea indirectă sau cînd se vorbește în absență despre bărbat, s-a întrebuițat mai des termenul, iar la întrebarea directă sau în adresare apar și diverse sinonime (în unele puncte s-a răspuns chiar cu numele bărbatului).

În on. : **Bărbat**. CDO.

O bună parte din derivatele termenului nostru sînt formate de la sensul pe care îl discutăm (multe diminutivale), iar altele de la sensurile amintite în nota 7, p. 167.

Bărbătel s. m. *Tînăra nevastă, vazăndu-și bărbătelul, mai uită din cele năcazuri*. CREANGĂ, P. 7. *Bine-a fost cu bărbătel și-n sat cu ibovnicel*. ZANNE, P. IV 255. (Des, cînd soția se adresează către soț) *Drăguțul meu bărbătel, Drăguțul meu suflețel*. BURADA, DOBR. 161 ; cf. LIUBA-IANA, M. 24.

Bărbătuș s. m. *Măi bărbate, bărbătuș, Lasă-mă să-mi țin drăguț!* MÎNDRESCU, L. P. 106 ; în megl. (cu alt sufix) *bărbătîtș* (CAPIDAN, MG. III 34) ; în ar. *bărbătie* (CCDE ; cf. ROSETTI, INFL. 52, T. PAPAHAĞI, D.).

Bărbăcior s. m. *Bərběcsoré* ‘masculus’ (ANON. CAR.). Întrebuițat și ca nume de familie prin Oltenia (DA).

Bărbătuș s. m. 1. diminutiv al lui *bărbat* (LIUBA-IANA, M. 24) ; 2. ‘masculus’ (ANON. CAR.) ; întrebuițat mai mult pentru a designa partea bărbătească a unor animale care n-au denumire specială pentru fiecare sex¹ ; 3. (metaforic ; la războiul de țesut) bucata de lemn, dăltuită, în care se bagă muierușca pentru a fixa sulul dinainte (cf. ALR II₂, h. 478) ; 4. epiglota (CABA, SĂL. 86 ; probabil o etimologie populară < *împărātuș*, sau prin comparație cu unealta de la războiul de țesut). Cf. în ar. *bărbător* s. n. (< lat. **volvatorium*) = învelitor (tot la războiul de țesut) (T. PAPAHAĞI, D.).

Bărbat (-ă) adj. și s. f. harnic (-ă), vrednic (-ă), curajos (-oasă). [Are] *cîini mai bărbați*. ALECSANDRI, P. P. 2. *Șade-n vatră [soacra] și tot latră, Și spune că nu-s barbată*. DENSUSIANU, Ț. H. 182 ; cf. CIAUȘIANU, GL. *Asta-i mîndra mîndrelor, Țesătoarea pînzelor, Bărbatu bărbatelor*. JARNÍK-BÎRSEANU, D. 423. Sens cunoscut și în ar. (MIHĂILEANU). În megl. *bărbat mul'ari* = *vrednică* (PAPAHAĞI, M. R. 76). În ar. *bărbatin*, -ă = viril (ă) : *mul'eare bărbătină* ‘femeie energetică ca un bărbat’ (T. PAPAHAĞI, D.) ; (cu același sens) *bărbătoane* s. f. id. ib.

Bărbăție s. f. 1. (în ANON. CAR. : *bərbětziē* = ‘virilitas ; fortitudo’ (KLEIN, D. 292 ; cf. LB). *Scoate fărecații cu bărbăția*. PSALT. 126. În ar. *bărbățîl'e* (CDDE) ; 2. vîrstă bărbătească ; 3. (fig.) putere, curaj, vitejie, Cf. DA. (numai în ar.) **Bărbățeală** s. f. = bărbăție, voinicie, bravură, curaj (CDDE ; cf. DALAMETRA, T. PAPAHAĞI, D.).

Bărbătesc, -ească adj. (și în megl. ; cf. CAPIDAN, MG. III 33) 1. care aparține, care se referă la bărbat, de bărbat. *Nece din pohtă bărbătescă...*

în fondul principal lexical (WEIGAND, VM. 22 ; cf. CADE ; PUȘCARIU, ISTR. II 227 ; id. ib. III 316 ; COTEANU, ISTR. 22). Cf. Pandele Olteanu, *op. cit.*, p. 249–250.

Ca denumire pentru *bărbat* avem în megl. (în limbajul figurat) și *caistor* < bg. *kastor* (PAPAHAĞI, M. R. 196 ; cf. CAPIDAN, MG. III 55).

¹ Pentru valoarea sufixului cf. Elena Carabulea, *Sufixul -uș(ă)*, în S.F.C. II 204.

se născu. CORESI, ap. GCR. I 20; 2. viril, plin de energie, curajos; caracteristic, propriu bărbaților. *Îți cheamă ș-un cîine, Cel mai bărbătesc și cel mai frățesc.* ALECSANDRI, P. P. 2. În ar. *bărbătescu* (CDDE; cf. T. PAPA-HAGI, D.); megl. *bărbătiască* 'partea bisericii unde stau bălbații'. PAPA-HAGI, M. R. 192. *Partea bărbătească* = individ de sex masculin; bărbat; bărbătuș, mascul (DL).

Bărbătește¹ adv. 1. ca bălbații, în felul bălbaților. *Toate să le răbdămu bărbătește.* CORESI, EV. 69. *Acel portret înfățișa un chip îmbrăcat bărbătește.* EMINESCU, N. 39; 2. cu bărbăție, vitejește, în mod energic. *Turcii din cetate se apărau bărbătește.* N. COSTIN, ap. TDRG. În megl. *bărbătești* (CAPIDAN, MG. III 34); ar. *bărbătește* (T. PAPA-HAGI, D.).

Bărbătos, -oasă adj. curajos; viteaz. [Zmeul] *al doile era mai viteaz și mai bărbătos.* SBIERA, P. 102. *Fata, de-o pui în strai bărbătesc, e bărbătoasă.* VORONCA, ap. CADE.

Bărbățoi, s. m. (sufixul pare a avea nuanță diminutivală) *Frunză verde ș-un mohor, Trec mumile la fciiori, Neveste la bărbățoi, Fete mari la frățiori.* N. G. TISTU, B. 86.

Bărbătoi(u) s. m. ap. TDRG. 1. bărbat. (În Zlatna, raionul Alba-Iulia) *Îs numai femeile acasă, bărbătoii s-au dus la cîmp;* 2. (peiorativ) bărbat (mare, voinic), om cu apucături grosolane; 3. (peiorativ) femeie cu apucături sau trăsături bărbătești; 4. hermafrodită (cf. ALAS, 24 V 1936, 10/2, ap. DA ms.); 5. rîndunel 'masculul rîndunicii' (în Lupeni — Valea Jiului).

Bărbătoiu s. m. (cu rostirea din Banat) bărbat. *Dar cînd s-o-nceput bătaia, or mers și ele la Orăștie, la Deva, să-și vadă bărbătoiii.* CLOPOTIVA, II.

Bărbătoaie s. f. (învechit, și peiorativ) femeie (IORDAN, L. R. C. 312; cf. DA).

Bărbător, -oare adj. (reg.) curajos; bărbătos. *Zbori, zbori, zburitori, Care-o fi mai bărbători, Să-l pui la jug Să tragă la plug (=Cărăbușul).* ALRT II, 89, pct. 182. (Ar putea fi și o formă paragogică pentru *bărbătoi*?).

Bărbătime s. f. colectivul lui bărbat. *Și tineretu'și bărbătimea și fămeietu' și bătrînimea... să-nvețe legea păstrării.* JIPESCU, o. 65. În ar. *bărbătame*²; megl. *bărbătîmi* (CDDE; cf. PAPA-HAGI, M. R. 192).

Derivate verbale:

Bărbătoși vb. IV refl. (despre un adolescent) a face pe bălbatul, a-și da aere de om în toată firea. *Culiță trecu pragul, bărbătoșindu-se în sumăieș.* C. PETRESCU, ap. DA ms.

Îmbărbăta vb. I tranz. și refl. a (se) încuraja, a (se) însufleți; a(-și) face curaj. *Îmbărbătați-vă (= hrăboriți-vă COR.) și învărtoșați îremile voastre.* PSALT. 54. *Și îmbărbătează... cu bune cuvinte.* CORESI, E. 12, ap. DA. *Dacă simți că fata se pierde cu firea, o îmbărbăta iarăși.* ISPIRESCU, ap. CADE. Și: (rar, învechit) **îmbărbăți** vb. IV. În ar. *mbărbătedzū* (CDDE; cf. DALAMETRA; MIHĂILEANU; T. PAPA-HAGI, D.).

¹ Cf. V. Ribalca-Moscova, *Adverbele derivate cu sufixul -ește și exprimarea circumstanțialului de mod*, în L. ROM. VII, nr. 5, p. 41—43; cf. Gh. Haneș, *Sufixe adverbiale -ește și -iește*, în S.F.C.II 139, 145.

² Cf. Th. Capidan, *Die nominalen Suffixe in Aromunischen*, în JAHRESBER. XV (1909), p. 13—14, 58, 59; T. PAPA-HAGI, D.

Îmbărbătare (rar *îmbărbățire*) s. f. acțiunea de a îmbărbăta; încurajare, însuflețire. *Încep să-i spun cuvinte de îmbărbătare.* SAHIA, N. 118. În ar. *mbărbătare* (DALAMETRA; cf. MIHĂILEANU; T. PAPAHAĞI, D.).

Îmbărbătat, -ă adj. însuflețit, încurajat. *Malca, îmbărbătată de Moș Nichifor, se suie în căruță și se culcă.* CREANGĂ, P. 130. În ar. *mbărbătat*, -ă (DALAMETRA; cf. T. PAPAHAĞI, D.).

În on. : Bărbatea, Bărbătea, Bărbăt/-escu -ești, -eni, Bărbăteiu. CDO.

FEMEIE

Sensul primitiv al termenului (< lat. *familia*) -sens care se menține până în sec. XVII — este acela de ‘familie; oamenii dintr-o casă’ (cîteodată : ‘copii’) ¹. *Nu ascunse de fii (cuconii.* DOSOFTEIU; *fămeile* ². HURMUZAKI) PSALT. 154; cf. ib. ib. 236. *Și cu muiarea ta, și cu toată fămeia ta pasă la besearecă.* CORESI, ap. GCR. I 24; cf. CUV. D. BĂTR. II 47, 52. Acest sens s-a păstrat și în *Palia de la Orăștie*; cf. C. L. VII, nr. 1, p. 133. *Foméé* = familia sau domestici (KLEIN, D.), *femeyé* = familia (ANON. CAR.). Sub forma *fămee* apare într-un document din Țara Românească, în anul 1623 ³.

Cauza pentru care *femina* a fost înlocuit prin *familia* este „metafora care face din femeie reprezentanta prin excelență a familiei” (PUȘCARIU, L. R. I 202). Vezi : *Familie*.

Începînd din a doua jumătate a secolului al XVII-lea termenul și-a restrîns înțelesul la acela de *soție, nevastă* ⁴. *Luînd fămeia lui Avram pre*

¹ Sens păstrat în două din dialectele sud-dunărene, precum și în alb. *femiĵe*, apoi în vechea franceză. În a. r. : *fumeal'e* ‘familie; copii’ (CDDE; cf. WEIGAND, AR. II 305; JAHRESBER. I 64, II 107; DALAMETRA; MIHĂILEANU; PAPAHAĞI, S. 214; id. B. 324, 403, 559; DR II 455; CARAGIU, L. 128; T. PAPAHAĞI, D.). Are și un singular reconstruit : *fumel'* copil (CAPIDAN, AR. 152). Și : *fămeal'e, fumel'îă* (T. PAPAHAĞI, D.). Termenul a pătruns prin păstoria vlahi și în regiunea Kuči, din Muntenegru (DRAGOMIR, VL. 39). Megl. *fămelă, fumelă* ‘familie, copii’ (CDDE; cf. PAPAHAĞI, M. R. 69; GR. S. III 392); *fămeală, fumeală, fămeal'* (redat numai cu sensul de ‘copii’) (CAPIDAN, MG. III 125).

Anintim și derivatul figurat (în limbajul convențional) *știrnută* adj. ‘femeie, soție’ (PAPAHAĞI, M. R. 225). Cf. *ștern* (vb. IV) = dr. aștern (CAPIDAN, MG. 285). Tot în megl. ca denu-mire pentru *femeie* (în limbajul figurat) avem și *caisturiță* < bg. *kastorica* (PAPAHAĞI, M. R. 196; cf. CAPIDAN, MG. III 55).

În i s t r. pentru noțiunea ‘femeie’ (în general) avem : *jensche* (FĂT-FR. II 145; cf. CAN-TEMIR, T. 168), *ženska* (MIKLOSICH, E. 69; cf. PUȘCARIU, ISTR. III 112, 324; F. D. IV 153) < s.-cr. *ženska*, derivat din → *zenka* ‘Weibchen’; apoi *samiĵa* (PUȘCARIU, ISTR. III 112, 324) < s.-cr. *samica* ‘Weibchen’. Formele *famee* (GLAVINA, CAL. 71), *fameliă* (MAIORESCU, ISTR. 104), *famil'e, familije* (PUȘCARIU, ISTR. III 310); toate cu sensul ‘familie’ < ven. *fameia* (REW 3180).

² Forme vechi și regionale : *făme(a)ie* (MAT. FOLC. 126), *fămeiă* (BARBUL, 40), *fomeie* (GCR I 218), *fumeie* (ȘEZ. II 209; cf. id. IV 136, 193; V 74); *fimeie* (ȘEZ. III 142, cf. ZANNE, P. IV 263). La acestea, inclusiv *femia*, se mai adugă și diversele variante fonetice din ALRM I/II h. 381.

³ Cf. Gh. Ghibănescu, *Surete și izvoade*, XXII (1929), p. 157.

⁴ Asupra acestei evoluții de sens s-au emis opinii diferite, dintre care anintim pe aceea a lui M. L. Wagner (care dezvoltă pe cea anterioară a lui Meyer-Lübke) din articolul : *Zu rumänische femeie 'Frau, Gattin'*, publicat în *Zeitschrift für romanische Philologie*, XLI p. 586—587. It. *familia* a fost împrumutat de turci : *familĵa*, și de greci : *φαιλιά*, cu sensul de ‘soție, nevastă’, sens care a intrat în limba română de la turci.

Această părere este combătută de Iorgu Iordan (ARHIVA, XXXVII, 1926, p. 13), care, bazat pe dezvoltări similare de sens din unele dialecte italiene și pe evoluția semantică analogă

Agar, o deade lui Avram fămeae. BIBLIA (1688), 10, ap. DA. *Să fie... muiarea (femiaia DOSOFTEIU) lui văduo.* PSALT. 235; cf. id. ib. 98. *Famee, fomée 'foemina' (KLEIN, D.); femeie 'uxor, conjux, consors, marita' (LB). Nu se împlinește bine anul și femeia lui Ipate naște un băiat.* CREANGĂ, P. 169. *Femeia mea = soția mea (GL. M.)*¹.

Prin generalizare, termenul a ajuns să denumească și persoana adultă de sex feminin (în opoziția cu *bărbat, om*) sau persoana măritată sau văduvă (în opoziție cu *fată*)². *Achim era-nsurat Cu fata lui Mihai Terinte: Femeie bună și cuminte, Cum alta nu găsești în sat.* COȘBUC, P. II 226, ap. DL.

Cu sensurile înșirate apare în mai multe hărți ale ALR-ului³. În ALR I/II h. 270 „Nevastă” termenul *femeie* apare alături de *nevastă* numai în pct. 218. Din notele hărții se constată că termenul *femeie* e întrebuințat pentru a denumi pe *nevastă*, dar numai după ce au trecut un număr oarecare de ani de la căsătorie. Acest fapt apare și mai evident în ALR II/I h. 166, unde pentru *nevastă tânără* s-a răspuns cu *femeie tânără* numai în pct. 899. În ALR I/II h. 281 „Am luat nevastă de-al doilea”, termenul *nevastă* e înlocuit prin *femeie* în cinci puncte din Transilvania; el apare mai des în Moldova, iar în Muntenia numai în pct. 725. Cam aceleași constatări se desprind și din ALRM I/II h. 379 și ALR II/I h. 130.

În ALR I/II n. 271 *femeie* apare sporadic sinonim cu *soție* în nord-vestul Transilvaniei, în câteva puncte din sudul Munteniei și Olteniei; mai des în Moldova și Bucovina, ceea ce ar întări părerea lui [V. Kiparsky despre un eventual calc turcesc și rusec al termenului nostru. În ALRM I/II h. 381, termenul apare răspândit compact în Moldova, Muntenia și nordul Transilvaniei. Numai sporadic apare în restul acestei provincii conservative, unde n-avem o influență turcească sau rusească, ca în celelalte provincii românești. Mai evident și compact apare răspândirea lui *femeie* în ALRM I/II h. 380 în întreaga „Țara Veche” și în nord-vestul Transilvaniei, iar în restul acestei provincii cu infiltrații sporadice.

În ALR I/II, h. 280 pentru *văduvă* s-a răspuns cu „femeie rămasă” în pct. 357, și cu „femeie văduvă” în pct. 584, 984, și 960, iar în ALR I/II h.

a sinonimului românesc *gloată* ‘familie, copii’, în Banat ‘femeie’, arată că schimbarea de sens s-a produs izolat în limba română.

În vremea din urmă, problema a fost reluată de V. Kiparski, în articolul *O paralelă semantică* (OMAGIU I. p. 475—476). Autorul, după ce face o documentată sinteză a părerilor anterioare, aduce noi argumente în sprijinul teoriei lui Wagner. El conchide că rus. семья și фамилия ‘soție, nevastă’ sint, probabil, calcuri turcești, ca și românescul *femeie*.

Acad. V. F. Șișmariov, în *op. cit.*, p. 13—14, conchide: „Corespondentul latinesc al termenului *soție* a devenit un cuvânt care ar indica pe purtătoarea ideii de familie, intruchiparea ei; de aici se trage cuvântul *femeie*, care e latinescul *familia*”.

¹ Acest sens este specific limbii române (cf. tc. *familja* și gr. *φамиλιά*, ambele din it.) și s-a dezvoltat independent de celelalte limbi romanice. În it. *famiglia* ‘Gesinde’, eng. *family* ‘idem’, fr. *famille*, prov. *familha*, cat. *familia*, astur. *familia* ‘Kind’; friul. mod. *femée* ‘familie’ (REW 3180; cf. CDDE; CR. ROM. I 404; harta nr. 49 „Die Bedeutung von femina” și h. nr. 30 „Die Namen der Frau” ROHFS, DIFF).

² Pentru diverse nuanțări stilistice și îndeosebi omonimice, cf. articolul lui T. Măruță, *Aspecte sinonimice în opera lui I. L. Caragiale*, în L. L. IV (1960), p. 103, 108.

³ Cf. B. Cazacu și R. Todoran, *Observații asupra lexicului dacoromân*, în SCL XVI, nr. 2, p. 203.

277 „Concubină” s-a răspuns pentru acest termen cu *femeie necununată* în pct. 229, 418 și 710. În aceste perifraze cuvântul *femeie* are sensul de *soție*.

În unele regiuni termenul a ajuns la o degradare sau decădere a sensului, designînd pe ‘săteancă; soția țaranului’¹. *Atunci erai femeie și acú ești doamnă*. RĂDULESCU-CODIN, L. 99; cf. id. ib. 125. [Hoții] au luat odoarele [din mănăstire], au ucis pe boieri și pe negustorii adăpostiți acolo, au rușinat femeile și jupînesele. SADOVEANU (din *Nunta Domniței Ruxandra*)².

Avînd o răspîndire și întrebuințare atît de deasă și fiind cuprins în fondul nostru principal lexical (GRAUR, f. F. PR. 50, 68), e firesc ca termenul să-și fi creat derivate cu circulație intensă în graiuri³.

Femeiușă s. f. diminutiv al lui *femeie* (JAHRESBER. VIII 205).

Femeiușcă s. f. (diminutiv) 1. femeie drăguță și vioaie. *O însoțire slăvită . . . o femeiușcă minunată*. C. NEGRUZZI, III, 111, ap. DA; 2. (des ca eufemism) femeie rea, cu purtări rele (DA); 3. (rar) bărbatul condus în căsnicie de către femeie (PONTBRIANT, ap. DA); 4. (des) animal de sex femeiesc; femelă. *Femeiuștile și-au ales sălaș și-au făcut cuib aici în munte*. SADOVEANU, N. F. 18, ap. DL; 5 (la războiul de țesut, metaforic) scîndurica cu găurele care trece prin amnar (VAIDA, cf. *bărbătuș* (3); *muierușcă* (4)).

Femeiuță s. f. diminutiv al lui *femeie*. *Femeiuță, draga mea, Acuma de m-ai vedea, Ai jura pe dumnezeu, Că nu sînt bărbatul tău*. EPURE, P. 52, ap. DA.

Femeioaică s. f. (augmentativ; formație personală)⁴.

Femeiesc, -iască adj. de femeie, ca de femeie, care aparține unei femei; feminin. *Mînte fămeiască*. MINEIUL (1776), 144, ap. DA. *Dumnezeu să te ferească De dragostea femeiască, Că dragostea femeiască, Te uscă, te face iască*. ȘEZ. I 111; cf. GL. M. **Parte femeiască** = femeie, femelă (cf. BIBLIA (1688) 84, ap. DA). *Așa sîntem noi, partea femeiască*. ALECSANDRI, T. 341. Cf. ar. *feamină* ‘prunc de sex feminin’ (CAPIDAN, AR. 301); megl. *femini, femină* (GR. S. III 393).

Femeiește adv. ca femeile, în felul femeilor. *Mîne dimineață m-oi îmbrăca . . . femeiește*. SBIERA, P. 247.

Femeiet s. n. (colectiv) *Bărbățimea și femeietu’ să-nvețe legea păstrării*. JIPESCU, O. 65.

Femeietic adj. și s. m. muieratic; afemeiat (GL. M., cf. PASCU, S. 101).

Afemeiat s. m. bărbat care se ține după femei. E derivat cu prefix pe teren românesc (GRAUR, E. 52; cf. S. F. C. II, 3—15).

Derivate verbale (învechite):

¹ În sens figurat se zice *femeie* și unui bărbat molțu, fără putere și energie, sau fricos (DA).

² Cf. N. A. Ursu, *Aspecte de limbă și stil în opera lui M. Sadoveanu*, în „Iașul nou”, V (1953), nr. 3—4, p. 279.

³ Cf. și compusele (învechite): *femeaie cu leage* = femeie legitimă; *femeaie preste leage* = femeie nelegitimă. *Ș-au gonit femeaia cea cu leage, ș-au luat pre alta preste leage*. DOSOFTEIU, V. S. 119.

⁴ Termen introdus de scriitorul contemporan Ion Istrati. Cf. Al. Andriescu, *Lexicul regional în proza actuală*, în „Iașul literar”, 1957, nr. 1, p. 92.

Înfemeiat, -ă adj. 1. cu familie mare, cu copii mulți. *Din Eghipt Izdrail când mearsă, Iacov cu-nfemeiată casă.* DOSOFTEIU, PS. 395, ap. DA ¹. *Femeiat* ‘habens familiam’ (ANON. CAR.). În ar. *nfumil’edzu* vb. I ‘avoir des enfants’ (T. PAPAĞI, D.); *nfumil’are* ‘action d’avoir des enfants’; *nfumil’at* ‘qui a des enfants’; *fumil’it* ‘qui a une famille, des enfants’ (CDDE); *familît, -tă* ‘care are familie’ < gr. φαρμλίτης ‘chargé de famille’ (T. PAPAĞI, D.); 2. *înfămeiat* = care alăptează (CORESI, ap. CADE); 3. (prin apropiere de sensul actual al lui *femeie*) cu femei (multe). *Vai de nedeserți și înfămeiații în aceale zile.* TETRAEV. (1574) 242, ap. DA ².

S O Ț — S O Ț I E (S O A Ț Ă)

Sensul inițial al termenului a fost ‘tovarăș, însoțitor; prieten (apropiat)’. *Soț* = comes, amicus (COD. VOR. 237; cf. PSALT. 483; în LB), socius, sodalis. *Socz* = socius; *socze* = socia (ANON. CAR.), *soție* = tovarăș (PAȘCA, CEASLOV, 68) ³.

Cest om mîncătoriu e și vin băutoriu e vameșilor soție și păcătoșilor. CORESI, ap. TDRG. *Ești cu furii în soție, Cu curvarii în frăție.* DOSOFTEIU, ap. L. L. I 150. Deci în limba veche *soție* însemna *tovărășie*. Dintr-un derivat abstract — cum a fost la început — a deviat spre ceva concret, pentru ca mai târziu să ajungă sinonim cu *t o v a r ă ș ă* ⁴.

Dicționarele noastre mai înregistrează la sensurile de *soț — soție* și pe acelea de: *pereche, asociat, ortac, colaborator, părtaș*.

Trecînd prin evoluția arătată și prin asociere cu sensurile de mai sus, acest cuvînt s-a adaptat foarte ușor terminologiei familiare și s-a plasat în categoria întii a fondului nostru lexical (GRAUR, I. F. PR. 54, 68, 125). Semantismul termenului s-a lărgit și s-a ramificat așa de mult, încît a ajuns, cu vremea, prea elastic și prea puțin consistent. Pierzîndu-și forța centrală specială, conținutul său semantic trece asupra sinonimelor *bărbat și nevestă* (ceea ce reiese și din hărțile ALR) ⁵, ajungînd deci să denumească pe ‘una dintre cele două persoane unite prin căsătorie; (des la pl.)

¹ Păstrat în ghicitoarea: *Alb, înfemeiat, Ce-i?* (= Usturoiu); cf. A. Gorovei, *Cimiliturile românilor*. București, 1898, p. 384); cf. S. Pușcariu, *Etimologii*, în DR. VI 317.

² Amintim aici și cele câteva derivate (neologisme moderne) savante, fără circulație în graiuri, dar întrebunțate de scriitorii sau în tratate științifice (uneori făcînd concurență celorlate derivate sinonime). **Femelă** s. f. (< fr. *femelle*; cf. lat. lit. *femella*). **Feminin**, -ă adj. (< fr. *féminin*; lat. lit. *femininus*). **Feminist**, -ă adj. (< fr. *féministe*). **Feminitate** s. f. (cf. fr. *féminité*).

³ Sensuri cunoscute în a. r.: *soț-soață* (DALAMETRA; cf. MIHĂILEANU, T. PAPAĞI, D.; E. Petrovici, *Consoane rotunjite în graiurile aromâne din Albania*, în OMAGIU, I. p. 672); în m e g l.: *sols, soatsă* (WEIGAND, VM. 23; cf. PAPAĞI, M. R. 251; CAPIDAN, MG. III 270).

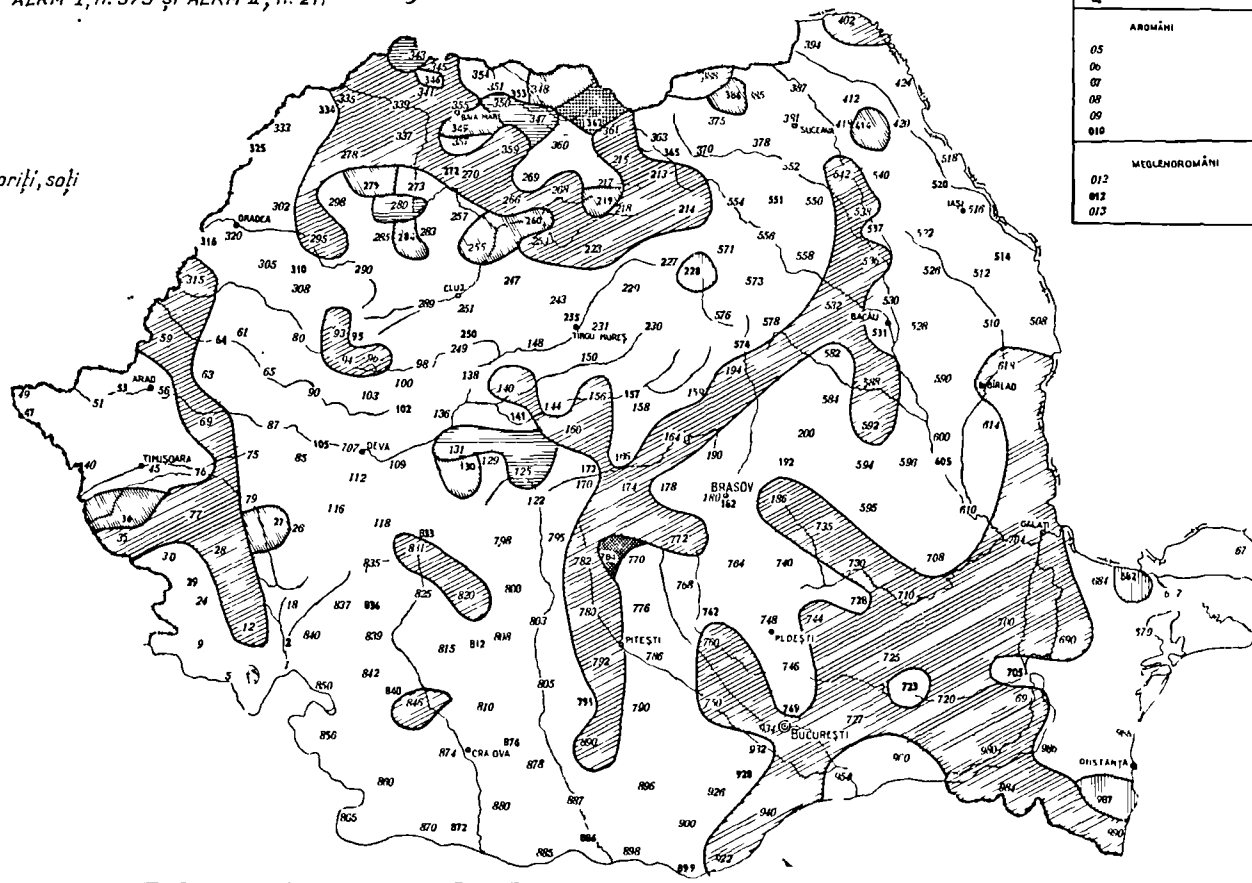
⁴ Cf. și O. Densușianu, *op. cit.*, p. 55.

⁵ Pentru nuanțările sinonimice și pentru evitarea monotoniei în întrebunțarea termenilor *soție — nevestă*, cf. T. Măruță, *op. cit.*, p. 109, 110.

SOȚIE-SOȚI NEVASTĂ-BĂRBAT (CĂSĂTORIȚI) ATLASUL LINGVIC ROMÂN HARTA 18

DUPĂ ALRM I, h. 379 și ALRM II, h. 211

- Soți .
- Soție:
- Soață
- Soț
- Soții
- Căsătorii, soți

ISTROROMANI	
01	
02	
03	
AROMANI	
05	
06	
07	
08	
09	
010	
MEGLEROMANI	
012	
013	

perechea căsătorită'¹. Cu aceste accepțiuni îl găsim din cele mai vechi texte pînă astăzi². Vezi: *Casă*.

Cum se ia soția spre soțu. COD. VOR. 19. În *Molitvelnicul* lui Coresi: *Fată bună ... mergi la cest om bun ... pre soția (= unire prin căsătorie) căsătoriei de veac*. ap. DHLR II 480. În *Palia de la Orăștie*: *Muiarea carea ai dai mie soț dăde mie den lemn și mîncai*. ap. CADE. *Irina, soța lui, și fiiu-său Constantin*. MOXA, 381, ap. DA MS. *Ștefanida afîndu-se atunce rămase de soțul*. DOSOFTEIU, ap. TDRG. *Cuvintele soatei sale ceale jealnice*. DOSOFTEIU, V. S. 38. *Fie-și ce soție ce se zice, bărbatul și muierea*. PRAVILA, ap. CADE. *L-ao putea aduce [pe Floarea-nfloritul], să fie soț sorei mele*. RETEGANUL, P. V 35. *Soțul soată-și va găsi, Mamă la copii n-a fi*. MARIAN, Î. 280. *Mai lungeste-mi viața, Pînă-mi vine soția, Că soția-i tinerea Ș-am trăit bine cu ea*. JARNİK-BÎRSEANU, D. 499.

Încă din limba veche și pînă astăzi găsim întrebuintată forma masculină *soț* pentru *soție* și invers³. *Cumuși împărătea Theodosie împreună cu soțul său împărăteasa Eudoxia*. MOXA, ap. TDRG. *Adică eu Chiriac Porozki biv-vel căpitan dempreună cu soțul meu Catrina* M. COSTIN, ap. GÎDEI.

Această confuzie se continuă pînă astăzi mai ales în popor⁴.

Soț pentru soție: Cumpărat-au această [carte] Nistor Ilieșu și cu soțu-său, cu Prohira. (a. 1753). BÎRLEA, Î. 167. *Di la poartă că-mi striga [Stoian]: Firo ... soțul meu, Ia eși Firo de mă vezi*. GIUGLEA-VÎLSAN, R. S. 44. *Că rău cucu mi-a cîntat, Să trăiesc tot cu bănat, Fără soț, înstrăinat*. ONIȘOR, D. 49.

Soție (soată) pentru soț: [Nița] *că zicea: Măi Pătruță, soța mea, Ține rachiu de bea, De la dalbă mîna mea*. GIUGLEA-VÎLSAN, R. S. 146. *Surorile au soție, Și ele nu-mi crede mie*. PAMFILE, C. Ț. 221. *Fugi, cucule, de-acoalea, că vine soția mea, Și-a lua pușca și-a da, Și ți-a rupe aripa*. id. ib. 235. *Soția* s.f. denumirea pe care femeile de la țară o dau bărbatului (COMAN, GL.).

¹ Înțelesul 'époux, épouse' s-a dezvoltat și în alb. *šok, solš* (PHILIPPIDE O. R. II 655, 685). În romanitatea apuseană lat. *socius* a dezvoltat alte sensuri (cf. REW 8056). Un sens asemănător avem în it. dial. suezzu 'pari, eguale'; *suoccé* 'pari, egale, simile' (ALESSIO, CONC. 44).

În apus termenul nu este atît de vital ca în orient. Sensul comun din albaneză și română s-ar putea explica printr-o influență a acesteia din urmă. Ar fi o dovadă în plus că albanezii mai degrabă au primit influențe, decît au dat. Cf. și *Revue des Langues Romanes*, 1947, p. 361.

² Sensul s-a păstrat (reg.) și în ar. (DALAMETRA; cf. JAHRESBER. II 122). În i s t r. avem: *jene* (< s. -cr. *žena* 'Weib, Frau, Gattin'), ca termen corespunzător pentru *soție* (CANTEMIR, T. 168). Vezi: *Femeie*. În ar. (o singură atestare l): *halalim* (< tc. *halalim* 'époux, épouse') (PHILIPPIDE, O. R. II 355). Tot în ar. avem (reg.) *șambără*. Așa se numesc între ele două soții (neveste) ale unui bărbat. *Ș-macă ca șambârle* = se ceartă, se mîncă între dinsele, ca și cum ar fi nevestele aceluiași bărbat (MIHĂILEANU; cf. PAPAĞAGI, B. 706); *șembără* < alb. *shëmëre* 'concubină'. Cf. Th. Capidan, *Elemente albaneze în dialectul aromân*, în „Revista Filologică”, II (1928), nr. 1-2, p. 104-105; T. PAPAĞAGI, D.; (în argou, depreciativ) *muska* < dr. ar. *muscă* (SCL XVI, nr. 4, p. 538).

³ O situație asemănătoare găsim în inscripțiile latine, unde *coniux* se folosește cu ambele sensuri: *soț* și *soție* (STATI, L. L. 112).

⁴ Cf. Iorgu Iordan, *Recenzie la Atlasul lingvistic român*, Partea a II-a, (ALR II), vol. I și *Micul Atlas lingvistic român*. Partea a II-a (ALRM. II), vol. I de Emil Petrovici. Sibiu-Leipzig. 1940, în BUL. FIL. VII-VIII, p. 373.

Explicația acestui fenomen a dat-o Iorgu Iordan (BUL. FIL. IX 199): „... soție e simțit ca un substantiv abstract (la fel cu sinonimul „tovărășie”)”. Compară: *măi frăție!* (= măi frate!).

În on.: Soț, -u, -ul. CDO.

Ca situație geografică termenii *soț* și *soție* au în general o răspîndire mai mică decît sinonimele lor și se pare că sînt întrebuițai mai mult în limba literară și în mediul urban, avînd și o nuanță de oficialitate, cu colorit juridic — și chiar de superioritate față de cineva dintr-o clasă mai de jos¹. În ALR I/II h. 204, sinonimia *soț* — *bărbat* apare în mai multe puncte, iar cuvîntul *soț* e răspîndit sporadic mai mult în Transilvania.

Între *soț* și *bărbat*, acesta din urmă cîștigă tot mai mult teren, dovadă h. 205, în care în adresare s-a răspuns numai cu *bărbat*.

În h. 269 termenul nu apare decît în pct. 856, deoarece se întrebuițează numai între soți: „tînărul însurat” (titlul hărții) are alte denumiri. În h. 270 „Nevastă”, numai în punctele 347 și 770 s-a răspuns cu *soție* și chiar și aici alături de sinonimele sale. În tot restul se întrebuițează *nevastă*, care apare oarecum mai familiar și mai expresiv.

Harta 271 este mai concludentă. Termenul apare răspîndit pe întreg teritoriul dacoromân (deseori alături de sinonimele: *femeie* — *mulier* — *nevastă*), fiind provocat prin întrebare directă: „la nevastă-tale îi zici soție?”. (Ca și în texte, și aici se vede confuzia dintre masculin și feminin.) Din notele acestei hărți mai reiese că nevasta îi zice *soț* bărbatului ei în 16 puncte, dispersate în dialectul dacoromân, apoi la scriitorii Brătescu-Voinesti și Sadoveanu, iar în ar. în pct. 06.

În ALR II/I MN pag. 83 [2695] „Soți”, acest plural apare în 15 puncte anchetate².

Motivele pentru care termenul cedează în favoarea sinonimelor (mai ales a lui *nevastă*) sînt:

a) Faptul că, în raport cu celelalte sinonime, el are mai multe aplicații în diferite domenii. Devine *soț*, *-ie* și ‘tovarășul de drum’ (cf. h. 271, în note), sau ‘tovarășul la o turmă de oi’ (scriitorul Agîrbiceanu în notele ALR I/II h. 271); devine *soț-ie* și perechea unui bou stingher, căruia i se cumpără soție (cf. GR, s. VII 247). Cu această din urmă accepțiune îmi este cunoscut și din părțile Năsăudului. Cf. ALR I/II, h. 271 (nota) pct. 594; cf. expr. *A face soție* = a se întovărăși (MAT. DIALECT. I 66).

b) Conștiința că termenul aparține unei alte clase sociale. „Soție și soț sînt mai pe boierește” (ALR I/II, h. 271, nota pct. 746).

c) Întrebuițarea termenului *soț*, în unele regiuni, în împrejurări triste ca de exemplu: cînd *soția* îl bocește la moarte (nota pct. 140) pe *soț* (sau invers), sau cînd vorbește despre el după ce a murit (nota pct. 129). Cf. și ALR II/I MN pag. 83 [2695], pct. 157. Cele 15 puncte din această hartă, în care s-a răspuns cu „soți”, se datoresc întrebării indi-

¹ Cf. T. Măruță, *op. cit.*, p. 109, 110.

² În ar. pct. 010: *ndruynaț*; în istr.: *cumpan* (cf. *cumpaiei* vb. IV ‘a întovărăși’; *cumpaniie* ‘tovărășie’, PUȘCARIU, ISTR. III 307).

recte : „cum le ziceți cu un cuvânt bărbatului și femeii căsătoriți?”, întrebarea care implică în ea și ideea de pereche.

d) Degradarea sensului (reg.). *Soție* ‘organ genital la iapă’ (DR. V 315).

În concluzie, putem spune că oscilațiile de sens ale acestui termen contribuie la pierderea conținutului său semantic, care trece asupra sinonimelor *nevastă* și *bărbat*.

În sprijinul acestei afirmații pledează și derivatele care s-au format numai în jurul sensurilor din cadrul familiar al înrudirii ¹.

Derivate (diminutive) de la *soț* :

Soțior s.m. 1. Diminutiv al lui *soț*; bărbățel. *Vai de mine, negri-s norii Toamna când pleacă feciorii; Maicile-și petrec feciorii, Nevestele soțiorii*. FOLC. TRANS. I 167; cf. id. ib. II 17; ALECSANDRI, P. P. 153; TEODORESCU, P. P. 682; 2. (la pl.) persoane unite prin căsătorie; soți. *Lelițo de la munteni ... Vin colea la moldoveni ... Să ne prindem soțiori, Să-nflorim ca doi bujori*. ALECSANDRI, P. P. 345.

Soțue s.m. *Prinde caii la hinteu, Să mă duc la tată-meu, Că mi-o prins soțucu meu*. ȚIPLEA, P. P. 8; cf. T. PAPAĞAGI, M. 95.

Soțuluc s.m. (IZVORAȘUL, XVIII 219).

Derivate de la *soție* :

Soțiese, -ească adj. (rar și învechit) de soț, al soților; conjugal. *Curată dragoste soțiescă*. ȚICHINDEAL, F. 365, ap. DL.

Derivate (diminutive) de la *soție* :

Soțioară s.f. nevestică. *Cînd îl văzură ... cu o soțioară de-i rîdeau și stelele de frumoasă, îl primiră cu mare bucurie*. ISPIRESCU, L. 48. *Bun sosit, frate cumnate, Ai venit pe neașteptate. Dar unde ți-e soțioara? Ce ne-ai făcut surioara?* ALECSANDRI, P. P. 153.

Soțică s.f. (TDRG).

Soțucă s. f. (ȚIPLEA, P. P. 116).

Derivate verbale :

Însoți v. IV tranz. și refl. a (se) uni prin căsătorie, a (se) însura; a (se) mărita. *Părinții lui s-au sfătuit ca să-l însoțească pre acesta cu fămeaie*. VIETILE SFINȚILOR, ap. GCR II 203. *Haide, mîndro, să fugim, Amîndoi să ne-nsoțim*. JARNÍK-BÎRSEANU, D. 58. *Nu după multă vreme se și însoți cu fata*. ISPIRESCU, L. 8.

Însoțire s.f. (învechit) faptul de a (se) căsători; căsătorie. *Vieța mea am petrecut-o singuratică, neavînd însoțire ca să nasc fii*. IORGA S.D. XXII 214. *Mi-i dragă fata. Am avut o nădejde de însoțire*. SADOVEANU, O. VII 64, ap. DL. *A lua întru însoțire* = a se căsători. *Ș-a luat într-însoțire p-Artemis*. PANN, E. I 2, ap. DA.

Însoțit s.n. însoțire, căsătorie. *Mie mi-a venit, Vremea de-nsoțit, Și tot n-am găsit, Potrivă să-mi fie, Vreo dalbă soție*. TEODORESCU, P. P. 413. *Vezi: Casă*.

¹ Dintre celelalte sensuri (cu excepția derivatelor verbale) acela de ‘tovărășie, societate’, se găsește în derivatul (astăzi dispărut) *soțire* s. f. (CADE).

O M

Dintre sensurile multiple ale acestui termen reținem numai pe acela de 'bărbat (însurat, cu nevastă); soț (al femeii măritate)' ¹.

Cându-ș va dzice omul muierii : nu voiu să mai mergi în cutare casă. LONGINESCU, L. 401. *Nici-o poamă nu-i dulce Ca strugurașul din vie Și ca bărbatul dintâie; Nici o poamă, nu-i amară Ca omu de-a doua oară!* JARNÍK-BÎRSEANU, D. 169, 170; cf. id. ib. 168. *Mult mă uit mamă cu dor, Unde văd om în ocol, Că tăte-s la rîndul lor.* T. PAPAĞAGI, M. 14. *Bărbatul se numește „om”, iară femeia „muiere”.* PRIBEAGUL, P. R. 18. *Cînd se culcă omu cu muierea înspre zile mari, atunci se iau copii proști.* PETROVICI, FOLK. ALM. 46. *Om 'bărbat, soț' GR. S. VII 247. Femeia are om.* BUL. FIL. 231. *Omul fără soție Ca o casă pustie.* ZANNE, P. IV 616.

(Des în sintagma : omu(l) -meu, -tău etc.) *Omu meu 'soțul (bărbatul) meu'* (WEIGAND, BAN. DIAL. 126; cf. GIUGLEA-VÎLSAN, R. S. 196, 199, 200, 220, 231; BULL. LUNGU. IV 144; id. ib. V 146; BUL. FIL. VII-VIII 372; TOMESCU, GL. 279). În megl. *ȳomu meu; ȳom u-su* (CAPIDAN, MG. III 316); în istr. *omu mev* (PUȘCARU, ISTR. III 182). *Cînd mă duceam acasă . . . în-tîlnii pe omul meu.* MARIAN, NA. 407. *Așa-i zice femeia bărbatului ei : el, omu'meu, dumnealui.* FURTUNĂ, V. 91. *Cîte o gospodină se ivește, foarte în treabă cu ale casei, pe cînd omul ei lucrează la cîmp.* IORGA, ap. CADE. *Am trăit pe lumea asta numai pentru omul acela al meu, ș-am fost multă-mită și înflorită cu dînsul.* SADOVEANU, B. 265, ap. DL. *Nu știu ce s-a făcut omul meu. Am început să am grijă,* id. ib. 39. *Nu m-am plîns omului meu.* STANCU, D. 22; cf. id. ib. 17 ².

Explicația acestui sens al termenului este cea dată de Iorgu Iordan ³. „Probabil fiindcă genul masculin este considerat mai tare decît cel feminin, deci predomină cînd e vorba de un termen generic, care să exprime ființe de ambele genuri (*Am cinci frați = am doi frați și trei surori*): *ce-ți fac băieții? = ce-ți fac băieții și fetele?*”.

Precum reiese din exemple, se pare că acest sinonim al lui *soț*, *bărbat* se întrebuițează mai mult în graiurile populare ⁴.

În legătură cu situația geografică a termenului reținem :

La întrebarea indirectă : „Cum îi zice o nevastă bărbatului ei?” (ALR I/II h. 204), termenul *om* apare răspîndit sporadic în dialectul daco-

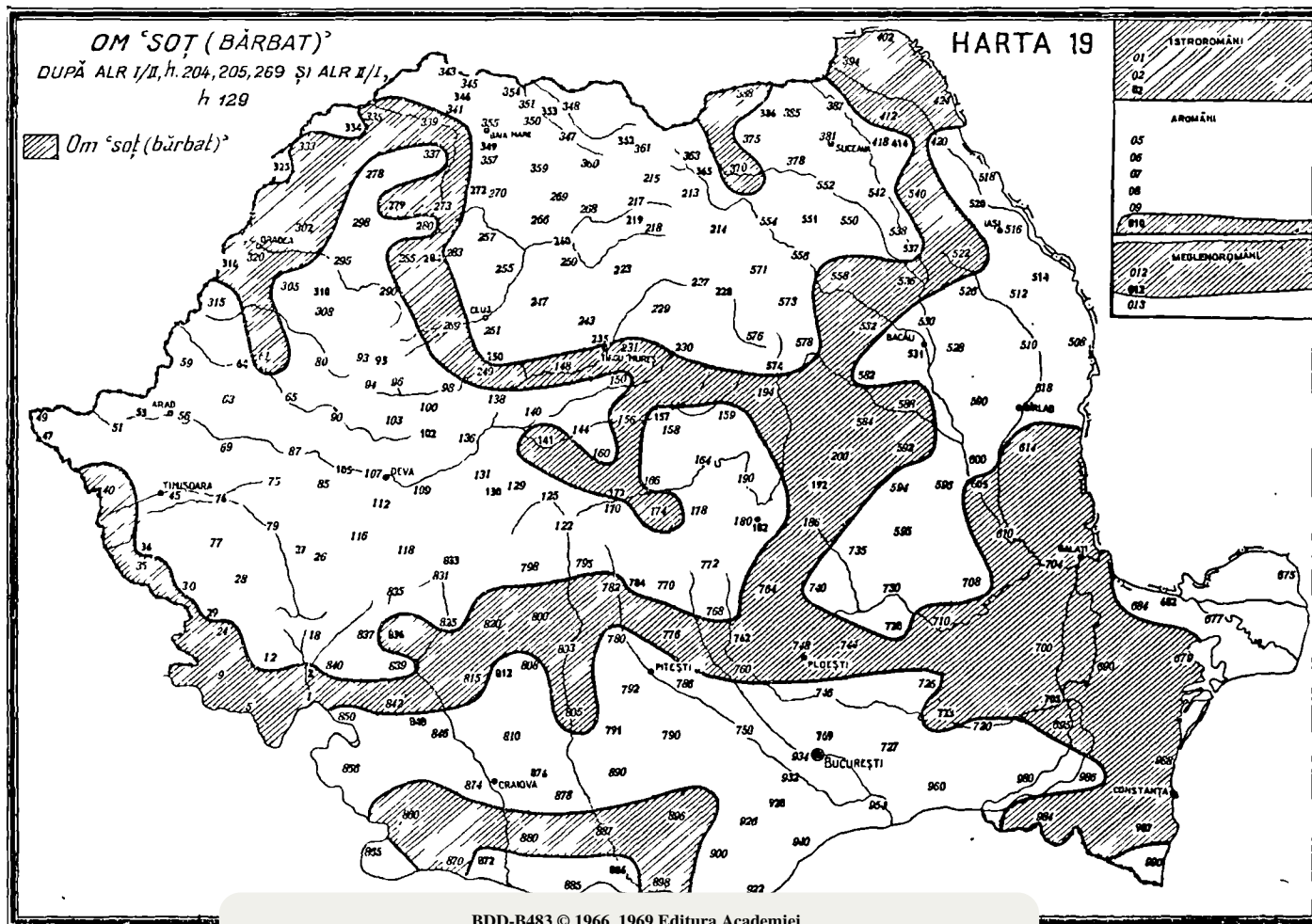
¹ Sens atestat în inscripțiile latine (MIHĂESCU, L. 207, 275), iar dintre dialectele sud-dunărene în megl. (CAPIDAN, MG. III 316) și (des) în istr. (FĂT-FR. III 18, 19, 88; cf. id. ib. XI 21, 282, 312; MORARIU, CIR. I 87; IV 6). În acest din urmă dialect *om* a înlocuit pe *bărbat* (PUȘCARU, ISTR. II 272).

² În it. dial. *l'omene me 'il mi'*; *omo 'mio marito'*; *omu 'maschio, marito'*. Cf. Iorgu Iordan, *Dialectele italiene de sud și limba română*, în ARHIVA, XXXIV, 1927, p. 20. În AIS I h. 72 „Mio marito”, forme ca : *mon om, me om, mio om*, cu diverse variante și rostiri regionale sînt aproape unice pentru tot nordul Italiei. În fr. *mon homme 'soțul meu'*. Cf. REW 5363; cf. MEILLET, L. 272—279: „Le nom de l'homme”.

³ *Op. cit.*, p. 20—21; cf. și : F. Chirișescu, *Om*, în c. v. I, nr. 5, p. 15, unde se explică acest sens prin situația de inferioritate a femeii în regimurile politice din trecut; cf. și Coseriu Eugenio, *op. cit.*,

⁴ Tot aici s-ar încadra și sensul *omu = capul familiei* (CHEST. II 6/119, ap. DA MS.; unica atestare).

ATLASUL LINGVISTIC ROMAN

român, în cel istroromân ca termen general, iar în cel meglenit la pct. 012 (alături de *bărbat*). Cam aceeași răspîndire (fără dialectele sud-dunărene) și în h. 205, cînd nevasta i se adresează direct. Din ambele hărți — în special din notele acestora — reiese că *om* (pentru *bărbat*) se întrebuintează mai mult atunci cînd nevasta vorbește cu altul despre el, fiind des determinat prin *-meu, -tău, -său* etc. Această sintagmă iese mai bine în evidență din ALR II/I h. 129 „Bărbatul meu”, fiind comună tuturor dialectelor. La fel merită atențiune cele cîteva răspunsuri ca: *om, om cu muiere, om cu femeie, om însurat, om căsătorit, om așezat* etc. (ALR I/II h. 269 „Tînăr însurat” și ALR II/I MN. pag. 83 [2695] „Soți”), care oglindesc în același timp și concepția poporului nostru de la țară, că cineva este „om” (format, în toată firea) numai după ce s-a căsătorit. (Vezi harta.)

„Om” în expresiile din sau de oameni printr-o specială simbolizare a ideii de om (superior din punct de vedere al caracterului), ajunge să se folosească pentru a exprima originea cuiva dintr-o sămînță mai bună.

Să se mărite cu un bărbat, care e om din oameni, adică după unul, care are neamuri și amici. MARIAN, NU. 45. *Se vedea bine a fi copil de oameni, ajuns aci din cine știe ce împrejurare.* CARAGIALE, ap. CADE. *La cine gîndu mi-a sta, Îi mai om ca dumneata, Mai din oameni, mai din viță, Nu ca tine-o rapatiță.* MÎNDRESCU, L. P. 151. Într-o variantă: *Mai din neam și mai din viță, Nu ca tine-o rămășiță.* P. P. *E și el om de oameni = din neam bun, de viță bună* (CIAUȘIANU, GL.); cf. și derivatul colectiv (vechi și rar) *oamet* ‘neam, popor’. PALIA (1581), 67.

NEVASTĂ

Ca origine cuvîntul este slav comun, iar sensurile din limba română corespund în bună parte aceloră din limbile slave (în care se găsesc și multe derivate). V. sl. *нѣкѣта* ‘mireasă, noră’; v. rus. *невеста* ‘mireasă, noră’; rus. *невеста* ‘mireasă’; v. ucr. *невіста* ‘mireasă’, dial. ‘soție’; ceh. *nevesta* ‘mireasă, noră, soție’; slovac dial. *nevesta* ‘femeie măritată’; v. s.-cr. *невеста* ‘mireasă’; s.-cr. *невієста* ‘mireasă, noră, cumnată’; bg. *невієста, невієста* ‘mireasă, noră, soție tînără, femeie’; pol. *niewiasta* ‘femeie’¹.

Înțelesul cuvîntului în limba veche a fost ‘mireasă; logodnică (fiancée)’². *Ca unui ginere pusemi cununî, și ca o nevastă înfrămșețimî cu frîmșeațe*³. *Cine are nevastă ginere este.* CORESI⁴. *Cît este de mare dragostea mirelui către nevasta sa cea bună și credincioasă.* VARLAAM, C. 290, ap. DA. ms. *Călugărița se cheamă mireasă* (Muntenia), *nevasta lui dumnezeu* (Mol-

¹ Cf. O. N. Trubaciov, *op. cit.*, p. 90; MIHĂILĂ, I. 122.

² Sens păstrat în toate dialectele sud-dunărene: în a r.: *n(i)veastă* (WEIGAND, AR. II 321; DALAMETRA; COSMULEI, D. 25; T. PAPAĞI, D.; ALR I/II h. 359); în i s t r.: *neveste* (MAIORESCU, ISTR. 114; cf. PUȘCARIU, ISTR. II 218; id. ib. III 317; CANTEMIR, T. 172); în m e g l.: *nivăstă* (ALR I/II h. 359); în istr. are și sensurile: 1. mireasă; 2. noră; 3. cumnată (PUȘCARIU, ISTR. III 317). Acest polisemantism a contribuit la menținerea sinonimului *mul'ere*.

³ Spiridon Cîndea, *Textul Liturghierului românesc publicat de diaconul Coresi*, în „Mitropolia Ardealului” V, (1960), nr. 1—2, p. 72.

⁴ Cf. G. Seulescu, *Glosarul Psaltirei lui Coresi din 1568*, în „Buciumul Român”, I, 345.

dova). PRAVILA, 755, ap. DA ms¹. Acest sens vechi pare a fi păstrat și în fragmentul următor dintr-o orăție de nuntă: *Nevastă făleată, Șede după masă. Cu mirelul ei Și cumătrul ei, Și cumătrul mare.* FOLC. TRANS. I 100.

Nevastă nouă se numește mireasa în unele părți ale Zarandului și în Transilvania (MARIAN, NU. 176)². *Doamne, ajută-ne și nouă S-aduce nevestă nouă.* FOLC. TRANS. I 101. Amestecul acestor termeni se vede și în ALR II/I h. 166, pct. 886: *mireasă*, iar pct. 316: *mireasă și nevestă nouă*.

Aceste nuanțări de sensuri, împreună cu cele din ar. și megl. ne arată evoluția cuvîntului și punctul de trecere abia sensibil de la înțelesul de ‘mireasă’ la acela de ‘nevestă’.

La început cuvîntul a avut un sens restrîns și apoi și-a lărgit sfera, ajungînd să designeze pe ‘femeia măritată (de curînd): uxor juvenis, neogama, neonupta’ (KLEIN D.); ‘recenter maritata’ (LB). *Pentru ce tu, nevestă, nu lucrezu cu mînule?* DOSOFTEIU, V. S. 152. *Multe fete și neveste Fură inimi făr-de veste.* ALECSANDRI, P. I. 90. *Pe un pat de scînduri . . . doar me tînăra nevestă.* EMINESCU, P. 192, ap. DA. ms. *De la noi a treia casă, Este-o fată și-o nevestă, Cu nevesta mă iubesc, După fată mă topesc.* JARNÍK-BİRSEANU, D. 394. *Miresucă cu cunună, Doară-i fi nevestă bună.* P. P. *Nu rămîn feciori pe sate, Numa fete măritate, Neveste de amu luate.* FOLC. TRANS. I 171. *Nu mai bate la fereastră, Că nu-s fată ci-s nevestă.* id. ib. II 378³.

Acest sens în ALR I/II h. 270 ‘Nevastă’⁴, formează o arie compactă pe întreg teritoriul dacoromân⁵. În cîteva puncte sporadice s-a răspuns cu sinonimele: *ortacă, muiere, soție, femeie, babă, mătușă*. (Acești doi termeni din urmă, întrebuițați mai ales spre bătrînețe sau ironic.)

Aceeași răspîndire a lui *nevestă* pe întreg teritoriul limbii române constatăm și în ALR I/II h. 281⁶.

În ALR II I h. 166, pentru acest sens s-a răspuns cu termenii și perifrazele următoare: *nevestă tînără*⁷, *nevestă, nevestă nouă, mireasă nouă și nevestă tînără, tînără ori nevăstucă, tînără măritată de curînd, mireasă, muiere tînără, femeie tînără*, termeni răspîndiți pe tot teritoriul limbii române⁸.

¹ S ar părea că termenul cu acest sens a pătruns în limba română și prin biserică, care a ajutat la răspîndirea lui.

² În ar.: *nivăsta nao* (WEIGAND, AR. 321; cf. COSMULEI, D. 32; T. PAPAHAĞI, D.; ALR I II h. 359); în m e gl.: *nouă nivăstă*; *tinert nivăstă* (ALR I II h. 359).

³ *Nevastă învălită* mireasa îmbrobodită la cap ca o nevestă. *Și eu nevestă-nvălită, Mi ar zice că sint fugită.* JARNÍK-BİRSEANU, D. 233; cf. PĂCALĂ, M. R. 177.

⁴ Termenul, cu această accepțiune, este în funcție și de vîrstă, răspunsurile prezentînd, uneori, un caracter subiectiv. Totuși *nevestă* este uzual în faza mai tînără a vieții, de obicei în primii ani după căsătorie (cf. și BULL. LINGU. IV 142).

⁵ În sudul Dunării, în ar., megl. și în istr.: *mul'ere, mul'are*. În acest din urmă dialect, textele ne atestă *nevestă* ‘Frau in den Flitterwochen’ (MAIORESCU, ISTR. 114; cf. PUȘCARIU, ISTR. II 218).

⁶ În ar. apare alături de *nevestă* și sinonimul *mul'ere*, iar în megl. numai acesta din urmă; în istr. *nevestă* e general.

⁷ Menționat (unica atestare) și cu sensul de ‘vătăjiță; chemătoare la nuntă’ (MARIAN, NU. 233).

⁸ Studiind frecvența acestui sens în opera lui I. L. Caragiale, T. Măruță (*op. cit.*, p. 111-112) ajunge la concluzia: ‘„Așadar, termenul *nevestă* este familiar și frecvent în vorbirea

(În raport cu *bărbatul*) Termenul denumește pe ‘soția (cuiva)¹; femeie (în general)’. *Nyevasta* ‘uxor’ (LEX. MARS. 252); *nevasta* ‘moglia’ (MAN. GÖTT.); ‘uxor, conjux, consors’ (LB); ‘mujere, femeie, soție’ (TOMESCU, GR. OLT. 87); ‘femeie, mujere, soție, boreasă’ (ALRM I II h. 278, 379, 380). *Pasă, fătul meu, și-ți caută nevastă în cămară* (a. 1760). GCR. II 68. *Că bine mai zici tu, nevastă, răspunse bărbatul său*. CREANGĂ, p. 15. *Trimisu-mi-o mîndra mea O micuță cărticea, Scrisă ca cu mîna mea, Carte cu pecete-albastră, Că ea se face nevastă. Mie-n carte mi-o vinit, Că cu altu-o credințit, Credințască și o ieie, Mie nu mi-a fi femeie, Iei-o și o credințască, Mie nu mi-a fi nevastă*. ONIȘOR, D. 59. *Multe case-ai pustiit și neveste-ai vădănit*. BURADA, DOBR. 167. (De obicei în legătură cu pron. pers.) *Nevasta-mi cu pruncii pe cîmp rămăsese*, ALECSANDRI, P. 41. *Nevasta mea* — mujerea mea (BULL. LINGU, IV 142; cf. id. ib. v 146). În ALR II/I h. 130 „Nevasta mea”², e răspîndit în întreaga Oltenie și în Muntenia (cu excepția pct. 858 și 872), apoi sporadic în Transilvania și Moldova. În rest sinonimele: *femeie, mujere, gospodină boreasă*.

Cu sensul de *noră* l-am găsit atestat numai la Coresi: *Împărți-se-va numa la fată și fata la mumă. Sócra la nevastă și nevasta la sócră*³. Sensul e atestat izolat și în aromână⁴, ca și în istroromână (PUȘCARIU, ISTR. III 317) unde, tot izolat, însemnează și ‘cunnată’ (id. ib.). Cf. *Noră*.

Ca vechime, termenul se găsește în toate dialectele limbii române, unde a pătruns înainte de separarea acestora, deci înainte de secolul al X-lea⁵. El datează din epoca de conviețuire româno-slavă, cînd românii nu începuseră să se căsătorească cu femei slave. „Mi-am luat o nevastă” nu înseamnă, la început, mi-am luat soție, ci „m-am însurat cu o slavă” (PUȘCARIU, L. R. I 280). Aceeași părere o susține și V. F. Șişmariov⁶.

Răspîndirea lui⁷ credem că se datorește și influenței cărților bisericești (influența care apare din primele texte) asupra poporului, mai ales la noi, care n-aveam alte mijloace de cultivare.

Față de ceilalți termeni sinonimi (*femeie, mujere, boreasă* etc.) acesta apărea ca un termen nou, și n-avea sensuri peiorative. În lupta cu celelalte sinonime mai vechi, el n-a cîștigat numai părți sau sectoare, ci întreg terenul.

tuturor claselor și a tuturor categoriilor sociale de la sat și oraș; este singurul termen care, pînă în aria întrebuințării lui, se confundă cu granițele dialectului dacoromân, exprimînd în mod exclusiv noțiunea de femeie căsătorită”.

¹ Sens răspîndit în a r. (PAPAHAGI, B. 652; cf. MIHĂILEANU; DALAMETRA; PASCU, D. II 201; T. PAPAHAGI, D.) și în me gl. (PAPAHAGI, M. R. 48; CAPIDAN, MG. III 207).

² În istr. *mul'are*, iar în me gl. *nularea-mea, niveastă-mea, mea dumăclincă* (acesta din urmă < bg. *domakinka* ‘gospodină, soție, nevastă’; cf. CAPIDAN, MG. III 120). În ar. *nevasta meă* (GR. S. IV 59).

³ Cf. G. Seulescu, *op. cit.*, p. 345. Deviația între sensurile ‘nora’ și ‘soție’ o aflăm și în *Pravila lui Lucaiu* (cf. L. ROM. XIX, nr. 4, p. 441).

⁴ G. Diculescu, *Originile limbii române*, în „Analele Academiei Române”, S. II, XXIX, 1907, p. 12-13.

⁵ Cf. ROSETTI, INFL. 37, 61; I. Pătruț, *Însemnătatea cunoașterii limbii slave vechi pentru limba română și limba rusă*, în L. ROM. III, nr. 2, p. 57.

⁶ *Op. cit.*, p. 13-14.

⁷ E cuprins în fondul nostru principal de cuvinte. Cf. Petrovici, *Fondul principal de cuvinte al limbii române*, în L. ROM. II, nr. 1, p. 26.

La acestea s-ar mai putea adăuga valoarea lui expresivă și pronunțata nuanță afectivă pe care o conține¹ și care încă contribuie la deasa lui circulație și întrebuințare.

Vitalitatea termenului se poate vedea și din multe proverbe, maxime și zicători (unele din ele nu tocmai favorabile pentru nevastă). Cităm numai câteva din ele, care ni se par mai importante, mai ales pentru viața socială².

Vitalitatea și valoarea de circulație a termenului e atestată și de numeroasele derivate pe care și le-a format.

Derivate diminutivale cu valoare hipocoristică :

Nevestică s.f. 1. femeie măritată. *Bună sara, nevestică; Nu ți-i bărbatul acasă?* SBIERA, P. 200; 2. soție. *Nevestica că-și gătea, Măiculița că-și lua și cu ele se ducea.* TEODORESCU P. P. 573. *Unde-i nevestica ta?* BAL. OLT. 41; cf. id. ib. 85. Și (reg.): *nevestică* s.f. În ar. *n(i)vistică* (PAPAHAGI, B. 655; cf. PASCU, D. II 201; T. PAPAHAGI, D.).

Nevestea s.f. *Fată mare n-oi iubi, Ci-oi iubi o nevestea.* TEODORESCU, P. P. 315; cf. CORCEA, B. 68, 104.

Nevestioară s. f. *Aseară fusei fecioară, Miază noapte nevestioară.* POMPILIU, BIH. 28³.

Nevăstucă s.f. (în adresare) *Dragă nevăstucă mea.* T. PAPAHAGI, M. 99.

Nevăstuță⁴ s. f. *Ci-aș iubi o copilă; Să fiu vara cu drăguță și iarna cu nevăstuță.* JARNÍK-BİRSEANU, D. 84; cf. id. ib. 17. *Maică, măiculiță mea. Unde mi-i nevăstuța?* FOLC. TRANS. II 403; cf. id. ib. 311.

Nevăstuică⁵ s. f. *Maică, măiculița mea, Să-mi ții nevăstuica bine, Cu colac și cu smochine.* ȘEZ. II 7; cf. BIBICESCU, P. P. 187.

Nevăstui s.f. *Nevăstui, pui de crin, Țucu-ți dragostea din sân, De-ai fi tu drăguța mea, Nici un dor n-aș mai avea.* DOINE, 61, ap. DA MS.

Nevăstancă s. f. (depreciativ) *Da-n cocie cine șede, Șede-o țancă nevăstancă.* BUD. P. P. 6.

Nevăstoie⁶ s. f. (peiorativ) *Nevăstoie de la munte, Trage pulpanul pe frunte, Multă vorba ți s-aude.* ȘEZ. VIII 61.

¹ Prin părțile văii Someșului de sus (Năsăud) calificativul *nevastă* dat unei fete măritate este un fel de numire onorifică. Toți cei din casa tînărului care a luat-o în căsătorie îi spun *nevastă* (ca și la istoromâni; cf. PUȘCARIU, ISTR. III 192, 206), iar ea, în semn de distincție și mîndrie, poartă părul împletit în coade în jurul capului.

² *Nevastă mai poți găsi, dar mamă ba.* ZANNE, P. IV 465. *Decît cu argint în ladă și eu nevastă neroadă, Mai bine cu lada goală și cu nevasta marghioală.* id. ib. 492, 493, 494. *La nevoie se cunoaște prietenul și la boală nevasta.* id. ib. 499. *Bine este să ascuți și sfatul unei neveste.* id. ib. 506. *Nevasta cu mintea bună e bărbatului cunună,* id. ib. 508. *Mai ușor e a păzi un cîrd de iepuri decît o nevastă frumoasă,* id. ib. 509. *Își bate dracul nevasta, se zice cînd plouă și lucește soarele* (CADE).

³ Cf. Emil Petrovici, *Rimele românești din punct de vedere fonologic* în L. L. (1955), p. 290; id. *Fonemele limbii române*, în L. ROM. V, nr. 2, p. 33.

⁴ Sufixul a provocat (regional) o derivație asemănătoare în limba maghiară: *menyecske* 'nevastă'; *menyekiice* 'nevăstuță, nevestică', iar cu atributul pleonastic *kis* (= mic) *menyekiice*, cf. VI. Drimba, *op. cit.*, p. 119.

⁵ Cu acest termen e denumit și animalul *Mustela vulgaris*. Are la bază superstiția că acest animal, periculos pentru vite, poate fi îmblînzit sau alungat prin această numire alintătoare. În ar. *nivistul'e* (DALAMETRA; cf. CAPIDAN, EL. SL. 75; T. PAPAHAGI, D.); megl. *nivistul'că* (CAPIDAN, MG. III 49, 207). Cf. bg. *nevěstulka* 'idem'.

⁶ *Nevăstoică* din *versurile*: *De nevăstuică, de nevăstoică, De urși, de ursoaică* (MAT. FOLK. 591) este un fel de joc de cuvinte, în legătură cu numele animalului *nevăstuică*.

Nevăstoi¹ s. m. 1. tânăr însurat (ALR I/II h. 269, pct. 103, 290, 350); 2. (reg., la pl.) mirii în primele șase săptămâni după nuntă (MARIAN, NU. 740; cf. FRÎNCU-CANDREA, M. 171).

Nevestese, -ească adj. de nevestă, al nevestei. *Dragostile nevestești Mi te bagă pe ferești.* JARNÍK-BÎRSEANU, D. 239. *Portul nevestesc Îi port românesc.* FOLC. TRANS. I 99. În ar. *n(i)viștescu* (DALAMETRA; cf. CAPIDAN, EL. SL.75; T. PAPAHAĞI, D.); *nivistescu* (PAPAHAĞI, B. 660; cf. PASCU, D. II 201; T. PAPAHAĞI, D.); *nivistești* s.f. pl. 'habits de fiancée' (PASCU, D. II 201).

Nevestește adv. ca nevesta. *Îmbrobodită nevestește lelea Safta scoate apă.* JUN. LIT. I 49, ap. DA ms.; cf. KLEIN, D.

Nevestească s. f. orație de nuntă ce se cântă în Bihor, când nuntașii duc mireasa la casa mirelui (MARIAN, NU. 604).

Nevesteasca nume de sat în raionul Teleajen (Iorgu Iordan, *Top. rom.*, 180).

Nevestí vb. IV 1. intr. a duce viață de nevestă. *Eu, mămucă, m-oi topi, Cît ce-oi prindea-a nevesti.* T. PAPAHAĞI, M. 67; 2. refl. (pron.) a deveni nevestă, a se mărita. *Cela ce se va amesteca fetei ceia ce s-au nevestit.* ÎNDREPTAREA LEGII (1652), ap. TDRG.

Nevestie s. f. (rar) situația de nevestă, timpul de după căsătorie la femeii. *Da binele din nevestie, Un porcar îl poate scrie.* ARH. FOLK. I 165; cf. DL; LEXIC REG. 21.

Nevestire s. f. faptul de a deveni nevestă. *Din fecioară spre pofta nevestirii inima a-i pleca.* CANTEMIR, ap. TDRG.

Nevestit, -ă adj. și s.n. faptul de a fi nevestă. *Bucură-te, nevestită maică și neatinsă de nuntă.* DOSOFTEIU, ap. TDRG ms.; cf. LEXIC REG. 12.

M U I E R E

Cuvînt vechi în limba română² (<lat. *mulier*), făcînd parte din fondul nostru principal lexical (GRAUR, î.F. PR. 51, 68, 104, 125, 142), cunoscut și răspîndit în toate dialectele³, precum și în romanitatea apuseană⁴.

¹ Cu ajutorul acestui sufix moțional (-oi) limba a creat un termen nou, cerut de necesitatea socială.

² Apare în documente slave vechi încă de la 1491. Cf. I. Bogdan, *Documentele ...*, I, p. 488; II, p. 608, 610.

³ În ar.: *mul'eare* (WEIGAND, AR. II 318; cf. JAHRESBER. I 69; PAPAHAĞI, B. 648; OBED., T. 361; MIHĂILEANU; DALAMETRA; F. D. I 100, 101; CARAGIU, L. 131; T. PAPAHAĞI, D.). În m e g l.: *mul'ari* (CDDE); cf. PAPAHAĞI, M. R. 231; FĂT-FR. I (1926), 8; GR. S. VI 170; CAPIDAN, MG. III 197). În i s t r.: *mul'ere* (MIKLOSICH, E. 65; cf. MAIORESCU, ISTR. 113; CDDE; JAHRESBER. VI 283; GLAVINA, CAL. 74; POPOVICI, D. R. 128; PUȘCARIU, ISTR. II 231; CANTEMIR, T. 171). În acest dialect intrat în fondul principal de cuvînte (COTEANU, ISTR. 22). Cf. AIS h. 73 „La sua moglie”.

⁴ Cf. REW 5730; CDDE; ROHLFS, DIFR., harta nr. 30: *Die Namen der 'Frau'*; Al. Niculescu (recenzia lucrării lui Rohlf's) în SCL VIII, nr. 1, p. 119; I. G. Dimitriu, *La justesse de la théorie de M. Bartoli concernant quelques mots roumains d'origine latine et leurs équivalents lusohispaniques*, în *Orbis* X (1961), nr. 2, p. 462; CR. ROM. I 412, 424, 812.

În înțelesul său general, acest termen denumește ființa de sex femeiesc (care a încetat a mai fi socotită printre fete), pentru a o deosebi de bărbat.

Mujere 'mulier, femina' (ANON. CAR.). *Legîndu în temniță bărbați și muieri.* COD. VOR. 38. *Bărbații și muierile, feciorii și featele . . . toți văm sta împreună.* CORESI, EV. 113. *Nu te mai boci ca o muier.* C. NEGRUZZI, I 56, ap. DA MS. *Soacra mea, muier reă, de mine grijă n-avea.* JARNÍK-BÎRSEANU, D. 171.

Cu acest sens, după ALRM I/II h. 278, cuvîntul e răspîndit în Transilvania (fără nordul acestei provincii), în Banat, cîteva puncte din Oltenia și — parțial — în dialectele sud-dunărene.

În on. : **Muera.** CDO.

Înțelesul propriu și cel mai uzual este însă acela de 'soție, femeie măritată (cu bărbat sau văduvă), nevastă'¹. *Muier* 'uxor, conjux, consors, marita, mulier' (LB.). *Petrecîndu noi toți cu muierile și cu feciorii.* COD. VOR. 25. *Să fie fii (i) lui săraci și muier* (femiaia DOSOFTEIU) *lui vădu.* PSALT. 235; cf. id. ib. 275. *Și cu muier* ta și cu toată femeia ta *pasă la besearecă.* CORESI, ap. GCR. I, 24, *Noe și muier* lui și feciorii lui. BIBLIA, 1688, ap. TDRG. *Toți cu muieri și cu copii.* CANTEMIR, HR. 256, ap. DA MS. *Lăsați-mi muier* și casa. CAMILAR, C. 83, ap. DA MS. *Soacra nu mi-a dat muier.* Că mi-o dat fagur de miere. *Soacra nu mi-o dat nevastă, Că mi-o dat floare-n fereastră.* FOLC. TRANS. I 569; cf. id. ib. 129, 500. *Pentru-o scîrbă de avere, Luai o toantă de muier.* id. ib. II 525; cf. 386, 406. *Cărărușă printre peri Măi, Ioane, unde meri? Lasă-mă, nu mă-ntreba Că mă duc la mîndruța, Să-i duc pere, să-i duc mere Doară ea mi-a fi muier.* P. P. *Însoară-te [bade] ia-ți muier, Nu umbra prin sat a cere; Însoară-te, ia-ți nevastă, N-asculta pe la fereastră.* În S.C.L.F., 1964, p. 194.

În această accepțiune e atestat în ALRM I/II h. 379, ca sinonim cu soție, femeie, boreasă, avînd aria de răspîndire în centrul și vestul Transilvaniei, nordul Olteniei și Munteniei, în cîteva puncte de-a lungul Dunării și în dialectele sud-dunărene. Cam aceeași răspîndire o are cuvîntul și în ALRM I/II h. 380 (în sudul Dunării e general) și în ARL I/II h. 281 (aici parțial în sudul Dunării)².

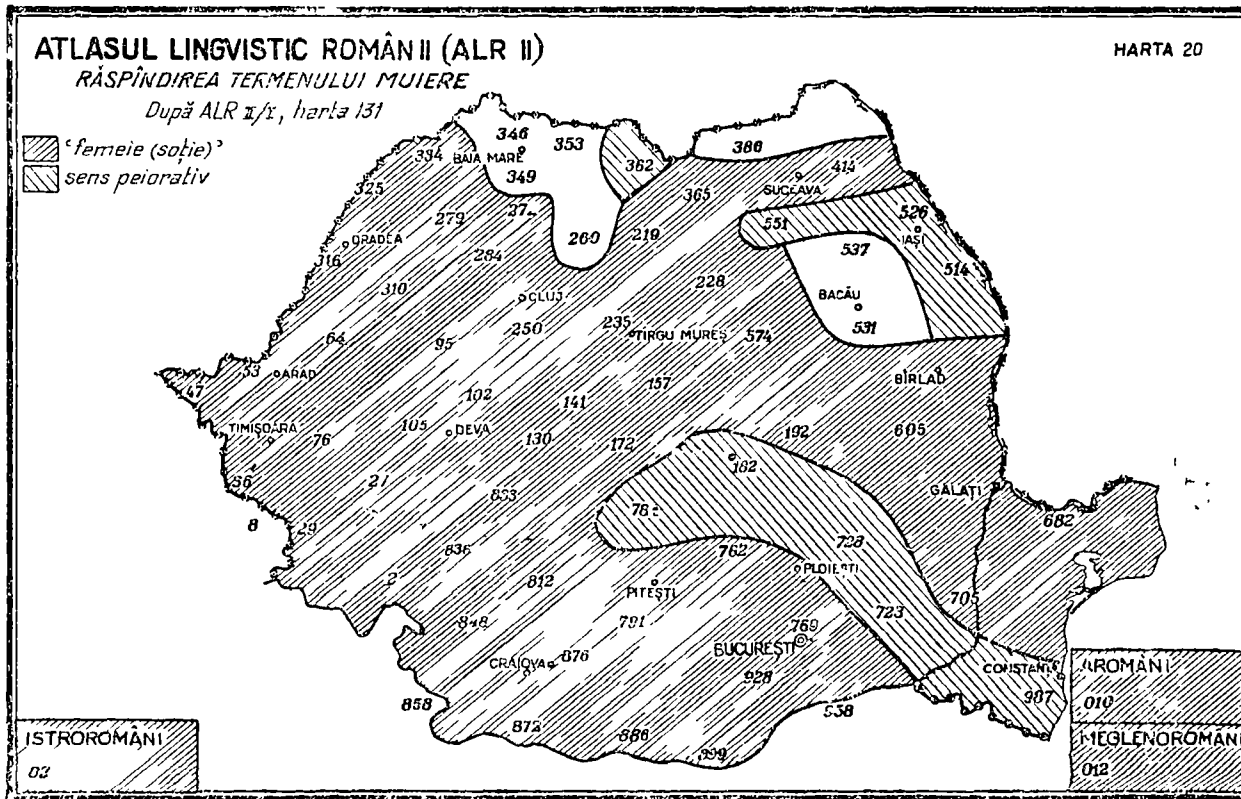
Din harta comparativă ALRM I/II 379 se desprind unele concluzii în legătură cu sinonimiile : soție — femeie — muier — nevastă — boreasă.

Muier pare a fi în declin; totuși ARL II/I h. 131 „*Muier*” ca element lexical, prezintă și o fază de rezistență a termenului.

În regiunile unde *muier* are sens peiorativ au pătruns mai ușor femeie și nevastă, în locul lui. În regiunile unde nu-l găsim de loc, a fost înlocuit de aceste două concurente. În general, *muier* își menține teritoriul (o parte din centrul și vestul Transilvaniei, Banatul și nordul Olteniei).

¹ Și în limba latină *mulier* a avut, la început, sensul general de *femeie*, mai tîrziu el și-a restrîns înțelesul și s-a limitat la acela de *soție* 'femme, épouse' (par opposition à *virgo*). (ERNOUT-MILLET, 606; cf. GRANDGENT, 18; MIHĂESCU, L. 184).

² Exprimările explicative *muier* unchiului 'mătușă (soția unchiului) din ALR I II h. 168, precum și *muier* fratelui meu 'cumnată' din ALR I II h. 264, la fel cuprind în ele sensul de *soție* a cuvîntului *muier*.

Intrînd în concurență cu ceilalți termeni, termenul *soție* rezistă foarte puțin : el e înăbușit de sinonimele sale, deoarece, fiind întrebuițat și cu înțelesul mai larg de *to vară ș*, această întrebuițare i-a slăbit forța semantică. (De obicei înțelesurile largi ale unui termen distrug sau atenuază pe cele precise.) Vezi : *Soț, soție*.

Femeie cu înțelesul de 'soție', persistă mai mult în estul teritoriului, cu tendința de a pătrunde și spre vest. S-ar putea ca sensul acesta să se datorească influenței popoarelor care, obișnuit, aveau mai multe femei, cum au fost pecenegii, cumanii, turcii etc. (Vezi la *Femeie* părerea lui Wagner, completată de Kiparsky.)

O precizare sau afirmație categorică în această privință nu se poate face ¹.

Totuși putem afirma că — în general — tendința limbii de astăzi este de a înlocui pe *muiere* prin *femeie*, care pare mai expresiv. Aria aproape compactă a termenului *femeie* din țara veche (în pct. 878 coexistă ambii termeni) se explică și prin influența școlii². Existența lui *muiere* într-o arie compactă din Transilvania și Banat (regiuni conservatoare), precum și în dialectele sud-dunărene (inclusiv toată România), deci și stratigrafia lui lingvistică pledează pentru vechimea și răspîndirea de odinioară a acestuia.

Pentru *nevastă* și *boreasă* vezi la acești termeni.

În ALR I/II h. 270 pe lângă sinonimia cu *soție* și *nevastă*, din notele explicative ale diverselor puncte reiese că termenul *muiere* pentru *nevastă* este în funcție și de vîrstă, fiind întrebuițat mai ales către bătrînețe, după trecerea unui anumit număr de ani de la căsătorie. Și din cauza acestei diferențieri (după vîrstă), termenul *muiere* cedează în favoarea lui *nevastă*, ceea ce se verifică și din nuanțările unor texte. *Dar unchiului Manole cărciumarul îi perise năpraznic m u i e r e a, strivită de o bute și după cum spunea dînsul i se cuvenea și lui altă n e v a s t ă*. SADOVEANU ³.

Raportat la cosemanticul său *n e v a s t ă* (ALR II/I h. 130 „Nevasta mea”) *m u i e r e* apare răspîndit în întreaga Transilvanie, fără partea de nord, și sporadic în Muntenia și Oltenia, iar în sudul Dunării în dialectele meglenit și istroromân.

Alături de *b ă r b a t, s o ț, o m* (ALR II/I MN. pag. 83 [2695] „Soți”), *m u i e r e* apare în Banat, de aici, în prelungire, pe granița de vest a Transilvaniei pînă în Crișana, în partea de sud-vest a Transilvaniei și, sporadic, în Oltenia și Muntenia. Cf. și ALR II/I h. 166, pct. 899.

La întrebarea directă : „Ziceți *muiere*?” (ALR II/I h. 131) s-a răspuns cu acest termen pentru întregul teritoriu dacoromân, cu excepția Maramureșului și centrul Moldovei. E general și în celelalte dialecte românești.

Cu această hartă, ajungem la alt sens al acestui cuvînt. În primele noastre texte de limbă, cuvîntul se menține cu toată autoritatea la cele două înțelesuri date de noi pînă aici. Cu timpul însă aceste sensuri au ajuns să se degradeze în unele regiuni. Din acest motiv, pentru limba literară

¹ „En général les faits sont plus complexes, la reconstitution des aires plus délicate, et plusieurs hypothèses peuvent se présenter à l'esprit”. DAUZAT, GÉOGR. 35.

² Cf. Sever Pop, *La désignation du „femme en roumain”*, în *Orbis VII* (1958), p. 37, 38.

³ Cf. N. A. Ursu, *op. cit.*, p. 279—280.

muiere e mai puțin important decât cosemanticul său *femeie*¹. *Au făcut hanuri prin toate Țirgurile pentru conăcitul neguțătorilor ... trecători, iară nu ca să mai conăcească prin casele cu muieri ca mai 'nainte.* E. KOGĂLNICEANU, LET. III 217. *Biblia ne povestește de Samson cumcă muierea, Cînd dormea, tăindu-i părul i-a luat toată puterea.* EMINESCU, P. ap. TDRG². *Muiere* a ajuns, astfel, 'femeie depravată, răutăcioasă'³; 'Weibstück, Dirne' (TDRG)⁴.

Cu acest sens degradat, peiorativ și chiar injurios apare în două puncte distanțate din Transilvania (182 și 362), în nordul Moldovei și o parte din Muntenia și Dobrogea. (Vezi harta.)

Degradarea sensului s-a extins pînă și la animale. *Muiere* 'iapă bătrînă, slabă, neputincioasă, urită și netrebnică'⁵. Cu sensul de 'iapă' apare și în nota de la pct. 987 a hărții mai sus amintite. Să fie oare acesta un sens latin conservat pe teren românesc sau o dezvoltare paralelă în ambele limbi? *Mulier* la Plinius e întrebuițat cu sensul de 'femelle du cheval, cavale, jument'⁶.

Pentru felul în care este privită *muierea* (adică pe soție) și pentru aprecierile, uneori nu tocmai favorabile la adresa ei, redăm mai jos cîteva proverbe⁷.

Derivatele numeroase ale termenului nostru sînt în legătură directă cu sensurile date, dar — se pare — cele mai multe cu sensul ultim (degradat).

Diminutive cu valoare hipocoristică :

Muierușă s. f. *Azi îți fură căldărușa, Mîne-nșală muierușa.* MAT. FOLK. 500; cf. JAHRESBER. VIII 205⁸.

Muierașă s. f. *Voi, muieri, muierașelor, nu vă mirareți de cutare.* ȘEZ. IV 191.

Muierușcă s. f. 1. femeie mică. *Muierușcă din Bercuț Cu pieptarul cel mîndruș, De ce dracul n-am aflat Că tu ești de măritat?* JARNÍK-BÎRSEANU,

¹ Cf. I. Coteanu, *Realitatea obiectivă a fondului principal lexical*, în SCL IX, nr. 3, p. 401; GRAUR, I. F. PR. 23.

² Cu nuanță peiorativă îl întrebuițează uneori și I. L. Caragiale. Cf. T. Măruță, op. cit., p. 103—104.

³ Cf. A. Șuluțiu-Cârpenișeanu, *Graiul ardelenesc în raport cu limba literară de peste Carpați*, Sibiu, 1890, p. 9.

⁴ Cf. derivatul latin (eufemism) *muliebria*, care la Tacit are și sensul 'pudenda muliebria' (ERNOUT-MEILLET, 606), dar mai ales *muliercula* (la Cicero și T. Livius) 'femme de plaisir; maîtresse'. E. Benois — H. Goelzer, *Nouveau dictionnaire latin-français*, Paris, XIe édition, s.v.

⁵ Sever Pop, *Cîteva capitole din terminologia calului*, în DR V 212; cf. M. Sala, *Asupra metaforei reciproce*, F. D. III 204.

⁶ L. Quicherat et A. Daveluy, *Dictionnaire latin-français*, Paris, 55 édition, s.v.

⁷ *Muierea necerată E ca moara neferecată, nu macină bine.* ZANNE, p. II 277. *Muierea judecă pe dracul, îl scoale și dator.* id. ib. 277, 279. *Limba muierii, cuțit cu două ascuțisuri.* id. ib. 281. *De muiere nu scapă nici dracul.* id. ib. 283. *Muierea a îmbătrînit pe dracul.* id. ib. 284, 286. *Muierea cinstită, piatră neprețuită.* id. ib. 294. *Muierea înțeleaptă, coroana bărbatului.* id. ib. 294. *Muierea bărbată, auștia casei.* id. ib. *Leac la rană, muierea cea bună.* id. ib. 295, 296.

⁸ *Muieruș* s. m. animal de sex feminin; femelă. *Și tu bagă în corabie de tot fealul de jigăni, den tot trupul cite doao; bărbătuș și muieruș.* PALIA, ap. DHLR II 348.

D. 371. *Muierușcă, draga mea, Vai, acum de m-ai vedea.* FOLC. TRANS. II 291; (cf. megl. *mul'arușcă, mulărutșcă*, GR. S. VI 170; PAPAĞI, R. M. 54; id. ib. M. R. 231; CAPIDAN, MG. III 197); 2. femeie care exercită un farmec deosebit, drăguță, plină de feminitate¹; femeie neserioasă, ușoară. *Se logodise cu o muierușcă d-alea care ziua fuge de bivoli și noaptea îi prinde de carne.* ISPIRESCU, ap. CADE; cf. GL. M.; 3. (la animale) femelă. Cf. MARIAN, O. I 40, ap. DL; 4. (metaforic; la războiul de țesut) bucata de lemn cu mai multe găuri care se bagă în dăltuitura bărbătușului pentru a fixa pînza pe sulul dinainte (VAIDA; cf. ALR II₂ h. 478).

Muieruță s. f. (LB).

Muierioară s. f. (LIUBA-IANA, M. 24).

Depreciative și peiorative:

Muierancă s. f. *O muierancă de fată învîrtește pe degete o sută de băbați.* FLORINI, ap. CADE; cf. PAMFILE, D. 110.

Muiercană s. f. *Muiercană atîta aștepta ... se duce la o vecină, că are treabă* I. CR. I 115.

Muierotcă s. f. (ironic) 1. bărbat care se amestecă în treburile muie-rești; care se ocupă cu îndeletniciri muie-rești (MAT. DIALECT. I 25, 81, 262); 2. om pasionat după femei (CDDE). (*Muierotke* 'effeminatus' ANON. CAR.; cf. LB); 3. bărbat condus de femeie (purtat de nas) (CADE).

Muieretea s. f. (în Banat) (om) femeiat (COSTIN, GR. BĂN. II; cf. CADE).

Muieroi s. m. muieroaie (BULL. LINGU. XV 51; cf. GL. M.).

Muieroaie s. f. femeie grasă, corpulentă. *Dragostea de muieroaie Ca și carnea cea de oaie; Cum o pui la foc se-nmoaie.* FĂT-FR. II (1927), p. 90; cf. GL. M.; CDDE. În ar. *mul'iroaie* (CDDE; cf. DALAMETRA; T. PAPAĞI, D.).

Muiergiu s. m. afemeiat (C. V. I, 8, p. 34).

Muierce s. f. 1. om muieratic, afemeiat; 2. moleșit, slab ca o femeie, fricos, mișel (CADE).

Muierareț adj. afemeiat. *I-au scornit nume rău cum să fie muierareț arhimandritul.* DOSOFTEIU, V. S. 22; cf. CADE.

Muieratic, -ă adj. 1. afemeiat. *Voinicul ... rușinîndu-se de fapta lui, ca să ajungă el așa de muieratic.* ISPIRESCU, ap. CADE; cf. GL. M.; GRAUR, E. 52 (în ar. *mul'iraticu*. MIHĂILEANU; în megl. — cu alt sufix — *mul'ăruciă*, ap. CDDE.; *mulăruc*, ap. GR. S. VI 170); 2. de muier, muieresc, femeiesc. *Se vede [o pasăre] zicînd cu glas muieratic.* CREANGĂ, P. 232; (depreciativ) *Privește-ți-i, acei tineri, cu zîmbiri banale, cu simțiri muieratice, cu soapte echivoace.* EMINESCU, N. 113; 3. (neobișnuit) care are înfățișare de femeie. *Unul din acei palicari muieratici, purtînd fustanelă fîlfîindă și strînsă la mijloc.* ODOBESCU, S. I 132, ap. DL. Și: *muieratec* (CDDE; cf. CADE).

Muierelnic adj. și s. m. (în Banat) afemeiat (CDDE)².

Muieret adj. muieratic (MAT. DIALECT. I 25).

Muierar adj. și s. m. afemeiat, desfrînat; muieratic (L. ROM. VIII, (1959), nr. 2, p. 53. Cf. ar (cu alt sufix) *mul'irușcu* (CDDE; cf. PAPAĞI,

¹ Cf. Iorgu Iordan, *Note de lexicologie română*, Iași, 1949, p. 44.

² Tot cu acest sens pare a fi și neologismul *muliebru* (cf. lat. *muliebris*, -e) creat de autori, fără circulație în limbă. Cf. Iorgu Iordan, *Un dicționar de neologisme românești din anul 1862*, în SCL I, nr. 1, p. 60.

B. 647); *mul'irașcu*; *mul'irășu* (MIHĂILEANU; cf. DALAMETRA; T. PAPA-HAGI, D.).

Muiericios adj. bărbat care se amestecă în treburile femeilor (țese, coase, spală vase etc.) (MAT. DIALECT. I 23).

Muierese,-easă adj. 1. (de obicei peiorativ) de muiere, femeiesc. *Întru scîrbă era ruda muerească.* CORESI, EV. 129; cf. ib. id. 138. *Era greu, dar mințile muieresti scot din piatră zer.* SLAVICI, ap. TDRG. *Să te ferească dumnezeu, de bătaia muierească.* ISPIRESCU, ap. CADE. În ar. *mul'irescu* (CDDE; cf. OBED. T. 361; PAPA-HAGI, B. 647; DALAMETRA; T. PAPA-HAGI, D.). Megl. *mul'ăres*, *mul'ures*, *-ească* (CAPIDAN, MG. III 197); *mul'iresc*, *mul'ă-resc* (GR. S. VI 170); *mul'irească* 'partea bisericii unde stau femeile' (GR. S. VI 170; cf. PAPA-HAGI, M. R. 231; CDDE).

Muieros adj. 1. afemeiat, muieratic. *Frica oprește pe bărbatul muieros.* POLIZU, ap. TDRG; cf. MAT. DIALECT. I 81; 2. slab de fire (ca o muiere). *Va plînge ca muierile, va fi muieros.* GOROVEI, CR. S. 185.

Muiereste adv. ca o muiere, femeiește. *Nu se lupta voinicește, cu puterea, ci muiereste, cu prefăcătoria.* SBIERA, P. 104. În ar. *mul'ireaste*, *mul'erește* (PASCU, D. I 120; cf. MIHĂILEANU), megl. *mul'ăreaști*, *mul'irești* (GR. S. VI 170; cf. CAPIDAN, MG. III 197).

Colective :

Muieret s. m. 1. *Bătrînețele cu sfatul, flăcăimea cu voinicia, și muieretul cu zarva.* DELAVRANCEA, ap. CADE; (des; ironic) *Ce să faci, bă, cu muiereturile?* TOMESCU, GL.; 2. (învechit) femeie, muiere, *Cînd auziră muiereturile despre una ca asta, se adunară numai într-o clipeală.* ISPIRESCU, U. 51.

Muierlie s. m. (IORDAN, L. R. A. 190).

Muieriş s. m. (în Banat; CDDE).

Muieramă s. m. (CDDE). În ar. *mul'irame* (PASCU, D. I 120; cf. T. PAPA-HAGI, D.).

Muierime s. m. (ARHIVA, XIV (1903), p. 22); cf. megl. *mul'ărimi* (GR. S. VI 170; cf. CAPIDAN, MG. III 197).

Verbale :

Muierí vb. IV refl. a se moleși; a se face ca o muiere. [Noi] *n-am lăsat satul și tîrgul ca să venim în codru să ne muierim.* GANE, ap. TDRG. *Frunzuliță măr sucit, Băieții s-au muierit.* ȘEZ. XII 81.

În on : **Muier/eni**, **-eștile**, **-iș**, **-uș**, **Muier/ișul**, **-ușul** CDO.

B O R E A S Ă

Termenul are înțelesul de 'nevastă, femeie măritată, soție, muiere' și (rar) și pe acela de 'femeie' (în general). *Să fii noră mamii mele Și mie dulce muiere, Să fii noră mamii-n casă Și mie dulce boreasă.* MÎNDRESCU, L. P. 90. *Pe sub deal, pe sub pădure, se duce-o boreasă-n lume, Fugită de la bărbat.* BIBICESCU, P. P. 360. *Dacă codrul frunza-și lasă, Toți voinicii trag acasă, La copii și la boreasă, La copii și la iosag, La boreasă mai cu drag*

La copii și la avere, Tot mai cu drag la muiere. RETEGANUL, TR. 34; cf. FOLC. TRANS. I 447; ONIȘOR, D. 92; BÎRLEA, Î. 116. *Tu ia-ți de mână pe boreasă și cară-te cu ea spre casă!* COȘBUC, P. II 243, ap. DL. *Boreasa mea, se lăuda olarul, are o mîndrețe de gușă de două ori mai mare decît a mea.* STANCU, D. 38. Cu aceleași înțelesuri la: BARBUL, 40; AL. GEORGE, 31; RĂDULESCU-CODIN; CANDREA, Ț. O. 70, 78; BUD., P. P. 43, 75; HANEȘ, Ț. O. 112; PAPAĞAGI, M. 25; MUȘLEA, Ț. O. 191; SCURTU, UG. 294; JAHRESBER. V 189, VIII 75; ȘEZ. II 23; MAT. DIALECT. 160¹.

Ca sinonim cu soție, femeie, nevastă, cuvîntul apare în ALR I/II h. 194, 271, 272, 281, apoi în ALR II/I h. 130, pct. 228. Aria de răspîndire este situată în fostul județ Țirnavă-Mare și în părțile Făgărașului, unde se știe că au existat odinioară „boierii” din Țara Oltului². (PAȘCA, Ț. O. 94). Nu apare în ALR I/II h. 270, fiind înlocuit prin *nevastă*, iar în ALR II/I h. 131 prin *muiere*. Atestările din texte arată că odinioară cuvîntul a avut o arie mai mare și mai compactă. În luptă cu celelalte sinonime, termenul (contras din *boiereasă*) apare ca o relicvă a unor stări sociale apuse. (La BUD., P. P. și T. PAPAĞAGI, M. 25 are și sensul de ‘stăpîină’.) În Transilvania el și-a restrîns aria, căci boierimea română de pe vremuri s-a asimilat în bună măsură cu cea maghiară, în fostele Principate boreasă a avut de luptat cu *jupîneasă* și *cocoană*. Totuși „patria” lui rămîne Transilvania sau aproape exclusiv această provincie. Hodoș (în M. D.) îl socotește „ardelenism”, iar M. Sadoveanu îl întrebunțează pentru a reda mediul sau realitățile din această provincie³. În graiul popular din Maramureș și Ugocea se întrebunțează frecvent.

Termenul și-a lărgit sensul inițial ‘boiereasă’, apoi s-a concretizat și s-a limitat și la acel de ‘soție, nevastă’, și, după cît se pare, în timpurile noastre — tot prin lărgirea sferei — (regional) asistăm la slăbirea acestui sens, căci în MAT. DIALECT. I 160 înseamnă ‘femeie (mai ales străină, necunoscută)’, iar CABA (în SĂL. 86), îl dă numai cu înțelesul vag de ‘femeie’. În părțile Năsăudului se adresează astăzi, rar și ironic, unei soții⁴ iar Zanne (în P. IV 284) îi dă și sensul (depreciativ) ‘femeie cu moravuri ușoare’. Începerea slăbirii conținutului semantic al termenului reiese și din faptul că, regional, el se aplică și unei femei mai bătrîne, deci e sinonim cu *lele* (ALR I/II h. 203, pct. 156). În Muscel e atestat de Rădulescu-Codin. Din investigațiile noastre însă, reiese că generațiile tinere nu-l mai întrebunțează decît foarte rar și în deridare.

Derivatul (masc. refăcut din fem. *boreasă*) *boesar* ‘văduv’ (CANDREA, Ț. O. 80) se îndepărtează destul de mult de la sensul de bază. ALR I/II h. 269 atestă acest derivat cu sensul de ‘tînăr însurat’ în pct. 343, 345, deci în Maramureș, unde, la fel, știm că au existat odinioară boieri⁵.

¹ Cf. H. H. Stahl, *op. cit.*, vol. II, p. 137.

² Cf. I. Pușcariu, *Două documente privitoare la revolta boierilor din Țara Făgărașului în favoarea lui Mihnea vodă numit cel Rău*, în „Analele Acad. Rom.”, S. II, tom. XXXII, p. 61 și urm.

³ Cf. N. A. Ursu, *op. cit.*, în „Iașul nou”, V, 1953, nr. 3–4, p. 279.

⁴ Cf. A. Graur, *Notes d'étymologie roumaine*, în BULL. LINGU. VII, (1939), p. 126.

⁵ Cf. A. Filipașcu, *Istoria Maramureșului*, București, 1940, p. 85 și urm.; P. P. Panaitescu, *Începuturile și biruința scrisului în limba română*, București, 1965, p. 83.

În comuna Deda, raionul Toplița, din Regiunea Mureș Autonomă Maghiară, avem și derivatul diminutival, cu valoare hipocoristică, **boresuică** s. f. (MAT. DIALECT. I 160).

CREȘTIN (-Ă)

Creștin (< lat. *christianus*) în limba română, pe lângă sensul de bază 'adept al creștinismului', mai are și pe acela de 'om, persoană, individ'. Acest sens este răspândit mai ales în istroromână (cf. PUȘCARIU, ISTR. II 227; id. ib. III 103, 307), precum și în alte limbi romanice (REW 1888; cf. CDDE; ALESSIO, CONC. 25)¹, apoi în albaneză, greacă și bulgară (DA; cf. BUL. FIL. VI 186)².

Am arătat mai înainte că termenul *om* are și sensul de 'soț, bărbat'. La rîndul său femininul lui *creștin*, adică *creștină*, are, în limba veche, și înțelesul de 'nevastă, soție'. *Bărbații și creștinele*. CUV. D. BĂTR. 467. *O fericăți de soții bărbați și creștinele*³.

Avem de-a face, probabil, și cu o influență bisericească.

GOSPODAR, GOSPODINĂ

Termenul *gospodar* de la sensurile: 'domnitor; om cu casă și gospodărie; stăpînul casei (al gospodăriei)', a ajuns prin generalizare și extensiune și la sensul (reg.) de 'bărbat, soț'. *Ne-am întîlnit cu gospodarul dumitale*. SADOVEANU, P. S. 38, ap. DA. *Bucură-te, fînterime, Că ș-al meu gospodar vine*. MARIAN, f. 318. Cu această accepțiune apare în ALR I/II h. 269, ca sinonim cu *țînăr însurat* în cîteva puncte din Moldova de nord și Bucovina.

Femininul *gospodină* 'doamnă; stăpîna casei și a gospodăriei; femeie pricepută în ale gospodăriei' a ajuns (reg.) în același fel la sensul de 'soție'. *Tată-său ... care știa să trăiască ... își adusese gospodină în casă*. SADOVEANU, P. S. 139, ap. DA.

Dintre sensurile derivatului *gospodărie* intră în preocupările noastre numai cel (regional) 'căsnicie'. *Gospodăria lor nu era din cele mai fericite*. XENOPOL, ap. TDRG. De la acest sens, prin extensiune, s-a ajuns ușor la acela de 'familie', dat ca sinonim cu acesta în ALR II/I h. 135, pct. 531 și 605.

Dintre sensurile derivatului verbal *a (se) gospodări* reținem pe acela (reg.) de 'a (se) însura, a (se) mărita, a (se) căsători'. *Era un om ș-o femeie care, nu de mult să gospodărise împreună*. ȘEZ. VII 133. *Niște oameni vrînd odată fiul să-și gospodărească (= căsătorească)*. SEVASTOS, NU. 58.

¹ Cf. Cr. Nyrop, *Grammaire historique de la langue française*, Copenhague, 1913, vol. IV, p. 155.

² Cf. rus. *крестьянин* 'paysan, villageois' și ucr. *chrystianyn* (= liudyna) 'om' (BUL. FIL. V 234).

³ Cf. N. Drăganu, *Două manuscripte vechi, codicile Todorescu și codicile Marțian*, București, 1914, p. 220, 235.

Etimologic, termenul este cunoscut aproape tuturor limbilor slave (МИХАИЛА, î. 136). În limba română se pare că provine din rus. *zocnodapъ*, 'stăpîn, domn' (cf. bg., s. -cr. *gospodar*). O indicație despre această origine este și aria de răspîndire a termenului (cu accepțiunile care ne interesează), în zona de influență ruso-ucraineană.

JUPÎN (-E A S Ă)

Este unul dintre cuvintele intrate în limba română din timpul primului contact al românilor cu slavii (< vsl. *županu*)¹.

În orînduirea feudală reprezenta titlul onorific dat boierilor, înalților demnitari, conducătorilor de orașe, apoi negustorilor². De la acest sens inițial, cuvîntul a derivat ulterior mult³.

În accepțiunile care ne interesează aici e întrebuițat (în limba veche) ca titlu de respect dat de soție bărbatului ei. *Ca Sara îngăduia lui Avraam, chemîndu-l pre el giupănu* (= domn BIBLIA, 1688; N. TESTAMENT, 1648). COD. VOR. 153. Sensul de 'soț' îl găsim în versurile : *De-ar da bunul dumnezeu Să fie pe gîndul meu ; Să moară jupînu Să rămîi numai cu mine, Ca să mă-nțeleg cu tine*⁴.

Ca termen respectuos față de un om în vîrstă e dat în ALR. I/II h. 202, pet. 350 și 354, fiind sinonim cu b a d e. Acest sens îl constatăm și în versurile : *Rău-i, doamne-n sat departe La tot omu să-i zici bade*. P.P.

Termenul *jupîneasă* a ajuns și la sensul de 'soție, nevastă'. *Forlea Ionuțu . . . și cu jupîneasa-mea, Axenie, și cu feciorul meu, Timofie, și cu fiica mea, Pelaghie* [am cumpărat cartea]. BÎRLEA, î. 182; cf. DILR II 449. *Jupâneasa lui Calin Marina, în ciumă s-au mutat către viața de veci după bărbatul ei Mare Gavrilă* (a. 1741) D. POP, M. 34. *De la noi a treia casă Tot suspină-o jupîneasă, C-a bătut-o bărbatul, Că s-a iubit cu altul*. PAULETTI, s. 18 (La vocativ) : *Au zis tată-său către femeia lui : soțu [= soție] mieu, jupîneasă!* (a. 1760). GCR. II 68.

Tot la vocativ se întrebuițează ca titlu de politețe : *Jupîneasă soacră mare Și jupîne socru mare, Ne-am ruga la dumnezevoastră*. BUZILĂ, N. 802.

Prin lărgire de înțeles și prin trecerea de la o categorie socială mai puțin numeroasă la alta mai numeroasă, termenul nostru și-a depreciat și degradat sensul⁵, ajungînd — uneori — cuvînt de ocară (IORDAN,

¹ Cf. S. Dragomir, *Cîteva urme ale organizației de stat slavo-române*, în DR I 147, 149, 161; A. Rosetti, *Sur dr. jupin*, în BULL. LINGU. V 221, 222; id. L. R. III, 98; BOURCIEZ, ÉL. 194; МИХАИЛА, î. 132, 133.

² Cf. Lucia Djamo și Olga Stoicovici, *Din terminologia socială a documentelor slavo-moldovenești din sec. al XIV-lea și al XV-lea*, în ROMANOSLAVICA, VI, (1962), p. 76.

³ Pentru „peripetiile” sociale ale cuvîntului cf. Gr. Scorpan, *Cuvinte care dispar*, în „Iașul nou”, III (1951), nr. 3-4, p. 164-175.

⁴ Cf. L. Săineanu, *op. cit.*, p. 239.

⁵ Cf. cele notate de Budai-Deleanu : *Nu trebuie a să mira că Florescul zice străinului „jupine”, căci pe acele vremi această titulatură se da numa la boieri ; nu ca în zioa de astăzi la fiștecare*. BUDAI-DELEANU, T. 146.

L. R. 308). Asistăm deci la pierderea „rangului” acestui cuvânt datorită felului în care el și-a schimbat sensul în diverse epoci¹. Așa se explică sinonimiile :

a) jupîn - bărbat; iubit, amant. *I-a venit jupînul cu chef.* C. PETRESCU, î. II 221, ap. DA. *Frunză verde lemn de spîn, Vrea mîndru să-i zic jupîn. Eu l-oi jupîni de-oi vre, De nu cum i s-o căde.* FOLC. TRANS. I 304.

b) jupîn - moșneag (ALR I/II h. 189, pct. 347).

c) jupîneasă - babă (ALR I/II h. 196, pct. 357 și nota pct. 350).

d) (ironic) jupîneasă - femeie măritată, soție. *Haida, jupîneasă, acasă, Că tu n-ai față de masă, Nici n-ai țol, nici n-ai perină, Bată-te crucea țolină.* MARIAN, SA. 147 ; cf. RĂDULESCU-CODIN, L. 99, 125.

Făcînd abstracție de diversele sensuri, termenul — ca element lexical de adresare — era viu în graiul din părțile Maramureșului, ceea ce s-ar putea explica prin prezența numeroasă în trecut a evreilor negustori din această regiune. Cînd populația românească se adresa către aceștia, adăuga totdeauna înaintea prenumelui, ca termen deferent, pe *jupîne*. O situație, în parte, era și în părțile Năsăudului.

Der. on : Jupîn/-ea, -eni, -ești CDO.

G A Z D Ă

Termenul (< magh. *gazda* ‘stăpîn (bogat)’ ; (reg.) ‘nevastă’) în accepțiunea care ne interesează denumește ‘capul familiei ; stăpînul și stăpîna casei’². Cf. MARIAN, NA. 253 ; RETEGANUL, P. II 22, IV 5. Printr-o ușoară schimbare de sens el a ajuns (reg.) să denumească ‘soțul’, ‘soția’, ‘nevasta’. Cunoscută fiind preponderența soției în conducerea treburilor gospodărești ale casei, termenul s-a limitat mai mult la denumirea acesteia. *Bondre Ștefan și cu gazda dumisale, Frosina, și cu fata lor, Ileana, această carte . . . o dau* (a. 1770). BÎRLEA, î. 11 : cf. id. ib. 41, 135, 136, 160, 239. (Un gospodar vorbind despre soția lui) *Nu-ți pot da răspuns pînă nu mi-oi întreba și gazda.* ȘEZ. V 74. (Des în derivate) *Am trimis pe găzdoaia mea.* IORGA, S. D. XII 120 ; cf. BÎRLEA, î. 2. (Fragmente din bocete adresate soțului decedat) *Bunuliucu meu găzduță, Da haida pîn-acăsuță.* GR. S. VII 15. *Tinerelul meu găzduț, Unde te duci de-acăsuț.* id. ib. 16. *O, găzducă, o, găzducă, Lăsatu-m-ai văduucă.* id. ib. 21³.

¹ „... les faits linguistiques, les faits historiques et les faits sociaux s’unissent, agissent et réagissent pour transformer les sens des mots ; on voit que, partout, le moment essentiel est le passage d’un mot de la langue générale à une langue particulière, ou le fait inverse, ou tous les deux, et que, par suite, les changements de sens doivent être considérés comme ayant pour condition principale la différenciation des éléments qui constituent les sociétés”. MEILLET, L. 271.

² Astfel se explică și sinonimia familie - gazdă, din ALR II/1 h. 135, pct. 95.

³ Sensul (degradat) *găzdoaie* ‘concupină’ răspîndit prin Transilvania (cf. RETEGANUL, P. V. 15) nu intră în preocupările noastre.

CONSO(A)RTE — CONSOARTĂ

Întrebuințați, rar, în literatura cultă și în stilul juridic, ca neologisme < it. *consorte* (lat. *consors*, *-tis*), acești termeni denumesc pe ‘cei asociați, întovărășiți; cei ce împărtășesc împreună soarta’, iar în cazul nostru special pe aceia care sînt căsătoriți împreună; deci ei sînt sinonimi cu *soție*; *bărbat-nevestă*. Cf. *prinț consort*.

Pe-al tău nobil, bun consoarte, Îl iubesc ca pe un frate. ALECSANDRESCU, M. 190. Se întrebuințează mai mult fem. sg. ‘soție, nevestă’, uneori cu sens hazliu sau ironic¹. *Un gentilom o cere de consoartă*. MACEDONSKI, O. II 161, ap. DA ms.

CONSOȚ (-OATĂ)

Cam pe același drum semantic cu sinonimul (parțial) precedent merge și acest neologism (din *con-* și *soț*, *soață*, format după lat. *consocius*, *-a*), al cărui sens special, care intră în preocupările noastre este ‘cel sau cea care este căsătorit(ă) cu altul’. *Căsătoria contractată de consoții care n-aveau încă vîrsta cerută . . . nu se mai poate ataca*. HAMANGIU, C. C. 51, ap. DA. E un termen savant, care a circulat numai în stilul juridic.

HAZAICĂ

DA îl dă cu sensurile: 1. stăpîna casei; 2. familie. *Fiecare familie (omul cu hazaica lui) șade la masă*. H. XIV 450, în Somova-Tulcea. Sensul al doilea credem că nu este ‘familie’, ci ‘soție, nevestă’, așa cum îl găsim și în RĂDULESCU-CODIN, TR. 135 (cf. rus *hozjaika* ‘Wirtin’). Var. *cazeică*.

PERECHE

Pornindu-se de la realitatea că soțul împreună cu soția formează o pereche (cf. lat. ²*particula*, *-am*), termenul denumește ‘cele două ființe unite prin căsătorie: bărbatul și femeia’. A fost odată o pereche de oameni, ei n-aveau copii . . . ci trăiau bine și nevasta nu ieșea din cuvîntul bărbatului. ISPIRESCU, I. 285. În cadrul acestui sens avem: *perechea cea nouă* = *însurăței* (ALRM II/I h. 165, pct. 334); *o pereche* = *soți* (ALRM II/I h. 211, pct. 182, 334); *o pereche (de tineri)* = *miri* (ALRM I/II h. 363, pct. 49, 200 și 08). Mai denumește și ‘ființa care împreună cu alta formează o pereche: *bărbat, femeie, soț, soție, nevestă*’. *Soția ta astăzi, perechea-ți iubită, O să te răpuie cu moarte cumplită*. PANN, P. V. I 56, ap. DA ms. *Și e chiar nevasta noastră, Mi-e pereche*. ALECSANDRI, P. P. 352.

¹ În ceea ce privește fluctuațiile: *consoartă-muiere-nevestă*, care se produce de cele mai multe ori din motive afective, cf. Gr. Scorpan, *Vocabularul lui Caragiale*, în „Iașul nou” III (1951), p. 131—132; T. Măruță, *op. cit.*, p. 108.

U R S I T (-Ă)

Termenul este în legătură cu credința mistico-superstițioasă din trecut a oamenilor de la țară despre ursitoare, un fel de zine, care încă de la naștere ar prevesti soarta și viitorul oamenilor.

În seara spre Anul Nou, fetele făceau anumite vrăji, ca să-și ghicească pe cel ursit sau predestinat a le fi soț. (Cf. PETROVICI, FOLK. ALM. 48; id. FOLK. SC. 128; SCURTU, UG. 157, 158; ARH. FOLK. I 145, 150; VII 111; ALR I/II h. 241; id. II/I MN. pag. 74 [2653]; ALRT II 35, pct. 47; 93 pct. 192; 249, pct. 769; 254, pct. 791; 279, pct. 848.)

Cuvîntul reprezintă participiul verbului *a ursi* (cf. ngr. ὀρῖζω, viitorul ὀρῖσω, a limita, a determina, a prezice; bg *orisvam*, -ur 'a prezice') devenit adjectiv substantival *ursit* și *ursită* (rar: *ursitor* s.m.; *ursitoare* s.f.) cu sensul de 'logodnic', -ă, (des) 'soț-soție' (MARIAN, SE. I 60, 61; cf. ȘEZ. V 169). *Tu ești ursitul inimii mele*. ISPIRESCU, L. 35. *Fire-ai, dragă, fericită, Că tu ești a mea ursită*. ALECSANDRI, P. P. 137. *Cînd la o femeie i-a murit bărbatul, ea zice: „mai am un ursitor, adică mai am un bărbat”*. ALR I/II h. 241, pct. 512 (note); cf. TRDG.

O R T A C (-Ă)

Înțelesul propriu al cuvîntului este 'tovarăș, prieten, camarad', uzual mai ales între minerii din Transilvania.

De la acest sens, pornindu-se de la ideea că și soții în căsătorie sînt un fel de tovarăși, cuvîntul — prin lărgire de sens — a ajuns, regional, la înțelesul de 'bărbat, soț; soție'. *Ș-o fost bun și o fost rău, Asta mi-i ortacu meu*. ALEXICI, C. P. 114.

Ortac 'soț, tovarăș; se zice și de soție'¹. În ALR I/II h. 270 „Nevastă” în pct. 18: *ortaca mea*.

Derivatul (reg.) *ortăcie* este sinonim cu *c o n c u b i n a j* (COSTIN, GR. BĂN. I).

Tot prin lărgirea sensului de bază *ortac* a ajuns să denumească și pe 'fratele de cruce' (ALR. II/I MN p. 66 [2627], pct. 53), uzual mai ales la vocativ (HODOȘ, M. D.), iar în atmosfera semantică a nunții *ortacii mirelui* = frați de mire (MARIAN, NU. 425).

Întrebuințarea termenului aproape exclusiv în Banat și în sud-vestul Transilvaniei ne indică și originea lui din s.-cr. *ortak*, 'tovarăș, asociat' (cf. tc. *ortak*).

R O M Â N (R U M Â N)

Afară de sensul social etnic și general cunoscut, cuvîntul are și unele accepțiuni care intră în domeniul cercetării noastre.

¹ Cf. Dr. I. Popovici, *Poezii populare române, Balade populare din Banat, Oravița*, 1909, p. 123.

Astfel, mai întâi denumește pe ‘om (în general)’. Iată un exemplu : *Nu bagi de seamă cum curge vremea, te pomenești cu ei cogeamite rumâni.* STANCU, D. 76.

De la acest sens vag, cuvîntul a trecut, prin extensiune, azi atestat numai regional, la acela de ‘bărbat, soț’. *Femeia zice : rumânu meu (bărbatul meu), rumâne hăi! (măi bărbate!).* I. CR. III 53. *Muirea ... e jumătate de cruce, rumânu (= bărbatul) e cruce întreagă, cruce de voinic.* JIPESCU, O. 79. *Mă Nae, mai mișcă-te și tu, mă omule, de mai ad-on ban, că d-ai-a ești rumân la ușa casei — îi zicea nevasta.* IOVESCU, N. 39, ap. DA MS. Cu sensurile ‘om, bărbat, soț’ în TOMESCU, GL. (sinonimii des date și de ALR), iar numai ‘soț’ în L. ROM. X, nr. 4, p. 320.

În ALR. I/II h. 204 („Bărbat”) alături de acest termen apare și r u m â n (r o m â n) în câteva puncte (746, 878, 954; cf. și note) din Muntenia și centrul Moldovei (pct. 536, 590, 592, 600; cf. și notele). În h. 205 „B ă r b a t” (la vocativ) îl găsim numai în pct. 790; în h. 269 „Tinăr însurat”, în pct. 744 și 890 (în note); în ALR II/I h. 129 „Bărbatul meu” în pct. 928, iar în 728 și 888 *român* apare alături de b ă r b a t. În MN. pag. 83 [2695] „Soți” în pct. 886 și 928 s-a răspuns *muiera cu rumânul ei.*

Faptul că termenul apare mai des în Muntenia duce desigur spre sensul social (din orînduirea feudală) al cuvîntului, cînd r u m â n, în această provincie, era sinonim cu i o b a g, ș e r b ¹.

Deoarece dările se plăteau pe „cap”, *rumânul* desemna și pe ‘stăpînul casei’. De aceea nu avem, cu această accepțiune termenul *română* ².

V O I N E A (V O I N I U)

Are următoarele sensuri foarte apropiate între ele : ‘logodnic’. *Iar ea le grăia : — Nu mi-e frățior, nici nepot de sor, Ci-i drag voinea-al meu... — Că de l-ăți scula, Pe drag voinea-al meu, Vamă v-o lua, Vamă fără seamă : Fir și ibrișin și postav d-âl bun, Sculuri de bumbac, Nunta ca să-mi fac.* TEODORESCU, P. P. 86 (fragment din „Colind de logodnică”). Același sens pare a se fi păstrat și în fragmentul pe care-l cităm mai jos, cu toate că aici *voinea* apare ca nume propriu. (De altfel în limba română e mai răspîndit ca nume de persoană. Cf. bg. *Vojna, Vojno*). *Strigă fata din cetate, La voinic de aia parte, Vino, Voinea, de mă ia, Și mă trece Dunărea, Fă-mă soțioara ta.* GIUGLEA-VÎLSAN, R. S. 191.

‘Bărbat tinăr’ „nouveau mari” DDRF; ‘bărbat, tinerel de curînd însurat’ (FRÂNCU-CANDREA, R. 65).

‘Bărbat’ (cu înțelesul de soț). *Măi nevastă cu chindeu, Cum o duci cu voina tău?* MÎNDRESCU, L. P. 111. *Dur, dur, dur, negrule, dur, Că nu-i jur, ca să te fure, Ci îmi este voiniul meu, Voiniul meu, stăpînul tău, Ginerel părinților, Cumnătelul fraților,* TEODORESCU, P. P. 74. Și : (reg.) *voiniu.*

¹ Cf. și O. Densusianu, *Evoluții semantice* (curs litografiat), București, 1936—1937, p. 46—47.

² Cf. C. Giurescu, *Studii de istorie socială*, București, 1943, p. 136, și urm.; H. H. Stahl, *Contribuții ...*, III, p. 333 și urm.

Cu originea și sensurile acestui cuvânt s-a ocupat E. Petrovici în DR V 482—483, 900 care-l explică din vsl. *voinu* 'miles'. Dezvoltarea semantică de la *soldat* la sensul lui de mai sus, autorul o explică prin înțelesurile pe care le are cuvântul în srbocroată (*vojnă* 'miles'; *vojno* 'maritus'). Forma românească feminină se explică din *vojno* (ca în *slovo* > *slovă*; *trlo* > *tirlă*; *ocno* > *ocnă* etc.), iar *voinea* se explică prin suf. bg. *-ja, -jo*, care formează hipocoristice.

Pentru numeroase onomastice, vezi cdo.

Z E S T R A Ș, Z E S T R O I

Acestea sînt derivate de la *zestre* cu sensul 'om care „se mărită”, nu se însoară' (CIAUȘIANU, V.), 'care intră prin căsătorie în casa soției' (L. ROM. XI, nr. 3, p. 263).

Se pornește de la ideea de *zestre*, dîndu-se astfel preponderență femeii. Cuvintele ar fi deci sinonime (parțiale) cu t î n ă r î n s u r a t ; s o ț .

Zestroi pare a avea (datorită sufixului) și o nuanță peiorativă cu privire la cel care a ajuns să accepte situația respectivă.

E L, E A, D U M N E A T A

Pronumele : *el-ea, dumneata, al meu* (ca și cuvîntul *pereche*) nu reprezintă tipuri lexicale și nu sînt propriu-zis termeni de înrudire, ci mai mult un fel de substituiri ale acestor termeni.

El, ea în vorbirea femeilor de la țară, rar și a celor de la oraș, acest pronume, la masculin, are și sensul de 'bărbatul meu, soțul meu'. *Așa-i zice femeia bărbatului ei* : „*el, omu meu, dumnealui*”. FURTUNĂ, V. 91. *Dacă nu-i el acasă, ce pot să fac eu?* BUL. FIL. II 13.

Această înlocuire de termeni se explică prin poziția inferioară a vorbitorului față de cel căruia i se adresează sau despre care vorbește (IORDAN, ST. 122 ; cf. id. ib. L.R.C. 376). Invers : ea 'soție, nevastă' (DL).

Dumneata (*mata, matala* ; *dumnealui, dumneaei*). Ne ocupăm mai întîi de forma pers. a 3-a a acestui pronume de reverență, *dumnealui* 'bărbatul meu' (uzual mai ales în vorbirea orașenilor, ca sinonim al lui *el* din vorbirea populară) ; și *dumneaei* 'soția mea'.

S-ar putea ca acestea (mai ales cel masculin) să-și aibă originea în titlul care se întrebuinta odinioară înaintea numelor proprii de boieri sau a funcțiunilor pe care le îndeplineau aceștia ¹. *S-a înfățoșat la curte dumnealui postelnicul Andronache Zimbolici* ². Soția boierului cînd vorbea cu alții despre soțul ei spunea *dumnealui*, iar cei din jurul ei, mai ales cei inferiori ei, au imitat acest fel de vorbire ³.

¹ Cf. Al. Niculescu, *Notes sur la structure de l'expression pronominale de la politesse*, în „Cahiers de linguistique théorique et appliquée”, I (1962), p. 179 și urm.

² Cf. IORDAN, ST. p. 123.

³ Cf. Iorgu Iordan, *op. cit.*, cf. id. L.R.C. 376.

De obicei se întrebuițează în absența soțului sau soției. *Răposata dumneei, nevastă-mea a dîntîi*. CARAGIALE, ap. DA ms. *Ai întîlnit ... pe alde dumnealui?* (și „dumnealui” i-era bărbatul). DELAVRANCEA, S. 216, ap. DA ms. *Iar soția dumisale, Pe zebrele se pune și la dumnealui privea*. GCR. II 337; cf. ALR I/II h. 205. *De cînd s-o dus bărbatul, N-am dat gură la altul. De cînd s-o dus dumnealui, N-am dat gură nimănu*. P.P.

Întrebuițat în prezența soților, poate avea și o nuanță ironică. Soțul: *Ce pot face eu? Dumneaei dictează în casă*. Soția: *Eu aș merge la bal, dar nu vrea dumnealui*¹.

Dumneata (*mata, matala*) e întrebuițat, regional, mai ales în adresare, în cercul familiar și între rude. *Mata* ‘mamă’ (ALR I/II h. 155); *dumneata* și *tale* sau *matala* ‘tată’ (h. 152); *dumneata* ‘frate: frate mai mare’ (h. 162).

Uneori se întrebuițează pentru a evita denumirea care ar trebui să i se dea cuiva, tocmai fiindcă vorbitorul este conștient că nu-i este rudă adevărată: *Dumneata* ‘tată vitreg’ (ALR I/II h. 155); *dumneata, mata* ‘mamă vitregă’ (h. 156); *dumneata* ‘frate vitreg’ (h. 161). Toate aceste accepțiuni sînt răspîndite și în graiul din jurul Năsăudului.

Notăm cu acest prilej observația interesantă pe care o face acad. I. Iordan (st. 46) în legătură cu valoarea diferită a variantelor acestui termen: „În sudul Moldovei (la Focșani), am simțit o deosebire (semantică nu morfologică) între aceste două forme: o doamnă, din mica burghezie, spunea *matala*, mamei și *mata* soacrei sale”.

Scurtarea *mata* < *dumneata*, ca și amestecul formelor de nominativ cu cele de genitiv-dativ, se datoresc graiului copiilor.

Al meu Acest pronume e întrebuițat îndeosebi de către femeile de la țară, cînd vorbesc cu cineva despre soțul sau bărbatul lor, în absența acestuia. În acest fel se evită termenul ‘bărbat’ sau ‘soț’, iar adjectivul posesiv *al meu* devine pronume².

Mie mi-a spus al meu [= bărbatul meu] că... *nu l-a mai văzut*. DELAVRANCEA, ap. TDRG. (La pl.) *Ai noștri* = soții. *D-apoi cînd or veni ai noștri?* CREANGĂ, P. 13.

Jumătate. Între alte sensuri, acest cuvînt are și pe acela de ‘soție, nevastă’, întrebuițat mai ales în glumă. *Vino să te prezint jumătății mele, care mă respectă așa de pușin*. D. ZAMFIRESCU, R. 22, ap. DA. *Ce ți s-a în-tîmplat, babo? zise el, cum își văzu jumătatea*. ISPIRESCU, L. 96.

La acest sens cuvîntul a ajuns poate și printr-o influență biblică. ALR nu-l înregistrează, deci sensul nu este popular.

¹ Cunosc din graiul popular de prin părțile Năsăudului acest mod de întrebuițare a pronumelui de politețe (la pers. II *dumneata*) între soți, mai ales între părinții care au copii. Motivul acestei întrebuițări este dorința părinților de a obișnui pe copii încă de mici cu o terminologie (și ulterior cu o atitudine) reverențioasă atît față de părinți, cit și față de frații lor mai mari.

² Pentru diverse nuanțe stilistice, cf. IORDAN, ST. 127.

S O C R U

Este general cunoscut cu sensul de ‘tatăl unuia dintre soți în raport cu celălalt soț’ (denumirea începînd o dată cu nunta). Etimologia : < lat *socrus* ¹. (Cf. și *socrus non socra*. APPENDIX PROBI, ap. CR. ROM. I 41.)

Cuvîntul face parte din fondul principal lexical al limbii române (GRAUR, î. F. PR. 142) ². Iată cîteva citate din literatura veche și populară. *Poate să părăscă la giudeț... și socrul pentru sudalma nurorii sale*. PRAV. 237, ap. DA MS. *Timuș, cu oastea... n-au mai așteptat să se adune cu socrul său, Vasile Vodă*. M. COSTIN, ap. CADE. *Se duse la... socru, îi sărută mîna*. ISPIRESCU, L. 39. *Să-i fac soacrei comănac, Socrului căciulă-n cap*. JARNÍK-BÎRSEANU, D. 466.

Termenul (la pl.) denumește pe ‘părinții unuia dintre soți în raport cu celălalt soț’. *Fata împăratului, cum a ajuns la casa mirelui, i-au plăcut palaturile și socrii*. CREANGĂ, P. 86. Vezi : *Corinteu*.

ALR I/II h. 261 „Socru” ne atestă unitatea desăvîrșită a întregului teritoriu al limbii române ³, în ceea ce privește denumirea acestei noțiuni și sensul ei precis.

Compuse :

Soeru mare = tatăl mirelui în timpul nunții ; (pl.) părinții mirelui. *Să-mi dai calul dumatăle, Să mă duc la socrul-mare*. GOROVEI, C. 381, ap. DL. *Iar mai spre-amiazi, din depărtări Ivitu-s-a crescînd în zări Rădvan cu mire, cu nănaș, Cu socrii-mari și cu nuntași, Și nouăzeci de feciorași Veneau călări*. COSBUC, P. I 56. *Bună dimineața, socri mari!* N. G. TISTU, B. 16.

În anchetele ALR termenul a fost provocat prin întrebare directă (cf. ALR II/I MN. pag. 79 [2681]). Rezultă că numirea este generală în daco-română. În cinci puncte dispersate s-a răspuns numai cu *socru*. Totuși se găsesc și rare diferențieri, în sensul că termenul este aplicat și tatălui miresei ⁴. (Cf. și H. II 14, în Blăjan-Buzău.)

¹ Termen reprezentat în toate dialectele românești sud-dunărene. Cf. PUȘCARIU, ET. WB. ; WEIGAND, V. M 21 ; POPOVICI, D. R. 152 ; ALR I/II h. 261. În dialectul istroromân avem și termenul (reg.) *tast* (FĂT-FR. VIII 45, 47 ; cf. CANTEMIR, T. 182) < s.-cr. *tast* ‘idem’. În ar. și forma *socr* (T. PAPAĞAGI, D.).

De asemenea lat. *socrus* s-a păstrat și e răspîndit în toată România (cf. TAPPOLET, 121, 122 ; REW 8054 ; ARHIVA, xxx 21 ; ALESSIO, CONC. 8, 44 ; W. Meyer-Lübke, *Einführung in das Studium der Romanischen Sprachwissenschaft*, Heidelberg, 1920, p. 156).

² Sub forma *szokrum*, *szokram* a intrat și în graiul ceangău (MÁRTON, P. 561).

³ Răspunsurile : nene (pct. 285, 295), *tată* (pct. 289), *tată* sau *socru* (pct. 94, 308, nota de la pct. 542), *socru* și *taică* (pct. 825) sînt date mai mult în adresare și conțin o nuanță de respect, ca și ar. *afendi* (pct. 05, notă). Cf. *Tată*. Pentru exemple similare (*socru* = *tată*) în it. și fr. cf. TAPPOLET, 126.

Tot prin adresare se explică și sinonimul (ironic) *pădure!* (în Poiana-Bihor), com. R. TODORAN-CLUJ. Cf. *De-ar muri socrul să-i iau locul!*, se zice despre cine se așteaptă la o întimplare norocoasă (TDRG).

⁴ *Socru le nevêste* (pct. 02, istr.) e un termen explicativ, iar *tăcu* (pct. 012, megl.) este dat ca adresare reverențioasă. Cf. *tată*. *Socru mare* = naș (parrain à un mariage) din DDRF (unica atestare) e o numire improprie sau poate o traducere greșită. *Socru mare* — frații mirelui și miresei (H. II 14) e o extindere ciudată, ocazională și exagerată cu tendința de a valorifica rudenile pînă la ramurile cele mai îndepărtate.

Socru mic¹ = tatăl miresei; (la pl.) părinții miresei (H. II. 245, în Beilicu-Constanța; cf. DENSUSIANU, Ț. H. 242; CLOPOTIVA, II 411; ALR II/I MN. pag. 79 [2681], pct. 105, 272, 284, 514, 876²).

Tată socru³, i se zice socrului de către ginerele (sau nora) adoptat (ă) prin căsătorie și deci venit(ă) în casa socrului⁴. E un termen respectuos⁵.

Menționăm și derivatele: **socrișor** s. m. (MARIAN, NU. 76) și (reg.) **socrie** s. f. Acesta este atestat mai întâi în ANON. CAR. (*sokrie*) și are sensul mai frecvent de 'părinții nevastei sau ai bărbatului' cum reiese din citatele următoare: *Hai să mergem la socrie Pe goștie, C-o trecut un an în post De când la socri n-am fost.* DENSUSIANU, Ț. H. 174. *Vere, când te-i însura, Ginere nu te băga, Că ginere la socrie E ca ruda la cocie.* FOLC. TRANS. I 71; cf. id. ib. II 351, 361; PAMFILE, C. Ț. 91; CADE.

În ar. *sucril'é* 1. socri mari; 2. rudenția de socri; **socrime** (PAPA-HAGI, B. 708; cf. T. PAPA-HAGI, D.).

Megl. *sucril'ă* s. f. socrie (PAPA-HAGI, M. R. 253; cf. CAPIDAN, MG. III 269); (col.) *sucrimi* s. f. socrime: socrie (id. ib.). Ar. *sucrime* s. f. = socrie (PAPA-HAGI, B. 703; cf. DALAMETRA; T. PAPA-HAGI, D.).

S O A C R Ă

Este, după cum se știe, mama unuia dintre soți în raport cu celălalt soț (< lat. *socra*)⁶, fiind atestat din cele mai vechi texte. *Vindeca soacra lui Pătru.* CORESI, EV. 57. *Soacra cu trei nurori.* CREANGĂ, P. 3; id. ib. 4. *Tînără m-am măritat Și rea soacră-am căpătat.* JARNÍK-BÎRSEANU, D. 170. *Căci mi-a dat-o [pe mîndra] soacră-mea Ca să țin casă cu ea.* BAL. OLT. 41.

În ALR I/II h. 262 „Soacră” acest termen apare pe întreg teritoriul limbii române⁷, afirmînd ca și la *socru*, uniformitatea deplină a terminologiei noastre fundamentale de rudenie și vitalitatea termenilor⁸.

¹ Adj. *mic* aici arată un grad de rudenie subordonat, secundar.

² *Socru mic* — unchiul mirelui (ALR II/I MN. pag. 79 [2681], pct. 260), pare a fi o numire impropră, dată prin extensiune sau numai ocazional.

³ *Socru* în acest caz, devenit adj., arată reverență, politeță, cf. fr. *beau-père* (TAPPOLET, 123).

⁴ Cf. N. Iorga, *Istoria românilor din Ardeal și Ungaria*, vol. I, p. 25.

⁵ Cf. pentru limba franceză C. Regnier, *Sur un emploi de seigneur qui manque à Godefroy*, în „Romania” LXXXI (1960), p. 522—524; id. *A propos de sire, seigneur „beau-père”*. în „Romania”, LXXXIII, (1962), p. 117—118.

⁶ Este de asemenea cunoscut și răspîdit în toate dialectele românești sud-dunărene. În a r. și m e g l.: *soacră* (PUȘCARIU, ET. WB.; cf. POPOVICI, D. R. 152; PAPA-HAGI, B. 698; id. M. R. 116; JAHRESBER II 135; WEIGAND, AR. II 329; DALAMETRA; CAPIDAN, MG. III 269; GR. S. VII 200; T. PAPA-HAGI, D.; ALR I/II h. 262). În i s t r.: *socra, socre* (MIKLOSICH, R. U. 45; cf. JAHRESBER. VI 344; MAIORESCU, ISTR. 123; PUȘCARIU, ISTR. III 133, 325; ALR I/II h. 262). În acest din urmă dialect am găsit, atestat o singură dată, și sinonimul *punița* (< s.-cr. *punica* 'soacră') cu precizarea: „punița ai maia ale mul'are: poc socra ai maia omului (om 'soț, bărbat', n.n.). Cf. FĂT-FR. VII, 1933, p. 44, 47. Termenul există în toată România (vezi trimiterele pentru *Socru*; cf. și A. Graur, *op. cit.*, în BULL. LINGU, VII 219, 220).

⁷ În pct. 285 și 335 *mamă* (cf. nota); în pct. 825 *soacră*, dar în adresare *muică* (cf. nota); în pct. 273, 289, 295, 890 *mamă* și *soacră* (cf. și notele acestor puncte). Ca și la *socru*, aceste denumiri sînt date obișnuit în adresare (cf. -*Alei, maică, soacră-mea, Ian deschide porțile și Intinde foalele.* BAL. OLT. 50) și cuprinde în oarecare măsură — și o nuanță de politețe. Sub forma *mámóm*, 'soacră', a intrat și în graiul ceangău, unde coexistă alături de *anyóssam* (MÁRTON, p. 560).

⁸ Se confirmă, în această privință, principiul: „cu cît un cuvînt se păstrează mai mult — natural cu același înțeles —, cu cît se extinde pe un teritoriu mai mare al aceleiași familii

Regional, printr-o transmitere a înrudirii (cf. germ. Verwandtschaftsübertragung), ocazionată de nuntă, se numesc *soacre* și surorile mirelui sau femeile care îi sînt neamuri; rudele măritate (N. G. TISTU, B. 14, 15, 89), precum și ajutoarele miresei (RĂDULESCU-CODIN, LIT. TR. 105).

Compuse :

Soacră mare = mama mirelui (ginerelui) în timpul nunții. *Bună ziua, soacră mare, Îți aducem norișoară.* FOLC. TRANS. I 95; cf. RETEGANUL, TR. 175; MARIAN, NU. 181; ALR I/II h. 262, pct. 780 (note) ¹.

Soacră mică = mama miresei (ALR I/II h. 262, pct. 780, în note). Distincția dintre cele două soacre, în accepțiunile date, se vede și din următoarea chiuitură, obișnuită la nunți: *Bucură-te, soacră mare, Că-ți aduc o noră tare. Bucură-te, soacră mică, Că rămîi fără nimică.* P. P.

Mamă soacră, i se zice soacrei de cel adoptat prin căsătorie (ginerele (sau nora) venit (ă) în casa soacrei) ². Numirea arată și o anumită reverență; cf. fr. belle-mère (TAPPOLET, 124).

Adevărul că limba este oglinda vieții omenеști, se verifică la acest cuvînt, căruia — din cauza antagonismului atît de frecvent dintre *s o a c r ă* și *n o r ă* ³ îi lipsesc, aproape complet, diminutivele hipocoristice.

Socriță s. f. (rar) diminutiv cu sens hipocoristic al lui *soacră* (CADE; cf. DL) ⁴.

Socrioară s. f. (în adresare ironică) *Hei tu, socrioară mea; Atîta grație-m daș.* T. PAPAHAĞI, M. 114 (diminutiv cu nuanță peiorativă).

Socruluță s. f. *Hei, tu socruluța mea, Că eu nu o-am omorît.* T. PAPAHAĞI, M. 112.

A soeri vb. IV tranz. (familiar) a muștra, a cicăli, a certa (pe cineva). *Bombănea și socrea pe toți din casă* ⁵; cf. CIAUȘANU, GL; ARH. OLT. XX 275.

Socreală s. f. (CIAUȘIANU, GL.).

Străsoacră s. f. mama soacrei (cuiva). În com. Ighiu, rn. Alba-Iulia.

de limbă, cu atît mai constantă, mai sigură, sau mai comună este noțiunea la a cărei exprimare servește...” TAPPOLET, 5. Acest adevăr se aplică întocmai la termenii ca: *socru, frate, soră, cuscu, ginere, noră* etc.

¹ *Soacră mare* = nașă („la marraine”) în DDRF e o traducere greșită în loc de ‘belle-mère’.

² Cf. N. Iorga, *op. cit.*, p. 25.

³ Redăm mai jos cîteva proverbe, expresii și versuri în care *soacra* nu e pusă într-o lumină tocmăi favorabilă. *Soacra cu nora trăiesc ca pisica cu șoarecele.* ZANNE, P. IX 147. *I-a murit soacra*, se zice despre cine e supărat fără motiv, sau e prea vesel. id. ib. 612. (Întîmpinare la vremea mesei). *Îți trăiește soacra*, se zice ginerelui sau norei, căci ei nu sînt bine nutriți de soacră și de aceea acceptă bucuroși invitația la masa altora (PAMFILE, c. 52.) *Nu-mi sta soacră pe cap.* id. ib. *Gata ca o cămașă de soacră*, se zice despre ceva neterminat (TDRG). *De-ar fi nora rea cît zece, Și pe soacră tot n-o-ntrece.* FOLC. TRANS. II 175. *Soacră soacră, poamă acră, De te-ai coace cît te-ai coace, Poamă dulce nu ti-i face; De te-ai coace-un an ș-o vară, Tot ești acră și amară; De te-ai coace-un an ș-o zi, Tot ca mama nu-i mai fi.* P. P. (În argou) *Soacră* = patelefon (din cauza zgomotului ce-l face, vorbind mereu; IORDAN, ST. 367; cf. BUL. FIL. IV 136).

⁴ (Reg.) *socriță* = bucătăreasă la nuntă (RĂDULESCU-CODIN).

⁵ Cf. Matei Ion Caragiale, *Crai de Curtea-Veche*, București, 1929, p. 73.

G I N E R E

Termenul are două sensuri bine precizate.

I. Bărbatul căsătorit (Schwiegersohn) în raport cu părinții soției sale : *Lasă să ia gineri și cumnați doauă surori* (ms. sec. XVI), ad. L. ROM. XV, 1965, nr. 4, p. 445. *Grăi cu ginerii carii featele lui vrea să ia*. PALIA (1581), 71. *Cine e... ginerile împăratului?* BIBLIA (1688), ap. TDRG. Anton, *ginere-său*. (1614). GCR I 45. *Am o singură fată și-oi vedea eu pe cine mi-oi alege de ginere*. CREANGĂ, A. 7. *Amîndoi ginerii împăratului se sculară cu oaste și venită în ajutorul socrului lor*. ISPIRESCU, L. 154. *Frunză verde de holbură, Greu îi ginere și noră*. FOLC. TRANS. I 447.

În ALR I/II h. 259 „Ginere”, cuvîntul e atestat cu o impresionantă uniformitate lexicală în întreg dialectul dacoromân, aromân și meglenoromân¹. Termenul diferă după regiuni numai foneticeste.

II. (Reg.) *Ginere* (adesea și în derivatul *ginerică*) ‘mire’ (rar) ‘logodnic’ „Bräutigam”. Cu acest sens e cunoscut și în sudul Moldovei². *Ca unui ginere pusemi cununî, și ca o nevastă îmfrășețimî cu frîmseate*³. *Vine ginerile și gătitile înțără cu el în nuntă*. CORESI, TETR. 55r/14 (ediția Florica Dimitrescu, București, 1963). *În toate duminicile de după logodnă pînă la nuntă, ginerile merge la mireasă cu plocoane*. PITIȘ, ap. DA. *Care este mirele, Mirele, ginerile, Sară el teancurile Să-și ia postavurile*. ALEXANDRI, P. P. 176. *Mai mulți se uită la mireasă decît la ginere*. ZANNE, P. IV 452. *Ginerică ‘mire’* (GRAUR, REVIGA, 165)⁴.

Cu ambele înțelesuri : „fiancé” și „gendre” se găsește cuvîntul și în albaneză sub forma *denđer*⁵. Cu sensul de ‘mire’ se află și în unele cărți religioase⁶; cf. și MARIAN, NU. 175, 176.

În ALR I/II h. 256 și 258 „Mire” = *ginere și ginerică*, în întreaga Oltenie și în Muntenia; în ALR II/I h. 165, pct. 836 : *mireasa și ginerile*, iar în pct. 886 : *ginerile cu mireasa*. În ALR I/II h. 258 „Miri”, în pct. 986 s-a răspuns pentru această noțiune cu „ginerile și ginerica”; deci *ginerică ‘mireasă’*. Subiectul anchetat se pare că a creat un feminin adhoc pentru *mireasă*. Presupunerea este întărită și de pluralul „ginerei” de la pct. 596.

Cu pronunțarea regională *ğunere* (GR. S. VI 238), *junire* (TEAHA, GR. 75) apoi (des) *junere*; prin contaminare cu *june*, de care se apropie și ca sens. *Împreună cu Muntean Adam, junere său*. IORGA, S. D. XIII 90; cf.

¹ Această unitate dintre toate dialectele românești ne-o atestă și textele. În a r. : *dzinire* (WEIGAND, AR. II 301; cf. JAHRESBER, II 103; PAPAĞAGI, B. 589; CAPIDAN, AR. 250, 330; MIHĂILEANU; DALAMETRA; GR. S. IV 59; T. PAPAĞAGI, D.); în me gl. : *zinir, ziniri* (WEIGAND, VM. 9, 18; cf. PAPAĞAGI, M. R. 143, 167; GR. S. VII 229); în i s t r. : *ginere* (MAIORESCU, ISTR. 106), *zener(e)* (GR. S. IV 412); *ziner* (JAHRESBER. VI 390; cf. CADE) cu fonetismul influențat de ven. *zenero* (GR. S. II 321, 322). Cf. *Zet*. În ar. (rar) γαμβρο, cf. gr. γαμβρός ‘gendre’ (T. PAPAĞAGI, D.). Vezi : *Mire*.

² Cf. Iorgu Iordan, *Lexicul graiului din sudul Moldovei*, în ARHIVA, xxvii, 1921, p. 191.

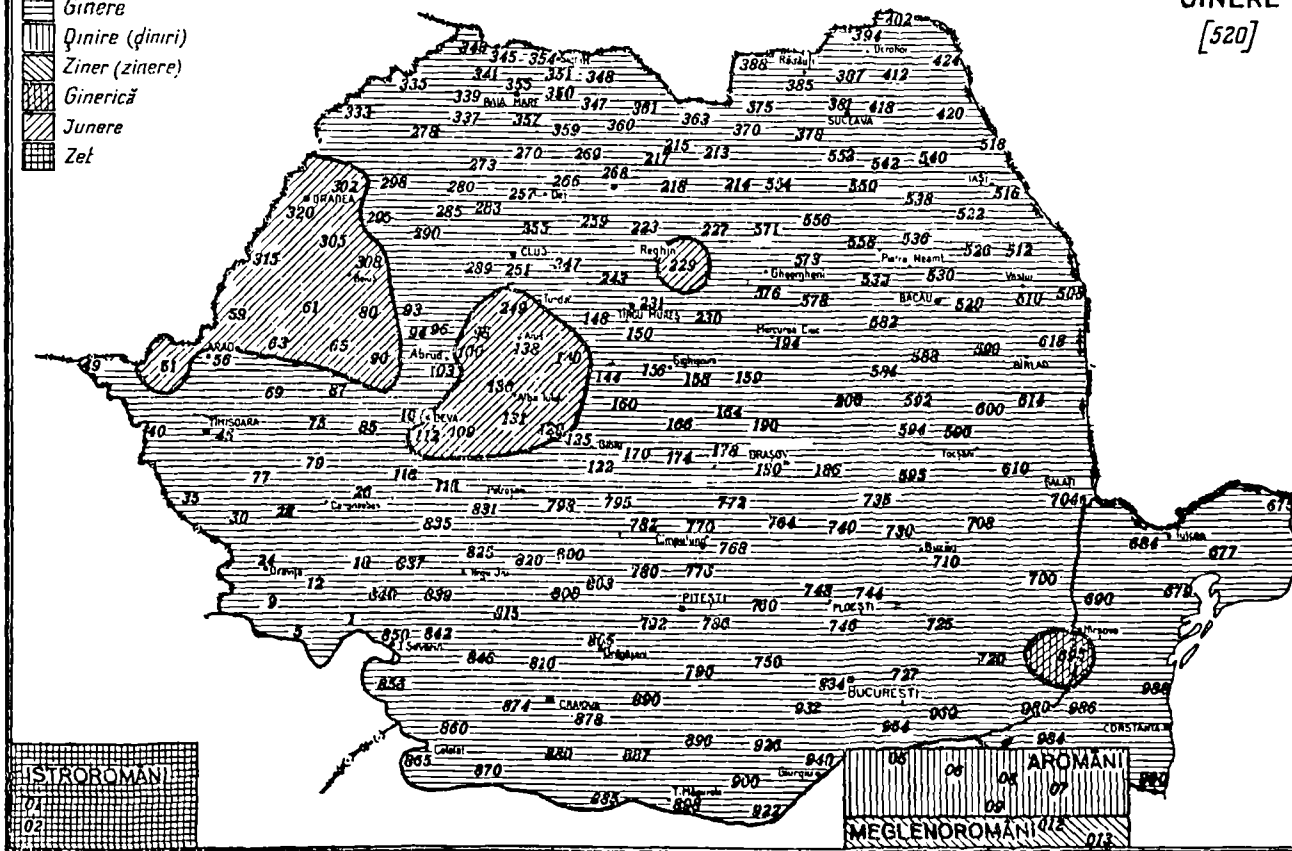
³ Cf. Spiridon, Cîndea, *op. cit.*, p. 72.

⁴ Cf. R. Todoran, *op. cit.*, p. 46; acad. E. Petrovici, *Baza dialectală a limbii noastre naționale*, în L. ROM. IX, nr. 5. p. 72; DIACONU, R. XIX.

⁵ Cf. I. A. Candrea, *Din epoca de formațiune a limbii române*, în „Bul. Soc. Fil”. I, București, 1905, p. 24; cf. id. L. A. 144; SANFELD, L. 37.

⁶ Cf. I. Bălan, *Limba cărților bisericesti*, Blaj 1914, p. 269.

- Ginere
- Ținire (Ținiri)
- Ziner (ziniere)
- Ginerică
- Junere
- Zet

ISTOROMANI
01
02

AROMANI
05
06
07
MEGLENROMANI
01
02

WEIGAND, K. M. D. 84 ; VICIU, SUPL. GL. ; MAT. DIALECT. I 260 ¹ ; ALR I/II h. 256, 258, 259, unde se înregistrează și rostirile : *giunere, jinere și zinere*.

Ginere ‘cumnat’, uneori complinit de *ginere de soră* ‘cumnat (soțul surorii)’ (DA), e un calc după s.-cr. *zet* ‘gener sororis vir’ ², ceea ce confirmă și extensiunea geografică a acestui sens numai în Banat (cf. ALR I/II h. 263 „Cumnat”, în pct. 5, 76, 77 : *ginere* (acest sens și în megl. pct. 013), iar în pct. 12, 28, 30, 35, 69 : *ginere de soră*).

Probabil așa se explică — sau tot prin influență sud-slavă — și ar. (reg.) *ginere de soră* (parțial și în megl.), din aceeași hartă, iar prin extindere și ar. *điniri di protđ cusurinđ* = ginere de vară primară ³.

Dar sensul de ‘cumnat’ îl avea ginere (rar) și în limba latină. Să fie oare acesta un exemplu de conservare a sensului latin pe terenul limbii române? ⁴.

Cuvântul face parte din fondul principal lexical al limbii române (GRAUR, Î. F. PR. 142). Etimologic : < lat. *gener, generum* (idem.). Singular nou : *ginere* < pl. *gineri*. (Cf. J. Byck et A. Graur, *L'influence du pluriel sur le singulier*, în BULL. LINGU. I 42.)

Pentru sensul II, cf. alb. *δεπδετ*, ngr. *γαμβρός*, bg. *zet* ‘ginere și mire’.

Termenul latin e păstrat în toată latinitatea apuseană (REW 3730 ; cf. CDDE).

Ca și în cazul celor doi termeni anteriori, și aici lipsesc diminutivele ⁵, mai ales cele hipocoristice. Atestările puține care există apar fie în contexte ironice, fie depreciative.

Gineraș s. m. (SPERANȚĂ, ap. TDRG) *Vai de-acela fecioraș care merge gineraș, Că pune clopuțu-n cui, Porunce-i nevasta lui*. P. P.

Ginerică s. m. 1. mire. *Flăcăul ce se căsătorește se numește ginerică ; fata = mireasă*. H. II 14, în Blăjani-Buzău ; cf. ALRM I/II h. 356 (cu arie compactă în Muntenia) ; 2. diminutiv al lui *ginere*. id. ib., pct. 690 ; în ar. (cu alt sufix) *gzinirac* (PAPAHAGI, B. 589 ; cf. DALAMETRA ; PASCU, D. I 81 ; T. PAPAHAGI, D.).

Gineroaică s. f. (rar, în glumă) 1. mireasă. *Ginerile cu ginerioaica*. TEODORESCU, P. P. 362, 363, 364 ; 2. numele diavolului în descințece (ȘEZ. XIX 198).

Ginerele s. m. 1. diminutiv al lui *ginere* ; 2. (la pl.) ginerele și mireasa ; mirii (ALRM. I/II h. 362, pct. 596).

Gineri vb. I (rar) 1. tranz. a face pe cineva ginere. *Ar fi poftit dumnealui să-l ginerească, fiindcă avea trei fete*. ISPIRESCU, L. 105. *Au fost*

¹ Cf. I. Conca, *Observații ale unui nespecialist asupra graiului din Clopotiva*, în CLOPOTIVA, II 507.

² Cf. explicația dată de E. Petrovici, *Comunicări*, în DR. V 900.

³ Cf. M. Caragiu-Marioșeanu, *Influența dacoromână asupra graiului unei familii aromâne din R.P.R.*, în F.D. I 94 ; cf. id. ib. 105.

⁴ „Comme tous les noms relatifs à la famille de la femme, le nom de „gendre” n’a pas de forme fixe en indo-européen”. ERNOUT-MEILLET, 393.

⁵ Cf. *După moarte, și cal de ginere*, se zice când vin năcazurile unul după altul (ZANNE, P. II 619). *Ginerile, să-l porți toată ziua în spate, seara tot el zice că a ostenit* (id. ib. IV, 374).

ginerit aici. GRAIUL, I 14 (în Gorj). 2. Intrans. a duce viață de ginere; a se căsători. *Gineriu-aș gineri*, *De cosit nu știu cosi*. FOLC. TRANS. I 410; 3. refl. (despre ginere) a se stabili, după căsătorie, în gospodăria soției sau a socrilor. *Cînd se ginerește feciorul... se duce el în casa și-n averea fetei*¹.

Ginerie s. f. (*Gsinerië* ANON. CAR.) = calitatea de ginere. *Primesc cu bucurie... gineria ce-mi dai*. ISPIRESCU, ap. TDRG. *Ginerie, ginerie, Ca ruda de la cocie*. FOLC. TRANS. II 491.

Ginerire s. f. acțiunea da (se) gineri².

Ginerească s. f. (toponim) partea dintr-o moșie. (CDO).

Z E T (Z Ă T)

Este un slavonism întrebuințat în dacoromână, ca termen de cancelarie în limba vechilor documente avînd sensul de 'ginere'. (Cf. bg., s.-cr. *zet* 'idem'; DR V 900.)³

Adică eu Dragomir zăt Ionașcu (a. 1719). URICARIUL, ap. DA ms. *Scris-am eu Tănase diacu zet popii lui Constantin* (a. 1756)⁴ *Enachi zăt lui Gulieno vel Comis*. LET. III 244. *Tuadir zet Nistur*, ȘEZ. V 173; cf. REW CRIT. IV 86.

În on. : **Zetu, Zetică**. CDO.

N O R Ă

Este soția considerată în raport cu părinții soțului.

N-am venit... a împărți feciorul de tată-său... noru de soacră-sa. CORESI, EV. 205. *Fata se va scula asupra mamei ei, nora preste soacra ei*. BIBLIA (1688), ap. TDRG. *Cîtu-i lumea și țara, Nu-i slujnică ca nora, Că ea unde-o mîna mere, Și sîmbria nu ș-o cere*. HETCOU, P. P. 31. *Măi bădiță, măi Iua, Decît noră mîne-ta, Și cumnată soru-ta, Mai bine, mîndruț, m-oî fa Fir de iarbă-ntr-o dumbravă*. FOLC. TRANS. I 287.

Forme vechi *nor(u)* atestate frecvent în textele din sec. XVI se mai păstrează de obicei în legătură cu adj. posesiv, rar și singure⁵.

Nor = norus. ANON. CAR. *Baba Dochia a avut nor, Și ea a batjocurit pe noru-sa*. PETROVICI, FOLC. ALM. 93; cf. H. XVIII 248, în *Nevricea-Caraș*; BULL. LINGU. V 141; GR. S. V. 45. Pentru astfel de forme cf. notele hărții 260, din ALR I/II.

¹ Cf. H. H. Stahl, *Rudenia spirituală din nașie la Drăguș*, în *Sociologie românească* I, (1936), nr. 7–9.

² Cf. H. H. Stahl, *Sistemul onomastic Drăgușan (Regula „ginerii pe curte”)*, în „Arhiva pentru știința și reforma socială” XII (1934), p. 83–95; cf. id. *Contribuții... II*, p. 125, 129, 151.

³ În istr. termen de circulație generală pentru noțiunea de *ginere* (JAHREŠBER, VI 390; cf. MIKLOSICH, R. U. 64; POPOVICI, D. R. 167; PUȘCARIU, ISTR. III 114; ALR I/II h. 259) pe care l-a înlocuit (PUȘCARIU, ISTR. II 234). Și: *jet* (FĂT-FR. VII (1932), p. 11; cf. CANTEMIR, T. 168). Atestat parțial și în megl. (GR. S. VII 229).

⁴ Cf. P. P. Panaitescu, *Manuscrisele slave din biblioteca Academiei R.P.R.*, vol. I, București, 1959, p. 59.

⁵ Formele etimologice *nor* și *sor* (față de *noră* și *soră* care sînt analogice—trecute la declin. I) au fost și de curînd atestate (în febr. 1965) de I. Stan și V. Frățilă de la Facultatea de filologie a univ. din Timișoara, în com. Armeniș, rn. Caransebeș, cu ocazia unei anchete dialectale: *mi-e nor* și *mi-e sor*.

Nuor: Ea a avut o nuor (< forma de gen. dat.). PETROVICI, FOLC. ALM. 92.

Nororă. *Ți-ai căpătat nororă, De gîndești că ți-i suroră*. MARIAN, NA. 632. *Ei își îmbrățișară copiii și nurora*. ISPIRESCU, ap. TDRG. *Malca, așa era numele nurorii lui Jupîn Ștrul*. CREANGĂ, P. 114. E un singular nou din pl. *nurori*¹, prin analogie cu *suroră*.

Nonorile au bocit-o. ȘEZ. XXXI, XIX 52. Această variantă e rezultatul unei disimilări (r — r > n — r.).

Etimologie: < lat. **norus* (= l. cl. *nurus*) > *noru* > *nor* transformat în *nora*. *Nurus non nura*. APPENDIX PROBI, ap. CR. ROM. I 41. A avut același tratament ca și *soror*; pl. *nurori* prin analogie cu *surori* < *sorores* (DHLR I 78). *Soru* < *soră*, ca și *noru* > *noră* (deci o formă analogică, care a înlocuit forma mai veche *noru*); cf. MIHĂILEANU, L. 217; TAGLIAVINI, ORIG. 203, 204. Forma veche a decl. IV, s-a păstrat în *noru-mea*².

Termen comun întregii romanități apusene (REW 6000; cf. Meyer-Lübke, *Einführung*... 72, 189; CDDE).

Ca situație geografică, în ALR I/II h. 260 „Noră” cu o perfectă unitate pe întreg teritoriul dacoromân, inclusiv în dialectele aromân și meglenoromână³.

Noră (ALR I/II h. 264, pct. 5, 12, 75) și *noră de frate* (pct. 28, 30, 45, 69) cu sensul de ‘cumnată; soția fratelui’ (reg. în Banat) este un calc după s.-cr. *snaha* ‘nurus, fratris uxor’ (DR V 900—901)⁴.

O bună parte din derivatele hipocoristice, mai ales cînd vorbește soacra despre noră, au un sens peiorativ sau ironic⁵.

Norucă s. f. *Soacră sa și-o zis așa*: — *Hăi norucă, nora mea, Cînd în casă ți-ai d'întroat, Vasele nu le-ai spălat, În casă n-ai măturat*. T. PAPAHAĞI, M. 110; cf. FOLC. TRANS. I 466; (cu sens hip.) *Să vă fiu norucă eu*. BÎRLEA, C. P. II 26. În megl. (cu alt sufix) *noriceă* (CDDE.).

Noruță s. f. *Cu noruța ce dintîie Da să-ți faci o coconiță De dus apă la temniță*. T. PAPAHAĞI, M. 45.

Nurioară (var. *norioară*) s. f. (peiorativ) *Gata-i, mamă, otrava? Mare curvă-i noru-ta!* — *Puiu mamii, Simioa[ne], De trei zile-i în dospală Să o dau la nurioară*. T. PAPAHAĞI, M. 114; (hip.) *Nurioară că-și tocmea,*

¹ Cf. J. Byck et A. Graur, *L'influence*..., în BULL. LINGU, I, p. 34.

² A. Graur, *Notes*..., în BULL. LINGU, VIII, p. 219, 220.

³ Atestări în texte: în a r.: *nor*, *noră*, *nor(u)* (cf. WEIGAND, AR. II 320; PUȘCARIU, ET. WB; CDDE; CAPIDAN, AR. 378; MIHĂILEANU; DALAMETRA; PASCU, D. I 128; GR. S. IV 59; T. PAPAHAĞI, D.); în m e g l.: *noră* și *nor-sa* (CAPIDAN, MG. III 208; cf. WEIGAND, VM. 23; PAPAHAĞI, M. R. 139); în i s t r.: termenul latin de „noră” s-a pierdut, fiind înlocuit cu *nepește* (MIKLOSICH, R. U. 64; cf. MAIORESCU, ISTR. 106; PUȘCARIU, ISTR. III 317).

⁴ Acest sens este atestat (parțial) în ar. și megl. (PUȘCARIU, ET. WB.; cf. DALAMETRA; JAHRESBER. II 126; DENSUSIANU, ANT. 101, 102, ALR I/II h. 264, pct. 06, 08), probabil tot prin o influență slavă.

⁵ Cf. *Nici nora fată, nici soacra mamă*. ZANNE, P. IV 514, 516, *Merge nora la fîntină, Cu cămașa soacrii-n mîna Și-o aruncă-n ballă o-dată, Na-o soacră, că-i spălată, Și-o așează pe-onuia, Ciinii hîrăie la ea*. P. P. Cf. și balada *Nora și soacra*. TEODORESCU, P. P. 623—626.

Nurioara-și logodea. TEODORESCU, P. P. 617. *Fire-ai mamei norioară*. DOINE, 287, ap. DA ms.

Noruliță s. f. (ironic) *Noră, norulița mea... Eu de lucru îți voi da Acele și coșarca*. CĂTANĂ, B. 162, ap. DA ms.

Nororea s. f. *Eu nu te iau nevestatea, Ci te iau eu nororea*. CORCEA, B. 104. **Și** : *norurea* s. f. MAT. FOLC. 1252.

Norișoară s. f. *Bună ziua, soacră mare, Îți aducem norișoară*. FOLC. TRANS. I 95¹.

S N A I A

După cercetările noastre este atestat o singură dată (COSTIN, GR. BĂN. II) cu sensul de 'noră; noră (de frate)' = nevasta fratelui (DR. v 900, 901).

E un sîrbism care apare regional în Banat < s. -cr. *snaha* 'nurus, frateris uxor'².

C U M N A T (-Ă)

Termenul *cumnat*³ denumește : a) pe fratele soției sau al soțului; b) pe soțul surorii; c) pe soțul surorii soției; d) pe soțul surorii soțului.

Cumnată (fem. format de la masc.) denumește : a) pe sora soției sau a soțului; b) pe soția fratelui; c) pe soția fratelui soției sau a soțului.

„Cumnăția” este deci o înrudire prin alianță. *Se feriră de Bogdan, fiind Cantemireștilor cumnat*. LET. II 302. *S-au întors cumnată-ta către norodul ei*. BIBLIA (1688), 192, ap. DA. *O cumnată a sa, muiare frăține-său*. VARLAAM, C. 23. *Cumnatelor, zise ea într-o zi... nu putem trăi în casa aceasta*. CREANGĂ, P. 12. *Trăia în pace, și liniște cu soția și cumnatele sale*. ISPIRESCU, L. 8. *Ia seama, cumnate, bine. Că iai sora dîngă mine, Cu dînsa să trăiești bine*. BUZILĂ, N. 819⁴.

¹ *Ieși afară soacră mare De îți vezi pe norutare*. COSTIN, GR. BĂN. 147, aici e un caz de paragogă.

² Cf. E. Petrovici, *Comunicări*, în DR v 900, 901.

³ Sinonim (în *Pravila lui Lucaci*, ca unică atestare *svedenic* (avînd probabil, la bază v. sl. **svastb* 'sora soției' + suf. -*nic*, iar *t* < *d*). Cf. I. Rizescu, *op. cit.*, p. 444–445.

⁴ În a r. și m e g l. : *cumnat*, -ă (WEIGAND, AR. II 312; cf. id. VM. 15; JAHRESBER. II 117; CDDE; MIHĂILEANU; DALAMETRA; PĂSCU, D. I 72; PAPAHAĞI, M. R. 121; CAPIDAN, AR. 332; id. MG. III 85; GR. S. III 206; T. PAPAHAĞI, D; în i s t r. : *cumnăt* (JAHRESBER. VI 257; MAIORESCU, ISTR. 102; considerat ca pierdut (PUȘCARIU, L. R. 232, id. ISTR. II 237); îl regăsim în CANTEMIR, T. 163. *Cumnată* (păstrat parțial; cf. PUȘCARIU, ISTR. II 237). Masc. *cuñădo* (< it. *cognato*), f. *cuñăde* cu diverse variante fonetice (MIKLOSICH, R. U. 26, 64; JAHRESBER. VI 258; MAIORESCU, ISTR. 102; PUȘCARIU, ISTR. II 232; id. ib. III 108, 307; id. L. R. 232; ALR I/II h. 263, 264; AIS I h. 30). Cf. și s. -cr. (ciacavian) *kuñada* 'cognata' (*L'Italia dialettale*, VI 108).

Pentru noțiunea de *cumnat(ă)* avem (reg.) în ar. și *btginac*, -ă (DALAMETRA; cf. CAPIDAN AR. 217; T. PAPAHAĞI, D.); în megl. *băginac* (PAPAHAĞI, M. R. 192; cf. GR. S. III 186), *bădzănac*, *bădzinac* (CAPIDAN, MG. III 31) < tc. *badjinaq* 'beau-frère; mari de la soeur de la femme' (*Revue des Études Slaves*, I 50), cf. (reg.) s.-cr. și bg. *băžanak* idem. (I. Popović, *op. cit.* p. 609).

În ar. și megl. : (reg.) *sin* (i) *fadă* 'cumnată' (PAPAHAĞI, M. R. 63; cf. CAPIDAN, MG. I 85, II 56, III 266) < gr. *συμνοφάδα* 'idem' (GEAGEA, E. 406; cf. T. PAPAHAĞI, D.).

Tot în megl., ca adresare a femeilor către cumnați sau către copiii și rudele acestora, avem *fărți* (PAPAHAĞI, M. R. 79; cf. GR. S. III 393; CAPIDAN, MG. III 126). Poate din *fărtate* sau din *frate* în poziție atonă, sau prescurtat din *frate*. Cf. prin Transilvania : *frai-meu*.

În i s t. (reg.) : *diver* (PUȘCARIU, ISTR. III 294) < s.-cr. *djever* 'idem'.

Ca situație geografică, termenii *cumnat*, -ă (ALR I/II h. 263, 264) sînt răspîndiți pe întreg teritoriul dacoromân, într-o arie compactă în fostele Principate (parțial și în dial. aromân), apoi în părțile sudice și estice ale Transilvaniei (femininul se extinde — sporadic — în această provincie pînă la nord și vest). În restul Transilvaniei și în Banat uniformitatea terminologiei e întreruptă de sinonime, aproape toate din limba națiunilor conlocuitoare¹. Aria întreruptă în aceste regiuni ne arată că odinioară cuvîntul a fost răspîndit și aici².

Sensurile pe care le înșirăm mai jos sînt cazuri izolate și au o arie semantică mică. Le-am putea numi „accidente semantice”, rezultate dintr-o stare psihologică de insuficientă atenție pentru cuvînt, sau din încrenguirea rudeniei multiple și variate a cumnăției. Unele sînt date în adresare, deci cuprind în ele și ideea de respect, dar în același timp slăbesc mult conținutul semantic al termenului de bază; altele sînt calcuri după alte limbi, iar altele provenite din atmosfera semantică a nunții.

Cumnat ‘ginere’ sau ‘ginere de soră’ (ALRM I/II h. 372) este răspîndit numai în Banat, la aromâni și meglenoromâni. Cf. *Ginere*.

Cumnată ‘noră’, ‘noră de frate’ (ALRM I/II h. 373), se întîlnește și în Banat și la aromâni. Cf. *Noră*.

Cumnat ‘cuscru’; *cumnată* ‘cuscră’ a fost atestat în Hunedoara. *Frații, surorile miresei și mirelui însă zic părinților respectivi cuscru-cuscră, iară unii altora „cumnat-cumnată”*. DENSUSIANU, Ț. H. 236; cf. ALR I/II h. 264, pct. 129.

Cumnat ‘neică’ „cînd e mai bătrîn decît mine” (ALR I/II h. 263, pct. 18 în note); *cumnată* = leliță, dacă e mai mare (cf. ALR I/II h. 264, pct. 874, în note). „Cumnății mai mari se zic *neicuțu-lelița*, cei mai mici *leicuțu-leicuțu*” (H. II 256, în Ciobanu — Constanța).

Cumnat ‘brata’ (< s.-cr. *brata* ‘frate’), în ALR I/II h. 263, pct. 56; *cumnată* ‘secă’ (< sîrb. *seca* ‘soră’) în ALR I/II h. 264, pct. 56. *Cumnată* ‘soră’ în ALR I/II h. 264, pct. 85. *Cumnat* ‘frate’ (H. V 298, în Măceșu de jos — Dolj).

Cumnat ‘cumătru’ (ALR I/II h. 220); *cumnată* ‘cumătră’ (id. h. 221). *Cumnat* ‘unchi (soțul mătușii)’ (ALR I/II h. 166); *cumnată* ‘mătușă (soția unchiului)’ (ALR I/II h. 168)³. *Cumnat* zic ginerelui toți verii sau verișoarele miresei; *cumnată* zic miresei verii sau verișoarele ginerelui (H. IX 248, în Godeni-Muscel).

Cumnat de mină (cf. sîrb. *ručni dever* ‘idem’; PETROVICI, FOLK. ALM. 148) 1. însoțitorul miresei (PETROVICI, FOLK. ALM. 38, 52, 53, 55, 56; cf. ALR II/I h. 162, cu aria de răspîndire în toată Oltenia)⁴; 2. chemătorul la nuntă (ALR II/I h. 161 pct. 2, 836, 848; în nota ultimului pct. s-a completat: „și ginerele și mireasa are *cumnat de mină*”); (în Oltenia) vornicel,

¹ Cf (reg.) *drăghincu* ‘cumnat’ (în Vlașca) c. v. II, 30 : cf. bg. *драгинно* ‘idem’.

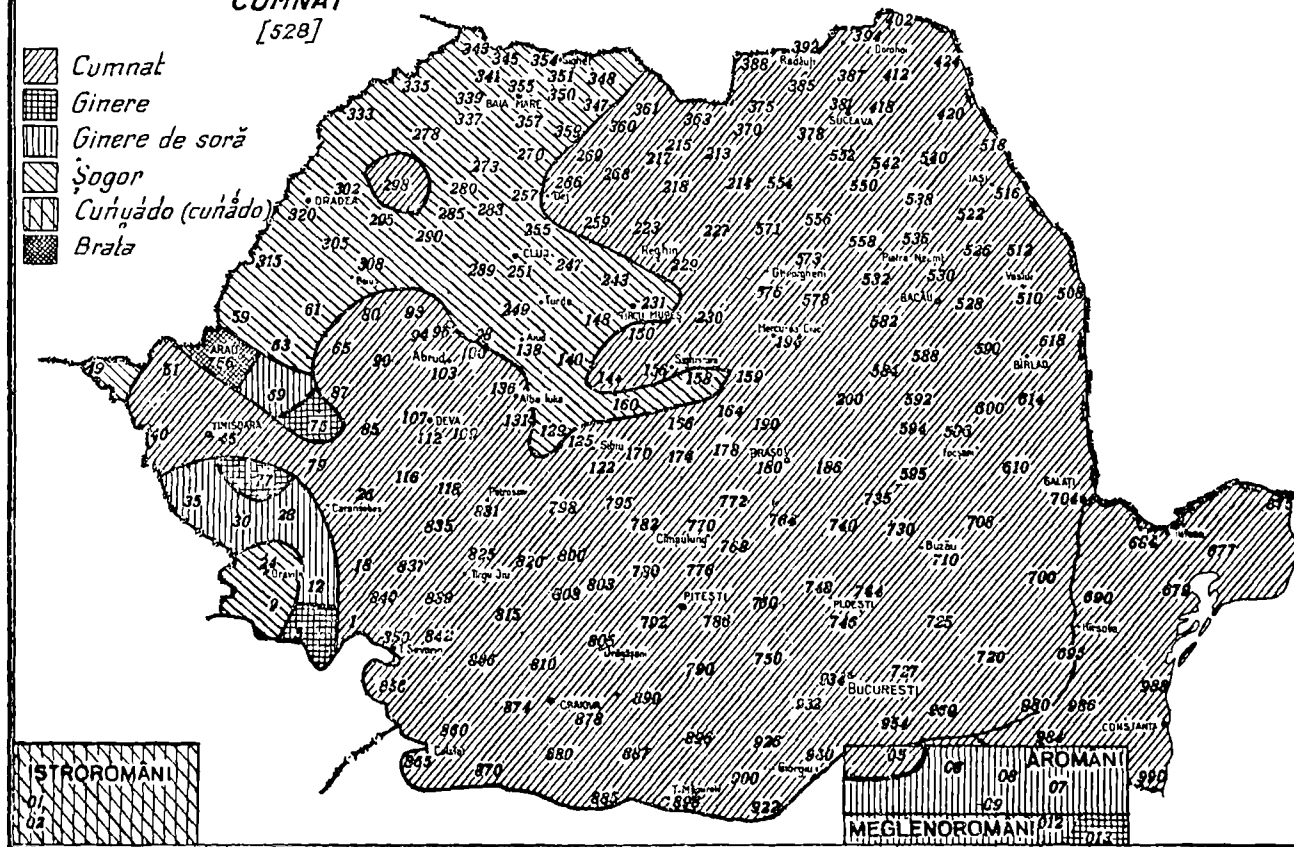
² „Toute aire qui apparait aujourd’hui disjointe et fragmentée formait autrefois un tout continu”. DAUZAT, GÉOGR. 38.

³ Și în istr. (pct. 02) *cumnăta*.

⁴ Cf. Șt. Șt. Tuțescu și P. Danielescu, *Monografia satului „Catanele” din jud. Doljiu*, Craiova, 1908, p. 132, 133; V. Popovici, *Monografia comunei Pătaș, Caransebeș*, 1914, p. 67.

CUMNAT
[528]

- Cumnat
- Ginere
- Ginere de soră
- Șogor
- Cuiyado (cuiyado)
- Brata

vătăjel la nuntă, numit, în Muntenia, *cumnat-de-ginerică* (SEVASTOS, NU. 74).

În Mehedinți *cumnatul de mână* se numește *stîrcioală* (DOINA, II 17).

Derivatele lui *cumnat(ă)* sînt relativ puține și cu circulație mică în graiuri.

Cumnăcioară s. f. (hip.) DA.

Cumnățea s. f. (hip.) [Trebuie] *la cumnățele Cîrpe vrîstățele*. FOLC. TRANS. I 89; cf. MARIAN, NU. 66.

Cumnățel s. m. (hip.) *Fă colaci mari de doi saci, Pentru cumnăței burlaci*. ALECSANDRI, P. P. 97; cf. FOLC. TRANS. I 89; cf. megl. (cu alt sufix) *cumnățuc* (CAPIDAN, MG. III 85; GR. S. III 206).

Cumnățică s. f. *Asta ziceam și eu cumnățicăi*. ALECSANDRI, T. 1098, ap. DA. Cf. în megl. *cumnățică* (CAPIDAN, MG. III 85; GR. S. III 206).

Cumnăție s. f. (rar) înrudirea dintre cumnați și cumnate (LB); calitatea de cumnat(ă).

Cumnățese, -ească adj. de (la) cumnat(ă); al cumnatului sau cumnatei (MARIAN, NU. 66).

Cumnăciuni¹ s. f. (rar) rudeniile din cumnăție. *Diseară în inima lor cumnăciunile (rudeniile) lor dîmpreună*².

Cumnățeste adv. ca cumnații; în felul cumnaților. *Îl credem pe Nicolae Costin, cînd ni spune cumnățeste ce om bine crescut era acest copilandru*. IORGA, L. I 111, ap. DA.

Cumnăți vb. IV refl. a se face cumnați. *Eu trag nădejde să petrec cu soru-ta, să ne cumnățim*. RĂDULESCU-CODIN, Î. 234; cf. MARIAN, NU. 66.

Încumnăți vb. IV refl. avînd același sens cu *cumnăți*. *Să-i dea pe sora-ta de nevastă, că i-or da-o și s-or încumnăți amîndoi*. SBIERA, P. 137³.

Încumnățit, -ă adj. ajuns cumnat(ă) cu cineva (DA).

Încumnățire s. f. (abstract) acțiunea de a deveni cumnat (MARIAN, NU. 66).

Se știe că în lat. cl. *cognatus*⁴ avea sensul de 'rudă de sînge' (blutverwandt); 'rudă'. În latina populară și-a restrîns înțelesul, a luat un sens mai concret: 'bărbatul sorei' sau invers 'soția fratelui', deci rudă prin alianță. (DHLR.) I 188; cf. TAGLIAVINI, ORIG. 176; GRANDGENT, 18; MIHĂESCU, L. 184, 196).

Schimbarea de înțeles s-a făcut sub influența lui *compater, consocer*. „Cînd *compatres, consocri* sînt colegi în calitate de tați, de socri, *cognăți* pot deveni colegi în calitate de fii ai cuscilor”. GRAUR, E. 81—82.

Termenul este comun întregii romanități (REW 2029; cf. CADE). Puterea de răspîndire și de conservare a sensului din latina populară a lui *cognatus* ne-o arată faptul că acest sens s-a păstrat nealterat în toate limbile

¹ *Cumnățtne (-meu)*, prin analogie cu *tățtne, frățtne*, (DR. IV 898) este forma (regională) de genitiv-dativ.

² G. Seulescu, *Glosarul Psaltirii în proză a lui Dosofteiu*, în „Buciumul Român”, II p. 105.

³ Cf. Iorgu Iordan, *Compuse românești cu în-*, în BUL. FIL. III 64.

⁴ Cf. DR. I 425; BULL. LINGU. IV 183; L. ROM. IX, nr. 1, p. 80.

romanice apusene. (În REW nu găsim cazurile de alterare semantică, relevante de noi în limba română).

Vitalitatea termenului este dovedită și de pătrunderea lui în alte limbi vecine. În bulgară (reg.) *kumnat* și (cu articolul românesc) *kumnatul*¹; în graiul armenilor din Galiția : *Kumnát* (HEM II 1703); în ucraineană : *kumnat* (CDDE ; cf. ALR I/II h. 263, pct. 364) și în graiul ceangău : *kumnâta*, *kumnâta*, unde coexistă alături de *sogorasszony* și unde (parțial) l-a înlocuit pe aceasta².

Ca vechime, termenul apare mai întâi în documente slavo-române din Țara Românească în 1469³, iar în Moldova în 1470⁴ și în 1507⁵; iar *cumnată* este atestat într-un document din Moldova din 1589 (BOGDAN, GL.).

Ș O G O R (- I Ț Ă)

Sensul de bază al cuvântului (< magh. *sogor*⁶ 'idem') este 'cumnat' (BARBUL, 53 ; cf. AL-GEORGE, 35 ; CABA, SĂL. 101 ; HETCOU, 50 ; IZVORAȘUL, XII 159, XV 335, XVI 148, XXV 131). *Am primit eu, Dumitru Coinac... de la Dumitru Cozma, șogorul său* (a. 1707). IORGA, S. D. XII 82. *Na, șogore, banii ție, Sora să-ți fie soție*. MÎNDRESCU, UNG. 104.

În ALR I/II h. 372, apare cu aria de răspîndire în tot vestul teritoriului dacoromân (inclusiv Maramureșul), de unde coboară în interiorul Transilvaniei pînă la mijlocul și sudul acestei provincii. Cu același sens și cu o arie ceva mai redusă găsim și femininul *șogoriță* (ALRM I/II h. 373).

Pătrunderea și persistența acestui termen de rudenie în limba română se datorește conviețuirii poporului român cu minoritatea maghiară din Transilvania.

Atestarea termenului în localitatea Udești din regiunea Suceava se datorește unei emigrații de populație românească de dincoace de munți acolo⁷.

Prin lărgirea sensului, influențat și de verbele magh. *sogorosit* ; *sogoroskodik* 'a (se) înrudi, a (se) încuscri', cuvîntul a ajuns să denumească (regional și izolat) și grade de rudenie mai îndepărtate, ca : 1. unchi (soțul mătușii) în ALR I/II h. 166, pct. 251 ; 2. prieteni de aceeași vîrstă : *Însuram-aș însura Hîdă tare n-aș lua. Cea frumoasă nu-mi prea place, Că prea mulți șogori îmi face. Cînd mă duc eu pe uliță, Tot șogori și șogorițe, Eu mă bag în fogodăru, Tot șogori și șogori de-ai mei*. FOLC. TRANS. I 196 ; 3. (în glumă, prin părțile Năsăudului) flăcăii sau bărbații care iubesc aceeași

¹ Cf. A. C. Hogaș, *Raportul dintre lexicul dacoromân și neobulgar*, în ARHIVA, XIV (1905), p. 368 ; I. Bărbulescu, *Elemente românești în limba slavă din satul Novo-Selo (Bulgaria)*, în ARHIVA, XXVIII (1921), p. 101 ; CANDREA, EL. 407 ; DR III 231.

² Cf. Gyula Márton, *Schimbări semantice petrecute în graiul ceangăilor din Moldova sub influența limbii române*, în SCL XI, nr. 4, p. 925 ; cf. id. p. 561.

³ Cf. P. P. Panaitescu, *Documentele Țării Românești, (Documentele ... , I, București, 1938, p. 269.*

⁴ Cf. I. Bogdan, *Documentele ... , I, p. 152, 154.*

⁵ Cf. M. Costăchescu, *Documente moldovenești de la Bogdan-Voevod*, București, 1940, p. 70.

⁶ Cf. Alexics György, *Magyar elemek az oláh nyelvben*, Budapesta, 1888, p. 95.

⁷ Cf. H. Mihăescu, *Din morfologia numelor proprii românești*, în ARHIVA, XXXVIII (1931), p. 293.

fată sau femeie. *Șogore, de-ai crepa-n două, Tot drăguța eu ți-oi lua-o, Șogore, de-ai crepa-n trei, Tot drăguța-a mea a fi.* P. P. 4. (unica atestare) copil; frate (cf. SD., unde pare a fi o interpretare greșită a sensului de bază).

Circulația termenului e atestată și de cele câteva derivate pe care și le-a format pe teren românesc :

Șogoran s. m. *Al meu neică e codrean, Cu pana de șogoran.* ARH. OLT. III 391; cf. COSTIN, GR. BĂN.

Șogorime s. f. (col.) 1. calitatea de cumnat; prieten; 2. adunare, număr mare de prieteni (DA ms.)¹.

Forme feminine derivate de la masculin, în ALRM I/II h. 373.

Șogoră s. f. pct. 305.

Șogoriță și șogorită s. f. (în aria lui șogor).

Șogorință s. f. pct. 283 (poate o apropiere fonetică de cuvinte ca : logodință, nizuință, credință).

Șogoreană s. f. pct. 278, 320.

TĂTĂIȘĂ

Sensul de bază al termenului este 'cumnată' (cf. ANON. CAR.; LB.; KLEIN, D., H. XVIII 27, 279 — în Grădiștea - Mică și Borlova din Banat; MOLIN, GR. BĂN. 196; id. R. B 11; BUD, P. P. 15; BÎRLEA, C. P. 27²; COSTIN, GR. BĂN. II; L. ROM. XIV, 4, p. 441). *Augusta... multe dosădzi suferea de la Eudoxia, cumnată-sa sau tătăișă-sa.* ȘINCAI, HR. I 80, ap. DA ms. *Tătăișă, țucu-te, Oare cum te-ai îndurat De-așa iute ne-ai lăsat.* FOLC. TRANS. I 218. *Tătăișă ș-o cumnată, Lasă ușa descuiată, Să te văd cum ești culcată.* P.P.

Aria acestui termen ca sinonim al lui *cumnată*, corespunde aproape în întregime cu aceea a lui *șogor*, -*iță*, cu care se întretaie (ALRM I/II h. 373).

Prin largirea sensului *tătăișă* a ajuns și termen de adresare către o femeie mai tânără (cu nuanță de dragoste). Așa pare a reieși din exemplele : *Tătăișă, draga mea, Nu te tare supăra, Că mîndră ca dumneata Nu-i nime, cîtu-i lumea.* JARNÍK-BÎRSEANU, D. 25. *Jupîneasă tătăișă, Nu-mi da sfîntă sămătișă, Ci deschide podișorul, Și-mi dă oala cu grosiorul.* BUD. P. P. 62³.

Tot prin largire de sens termenul a ajuns să denumească și pe 'sora mai mare; lele'. *Tătăișă* 'ältere Schwester' (JAHRESBER. VIII 318 — în Muntenia), 'lele' (ALRM I/II h. 286, pct. 174); 'epitet unei femei, ca și soră' (SD).

În ALR I/II h. 264 „Cumnată” pct. 131 (în note) s-a răspuns : „Tătăișă i se zice cînd e mai bătrînă”. De la acest sens termenul a alunecat ușor spre acela de 'mătușă', atestat de texte tot cam în aceeași regiune (HANESȘ, T. o. 125; cf. GR. S. I 139) și cu derivatul (trunchiat) *tișă* 'mătușă' (id. ib.).

¹ Pentru valoarea sufixului, cf. Elena Carabulea, -AME și -IME în limba română, în S.F.C. I p. 68.

² Numai aici : *tătăiș* s. m. 'cumnat' (< forma fem.).

³ În versurile : *Tătăișă și cumătră, Lasă ușa descuiată* (MARIAN, NA. 434) probabil e o nouă extindere a sensului la 'cumătră' sau, fiindcă *tătăișă* i-a botezat copilul, fi este în același timp și *cumătră*. Ar putea fi și un pleonasm.

Gheorghe Ștefan, pentru Vasile Cornaci, cu tătăișă-sa, cu Năstaca, fata lui Cornaci, ce au fost după unchiul său Măruț (a. 1655). L. ROM. XIV, nr. 4, p. 441; IORGA, S. D. XI 91. Sensul 'mătușă' îl găsim răspândit în centrul Transilvaniei și în Maramureș (ALRM I/II h. 236). Se pare că acest sens cîștigă teren în detrimentul sensului de bază. Poate contribuie la aceasta și suf. -ușă.

Ca origine, termenul provine din numele unor plante¹ din familia Composeelor², cunoscute și în Valea Ampoiului, rn. Alba-Iulia. Poate în legătură și cu culoarea albă a acestor flori. Cf. *dediță*.

CĂLINĂ

Termenul are sensul de 'cumnată', fiind (reg.) sinonim cu acesta (H. V 298, în Măceșu de Jos-Dolj; cf. id. XIV 66, în Cioara-Teleorman; IZVORAȘUL, V 22, în Oltenia; PAȘCA, GL. în Rudari-Dolj). Există și diferențieri, chiar în aceeași regiune. *Cumnata* mai în vîrstă zice *călină* cumnatei mai tinere, iar cea mică îi zice celeilalte *leliță* (în comunele Goicea-Mare, Măceșu de Jos și Golenți-Dolj).

În unele părți termenul servește și ca adresare: *Călină își zic femeile între ele*. I. CR. II 163 (Boureni-Dolj):

Forma *cîlnă* probabil că este aceeași cu *călină*, prin sincopare în poziție atonă în frază sau prin metateză. *Cîlnă își zic două cumnate (bărbații fiind frați), și mai rar attele*. I. CR. II 163 (în Boureni-Dolj), deci în aceeași localitate unde e uzual *călina*. Tot așa se explică și varianta *cînlă*, cu același sens (C. V. II, nr. 2, p. 30, în fostul județ Vlașca).

Situația geografică a cuvîntului, care se află în preajma zonei de contact și influență bulgărească ne explică și originea lui < bg. *kalina* 1. numele arbustului *Viburnum opulus*; 2. sora mai mică a bărbatului. Numele poate fi în legătură cu „călină” ‘fructul sau floarea arborelui numit *călin* (*Viburnum opulus*), știut fiind că unele nume de botez la femei sînt nume de flori³. Despre acest fruct este vorba în versurile: *Rumenă ca călina, Nu neagră ca țiganca*. BÎRLEA, C. P. 52; cf. ȘEZ. III 90; TEODORESCU, P. P. 287; ȚIPLEA, P. P. 94.

ZNAICĂ

Atestat o singură dată: znaică ‘nevasta fratelui’, deci are sensul de ‘cumnată’.

E un calc (în Banat) după s. -cr. *snaha* ‘nurus, frateris uxor’. *Snaa* + *ică*, după forme ca: *taică, maică, braică, fraică, soruică* etc.⁴.

¹ Cf. *Spune-mi mamă adevărat, Cu ce apă m-ai scaldat, Cu apă de tătăiș, Să-mi petrec lumea cu griji*. ȚIPLEA, P. P. 39. *O struțuc de tătăiș, Mintuitu-te-ai de griji*. BÎRLEA, C. P. 136. *Eu încă m-oi face, M-oi fa tătăișă albă și m-oi duce prin cea iarbă*. T. PAPAHAĞI, M. 94.

² Cf. Z. C. Panțu, *op. cit.*, ediția a II-a, p. 305.

³ (Reg.) *Călină* = nume propriu de femeie (PAMFILE, J. II 135).

⁴ Cf. E. Petrovici, *op. cit.*, în DR. V 900.

F Ă Ş Î U

Termenul are sensul de 'cumnat'. *Făşii* (sg. *făşiu*) sînt doi inşi care au de muiere două surori. LIUBA-IANA, M., 25; cf. COSTIN, GR. BĂN.; MOLIN, R. D. 11; PETROVICI, CAR. 46; CADE (toate în Banat).

DA îl explică ca adjectiv substantivat din expresia *cumnat făşiu*, cu omiterea substantivului *cumnat*. Format din *faşă* prin suf. adj. *-iu*. Rudenia celor doi bărbați e încrucișată ca o fașă peste copilul înfășat. Explicația aceasta ni se pare artificială. Adevărata etimologie pare a fi cea dată de V. Bogrea¹. Cuvîntul există în limba sîrbo-croată: *faša* sau *paša* și *fašo*, cu același sens; deci avem a face cu un împrumut slav. Și: pășău.

Pășăi sînt 'bărbații a două surori' (FIRA, CHIȘ. 320). Ni l-a mai comunicat oral și acad. Emil Petrovici.

Cf. < s.-cr. *pašenog* 'cumnat'. Cf. DR V 730, *băginac*.

C U S C R U — C U S C R Ă , C U S C R I

Aceste cuvinte exprimă gradul de înrudire al socrilor și soacrelor între ei. Tatăl (la pl. părinții) unuia dintre soți, în raport cu părinții celuilalt soț; mama unuia dintre soți în raport cu părinții celuilalt².

*Luo-șă două muiare cuscră lui Teodor, Irina. Ce se prinde... și cuscră... (Pravila lui Lucaci)*³. *Nuntele ce să vor face dentru sînge amestecat, ce să zice den cuscrii... sau cumătrii... PRAV. MOLD. 120 b, ap. DA. Au făcut pace Brîncovanul-vodă și cuscră-său. LET. II 319. Să n-aib parte de frate-meu... și de socru-meu... de cuscră-meu... (a. 1773). GCR. II 98. M-au văzut cuscrii cum dormeam? CREANGĂ, P. 11. Încep a veni una cîte una... cumnatele, cuscrele, nănașele. MARIAN, NA. 135; cf. GL. M.; cf. Pochinzer.*

În ALR I/II h. 265 „Cuscră” și h. 266 „Cuscră” constatăm o uniformitate lexicală în întreg dialectul dacoromân; la fel în ar. și parțial în megl. Persistența cuvîntului încă din limba latină, ne arată puternica lui vitalitate. *Consöcër, -eri* 'le père du gendre ou de la bru'. *Consöcërüs, -üs* 'la mère du gendre ou de la bru'⁴. Lat. *cónsocrum* > *cuscră* (DHLR II 25, 34); lat. **cónsocra* > *cuscră* (DM); cf. *Revue des Études slaves*, II (1930),

¹ *Etimologii*, în DR III 731.

² Termen comun tuturor dialectelor românești: *cuscră*, *cuscră*; în a r. (PUȘCARIU, ET. WB.; MIHĂILEANU; DALAMETRA; PAPAĞAGI, B. 96, 295; PASCU, D. I 158; T. PAPAĞAGI, D. S. Pușcariu, G. Pascu și T. PAPAĞAGI, dau și forma: *cuscăr*, iar T. PAPAĞAGI, D.: *para-cuscră*, 'frère ou soeur d'un ou d'une parente par affinité; în i s t r. (MAIORESCU, ISTR. 103; cf. JAHRESBER. VI 260; POPOVICI, D. R. 162; PUȘCARIU, ET. WB.; CANTEMIR, T. 163), în m e g l. (PAPAĞAGI, M. R. 207; cf. GR. S. III 208; CAPIDAN, MG. III 90).

În istr. (parțial): *sfidok* (PUȘCARIU, ISTR. III 108, 109) < s.-cr. *svejdok* 'Zeuge'; 'testis, testimoni'. *Diver vezi: Dever*.

³ I. Rizescu, *op. cit.*

⁴ L. Quicherat, A. Davelay, E. Chatelain, *op. cit.*, s. v.

p. 187, nota 2)¹. Acad. Al. Graur pleacă de la forma *consócrum* și explică cu ajutorul derivatelor schimbarea primului *o* > *u*, precum și sincoparea celui de-al doilea *o*. Prin analogie sincopa s-a introdus la cuvîntul de bază, pentru a elimina confuzia (*con-* > *cu*, identic cu prepoziția *cu*). Cf. GRAUR, E. 82, 83.

Se găsește și în albaneză : *krushk*, -ë (DA ; cf. PUȘCARIU, L. R. I 264) apoi, parțial, în romanitatea apuseană (< *consócer* — **consóera* (REW 2166)).

Din românește, cuvîntul a trecut și în unele limbi vecine sau conlocuitoare : bg. (reg.) *kuskrŭ* — *kuskră*² ; magh. *kuszkra*, *kuszkura*, *kuszkora*, *kuszkruy* (BLÉDY, INFL. 61 ; cf. OMAGIU, I 623) ; în graiul ceangău din Moldova : *kruskă* 'soacră', *kruskul* 'socru' (WICHMANN, 85), *kruska* 'cuscră' (MÁRTON, P. 560) ; *kuszkra* 'cuscră' (SCL XIV, p. 382) ; în dialectul săsesc din Transilvania : *kuscrod* 'cuscră', *kuskôr* 'cuscru'³.

Sensurile de mai jos, aproape toate regionale, unele chiar improprii, sînt creații ocazionale, datorite atmosferei semantice a nunții. Unele din ele se îndepărtează mult de sensul de bază al termenului din cauza extinderii (uneori chiar a confuziei) rudeniei bogate provenite din încuscire. Aceasta atrage după sine și confuzia de terminologie, încît asistăm la ceea ce am putea numi o adevărată *contagiune semantică*, răspîndită în toate dialectele românești, cu privire atît la termenul de bază, cît și la derivate.

Frații, surorile miresei și mirelui încă zic părinților acestora „cuscrucuscră” și chiar între ei se numesc așa. DENSUSIANU, Ț. H. 236 ; cf. MARIAN, NU. 65. *Cuscree* = neamurile mirelui (CLOPOTIVA, II 411). *Ieși, mireasă, din cămară, Strîngeți cuscree de pe-afară.* BÎRLEA, B. I 185, ap. DA.

Chiar și oaspeții de la nuntă și invitații care vin, și, în general, toți nuntașii primesc această denumire⁴. *S-au dus în cuscree* = s-au dus la nuntă (DENSUSIANU, GL. Ț. H.). *Vin cuscree* = vin nuntașii (id. ib.). *Vin în cuscree* = vin la nuntă (ALR I/II h. 255, pct. 255⁵).

¹ Cf. Karl H. Dahlstedt, *Trois termes exprimant la parenté*, în „Orbis”, XII, 1963 1, p. 246.

² Cf. A. C. Hogaș, *op. cit.* ; J. Bărbulescu, *op. cit.*, în DR III 232.

³ Cf. G. Klaster-Ungureanu, *Relațiile economice-sociale dintre români și sași oglindite în vocabularul dialectului săsesc*, în „Revista de filologie romanică și germanică”, II (1958), nr. 2, p. 114.

⁴ În unele părți numai după îndeplinirea unor formalități („hora cuscree”) se adresează : *cuscru - cuscră!* ; cf. Em. Novacovici, *Din comoara Banatului II*, Oravița, 1926, p. 50 și urm. Tot ca termen de adresare, deci cu pierderea completă a conținutului semantic, în versul : *Ja ascultă, cuscree, incoa!* [zice Novac către un turc necunoscut]. BAL. OLT. 95. Aceeași situație în : *cuscree!* (adresare către unchi). Cf. ALR I/II, h. 166, pct. 345.

⁵ Acest sens e cunoscut (parțial) nu numai în dialectul dacoromân, ci și în cel aromân (WEIGAND, AR. II 312 ; cf. DALAMETRA ; OBED. T. 348) și istoromân. Cf. ALR I/II h. 255, pct. 85, 96, 103, 835, 05, 06, 08 și (note) 02. În legătură cu acest sens trebuie pus și acela de 'neam, rudă' al lui *cuscru, cuscră*, cunoscut (parțial) în dialectele sud-dunărene.

În a. r. : „*cuseru, cuscree* sînt rudele de la mine” (ALR. I/II h. 255, nota de la pct. 07) ; în i. s. t. r. : *cuscree* 'neamuri' (PUȘCARIU, ISTR. III 226) ; în ALR I/II h. 265, pct. 02 pentru noțiunea de *cuscru* (cu sens de bază) : *prijătel' u*, iar pentru *cuscră*, în h. 266 : *prijăteliję*. Cf. s.-cr. *prijatelj* 'Freund' (= rude, neamuri), și, cu același sens, fem. s.-cr. *prijateljica* 'Freundin', cf. Moriz Heyne, *Deutsches Wörterbuch I*, Leipzig, 1905, s. v. ; în m. e. g. l. : *cuseru, cuscră* = *zărutunii* 'rudă, rudenie, neam', cf. ALR I/II h. 265, 266, pct. 012 ; DR VII 125.

Tot *cuscri* sînt numiți (reg.) flăcăii și fetele care fac anumite servicii cu ocazia nunții. Sinonime: *terfari*, *chemători*, *vornicei*, *vătăfi*, *drusce*, *vătăjițe*, *vornicițe*. *Cînd fu joi de cătăsară, Pe Chiva o-ncredințară. Cînd fi ziua sîmbetii, Cuscarii Chivi și veni... Să-ntoarcem hinceile, Să dai apă cuscilor, C-așa-i data fetelor... Fiți voi, cuscri, bunitei și-napoi întorcăței*. FOLC. TRANS. I. 83. *Și noi v-om da Pe soruța noastră... Pîna viți plăti Cuscrul-talerul, Mirel-galbenul*. id. ib. 98; cf. BUZILĂ, N. 804, 823; FRÎNCU-CANDREA, M. 131; MARIAN, NU. 65. 66¹.

În directă legătură cu preparativele de nuntă s-a născut și sensul (reg.) *cuscru* 'pețitor' (la fată). *A fost aseară la noi un cuscru, dar nu mi-o plăcut de el*. VICIU, GL.

Sensurile: *cuscru* 'cumnat mai depărtat' și *cuscră* 'cumnată mai depărtată', date numai de LB se explică prin amestecul terminologiei înrudirii, ocazionate de ceremonialul nunții. Frații și surorile mirilor sînt cumnați între ei, iar părinții lor sînt cuscri. Sensurile de 'cumătru' și 'cumătră' (CABA, SĂL, 88; cf. ALR I/II h. 220 și 221, pct. 103, 361, 932) s-au născut prin transformarea rudeniei cuscriei în cumetrie² cf. *Cumătru*.

Termenul avînd o familie semantică atît de împrăștiată, e firesc să aibă compuse, dar mai ales derivate numeroase.

Cuserii-mari părinții mirelui (BUZILĂ, N. 804; cf. DENSUSIANU, Ț. H. 236)³.

Cuseri-miei părinții miresei (DENSUSIANU, Ț. H. 236).

Cuseră-bună (ALR I/II h. 266, pct. 80) este dat, probabil, în adresare, cu o nuanță afectivă.

Cuseriță s.f. *cuscră mică* (MARIAN, NU. 65).

Cuscior s. m. (GRAUR, E. 41, 83).

Cuserișor s. m. *cuscru mic* (tatăl miresei) (MARIAN, NU. 65).

Cuserișoară s. f. *cuscră mică* (id. ib.).

Cuseruleț s. m. *cuscru mic*. *Fă, cuseruleț, cum te-ndemnăi eu*. HEM 2039.

Cuseruliță s. f. *cuscră mică*. *De cumva ai zări la horă... pe surata Floarea or pe cusculița Adriana... spuni-le sănătate*. JIPESCU, O. 131.

Cuseran s. m. *cuscru* (ALR I/II h. 265, pct. 298, 302); (pl. col.) *cuscrani* (ALR I/II h. 265, note la pct. 295, 355).

Cuserie s. f. 1 (abstr.) înrudire prin alianță între cuscri; încuscrire⁴. *Rogu-vă dați-o lui, să-i fie muiare, să tocmim între noi cuscrie*. PALIA (1581),

¹ Cu același sens în istr. (PUȘCARIU, ISTR. II 217; cf. id. ib. III 227, 228; FĂT.—FR. XIII 104). Sinonime: *s f i d o c*, *d i v e r*. În ar. *cuscroane* 'însoțitoarele miresei în ziua nunții' (PASCU, D. I 158; DALAMETRA; T. PAPAĞAGI, D.). Megl. *cuscri'i* flăcăii de la nuntă' (PAPAĞAGI, M. R. 131).

² În istr. (parțial) *cumătru* e sens de bază pentru 'cuscru', iar *botra* pentru 'cuscră'. Cf. ALR I/II h. 265, 266, pct. 01. Ca o curiozitate amintim traducerea greșită în dr. a fr. „compère”, cu sensul de 'tovarăș, complice' (în acțiuni rele): *Nu e de mirare ca șartalanii să aibă soți, cuscri (comperi)*. GHICA, A. 696, ap. DA.

³ Dacă însă nănașul miresei, cu oastea acesteia se duce și aduc mirele, atunci părinții miresei sînt numiți „cuserii mari” (DENSUSIANU, Ț. H. 263).

⁴ Cf. Tudor R. Popescu, *op. cit.*, p. 25.

137. *Iară lui Hmil hatmanul... îi intrase în gând cuscria-cu Vasilie-vodă.* LET. I 295; cf. IORGA, D. B. I 43; ZANNE, P. IV 330¹; 2. (rar) petrecerea ce are loc cu ocazia încuscrii (PASCU, s. 182); 3. (concretizat la pl.) cuscrii. *Ceia ce-și curvăsc cu... cuscriile (= cuscrele MUNT.) acesta se cheamă sînge amestecat.* PRAV. 667, ap. DA; 4. cumnăție mai depărtată (LB); 5. (fig.) afinitate, înrudire. *Este cuscrie întră limbă românească și întră cea slove-nească.* P. MAIOR, IST. 247, ap. DA.

Cuserenie s. f. cuscrie (1). *Cu toată cuscrenia ce ei arată că ar avea cu dînsul, nu poate călca datoria postului său.* C. NEGRUZZI, I 281, ap. DA; cf. JIPESCU, O. 37; ALR I/II h. 265, notele la pct. 103, 305, 308, 355. *Cuscrenie groasă Într-o noastră casă, se zice cînd se îndrăgesc rudă cu rudă* (ZANNE, P. IV 329).

Cusereturi s. f. (pl. col. peiorativ) 1. rude protejate de către un funcționar mai înalt; 2. funcționari subalterni (VICIU, GL.).

Cuseri vb. IV refl. (învechit) a se înrudi sau lega prin cuscrie. *Cu mînia se încruscrește necazu.* CALENDARIU (1844) 59, ap. DA.

Cuserire s. f. înrudire prin alianță; (negativul): necuserire s. f. cf. DA.

Înuseri vb. IV refl. a se face cusceru (sau cuscră) cu cineva, a se înrudi prin cuscrenie; a fi sau a deveni rudă prin alianță cu cineva². *Să vă încuscriți către ei.* BIBLIA (1688) 131, ap. DA. *Celalalt fecior... să ia fata lui Cantemir... să se încuscreze.* LET. II 266. *Hai, ne-om încuscri și ne-om nemuri.* MARIAN, NU. 55. *Că ne-am dauzit Că s-o dîncuscrit.* FOLC. TRANS. I 92; cf. GL. M. Și: înusera vb. I (DA).

Înuserit, -ă adj. înrudit prin cuscrenie (cu cineva). *Boierii... cei mai mulți, erau încuscriți cu polonii și cu unгурii.* C. NEGRUZZI, ap. DDRF³. (Negativ): neînuserit, -ă (DA).

Înuserire s. f. înrudire prin cuscrenie. *L-ar fi putut scuti pe dînsul de onoarea unei încuscrii cu Timuș.* IORGA, L. II 579, ap. DA⁴.

Înuserit s. n. înrudite prin încuscrire. *Dacă-i vorba pe-ncuscrit* (DA).

TATĂ VITREG

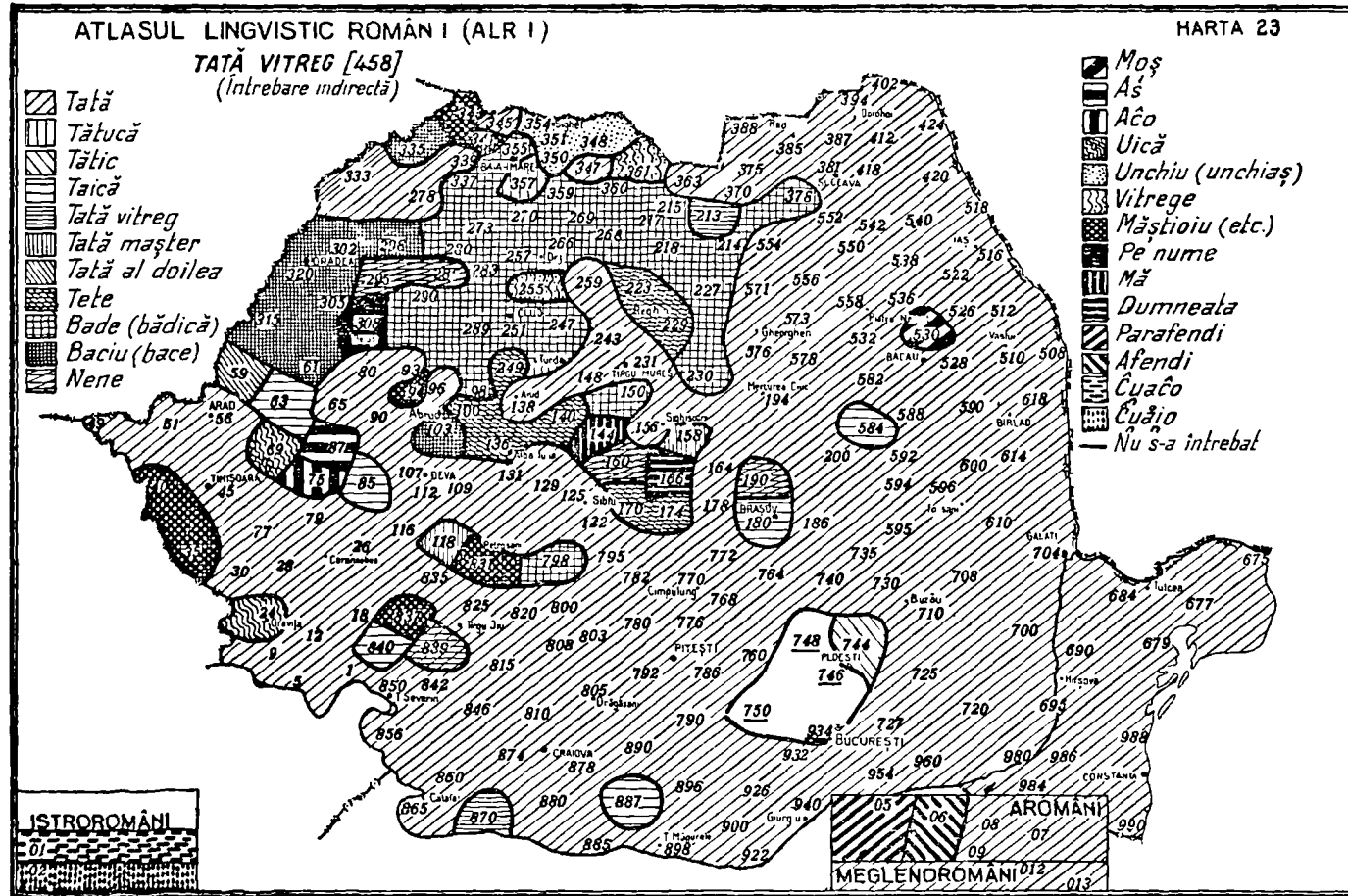
Este, cum știm, soțul cu care s-a recăsătorit o femeie văduvă sau divorțată, în raport cu fiii acesteia. *Tot omul trebuie să fie milos cătră săraci... cu cît mai virtos, dară, tatăl vitreg și muma maștehă cătră fiiastrii lor.* GCR. I 277.

¹ În a r.: *cuscrile* (DALAMETRA: cf. PAPAHAĞI, B. 257; id, M. R. 207; PASCU, D. I 158; T. PAPAHAĞI, D.); în m e g l.: *cuscrile* (PAPAHAĞI R. M. 39; cf. GR. S. III 208; CAPIDAN, MG. III 90); (cu alt sufix) *cuscrile* (CAPIDAN, MG. I) 192; id. ib. III 90). Col. în a r.: *cusrame* (MIHĂILEANU; cf. PASCU, D. I 158, T. PAPAHAĞI, D.); în m e g l.: *cuscri* (PAPAHAĞI, M. R. 150; CAPIDAN, MG. III 90; GR. S. III 208).

² În a r.: *ncuscredză* vb. I refl. (DALAMETRA; cf. PAPAHAĞI, M. R. 207; T. PAPAHAĞI, D.; PASCU, D. 4. 158); în m e g l.: *cuscrez* vb. I refl.; și: *ancuscrez* (CAPIDAN, MG. III 90; cf. PAPAHAĞI, M. R. 207; GR. S. III 180).

³ Ar. *ncuscrat* (DALAMETRA; cf. T. PAPAHAĞI D.).

⁴ Ar. *ncuscare* (MIHĂILEANU; cf. T. PAPAHAĞI, D.).

TATĂ VITREG

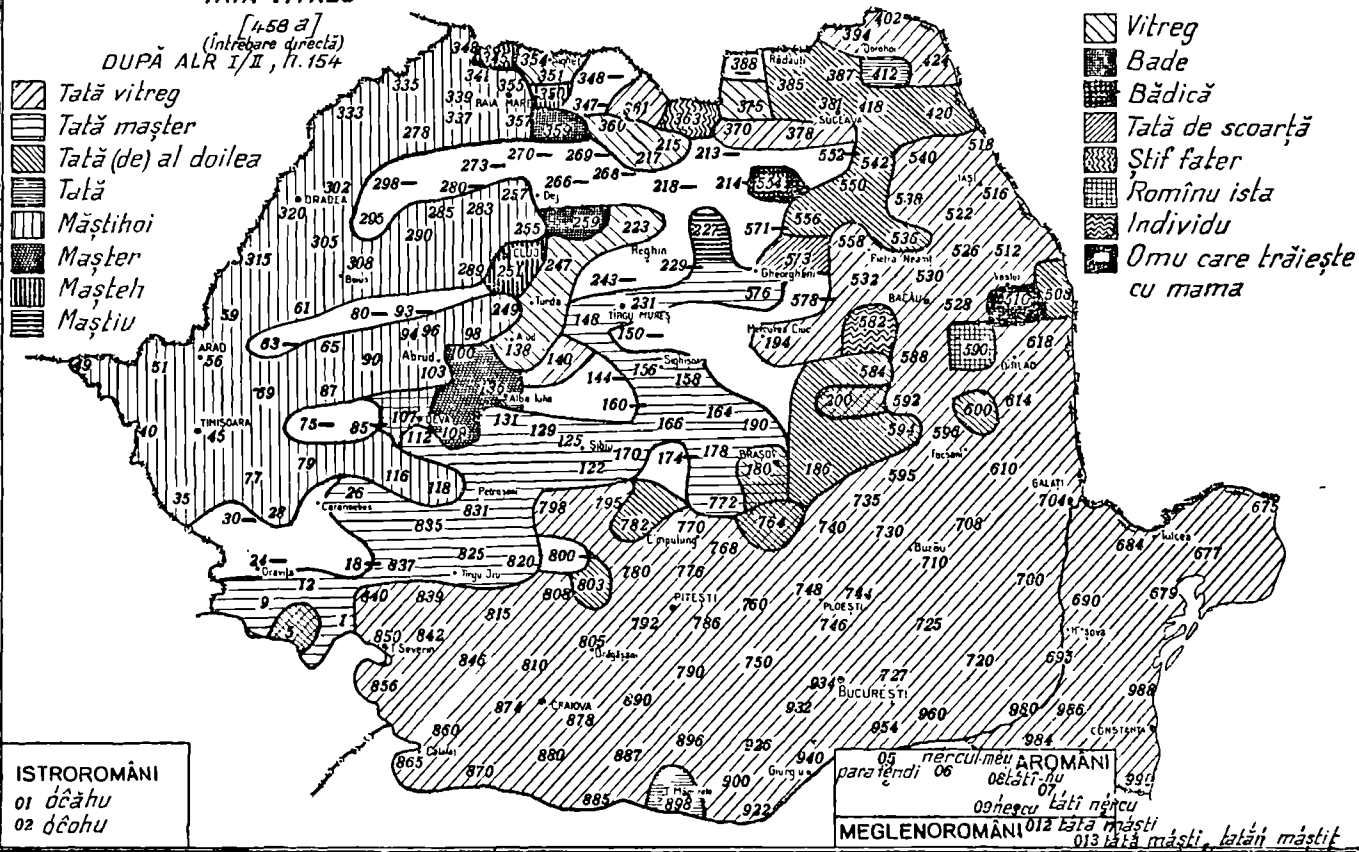
[1458 a]

(întrebare directă)

DUPĂ ALR I/II, p. 154

- Tată vitreg
- Tată mașter
- Tată (de) al doilea
- Tată
- Măștihoi
- Mașter
- Mașteh
- Maștiu

- Vitreg
- Bade
- Bădică
- Tată de scoarță
- Știf fater
- Românii ăsta
- Individu
- Omu care trăiește cu mama

În ALR I/II avem două hărți „Tată vitreg”: h. 153 cu întrebare indirectă și h. 154 cu întrebare directă¹.

După ALRM I/II h. 214 (întrebarea indirectă) termenul cel mai cunoscut și răspândit în dialectul dacoromân este *tată*. Ceilalți termeni sînt: *tătucă, taică, tată vitreg, tată mașter, tată-al-doilea, tete, vitreg, măștior*.

Termenii: *baci, bade, moș, uică, unchi*, (parțial) *tete*, (rar) *mă* și *dumneata* sînt dați în adresare mai ales de copiii care n-au crescut de mici împreună cu tatăl vitreg. Termenii: *aș* (pct. 87) și *ačo* (pct. 75) credem că sînt magh. *atya* ‘tată’ cu pronunțarea din Banat (*t' > č*)².

Terminologia pentru *tată-vitreg* este destul de bogată. Poate s-a recurs la atîția termeni și din sentimentul de contrarietate al copiilor care i-a silit să nu se exprime prea afectuos față de tatăl nenatural. (Tătucă apare numai în pct. 357, iar *tătic* în pct. 744.) Flora terminologiei este mai bogată în Transilvania, probabil datorită vieții de familie mai consolidată aici sau poate din cauza influenței maghiare. În Moldova, Muntenia și Oltenia se întrebuițează aproape exclusiv *tată*.

Harta 154, cu întrebarea directă, definește propriu-zis termenul nostru.

În expresia *tată vitreg*, cuvîntul *vitreg* este acela care dă semnificația nuanțată a compusului. Referit la *tată*, el apare cu sensul de adjectiv (cf. germ. *stief*), fiind răspîdit în întreaga Muntenia, Moldova de sud, Bucovina și, sporadic, și în alte regiuni (vezi harta alăturată).

Vitreg derivă din lat. *vitricus*, substantiv întrebuițat de Cicero, Ovidiu și Pliniu cu sensul ce-l are astăzi în limba română³. Apare, atît în texte, cît și în ALR, și ca substantiv⁴, nu numai în funcțiune atributivă. *S-au găsit Velicico, cu sfatul vitregului său Miron... și au purces să vie în Iași*. LET. III 66. *Îfia fiind blîndă și plecată la voințele vitregului și a maicei sale, se afla slobodă*. BELDIMAN, O. 3, ap. DA ms.; cf. DR III 802. *Gitriu* = tată vitreg (ȘEZ. XX 108, cu rostirea din Banat); *jitreg* (cu rostirea de pe la Năsăud, în BULL. LINGU. VI 138). Ca substantiv apare în ALR I/II h. 153, pct. 255 și 361, dar mai des în h. 154 (puncte izolate din Maramureș, Năsăud, Cluj, Turda și Bucovina), deoarece a fost obținut prin întrebare directă.

Sub forma *vitrig* a intrat în limba bulgară (în satul Novo-Selo; vezi ARHIVA, XXVII 101).

¹ Pentru a putea face mai bine comparația între răspunsuri la aceste două întrebări, am completat harta 153 și am întocmit harta 154.

² În a. r.: *tață*, (parțial) *afendi* și *para-fendi*; în m. e. g. l.: *tață*; în istr.: *čučo. čđđo!* Vezi: *Tată*.

³ Cf. Quicherat-Daveluy-Chatelain, *op. cit.*, s. v. Termenul latin, conservat în română, este puțin reprezentat în România, fiind înlocuit prin *patraster*; sard. *bidrigu, -a*; *birdiu, -a*; cal. *vitriché* ‘padrino’; *vitrica* ‘madrigna’; noures *bridiku*; galluric *bitricu*; sassaric *bidriggu*; în Lucania meridională *bitrika*; cf. alb. *vitkur* sau *vitk* REW 9400; cf. M. L. Wagner, *op. cit.*, p. 20; ROHLES, DIFF. 32; TAGLIAVINI, ORIG. 309, 333; ALESSIO, CONC. 48, Pentru răspîndirea termenului latin în România, cf. ROHLES, DIFF. harta nr. 15, *Der Begriff* ‘Stiefvater’.

⁴ *Vitreg(d)* arată și raportul dintre frații și surorile provenite din părinți diferiți. *Cîți sau dintr-un tață, și deosebite mame se nasc, sînt vitregi*. LEG. CAR. ap. CADE, cf. *Frate, Soră*.

În pct. 856 alături de *tată-vitreg* avem și *tată-fiastru*. S-a păstrat deci *filiaster* din latina tîrzie cu valoare de adjectiv, pierzîndu-și înțelesul primitiv și devenind sinonim cu *vitreg*. (Vezi : *Fiastru*.)

Perifraza : *tată-(de-) al-doilea* o găsim răspîndită sporadic în dialectul dacoromân și ne arată — prin numeral — că nu e vorba de tatăl natural, primul tată. Vezi *Mamă vitregă*.

Tata ist, sau aist de-al-doilea (din pct. 387, 508), cu adjectivul demonstrativ între substantiv și numeral ordinal.

Tata aista (din pct. 412), cu dispariția finalului *de-al-doilea* : adj. demonstrativ, arată, în opoziție cu „tată”, pe *tatal vitreg*.

Pentru *tată de scoarță* (din pct. 573) vezi : *mamă vitregă*.

Individ (pct. 582) e un cuvînt literar (cf. fr. individu), cu nuanță peiorativă, insultătoare, ceea ce ne lămurește și nota de la acest punct.

Omu (pct. 510, 538) ‘*știf fater*’ pct. 363 (< germ. Stiefvater), *romănu* (pct. 526, 590) sînt răspunsuri datorite faptului că cel întrebant nu cunoaște termenul, sau că avea motive să ironizeze.

Moș (pct. 667) termen reverențios, dat probabil în legătură și cu vîrsta¹.

MAMĂ VITREGĂ

Este numită astfel soția tatălului considerată în raport cu copiii dintr-o căsătorie anterioară. *Părinții vitregi și mumînile maștehă* (a. 1685). GCR. I 278.

Reiese din acest citat, ca și din altele, că *maștehă* era legat de *mamă*, iar *vitreg* se aplică mai mult *tatălui*, ceea ce ne confirmă și hărțile ALR. *Această fată bună era horopsită și de sora cea de scoarță și de mama cea vitregă*. CREANGĂ, P. 283. *A fost un om și-o avut o fată și un copil. Ș-o murit mumă-sa. Ș-o luat altă muiere. O luat mumă vitrică la cei doi copii*. PETROVICI, FOLK. ALM. 82. *Mama vitregă e aceea care e adăurată*. BULL. LINGU. V 148².

Găsim însă și forma substantivată. *Vitrigul și vitriga către fiastru și fiastră se socotesc spița întîiu*. PRAVILA (1814), ap. TDRG. *Vitrega întrebă pe copii cum au nimerit de s-au întors*. ISPIRESCU, L. 334. *Muierea aceasta, precum sînt mai toate vitrigile, uria pe feciorul bărbatului său*. MARIAN, O. I 182, ap. DA ms. (Cu rostire regională) *Jitrigă ‘mamă vitregă’* (BULL. LINGU. VI 195).

¹ În dialectele românești sud-dunărene : în a. r. : *tată* (pct. 8) ; *para-fendi* (05) ; (masc. < fem. *năiarcă*, *nearcă*) *nercu* (06, 09 ; cf. și ALR I/II h. 133, pct. 010 ; MIHĂILEANU, DALAMETRA, CAPIDAN, AR. 339 ; T. PAPAHAĞI, D.) ; *tata nercu* (07 ; cf. DALAMETRA ; T. PAPAHAĞI, D. VEZI : *Mamă vitregă* ; în m e g l. : *tată maști* sau *tată maștic* (012, 013) ; *tată flat* (GR. S, III 394) ; în i s t r. : *oçohu*, *oçahu* (01, 02 ; cf. POPOVICI, D. R. 157) < s.-cr. *oçuh* ‘idem’.

² Î n a r. (termen de circulație generală) : *nearcă* < lat. *noverca* ‘mătreă : id. est matrinia ; patris uxor secunda’ (CGL, ad. ROSETTI, L. R. I₃, 182 ; cf. MIHĂILEANU, L. 217 ; CDDE ; REW 5970 ; PAPAHAĞI, B. 191, 650 ; MIHĂILEANU ; CAPIDAN, AR. 149, 274, 339 ; T. PAPAHAĞI, D. ; CANDREA, L. A. 81) ; la DALAMETRA : *mamă nearcă*. Forma *nearcă* cu *ñ* din alb. *njerkë*. În m e g l. : *flată mumă* (GR. S. III 394 ; id. i b. VI 170). Vezi : *Maștehă*.

Tot substantivat apare și în ALR I/II h. 157 pct. 24 (în Banat). În restul punctelor, unde mai e întrebuințat, determinantul apare numai ca adjectiv : *mamă vitregă*. La fel și în ALR II/I h. 133 ¹.

Sub forma *vitrigă* a intrat (reg.) și în limba bulgară (ARHIVA, XVI 368 : XXVIII 101).

În ALR avem trei hărți cu tilul *mamă vitregă* ². În ALR I/II h. 156 „Mamă vitregă” (‘belle-mère’) cu întrebare indirectă, și h. 157 „Mamă vitregă” („marâtre”) cu întrebare directă. În ALR II/I h. 133 „Mamă vitregă („marâtre”) cu întrebarea : „Cînd un bărbat, căruia i-a murit nevasta, se însoară a doua oară, ce fel de mamă e nevasta a doua pentru copiii care îi are de la întâia ?”.

Terminologia obținută prin h. 156 este mai bogată. S-a răspuns cu *mamă* (sau *numă*) în „Țara veche”, Bucovina, sudul Transilvaniei și o parte din Banat. Tot în aceste regiuni avem compuse, derivate și prescurtări de la *mamă* :

Mamă mașteră (pct. 118), *mamă bună* (pct. 592), *mamă vitregă* (pct. 700), *mamă bătrînă* (pct. 255), *mămica* (pct. 780, 815), *maică* în cîteva puncte răslețe din Transilvania și Banat, *măștîhoai* în pct. 93, 295. Vezi și *Mamă*.

Următorii termeni, dați toți ca adresare : *lele* (*leliță*, *lelică*), *leică*, *nană*, *neni*, *dodă*, *babă*, *bobă*, *mătușă*, se găsesc aproape numai în Transilvania. Numai *lele* și *mătușă* depășesc în cîteva puncte hotarul acestei provincii. Această bogăție de terminologie în Transilvania denotă aici o viață de familie mai complexă și mai variată decît în restul țării.

În harta 157 ALR I/II „Mamă vitregă” („marâtre”) cuvîntul nu mai are sinonimele și bogăția de sinonime din harta 156.

Cu *mamă de-a doua* (numeralul variind între : *a doua*, *al doilea*, *a doilea* etc.) s-a răspuns numai într-o parte a Moldovei.

Pornind de la faptul că pentru copiii rămași orfani de mamă, noua mamă nu mai e cea bună, cea dintîi, ci — prin opoziție — cea de-a doua, s-a spus la un moment dat : „a doua mamă” sau „mamă a doua”. Această expresie a putut să se fixeze cu atît mai mult, cu cît ea se putea întrebuința și cînd era vorba de *tată* (tată de-al doilea) și avem un „pendant” în „soră de-a doua”, „frate de-al doilea”.

În punctele (foarte apropiate) 556 și 573 s-a răspuns cu *mamă de scoarță*. Îmi este cunoscută această numire și din regiunea Năsăudului. De sigur că are la bază un element afectiv, aluzia ironică la adresa vitregei.

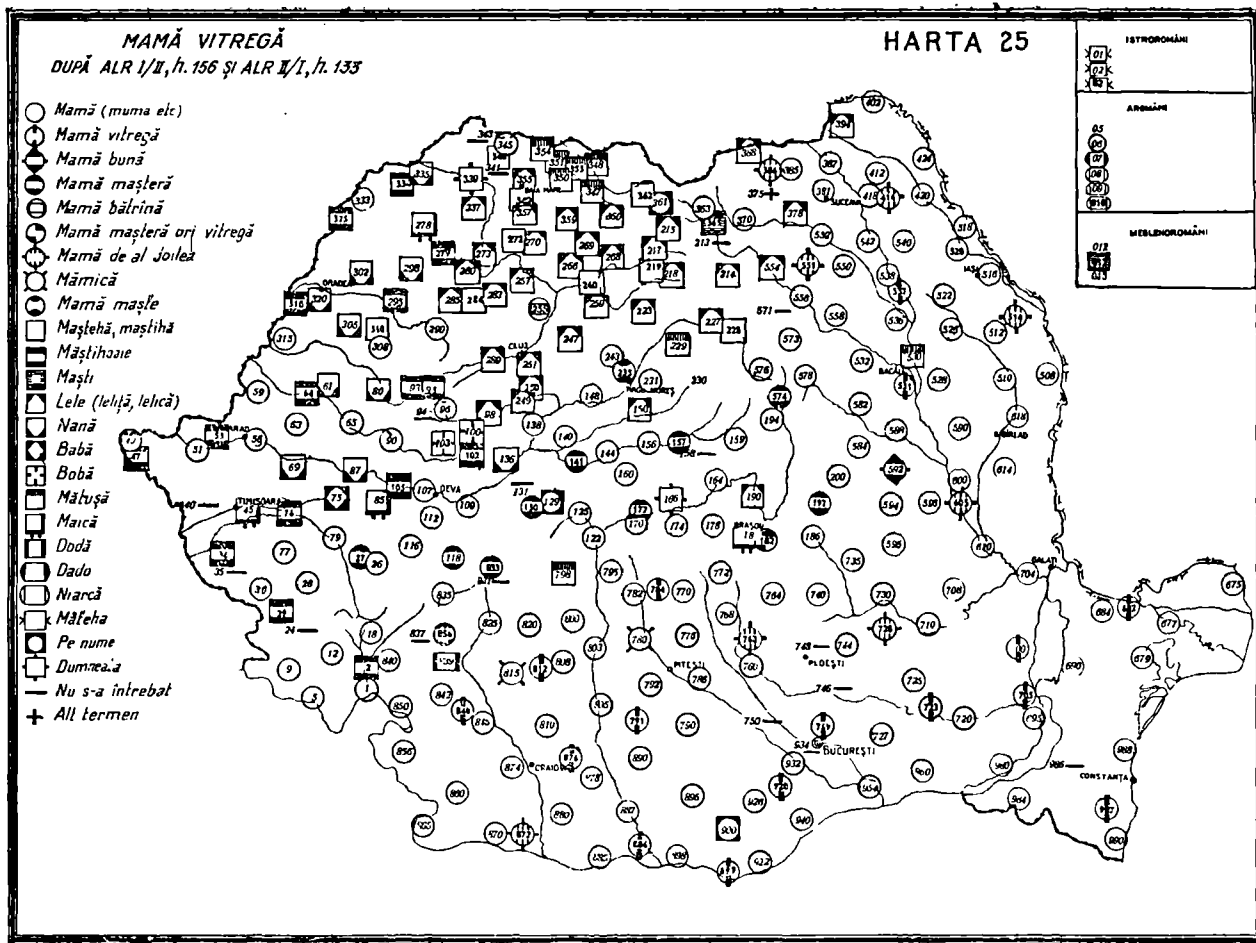
Prin Moldova avem și *mamă de plop* (care nu ține de cald, după cum nici lemnul de plop nu dă căldură multă). Com. prof. T. NAUM.

În pct. 856 alături de *mamă vitregă* apare și *mamă fiastră*. Termenul *fiastră* reprezintă pe latinul *filiastro* cu sensul de ‘fată vitregă’. E un răspuns

¹ Cf. și sinonimul (barbarism) fără vitalitate : *maratră* (< fr. *marâtre*). *Părea c-așteaptă în natura cea maratră*. EMINESCU, ap. Al. Rosetti, *Studii lingvistice*, București, 1955, p. 50.

² Terminologia din texte pentru dialectele sud-dunărene e cuprinsă și în aceste hărți, care o mai completează și terminologia cu atestări de mai mică circulație. În a r. : *mamă* (06); *dado* (07), cf. *dodă*; *paramană* (05); în m c g l. : *mamu maști* (012), *maică mășteică* (013).

ATLASUL LINGVISTIC ROMÂN

izolat, o extindere a lui „fiastră”, la acest raport de rudenie. (Vezi : *Fiastru.*)

Termenii : *tață* (pct. 777), *femeia ceia* (pct. 526), *femeia asta* (pct. 590), par a avea o nuanță ironică.

Restul teritoriului se împarte între *vitregă* și *maștehă*, cu derivatele, respectiv *mamă vitregă* și *mamă maștehă*.

Aceeași repartizare geografică o constatăm și în ALR II/I h. 133 „Mamă vitregă”. Examinarea hărților amintite mai sus pe de o parte ne lămurește de ce autorii ALR au găsit cu cale se grupeze materialul de limbă în trei hărți deosebite, iar pe de altă parte ne îngăduie să facem o constatare destul de interesantă. Și anume de ce terminologia hărții 156 este mult mai bogată decât aceea a hărților 157 și 133?

Ținându-se seamă de răspunsurile deosebite care s-au primit la cele trei chestiuni, se poate vedea că, dacă limba (la langue) este o instituție socială, un instrument de comunicare a gândurilor și sentimentelor indivizilor vorbitori, vorbirea (la parole)¹, care reprezintă modul de exprimare a individului în societate, e în funcție de persoana căreia el i se adresează; sau, în cazul nostru, de prezența sau absența persoanei respective. Cu alte cuvinte, individul nu poate întrebuița termenii la libera lui alegere, ci exprimarea lui e condiționată — adesea — de un factor exterior, de persoana căreia i se adresează, deoarece între faptele psihologice și cele de limbă există o strânsă legătură.

MEȘTEHĂ (MAȘTIHĂ)

Este sinonim cu (*mamă*) *vitregă* și are adesea o nuanță peiorativă. Iată câteva citate începînd cu secolul al XVIII-lea :

*Feciorul și fata le sînt... fecior vitregului și maștehă (Pravila lui Lucaci)*². *Feciorul de se va împreuna cu maștehă-sa, face sînge amestecat.* PRAV. 847, ap. DA ms. *Murînd tatăl lor... rămaseră [copiii] cu maștihă.* DOSOFTEIU, ap. TDRG. *Intrînd în vrajbă cu maștihă-sa Martina, zic unii să-l fie otrăvit.* CANTEMIR, ap. CADE. *Acum înțeleg că toate le-a pus la cale maștiha mea, pentru cuconul ei, ca să mă lipsească de dreptul de întîi-născut.* SADOVEANU, D.P. 65, ap. DA ms. *Da cum nu mi-oi cînta, Că mi-o murit măicuța, Și mi s-a-nsurat tata. Rea maștehă mi-o luat, Poate n-are soață-n sat.* SCURTU, UG. 189. *Maștihă* ‘mamă a doua’ (H. XII 289 (în Suceava), ‘mamă vitregă’ (BIRLEA, C. P. 141, 167; cf. T. PAPAĞAGI, M. 111; IZVORAȘUL, XVI 359 (în Maramureș); GL. M.; AL. GEORGE, 53; ALR I/II h. 217).

Termenul e întrebuițat și în funcție atributivă (ALR II/I h. 153).

Credem că prezintă interes și menționarea variantelor regionale foarte numeroase ale acestui cuvînt :

Maștie. *Această maștie ținea foarte rău pe băieții rămași de mamă.* SBIERA, P. 169; cf. ȘEZ. XIX 43 (în Bucovina); COSTIN, GR. BĂN.

¹ F. de Saussure, *Cours de linguistique générale*, Paris, 1931, p. 30.

² Ch. I. Rizesu, *op. cit.*, p. 443.

Maștimă (poate prin construcția cu pronumele posesiv. *maști-mea*, *ca mama mea*) SD (în Botoșani).

Maștină (prin disimilare < *maștimă*). *Dar mama lui, care era maștină, nu voia cu nici un chip să dea moșneagul un vițel băiatului.* ȘEZ. VII 17 (Botoșani); cf. I. CR. VII 155 (Vaslui); ARVINTE, GL. 46.

Mascină, maștină (cu *t* palatalizat). MARIAN, ap. DA ms.

Mașteră (probabil prin contaminare, COTEANU, D. 52; sau cu intervenția accidentală a lui *r*, pentru evitarea hiatului, pornit din graiul copiilor care nu pot rosti pe *r*). *Că-i de vină maică-ta, Maică-ta, maștera ta, Eu am zis că te-oi lua, Ea mi-o spus că nu te-o da.* JARNÍK-BÎRSEANU D. 257; cf. ALR I/II h. 157, pct. 26, 122. Folosit mai ales ca atributiv pe lângă *mamă* în întreg sudul Transilvaniei (ALR II/I h. 133).

Maștegă (pentru evitarea hiatului $h > g$; cf. *măduhă, mădugă*. CADE, sau prin contaminarea *maștehă + vitregă*). *Iatacul maștegei sale.* COȘBUC, AE. 195, ap. DA ms. ¹.

Maștică (poate o contaminare cu *vitregă*) DDRF.

Maște, cu var. *maști* (prin contragere vocalică; cf. *Fie-mea*). ALR II/I h. 133, pct. 013, 365, iar în pct. 235 atributiv pe lângă *mamă*.

Avînd atestări vechi în texte și o circulație atît de mare în graiuri, e firesc ca să-și fi format și numeroase derivate, unele care înlocuiesc (reg.) chiar cuvîntul de bază.

Măștihoai s. f. (cu suf. augm. depreciativ) IZVORAȘUL, XV 335; cf. MAT. DIALECT. I 261; TEAHA, GR. 241; LEXIC REG. 71; ALRM I/II h. 217, pct. 93, 295; ALR II/I h. 133, cu arie de răspîndire în vestul țării.

Măștioai s. f. (var. lui *măștihoai*, în Banat: *măscioaie, măștioane, mascione, moștioane*). *Omul se însură de-a doua oară și aduse o mascioane îndrăcită în casă. Mascionea, ca mai toate mascionele... nu tăcea nici un pic din gură.* MARIAN, O. I 14, ap. DA ms.; cf. H. XVIII 146; CADE; C. V. III, nr. 5, p. 21; ALR II/I h. 153 (toate în Banat).

Măștîhucă s. f. (hip.) *Tuturor le-ai fost mămucă, Numai mie măștîhucă.* BÎRLEA, C.P. I 67.

Mășceauă s. f. *Nu mi-e astă țară mamă, Ci mășceauă prea amară.* COSTIN, GR. BĂN. (Cu schimb de sufix depr.; cf. *codău, drăngău*).

Mașteh s. m. ² (cu var. *maștih, mașter* CADE; cf. ALR I/II h. 153; masc., întrebunțat și ca adj., (< fem. *maștihă*) = tată vitreg) *Constantin nu apucă să facă ceva ca să se cunoască, că-l otrăvi maștehu-său, Martinu.* MOXA, ap. DA ms. *Ce îndreptare se poate aștepta de la un vitreg și mașteh ca acesta.* ȚICHINDEAL, ap. CADE; cf. hărțile „Tată vitreg”, în puncte răzlețe ale Transilvaniei.

¹ Forma *maștighie* ‘mamă vitregă’ la C. Caragiali, pare a fi o creație personală a scriitorului. Cf. Al. Niculescu, *Primii noștri dramaturgi*, București, 1960, p. 171.

² În cazuri mai rare, ca și *vitreg*, termenul se aplică și copiilor (frați și surori) care sînt născuți din același tată și mame deosebite, sau invers.

Măștihoi s. m. (cu var. *maștihoi*; în Banat *măștiioi-maștiioi*) Cu suf. moțional *-oi*, poate și cu nuanță augmentativ-peiorativă¹. În ALR, cu răspîndire în Banat și Transilvania (mai ales în părțile vestice) unde se întrebuițează numai acest derivat. Cf. MOLIN, GR. BĂN. 194; CADE; CANDREA, T. O. 82; SCURTU, UG. 297; LEXIC REG. 71; TEAHA, GR. 241².

Mașter s. m. (derivat moțional < *mașteră*) = tată vitreg (întrebuițat și atributiv). Cf. și bg. *mašex* 'tată vitreg' (MIHĂILĂ, î. 231)³. În ALR I/II, cu răspîndire în Transilvania sudică.

Mășteroi s. m. (*Tată*) *mășteroi*. ALR I/II h. 154, pct. 831. (Sufixul cu nuanță peiorativă.)

Din cercetarea ALRM I/II hărțile 223 „Frate vitreg”, 217 „Mamă vitregă” și 214 „Tată vitreg”, dar mai ales din ALR II/I h. 133 „Mamă vitregă”, se pot desprinde unele observații. Cuvintele *mașteh* și *maștehă* (cu variantele și derivatele lor regionale) sînt răspîndite numai în Transilvania, Banat și (rar) Bucovina. Numai două răspunsuri avem atestate peste frontiera acestor provincii: „mașteră sau vitrega” în pct. 836 și *măștiioi* în pct. 837. Aceste forme credem că au fost aduse aici din Transilvania de către „ungurenii” descălecați și stabiliți în aceste depresiuni subcarpatice.

În restul teritoriului dacoromân e răspîndit sinonimul *vitreg*.

Repartizarea geografică a termenului ne-ar îndreptăți să ne gîndim pentru etimologia cuvîntului la magh. *mostoha*, *mustoha*, *mustuha* (KNEZSA, 344). De fapt atît la noi cît și la maghiari, *maștehă* provine de la slavii (dacici) care au trăit odinioară în nord-vestul țării noastre, deci dintr-un grai sud-slav răsăritean, care a servit ca intermediar între dacoromână și maghiară, mai precis bg. *masteča*⁴.

Origine slavă au și termenii din dialectele sud-dunărene⁵.

Din compararea hărților amintite cu cele compuse sau completate de noi reiese în chip clar delimitarea dintre aria lui *mașteh*, -ă și *vitreg*, -ă. Cînd subiectul anchetat a răspuns la întrebarea cum i se zice unui „tată vitreg” cînd acesta nu e de față, *vitreg*, -ă și *mașteh*, -ă sînt oarecum provocate, dar apar în mod firesc, acolo unde se întrebuițează.

Vitreg, -ă (tată — mamă — frate) e răspîndit în Oltenia, Muntenia, Moldova, Bucovina, Maramureș și, sporadic, prin centrul Transilvaniei.

¹ Cf. Iorgu Jordan, *Note de lexicologie română*, Iași, 1949, p. 9—10.

² *Măștihoi* 'tutor', atestat numai la CABA, SĂL. 90, se explică prin faptul că *tatăl mașter* este un fel de „tutor” pentru copii vitregi.

³ Metaforic *mașter* 'stup fără matcă' (ALR I (serie nouă) h. 268, pct. 27).

⁴ Cf. Acad. E. Petrovici, *Correspondențele românești ale grupurilor bulgare* *Șt, žd*, în L. L. II 291; id. *Toponimice de origine slavo-bulgară pe teritoriul R.P.R.*, în c. L. (Cluj), II 32; id. *Raportul dintre izoglosele dialectale slave și izoglosele elementelor slave ale limbii române*, în ROMANOSLAVICA, VII (1963), p. 12; cf. MIHĂILĂ, î. 125, 129, 231.

⁵ În m e g l.: *maști* < sl. *mašteha* (CAPIDAN, MG. II 185; III 185); în i s t r.: *măfehe* (PUȘCARIU, ISTR. III 290, 314); *maciche*, *mafehe* (CANTEMIR, T. 170); *măcheha* (POPOVICI, R. D. 123; cf. JAHRESBER. VI 281) < s.-cr. *mačeha* 'Stiefmutter'; toți acești termeni apar și în hărțile ALR. Cf. și Ilie Bărbulescu, *Originea celor mai vechi cuvinte și instituții slave ale românilor*, în ARHIVA, XXIX 1922, p. 11.

Deci odinioară cuvîntul a fost rîspîndit pe întreg teritoriul dacoromân. Considerăm deci pe *vitreg*, -ă ca avînd arie majoră, față de *mașteh*, -ă, cu arie minoră. Deci *mașteh* față de *vitreg* este o inovație ulterioară.

Cele afirmate aici sînt valabile și pentru harta nr. 157 „Mamă vitregă” din ALR I/II.

Se pare că termenul *maștih*, -ă (mai ales sub forma feminină) cîștigă tot mai mult teren în detrimentul lui *vitreg*, -ă, probabil și sub influența naționalităților conlocuitoare (maghiarii și ucrainenii) și a populațiilor înconjurătoare (ucraineni, ruși, bulgari, sîrbi). În adevăr, în ALR I/II h. 157 „Mamă maștehă” termenul *maștih* (-ă) a înlocuit pe „vitreg”, la fel și în h. 154 „Tată vitreg”. Chiar un scriitor ca Sadoveanu, exponent în mare măsură al graiului moldovenesc, întrebunțează, în această hartă, cuvîntul *maștehă*, nu *vitregă*, sau *mamă de-a doua*, uzuale în general în Moldova.

Același progres al lui *maștehă* față de *vitregă* se constată și din ALR II/I h. 133 „Mamă vitregă”. În întreaga Transilvanie, în Banat și în Bucovina avem *maștehă* și derivatele sale. Aria ține linia Carpaților și trece munții numai în cîte un punct din fostele județe Gorj și Mehedinți, unde termenul a fost adus de „ungureni” păstori din Transilvania¹.

Răspunsul *mamă vintrici*, cu *n* epentetic (ALR I/II h. 157 pct. 516, Iași), ar fi poate o dovadă că termenul începe să nu mai fie destul de bine cunoscut, sau poate reprezintă o analogie cu *vintric*, singura forma atestată numai în acest punct pentru *vitregă* (ALRM I/I h. 61).

FI A S T R U — F I A S T R Ă

Termenii păstrați cu sensul lor inițial din limba latină: *filiaster*, -trum ‘fiu vitreg’; *filiastra*, -am ‘fiică (fată) vitregă’, și cunoscuți întregii romanități apusene (REW 3297; cf. CADE, DELBRÜCK, 471)².

Iată, spre ilustrare a circulației cuvîntului în limba română, cîteva exemple: *Vitrigul și vitriga către fiastru și fiastră se socotesc spița întîia*. COD. CALIMACHI, ap. TDRG. *Ducă Vodă... s-au însurat și au luat pre o fată a Doamnei Dabijoaie, hiastră Dabijii-Vodă*. MAG. IST. III 8, ap. DA. *Avînd [Dabija] un hiastru al său... făcut de doamna Dabijoaia cu Buhuș*. NECULCE, ap. TDRG. *Și aceasta mărturie am scris-o eu, popa Vasile, hiastru Sandului Ciomîrtan (a. 1810)*. URICARIUL, XXII 117, ap. DA. *Atuncea, dintr-o dată jupîn Agapie Ciornohut a cunoscut în vad pe fiastrul său, cu zece ori doisprezece slujitori*. SADOVEANU, F. J. 706, ap. DL. *Fiastru = vitreg* (cf. G. N. Niculescu-Varone, *Monografia satului Șăulești*, București, 1945, p. 108).

¹ Cf. D. Prodan, *op. cit.*

² Apare mai întîi într-un document slavo-român din anul 1471, apoi în *Pravila lui Lucaci*. Cf. P. P. Panaitescu, *Documentele...*, p. 275; I. Rizescu, *op. cit.*, p. 442-443.

(Figurat) *Nu-ți mai scurge ochii tineri, dulcii cerului fiaștri*. M. EMINESCU, în poezia „Călin”. Și *fiostru, hiostru* (în Bihor). ȘEZ. VIII 180; (învechit) *hiastru, -tră*¹.

În on.: **Fiastru**. CDO.

În funcțiune atributivă: *Tocmai ca înșiși pre feciorii lor, așa să se nevoiască cu toată puterea și nevoiea a creaste pre feciorii fiaștri* (ms. a. 1685). ap. GCR. I 278.

Tot atributiv, cu sensul de ‘vitreg, -ă’, apare și pe lângă alți termeni de înrudire, deci și-a pierdut din sfera sa semantică inițială, ajungând să denumească pe orice ‘vitreg’ din familie. În ALR I/II h. 154, pct. 856: *tată vitreg — tată fiastru*; h. 157, pct. 856: *mamă vitregă — mamă fiastră*; h. 161, pct. 1: *frate fiastru*, iar în nota de la pct. 856: *frate fiastru și soră fiastră*.

În baza atestărilor de mai sus, acești termeni nu mai pot fi socotiți savanți (BUL. FIL. VI 9—10). Faptul că în ALR apar izolați și numai în funcție atributivă denotă că nu mai au puterea de circulație pe care — după cum arată textele — se pare că au avut-o în trecut. Le-a luat locul *vitreg, -ă* fiindcă acesta era mai expresiv și mai reprezentativ, *fiastru* amintind în mod nepotrivit, și de *fiu*.

VĂDUV

Este știut că este bărbatul (soțul) rămas fără soție (prin moarte sau divorț), care nu s-a mai căsătorit. Este întrebuințat des și ca adjectiv. Tot ca adjectiv și (rar) substantiv era întrebuințat și în limba latină: *viduus*, fiind păstrat în toate limbile romanice (cf. REW 9321).

De va fi alt preot și-i va muri preuteasa și va rămînea văduu. ÎNDREPTAREA 57, ap. TDRG. *A doua nuntă... se încheie de comun între un văduv și o fată mare*. MARIAN, NU. 776. *Sînt fetele unui frate al ei... de mai mulți ani acum văduv*. SLAVICI, ap. CADE².

Termenul, cu diverse variante regionale și derivate, e răspîdit în întreg dialectul dacoromân și aromân (ALR I/II h. 279³), făcînd parte din fondul principal lexical al limbii române (GRAUR, î. F. PR. 55, 68,73). În aceeași hartă apar (reg.), cîteva sinonime: *b ă b a r*, pct. 800; *b u r l a c*, în cîteva puncte din Moldova și Dobrogea; *văduv* și *r ă m a s*, pct. 357; *văduv* și *r ă m ă ș o i*, pct. 361. *Rămas: Dacă vrei să ai năcaz*,

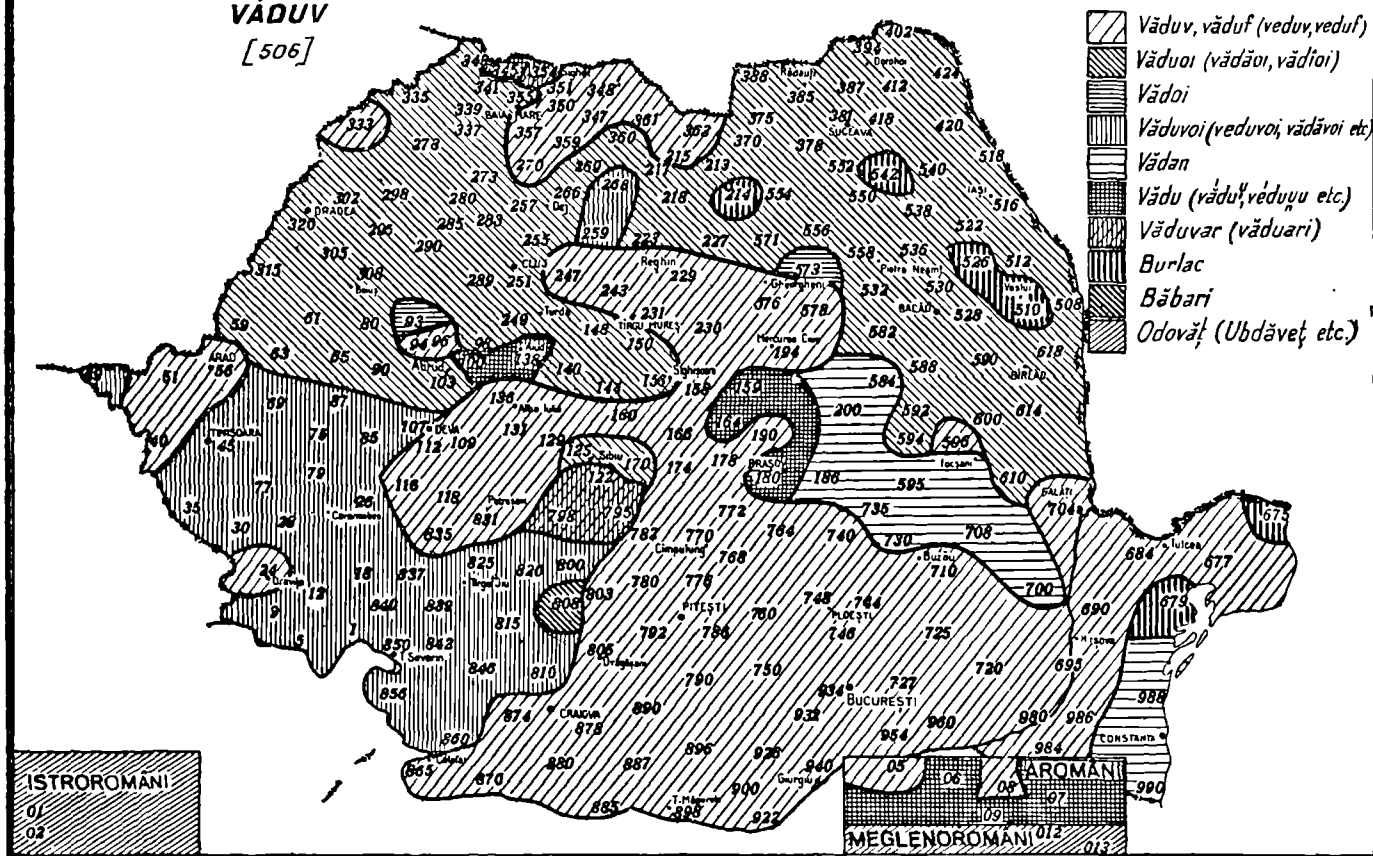
¹ În a r.: *hi'eastru, hi'eastră* (PAPAĞAĞI, B. 613; cf. MIHĂILEANU; DALAMETRA; CDDE; PASCU, D. I 100; CAPIDAN, AR. 299; T. PAPAĞAĞI, D.); în i s t r.: *păstărc* ‘fiu vitreg’; *păstărc* ‘fiică vitregă’ (POPOVICI, D. R. 115; cf. PUȘCARIU, ISTR. III 290, 319; CANTEMIR, T. 174). Cf. s.-cr. *pastorče* ‘Stiefkind’.

² (Fig. cu sensul ‘lipsit de ceva, liber, gol’) *În curînd scaunul Moldovei e văduv*. DELAVRANCEA, A. 54 ap. DL. *Firul rupt se bagă prin cocletul văduv*. PANFILE, IND. 280, ap. TDRG. În ghicitori: *tărăzmic(ă) = văduv(ă)* (ALRT II 47, pct. 76).

³ În a r.: *veduu* (PAPAĞAĞI, B. 740; cf. DALAMETRA; MIHĂILEANU, PASCU, D. I. 183; GR. S. IV 60; T. PAPAĞAĞI, D.); în m e g l.: *ubdăveș, ubduveș, udoviș* derivate din fem. *ubduvișă* ‘văduvă’ (CAPIDAN, MG. I 127; id. III 311; cf. ALR I/II h. 279). Cf. bg. *vdovica*. În acest dialect (unica atestare) avem și *bik'ar* ‘văduv, holtei’ GR. S. III 189). Cf. bg. tc. *bekiarъ*. În i s t r.: *odovăș, udovăș* (PUȘCARIU, ISTR. III 318; cf. JAHRESBER. VI 374; CANTEMIR, T. 184; ALR I/II h. 279). Cf. s.-cr. *udovac* ‘idem’.

VĂDUV

[506]

Du-te după un rămas ; Dacă vrei să ai nevoi, Du-te după-un văduvoi. P. P. ; cf. LEXIC REG. 13.

Fiind extins pe un teritoriu așa de mare, termenul și-a format derivate cu circulație vie în graiurile populare, dar avînd, aproape toate, sensul termenului de bază.

Vădan s. m. și adj. (< vechiul *vădu* + suf. -an). *Tată-său rămas vădan, Trăit-a numai un an.* RETEGANUL, ap. CADE ; cf. ALRM I/II h. 388, cu o mică arie în jurul fostului județ Buzău și apoi în diverse puncte răzlețe. Cf. n. pr. *Avădănuț* (probabil < *vădănuț*) în *St. și cerc. științ. XIII* (1962), Iași, p. 212.

Văduoi s. m. și adj. (derivat de la fem. cu suf. moșional -oi ; var. reg. *văddăoi, vādăoi*) *Veduhony* 'viduus'ANON. CAR. *M-am măritat tînără, numa de 17 ani, l-am luat văduoi.* GRAIUL, 392 (Slobozia-Tecuci). [Era] *măritată de curînd după un vādăoi bătrîn.* CREANGĂ, A. 96 ; cf. ȘEZ. V 170 (Suceava) ; ALRM I/II h. 388, răspîndit în Moldova și o bună parte a Transilvaniei de nord.

Vădoi s. m. (contras din *văduvoi*) în pct. 93 și 573.

Văduvoi s. m. și adj. (cu suf. moșional, uneori peiorativ, -oi) *Gheorghe Ștefan Vodă, cînd era boier, murîndu-i giupîneasa, au rămas văduvoi.* NECULCE, ap. CADE. *Mai văzut-ați ca la noi, Fete mari cu văduvoi?* ȘEZ. II 217 ; cf. CANDREA, Ț. O. 85 ; VÎRCOL, V 101 ; MOLIN, GR. BĂN. ; BÎRLEA, C. P. II 13 ; COSTIN, GR. BĂN. ; PETROVICI, CAR. 50, 140. După ALR răspîndit în Banat și Oltenia, cu var. reg. *veduvoi* și *vădăvoi*¹.

Văduvar s. m. (VÎRCOL, V. 101 ; cf. ALR, puncte izolate în Argeș, Sibiu și Maramureș) cu var. *văduar*.

Vădular s. m. (poate prin analogie cu *măduă-mădular*). PĂCALĂ, MR. 147.

Văduvior s. m. (BULL. LINGU. III 19)².

Văduvese, -ească adj. de văduv. *Faceri bărbătești, faceri văduvești, faceri de moș bătrîn.* COM. SAT. V 196.

Văduvie s. f. starea de văduv(ă). *Doamna Neaga rămăsese în văduvie cu un fecior.* ODOBESCU, ap. CADE. *Tudor, după o văduvie tristă... a dat peste o iubire nouă și s-a hotărît să se însoare a doua oară.* GALACTION, O. I 111, ap. DL. În ALR II/I MN. pag. 69 [2638] apare răspîndit sporadic în întreg dialectul dacoromân.

Vădănie s. f. starea de vădan(ă). *Surorile au soție și ele nu-mi crede mie, Năcazul din vădănie.* PAMFILE, C. Ț. 21.

V Ă D U V Ă

Este general răspîndit cu sensul de 'femeie rămasă fără bărbat (prin moarte sau divorț)'. Se întrebuintează și ca adjectiv.

¹ Sub forma *vędęvoj* a intrat în graiul ceangău din Moldova, unde e pe cale de a-1 disloca pe cosemanticul *özvegyember*. Tot aici avem sinonimia termenilor românești: *burlák* — *vędęvoj* (MARTON, P. p. 558, 561, 564).

² În ar. (cu alt sufix) *viduşcu* (T. PAPAHAĞI, D.).

VĂDUVĂ

ATLASUL LINGVISTIC ROMÂN

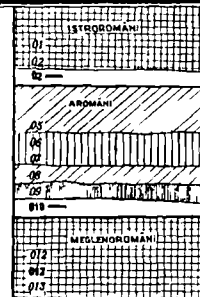
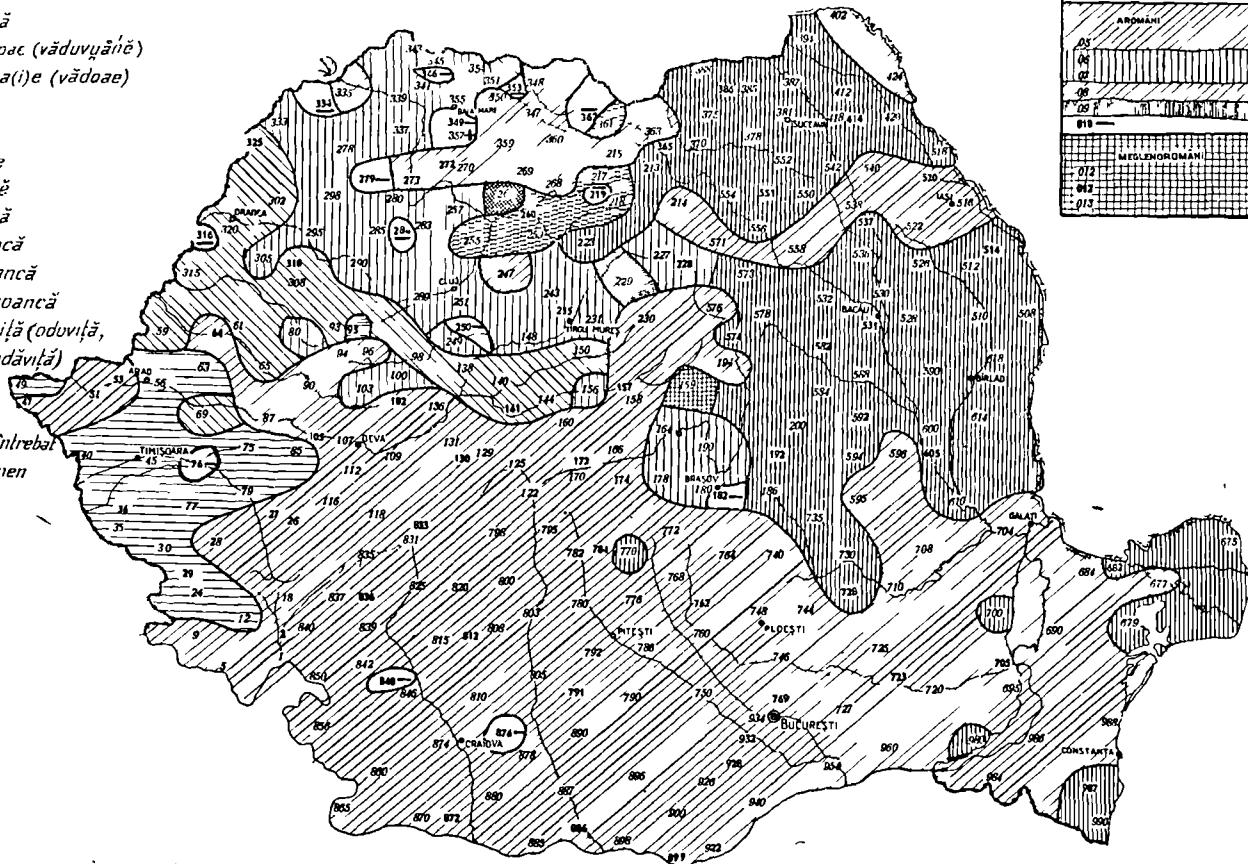
HARTA 27

DUPĂ ALR I/X, h.280 și ALRM X, h.193

- Văduvă
- Văduvoac (văduvușănițe)
- Văduoa(i)e (vădoae)
- Văduă
- Vădu
- Vădu4e
- Vedüjje
- Vădană
- Vădancă
- Vădoancă
- Văduvișă (oduviișă, uduvișă, ubdăvișă)

— Nu s-a întrebabil

+ Alt termen

Termenul derivă din lat. *vidua*, cunoscut în toată România (REW 9321) și apare încă în perioada patriarhatului ca o denumire necesară pentru femeia lipsită de soț¹. *Văduva și săracul omorîră*. PSALT. 195; cf. id. 162, 235, 303. *Veni o muiare văduo*. MOXA, 372, ap. DA ms. *Multe văduo era în zilele lui Ilie*. CORESI, ap. CR. ROM. I 176. *Și vor fi femeile voastre văduve și feciorii voștri săraci*. BIBLIA 1688, ap. TDRG. *Cela ce va să se preoțească și va lua muiere văduvă sau slujnică*. ÎNDREPTAREA, ap. TDRG. *Multe blăstămuri au luat [Ion Vodă] de la săraci pentru văcărit, ales de la babele cele văduve*. LETOPISEȚ, ap. CADE. *A luat [de soție] o babă văduvă*. GCR. II 348. *Mă vede că-s o văduvă sărmană*. CREANGĂ, P. 28. *Deși călca spre treizeci și opt de ani, văduva Irimiei era încă frumoasă și părea tânără*. SADOVEANU, O. VII 90, ap. DL. *Eu holtei, mîndra văduvă, Dorul plînge-n zori de ziuă*. JARNÍK-BÎRSEANU, D. 104. *Cînd o fost în zori de ziuă, Fost-o . . . și văduă*. T. PAPAĞAGI, M. 97². În on. (prin Transilvania): **Văduvă**.

Cu diverse variante regionale și derivate, e răspîndit uniform în întreg dialectul dacoromân și în aromân (ALR I/II h. 280)³. Are abia două sinonime (perifraze) izolate; *f a t ă s ă r a c ă* (pct. 90); cf. *sărakë* 'vidua' (ANON. CAR.); *f e m e i e r ă m a s ă* (pct. 355). *Au cumpărat [cartea] jupîneasa Hodoru Marica, rămasa lui Hodoru Nicoară*. BÎRLEA, I. 25, 241; cf. BUD. P. P. 81.

Compuse

Văduv (ă) de paie = bărbat (sau femeie) rămas cîtva timp fără soție, care este obișnuit, prin Transilvania, este un calc semantic după magh. *szalmaözvegy*.

Derivatele pe care și le-a format sînt mai numeroase decît ale corespondentului lui masculin, și cele mai multe au — ca și la acela — sensul de bază al termenului.

Vadană⁴ s. f. și adj. 1. (des cu nuanță peiorativă) văduvă. *Dară galeși îi sînt ochii, Ca și ochii de vadană*. EMINESCU, ap. CADE. *Lună, lună, stea vicleană, Neam de fire de vadană, De ce dorurile mele, Spusu-le-ai la stele?* GOGA, P. 80. *Te-a iubit ca pe-o cucoană, Te-a lăsat ca pe o vadană*. JARNÍK-BÎRSEANU, D. 160. Cu arie compactă în Moldova, izolat și în alte părți (ALRM I/II h. 389; cf. id. II/I h. 193; 2. (reg.) fată căzută, deflorată, care a născut copii din flori. *Stînsu-mi-s-ar fi lumina, Mai nainte de-a fi da mina, Decît să rămîn vadană, Fără casă, fără hrană, Fără milă de bărbat, Spre batjocură din sat*. BUGNARIU, N.; cf. MARIAN, NA. 10; id. NU. 773.

¹ Cf. A. Isacenco, *op. cit.*, p. 73.

² Cu sens figurat 'liber, gol, vacant'. *De se întimplă de moare mitropolitul sau episcopul, și mitropolia sau episcopia rămîn văduve, cu ce rînduială și politică se fac*. LETOPISEȚ, ap. CADE. *Al morții frig, începe să te-nghețe și văduv tronul de granit rămîne*. NECULUȚĂ, Ț. D. ap. DA ms.

³ În a r. : *veduüä* (WEIGAND, AR. II 337; cf. DENSUSIANU, ANT. 106; JAHRESBER. II 142; PAPAĞAGI, B. 362, 740; CAPIDAN, AR. 231; PASCU, D. I 183; GR. S. IV 60; T. PAPAĞAGI, D.); în m e g l. : *ubdăvișă, ubduvișă, uduvișă* (< bg. *vdovica*) (cf. CAPIDAN, MG. I 127, III 311; GR. S. VII 217; ALR I/II h. 280); în i s t r. : *odovișe; udovișe* (< s. - cr. *udovica* 'idem') (cf. PUȘCARIU, ISTR. III 318; JAHRESBER. VI 374; CANTEMIR, T. 184; ALR. I/II h. 280).

⁴ Intrat în fondul principal de cuvinte al graiului ceangău : *vadana*; dubletul maghiar *özvegyasszony* pe cale de dispariție (MÁRTON, P. 561, 564; cf. SVL VI, p. 335, 336).

Vădancă s. f. (cu suf. moțional **-ancă**) 1. văduvă (într-o mică arie din nordul Transilvaniei, ALR I/II h. 389; cf. id. II/I h. 193); 2. fată sau femeie necăsătorită care a născut copil din flori (SCURTU, GL.), cf. vădană (2). Sens răspândit prin părțile Năsăudului; cf. ALR I/II h. 280, pct. 215 (în note). Var. *vădoancă*, pct. 229.

Văduvoancă s. f. văduvă (ALR I/II h. 280, pct. 266).

Văduvoaie s. f. (cu var. din Banat *văduvoane*) văduvă. *Tu, tu, tu, pe lângă stînă, Să se facă brînza bună, Să nu fie usturoaie, Ca gura de văduvoaie*. P. P.; cf. VAIDA; CABA, SĂL. 94; MOLIN, GR. BĂN.; COSTIN, GR. BĂN.; în ALRM I/II h. 399 și ALRM II/I h. 193, cu aria în Banat.

Văduoaie s. f. (prin contractie vocalică *vădoaie*) văduvă (în câteva puncte răzlețe din Transilvania, ALRM I/II h. 389; cf. id. II/I h. 193).¹

Văduviță¹ s. f. (învechit) 1. văduvă. *Tatălu săracilor și giudețulu văduoloru (veduvițelor DOSOFTEIU)*. PSALT. 126; 2. văduvioară (cu diminutiv afectiv) *Acolo-i Bujor culcat, La Anița văduvița, Ce-i dă vin tot cu vedrița*. ALECSANDRI, P. P. 156. *E Novac, Baba Novac, Cu nepotul său Ioviță, Fecioraș de văduviță*. PĂSCULESCU, L. P. 256. *De cu sară-am fost fetiță, Miez de noapte nevăstuță, În ziuă sînt văduviță*. Din balada „George” în ziarul *Gutînul I*, Baia-Mare, 1899, nr. 4, din 24 aprilie.

Văduvioară² s. f. (cu nuanță afectivă) *Uite-așa o văduvioară, Mi-ar plăcea*. COȘBUC, F. 86, ap. DA ms. *Cînd se învîrtea în loc, ținînd pe văduvioară de mijloc, strînsă la piept, ai fi zis că vîntul îi poartă*. GANE, N. II 194, ap. DL.

Văduvișcă³ s. f. (cu nuanță afectivă; cunoscut de noi din Stîngăcea-Mehedinți).

Văduucă s. f. (reg., în bocete) *O, găzducă, o, găzducă, Lăsatu-m-ai văduucă*. GR. S. VII 21.

Văduuță s. f. (var. *văduță*; tot în bocete) *Tinerelul meu găzduță, Unde te duci de-acăsuță, A mă lasa sînguruță, Tînără și văduuță? Mi-e rușine de lumuță, Să mă strîge văduuță, Că mi-s tare tînăruță*. GR. S. VII 16. *O găzduță, o găzduță, Știmu eu că îs văduță și-n casă și pe-afăruță*. id. ib. 48.

Derivate verbale

Vădăni vb. IV tranz. și intrans. (rar) a văduvi, a rămîne vădan(ă). *Ardă-l focul pe-mpăratul, Că mi-o omorît bărbatul, Copiii mi-a sărăcit, Pe mine m-a vădănit*. I. CR. VIII, 247; cf. MARIAN, Î. 526.

Văduví vb. IV (cu var. reg. *vădui*, rar, prefixat) 1. tranz. și refl. a (se) face, a (se) lăsa văduv(ă). *Îndărăt cu potera, Că-ți văduvesc cucoana*. MAT. FOLK. 383. *Soția ți-am văduvit, Copiii ți-am sărăcit*. CORCEA, B. 51; cf. id. ib. 50. [Moarte] *pe unde glăsuești... Casele le pustiești, Nevestele-m*

¹ *Văduviță* 1. nume de pește (*Idus melanotus*) CADE; 2. plantele: *Muşcata-dracului* (*Knautia longifolia*) și *floarea văduvelor* (*Scabiosa atropurpurea*). Cf. TDRG.

² *Văduvioară* nume de pește (*Idus melanotus*), DL; cf. DM.

³ În a r. (cu alt sufix): *vidușcă* ‘văduvioară’ (DALAMETRA; cf. PASCU, D. I 183; T. PAPA-HAGI, D.).

învăduiești. — *Soțu tu l-ai văduit, Ce rău mare ți-am greșit, Soro, de l-ai năpustit*¹. *Copil mic mi-am sărăcit, Pe mine m-am văduvit?* BIBICESCU, P. P. 345²; 2. intranz. a rămîne, a deveni văduv (ă); a trăi în văduvie, a duce viață de văduv(ă). *Doamna ta să văduvească, Neamul tău să calicească*. ALECSANDRI, P. P. 181. *A lăsat... la patul morții ca soțul ei să nu văduvească*. ISPIRESCU, L. 306³; 3. tranz. și refl. a deveni văduvă (prin nașterea unui copil din flori). *S-o văduit fata*. ALR I/II h. 211, pct. 93.

Văduvire⁴ s. f. (rar) 1. faptul de a (se) văduvi. (Fig.) [Apicultorul] *va cunoaște semnele văduvirii stupilor, rămași fără matcă*. ECONOMIA, 143, ap. DA ms.; 2 starea de văduv (ă); văduvie. (Fig.) *O moarte ne-ndurată a vrut a-l secera și muzele vor plînge, rămase-n văduvire*. MACEDONSKI, O. I 43, ap. DL.

Văduvit, -ă adj. care a rămas văduv (ă). *Văduvita sa mamă îl creșcu cum putu*. EMINESCU, N. 40. *Văduvă văduvită*. GR. S. VI 96. (Rar, prefixat) *Multe fete-mbătrînite și neveste-nvăduvite*. SCLF, I 215⁵.

Văduiese adj. de văduv(ă). *Se duse și lepădă gios... vesmintele ei și luă pe sine veșmintele văduiești*. FILIMON, ap. CADE.

Comparînd între ele hărțile ALR, ajungem la următoarele concluziuni: formele *văduv*, -ă au fost răspîndite odinioară în întreg dialectul daco-român (și aromân), dovadă fiind uniformitatea acestora în Oltenia și Muntenia și urmele răzlețe din întreaga Transilvanie și din Moldova.

Față de această arie veche, conservativă, avem fazele inovatoare (ariile minore) cu derivatele.

Forma *văduoi* (*vădăoi*, *vădđoi*) răspîndită în întreaga Moldova este derivatul cu sufixul *-oi*, provenit probabil din Transilvania.

Forma *vădancă* cu arie mică în nordul Transilvaniei, presupune o fază mai veche *vădană*, căreia ulterior i s-a adăugat suf. *-că*. Această formă (*vădancă*), bănuim că stă la baza cuvîntului *vădană*, răspîndit în toată Moldova, fiind adus aici din Transilvania. Faptul că forma masculină din Moldova este *văduoi*, se datorește diferențierii genului masculin și cel feminin, care se simte mai bine în formele *văduoi*, *vădană*.

¹ Cf. I. C. Chiși mia, G. I. Pitiș și cercelările sale de folclor, în SCLF II, 78, 81.

² (Fig.) 'A lăsa pe cineva singur, a lipsi de ceva'. *Curtea noastră-oi părăsi, Pe mama oi văduvi*. BIBICESCU, P. P. 303.

³ În a r. *viduescu*, *nviduescu* (DALAMETRA; cf. PAPAHAĞI, B. 753; T. PAPAHAĞI, D.).

⁴ În a r.: *viduire* (DALAMETRA; cf. T. PAPAHAĞI, D.).

⁵ În a r. (*n*)*viduit*, -tă (DALAMETRA; cf. PASCU, D. I. 183; T. PAPAHAĞI, D.).

IV

RUDENIA CONVENȚIONALĂ

N Ă N A Ș — N A Ș

Cuvîntul denumește în special persoana care asistă la botez (botează și ține copilul în brațe): *naș de botez*¹ și (rar) pe aceea care cunună pe cineva: *naș de cununie*². Deci persoana (și implicit termenul) nu este înrudit direct cu familia căsătoriților.

Instituția „nășiei” are o veche origine. *Nașii* primeau în terminologia latină diferite numiri, după funcțiunile pe care le îndeplineau: *afferentes, sponsores, fideijussores, patres spirituales, paronymphi, susceptores*³. Echivalentele latine în limba română sînt: *nenasch* = compater, *patrinus* (ANON. CAR.); *nănaș* (la botez) = *testis baptismi, pater lustricus, levans e baptismo* (LB.). La început aceste atribuțiuni le aveau părinții copiilor. Din motive religioase și sociale factorul economic nu poate fi neglijat, ele au trecut asupra altor persoane (MARIAN, NA. 163). În coeziunea familială instituția „nășiei” are un rol important. La români înrudirea dintre nașii și finii botezați (sau cununați) de ei a devenit în cursul timpurilor destul de puternică ba, în unele părți, se crede că aceasta este chiar mai puternică decît cea de sînge (SEVASTOS, NU. 26—27; cf. BUZILĂ, N. 792). Iată ce spune un fin, nașei, care voia să-l ia de bărbat: *Să mă ierți nașă pe mine, Nu mă pot iubi cu tine, Nici să fiu bărbatul tău... Un fin ș-o nașă a se iubi, N-a fost și nici n-a mai fi.* MARIAN, NA. 173.

Rudenia din nășie avea un caracter conservativ. „*Nun* e de regulă cel ce a botezat pe ginere. Dacă e mort, îi ia locul un fecior al lui, și numai dacă nu are pe nimeni, sau nu vrea, își alege alt naș; de multe ori pentru aceasta se întîmplă și neînțelegeri”⁴. Această rudenie spirituală e considerată ca „neamuri tari, rude tari, ca frații”⁵.

Probabil din timpul cînd nașul avea autoritate nediscutabilă asupra finilor, datează și cîteva proverbe sau expresii (unele figurate) în legătură cu aceste raporturi⁶.

¹ Cf. H. H. Stahl, *Contribuții ...*, II, p. 135, 138, 145.

² Cf. id. ib.

³ Cf. Martigny M. L'abbé, *Dictionnaire des antiquités chrétiennes*, Paris, 1889, s.v.

⁴ Cf. G. I. Pittiș, *Căsătoriile la românii săceleni*, în „Convorbiri literare”, 1891, p. 913.

⁵ H. H. Stahl, *op. cit.*

⁶ *Nașul botează, nașul cutează*, ZANKE, p. IV 481. *Eu sînt nașul lui!* = eu îi voi veni de hac. id. ib. 483. *Tot nașu-și are naș* = fiecare găsește pe cineva care să-l pună la punct. id. ib. 482. *Și-a găsit nașul; a dat de sau (peste) nașu-său* = a găsit pe cineva care să-l poată opri de la anumite lucruri; a o păți, a fi învins. Cf. CADE; cf. și sensul figurat (regional) *nănașă* ‘nuiaua de bătut copiii’. *Și iar lua mama nănașa din coardă și iar ne jnăpăia.* CREANGĂ, A. 40. Sens răspîndit și prin părțile Năsăudului. Pentru dial. aromân cf. T. PAPAĞAGI, D. S. V.

Nănaș (< *nunaș*, iar acesta diminutiv din *nun*) apare prima dată atestat într-un document din Moldova în 1615 (BOGDAN, GL.); *naș* < *nănaș* (prin haploglie)¹ apare în aceeași perioadă.

Iată câteva citate pentru cei doi termeni: *Botezătoritul, anume nănașul* (Ms. sec. XVI) ad. L. ROM. XIV, nr. 4, p. 445. *Cîți se botează de un naș... aceia nu pot unii către alții să se ia.* ÎNDREPTAREA LEGII (1652), ap. TDRG. *Să fie altul nănaș să puie cununile.* ȘAPTE TAINÉ (1645), ap. TDRG. *Și eu ce am găsit de nași mei, nu străc nemică, ce întăresc* (a. 1717). IORGA, S. D. XII 235. *Fie oricine ți-a fi nănaș, dar știu c-a nimerit-o bine de ți-a pus nume Chirică.* CREANGĂ, P. 149. *Rădvan cu mire și nuntași, Cu socri mari și cu nănași.* COȘBUC, B. 19, ap. DA ms. *Să mă duc să mi-l cunun și să fiu nunașul bun.* HODOȘ, P. P. 296. *Să trăiești, nănașule! Să trăiești ca frunza-n munte. Să cununi mirese multe, Ce li-i zice să te asculte!* FOLC. TRANS. I 246².

Rar (în Transilvania) servește și ca termen de adresare oamenilor de aceeași vîrstă, sau către alții mai în vîrstă. *Aleu, nunaș Marcule, De cînd mama m-o făcut Astă ciudă n-am văzut.* ALEXICI, L. P. I 10. *Nu crede nașule, că cînească e gura... la pogace.* ȚICHINDEAL, F. 10, ap. DA ms.

În ALRM I/II h. 299 „Naș (la botez)” se disting după zone bine precizate ale cuvîntului: *naș* în toată Muntenia și Oltenia, apoi în câteva puncte limitrofe acestor provincii și în o parte din sudul Moldovei³. În restul teritoriului dacoromân, deci în toată partea nordică, avem *nănaș*, ceea ce ne arată conservatismul și omogenitatea în acest caz a graiului nordic⁴, precum și faptul că nord-vestul Transilvaniei merge, din punct de vedere

¹ Afirmația (PUȘCARIU, ÉT. 306) că *naș* e un „nun” mai puțin important („mic, subaltern”) decît *nunaș*, *nănaș*, deoarece el nu participă la ceremonia căsătoriei, ci numai la botezul copilului, nu prea reiese suficient din texte și din ALR. Ar putea fi un sens regional izolat.

Pentru sensul învechit și greșit interpretat de ms. DA ‘dar, cadou’, al lui *naș*, cf. D. Marmeliuc, *Etimologii*, în L. ROM. XI, nr. 6, p. 645.

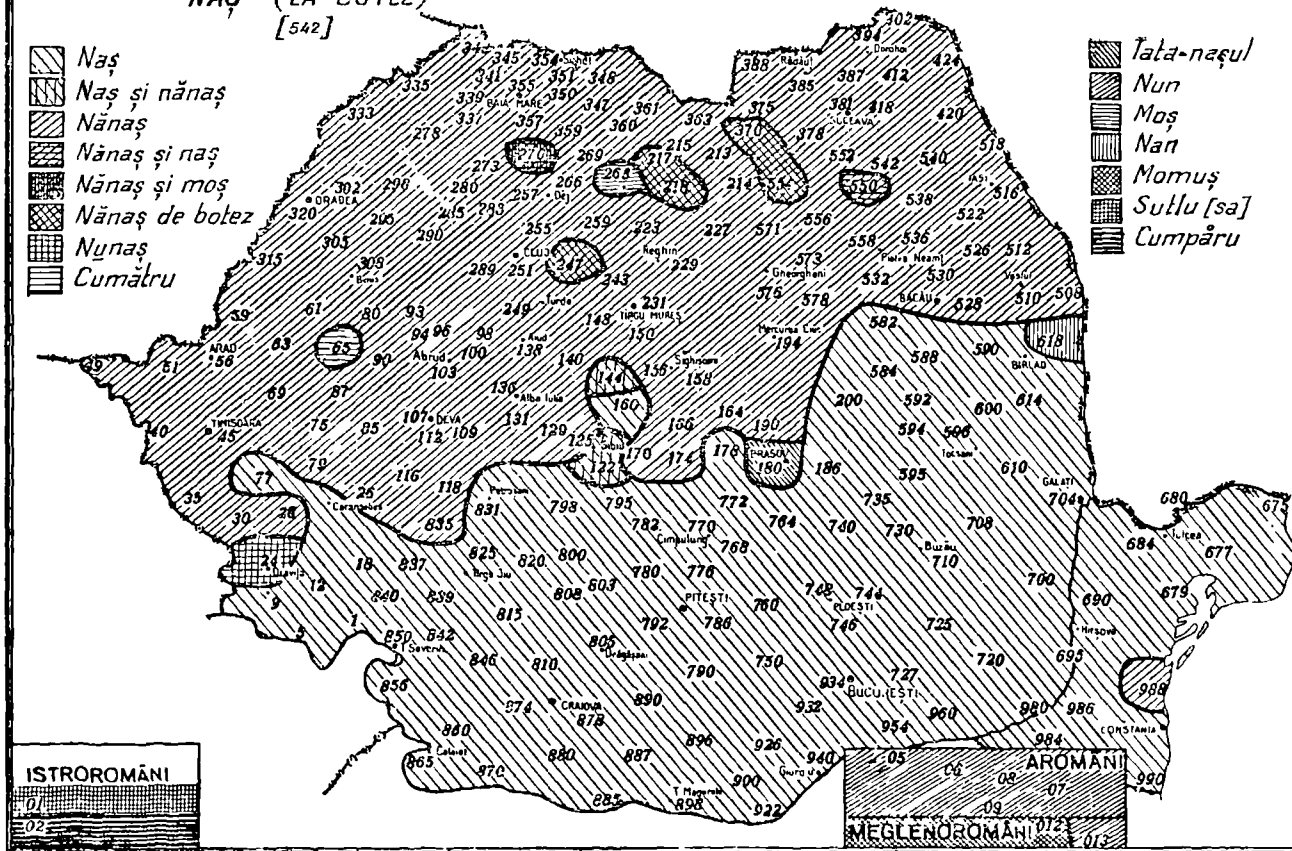
² În dialectele sud-dunărene, în megl.: (termen de circulație generală) *mănuș*, *munuș* (< bg. *mamuš* ‘idem’). Cf. N. Gerov, *Rečnik na bălgarski ezik*, s.v. Cf. PAPAĞAGI, M. R. 121; cf. id. R. M. 54, 77; GR. S. VI 164, 170; CAPIDAN, MG. I 45, 46; id. ib. III 180; ALR I/II h. 216, 267, pct. 012; ALR II/I MN. pag. 79 [2682]. Cf. și metafora sintagmatică: (în astronomie) *drum-mumușului* (în dr. *calea nașului*) = calea lactee, drumul lui Traian, calea robilor etc. (PAPAĞAGI, M. R. 211; cf. GR. S. VI 160; F. D. II 233). În ar. *mtmuș(ă)* ‘părinții fărtațului’ (PAPAĞAGI, M. R. 261); în i s t r.: *diver* (CANTEMIR, T. 164; cf. ALR II/I MN pag. 79 [2682]). Cf. s.-cr. *djever* Brautführer; Schwager; Sekundant’. *Șantul* (GLAVINA, CAL. 71), *sântolu* (POPOVICI, D. R. 147). Cf. it. *santolo* ‘idem’ (AIS I h. 35, pct. 378, 397, 398); friulan *santul*; s. cr. *santul*; ven. *sântel sântla*. Cum (FĂT-FR. XIII 30; cf. ALR I/II h. 267, pct. 01) < s.-cr. *kum* ‘idem’, *Cumpăru* (POPOVICI, D. R. 147; cf. PUȘCARIU, ISTR. III 300; ALR I/II h. 216, 367, pct. 02) < it. *compare* ‘idem’. Cf. AIS I h. 35, pct. 397, 398; cf. și s.-cr. *kunpar* (L’*Italia dialettale*, VI 108). *Sutlu* ALR I/II h. 216, pct. 01. Cf. s.-cr. *sutal*, *sutla* ‘naș-nașă’ (Rev. de ét. slaves, X, 196); *sullî* m., *sulla* f. (Ivan Popović, *op. cit.*, p. 587).

³ Sens regional: *naș(ă)* = cel care cunună (așa își zice el și tot așa li zic finii); nuntașii li zic însă *nun(ă)* (-mare). Com. I. STAN, Bucești-Tecuci.

⁴ Pentru situația geografică a lui *nănaș* în raport cu alți termeni cf. S. Pușcariu, *Les enseignements de L’Atlas Linguistique de Roumanie*, în „Revue de Transylvanie”, III, nr. 1; id. *Le rôle de la Transylvanie dans la formation et l’évolution de la langue roumaine*, Bucarest, 1938 (Extrait de „La Transylvanie”); E. Petrovici, *Transilvania, vatră lingvistică a românilor nord-dunărean*, în „Transilvania”, nr. 2, 1941, p. 102, 106; Al. Rosetti, *Sur la méthode de la géographie linguistique*, în BULL. LINGU. XII. 106–112.

ATLASUL LINGVIC ROMÂN I (ALR I)
NAȘ (LA BOTEZ)
 [542]

HARTA 28

lingvistic, cu Moldova¹. Aceeași repartizare între *nănaș-naș* și în ALRM I/II h. 374, precum și în ALR II/I MN. pag. 79 [2682] „Nănașule (la nuntă)”. Sufixarea (cu *-aș*) arată tendința de afectivitate și o viață de familie poate mai consolidată în anumite regiuni, spre deosebire de altele.

Restul răspunsurilor pe care le dăm mai jos sînt sporadice și izolate. În pct. 270 : *nănaș* și *moș*. *Moș* poate în adresare, cînd „nănașul” este și înaintat în vîrstă.

Nănaș la botez (din harta noastră) în cîteva puncte din Moldova este o precizare pentru a-l distinge de *nănașul de cununie* din ALR I/II h. 267, pct. 359.

Nunaș din pct. 24 este important căci ne arată că *nănaș* derivă din *nunaș*, printr-o fază rezultată în urma asimilării devenit *nanaș*, și apoi *a* aton din prima silabă devenind *ă*, *nănaș*.

Cumătru din pct. 65 este numirea dată „nașului” de către părinții celui botezat. Explicația reiese și din notele lămuritoare la diferite puncte din ALR I/II h. 216 și ALR II/I MN. pag. 70 [2644], pct. 102, 105, 886.

Tata-nașul din pct. 180 este o formă compusă, obișnuită în adresare. Se găsește și la H. II 256 (Ciobanul-Constanța) : *Nașul se zice : tata, tica nașul* sau : *tetea-nașu* (H. XIV 378, Luncavița-Tulcea) ; *tica nașul se zice la bătrînul ce botează* (id. ib., Turcoaia-Tulcea). Acești termeni, tot din domeniul înrudirii, se leagă de *naș* ca un fel de atribut întăritor al respectului față de acesta.

Nan din pct. 618 provine, desigur, din graiul copiilor, care îl aplică numai nașilor de la botez (BUL. PHIL. IX 202), dar după ce au ajuns adolescenți îl înlocuiesc cu *naș*, *nașă*² ; cf. și PAMFILE, CIM. (GLOSAR). Vezi : *Nană* ; cf. L. M. Wagner, *op. cit.*, p. 9.

În ALR II/I MN. pag. 79 [2682] la întrebarea indirectă : „Cum îi zic mirele și mireasa nunului la nuntă ?” s-a răspuns în general cu : *naș*, *nănaș*.

Comacule! din pct. 64 provine probabil din magh. *koma* ‘compater’, cf. însă și s.-cr. *kum* ‘naș’ ; *kumče* ‘fin’.

Nănaș mare (pct. 349) a apărut probabil din necesitatea distincției ce trebuie să se facă la nunțile unde sînt două perechi de nași dintre care una — de obicei mai înstărită sau apropiată mirilor și prin altă legătură de rudenie — poartă numirea de „nănaș mari”. E o numire răspîdită și în folclor, cf. *Nănaș mare, Sfîntul soare*. T. PAPAHAĞI, M. 119. (Reg., prin Transilvania de nord) *Nănaș mare* = nănașul din partea mirelui. Cel ales din partea miresei poartă numirea de *nănaș*.

Jumătate de naș se zice, regional, celui care retează părul copilului. (MARIAN, NA. 410) ; numit (tot reg.) *naș de-al doilea* (ȘEZ. IX (1905), p. 160), iar în sudul Moldovei *nan* (com. I. STAN, din Bucești-Tecuci).

Starisfat (sîrbism în Banat) = nun mare (cf. Th. N. Trîpcea, *op. cit.*, p. 47) ; cf. și *starog svata* ‘nănașul cel mic ; al doilea nănaș’ (PETROVICI, CAR. 120, 167) < s.-cr. *stari svat*. 1. socru ; 2. însoțitorul mirelui la aducerea miresei (BJA).

¹ Cf. G. Istrate, *Originea limbii române literare. Noi contribuții*, în „Analele științifice ale universității « Al. I. Cuza » din Iași”, (serie nouă) VI (1960), p. 69.

² Cf. Iorgu Iordan, *Note de lexicologie românească*, în SCL XIV, nr. 1, p. 11—12.

Puterea de circulație a termenului *nănaș* — *naș* (cuprins în fondul principal lexical al limbii noastre; cf. GRAUR, î. F. PR. 52, 68, 104, 142) și vitalitatea lui ¹ ne-o atestă nu numai textele și hărțile ALR, ci și derivațele sale.

Nășic s.m. 1. (dim. al lui *naș* — cu sensul de bază de care ne-am ocupat). *Scoal'nevastă mă gătește, că nășicu mă poștește*. MAT. FOLK. ap. DA ms.; cf. ALR II/I MN. pag. 79 [3682], pct. 605, 723, 728; 2. (dim. al lui *naș*, cu sensul de *cumătru*). ALR I/II h. 220, pct. 887.

Nășel s. m. (hip.) CADE.

Nănășel s. m. (hipocoristic; cu varianta *nînășel*) *Ia vină-ncoace la nînășelul să te pupe el!* CREANGĂ, P. 24. [I-am gătit] *vro doi nănășei și vro doi dîverei*. CORCEA, B. 67, 68.

Nănășue s. m. (des la pl.) numire dată de către fini la copilul (sau copiii) nănașului. Com. SABINA TEIUȘ — Cuzdrioara-Dej.

Nășie s. f. (rar) legătura de înrudire dintre nași și fini. *Iaste și altă ruenie de pre cununie, care se cheamă... nășie*. PRAVILA MUNT., ap. CADE. *Ți-ai tăiat tu nășia, Dar mi-te domnia?* ȘEZ. VIII 167. *Nășie de baștină* = (în Oltenia) nășia care se moștenește din tată în fiu. Com. I. DONAT — Craiova ².

Nășască s. f. (reg.) numele unui dans la nuntă, numit și *hora nașului* GR. S. VII (1937), p. 244, 247; cf. LEXIC REG. 42.

Nănășie s. f. nășie. *Neneshie* = cognatio spiritualis. ANON. CAR. *Că doară nănășia-i împreunată cu cheltuieli*. RETEGANUL, ap. CADE. (Var. *nunășie* < *nunaș*). *Oamenii care n-au nași sau dacă și au, le umblă rău sub nunășia lor*. NOVACOVICI, ap. CADE.

Năși vb. IV intranz. a boteza sau a cununa (pe cineva); a fi *naș*. *Ăsta i-o nășit și le-o pus sîrma la cap și cununia*. M. Celarianu, *Polca pe furate*, 237, ap. SCL XIV, nr. 1, p. 18; cf. LB și DL.

Nănăși vb. IV. tranz. și intranz. 1. a năși. LB; 2. (fig., reg.) a certa pe cineva; a-l bate. Com. SABINA TEIUȘ — Cuzdrioara Dej.

Nășit s. n. faptul de a năși. *Ce-o să mai dansez... la nuntă! Știi ce — iau eu nășitu!* (I. Peltz, *Actele vorbește*, p. 273) ap. SCL XIV, nr. 1, p. 18.

¹ A pătruns, cu același sens, și în limba altor popoare. Ucr. (intrat din graiurile din Transilvania sau din Moldova) *nanaško* (MIKLOSICH, w. 17; cf. CANDREA, EL. 408; CRÎNJALĂ, R. 353, 438; KNEZSA, 895); pol. *nanaško* (ARHIVA, VI (1895), p. 671, cf. D. R. VII 143); magh. *nandás, nánás* (BLÉDY, INFL. 70; cf. Vl. Drimba, *op. cit.*, în F. D. I 114; I. Damian, *op. cit.*, p. 44; în graiul ceangău: *naș*, -*ș* 'oaspeți de la nuntă; nuntași' (WICHMAN, 102).

Liviu Onu îmi comunică, în legătură cu aceste împrumuturi românești în limbile străine, că fonetismul împrumuturilor (toate au, în prima silabă, *na-*) ar putea fi un indiciu asupra vechimii, în limba română, a formei *nănaș*, *nănașă*. După părerea d-sale, *nănaș*, *nănașă* ar trebui puse mai degrabă în legătură cu *nană* (din regiunile de vest). Peste termenul vechi, moștenit din latină, *nun*, s-a impus *nănaș* (și forma derivată: *naș*). Forma *nunaș* se explică prin contaminarea lui *nănaș* cu *nun*, și n-ar reprezenta forma de bază a lui *nănaș*.

² Cf. H. H. Stahl, *Contribuții...*, II, p. 133.

N Ă N A Ș Ă — N A Ș Ă

Este corespondentul feminin al lui *nănaș* — *naș* (avînd aceleași atribuțiuni ca și acesta). *Nănașă* < *nunașă*; *nașă* < *nănașă* (prin hapologie)¹. Apare atestat în general, ca și *naș* (*nănaș*), și în aceleași texte, din aceeași epocă. *Nănașă*: a. *de botez*: mater lustrica, b. *de cununie*: matrona testis matrimonii (LB)². *Nice nașu-tău, suru-ta sau fratele, nice naș frate-tău sau soră să se ia, că iaste sînge mestecat*. PRAVILA (a. 1640), ap. GCR. I 90. *Botezîndu-o îi fu soru-sa nănașă*. DOSOFTEIU, V. S. 45. *Au botezizat... ș-au fost nănașă Codroe din Bărubăști* (a. 1764). IORGA, S. D. XII 235. *Lîngă pat, zîmbînd, stă mama, Adormîndu-și copilașii, — Cămășuță cu mătasă Le-a cusut mîna nănașii*. GOGA, P. 81. *Cînd nașa m-a scaldat, Atunci rău m-a blăstămat*. ALECSANDRI, P. P. 379. *O nănașă, draga mea, De ți-ar fi săcat mîna, Cînd mi-ai pus tu cununa, Și mi-ai ținut lumina*, JARNÍK-BÎRSEANU, D. 171. *Mult mă întrebă nănașa: — Fină, pusu-ți-ai pînza?* FOLC. TRANS. I 191. *Nașa știe, nașa să vie*, se zice despre cel care nu se poate lipsi într-o împrejurare de cineva, care-i cunoaște gîndurile și tainele (ZANNE, P. IV 484).

Ca răspîndire geografică (cf. ALRM I/II h. 300), termenul *nănașă* (ca și *nănaș*) cuprinde partea de nord a întregului teritoriu dacoromân (Transilvania și Moldova), iar *naș(ă)* este răspîndit în întreagă Muntenia și Oltenia, precum și la hotarele imediat apropiate ale acestor provincii. Aceeași repartizare a lui *nănașă* și *nașă* se constată și în ALRM II/I h. 207 „*Nănașă (la nuntă)*”. Deci formele de bază (*nănaș-nănașă*) se găsesc în Transilvania, de acolo au înaintat spre sud, sud-est și sud-vest, unde azi găsim numai derivatele sale. Cf. și ALR II/I MN. pag. 79 [2683].

Amestecul de termeni *nașă* și *moașă* (pct. 874) se datorește faptului că copilul mic este dus la botez — în unele părți ale țării — atît de *nașă*, cît și de *moașă* („*sage-femme*”).

Aceeași explicație trebuie s-o propunem și pentru răspunsul *babă* din pct. 45 și 09, știut fiind că în unele regiuni *babă* are și sensul de *moașă*.

Nănașă de botez, din cîteva puncte dispersate, este o precizare necesară distincției între aceasta și *nănașa de cununie*.

Termenii *cumătră-nănașă-nașă* devin uneori sinonimi din cauză că nașii sînt numiți cumetri de către părinții celor botezați sau cununați, și invers. Cf. *cumătră* (pct. 65), *cumătră mare* și *nașă* (pct. 200), *cumătră mare* sau *nănașă* (pct. 385). În unele regiuni *nașa* și *cumătra* reprezintă aceeași persoană³.

¹ S. Pușcariu, *Rumänische Etymologien*, Halle, 1903, Sonderabdruck aus „*Zeitschrift für Romanische Philologie*” XXVII, p. 744—745. Iorgu Iordan explică pe *naș(ă)* prin căderea lui *ă* (devenit mai întîi *i*), a cărei urmare imediată a fost lungirea lui *n* (datorită contragerii celor doi *n* veniți în contact direct unul cu altul). În adevăr în cîteva puncte din Moldova se înregistrează de ALR formele: *nnaș nnașă* (BUL. PHIL. IX 202—203).

² (Regional) *nănașă* are unele atribuțiuni chiar și la moartea finilor (cf. H. H. Stahl, *Contribuții* ... , II p. 135).

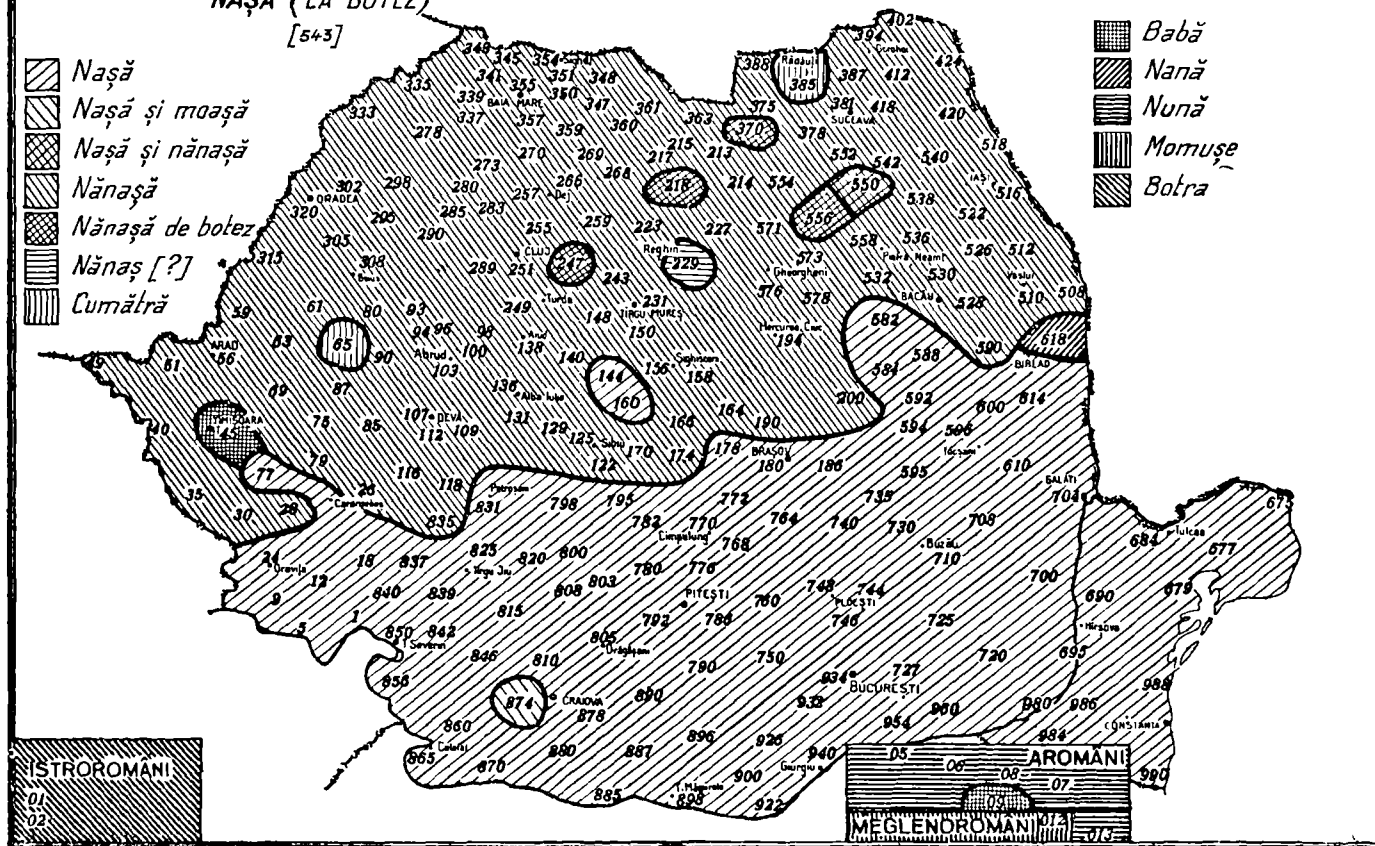
³ „Cîrma toată a acestei mici ceremonii (cumătria) o are viitoarea nănașă, cumătra leluzei care de obicei este nuna cea mare”. A. Lambrior, *Obiceiuri și credințe la români; cumătriile*, în „*Convorbiri literare*”, IX (1875), p. 3.

NAȘĂ (LA BOTEZ)

[543]

- Nașă
- Nașă și moașă
- Nașă și nănașă
- Nănașă
- Nănașă de botez
- Nănaș [?]
- Cumătră

- Babă
- Nană
- Nună
- Momușe
- Botra

ISTOROMĂNI
01
02

AROMĂNI
05
06
07
MEGLENOROMĂNI
08
09
10

Nană (pct. 618) este corespondentul feminin al lui *nan* din același punct.

În ALR II/I MN. pag. 79 la întrebarea: „Cum îi zic nunei la nuntă, mirele și mireasa?” s-a răspuns în majoritatea cazurilor cu *nănașă*, mai puțin cu *nașă* (cunoscut în aria acestuia)¹.

În pct. 349 avem compusul *nănașă mare*: *Să trăiești nănașă mare, Și finuții dumitale, Să trăiești și să cununi, Tot cu pene de păuni, Să cununi și să botezi Cu pene de păuni verzi*. SCURTU, UG. 171. *Săraca nănașă mare Cîti-i iarna furcă n-are*, în S.C.L.F., 1964, p. 168. Vezi: *Nănaș mare*.

Tot compuse — desigur apărute în limbajul copiilor — sînt: *mîcă-nașă* (H. II 256 în Naziru-Brăila) și *daca-nașa* (H. II 320, în Surdila-Brăila). Primul element al acestuia poate reprezintă prescurtarea din *dădaca nașa*: cp. *bîta*: *maica bîta*².

★

Dat fiind rolul important al *nănașei* (*nașei*) în cadrul nunții și în cel al vicții sociale a finilor, precum și legătura sufletească strînsă dintre aceștia, este explicabilă frecvența diminutivare hipocoristică a termenului în numeroase forme.

Nășică s. f. 1. dim. al lui *nașă*. *Doamne, nășică dragă, Nu cumva vorbești în șagă?* MARIAN, SA. 36. *Nu știi, nășică ceva! S-a bolnăvit nevasta*. TEODORESCU, P. P. 336; cf. id. ib. 342; ALRM. II/I MN. pag. 79 [2683], pct. 605, 723, 769 (cu var. *nășică* în pct. 728, 886); 2. dim. al lui *nașă* ‘cumătră’ (ALR I/II h. 221, pct. 887).

Nănășică s. f. (variante *nînășică*) *Doamne, nînășică dragă! Nu cumva vorbești în șagă? De micuț m-ai botezat, De mare m-ai cununat*. MARIAN, SA. 36; cf. CADE.

Nănășită s. f. *Nănaș mare, Sfîntu soare, Nănășită luniță*. T. PAPA-HAGI, M. 119; cf. GRAIUL, II 123; MARIAN, NU. 211.

Nășită s. f. (cunoscut de noi în sate din jurul Craiovei).

Nășicuță s. f. *Foicică, foaie lată, Nășicuță Radă... Hai cu mine la ogradă, Nășicuță Radă*. TEODORESCU, P. P. 342.

¹ Răspunsul de la pct. 64 „*fină* (după *nuntă*: *cumătră*)” apare confuz, căci *fină* este *mireasa* pentru nași, iar *cumătră* poate fi *nănașa*.

² Termeni pentru *nănașă* — *nașă* în dialectele sud-dunărene, în a r. (termen general) în m e g l.: (parțial) *nun* — *nună* (vezi la acest termen). În a r. numai în pct. 09: *babă*; în m e g l. *mămușă*, *mumușă* (GR. s. VI 164, 170; cf. CAPIDAN, MG. III 180; ALR I/II h. 217, 268, pct. 012; ALR II/I MN, pag. 79 [2683]. Vezi: *Nănaș-naș*; în i s t r.: *botra* (JAHRESBER. VI 196; cf. POPOVICI, D. R. 147). După ALR I/II h. 217 și 268, ca termen general. În FĂT-FR. VIII 110, dim. *botratuță* ‘nănășică’, Cf. s.-cr. *botra* ‘Patîn, Gevatterin’; cf. *Rjecnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* s.v.

Cună (POPOVICI, D. R. 147) < s.-cr. *kuma* ‘idem’;

Sântola (POPOVICI, D. R. 147) < it. *santola* ‘idem’. Cf. AIS I h. 36, pct. 378, 397, 398. E foarte probabil ca toți acești termeni de origine italiană să fi pătruns în istororomână prin intermediul graurilor locale sirbo-croate. Cf. s.-cr. *santolo*, -a (Ivan Popović, *op. cit.*, p. 587).

Svădvița (ALR II/I MN, pag. 79 [2683]. Cf. s.-cr. *svadbica* ‘însoțitoarea miresei’.

Nănășucă s. f. 1. dim. al lui *nănașă*. *Nănășucă, draga mea, Spuneți-oi, ori oi tăcea, Spuneți-oi pe nănașu Că mi-o cumpărat șurțu?* FOLC. TRANS. I 565; cf. TDRG; 2. vezi: *Nănășuc*.

Nănașca s. f. numele unui dans popular la nuntă (N. REW. ROM. IV 120). Termenul derivă din ucr. *nanaska* ‘nănașă’, acesta la rîndul lui împrumutat din limba română (CANDREA, EL. 408)¹.

NUN — NUNĂ

Termenii denumesc perechea (de obicei soțul și soția) care cunună pe miri, și în această accepțiune sînt sinonimi cu *nănaș-nănașă, naș-nașă*. Această sinonimie, provenită și din amestecul atribuțiunilor, este redată atît de dicționare (*Nunaș* = naș ce botează și cunună, COSTIN, GR. BĂN. II: *nunaș* sau *naș* și *nunașă* sau *nașă* sînt cei ce m-au botezat LIUBA-IANA, M. 25) cît și de ALRM I/II hărțile: 299, 300, 306, 374, 376.

Nun sau *nunul mare* (la cununie) ‘paranymphus, architriclinis, testis matrimonii’ (LB). „Nunul și nuna se mai numesc *nuni-mari*, cînd este numai o pereche de martori, cînd însă sînt două sau trei perechi de acești martori, se numesc *nuni-mari*, perechea mai de frunte, mai cu autoritate, pe cînd celelalte perechi se numesc *nuni mici*”. (MARIAN, NU. 20).

În ceea ce privește etimologia, rom. *nun* < lat. (graiul copiilor) *nonnus* (= *nonnus*) ‘tatăl meu (termen de respect); cel care a crescut un copil’; *nonni* ‘părinți adoptivi’. Termenul *nonnus* nu apare în latina clasică (GRANDGENT, 22). La baza lui stă o formă balcanică² *nonnus-nunna*; cf. alb. *nun* ‘naș (la botez)’; *nunë* ‘nașă (la botez)’; *nuneri* ‘nășie’; ngr. *νόννος* ‘naș la botez sau cununie’; f. *νόννα*; bg. *nunko* (masc.) — *nunka* (fem.)³, sl. rag. *dundo* ‘unchi, bade, nene’. Cf. cal. *nunnë* ‘padrino’; sard. *nonnu* ‘Taufpate, Gevatter’ (cf. L. M. Wagner, *op. cit.*, p. 21), apoi și în alte dialecte italiene (ALESSIO, CONC. 35), precum și în cîteva limbi romanice apusene (REW 5817).

Iată cîteva mențiuni din textele românești mai semnificative: *Grăi lor... împleți vasele de apă... și aduceți nunilor*. CORESI, ap. GCR I 317. *Mirele se duce cu nunul și nuna la mireasă și de acolo la biserică*. H. I 25 (în Botoșani). *Vreau să te cunun, C-am jurat să fiu azi nun*. ALECSANDRI, P. P. 114. *Ajungă-te voia bună, pe dumneata, jupîne nune mare, și pe dumneata jupîneasă nună mare*. TEODORESCU, P. P. 168; cf. SEVASTOS, NU. 23. *Ține, doamne, pe nunu Să mai cunune unu, Ține, doamne, pe nuna Să mai*

¹ Ucr. *nanaško* (și *nanaška*) este pus de alți cercetători în legătură cu slovacul *nenka, nenika* (KNIEZSA, 895).

² Cf. Petar Skok, *La terminologie chrétienne en slave; le parrain, la marraine et le filleul*, în „Revue des Études Slaves” X, 1930, p. 199; cf. și recenziea lui E. Petrovici, la acest studiu, în DR. VII 350–363.

³ Aceste forme au intrat în limba bulgară din limba română. Cf. T. Capidan, *Raporturile lingvistice slavo-române*, în DR III 233.

cunune una, Șapte perechi cu asta! FOLC. TRANS. II 187. *Nună mare, să trăiești, Să cununi și să botezi.* id. ib. I 566¹.

După ALR I/II h. 267, *nun* este răspândit în Muntenia, în special în partea de nord și sporadic în Moldova.

Nun mare este cunoscut în Moldova și în câteva puncte din Muntenia.

Pentru *naș* și *nănaș*, vezi mai sus.

Nănaș de cununie (din pct. 395) este o precizare și nu pare uzual.

Pentru *cumătru* (din pct. 65) și *cumătru mare* (din pct. 80), ca sinonime cu *nun* și *nun mare*, vezi: *Nănaș — naș*.

Pentru *nună* (ALR I/II h. 268) termenii cei mai uzuali sînt: *nună mare*, *nașă* și *nănașă*; urmează apoi: *cumătră*, *cumătră mare*. Ariile de răspîndire ale acestora coincid aproape cu ale corespondentelor lor masculine din h. 267 „Nun”².

Se mai numesc (reg.) *nune* (numai la feminin) și fetele care merg cu mirele după mireasă, numite în alte părți *druște*, *surori de mire* sau de *mireasă*. Cf. MARIAN, NU. 232—233; VAIDA; ALR II/I h. 162, pct. 141³.

Derivatele de la *nun(ă)* sînt, de asemenea, numeroase:

Nunaș s. m. (MOLIN, R. B. 11; cf. COSTIN; GR. BĂN. II; ALR I/II h. 267, pct. 24).

- *Nunășel* s. m. [I-am cătat] *o nevastă-n patru muchi și vro doi nunășei.* CORCEA, B. 91.

Nunașă s. f. 1. dim. al lui *nună* (MOLIN, R. B. 11; cf. ALR I/II h. 268, pct. 24); 2. dim. al lui *nună* ‘cumătră’ (ALR I/II h. 221, pct. 24).

Nunuț s. m. (CADE).

Nunuță s. f. (MARIAN, NU. 208).

Nunișoară s. f. *Nunișoară tot să-mi zică.* GRAIUL, I 334 (în Independența-Covurlui).

Nuneasca s. f. horă care se joacă la nuntă, numită și *hora nunului*. (DIACONU, R. XX) sau *hora miresei* (H. IV 89, în Ciobanu-Constanța); melodia după care se joacă această horă. *Cimpoierul zice nuneasca, iar nuntașii joacă roata împrejur.* SEVASTOS, NU. 152: cf. ALRT II 249, pct. 769. Cu varianta regională *luneasca* (prin disimilare). C. V. II, nr. 3, p. 36.

Nunăși vb. IV tranz. a porecli pe cineva. *Așa-l nunășesc, da numele bun e altul.* Com. A. COCA-Oravița-Banat, ap. DA MS.

Nunește adv. ca nunul; în cinstea nunului (N. G. TISTU, B. 15).

¹ În dialectele sud-dunărene, în ar. (termen de circulație generală): *nun-nună* (WEIGAND, AR. II 321; cf. MIHĂILEANU; DALAMETRA; PASCU, D. II 131; PAPAĞAGI, B. 83, 667; CAPIDAN, AR. 274; T. PAPAĞAGI, D.; ALR I/II h. 216, 217, 267, 268; ALR II/I MN. p. 79 [2682], [2683]. *Ca nunul la nuntă* = ca nașul la nuntă: respectat și ascultat de toți nuntașii. *Nunul* e considerat ca părinte spiritual și ca educator pentru cei cununați sau botezați de el (T. PAPAĞAGI, D., s. v.). Cu derivatele (rare): *nunil'e* ‘calitatea de nun, de naș; nășie; cumetrie’ (DALAMETRA, MIHĂILEANU; cf. T. PAPAĞAGI, D.) și *nuname* ‘invitații nașilor la nuntă’ (T. PAPAĞAGI, D.). Tot în ar. (parțial) *nun(ă)* ‘cumătru, cumătră’ (ALR. I/II h. 220, 221, pct. 05, 09; cf. ALR II/I MN. pag. 70 [2644], pct. 010); în me gl.: (parțial) *nun-nună* (PAPAĞAGI, R. M. 56; cf. GR.S. VI 175; ALR I/II h. 216, 217, 267, 268, pct. 013); în istr.: *nono* < it. *nonno* ‘padrino’ (cf. P. Petrocchi, *Nuovo dizionario universale della lingua italiana*, vol. II Milano, 1891, s. v.).

² Cf. și (unica formă și atestare) *meseleucă* = *nună* (?) (LEXIC REG. 71, în comuna Girișu de Criș, raionul Oradea). Din investigațiile noastre reiese că are sensul de *drușcă*.

³ *Nună* ‘alunea, semn pe corp’ (TEAHA, GR. 247) este o apropiere și asimilare cu *alună*.

CUMĂTRU — CUMĂTRĂ

Terminologia de înrudire a lui *cumătru*, -ă derivă din actul botezului și al cununiei.

Cei ce botează se fac cumetri cu părinții celui botezat, iar cei ce cunună se fac cumetri cu părinții celui cununat¹.

Dicționarele noastre redau numai sensul prim, adică rudenia cumetriei care derivă din botez, iar ALR I/II h. 220 redă acest sens numai în notele de la pct. 273 și 792.

Cumătru 'compater, patrinus'; *cumetră* 'commater' (ANON. CAR).

Cumătru 'testis baptismi, vulgo compater'; *cumătră* 'femina testis baptismi, vulgo : commater' (LB; cf. KLEIN, D.).

Această înrudire convențională, ca și cea din nășie, are în popor un caracter conservativ destul de pronunțat. La români, în unele părți, înrudirea prin botez este considerată mai puternică decât cea de sînge. Dacă un frate sau o soră botează altui frate sau altei surori, ei nu-și mai zic frați, bădică sau lelică, ca mai înainte, ci *cumătru*, *cumătră* (MARIAN, NA. 172). Așa ne explicăm caracterul afectiv al termenului din expresia: *Se uită la el cu ochi de cumătru* (-ă). PAMFILE, J. III, ap. GL; cf. ZANNE P. IV 321.

Pravilele vechi pedepseau „amestecarea de sînge” între cumetri. *Ceia ce-și curvăresc cu cumetrele, aceasta se cheamă sînge amestecat*. LONGINESCU, LEGI, 667. *Are fi toți preoții cumetri cu părinții pruncilor cîți botează în popoarele lor*. ȘAPTE TAINÉ, ap. TDRG. *Cumătru nănaș feciorului* (ms. sec. XVI). ad. L. ROM. XIV, nr. 4, p. 445. *Cantemir Vodă era cumătru cu cuscrul-său Ioan Racoviță*. LET. II 268. *L-au poftit să-i boteze un cucon, ca să-i fie cumătru*. id. ib. 52. *Nu voia nimeni să se prindă cumătru și să-i boteze*. SBIERA, P. 187².

¹ Cf. I. Climescu etc., *Obiceiurile juridice populare din districtul Bacău*, în COLUMNA, 1882, p. 579.

² În dialectele sud-dunărene, în a r. : (parțial) masc. *cumbar* 'cumătru', fem. *cumbară* 'cumătră'; (tot parțial) *nun - nună*. Vezi la acești termeni, în me gl. : (parțial) masc. *mănuș* fem. *mănușă* (ALR I/II h. 220, 221, pct. 012; cf. ALR II/I MN. pag. 70 [2644], pct. 012); și (tot parțial) *cum*, *cumă*, în pct. 013 < bg. *Kum, kuma* 'idem'. Vezi : *Nănaș-naș*; în i s t r. : fem. *botra* (MAIORESCU, ISTR. 95, 102; cf. PUȘCARIU, ISTR. II 237, III 108; CANTEMIR, T. 159; ALR I/II h. 221 pct. 01) cu dim. *botrița*, *botraluță* (MORARIU, CIR. IV 21). Și : *subotra* (JAHRESBER. II 150, cf. VI 196). Cf. s.-cr. *botra* 'Patin, Gevatterin'. Vezi : *Nănașă-nașă*. De asemenea : *compăru* (MIKLOSICH, R.U. 25; cf. MAIORESCU, ISTR. 101; PUȘCARIU, ISTR. III. 108, FĂT-FR. XI 198; CANTEMIR, T. 163; ALR I/II h. 220, pct. 01); cf. it. *compare* 1. parrain; 2. compère. Vezi : *Nănaș-naș*; *cum* (JAHRESBER. VI 257; cf. PUȘCARIU, ISTR. III 108; CANTEMIR, T. 163), în fondul principal lexical (COTEANU, ISTR. 21); cf. s.-cr. *Kum* 'Pate, Gevatter'; *cumetru* (MAIORESCU, ISTR. 102; cf. FĂT-FR. V 67), *cumătru*, *cumătru* (JAHRESBER. VI 257; cf. PUȘCARIU, ISTR. III 108, 307; CANTEMIR, V. 163; F. D. IV 161); *cumătru* (F. D. IV 161). În ALR I/II h. 265, pct. 01 : *cumătru* 'cuscrul'; *cumetră* (MAIORESCU, ISTR. 102; cf. MIKLOSICH, R. U. 26); *diver* (ALR II/I MN. pag. 70 [2644], pct. 02). Vezi : *Nănaș-naș*; *sulla* 'cumătră', *sulăl* 'cumătru' (ALR I/II h. 220, 221, pct. 02); cf. s.-cr. ciacavian masc. *sulal*. fcm. *sulla* 'parrain, marraine de baptême ou de confirmation' (*Revue des études slaves* X 190, 191); *svădija* 'cumătră' (ALR II/I MN pag. 70 [2644], pct. 02); cf. s.-cr. *svadbica* 'prima fată însoțitoare a miresei'.

Ca situație geografică, *cumătru*, *-tră* e răspândit într-o masă compactă, pe întreg teritoriul dacoromân, afară de Oltenia și frontiera de vest (Banat, Crișana și Maramureș). Odinioară se pare că aria lui a fost întreg teritoriul, așa cum ne atestă ALRM II/I h. 195, în care îl găsim și în aria actuală a lui *naș*, *-ă*; *nănaș*, *-ă*.

La răspîndirea și menținerea termenului a contribuit desigur și aplicarea lui în alte domenii decît acela al înrudirii. În regiunile unde el lipsește e înlocuit, în general, de termenul *naș*, *-ă* sau *nănaș*, *-ă*. Această dispariție și înlocuire se datorește, probabil, nașiei de baștină. *Nașul*, *-a* și-a asumat și rolul *cumătrului*, *-ei*, care, pierzîndu-și funcțiunea o dată cu ea, a făcut să dispară și cuvîntul din aceste regiuni.

Ca și alți termeni similari (*văr*, *cuscr*, *cumnat* etc.) prin lărgirea înțelesului de bază, și termenul nostru își pierde mult din conținutul semantic inițial, așa încît asistăm la o adevărată *contagiune semantică*, sau mai bine-zis *transfer de sens*, sau *transmitere de înrudire* (*Verwandtschaftsübertragung*)¹.

De altfel, în general, la rudenii spirituală (*naș-fin-cumătru*) se constată des amestecul terminologiei în toate dialectele limbii române. Aceasta și din pricina unor atribuții comune ale celor pe care îi denumesc. Legătura de rudenie se simte atît de apropiată, încît, la un moment dat, contribuie și ea (alături de diversele ceremonii, ca nunta, botezul, cumetriile etc.) la amestecul și încrucișarea termenilor².

Amestecul (regional) al terminologiei *cumătru* — *naș*, *cumătra* — *nașă* credem că provine din faptul că părinții în multe părți iau de nași pentru fiii lor tot pe aceia care i-au cununat și pe dinșii. Aceștia — nașii părinților — devin, în același timp, pentru părinți, și cumetri (*MARIAN, NA. 171*).

Cumătru *nănaș* (*H. XVII 100*, în *Hațeg*); *nun*, *naș* (*MARIAN, NU. 209*). *Nuni* sînt cei care cunună, iar *cumetri* cei care botează.

Se mai numesc între ei *cumetri* părinții copilului, și aceia care l-au tuns (*MARIAN, NU. 209*). Considerația de care se bucură *cumătrul* (= *nașul*), care e socotit ca un fel de-al doilea tată, se vede și din faptul că acesta, dimpreună cu adevăratul tată, în unele părți, merge la pețit pentru cel pe care l-a botezat³.

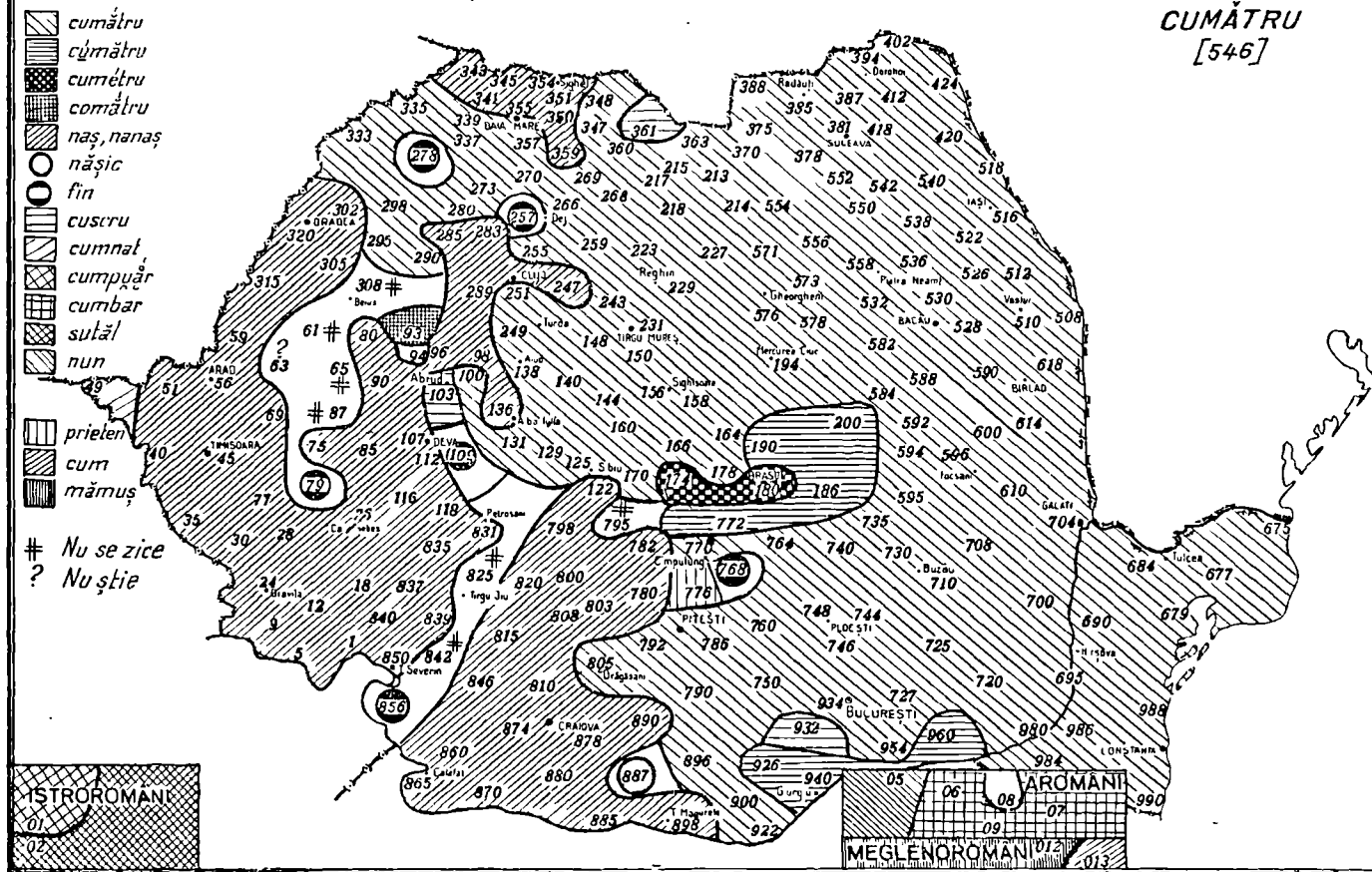
Cumătru, *-ă* apare (reg.) cu sensul de *naș*, *-ă*, *nun*, *-ă* și în *ALR I/II hărțile*: 216, 217, 220, 221, 267, 268 și *ALR II/I MN. pag. 79 [2682]*: aceasta

¹ Această detașare de sensul primitiv al termenului se găsește și în limba franceză: 1. *compère* 'nașul în raport cu nașa'; *commère* 'nașa în raport cu nașul'; 2. persoane unite prin prietenie (în faptele lui La Fontaine): *compère le Renard*; *commère la Cigogne*. (Vezi și în limba română: *cumătra capră* sau *cumătrul lup*. *CREANGĂ, p. 30*, și urm.); 3. *commère* 'femeie gură-livă; palavragioaică', cf. chr. Nyrop, *Gramm. hist. de la langue française*, IV, p. 172.

Această curioasă schimbare de sens, tot la termeni de înrudire spirituală, se găsește și în italiană (*TAPPOLET, 144*), precum și în unele limbi slave (*Revue des études slaves*, X 198, 199). Cf. și magh. *Komaasszony* 'cumătră; nașă; fină'.

² Cazuri similare prezintă și terminologia unor părți ale corpului omenesc, care, fiind așezate foarte aproape unele de altele, este indiferent pentru sens pe care anume le denumește. Cf. A. Zauner, *op. cit.*, p. 342; cf. mai nou Vasile Arvinte, *Din terminologia corpului omenesc: sold, coapsă, pulpă* (pe baza ALR), în *SCL XIV*, nr. 4, în special p. 449 și 451.

³ Cf. Gh. Pavelescu, *Cercetări folklorice în sudul județului Bihor*, în *ARH. FOLK. VII 62*.

poate și din pricina întrebării („Cînd ți-a născut nevasta, cum îi zici la omul care îți botează copilul?”), care a putut îndrepta atenția celui interogată asupra situației din preajma botezului, nu de mai tîrziu, căci la botez, cel care botează este, într-adevăr, „naș” (pentru toată lumea), numai după aceea devine „cumătru” (și numai pentru părinții copilului) (Iorgu Iordan, în BUL. FIL. IX 200).

Sinonimia : *cumătru*, -ă = *cuscru*, -ă (ALR I/II h. 305, pct. 103, 361, 932; cf. ALRM I/II h. 306, pct. 361, 932) se explică prin faptul că rudenia *cuscriei* se poate transforma în *cumetrie* atunci cînd o rudă de-a mirelui invită pe toți cuscrii care au participat la nuntă, în casa sa, la o cină. Celor care au participat la cină li se zice *cumetri* în loc de *cuscri*¹. Cel care invită la cină, dacă e din rudeniile mirelui, poartă numele de *cumătru mare*, iar participanții se cheamă *cumetri*. Dacă îi invită o rudă de-a miresei, aceasta se cheamă *cumătru mic*.

(Reg.) *Cumetri mari* sînt numiți *nunii* (de la botez) ai mirelui, iar *cumetri mici* sînt *nunii* miresei (LIUBA-IANA, M. 25; cf. MARIAN, NU. 712; ALR I/II h. 221, pct. 690 în note). *Și voi să-mi trăiți Cu cumătrul mare, Cu finii dumitale*. FOLC. TRANS. I 96. *Nevastă făleață Șede după masă, Cu mirelul ei Și cumătrul ei, Și cumătrul mare*. id. ib. 100. *Și noi să ghicim... Pe cumătrul mare și... pe cumătra mare*. id. ib. 103.

Regional, se zice rudelor mirelui și miresei *cumetri*², apoi și *cumnatul de mîină* care are un rol important la nuntă (PETROVICI, FOLK. ALM. 55); chiar *fratelui tatălui* (ALR I/II h. 220, nota de la pct. 98); *surorii tatei* sau *a mamei* (ALR I/II h. 221, nota de la pct. 98) sau a unei rude mai îndepărtate (ALR. I/II h. 220 și 221 nota de la pct. 283).

Ca termen de respect și adresare se dă (reg.) mai ales în popor, celor de aceeași vîrstă, în semn de prietenie, amabilitate sau bunăvoință; vecin, prieten. *Mai bine să mă iau eu cu politica pe lîngă el, să mi-l fac cumătru*. CARAGIALE, ap. CADE. *Cîteva cumetre se strîngeau în fiecare sară și stăteau la pîndă*. SADOVEANU, O. I 444, ap. DL. *Zi, cumătre Zaharia, ce se mai aude cu comoara?* C. PETRESCU, R. DR. 244, ap. DA. *Hai cumătră, cum o fi, Că cumătru n-a mai ști*. ȘEZ. I 219. *A strica cumătria* = a strica prietenia, a se certa (ZANNE, P. IV 322). Tot cu acest sens apare și în ALR I/II h. 202; *cumătru* = *bade* (nota de la pct. 387), apoi în h. 220 *cumătru* = *prieten* (pct. 776), iar în pct. 347 (note) ca termen de adresare, sinonim cu *unchiaș*³.

Cumătru, -ă = *cumnat*, -ă (în ALR I/II h. 220 și 221 pct. 49). Sensul acesta derivă, poate, din *cumnat de mîină*, care este în unele părți nașul al doilea (PETROVICI, FOLK. ALM. 56)⁴.

Cumătru, -ă = *fin*, -ă (în cîteva puncte răzlețe din ALR I/II, h. 220 și 221). Numirea derivă din nășia care se moștenește (nășia de baștină), cînd aceleași persoane botează sau cunună, atît pe părinți cît și pe fii,

¹ E. Novacovici, *Din comoara Banatului*, Oravița, 1926, p. 50.

² Id. ib.

³ Situație asemănătoare în unele limbi slave (dial. ciacavian), unde *Kum, Kuma* servește ca termen de adresare între cunoscuți sau vecini apropiați (*Revue des études slaves*, X, 191), precum și în italiană (ARHIVA, xxxi 225).

⁴ „[Nuntașii] se întorc la casa cumnatului de mîină, unde se dă prînzul și se zice că a luat cumetre”. Cf. V. Popovici, *op. cit.*, p. 67.

încît *cumetria* cu *finia* se confundă sau se încrucișează, iar termenul *fin* ajunge la valoarea semantică a lui *cumătru*¹. În unele cazuri s-a arătat în notele din ALR I/II h. 220, pct. 856, 878 că se face distincție între : *finul cel bătrîn* (= tatăl) și *finul cel tînăr* (= fiul).

Formele *comătru* și *comătră* (ALR I/II h. 220, 221, pct. 93) se explică prin schimbul dintre *o* și *u* din prefix, iar formele (rare) *cumnătre-cumnătră* (ALR II/I MN. pag. 70, pct. 812) prin contaminare cu *cumnat*.

Ca dovadă despre vitalitatea cuvîntului cităm mai jos și cîteva sensuri din alte domenii²; cf. și mai multe proverbe în ZANNE, P. IV 321—323.

Deși, așa cum am văzut, termenul este întrebuițat în mai multe accepțiuni, derivatele pe care și le-a format sînt în legătură cu sensul de bază.

Cumătraș s. m. — diminutiv al lui *cumătru* (cunoscut de noi din părțile Năsăudului).

Cumetrel s. m. (cu var. *cumătrel*; în adresare către o persoană dragă) *Noapte bună, cumetrele, Feri-te-ar sfîntu de rele*. ZANNE, P. IV 323. *Da ce ai, cumătrelule*. I. CR. II 348.

Cumetriță s. f. (cu var. *cumătriță*) *Și bădița Cu lelița Se duse la cumătrita, Cumătrițai mă jelîiu*. MARIAN, SA. 66; cf. CREANGĂ, P. 29. *Să rămîie cumetrița, Fă, cumătră, fă, Să dea neicuții gurița*. TEODORESCU, P. P. 336. *Să te găsească sănătoasă, Voichițo, și pe dumneata, cumetriță!* C. NEGRUZZI, S. III 18, ap. DL.

Cumetrie s. f. (cu var. *cumătrie*) 1. înrudirea spirituală dintre cumetri. *Nuntele ce se vor face dentru sînge amestecat ce se zice den cuscrii sau den cumătrii, ce va fi din svîntul botez*. PRAVILA, 859, ap. DA. *Dacă moare finul se pierde cumetria*. ZANNE, P. IV 357. În ar. *muri cumbarlu* (= 1. finul; 2. nașul) *duși cumbiril'a* (= cumetria) (JAHRESBER. II 169; cf. ZANNE, P. IV 357); 2. petrecerea ce are loc cu ocazia cumetriei³. [Prototopul] *nemica n-au arătat, nece veritul de osfeștanii, nece de împărțituri, nece de frății, nece de cuscrii, nece de cumătrii* (a. 1628). IORGA, D. B. I 43. *Cumetria fu*

¹ Situație asemănătoare cu *comač*, 'cumătru', din ALR II/I MN. pag. 70 [2644], pct. 64 pentru care cf. s.-cr. *kumače*, 'filleul'.

² *Cumătră* 'femeie care birfește' (CADE). Acest sens se confundă cu cel peiorativ al lui *leliță*. *Ce mai cumătră!* = ce mai leliță! *Cumătră* 'poreclă dată unui profesor care obișnuia să vorbească mult' (BUL. FIL. V 222).

Mahalagii între ei se adresa cu acest termen, la fel negustorii către clienți.

Implicînd în sine ideea de viclenie, răutate, termenul se întrebuițează în unele povești populare: *cumătra vulpe*. Cf. calabr. *cumare Rosa* (SCL VIII, nr. 1, p. 121), megl. (în argou) *cumetru* = șiret (PAPAĞAGI, M. R. 89); *Cumătra* = dans popular (H. II 119, în Glodeanu-Buzău și H. IV 10, în Bălțătești-Neamțu); *Cumătriță* = numele unui dans popular (H. II 158, în Jirlău-Rîmnicul Sărat), poate dansul de la „cumetrie”. *Cu sîta la cumătra* = foarte des (DA), fiindcă la cumătra ai curaj să mergi să ceri împrumut un obiect; *De-a sîta cumătrei* sau *de-a sîta la cumătra*, numele unui joc de copii (DA); *Cumătră*, numele plantei „Geranium macrorrhizum” (DA).

³ Cu acest sens a pătruns și în magh.: *kumetria* (BLĚDY, INFL. 61), apoi în graiul ceangău: *kumętrje* (WICHMAN, 85; cf. SCL XIV, nr. 3, p. 385).

chefoasă și plină de bunătați, căci moșnegii se țineau bine. ȘEZ. II 200; cf. MARIAN, NA. 195¹.

Cumătrie grasă sau **cumătrie în genunchi** = petrecerea îmbelșugată, copioasă, de după botez².

Cumetrenie s. f. **cumetrie** (2). *Să fii la cumetrenie dus și-n capu' mesei pus.* ȘEZ. IV 157.

Cumetri vb. IV tranz. și refl. (cu var. *încumetri, încumătri*)³ 1. (sens de bază) a (se) face cumetri, a (se) înrudi prin cumetrie. *Iară de se va țimpla muiare lui a se încumătri* (ms. sec. XVI), ad. L. ROM. XIV, 1965, nr. 4, p. 448. *Trecut-au atunci... cneazul Dimitrie Galicin și au botezat un cocon a lui Constantin Ducăi vodă, ce s-au încumetrit.* LET. II 308. *Îl rugă să se cumetrească, și ciobanul primi.* ISPIRESCU, L. 208; 2. a (se) asocia cu cineva (mai ales la rele). *Cu cinste este din partea dumatiale să te încumetrești cu alde Marin și Neagu la tîlhăriile lor?* RĂDULESCU-NIGER, ap. TDRG.

Încumetrit, -ă adj. (cu var. *încumătrit*) înrudit prin cumetrie. *Era odată o capră încumătrită cu un urs.* SBIERA, p. 202.

Abstracte: **Încumetrire** s. f. și **încumetrit** s. n., ap. DA. *Încumetriri* (= alianțe) *înfrățitoare.* ODOBESCU, III 320, ap. DA.

Încă din sec. VII avem formele *cómpater* (cf. alb. *kumptër > kundër*), *cómater*. În toată România occidentală s-au păstrat descendenții lui *compater* (> **cómpater*) și *commáter* (REW 2082, 2096). *Cómpater* e un termen creștin din latina balcanică. *Cómpater* și *commáter* au pierdut legătura cu cuvintele simple *pater* și *mater* (fiindcă și ele dispăruseră din latina balcanică) cărora le corespundeau în conținut. *Cómpater* pierzîndu-se, a rămas numai *commáter*. Pentru designarea genului s-a întrebuițat terminația -u, -ă: *cumătru-cumătră*. În limba veche românească s-a accentuat *cúme(ě)tru* — *cúme(ě)tră*, cu accentul pe prefixul *com-* (*cómater* < *commáter*), sub influența lui *cómpater*. Această accentuare o găsim atestată de ALR I/II, hărțile 305 și 306, pct. 186, 190, 200, 772, 926, 940, 960. Aceste puncte fiind limitrofe cu Regiunea Mureș Autonomă Maghiară, s-ar putea însă ca această accentuare să fie influențată și de magh. *kóma* 'cumătru', sau bg. *kum* 'idem'. Dar în limba română veche sint atestate și formele *cumătru*, *cumătră* (cf. TDRG). Schimbare *a > e* se explică numai cu accentul — în latina balcanică — pe o.

¹ Cf. A. Lambrior, *op. cit.*, p. 3. Pentru importanța socială a obiceiului, cf. Ion Const. Chițimia, A. Lambrior, *folclorist*, în SCLF VI, p. 102. Cf. sic. *jiuvi r'e cumari* 'joia cumetrelor', un obicei similar cu al nostru. C. Merlo, *Die romanischen Benennungen des Faschings*, Sonderbruck aus *Wörter und Sachen*, Heidelberg, 1911, Band III, Heft 1, p. 107.

„Cumătria” și ritualele legate de ea joacă un rol important și în viața poporului sard, fiind socotită ca o legătură de prietenie pentru toată viața, cf. M. L. Wagner, *Studien über den sardischen Wortschatz*, Genève, 1930, p. 21.

² Se numește (reg.) *cumătrie* sau *colăcime* și petrecerea care se face cînd părinții dau nașilor copilului lor — deci cumetrilor — niște colaci. Se cheamă așa „din cauză că mai toți cei ce iau parte la dînsa sînt încumătriți” (MARIAN, NA. 242).

³ Există o nuanță semantică între aceste două verbe. „... se pare că *înc-* însemnează 'a se face cumătru cu cineva', pe cînd *c-* 'a zice cuiva cumătru'; cel puțin aceasta este tendința limbii acolo unde se cunosc amîndouă formele”. Iorgu Iordan, *Compuse românești cu în-*, în BUL. FIL. III 63, 64.

E apare și în derivatele : *cumetrie*, *cumetrénie*, a se *incumetri*, care au atras accentul pe e (ă) : *cumătru*, *cumătră*.

În condițiuni identice s-a dezvoltat paleoslavul *kupetra* ‘cognata, belle sœur’. Deci forma latină balcanică **cómmāter* este la baza cuvintelor românești *cumătru*, *cumătră* > *cumătru cumătră* și a cuvintelor slave *kūmotrŭ*, *kūmotra*. *Commāter* este forma occidentală.

Formele hipocoristice slave, balcanice : *kumŭ* — *kuma* se explică prin latinul balcanic *cómmater*, refăcut după *cómpater*.

Acești termeni de origine latină în limbile slave își au originea în latinitatea balcanică și în latinitatea patriarhatului din Aquileia¹.

Skok a lămurit originea și împrejurările în care s-a răspândit acest cuvânt la slavi și români. Până la el, filologii, începând cu MIKLOSICH², СИНАС, ИИ, ТАПОПЕТ, 145, ТДРГ și CANDREA³, l-au considerat în limba română ca împrumut din slavă, așa cum îl dă și acum CADE și DM. REW (nr. 2082) rămâne la părerea că ar fi slav (v. bg. *Kūmotru*), fără a da explicațiile necesare.

Pentru originea latină a cuvintului, afară de Skok, s-au pronunțat mai mulți cercetători⁴. Problema au elucidat-o în special Philippide, Rosetti și apoi S. Pușcariu⁵, care derivă forma masculină din cea feminină, datorită rolului important ce-l are „cumătra” în legătură cu nașterea, nunta etc. Tot de origine latină îl socotesc DA și SD.

C U M B A R Ă

(Rare) În dialectul dacoromân cu sensul de ‘cumătră’ (i. cr. v 278, în Jorăești-Covurlui și i. cr. VI 110, în Romanași).

Este însă termen de circulație în dialectul aromân, având sensuri numai din domeniul înrudirii spirituale⁶.

Poate a intrat în dialectul dacoromân prin aromânii negustori, care veneau în nordul Dunării. În acest caz, ar fi un împrumut grecesc, răspândit de la oraș la țară.

¹ Cf. P. Skok, *op. cit.*; cf. și recenzia acestui studiu de E. Petrovici în DR VII p. 356—357; B. СИМЕНОНОВ, *Занякои Румънски думи в българските народи говори*, în OMAGIU, I. 800.

² Franz Miklosich, *Die slavischen Elemente im Rumunischen*, în Denkschriften der Akademie der Wissenschaften in Wien, Vol. XII, 1862, p. 27.

³ *Elemente latine dispărute din limba română*. (Curs litografiat) București, 1932, p. 180; cf. și CADE.

⁴ M. Gaster, *op. cit.*, în REV. P. IST. I 29; cf. C. Diculescu, *op. cit.*; PHILIPPIDE, O. R. II, 637-638; Al. Graur, *Corrections roumaines au REW*, în BULL. LINGU. V 94; Al. Rosetti, *Slavo-romantica*, în BULL. LINGU. VIII, p. 160—162.

⁵ *Biala cumătră e departe*, în „Langue et Littérature”, II (1943), p. 5—19.

⁶ *Cumbar* ‘fin’; *cumbară* ‘fină’, cu derivatele : *cumbărlîke* ‘finie’; *cumetrie*’ (DALAMETRA; cf. GEAGEA, E. 337; ALR I/II h. 218, 219, pct. 06, 08); *cumbărlîe* ‘cumetrie’ (T. PAPAHAĞI, D.). *Cumbar* ‘cumătru’, *cumbară* ‘cumătră’ (MIHĂILEANU; cf. PASCU D. I 206; ALR I/II h. 220, 221, pct. 06, 07, 08; în pct. 05, 09 : *nun, nună*). Vezi *nun, nună*.

Pentru schimbarea de sens (fin-naș-cumătru) vezi : *cumătru*. Etimologia : ngr. κομπάρός ‘Gevatter’ (< it. *compare*; lat. *compater*); cf. alb. *kumbar* ‘Gevatter’; ngr. κομπάρρα ‘cumătră’. Cf. BULL. LINGU. V 94.

F I N — F I N Ă

În cadrul preocupărilor noastre *finul* este un element important, căci se întâlnește atât la nordul, cât și la sudul Dunării, continuând o situație creată o dată cu creștinismul nostru, încă din faza latină a epocii preslave (BATTISTI, AVV. 63). Apare mai întâi într-un document slavo-român din Țara Românească în anul 1512, apoi în 1578 : *fiin*¹, derivând din lat. balcanic **filianus*, un derivat din *filius* (CANDREA, EL. 407, 408 ; cf. GR. S. II 314). Cf. alb. *fijan* ; s.-cr. *piliŷin* (< *filiolus*)² ; cf. și cal. *figghianu* 'figlioccio', precum și formele din alte dialecte italiene (REW 3296 ; cf. CADE ; ALESSIO, CONC. 27).

Termenul denumește persoana botezată sau cununată, considerată în raport cu nașii sau nunii săi. E vorba de o înrudire spirituală cu o nuanță conservatoare destul de puternică³. În unele regiuni cine botează pe copil, acela îl și cunună, deci va nași la nuntă nașul mirelui, nu acela al miresei⁴.

Fin 1. (din botez) : 'filius baptismalis' ; 2. din cununie : 'affinis' (LB.). *Vor fi botezat finul . . . De va curvi cu hină-sa (Pravila lui Lucaci)*⁵. *Mihail boteza fiinii.* CUV. D. BĂTR. I 387, 388. *Ceia ce-ș (i) curvăsc cu finele, acesta se cheamă sînge amestecat.* PRAVILA MOLD. 94, ap. DA. *Theodosie, hinul svîntului Ioan.* DOSOFTEIU, V. S. 76. *La botez, ciobanul dăruie finului său o oaie fătătoare.* ISPIRESCU, L. 208. *Joacă finul cu fina De se tremură casa.* BUZILĂ, N. 819. *Foaie verde inule, lubește-mă finule. — Te-aș iubi, zău, eu nănașă, Dară tu m-ai botezat Și mă tem c-a fi păcat.* HODOȘIU, 93. *Doar' n-am fini d-a boteza ? Ba n-am fini d-a boteza, Nicî n-am fini d-a cununa.* PAMFILE, CR. 77. Învechit : *fiin, hin*⁶. In on. : *Fin-a, Hine.* CDO.

Raportul spiritual dintre *naș* și *fin*, de la superior la inferior, reiese și din unele expresii sau proverbe, ca : *Fin* = 'cel învins într-o bătaie'⁷, *S-a săturat finul de nașul* = l-a bătut bine (ZANNE, P. IV 361). *Fă-l fin* = = bate-l (JIPESCU, ap. DA)⁸. Vezi : *Nănaș*.

¹ Cf. I. Bogdan, *Documente privitoare la relațiile Țării Românești cu Brașovul în sec. XV și XVI*, București, 1905, p. 158 ; cf. BOGDAN, GL. 57, 223.

² Cf. P. Skok, *op. cit.*, p. 190, 195.

³ Cf. C. Xenia Costa-Foru, *Cercetarea monografică a familiei*, București, 1945.

⁴ Cf. H. Stahl, *Rudenia spirituală din nașie la Drăguș*, în „Sociologie românească”, I p. 79.

⁵ Cf. I. Rizescu, *op. cit.*, p. 445.

⁶ În dialectele din sudul Dunării, în a r. : *h'il'in, h'il'ină* (PAPAHAGI, B. 615 ; cf. PETRESCU, M. 155 ; MIHĂILEANU ; DALAMETRA ; CDDE ; GR. S. II 314, IV 60 ; CAPIDAN, AR. 299 ; PASCU, D. I 101 ; T. PAPAHAGI, D. ; ALR I/II h. 218, 219, pct. 05, 07, 09), pentru sinonime vezi termenul *cumbar* (ă) ; în m e g l. : *crîstinič* 'fin', *crîstiničă* 'fină' (GR. S. III 204 ; cf. CAPIDAN, MG. III 81 ; ALR I/II h. 218, 219, pct. 012) < bg. *krăstnik* 'Gevatter', influențat de *crîstin*. *Cum* 'fin', *cumă* 'fină' (ALR I/II h. 218, 219, pct. 013) < bg. *kum* 'cumătru' *kuma* 'cumătră' ; în i s t r. : *fiuoŷa* 'fin' ; *fiuoŷo*, 'fină' (ALR I/II h. 218, 219, pct. 01). Cf. it. *figliozzo* — *figlozza* 'idem' (P. Petrochi, *Novo dizionario univ. della l. it. s. v.*) ; cf. s.-cr. (ciacavian) *filōco* 'fin' (*Revue des études slaves* X 195) ; *fijōza* 'fină' ; ven. *fiozza* (A. Cronia, *Elementi latino-italiani nel lessico di un dialetto ċacavo*, în *L'Italia dialettale* VI 108 ; AIS I h. 37, pct. 368, 378, 398, 399).

Sulla 'fin, fină' (ALR I/II h. 218, 219, pct. 02). Cf. s.-cr. *sutal, sutla* 'naș-nașă' (*Revue des études slaves*, X 195, nota 3) ; cf. it. (dial) *santal, santalo, santala* 'fin, fină' (AIS, I h. 37). Pentru schimbarea de sens cf. TAPPOLET, 144. Vezi : *cumătru*.

⁷ Cf. S. Armeanu, *Aryot ieșean*, în BUL. FIL. IV 134.

⁸ Cf. Iorgu Iordan, *Note*, în BUL. FIL. IV, 174.

După ALR I/II h. 218 și 219 termenii consacrați și răspîndiți în mod unitar pe întreg teritoriul dacoromân sînt *fin* și *fină*.

În pct. 65 și 103 s-a răspuns cu : *nepot* — *nepoată*; în pct. 360 cu *nepot*, *nepoată de fin*, precizîndu-se în note că așa i se zice copilului botezat, iar *fin* i se zice tatălui copilului; în notele de la pct. 270 (numai în harta 218) copilului vedem, că i se zice și *fin* și *nepot*. Confuzia, sau mai bine-zis precizarea deosebirii dintre acești termeni provine din faptul că nașul celui botezat, cînd botează pe fiul acestuia, nu-i zice *fin*, ca tatălui său, ci-i zice *nepot*. Denumirea aceasta o cunosc și din părțile Năsăudului.

Termenii *fin mic* și *fină mică*, în pct. 112, exprimă distincția ce o fac nașii între finii dinții (părinții) și cei de-al doilea (copiii), căci tot ei i-au botezat.

Amestecul termenilor *fin* (ă) cu *nănaș* (ă) și *cumătră* din ALR II/I MN. pag. 79 [2682], pct. 64 provine tot din nășia comună a părinților și a copiilor acestora ¹.

Vitalitatea ² și circulația cuvîntului este confirmată și de derivatele pe care și le-a format.

Finie s.m. (cu var. reg. *hinic*; JIPESCU, o. 22, 147). În on. **Finie** : CDO.

Finică s.f. (PAMFILE, J. III 88).

Finicel s.m. *Cheamă nepoți și finiceii, Pînă-n patruzeci și trei*. TEODORESCU, P. P. 142.

Finiceă s.f. *Dă (colaci) la fini și finicele, La nepoți și nepoțele*. BURADA, DOBR. 135; cf. TEODORESCU, P. P. 154.

Finicică s.f. (TDRG).

Finisor s.m. (cu var. reg. *hinișor*) *Ai de-ați botează un finisor*. GRAIUL, I 51 (Dolj). *Finișorule! dar ce-ai luat finei*. ȘEZ. VII 6; cf. TEODORESCU, P. P. 271; MARIAN, NA. 167.

Finisoară s.f. *Colea-n vale la izvoare, Ieste-un naș ș-o finisoară*. ȘEZ. II 220; cf. id. VII 6; MARIAN, NA. 167; PAMFILE, J. III 88.

Finúce s.m. (MARIAN, NA. 167).

Finúcă s.f. (MARIAN, NA. 167).

Finuleț s.m. (cu var. reg. *hinuleț*; JIPESCU, o. 37).

Finîț s.m. (DOINE, 175, ap. DA).

Finuț s.m. *Țucu-te, nănașă mare, Și pe fina dumitale, C-ai o fină Ca o lumină, Și-un finuț Ca un pomuț*. FOLC. TRANS. I 570; (pluralul arată ființe de ambe sexe, alcătuiind un grup unitar) *Să trăiești nănașă mare și finuții dumitale*. SCURTU, UG. 171; cf. MARIAN, NA. 167; id. SE. I 13; T. PAPAĞAGI, M. 105.

În on. : **Finuț**. CDO.

¹ Pentru explicația acestui „amestec” sau, mai bine-zis, schimbare de sens, vezi : *Cumătru*.

² Din limba română termenul a pătruns și în ucr. : *fiin*, *fijin* ‘Taufkind des Taufpathen’; *filina* ‘Taufochter, Taufkind’ (MIKLOSICH, w. 15; cf. CDDE; SCHELUDKO în B. A. II 144; CR’N-JALĂ, R. 261); apoi în graiul carașovenilor : *filjên* ‘fini’, *filjêna* ‘fină’ (PETROVICI, CAR. 101).

Finuță s.f. *Mândră, când te-i mărita, Trimite pe cineva, Pe trei pene de păun, Să mă duc să te cunun. Să îmi fi [i] mândră, finuță Pe câtu mi-ai fost draguță.* HETCOU, 69 ; cf. SEVASTOS, NU. 336 ; PAMFILE, J. III 88.

Finie s.f. rudenă dintre fini și nași. *Iaste și altă rudenie de pre cununie, care se cheamă . . . nășie sau finie.* PRAVILA MUNT. ap. CADE. *Să se taie nășia, Să rămâie finia.* MAT. FOLK. 60.

Der. on. : **Finiș**, -el. CDO.

v

TERMENI DE POLITEȚE
ȘI RESPECT ÎNTRE RUDE

B A D E

Termen polisemantic din fondul nostru principal lexical (GRAUR f.F.PR. 48) avînd diverse accepțiuni. Atestat în onomastică din sec. al XV-lea (HEM).

Cu sensul de bază ¹ *bade* denumește (mai mult în adresare și ca termen de respect) pe ‘fratele cel mai mare (dintr-o familie)’.

Bede vel *bade* ‘frater major natu’ (ANON. CAR.; cf. KLEIN, D. ; LB) *Bade* ‘fratello maggiore’ (MAN. GÖTT.). *Drept aceea Ioan Vodă s-au dus în Moldova, unde era Vodă bade său, Moise... și de acolo [trecu]... la al doilea bade al său, la Petru Vodă, carele era om de biserică și mitropolit în Kiovia... Ioan Vodă acesta au fost frate dulce cu Gavriil-Vodă; porecla le-au fost Moghila, și au fost din vechia familie domnească, frați cu numiții Moise și Petru.* ȘINCAI, HR. II 21, ap. DA. În regiunea Năsăudului numirea de *bade* se dă fratelui mai mare dintr-o familie, de către toți ceilalți frați și surori mai mici. Precum într-o familie există un singur *tată* sau *mamă*, așa există numai un singur *bade*. Pentru ca acest *bade* să se deosebească de ceilalți frați, următorii lui (care pentru frații mai mici sînt tot *bade*), acestora li se adaugă după *bade* și prenumele : *badea Ion*, *badea George* etc.

În ALR I/II h. 162, se dau următoarele sinonime teritoriale : *n e n e*, *n e n e a* ă l m a r e, *n e i c ă*, *n a n ă*, *b a c i u* (cu derivatele), *t e t e*, *c e a c e*, *a c i u*, *f r a t e*, *f r a t e l e* ă l m a i b ă t r ı n, *f r a t e l e* ă l m a r e, *b ă b ă*. În megl. *bebe*, *bebi*. Vezi : *Frate* ².

De la sensul de mai sus, cuvîntul a ajuns ușor să denumească pe ‘fratele vitreg’ (desigur tot mai mare ca vîrstă). Cf. ALR I/II h. 161 în cîteva puncte din centrul Transilvaniei și în cîteva din Moldova.

Tot ca termen de adresare și respect, se dă numirea de *bade* (în special la țară sau de către orășeni sătenilor ceva mai bătrîni) unui bărbat mai în vîrstă. (Correspondentul feminin : *lele*; cf. KLEIN, D.) *Gheorghe Ștefan*

¹ Nu este tocmai ușor să stabilim ‘sensul de bază’ al acestui termen. Unele dicționare pleacă de la sensul ‘adresare și respect către un om mai în vîrstă’; altele raportează acest sens mai întîi la ‘fratele mai mare’. Noi am plecat de la acesta din urmă, avînd în vedere extensiunea geografică și circulația în graiurile populare, precum și încadrarea lui în sfera preocupărilor noastre.

² Termeni corespunzători în alte dialecte : în a r. : *neare* interj. *Neare Hristo frate!* (< alb. *njeri* ‘om’) (cf. PAPAĞAGI, ET. 15; cf. T. PAPAĞAGI, D.). *Biro* (vocativ de la *bir* ‘fiu brav’ < alb. *bir* ‘fiu’; T. PAPAĞAGI, D.; cf. SCL XIV (1963), nr. 3, p. 411); în i s t r. : *barba* (FĂT-FR. XI, p. 20). Vezi : *Unchi*. Cf. G. Bertoni, *L'elemento germanico nella lingua italiana*, Genova, 1914, p. 82. În m e g l. : *bebi* ‘apelativ pentru un frate (sau o persoană) mai mare’ (COTEANU, p. 270, 289).

Vodă, trecînd cu oastea... prin Roman... un bivolar bătrîn al lui au ieșit înaintea dintr-o crîșmă fiind bat (= beat)... și au început a rîde și a bate în palme și a zice: „Dragul badei, Ștefan Vodă, mai bine îți șede în domnie decît în boierie. Așa să mi te porți!”. NECULCE, LET. II 206, ap. DA. *Ba nu, bade Ipate, n-aibi gijă; nu ți-oi cere vreun lucru mare pînă pe-acolo*. CREANGĂ, P. 151. *Bade, bădie, bădiță* [cătrefe] ‘un bărbat mai în vîrstă sau și [cătrefe] un străin’ (FURTUNĂ, C., ap. GL.; cf. CARDAȘ, CÎNTECE, ap. GL.; GL. M.; BOGDAN, GL.). *Bădie* [se zice] unei persoane mai în vîrstă (dar nu prea bătrînă, căci atunci îi zice moș)¹. *Rău-ii, doamne, -n sat departe, La tot omu să-i zici bade*. P. P. Adesea (la vocativ) cu nuanță ironică sau amenințătoare: *Hei, hei!... nu te-am știut eu că-mi ești de aceștia, că de mult îți făceam feliul!... Dar trăind și nemurind, te-oi sluji eu, măi badeo!* CREANGĂ, P. 236. În ALR I/II h. 189 „Moșneag”, în pct. 364: *moșule, bădiță*; în pct. 522: *moșule* (în note); *bădică, bădiță*. Ca termen de adresare la un om mai bătrîn apare în ALR I/II h. 202, răspîndit în nordul Transilvaniei și Moldova, și avînd următoarele sinonime teritoriale: *baci, moș, bătrîn, nene, jupîn, unchi, taică, tete, dede, nană, uică, cumătru, frate, prieten, neică, geage, tiz, lală, domn*.

Poate acesta e și sensul din BUL. FIL. V 209: „termen oficial întrebuițat între membrii societăților studențești bucovinene”. Un ecou al acestui termen popular pătruns în societatea cultă este: *badea George*, nume pe care-l dădeau prietenii și cunoscuții scriitorului nostru George Coșbuc.

De la sensurile arătate pînă aici — în cerc restrîns, familiar, și prin extensiune — termenul a trecut ușor la denumirea altor rude, intrînd, astfel, direct în sfera termenilor de înrudire². Astfel avem: *bădic* ‘unchi’ (GR.S.I 135); *bade* ‘unchi’ (fratele tatălui; în ALR I/II h. 165, pct. 159, 268, 359, 596); *unchiaș* și *bade* ibid., în pct. 217, 270; *unchiaș* și *bădiucă* în pct. 357.

Bade ‘unchi (soțul mătușii)’ în ALR I/II h. 166 apare în 14 puncte din Transilvania de nord și în pct. 798 (Vîlcea). Punctele mai numeroase din această hartă, față de harta 165, se explică prin faptul că acest ‘unchi (soțul mătușii)’ nu este rudă de sînge ca ‘unchiul (fratele tatălui)’. Deci extensiunea și aplicarea termenului este în funcție și de apropierea gradului de rudenie. O dovadă mai mult că, la început, el n-a servit ca termen de înrudire.

Această afirmație este valabilă și pentru ALR I/II h. 153, unde găsim termenul cu sensul de ‘tată vitreg’. Pentru această noțiune s-a răspuns cu ‘bade’, în mai multe puncte din aria acestui termen. Numirea au dat-o copiii mai mari, conștienți că cel denumit așa nu-i tatăl lor adevărat. Cunosce această întrebuițare și din regiunea văii de sus a Someșului Mare.

Folosit mai ales de fete (des în adresare), termenul denumește pe ‘iubitul, ibovnicul, drăguțul’ acestora. În această accepțiune, el are o mare

¹ Cf. Iorgu Iordan, *Dialectele italiene de sud și limba română*, în ARHIVA, XXXV (1928), p. 27.

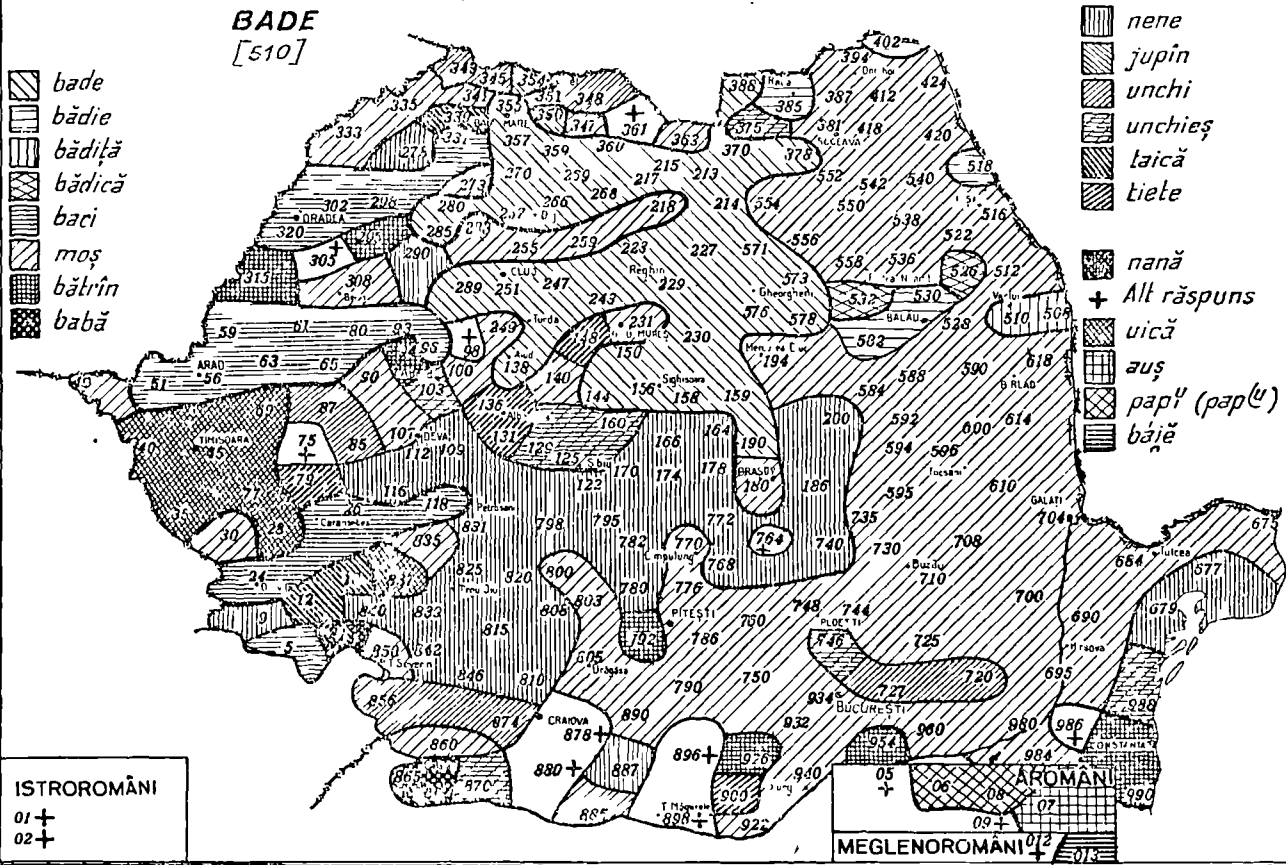
² „Bade nu înseamnă o rudă de sînge, ci o rudă de alegere, o rudă convențională, de același fel cu *firtat* și cu *surată*” (HEM). Afirmația e greșită, căci „bade” intră și în atmosfera de rudenie.

BADE
[510]

- bade
- bădie
- bădiță
- bădică
- baci
- moș
- bătrîn
- babă

- nene
- jupin
- unchi
- unchieș
- taică
- tiete
- nană
- Alt răspuns
- uică
- auș
- papu (papu)
- băie

ISTROROMÂNII
01 +
02 +

MEGLENOROMÂNII
01 +
02 +

putere de circulație. HEM arată că în colecția lui Jarník-Bîrseanu se găsește „bade”, cu acest sens, de 150 ori, afară de formele diminutive. *Eu cunosc firea badii, Că cu mine s-ar iubi, Dar nu cutează-a grăi, Dorul a-și destăinui. Cutează, bade, grăește, și cu mine te iubește*, JARNÍK-BÎRSEANU, D. 50. *Acar, păcat, acar, ba, La badea gură i-ei da*. STAN, M. 144. *Treci, doamne, anul curund, Să vie badea de mult. Pentru tine, bade, bade, Carnea de pe mine arde*. ONIȘOR, D. 40. Se întrebunțează de multe ori în corelație cu *mîndră* sau *lele*. *Bade-nalt ca și-un husar, Lelea pînă la pieptar, Badea mîndru și voinic, Și mîndruța de nimic*. JARNÍK-BÎRSEANU, D. 431.

De la acest sens „bade” a alunecat ușor la acela de ‘tînăr însurat’ (ALR I/II h. 269, pct. 49) și apoi la acela de : ‘bărbat, soț’ (în dialogul) : *Terinte : Voichița! Voichița! Voichița : Cum îi bădică? Iată mă-s. Terinte : Vreau să-ți spui, nevăstuică, că eu și cu cumătru ne ducem pînă la tîrg*. C. NEGRUZZI, ap. HEM. *Badea... s-a sculat, pe ochi negri s-a spălat, iar soția dumisale... un scir alb în mîini i-a dat*. TEODORESCU, P. P. 148. *Nici lelea cu bîrneafă, nici badea cu altîte = bărbatul să fie bărbat și femeia, femeie*. ZANNE, P. III 25. În unele cazuri soția se adresează soțului în mod ironic cu acest termen.

Alături de forma „bade”, avem și varianta regională (prin substituție) *badiu*, cu derivate ca : *bădiuc(ă), bădiuluț, bădiuliță*. Aproape totdeauna e întrebunțată cu sensul de ‘iubit, ibovnic, drăguț’. *Hei bădiță, badiul meu, Badiul meu, drăguțul meu, De cînd noi ne-am despărțit, Pîn-acum cînd ai venit, Tot cu altul m-am iubit*. JARNÍK-BÎRSEANU, D. 240, cf. HODOȘIU, 73. *Trandafir cu cracu-n apă Plînge badiu de să-neacă*. FOLC. TRANS. II 51; cf. POPOVICI, R. D. 164. *De s-ar țese pînza-n pat, Ar umbla badiu-mbrăcat Da pînza se țese-n lemne, Și badiu n-are izmene*. GR. S. V 345.

În on. : **Badiu**. CDO ; **Badiul, Bădiuleasa** (TEODORESCU, P. P. 538, 539).

Derivatele termenului *bade* sînt numeroase, cu o bogată circulație în limba poporului, avînd sensuri și nuanțe în legătură cu diversele sensuri ale termenului de bază, și — ca și acesta — își păstrează (des) funcțiunea de adresare. Aproape toate aceste derivate sînt atestate și de texte, de obicei în aria lui *bade* (Transilvania și Moldova). Unele sînt hipocoristice, altele diminutive, cu o pronunțată nuanță afectivă, iar altele — mai puține — continuă să păstreze sensul termenului de bază. Se observă des la aceste derivate procedeu reduplicării sufixelor și valoarea intensivă a acestora, procedeu cunoscut și altor limbi¹.

Bădic(ă) s. m. 1. frate mai mare. *Bădică, bădică, zise iarăși [fratele] cel mic, ascultați-mă și pe mine*. CREANGĂ, P. 22; cf. H. XIII 178, în Tecuci; IZVORAȘUL, V 15, în Sălaj; id. ib. XVIII 70, în Someș; GL. M.; ALR I/II h. 224, cu răspîndire în Moldova; 2. bărbat mai în vîrstă. *Dumnea-voastră vă duceți la tîrfărie? — Acolo, acolo, bădicule*. MARIAN, NU. 702; 3. tată vitreg (ALR I/II h. 153, pct. 378, 554); 4. iubit, ibovnic, drăguț.

¹ Cf. PUȘCARIU, ET. 313; K. Jaberg, *Innovations étatives dans l'Italie du Nord*, în „Vox romanica”, II 1950, p. 66 și urm.; B. Hasselrot, *Études sur la formation diminutive dans les langues romanes*. Uppsala, 1957, p. 223.

Fă-mă pasăre măiastră, la bădica pe fereastră, Să auz a lui suspin, Lacrămile să-i alin. JARNÍK-BÎRSEANU, D. 134; cf. GL. M.; 5. bărbat, soț.

Cu sensurile 'frate mai mare' și 'frate vitreg' a pătruns și în limba ucraineană : *badika* (CANDREA, EL. 406—407).

În on. : **Badica, Bădic, Bădica, Bădieul.** CDO.

Bădicuț, -ă s.m. bărbat, soț. (Un bocet pentru bărbat) : *Bădicuțul meu iubit, Frumușel mi te-am gătit, La lung drum mi te-ai pornit, Scoală, bădicuță scoală, Și-i ieșire pîn-afară, Să vezi oile cum sbiară.* MARIAN, î. 522.

Bădie s.m. (des) 1. frate mai mare. *Pamfile se lasă pe un scaun.* [Soru-sa] *i-aduse mîncare în farfurie, dar el sta cu ochii în jos și nu spunea nimic.* „Ce nu mînînci, bădie?”. DUNĂREANU, CH. 147, ap. DA., cf. ALRM I/II h. 224 (cu aria de răspîndire în Moldova); 2. persoană mai în vîrstă (I. CR. IV 369).

Intrat cu ambele sensuri și în graiul ceangău : *begyi.* C.L.V, nr. 1—2, p. 122; cf. WICHMANN, 11). Și : *bîdie* (id. ib., cf. BUL. FIL. IX 194).

În on. : **Bădia, Bădie.** CDO.

Bădiș s.m. iubit, ibovnic, drăguț. *Măi bădișă Gheorghieș, Draguțașei bădiș.* ȘEZ. VIII 190.

În on. : **Bădiș.** CDO.

Bădilă s.m. (păstrat azi numai în onomastică—HEM; cf. CDO).

Bădilucă s.m. iubit, ibovnic, drăguț. *Măi bădișă, bădilucă, Dac-ai avut gînd de ducă, De ce m-ai prins ibovnică.* ȘEZ. III 19.

Bădiói s.m. (ironic) bărbat sau ibovnic bogat, dar neiubit. *De cît cu badea bădioiu, și ocolul plin de oi, Mai bine cu badea bădică, Și-n ocol nimică,* ZANNE, P. IV 249.

Bădișel s.m. iubit, ibovnic, drăguț. *Măi bădișă bădișele, De la tine port inele, De la mă-ta vorbe rele.* LEXIC REG. 11.

Bădișor s.m. iubit, ibovnic, drăguț. *Măi bădișă, bădișor, Nu-mi trimite-atîta dor. Io-s copilă tinerea, Dorul tău nu-l pot ținea.* HODOȘIU, 21. *Bade, bădișorule, Nu lucra lucru hiaba, Că măicuța nu m-a da Dup-un om ca dumneata.* CABA, SĂL. 85, cf. FOLC. TRANS. I 226; cf. GL. M.

În on. : **Bădișor, -șoară, -șoe.** CDO.

Bădiț(ă) s.m. 1. frate mai mare. *Ajungînd în sat se duce drept la frate-său, ca să-i facă bucurie.* „Bine v-am găsit, bădișă” — Bine ai venit, frate Dănilă!”. CREANGĂ, P. 44; cf. H. XIII 178, în Tecuci; IZVORAȘUL, v 15, în Sălaj; id. ib. XVIII 70, în Someș; GL. M.; CARDAȘ, CÎNTECE (glosar); ALR I/II h. 224 (răspîndit în Moldova); 2. bărbat ceva mai în vîrstă (decît cei care i se adresează). *Ș-apoi să fi văzut pe neobositul părinte, cum umbla prin sat, din casă în casă, împreună cu bădișă Vasile a Ilioaiei, dascălul bisericii, un holteiu zdravăn, frumos și voinic.* CREANGĂ, A. 2. (Adresare propriei persoane) *Se oprește el atunci poruncindu-și : He, bădișă, ia mai stai și-ndărăt coala s-o iai.* LUNGIANU, B. 88; 3. (sens cu largă circulație în graiurile populare) iubit, ibovnic, drăguț. *Bădișă cu șase boi, N-are ce căta la noi, Dar bădișă cel c-o vacă, Nici-o sară să nu-l treacă! Bădișă ce-l sărăcuț,*

Zău acela mi-i drăguț. JARNÍK-BÎRSEANU, D. 38. *De bădiț, bădiț să-mi fii, Dar la noi să nu mai vii. C-ai venit numai o dată și-o vrut maica să mă bată.* PAULETTI, S. 15. *Cîntă cucul și-o mierliță, Ce-o să facem, măi bădiță? Ne-am iubi, nu ne putem, Ne-am lăsa, nu ne-ndurăm.* FOLC. TRANS. I 49. *Tot mă-ntreabă doruțul Unde-mi șede bădițul.* id. ib. 54; 4. frate vitreg (ALR I/II h. 161, pct. 512); 5. unchi (ALR I/II h. 166, pct. 798 și ALR I/II h. 165 pct. 596); 6. tată vitreg (ALR I/II h. 153: *bade-bădițule* în pct. 798: *tată bădiță* în pct. 388)¹.

În on. : Bădiț, -a, -ă, -oiu. CDO.

Bădițel s.m. 1. iubit, ibovnic, drăguț. *Măi bădiță, bădițele, Mi-ai furat mințile mele, Și cu dorul m-ai lăsat, Tot în jale și banat.* P. P. ap. HEM 2686; 2. (rar) bărbat; soț. (DA).

Bădițică s.m. 1. frate mai mare; 2. persoană mai în vîrstă (DA); 3. iubit, ibovnic, drăguț. *Frunză verde siminoc, Dragă bădițică, of! Nu am parte, nici noroc, Să șez cu puica-ntr-un loc, La o vatră, la un foc.* ȘEZ. I 73; cf. PAMFILE, J. II, ap. GL.

Bădiuc(ă) s.m. 1. frate mai mare (ALRM I/II h. 224, pct. 251, 255, 257, 280, 283); 2. persoană mai în vîrstă. *Vă duceți la țîrfărie? Acolo, acolo, bădicule.* SEVASTOS, NU. 327; sens des întrebuintat prin jurul Năsăudului; 3. frate vitreg (ALR I/II h. 161, pct. 251); 4. unchi (ALR I/II h. 166, pct. 273, 283); 5. iubit, ibovnic, drăguț. *Bată-te, bădiucă, bată Ziua de mîni și de-alaltă.* FOLC. TRANS. I 183.

Bădiuliță s.m. iubit, ibovnic, drăguț. *Ba nu, bădiuliță, bade.* ȚIPLEA, P. P. 90.

Bădiuluț s.m. bădiuliță. *Bade, bădiuluțul meu, De ți-i voia să mă lași, Spune-mi verde în obraz.* BUD. P. P. 30. *Măi bădiță, bădiuluț, Vino, dragă, mai răruț.* FĂT-FR. II 28.

Alte der. on. : **Badul, Băd/escu, -eanu, -eni, -ești, -enți, Bădoiu, Bădioae, Badeanca.** CDO.

Prescurtări și trunchieri

Bai s. m. (cătore un bărbat mai în vîrstă). *Bai „Davide” [zice popa] „domnia ta ți cu mine”. Eu am zis : „Aș ținea dar alți(i) să tem, nu țin niminea și pentru aceia nici eu nu îndrăznesc”.* IORGA, S. D. XIII 255.

Baie s. m. bai. *O vinil baia Vasile.* COSTIN, GR. BĂN.; cf. ALR I/II h. 189, pct. 156. Și : (var. reg.) **biu** = 1. bai; 2. frate mai mare (I. CR. IV 369).

Băiță s. m. (< bădiță) iubit, ibovnic, drăguț. *Cărărușă din pădure, Bătu-hită cu alune, Cu alune mărunțele, Să meargă băța pe ele.* ȘEZ. I 73; cf. I. CR. XIII 44.

Băiică s. m. (I. CR. XIII 44) și **bîiică** (DOINA, I 114; < bădiță cu suf. -ică).

Bițu s. m. (< bădiță) 1. ibovnic, iubit, drăguț. *Bița calu-și potcovește, De grea cale mi-l gătește.* ȘEZ. I 46. *Mas-am, biță, în grădină Și m-a mușcat o albină,* FĂT-FR. I (1926), p. 55; 2. nume dat (mai ales de copii) unui frate mai mare sau unei rude nu prea în vîrstă (MAT. DIALECT. I 248; cf. CARDAȘ, CÎNTECE (glosar).

¹ *Bădiță* s. m. *Badicza* = ‘uxor fratris’ (cumnată) (ANON. CAR.). Nu l-am găsit nicăieri cu acest sens. Poate fi un cuvînt hipocoristic care s-a întrebuintat și la feminin.

Biță s. f. lele, nană (PAȘCA GL.). E o creație analogă (< *bădiță*) ca *liță* < *leliță*, nu din *băbiță*, cum greșit se susține în DR VII 155; (cu rostire regională) **ghiță** s. f. *La femei se folosesc trei gradațiuni: lele, ghiță și mătușă*¹. *Ce faci, babo? se întrebă acum ghița Mărgălina.* PĂCALĂ, ap. CADE.

Șorule s. m. (numai sub această formă, la vocativ iubite, prieten; GL. M.) (< *bădișorule*).

Ca situație geografică, din ALRM I/II (hărțile 214, 223, 224, 232, 233, 285) rezultă că *bade* cu sensul 'frate mai mare' are aria cea mai mare în Transilvania nordică și centrală, apoi în Moldova (harta 224). Cu celelalte accepțiuni (adresare, respect etc.), aria lui se micșorează (inovații). Locul de unde s-a răspândit pare a fi Transilvania, unde îl găsim sub forma nesufixată.

Cu toate accepțiunile pe care le are, termenul se găsește în regiunea conservatoare a părții de nord, în aria lui *mire*, *nănaș* și a altor termeni din limba română, care ne arată vechimea graiului din Transilvania. (Vezi în această privință studiile lui S. Pușcariu și E. Petrovici citate la termenul „Naș-nănaș”).

Geografia lingvistică ne dă o indicație pentru o eventuală origine slavă nord-estică a termenului, pe care însă n-o putem preciza. „Bade” pare a fi înrudit cu cuvântul slav corespunzător *bače* (*bat'(j)a* 'frate mai mare'), dar nici în limbile slave etimologia lui nu e clarificată. Cf. rus. dial. *batja*; ceh. *bat'á*; bg. dial. *batjo*, *bate*, toate cu sensul 'frate mai mare'. Forma slovacă e *bat'a*, *batko* 'tată, unchi'; 'frate mai mare', s.-cr. (reg.) *bača bato* 'frate; tată' (BERNEKER, SL. WB. 46; cf. TRUBACIOV, 21).

Miklosich îl derivă din limba turcă, dimpreună cu magh, *bátya* 'frate mai mare'. Probabil că, la origine, a ieșit din graiul copiilor (KNIEZSA, 794–795).

N. Lahovary² îl aduce în legătură cu unii termeni asemănători — ca formă și sens — din unele limbi sau dialecte orientale (dravieni, caucaziene, berbere etc.). Aceste asemănări nu pot fi decît coincidențe, mai ales că termenul nostru are aria binecunoscută în Transilvania și Moldova, unde nu avem influențe din limbile amintite.

Dacă forma *badya* ar fi o influență străveche, atunci *d* urmat de *y* trebuia să devie *dz* și pe urmă *z*. Compară: *viridia* > *varză*; *media-die* > *miazăzi* etc.

Formele ucr. *badeo* și *bádika* ar putea fi de proveniență română (SCHE-LUDKO, BA. II 126).

B A C I

Termen de respect, întrebuițat în vorbirea către sau despre un frate mai mare, o rudă sau un cunoscut mai în vîrstă.

Baese 'frater major natu' (ANTON. CAR.); cf. LB. *Baci* = frate mai mare, în ALR I/II h. 224 „Nene (Bade)” ca termen de respect către un frate

¹ Cf. I. Munteanu, *op. cit.*, p. 141.

² *Op. cit.*, p. 313.

mai mare. Sub forma „*baci*” și „*bace*” e răspîndit în Transilvania nord-vestică și în cîte două puncte din Banat și Hunedoara.

Baciu frate vitreg (în ALR I/II h. 161, pct. 26 în Banat).

Baciu tată vitreg (în ALRM I/II h. 214, cu răspîndire pe frontiera de vest a țării noastre). Denumirea e dată de către copiii care n-au crescut de mici împreună cu tatăl lor vitreg și au conștiința că nu acesta e tatăl lor adevărat.

Baciu unchi (fratele tatălui) (în ALRM I/II h. 232, pct. 96; în pct. 339: „*baciu dulce*”).

Baciu unchi (soțul mătușii) (în ALRM I/II h. 233, în mai multe puncte din Transilvania vestică).

Baciu bunici (în ALR I/II h. 169, pct. 308; „*tată bătrîn, baciu*”, în note).

Baciu moșneag (în ALR I/II h. 189, pct. 100: „*moș, baciu*”; în pct. 324: „*om bătrîn, baciu*”).

Baciu bade (termen de respect către un om mai bătrîn, LB; cf. NOVACOVICI, C.B. II; ALRM I/II h. 285, în aria lui ‘unchi’ și ‘frate mai mare’). Cu acest sens a intrat de la români și în graiul sașilor (GRIGOROVITZA, 10).

După cum reiese din hărți, cuvîntul e întrebuițat atît ca termen de înrudire, cît și ca termen de respect. La început el a fost întrebuițat în viața păstorilor cu înțelesul de: ‘șeful ciobanilor; cel care face cașul’. Cu acest înțeles se găsește atît în dacoromână, cît și la aromâni și meglenoromâni: *bačiu* (T. PAPAHAĞI, D.); la istororomâni e nume de persoană: *Bațe* (PUȘCARIU, ISTR. II 278)¹. A existat poate și în graiurile preromane din ținuturile noastre. Cf. alb. *bats* ‘frate mai mare, tovarăș’; *baç* ‘fromager’². Cuvîntul fundamental, păstoresc, a cuprins în sine ideea de bătrînețe și reverență și s-a aplicat, prin extensiune și analogie, și la gradele de înrudire amintite mai sus.

După CANDREA, EL. 401 și DRĂGANU, R. 71—72, cuvîntul s-a răspîndit prin păstoria români în limba popoarelor învecinate. Cf. s.-cr. *bača* ‘Senner’; bg. *bač*, *baču* ‘Senner, Schäfer, Kaselmacher’; *bačjo* ‘nene’; ceh. și dial. slovac *bača* ‘Oberschäfer’; pol. dial. *Baca*, *bacza* ‘idem’. La sași: *Bitsch*, *Batsch* (tot cu sens păstoresc, BR. R. 10); la ceangăi: *bacsó* ‘Greis, Alter, Väterchen’ (WICHMANN, 10)³.

O. Densusianu în cr. s. IV 149—152, și apoi în *Aspecte lingvistice ale păstoritului* (curs litografiat, București, 1933—1934, p. 14, 98, 232, 250, 254), plecînd de la tema *bak-* cu derivatul *băkiči* ‘păstor’ (prin sincoparea lui *i* și reducerea grupului *kč* la *č*) îl consideră de origine pecenegocumană.

I. I. Rusu⁴ îl socotește, cu probabilitate numai, autohton (preroman).

¹ Cf. Th. Capidan, *Raporturi albano-române*, DR II p. 459—60.

² Idem, *Limba și cultură*, București, 1943, p. 196—197.

³ Cf. Th. Holban, *Influențe românești în limba polonă*, ARHIVA, XXXVIII, 1931, p. 264—265; Mara N. Popp, *Urme românești în viața pastorală a Carpaților polonezi*, în *Buletinul societății reg. române de geografie*, LIV (1935), p. 216; CRÎNJALĂ, R. 201—204; N. Lahovary, *op. cit.*, p. 313; OMAGIU, I. 694; KNEZSA, 71; DRAGOMIR, VL. 154, 176; L. ROM. VIII, nr. 3, p. 20.

⁴ *Raporturile limbii române cu albaneza și substratul balcano-carpatic*, în c. L. VII, nr. 1, p. 117, 123.

Unii lingviști ai noștri fac distincția între înțelesul de 'frate mai mare' și sensul păstoresc al cuvîntului. (Cf. DRĂGANU, R. 71, 72; GR. S. IV 150.)

În dacoromână, în accepțiunea care ne interesează pe noi, ALR îl înregistrează răspîdit mai ales de-a lungul hotarului dinspre Republica Populară Ungaria, fără a depăși undeva frontierele Transilvaniei. Este o dovadă mai mult că l-am reprimat — ulterior — din ung. *bács*, cu același înțeles. Însăși expresia „Baciu dulce” din ALRM I/II h. 232 pct. 339 pare a fi o traducere fidelă din magh. „édes báci”, întrebuințată mult de maghiari în vorbirea familiară.

Din limba română a intrat (reg.) și în graiul ceangău : *bács* (SCL XIV, nr. 3, p. 379).

Derivate

Băciuț s.m. (ALRM I/II h. 224 pct. 103)

Băciucă s.m. s.m. (JAHRESBER. VIII 138; cf. LB).

Băciuc s.m. (Brașov).

Băciță s.m. frate mai mare (prescurtat : *ciță*, în Bihor. Com. N. HAS — Oradea).

Der. on. : **Baciul**, **Bacea**, **Băcilă**. CDO.

NENE (NEICĂ)

Cuvînt din fondul principal lexical al limbii române (GRAUR, Î. F. FR. 52), la origine aparținînd graiului copiilor (IORDAN, ST. 26). Se găsește în limbile slave, de unde a pătruns la noi, și anume, după cît se pare, din limba bulgară, deși cf. și ucr. *nenjo* 'tată'; magh. *néne* 'lele, nană, mătușă; soră mai mare'. Cf. și bg. *nenja* 'mătușă'; *neni* 1. tată; 2. numire dată fratelui mai mare de către cei mai tineri; s.-cr. *nena* 'mamă'. Se găsește și în graiurile slave regionale : *nena* 'tată' (PETROVICI, CAR. 144, 218; cf. KNEZSA, 894—895). Cf. și pers. *nānā*, tc. *nene* 'mamă' (LOKOTSCH, ET. WB. nr. 1553).

Bazat pe exemple asemănătoare și din alte limbi (mai ales din punct de vedere fonetic) Iorgu Iordan¹ se întreabă, pe bună dreptate, de ce n-ar putea fi o creație pe teren românesc? În limba română este mai mult un termen de adresare, cu următoarea situație semantică generală :

Termenul e titlul de respect pe care îl dă un frate sau o soră mai mică fratelui mai mare; sinonim : b a d e. Acesta pare a fi înțelesul fundamental al termenului și în această accepțiune are cea mai frecventă întrebuințare în limba română.

Nene — bade (H. II 256, în Ciobanul-Constanța). *Nene, zic frații mai mici la cei mari*. H. XVII 351, în Țințari-Făgăraș; cf. H. XVIII 146, 147, în Maidan-Banat. *Eu am răpus pe tata, lui neica să-i dați drumul*. CARAGIALE, T. I 54, ap. DA MS. *Scoală, nene, dragul meu, Că nu știu ce-am*

¹ *Note de lexicologie românească*, în SCL XIV, nr. 1, p. 23.

văzut eu. JARNÍK-BİRSEANU, D. 492. *Au, nene și frățioare, ce să fie ăst păcat.* PĂSCULESCU, L. P. 168, 209; cf. PUȘCARIU, L.R. I 48.

În ALR I/II h. 162 „Nene (bade)” e răspîndit în masă compactă în Muntenia, Oltenia și părțile limitrofe. *Nene* pare a fi o fază mai veche decît *bade*, căci e răspîndit — cu diverse sensuri — pe întreg teritoriul daco-român. Cf. ALRM I/II h. 224 și 285¹.

Apoi, el are sensul de ‘tată, taică’. *M-a părăsit nenea și-am rămas de mamă.* DOSOFTEIU, ap. TDRG. *Mamă, zi să vie nenea, ca să-mi scuture lenea.* PANN, ap. TDRG. *Numai nu-i așa milos [socru-tău], Cum al tău nene ți-a fost.* MARIAN, NU. 367. *Au zis împăratul că cine m-a scăpa din gura bălaurului, după acela m-a mărita și. . . are să mă deie nenea cu bună semă după acest țigan.* SBIEREA, P. 125. *Cînd rămîn pruncii de nene, Streinei is fără vreme.* BİRLEA, C. P. 120. *Ei tu, Gruio, puilul neichii, Ean tu bine îmi pornește.* CORCEA, B. 109; cf. ȚIPLEA, P. P. (glosar); ȘEZ. II 209; id. III 82; T. PAPAĞI, M. 20; WEIGAND, BAN. DIAL. 125; COMAN, GL.; MARIAN, I. 321, 511.

În ar. *neni* ‘tată’ (în limbajul copiilor). DALAMETRA; cf. T. PAPAĞI, D. (< mbg. *neni* ‘idem’).

Sensul de ‘tată vitreg’ (ALRM I/II h. 214, pct. 160, 190, 295, 839) se explică prin faptul că atunci cînd a intrat în familie acest „nene”, copiii erau mari și nu i-au mai zis „tată”.

Tot ca termen de respect apare „nene” cu sensul de ‘frate vitreg’ (ALR I/II h. 161, pct. 158, 810, 835, 839, 878, 954).

Ca termen de adresare către o soră l-am găsit atestat o singură dată în WEIGAND, K. M. D. 81 : *neico Mario!* (deci a devenit și feminin).

Termenul se aplică și unui bărbat mai în vîrstă, adeseori ca apozitie pe lângă numele de botez. *Ciobanii zic nene în loc de moș.* H. III 38, în Băneasa-Covurlui. *Eu așa am grăit cu nenea Enache.* (a. 1751) IORGA, S. D. XII 61; cf. NOVACOVICI, C. B. II. *Dar neica Barbul cum trăiește?* ODOBESCU, I 74, ap. DA ms.; cf. RĂDULESCU-CODIN, I. 250. *Bre, mări neică Stanciule, Ține-ți tu paralele.* PĂSCULESCU, L. P. 242²; cf. ALR I/II h. 189 „Moșneag” (în cîteva puncte izolate).

De la acest din urmă sens s-a trecut și la acela de ‘bunic’, răspîndit în sudul și sud-vestul Transilvaniei și în Moldova (ALR I/II h. 169).

Întrebuințat în sens impropriu termen de adresare a unei rude mai în vîrstă către una mai tînără. *Vin la nenea (sau la bîdia)*³.

Tot în adresare apare rar și sensul de ‘socru’ (VICIU, GL.; cf. ALR I/II h. 261, pct. 295) și apoi cu acela de ‘unchi’ în cîteva puncte izolate din ALR I/II h. 165 și 166. Explicația unor astfel de cazuri, în care nu mai e vorba de rudele respective, a dat-o Iorgu Iordan⁴.

¹ În megl. termen corespunzător : *bebe* (CAPIDAN, MG. I 87; III 37). Vezi : *frate*.

² Sinonim „aproximativ” în megl. *cicia* ‘neică; unchi’ (PAPAĞI, M. R. 67).

³ Cf. Iorgu Iordan, *op. cit.*, în ARHIVA, XXXIII (1926), p. 182.

⁴ *Nene* este „pendantul” lui *față*. Punctul de plecare pentru aceste numiri trebuie căutat în obiceiul popular muntenesc de a spune fraților și surorilor, și prin extensiune, tuturor rudelor și cunoscuților mai în vîrstă *nene* respectiv *față* (BUL. FIL. II 211).

ATLASUL LINGVIC ROMÂN I (ALR I)

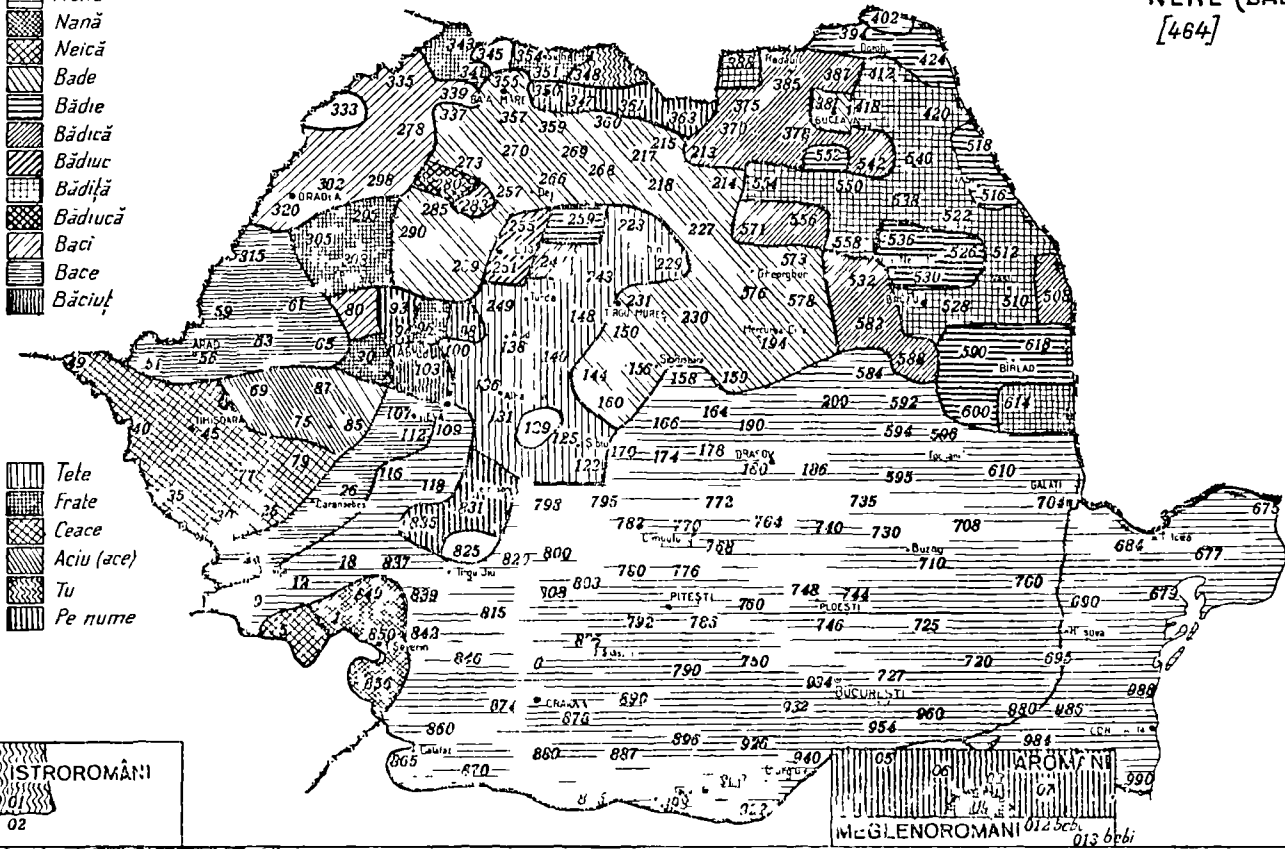
HARTA 32
NENE (BADE)
[464]

- Nene
- Nană
- Neică
- Bade
- Bădie
- Bădică
- Bădluc
- Bădiță
- Bădiucă
- Baci
- Bace
- Băciuț

- Tele
- Frate
- Ceace
- Aciu (ace)
- Tu
- Pe nume

ISTOROMÂN I

02

Termenul cu care fata se adresează către flăcăul pe care îl iubește, și pe care flăcăul însuși îl întrebuințează când vorbește cu fata despre sine, este des folosit în graiurile populare. *Rămii nene, sănătos, Crinișorul meu frumos! — Du-te, mândro, sănătoasă, Scînteioara mea frumoasă.* PAMFILE, C. 7. 115 *Am avut o mîndruliță și mi-a fost cam tinerea, Draga neichii turturea.* BIBICESCU, P. P. 17. *Ba eu, neică, oi jura, Că m-am iubit cu dumneata, Cînd eu, neică, oi jura, Și tu, neică, vei scăpa.* FOLC. TRANS. II 288.

Este des întrebuințat (la vocativ), în povestiri populare, pentru a exprima mirare, surprindere, nerăbdare, admirație, frică etc. În astfel de cazuri termenul își pierde înțelesul pur lexical și devine un fel de interjecție. *Și cînd venea ea, nene, doboră copacii.* ISPIRESCU, L. 5. *Și cînstestî la vin, măi neico!* CONTEMPORANUL, I 456, ap. DA ms. *Bine-i lîngă puiculiță, Neică, neiculiță!* ALECSANDRI, T. 195. *Și mi s-au așezat la drum, măi nene...* LUNGIANU, B. 134. *Și mîncă, nene, mîncă, Și bea și se veselea.* BAL. OLT. 48, cf. 36¹.

Derivatele lui *nene* sînt diminutivale și hipocoristice, fiind în legătură cu diversele sensuri de bază ale termenului. Predomină mai ales cele în legătură cu sensul de 'tată'. Ca și sensurile de bază, și derivatele sînt întrebuințate aproape exclusiv în adresare.

Nenișor s.m. *Mai avem treabă, nenișorule!* NEGRUZZI, S. III 19, ap. DL. (Cu valoare stilistică) *Și nu trecu o clipă pînă nu veni, nenișorul meu, o străsurică mîndră.* MERA, L. B. 191.

Neniuc s.m. tată. *Dragul meu, neniucul meu.* MARIAN, f. 511; cf. ȚIPLEA, P. P. 113.

Neniuc s.m. frate mai mare (ALR I/II h. 162, notele de la pct. 750, 772).

În on. : **Neniecă.** CDO.

Neniucúț s.m. neniuc. *Neniucúțul meu iubit.* MARIAN, f. 511.

Neniuluc(ă) s. m. neniuc. *Nu ți-i, neniulucă, jele Pe mine-a mă rădăvi, Pruncii a mi-i sărăci.* ȚIPLEA, P. P. 8; cf. id. ib. 113.

Neniulúț s.m. neniuc (ȚIPLEA, P. P. 113).

Neniúț s.m. neniuc. *Neniúțul meu iubit.* MARIAN, f. 321. Și : (var.) *nenuț* s.m. *Să fii mamei de-ajutor și nenúțului de spor.* MARIAN, NA. 318.

În. on. : **Neniúț(ă), -a.** CDO.

Niuniúț s.m. tată (ARVINTE, GL.).

Ninicúță s.f. iubită, drăguță. *Trece badea prin luncuță Și nu-mi zice ninicuță, Parcă nu i-am fost drăguță.* SEVASTOS, C. 148, ap. DA ms.

Nică s.m. (prescurtare din *nenică*) frate mai mare (ALR I/II h. 162, pct. 900; cf. c.v. II. nr. 1. p. 32).

Nea s.m. (prin haplogogie din *nenea*; adesea înainte de numele de persoane). *Nea Budulea avea un picior mai scurt decît celălalt.* SLAVICI, ap. DA ms. *Să vorbească și nea Ion, că și el e om.* CADE.

Nen s.m. (formă prescurtată, urmată de adj. posesiv) *Chiruță se-nspăimînta Și către nen-său grăia.* JARNÍK-BÎRSEANU, D. 492.

¹ Nene 'procsenet' nu intră în preocupările noastre (L. ROM. XIV, nr. 1, p. 24).

Nentu s.m. (contopire a formei prescurtate *nen* cu adj. posesiv *tău*) *Mă!* — spune lui *nențu Chiriac să nu uite de ce-a fost vorba*. CARAGIALE, T. II 19, ap. DA ms.; cf. SCL XI, nr. 1, p. 49.

În on. : **Nentu**. CDO.

Neică s.m. (< *nene* + suf. *-ică*; cu sensurile date la termenul de bază. Acest derivat și-a format, la rîndul său, alte derivate, cu sensurile diminutivale sau hipocoristice, aproape toate în adresare).

Neiculeán s.m. (cu valoare stilistică) *Unde mi se repeziră, neiculene, ai arapi*. ISPIRESCU, L. 107.

Neiculeánă s.m. (CADE).

Neiculită s.m. 1. iubit, drăguț, ibovnic. *Cîmpul are pelinită, Sufletul meu neiculită*. PĂSCULESCU, L. P. 250; 2 (în adresare; cu valoare stilistică) *Mi se repeziră, neiculită, niște palaturi mărețe*, ISPIRESCU, L. 104. (Adresare către sine însuși) *Hai de, neiculită, Tot de-a fuguliță, Că nu e de stat, Ci de trepădat*. LUNGIANU, B. 82.

Neicușor s.m. neiculită. *Cu ce ocazie pe la noi? — Dandanache : cu ocazia eledzerii (= alegerii), neicușorule* (I. L. CARAGIALE, în *O scrisoare pierdută*; cf. DL).

Neicuță s.m. 1. soț, bărbat. *Stăncuță, nevastă mea, Tu s-ascuți de maică-ta, Pîn o veni neicuța*. MATEESCU, B. 97; 2. iubit, drăguț, ibovnic. *Măi, neicuță depărcior, Nu-mi trimite-atîta dor*. HODOȘ, P. P. 43; cf. SCLF I p. 208.

Der. on. : **Nen, Nene, -a, Nenești, Neneu, Nenu, -l Nenițescu, Neaica, Neicu, -l**. CDO.

N A N — N A N Ă (N A I C Ă)

Cuvîntul (la origine din graiul copiilor ¹) face parte din atmosfera semantică familiară și servește cu termen de respect și adresare.

Se găsește și în limbile slave, cu sensuri apropiate de ale noastre : bg. *nenja* 'mătușă, neni' 'frater nату maior'; s.-cr. *nana* 'mamă; mătușă' (către o femeie mai în vîrstă); ucr. *nenja* 'mamă', Cf. alb. *nënë, nanë*; tc. *nene*; ngr. *νηνη* 'mamă'; gr. *νάνα* 'mătușă' (din partea mamei); berber. *nanna* 'bunică, mamă, soră mai mare'. Sensurile din limba română coincid mai mult cu cele din limbile bulgară, sîrbă și maghiară; deci termenul are etimologie multiplă (cf. MIKLOSICH, E. 10, 31; DELBRÜCK, 451; CANDREA, L. A. 123; CRÎNJALĂ, R. 352; KNEZSA, 894—895; MIHĂILĂ, f. 126; *Arhiva Românească* V (1940), p. 268). Pentru *nan(ă)* 'naș(ă)' cf. lat. *nanna ninna, nonna* (REW 5817; cf. IORDAN, INTR. 128; SCL XIV, nr. 1, p. 12). E cunoscut și în romanitatea apuseană. În limba română *nan* e masculin refăcut, iar *naică* contaminare din s.-cr. *naja* (< *nana*) + *majka*.

În on. : **Nana, Naica**. CDO.

¹ Desigur în legătură cu cîntecul de leagăn *ninna-nanna* (TAPPOLET, 68); cf. în limba română : *nani-nani*, sau locuțiunea verbală *a face nani* 'a dormi' (SCL XI, p. 12; cf. L. 14. Wagner, *op. cit.*, p. 8—9).

În limba română l-am găsit mai des folosit în accepțiunea 'soră mai mare' și de aceea credem că acesta este sensul său de bază.

Nană 'soror natu major' (LM. GL.; cf. LEX. BOBB.; ȘĂINEANU, T.; JAHRESBER. III 322; DENSUSIANU, GL. Ț. H.; POPOVICI, R. D. I 166). *Nana* se întrebuițează de frații și surorile mai mici când se adresează surorilor mai mari (DENSUSIANU, Ț. H. 326; cf. TDRG; CADE; LEXIC REG. 66). *Sora mea, Măgsălina, Ce tuni în casă plîngînd. Ieși afară suspinînd. Au, naică, ți s-a urît, Tot țoalile scuturînd?* GIUGLEA-VÎLSAN, R. S. 30, 33¹. Atestat (reg.) cu vocativul *nanău*². În ALR I/II h. 231 apare răspîndit în Banat și Hunedoara (în aria lui *nene*).

Are și sensul 'frate mai mare' (poate prin schimbare de gen). *Nană*, nume ce se dă fratelui mai mare (BOGEANU, GL.; cf. JAHRESBER. III 322). *Și-ncepe de-a povestea Lu frati-său Lupu ce visa: — Naică Lupule, Cum beți, vă veseliți și de nima nu-ngrijiți.* GIUGLEA-VÎLSAN, R. S. 71.

Da la sensurile de mai sus, prin extensiune, urmat totdeauna de un nume propriu, termenul a ajuns să desemneze orice persoană în vîrstă (bărbat sau femeie).

Naică 'termen cu care cei tineri numesc pe femeile mai vîrstnice decît ei'³. *Mă duc la nana Gheorghe, să văd merge și el cu boii la noapte să-i pască.* BOCEANU, GL. *Naica Marla s-a dus cu copiii la stîină.* SLAVICI, ap. CADE. *Nana Ion, nana Chiva.* GREGORIAN, CL. 189; cf. ȘĂINEANU, T. 215; DENSUSIANU, GL. Ț. H.; POPOVICI, R. D. I 166; ALRM I/II h. 282, pct. 109, 118, 320; id. h. 286 (în aria lui 'soră mai mare'); id. h. 285, pct. 1.

Tot ideea de respect și bătrînețe stă și la baza sensului 'mătușă' a lui *nană* (ALRM I/II h. 234, pct. 337; id. h. 236, într-o mică arie la frontiera de nord-vest a țării)⁴.

Lărgindu-și sfera, a ajuns să se întrebuițeze aplicat unei persoane oarecare (chiar necunoscută) devenind sinonim cu *lele*, *nene*, *nene*, *bade*. (La Grebena, în Banatul iugoslav, *nană* însemnează 'bade'; cf. SCL XIV, nr. 1, p. 11.)

Nană se zice cînd vorbești despre o femeie sau te adresezi ei. DENSUSIANU, Ț. H. 144. *Nană* = lele, țată (CABA, SĂL. 99; cf. POMPILIU, BIH. 1014; VAIDA). *Nană* = nene (în Bahna—Mehedinți) ap. DA ms.; cf. GR. S. V 122 (în fostul județ Gorj).

Un sens cu largă circulație în graiurile populare este acela de 'iubită, mîndră, drăguță', sinonim (reg.) cu *lele*. *Mîndră-i nana ochișea, Numai nu-i de legea mea, Mîndră-i nana și-năltuță, Potu-o prinde drăguță.* MARIAN, NU. 56. *Cît cu pașu mi-am pășit, Altă naică mi-am găsit.* ALRT II 30, pct. 35; cf. id. ib. 29, 323; JAHRESBER, III 322.

Sensul (reg.) de 'naș' și 'nașă' a lui *nan*, *nană* aparține, la origine, vorbirii copiilor (BUL. FIL. IX 202) care după ce au ajuns adolescenți,

¹ Cf. Ioan, A. Bena, *op. cit.*, 79.

² Cf. M. Zdrengea, *op. cit.*, în OMAGIU, I, p. 940.

³ Cf. Th. N. Tripcea, *op. cit.*, p. 72.

⁴ M. Zdrengea, *op. cit.*

înlocuiesc pe *nan*, *nană* cu *naș*, *nașă*¹. *Naș*—*nașă*, la care se mai zice și *nanu*, *nana*. H. III 109, în rn. Covurlui; cf. I. CR. IV 212; PAMFILE, CIM. 47; ALRM I/II h. 299 și 300, pct. 618. În ALR I/II h. 267 „Nun”, în pct. 590 apare la vocativ: *nanule*.

Poate influențat de sensurile similare din limbile popoarelor învecinate, *nan* a ajuns (rar) și la sensul de ‘mamă’ (ȘĂINEANU, T. 215; cf. JAHRESBER. III 322), iar prin analogie, și la acela de ‘mamă vitregă’ (ALRM I/II h. 217, în aria lui *nană*).

Derivate (diminutivale și hipocoristice)

Nănúcă s. f. 1. soră mai mare (ALRM I/II h. 231, pct. 278); 2. mătușă (ALR I/II h. 234 și 236, pct. 278).

Nănuță s. f. 1. mătușă (ALRM I/II h. 236 pct. 90); 2. iubită, draguță, ibovnică. *Nănuță de pe răzor*, *Nu-mi trimite atîta dor*. HETCOU, P. P. 78; cf. FOLC. TRANS. I 125.

Nanáie s. f. (BUL. FIL. IX 185).

În on.: **Nănău**. CDO.

B A B U (B Ă B Ă)

Termenul (reg.) pare a fi o creație a graiului copiilor², fiind întrebuințat des în adresare ca și sinonimele sale *n e n e* și *b a d e*.

Babu ‘nene’ (în Săliște — Sibiu; DA). *Babă în loc de nene — le zic cei mai mici — tineri, la frați, veri, rude și prieteni mai mari*. H. V 129, în Ciuperceni-Dolj. *Babu se zice de fratele mai mic la cel mare*. H. XVII 239, în Orlat-Sibiu. *Băbă se zice* (de obicei în adresare) fratelui mai mare sau unui om în vîrstă. (Com. M. VANCEA, Rudari-Dolj.)

În ALR I/II h. 162 „Nene (bade)”, în pct. 129: (la vocativ) *babuc*, iar în pct. 860: *nene*, *băbă*.

C E A C E

Termen de respect cu care te adresezi unei persoane mai în vîrstă (sîrbism în Banat < *ćaća* ‘tată’). Sinonime: *n e n e*, *b a d e*, *t e t e*. *Ceace zice fratele ori sora mai mică fratelui mai mare*. H. XVIII 269, ap. DA. *Ceace* ‘nene’ (H. VIII 317, în Banat, ap. DA ms.). *Ceace* ‘nene’ (FIRA, CHIȘ, 316). *Ceace, ciucea* ‘bădiță, bădie’. *Ce face ceacea Ion?* COSTIN, GR. BĂN.; cf. LEXIC REG. 76; C. L. VII, nr. 2, p. 325; VICIU, GL. 25.

În ALR I/II h. 162 „Nene (bade)” ca termen de adresare către un frate mai mare, într-o arie compactă în Banat.

Ceace ‘frate vitreg’ (ALR I/II h. 161 pct. 45, 75, tot în Banat). Sensul a plecat, probabil, tot de la ideea de ‘frate mai mare’.

Diminutiv: *ceăică* s. m. (< sîrb. *ćajko*).

¹ Cf. Iorgu Iordan, *Note de lexicologie românească*, în SCL XIV, nr. 1, p. 11—12.

² Cf. S. Pușcariu, *Din perspectivele dicționarului*, în DR I 83.

PRIETEN (-Ă)

Termenul (< vsl. *prijatelj* 'amic') nu este propriu-zis un termen de înrudire, ci servește mai mult la exteriorizarea unor sentimente de afecțiune, dragoste sau respect.

În aceste accepțiuni îl găsim atestat (reg. și foarte rar) ca sinonim — prin extensiune și în mod tangențial — (de cele mai multe ori în adresare), cu unii termeni de înrudire. Astfel de întrebunțări rare sînt un fel de accidente semantice ocazionale.

Prieten 'consanguineus' (LEX. MARS); 'oaspe; rudă' (CANDREA, Ț. O. 83); 'tată vitreg' (ALR I/II h. 153); 'frate vitreg' (h. 161); 'bade' (h. 202); 'cumătru' (h. 220); 'frate de cruce' (ALR II/I MN. pag. 66 [2627]); 'firtat' (MN. pag. 68 [2630]); *prieten*—*prietenie* 'frăție' (MN. [2632]); *prietene* 'surori de cruce' (MN. pag. 67 [2628]); 'surate' (MN. pag. 68 [2631]); (numai la pl.) 'nuntași' (ALRM I/II h. 353, pct. 780).

LELE

Cuvînt provenit din graiul copiilor și răspîndit în limbile slave, avînd sensuri apropiate de al nostru. Vsl. *lělja* 'sora mamei'; bg. *lele* 'mătușă, lele'; s.-cr. *lělja* 'mătușă'; *ljena* 'soră mai mare' (MIKLOSICH, E. 28; cf. DA; MIHĂILĂ, Î. 126; SCLF VIII, p. 686).

În limba română are mai multe sensuri¹. E folosit mai ales în adresare², ca termen de respect și, prin restrîngere, ca termen propriu-zis de înrudire. Sensurile lui multiple încă sînt o dovadă pentru originea lui „copilărească”³.

Ca termen de respect și înrudire e întrebunțat de frații și surorile mai mici cînd se adresează unei surori mai mari.

Lele 'soror senior' (LB.), 'sorella maggiore' (MAN. GÖTT.); 'tață, soră mai mare, fată' (ȘULUȚIU, GR. 9); 'soră mai mare' (ȘĂINEANU, T. 199); 'soră mai mare, tață' (ȘEZ. XXV 86).

Extensiunea sensului de la cel de înrudire la cel de adresare și respect oglindește ramificarea și dezvoltarea familiei, care, de la grupul restrîns (tată, mamă, copii), cu vremea se înmulțește; în același timp termenii, lărgindu-și sensul, își pierd din valoarea lor specifică de înrudire.

În regiunea văii Someșului de sus și pe la Năsăud i se zice *lele* surorii celei mai mari din familie de către toți frații și surorile mai mici. Pentru a face distincție între sora cea mare (*lelea*) și celelalte care-i urmează ca vîrstă, acestea din urmă sînt numite și cu prenumele: *lelea Ana*, *lelea Maria* etc. Vezi: *Bade*.

¹ Cf. Olimpia Guțu, *Note etimologice*, în L. ROM. XIV, nr. 1, p. 109, unde pentru termenul nostru propune etimonul bg. *леля*.

² Tot termen de adresare între frate și neveste tinere (în Oltenia) avem: *bia*. Sinonim: *fa! Ce mai faci, bia?* FĂT-FR. XIX (1944), p. 88; cf. CADE. Cf. și: *ghia* s. f. sg. = lele (provenit din aceeași regiune) (LEXIC REG. 80).

În ar. *lele* 'termen de adresare' (DALAMETRA; cf. T. PAPAĞAGI, D.).

³ Cf. Iorgu Iordan, *Note de lexicologie română*, în BUL. FIL. IX, (1942), p. 150—152.

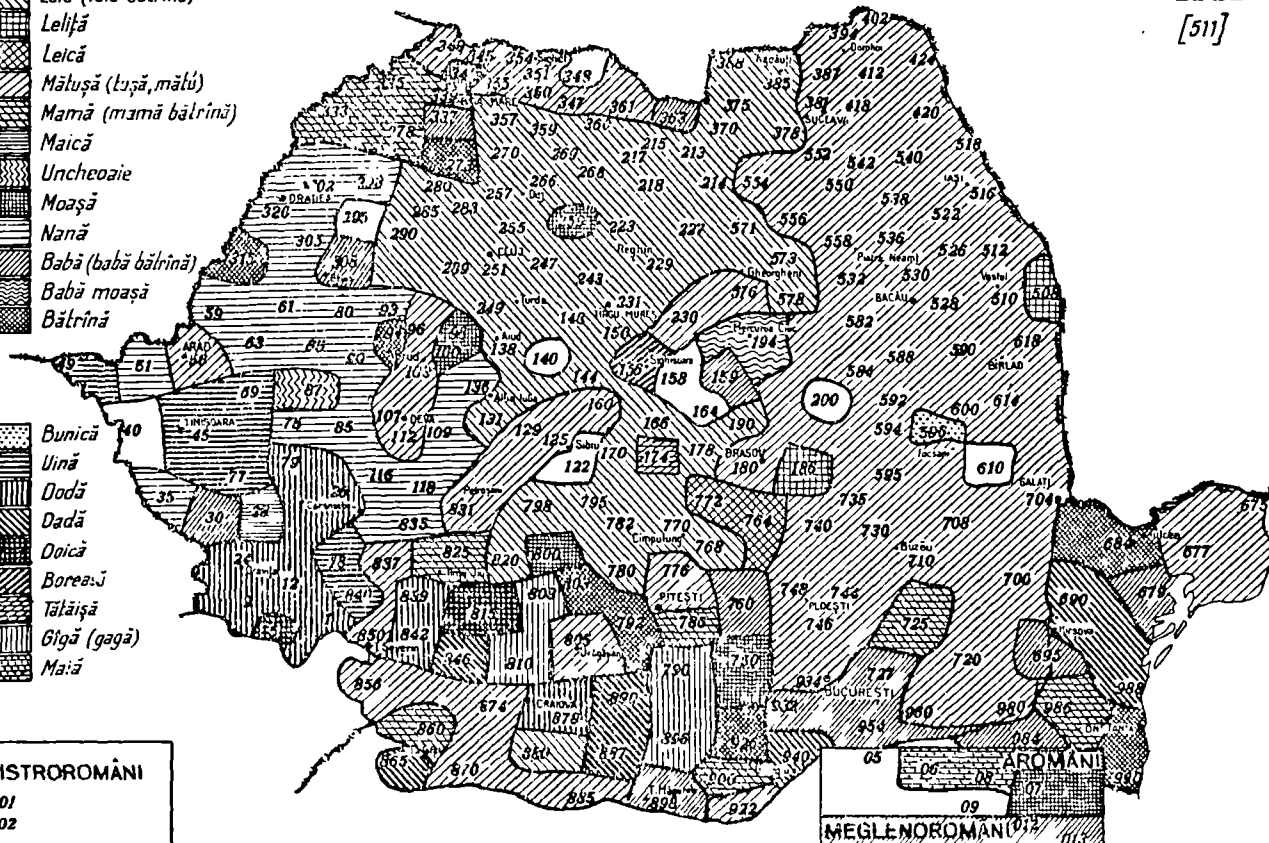
ATLASUL LINGVIC ROMÂN I (ALR I)

HARTA 33
LELE
[511]

- *Lele (lele bătrînă)*
- *Lelișă*
- *Leică*
- *Mătușă (tușă, mătu)*
- *Mamă (mamă bătrînă)*
- *Maică*
- *Uncheoaiie*
- *Moășă*
- *Nană*
- *Babă (babă bătrînă)*
- *Babă moășă*
- *Bătrînă*

- *Bunică*
- *Uină*
- *Dodă*
- *Dadă*
- *Doică*
- *Boreasj*
- *Tălăișă*
- *Gigă (gagă)*
- *Maiă*

ISTROROMÂNI
01
02

05
06
07
08
09
AROMÂNI
MEGLENOROMÂNI

În ALRM I/II h. 231 „Lele” (ca și derivatele sale) apare cu acest sens pe întreg teritoriul dacoromân, cu excepția Banatului, Olteniei și o parte a Munteniei. Sinonime : țață, dadă, nană, dodă, doică, gaggă, bobă.

Din ALRM I/II, hărțile 217, 231, 234, 282 și 286 rezultă că aria cea mai extinsă a termenului *lele* este aceea cu sensul de ‘soră mai mare’, cuprinzând Transilvania (fără vestul și nordul acestei provincii), Bucovina și Moldova, apoi o parte din Oltenia și Muntenia (h. 231). Deci sensul cel mai vechi pare a fi *lele* = soră. În toate celelalte accepțiuni (ca termen de adresare și reverență), aria lui *lele* este mult mai restrânsă, din care motive o considerăm ca o inovație.

Alt sens, destul de vechi, este acela de ‘mătușă’.

Sub forma *lealea* e atestat într-un document româno-slav din 1424 (cf. B. P. Hasdeu, *Arhiva istorică* I, a 1875, p. 19—20). *Fratele și sora și unchiul și lelea*. PRAVILA, ap. TDRG. *Sora maicii mele este-mi lelea mare, iară vara premare sau vărul premare al maicii mele este-mi unchiu mic și lele mică*. id. ib.

Compusele : *lele mare* ‘mătușă’ și *lele mică* ‘vara tatălui sau a mamei, în raport cu copii acestora’ servesc la nuanțarea și extinderea gradelor de rudenie ; *lele mică* indică un grad de rudenie subordonat. *Lele* ‘amita’ (POPOVICI, R. D. I 15) ; *lele mătușă*, din BUD. P. P. 49, este un pleonasm. În ALR I/II h. 167 „Mătușă (sora mamei)” termenul apare în pct. 170, 217, 231, 357, iar în pct. 770, alături de *mătușă* și *tață*. În ALR I/II h. 168 „Mătușă (soția unchiului)” *lele* (cu derivate) apare în aceleași puncte și în cele imediat apropiate, deci pe o arie ceva mai extinsă decât în ALR I/II h. 167. Aceasta, din motivul că *mătușă* din h. 168 indică o rudă de sînge, iar cea din h. 167 o rudă prin alianță. Cf. și ALRM I/II h. 287, pct. 218, 576, cu răspunsurile : *lele* și *mătușă*.

De la sensul de ‘mătușă’ (care este și sinonim cu una din accepțiuni), ajutat și de ideea de vîrstă, termenul a ajuns ușor să se aplice unei femei de vîrstă mijlocie sau (rar) mai bătrînă. *Lelea Catrina mai ținea și pe tata răposatului său bărbat*. CONV. LIT., ap. DA. *Lelea Fîra sta, Gheme depăna, Sfaturi înșira Pentru fată-sa*. COȘBUC, P. II 142. *Lelea joacă pînă-n noapte, Iar bărbatu’-e pe moarte*. ZANNE, P. V. 382 ; cf. ȘĂINEANU, T. 199. Cu acest sens în ALR I/II h. 203, fiind răspîndit în centrul Transilvaniei, nordul Munteniei și Bucovina. Sinonime : mamă, mătușă, maică, unchioaie, moașă, nană, babă, bătrînă, bunică, uină, dodă, dadă, doică, boreasă, tătăișă, cumătră, gîgă, bobă, țăță, nevastă, bîtă, t’óte, bună, snaie, secă. Tot cu acest sens ALRM I/II h. 282 „Babă”, în cîteva puncte din centrul Transilvaniei, nordul Olteniei și Munteniei.

Se întrebuintează ca termen de adresare și către o femeie necunoscută sau al cărei prenume nu-l știm¹. Folosit des în nordul Transilvaniei.

Denumirea de ‘mamă vitregă’ din ALRM I/II h. 217, cu aria de răspîndire în Transilvania de nord și Bucovina, a luat naștere în cercul fami-

¹ Iorgu Iordan, *Dialectele italiene de sud și limba română*, în ARHIVA, xxxi 225 și xxxv 27 ; cf. CLOPOTIVA, II 506.

lial, fiind provenită din limbajul copiilor ceva mai mari, care sînt conștienți că „lelea” nu e mama lor adevărată. Vezi : *Bade*.

Un sens răspîndit în graiurile populare este acela de ‘iubită, mîndră, drăguță, ibovnică’ (cf. *Bade*). *Peste deal, peste vâlcea, Mere badea cu lelea*. FOLC. TRANS. I 186. *Hai, lele, să ne iubim, C-amîndoi ne potrivim*. id. ib. 316.

Denumește (rar) și pe soția cuiwa. *Ară badea cu plugul, Alătura cu drumul, Vine lelea cu prînzul*. P. P. În cele mai multe cazuri servește ca termen de adresare (des ironic) al soțului către soție. Îl cunosc din părțile Năsăudului în exemple ca : *Hei, lele, slabă purtare mai ai!*

Poate de aici a ajuns să i se degradeze sensul la acela de ‘femeie depravată’ (ȘĂINEANU, T. 199 ; cf. ȘULUȚIU, GR. 9)¹. *Lele ‘femeie lumeată’* (ȘEZ. XXIV 11). *În poala bădiții mele, Șede-o lele de muiere*. DOINE, ap. DA. De aici și *copil sau fecior de lele* = bastard, fiu natural. Vezi : *Copil din flori*.

Derivatele lui *lele*, des întrebuițate în graiurile populare, sînt în legătură cu diversele sensuri ale termenului de bază. Pentru a nuanța mai bine formele diminutive, se întrebuițează des, ca și la *bade*, procedeu dublării sufixelor².

Leleușă s. f. (JAHRESBER. VIII 205).

Lelică s. f. 1. soră mai mare (MARIAN, NA. 172 ; cf. LEXIC REG. 92 ; IZVORAȘUL, XVIII 701 ; ALRM I/II h. 231) ; 2. mătușă (ALR I/II h. 167, pct. 770 (note) ; cf. ALR I/II h. 168) ; 3. adresare către o femeie mai în vîrstă. *Copilaș dragă, îi zice [fata] ... Cine te-a adus aice? — Cine m-a adus, lelică, Nu te pot încredința*. KONAKI, P. 9 ap. DA ; 4. mamă vitregă (ALR I/II h. 156) ; 5. soție. *Atunci, mări, s-a culcat cu lelică într-un pat*. TEODOR-RESCU, P. P. 149 ; 6. iubită, ibovnică. *Frunză verde frunzuleică, Ce să facem, tu, lelică? Ne-am iubi, nu cutezăm, Ne-am lăsa, nu ne-ndurăm*. JARNÍK-BÎRSEANU, D, 61.

Leleoărcă s. f. 1. diminutiv al lui *lele* ; 2. femeie depravată (LEXIC REG. 20).

Lelioară s. f. iubită, ibovnică, drăguță. *Plecai pe o ulicioară, Măntîlni cu-o lelioară*. MAT. FOLC. 1202. *Lelioară de trei ori, Ia-mă-n brațe și-mi dă flori*. FOLC. TRANS. II 330.

Leucioară s. f. lelioară. *Vai săraca leucioară, Ea mă culcă, ea mă scoală Să mă mîntuie de boală*. P. P. (din reg. Brașov).

Lelicuță, s. f. 1. femeie mai în vîrstă. *Scoală, lelicuță, scoală*. MARIAN, Î. 543 ; 2. iubită, mîndră, drăguță. *Lelicuță de la belți, Nu da gura pi la tăți*. ȘEZ. IV 137.

Lelișoară s. f. 1. soră mai mare (ȘĂINEANU, T. 199) ; 2. femeie mai în vîrstă (id. ib.) ; 3. iubită, ibovnică, drăguță. *Dragă fecioară! fii-mi lelișoară, Iară eu mă jor, ți-oi fi bădișor*. BUDAI-DELEANU, Ț. 308. *Lelișoară*,

¹ În limba franceză o evoluție aproape paralelă de la sensul lui „garce” = fille en général, la sensul peiorativ al lui *fille* (de mauvaise vie). Cf. MEILLET, L. 282.

² În hărțile ALR derivatele se găsesc cu același sens și în aceeași arie ca și cuvîntul de bază. Din aceste motive n-am mai notat la derivate și punctele din hărți.

lelișoară, Nu lăsa badea să moară, Că-i păcat de dumnezeu Să moară de dorul tău. PAULETTI, S. 26 ; 4. femeie necinstită (ȘĂINEANU, T. 199).

Leliță s. f. (cel mai viabil și mai răspândit dintre toate derivatele lui *lele*) 1. soră mai mare. *Adu-ți aminte, leliță, de ceasul acela cumplit Întru care tatăl nostru de moarte era gonit.* KONAKI, P. 49, ap. DA ; cf. ȘĂINEANU, T. 199 ; ALRM I/II h. 231 ; 2. mătușă (ALR. I/II h. 167, 168) ; femeie mai în vîrstă¹ ; 3. (ironic) țărancă sau mahalagioaică birfitoare. *Le găsea multe ponoase ... precum fac lelițele [=gurile rele].* GORJAN, H. IV 46, ap. DA ; cf. ȘĂINEANU, T. 199 ; H. II 203, în Constanța ; SD ; 4. (rar) mamă vitregă (ALR I/II h. 156) ; 5. (sensul cel mai răspândit) iubită, ibovnică, draguță. *Tu, leliță, Să-mi mai fi[i] un an draguță.* JARNÍK-BÎRSEANU, D. 44. *Leliță, vai, draga mea, Cînd va veni sîmbăta ... Tu pe-afară vei ieși Și-amîndoi ne-om drăgosti.* FOLC. TRANS. II 330 ; 6. femeie de moravuri ușoare. *Se tot uita asupra ei mereu ... întocmai cum fac lelițele ce umblă să momească pe tineri.* ISPIRESCU, U. 22 ; cf. ȘĂINEANU, T. 199 ; 7. (rar) cumnată (H. II 256, în fostul județ Constanța, unica atestare)².

Lelițică s. f. (CADE).

Lelițeană s. f. (nu *lelițeană*, cum îl dă DA) iubită, draguță, ibovnică. *Bădița îi fărmeacă, De-o lelițeană din sat, Că lelița-i vrăjitoare.* PAMFILE, C. 7. 106. *Lelițeană din Nârtești Giaba te mai fudulești, Că asară pe-noptat, Pe drum mi te-am sărutat.* ȘEZ. VIII 29.

Leliucă s. f. 1. soră mai mare (ALRM I/II h. 231) ; 2. mătușă (VICIU, GL. ; cf. ALR I/II h. 168) ; 3. (des, prin părțile Năsăudului) femeie mai în vîrstă ; 4. iubită, mîndră, ibovnică. *Leliucă din doi părinți, Nu grăbi să te măriți.* P. P.

Leliu s. m. nume de batjocură pentru bărbați (POPOVICI, R. D. I 15).

În on. : **Lelea, Lelu, Lel/escu, -eiu, -easca, -ești, Leloia.** CDO.

Prescurtări și trunchieri

Lea s. f. (prin haplogogie) 1. soră mai mare (ȘĂINEANU, T. 199) ; 2. femeie mai în vîrstă (id. ib. ; cf. GR. S. IV 132). Des înaintea prenumelui : *lea Maria*, DA.

Lieă s. f. 1. soră mai mare. *Tu, lică, cumpără niște pere.* VICIU, GL. ; 2. mătușă (ALR I/II h. 168, pct. 584, note).

Liță s. f. 1. soră mai mare (GR. S. IV 240 ; cf. C. V. IV, nr. 5, p. 40 ; ALRM I/II h. 231 ; M. Canianu, *Poezii populare*, Iași, 1888, p. 247) ; 2. (atestat într-un document din Moldova din anul 1637) ; la BOGDAN, GL. cu sensurile 'mătușă ; femeie ; soră mai mare' ; în GR. S. IV 240 'femeie mai în vîrstă' ; 3. iubită, mîndră, ibovnică. *Liță, sprîncenele tale Tare-s făcute cu cale.* ȘEZ. I 92. *Liță, frumușică ești.* id. 105 ; (des înaintea prenumelui) *Am purces de la Iași, de la Putna, De la lița Profira.* ȘEZ. I 48 ; cf. E. Sevastos, *Cinzece moldovenești*, Iași, 1888, p. 150³.

Lițuică s. f. (ALRM I/II h. 287, pct. 412).

¹ Cf. istr. *lelițe* 'mujere măritată de puțină vreme' (PUȘCARIU, ISTR. III 190).

² Notăm și cîteva sensuri ale lui *leliță*, care nu intră în preocupările noastre : *Lelița* = 1. dans (în Dolj) H. V 395 ; 2. (eufemism) friguri, paludism (CÂNDREA, F. 144, 222) ; 3. termen oficial întrebunțat în relațiile dintre membrele societăților studențești bucoviene (BUL. FIL. 209) ; 4. bărbat cu apucături femeiești (COMAN, GL.). *Lelița Bălăioară* = (în Bucovina) o horă (NICULESCU-VARONE, D. 111, ap. DA.). *Lelița cu Cămoși* = în (Bucovina) o horă (id. ib.) ; *Lelița Ioană* = un joc, id. ib. *Lelița de la Seacă* = (Bucov.) o horă. id. ib.

³ În exemplul : *Liță, liță, copiliță, Mai an vară sugeai liță, liță < copiliță*, cf. PASCU, C. 232.

Leliță s. f. (prin sincopare din leliță) termen de înrudire (H. XII 262, în Rusăneștii de jos — Romanăți). *Să trăiești bitule și lețo*. CHIRIȚESCU, ap. DA ; (obișnuit înaintea unui nume propriu ; cf. BULL. FIL. I 119).

Liucă s. f. (prescurtare din *leliucă*) 1. soră mai mare (PAȘCA, GL. ; cf. ALRM I/II h. 231, pct. 255) ; 2. mătușă (VICIU, GL. ; cf. PETROVICI, FOLK. SC. 145).

LEICĂ

Termen de adresare pe care-l folosesc (în graiurile populare) frații și surorile mai mici față de sora mai mare. *Leică zic frații mai mici la surori*. H. XVII 351, în Brașov ; cf. ȘĂINEANU, T. 199 ; ALRI I/II h. 231 ; (întrebuintat în sens impropriu) *Ce-i veni fetei în gând? Zise fratelui său : urcă-te, leică, într-un copaciu mare*. ISPIRESCU, L. 336.

Sensul de ‘mătușă’ în ALR I/II h. 168, pct. 770.

În linii mari, urmează cam același drum semantic ca și sinonimul său *lele*, însă cu o circulație mai redusă decât acesta.

Servește ca termen de adresare unei femei mai în vîrstă sau cînd se vorbește despre ea (ȘĂINEANU, T. 199). *Leică = leliță, țată* (GIUGLEA-VÎLSAN, R. S. 126—129). *Olio, tu leică, ce mai drac frumos de noră!* COȘBUC, B. 80, ap. DA. *Nevastă-sa, leica Bălașa, vine mereu pe la maică-mea*. STANCU, D. 85 ; cf. ALR I/II h. 196 pct. 772 și nota, pct. 764.

Prin extensiune, ajutat și de ideea de vîrstă, a ajuns la acela de ‘mamă vitregă’, în ALR I/II h. 156, pct. 900 (în note).

Un sens destul de răspîndit este acela de ‘iubită, drăguță’. *Te des-brac de scurteică, Ca s-o dau pe la vreo leică*. TEODORESCU, P. P. 337. *Leică, hei, suman roșcat, Ce umbli noaptea prin sat, De cîinii la tine bat*. IODOȘIU, 81.

În on. : **Leica**. CDO.

Derivate

Leicuiț s. m. titlu ce și-l dau cumnații mai mici (H. II 256, în Constanța).

Leicuță s. f. 1. (unica atestare) termen de adresare a cumnatelor mai mici între ele (H. II 256, în fostul județ Constanța) ; 2. leliță (3). *Of, drăguțe surioare și leicuțe vecioare*. PANN, S. II 63, ap. DA ; 3. leliță (5). *Că de-ar fi venit neicuța, L-ar fi cunoscut leicuța*. TEODORESCU, P. P. 320.

Leiculiță s. f. 1. soră mai mare (ȘĂINEANU, T. 199) ; 2. femeie mai în vîrstă. *Ce să fie asta, leicuță?* ISPIRESCU, L. 238 ; 3. iubită, ibovnică. *M-aș băga la tine-argat, Leică, leiculiță*. TEODORESCU, P. P. 310.

Leicușoară s. f. iubită, ibovnică. *Fă, leicuță, leicușoară, Ia mai ieși o leac-afară*. BIBICESCU, P. P. 383.

Forma : **liei** (prin asimilație vocalică) și diminutivele : **leicuți, lieuțori** sînt date de Diaconu ca derivate din *leică*¹. *Licî* este mai de grabă o prescurtare din *lelică, licuți* < *lelicuță*, iar *licușoară* < *lică* + suf. *-ușoară*.

Lercă s. f. lele, țață (PAMFILE, P. (glosar)). Poate e o rostire regională. Pentru etimologie, cf. bg. *lělka* 'cumnată'; ucr. *l'el'ka* 'tătucă'.

L O L Ă – L A L Ă

Termenul face parte din aceeași grupă de cuvinte, din graiul copiilor, din același radical ca și *lele, leică*. Cf. *lălă – lălă* (interj.) = nani-nani (ALR II/I h. 200).

Denumeste, în adresare, pe 'sora mai mare'. *Lola* = 'soror maior natu' (ANON. CAR.); soră (VICIU, GL); țață (epitet respectuos dat unei surori mai mari). SD.

Și : *lală* – lelică, leliță; adresare către o soră mai mare (LEXIC REG. 92; cf. ALR I/II h. 161, pct. 584 (în note)).

D A D Ă

Cuvînt provenit din graiul copiilor, răspîdit la popoarele vecine, avînd sensuri apropiate de ale noastre. (Cf. bg. *dada* 'soră mai mare'; s.-cr. *dada* 'mămică; soră mai mare'; magh. *dada*; ngr. *ντάντα* 'doică'; alb. *dadë* 'serva' (BERNEKER; cf. LOKOTSCH, ET. WB.; CAPIDAN, EL. SL. 65; T. PAPAĞAGI, D.). Cuvîntul își are originea în tc. *dady* 'doică'; cf. tc. dial. *dada, dadî*².

Cu sensurile cuvîntului și corespondentele lui în alte limbi s-a ocupat Iorgu Iordan³.

În limba română înțelesul de bază este 'soră mai mare' și cuvîntul (adesea complinit printr-un prenume de femeie) e întrebuințat în adresare și ca termen de respect⁴. Nu se zice nicăieri : *e dadă cu mine. Zise fratelui său celui mic : Taci cu dada, băiețelul dadei*. ISPIRESCU, L. 335; cf. LM. GL.; H. II 256, 301 (în fostul județ Constanța); H. IX 82 (Mehedinți); H. XIV 400 (Tulcea); IZVORAȘUL, XIV nr. 3; I. GR. II 109; ȘDU.; HODOȘ, M. D.; GRAUR, REVIGA 163; CADE; ALR I/II h. 164; cu arie de răspîndire de-a lungul Dunării, ceea ce ne-ar indica o origine bulgară a termenului. Sinonime; țață, lele (cu rostire reg.); *dedă* (H. XIV 453, în Tulcea).

(Reg.) *Dadă* 'sora mai mare care ține locul mamei defuncte⁵, și-a format și derivatele: *dădiță* (CADE); *dădică* (GRAUR, REVIGA, 163; cf. IZVORAȘUL, XIV nr. 3); *dadină* (H. II 256, în fostul județ Constanța). Pentru der. on. cf. CDO s. v.

Ca și sinonimul său lele, a ajuns termen de adresare către orice femeie mai în vîrstă⁶, sau e întrebuințat de către femeile de la țară între ele. *Dadă Irină... deschide-mi!* DELA-

¹ I. Diaconu, *Folklor din Vrancea*, în „Ethnos” I, Focșani, 1941, p. 245–246.

² Cf. Heinz F. Wendt, *op. cit.*, p. 136.

³ *Note lingvistice*, în BUL. FIL. I 135–137.

⁴ Cunoscut și în dialectul aromân (ca termen general) : *dada* 'mamă'. *Nu va dada s' mi marită... Scoală, dado s' mi marită*. SEVASTOS, NU. 83; cf. DALAMETRA; MIHĂILEANU; PAPAĞAGI, B. 17; DENSUSIANU, ANT. 104, 107, 114; T. PAPAĞAGI, D.; ALR I/II h. 155, pct. 07, 09. Compuse : *dado sor* = soră mai bătrînă; *dado mqașq* = mamă bătrînă (WEIGAND, AR. II 298).

⁵ Cf. Th. N. Trîpcea, *op. cit.*, p. 72.

⁶ Sens cunoscut și în dialectul aromân (PETRESCU, M. 154; cf. DR II 517–518). Și : *dadă mare*, în opoziție cu *dadă mică* 'mamă mică' (DR II 517).

VRANCEA, ap. CADE; cf. STANCU, D. 176; cf. LM, GL.; ȘDU.; PASCU, C. 150; IZVORAȘUL, IV nr. 3; GR. S. III 342; ALR I/II h. 203 „Lele”, avînd aria de răspîndire aproape identică cu *dadă* ‘soră mai mare’. Din notele hărții reiese că *dadă* se întrebuițează pentru femeile care au vîrsta cam între 30—50 ani. Sinonime: măt u șă, leli ță, mamă, babă, țată.

Sensul de ‘iubită, mîndră, ibovnică’ apare în exemplul *Uite, dadă, n-am murit, Ș-am trăit de te-am iubit*. MAT. FOLK. 252¹.

D O D Ă

Sensul inițial al cuvîntului, care servește ca termen de respect și adresare, pare a fi ‘soră mai mare’.

Dode ‘soror maior natu’ (ANON. CAR.). *Dodă* ‘soră cea mai mare’ (H. IX 82, în Mehedinți; cf. WEIGAND, RUM. DIAL. 85; BULL. LINGU. V 147; ARH. OLT. IX 59; ALR I/II h. 164, cu aria în Banat și Oltenia)². (Reg.) *Dodă* ‘fată mare’³.

Ca și sinonimele sale *lele*, *nănă*, *dadă*, *țată*, *dodă* a ajuns termen de adresare și respect către o femeie mai bătrînă, o mătușă sau către orice femeie. *Lasă, dodă, nu mi-ți toarce, că s-a pus Sîn-Toader*. MARIAN, SE. II 46. *Doda Sevastița, mătușa-mea, a venit călare*. AL LUPULUI, P. G. 16, ap. DA ms.; cf. LIUBA-IANA, M. 4; WEIGAND, RUM. DIAL. 85; VICIU, GL.; GR. S. V 120; ARH. OLT. IX 59; GREGORIAN, GR. OLT. 120; FIRA, CHIȘ. 38; MODOȘ, M. D.; CADE; ALR I/II h. 203, cu aria în Banat și Oltenia nord-vestică; h. 167. 168, pct. 805, 878; h. 196, pct. 18, 26.

Și-a format și dim. *dodîță* (GR. S. V 120). În on.: **Dodîță**. CDO.

Tot în adresare e întrebuițat cu sensul de ‘mamă vitregă’ în ALR I/II h. 156, pct. 839.

Un sens destul de răspîndit în graiurile populare este acela de ‘iubită, mîndră, ibovnică’. *Aolică, dodo fa, Au tu mi-ai făcut ceva, De nu te mai pot uita*. TEODORESCU, P. P. 315. *Pe coasta cu fragile, Mîndă doda vacile, Ia-le, dodo, -n poieniță, C-acolo-i neica Ioniță, Și tot face la furchiță, Și le vinde pe guriță*. FOLC. TRANS. II 545.

Der. on.: **Doda**, **Dod/escu**, **-ești**, **-eiul**; **Dodu**, **Dodică**, **Dodiești**. CDO.

D A I C Ă (D O I C Ă, Ț D Î C Ă)

Termenul (din sîrb. *dajka*, dim. < *dada*) are sensul de ‘soră mai mare’ (H. IX 82, în Rudina-Mehedinți) și parcurge aproape același drum semantic, ca și sinonimele sale: *țată*, *lele*, *dodă*, *dadă*, *nănă*. În ALR I/II h. 164, în cîteva puncte din Banat și Oltenia. Și: *doică* (H. IX 82).

Prescurtări (< *daică*): *dică* (H. II 256, în Ciobanul—Constanța); *dacă* (H. XIV 453, în Tulcea).

¹ În graiul țigănesc *dada* (< țig. *dad*) ‘tată’, și-a luat pe *a* final, probabil din românescul *tată* (cf. Al. Graur, *Les mots tziganes en roumain*, în BULL. LINGU. II 146; B. Constanținescu, *Probe de limba și literatura țiganilor din România*, București, 1878, p. 83, 35). *Iată aice v-am adus, Dă la dada hăl de sus, Hasta cărfulie*. MARIAN, SA. 222, 224; cf. DENSUSIANU, Ț. H. 220; T. PAPAHAĞI, M. 84, 115; CADE.

² În a r.: *dodă* ‘soră mai mare; mătușă; bunică’ (T. PAPAHAĞI, D.); în me gl.: *dodă* ‘soră mai mare’ < bg. *dodă* (WEIGAND, VM. 50, 60; cf. PAPAHAĞI, M. R. 210; GR. S. III 389; CA-PIDAN, MG. III, 114).

³ Cf. Th. N. Tripcea, *op. cit.*, p. 72.

Se întrebunțează (des) ca termen de respect și adresare către o femeie mai în etate. În LEXIC REG. 35 : *doică. Așteaptă cu ochii bleoșdiți, să scoată daica Mitrana cartofii din spuză.* DELAVRANCEA, S. 40, ap. DA ; *Da-v-ar daica relelor.* cf. PĂSCULESCU, L. P. 71 ; cf. FIRA, CHIȘ. 318 ; TAFRALI, S. 9, ap. DA ; cf. H. II 256 ; XIV 400. *Mai vino pe la noi, dăică Mario.* C. V. II, nr. 1, p. 32. (Întrebunțat în sens impropriu—vorbește o femeie către cineva mai tânăr) *Cînd te întorci, să bați, dăică, în poartă.* STANCU, D. 360 ; cf. GRAIUL, I. 67 (în Dolj) ; ALR I/II h. 203, pct. 5.

Sensul de ‘mătușă’ (des în adresare) are la bază tot ideea de bătrînețe. *Doică ‘dodă, nană, mătușă’* (FIRA, CHIȘ. 318 ; cf. ALR I/II h. 167 (în note), pct. 815 : ‘mătușă, dacă-i bătrînă ; doică, dacă-i mai tânără’, h. 168 (în note), pct. 805 : ‘mătușă, dodă, doică’¹).

Ca și unele din sinonimele sale amintite mai sus, a ajuns și la sensul de ‘iubită, mîndră, ibovnică’. *Ioană, Ioană, daică Ioană, Naiba te scoase-n poiană.* MAT. FOLK. 273 ; cf. GRAIUL, I 82. *Gheorghe Gheorghelaș, Vin’ la doica, drăgălaș.* ZANNE, P. VI 121. *Alică, dăică Floare!* TEODORESCU, P. P. 307. Și : *dăică* s. f. GIUGLEA-VÎLSAN, R. S. 147.

Derivate

Dăicuță s. f. iubită, mîndră. *Văzui sfîrca, la o fîță, și mă prăpădes’ dăicuță.* JAHRESBER. VII 68 ; cf. BUL. FIL. V 163.

Dăiculiță, doiculiță s. f. 1. adresare către o femeie ceva mai în etate. *Dăiculiță, fa, leliță Radă, că multe mai fuserăm orînduite să vedem!* GRAIUL, I 213 ; cf. LEXIC REG. 35 ; 2. *Dar bine, dăiculiță, așa singurică cuc, nu ți-e urît ?* PLOPȘOR, C. 54, ap. DA ; (des în refrene) *Foicică peliniță, Daică, dăică, dăiculiță.* TEODORESCU, P. P. 293. *Daică dăiculiță, daică sau daică, dăiculița mea, măi.* GRAUR, REVIGA, 163.

D I D Ă

Are aceleași sensuri ca și *dodă* (amîndouă în Banat). Poate e o rostire regională a lui *dodă*, cu o nuanță afectivă ceva mai pronunțată. Iorgu Iordan o socotește, ‘pe bună dreptate,’ o ‘Ablautserie’ din graiul copiilor².

Didă ‘mamă, maică ; fată mare, țață’ (COSTIN, GR. BĂN, II). *Și-și răsfiră penele, Ca dida sprincenele.* id. ib.

În ALR I/II h. 164, pct. 30, 77 (în Banat) *didă* apare alături de *nană*, ca termen de respect către o soră mai mare.

Ț A Ț Ă

Cuvînt din graiul copiilor (DR I 92), intrat în limba română încă din epoca fanariotă (GÁLDI, M. 259) < ngr. *tsatsa* ‘mamă, mătușă’. Th. Capidan³ susține că grecii l-au împrumutat din bg. *veve* ‘soeur aînée’. Extin-

¹ Din cauza asemănării formale, în unele regiuni, s-au confundat sensurile acestui cuvînt cu acela al lui *doică* ‘nourrice’ Cf. ALRM I/II h. 307.

² *Note lingvistice*, în BUL. FIL. I 137.

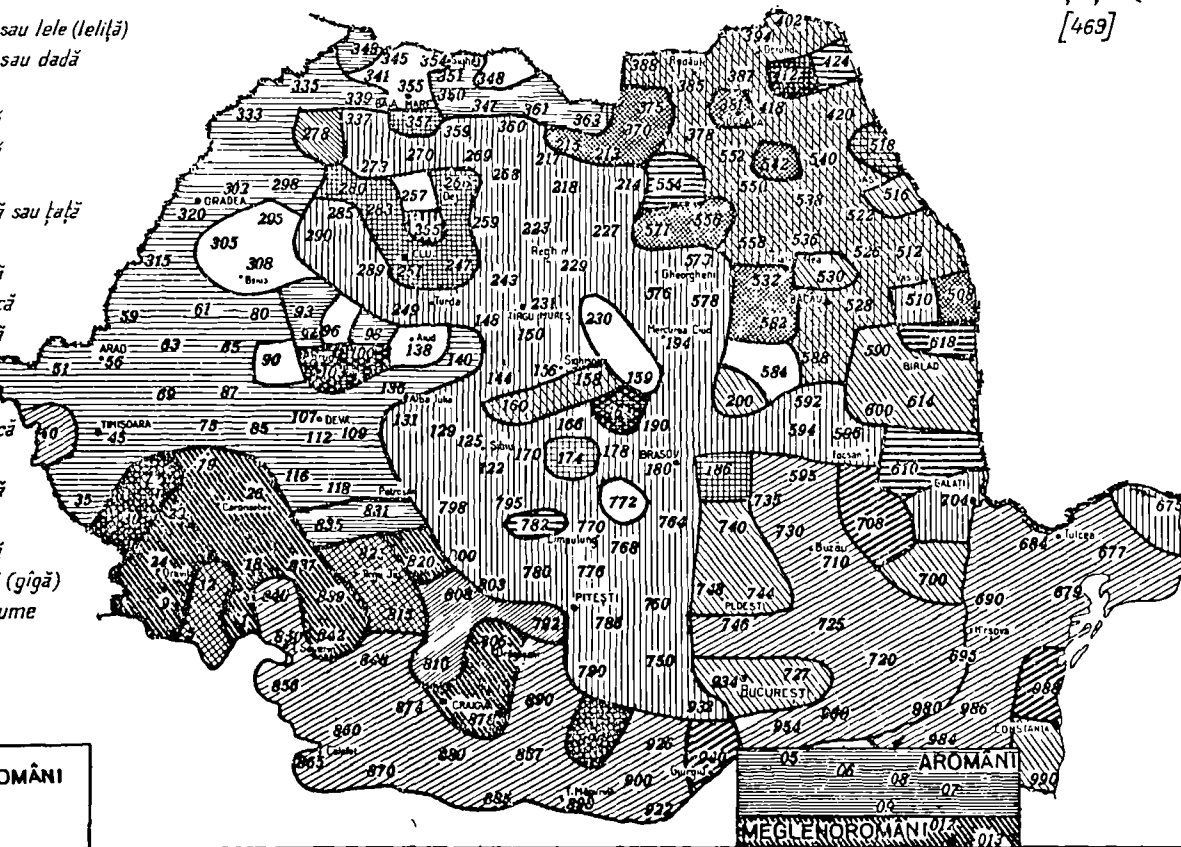
³ Recenzia lucrării GÁLDI, M., în *Langue et littérature*, I p. 118.

ATLASUL LINGVIC ROMÂN I (ALR I)

HARTA 34
 ȚĂȚĂ (LELE)
 [469]

- ȚăȚă
- ȚăȚă sau lele (leliță)
- ȚăȚă sau dadă
- Lele
- Liucă
- Leliță
- Leică
- Leliță sau țăȚă
- Liță
- Lelică
- Leliucă
- Nană
- Dodă
- Nănuță
- Dadă
- Doică
- Didă
- Bobă
- Gagă (gigă)
- Pe nume

ISTROROMÂNII
 oi (tu)
 oa (tu)

AROMÂNII
 05 08 07
 04 02
 MEGLENOROMÂNII
 01

derea geografică (numai în Moldova și Muntenia) ne confirmă originea lui grecească.

Denumeste în adresare (rar și ca termen de înrudire) pe ‘sora mai mare’, fiind sinonim, în această accepțiune cu : *d o d ă*, *d a d ă*, *d a i c ă*, *g a g ă*, *g a i c ă*, *l e l e*, *l e i c ă*, *l o l ă*, *n a n ă*. *Serafina ... aleargă să vestească. „Țață Didino!”* [căt-re sora mai mare]. BASSARABESCU, ap. TDRG; cf. ȘDU; CADE; DL; GÁLDI, M. 259; ALRM I/II h. 231, răspîndit, sporadic, în Moldova, Muntenia și Dobrogea; (întrebuițat în sens impropriu) : *Taci cu țata!* [spune o soră mai mare fratelui care plînge]. ARHIVA, XXXIII 182.

Un sens, des întrebuițat, este ‘mătușă’ (sora tatălui sau a mamei). La început, cu acest sens cuvîntul a fost întrebuițat numai de clasa boierească. Sub influența culturii franceze, burghezia a început să-l înlocuiască cu *tanti*¹, sau chiar cu barbarismul *tantă* (francez *tante*). *Țață Sultano, la Viena nu ne oprim, decît la întoarcere* [zice către mătușă]. BRĂTESCU-VOINEȘTI, ap. TDRG. *Noi copii am fost crescuți de o soră a tatii, de țata Eliza*. BRĂESCU, V. 2, ap. DA ms. *De pe valea Oltului ne-a căzut oaspete numai unchiul meu Găbunea, cu țata Aretia, nevastă-sa*. STANCU, D. 136.

În adresare, a ajuns să denumească o rudă mai bătrînă. *Țață ‘Anrede an ältere Verwandte’* (JAHRESBER. VIII 318; cf. WEIGAND, DIAL. GR. WAL. 85). *Dar unde te duci, țata Sevastiță?* [fata către o rudă a mamei sale]. TELEOR, ap. TDRG.

Lărgindu-și sfera, a ajuns să servească ca adresare către orice femeie mai în vîrstă. *Ce zici, țata Reveca, unde am putea sta puțin de vorbă?* C. PETRESCU, O. II 93, ap. DL; cf. GÁLDI, M. 259; ARHIVA, XXXV 27. În ALR I/II h. 203 apare cu acest sens alături de sinonimele sale : *l e l e*, *d a d ă* etc. în Moldova și Muntenia. Din notele hărții reiese că întrebuițarea termenului este în funcție și de vîrstă. În raport cu sinonimele sale, el se aplică de obicei unei femei mai tinere, nu peste cincizeci de ani².

Sensul de ‘mamă vitregă’ apare în ALR I/II h. 156, alături de sinonimul său — și în această accepțiune — *mamă*, în cîteva puncte din Moldova și Muntenia. În răspunsurile din notele hărții se specifică întrebuițarea termenului de către copiii mai mari, care știu că nu e vorba de mama lor adevărată.

Ca și celelalte sinonime ale sale, a ajuns și la sensul de ‘mîndră, iubită’, *Gura lumii-slobodă, țato, Las-o-n pace să vorbească, țato, Dragostea să ne trăiască, țato*. TEODORESCU, P. P. 319. *Costică cu ochii verzi, Ce te plîmbi printre livezi, Ori pe țata să ți-o vezi?* BIBICESCU, P. P. 318.

Prin lărgirea sferei, cuvîntul a ajuns să-și degradeze sensul la acela de ‘mahalagioaică’³ și apoi (în regimul capitalist) ‘proxenetă, codoașă, patroană a unei case de toleranță’. Fiind simțit peiorativ, îi ia locul tot mai mult *tanti*, mai ales în limba orășenilor. (Cf. IORDAN, L.R.A. 96.)

¹ Cf. Gr. Scorpan, *op. cit.*, p. 134.

² Sensurile de pînă aici sînt cunoscute și în aromână (< bg. *cece*) (T. PAPAHAĞI, D.; cf. CAPIDAN, EL. SL. 84).

³ Cf. V. Gr. Chelaru, *Din limbajul mahalalelor*, în BUL. FIL. IV 104.

Derivate

Țîțacă s. f. soră mai mare. *Ascultă Gulița nineacăi : hai că ne așteaptă țîțacele.* ALECSANDRI, T. 408. Și : *țîțacă.* CIHAC, II.

Țățică s. f. *Vin și eu după tine numai decît, numai să vorbesc cevașilea cu țățica.* CARAGIALE, ap. CADE ; cf. GÁLDI, M. 259 ; TDRG ; CIHAC, II ; SD.

Țățăcută s. f. (CIHAC, II).

Țîț aie s. f. (cu var. *țațea*) TDRG ; cf. PAMFILE, CIM. (glosar) ; GÁLDI, M. 259 ; SD.

Țaică s. f. (din încrucișarea lui *țață* cu *daică*)¹ lele, țață (GRAIUL, 70, în Segarcea-Dolj) ; cf. GÁLDI, M. 256 ; (întrebuințat în sens impropriu ; o femeie vorbește către persoane mai tinere) *Acuși vă fierbe țaiica o cafea.* STANCU, D. 357.

Țacă s. f. (< *țaică* ?) (în adresare ; către o femeie bătrînă) Com. T. NAUM.

Țică s. f. (prescurtare < *țățică*, prin haplogogie) țață (DOINA, I 114, în Bursucani-Covurlui).

Der. on. : **Țățea.** CDO.

G A G Ă

Cuvînt din graiul copiilor. În bg. *gago* ‘cumnat, unchi’. La un împrumut din această limbă ne duce și răspîndirea lui, în zona limitrofă cu R. P. Bulgaria.

Ca termen de adresare și respect, el denumește pe ‘sora mai mare’ (WEIGAND, DIAL. GR. WAL. 82, în Romanați ; cf. id. RUM. DIAL. 83, în Gorj ; CADE, în Oltenia ; CIAUȘIANU, V. ; ALR. I/II h. 164, pct. 808, 810 ; în pct. 792 (var. reg.) *gîgă* ; HODOȘ, M. D.). La VÎRCOL, V. *gagă* ‘soră’ ; cf. PĂSCULESCU, L. P. (glosar) ; HODOȘ, M. D.

Denumește și ‘o femeie mai în vîrstă’, fiind sinonim, în această accepțiune, cu : țață. lele, d o d ă, d a i c ă, d a d ă. *U, tu, gagă Prohiră ! robotesteți, hai ?* I. GR. III 75, în fostul județ Mehedinți ; cf. PĂSCULESCU, L. P. (glosar) ; GR. S. V 120 ; CIAUȘIANU, V. ; HODOȘ, M. R. ; SD. ; ALRM I/II h. 286, pct. 792, 808, 810 și 890.

De la acest din urmă sens, care, pe lângă respect, implică și ideea de bătrînețe, a alunecat ușor (în fostul județ Vlașca) spre acela de ‘mamă’ (WEIGAND, DIAL. GR. WAL. 82) și apoi spre acela de ‘mătușă’ (id. RUM. DIAL. 83 ; cf. ALR I/II h. 168, pct. 792, 926). *Gagă-mea Ioana nu-i acasă.* C. V. III, nr. 5, p. 26.

În on. : **Gaga, Gagu, Gagă.** CDO.

¹ Cf. Th. Hristea, *Probleme de etimologie în DLRM*, în scl XI, nr. 2, p. 246.

G A I C Ă

Cuvînt din graiul copiilor, contaminare din *gogă* + *daică*. Cu sens de bază, termen de adresare către *sora mai mare* sau către o *femeie mai în vîrstă*. Sinonim, în această accepțiune, cu *țață*, *lele*, *dodă* (CIAUȘIANU, v. ; cf. CADE ; HODOȘ, M. D.). *Dragul gaicai băteș*. I. CR. II 275. *Na de la gaica o leiuță și mă pune în căruță*. MAT. FOLK. 91.

Ca și sinonimele sale tratate pînă aici, are și sensul de 'iubită, mîndră'. *Ioană din Ionele, Dă și neicăi floricele, N-are gaica flori de dat*. (Vilcea). ȘEZ. I 290.

(Diminutivat) *Găiceuță* s. f. *Și s-a dus neica s-a dus, Și găiceuții nu i-a spus*. GRAIUL, I 160, în Vlașca.

B O B Ă

E un termen de adresare respectuoasă. *Bobo*, adresare către o femeie, de obicei în legătură cu *lele* (WEIGAND, DIAL. GR. VAL. 81). În Valea Tirnavei Mari se zice *babă* unei femei măritate, trecută de 40 de ani, în loc de *lele*, *leliță* sau *leică*, de către rudenii mai depărtate¹.

Bobă 'bunică' (FRÎNCU-CANDREA, M. 98).

În ALR I/II găsim în hărți termenul și cu sensurile de mai jos :

Harta 156 „Mamă vitregă”, în pct. 100 și 103 ; h. 164 „Țață (lele)” (ca termen de respect pentru o soră mai mare), în pct. 100, 164 : *bobă*, iar în pct. 103 : *bobă*, cu derivatul *bobîță* ; h. 167 „Mătușă (sora mainei)”, în pct. 100.

Harta 168 „Mătușă (soția unchiului)”, în pct. 100 : *bobă*, iar în pct. 103 derivatul *bobuță*.

Harta 203 „Lele” (termen de respect pentru o femeie mai în vîrstă), în pct. 158 și 164.

DA îl derivă din magh. *bobám* (-asszony) „bunică”. Ar putea fi și din aceeași familie cu *babă*, venit pe cale slavă.

M Î C Ă

Cuvînt din graiul copiilor, prescurtat din *mămică*. Se găsește întrebunțat atît singur, cît și ca epitet și termen de adresare.

Cu sensul său de bază se pare că denumește pe 'mama'. *Se zice mică în loc de mamă*. H. XIV 400 în Niculiței-Tulcea ; cf. H. X 439 (Găurile-Putna). *Mîco, fie ce-ar fi, nu vreau să mă fuc fugariu, zise el către mă-sa*. CONTEMPORANUL, III 775, ap. DA. ms.

Cu sensul de 'bunică' în compusul *mîcă bătrînă* (H. X 439, în Găurile-Putna).

Mîcă 'mătușă (soția unchiului)'. Compus : *mîcă mare* 'mătușă' (H. XIV 400). Probabil aici aparțin și derivatele : *micică* și *micicúță* s. f., ambele glosate cu : „mătușă, mătușică”, în I. CR. IV 269, în Bolintinești și Bursucani.

Nume dezmiertător dat nașei (DL).

Termen de adresare rudelor : *Rudele mai depărtate, cele bătrîne se zic ... mică*. H. II 256, în Ciobanul-Constanța.

¹ Cf. Silvestru Moldovan, *Ardealul I. Ținuturile de pe Olt*, Brașov, 1911, p. 88.

S E C Ă

Termen de adresare a unui copil sau a unui om tânăr către o femeie mai în vîrstă, care nu-i este rudă.

Sîrbism în Banat; cf. s.-cr. *séka*. Formație hipocoristică din *sestra* 'Schwester'. MIKLOSICH, EWS.

[Termenii de înrudire sînt]: *mamă, frați, nași, dodă, brata, secă*. H. XVIII 5, în Comloș-Torontal. *Seca Lenca avea două fete și un copil, era sîrboaică și vindea pește în piață. Seca Lenca se bucura totdeauna cînd joi de cu seară ne pomeneam cu el*. SLAVICI, N. I 165, ap. DA MS.; cf. ALR I/II h. 203 „Lele”, pct. 40.

Sinonime: l e l e, n a n ă.

Seca 'cumnată' (în ALR I/II h. 264, pct. 56, atestat ca termen de adresare).

T I Z (-Ă)

Termenul denumește (des la masc. sg.) persoanele care poartă același prenume sau rar) care sînt de aceeași vîrstă¹. De la această denumire cuvîntul a ajuns, tangențial și prin extensiune, între termenii de înrudire. *Cozma, tizul său, iaste de la Ierusalim*. DOSOFTEIU, V. S. 192. *Unde este Grigorie al doilea bogoslov...? Unde este celalalt tizul lui?* MĂRGĂRITARE, ap. TDRG. *Această văcuîtă [sfînta ta Athanasia] pomenită tiza fără-morții*. DOSOFTEIU, ap. TDRG. *Noi regăsim pe hrăpitorul tiz al acestuia în egumenia Znagovului*. ODOBESCU, S. I 457, ap. DL. *Rudele mai depărtate cele tinere se zic, ... nene, neicuțule, goghe, tiză și surăfică*. H. II 256, în Constanța; (cu pronunțare regională, în Banat) *ciz, ciză* (H. XVIII 5). *Cei de o etate se titulează chizale sau chiză*. LIUBA-IANA, M. 4.

Termenul se folosește și în adresare (cu nuanță afectivă)². *Să ne-nsofești și tu, tizule! De, să ne-ajufi*. LUNGIANU, B. 122. Cu același sens apare în ALR I/II h. 190, pct. 720 (în note); 980: *tiz*; iar în pct. 772 *tiză*, alături de *surată*. Ca termen de adresare și respect se găsește alături de *nene* și *unchi* în ALR I/II h. 220, pct. 720 (în note). În regiunea Năsăudului cuvîntul are o vie circulație în limbă. Apare rar în ALR, fiindcă n-a fost provocat printr-o întrebare directă. Se întrebuițează ca termen de adresare și între frații și surorile de cruce (HODOȘ, M. D.)

Etimologia: din vsl. *tizŭ* 'cu același nume'. Din limba română a intrat și la sași: *tis*. „Namensvetter” (BR. R. 65; cf. GRIGOROVITZA, 45), apoi (reg.) în graiul bulgarilor din Banat: *mîzyl* 'cu același nume'³.

¹ Numai la feminin (în Cimpia Transilvaniei): *drusă* < magh. *drusza* 'idem'.

² Cf. Ion C. Sbiera, *Familiea Sbiera*, Cernăuți, 1849, p. 7–8.

³ Cf. Stoico Stoicov, *op. cit.*, p. 824, 830.

VI

TERMENI DIN ATMOSFERA
SEMANTICĂ A NUNȚII

DEVER (DIVĂR)

Termenul este întrebuințat cu ocazia nunții. Mirele și mireasa își aleg câțiva feciori (sau fete), care au de împlinit anumite funcțiuni la nuntă (invită oaspeții, conduc mireasa la biserică, duc plosca, luminările etc.)¹.

Între alte numiri, afară de *dever* și *deveriță*, aceștia poartă și pe aceea de 'frați (sau surori) de mire (sau de mireasă)'; în realitate, ei nu sînt „frați” sau „surori”. Se obișnuiește în unele părți ca ei să fie aleși dintre rudele mirilor (MARIAN, NU. 215, 525).

Deci terminologia de înrudire e aplicată la unii asistenți de la nuntă.

Sensul cuvîntului, inclusiv derivatele, devine labil din cauza amestecului terminologiei rezultate din atmosfera semantică a nunții. Astfel se explică sensurile și sinonimiile :

Dever 'frate de mireasă' (VICIU, GL. ; cf. CADE), 'cumnat de mînă' < s.-cr. *ručni dever* (NOVACOVICI, FOLK. 101) ; 'frate de mire' (PAȘCA, GL.) ; 'cumnat, fratele soțului' (PETROVICI, CAR 66) ; 'chemător la nuntă' (ALR II/I h. 161, în Banat) ; 'însoțitorul miresei' (id. ib. h. 162).

Derivate :

Deveriță 'sora miresei' (WEIGAND, BAN. DIAL. 118), 'soră de mire' (VICIU, GL.), 'paranimfă, (NOVACOVICI, FOLK. 101).

Deverieă s. f. (Dobrogea și Brăila) *dever* (H. II 245 ; cf. SEVASTOS, NU. 76, 83).

Etimologia : cf. s.-cr. *djever* 'Brautführer ; Schwager ; Sekundat' ; bg. *dever* 'cumnat, fratele bărbatului'.

CORINTLU

(Maghiarism în Transilvania : < magh. *kurjantő* 'chiuitor').

În înțelesul său de bază, cuvîntul (întrebuințat mai mult la pl.) denumește pe 'chiuitorii de la nuntă, chemătorii'. *Cînd cuscrii și corintei s-au fost așezat la odihnă.* SLAVICI, AP. TDRG ; cf. LEXIC REG. 69.

Prin extensiune, s-a dat această numire și socrilor (cînd merg la nuntă). *Ni, cum vin corintei cu șase boi la car.* VICIU, GL.

Prin lărgirea sferei, termenul a ajuns să denumească 'rudele miresei' (ARH. FOLK. VII 66, 120 ; cf. TEAHA, GR. 216) și 'nuntașii care vin în urmă cu hainele miresei' (TEAHA, GR. 216).

DÎRZAR

E numirea (mai mult la pl.) ce se dă invitaților miresei la nuntă, spre a se ospăta la casa mirelui și a duce hainele miresei. Tot așa se numesc și tinerii care păzesc în prima seară a ospățului mireasa, ca să n-o fure oastea mirelui (DENSUSIANU, Ț. H. 235, 236, 238, 242 ; cf. PETROVICI, FOLK. ALM. 55—56).

¹ Cu aceleași atribuțiuni *diver* în istr. (PUȘCARIU, ISTR. III 109, 226, 227 ; cf. FĂT-FR. XIII a. 1938, p. 30). În acest dialect cuvîntul are și alte accepțiuni. Cf. *naș, cumnat, cumătru, cuscru*.

În CLOPOTIVA, II p. 111, cuvîntul e glosat cu „neamurile miresei”. La acest sens el a trecut printr-o ușoară extindere și e o întrebuițare ocazională, căci feciorii de obicei sînt și rudele miresei.

E întrebuițat și ca termen de dispreț, căci invitații miresei sînt ospătați mai la urmă, după ai mirelui (DENSUSIANU, Ț. H. 316).

Derivat din *dirză* (= zdreanță).

TERFARI

(Întrebuițat numai la pl.) Sinonim cu *dirzar*. *Terfari* ‘comes sponsae’ (LB); rudele și prietenele miresei (CADE). *Terfăroaie* s. f. pl. = rude mai de aproape ale miresei (PĂCALĂ, M. R. 176). *Terfărițe* s. f. pl. CADE.

Cuvîntul reproduce numai tangențial ideea de *rudă*. Numirea provine probabil de la „terfe” (= hainele miresei) (PĂCALĂ, M. R. 176). Ea cuprinde și o nuanță peiorativă și de dispreț, deoarece „terfarii” sînt ospătați mai la urmă, după invitații mirelui (DENSUSIANU, Ț. H. 337).
Vezi : *Călțunar*.

CĂLȚUNAR

(În Muntenia) Persoană care se alege dintre rudele ginerelui spre a-l însoți pe acesta la casa miresei, în ziua nunții, ducînd unele daruri : călțuni, cizme, ghete, salbe etc. (H. IV 88; cf. și II 119, 208, IV 158, VII 157); (la pl. *călțunari*) bărbați, femei, rude ale mirelui, care merg cu căruțele să ia mireasa de la casa ei (ALR II/I h. 164, notele de la pct. 349, 399, 405). *Un ctrd de țărani, hălălăind ca după niște călțunari la nuntă*. M. CHIRIȚESCU, ÎN CONV. LIT. XLIV_{II} 545. Și (în Banat) : *călciunăr* (H. IV 177). Vezi : *Terfar*.

Derivate

(Termenul de bază e derivat din *călțun* ‘ciorap’, cu suf. -ar.)

Călțunăreasă s. f. *Dacă nici ea n-o fi călțunăreasă, d’apoi cine?* M. CHIRIȚESCU, CONV. LIT. XLIV_{II} 656; cf. SEVASTOS, NU. 309; H. II 208, IV 120, XI 402.

Călțunăriță s. f. (H. II 255).

OTFIAL (OTFEL)

Termenul (< magh. *vőfély* ‘idem’) denumește pe vornicelul sau vătăjelul de la nuntă, fiind sinonim cu *dever, chemător*.

Otfial ‘frate de mireasă’ (VICIU, GL.; cf. COSTIN, GR. BĂN.). Și : *otfel* (CADE); *vilfeu* ‘însoțitorul miresei’ (ALR II/I h. 162, pct. 279, 325, 334; cf. h. 161).

P O C H I N Z E R

(Des la pl.) *Pochinzeri* (cu var. *pochinzei*) 'părinții și alte rude ale miresei, care în prima duminică de după nuntă, vin la noii însurații'; 'rudele miresei' (H. IV 68, în Bilciurești-Dîmbovița; cf. LEXIC REG. 84; H. IX 278, în Brebu-Prahova); 'frații miresei' (H. XI 11, în Alimănești-Olt; cf. LEXIC REG. 84; C. V. II, nr. 4, p. 44; HODOȘ, M. D).

În ALR I/II h. 255, pct. 770: „*poctnzeu-poctnzei* se numesc rudele fetei care vin singure la nuntă”.

Pochinzeii îndeplinesc anumite servicii legate de ceremonialul nunții. Sinonim: **v o r n i c e l**.

Feminin: *pochinzeréasă* (COMAN, GL.) cu var. *pochincheréasă* (LEXIC REG. 84).

Sensul 'cuserii' (COMAN, GL.) s-a născut prin extensiune, în legătură cu încrângătura termenilor de înrudire ce se nasc cu ocazia nunții.

Etimologia: cf. bg. dial. *pogazei* 'idem'; ucr. *pokazeti* = a zice, a arăta.

C H E M Ă T O R (-O A R E)

Chemător = vornic; vornicel „invitator ad nuptias” (LB). *Să ne fie însoțită cu chemători bucuria*. DOSOFTEIU, V. S. 3. *Ia ieși pln-afară, C-afară te cheamă Doi-trei chemători*. TEODORESCU, P. P. 18; cf. H. XVIII 77; PĂCALĂ, M. R. 168; MARIAN, NU. 215; ALR II/I h. 161, răspîndit în Transilvania¹, iar în restul teritoriului dacoromân sinonimele mai uzitate sînt: **d i v ă r**, **c u m n a t d e m î n ă**, **v o r n i c**, **v o r n i c e l**, **v ă t ă j e l**.

În ținutul Năsăudului chemătorii și chemătoarele sînt aleși în primul rînd dintre rudele apropiate ale mirelui și ale miresei.

Chemătoare = druscă. *Noi, Ioane, așa-m gîndit, Că ni-i chema chemătoare. Ne-ai chemat petrecătoare*. MARIAN, I. 281; cf. id. NU. 233; MÎNDRESCU, L. P. 195.

V O R N I C ²

Flăcău, ales de obicei dintre rudele sau prietenii mirelui, însărcinat cu invitarea oaspeților și respectarea ceremonialului nunții³.

Care popă se va face vornic pre la nunte și va juca și va îmbla beat prin tîrg... să i se ia popia. GCR., ap. CADE. *Aice au aflat toți oaspeții la masă și pe femeia omului șezînd în capul mesei cu mirele, cu vornicul și cu preutul*. SBIERA, P. 201; cf. ALR II/I h. 161, pct. 192, 531, 574, 605.

(Des sub forma diminutivată): **vorniceel**. *Ba, nu pot, cuconașule, că-s vornicel de nuntă astăzi*. ALECSANDRI, ap. CADE; cf. ALR II/I h. 161, pct. 414, 520, 537, 551.

¹ În ar. și megl. *călisar*; în ar. *călisitor*, -oare, în megl. fem. *călisarcă* (CAPIDAN, MG. III 56; cf. T. PAPAHAĞI, D; ALR II/I h. 161). Cf. mbg. *kolesvam*; gr. *καλέω-καλώ* 'appeler; inviter'. Alte sinonime în ar.: **c ă s ă v y e a r**; **s i h ă đ y e a r** (T. PAPAHAĞI, D.).

² Unii termeni care denumeau odinioară pe marii demnitari sau sfințici ai divanului domnesc, s-au aplicat persoanelor cu diverse atribuțiuni la nuntă, tocmai pentru a da amploarea și măreția cuvenită acestui important eveniment. Cf. *vălășel*, apoi *stolnic* 'paharnic la nuntă' (ALR II/I h. 164); cf. și *împărat*, *crai nou* (pentru *mire*).

³ Intrat și în graiul ceangău: *nyrel vornikja* (MÁRTON, P. 561) și *vornik* (SCL XIV, nr. 3, p. 389).

(Derivat fem. cu suf. *-easă*). **Vorniceasă** = druşcă. *O început... dragostile a striga, De la miri și cu mirese, De la vornici, vornicese.* MARIAN, v. 72, ap. DA ms.

Pentru etimologie cf. vsl. *dvorinikǎ* 'curtean'.

V Ă T Ă Ș E L

Vătășel, cu var. *vătăjel* (CADE) = vornic; vornicel. *Mirele și mireasa trebuie să-și aleagă vătășei sau vorniceii și druscele.* MARIAN, NU. 206; cf. ALR II/I h. 161, pct. 228, 365, 386.

Feminin: *vătășiță*, cu var. *vătăjiță* (CADE) = druşcă.

D R U Ș C Ă

(Reg.) Fată, de obicei aleasă dintre surorile sau verele miresei, având diverse atribuțiuni în legătură cu ceremonialul nunții¹. Cf. *soră de mireasă. Mireasa stă între druscele sale.* MARIAN, NU. 230. *Eu atunci, frate, m-oi duce, Dacă tu frate-i chema Tăt stelele druscele, C-acelea mi-s verele.* ȚIPLEA, P. P. 5; cf. RETEGANUL, TR. 15; ALR II/I h. 162².

Compus: *druște de nănaș* = fete alese de către naș dintre neamurile lui, pentru prestarea anumitor servicii la nuntă. BUZILĂ, N. 894.

Derivat: *druşculiță* s.f. (ȘEZ. I 135).

Pentru etimologie: cf. vsl. *družika* 'prietenă'; rus *друзьба*.

S F A Ș C Ă

(Reg., în Bucovina) Femeia care face miresei servicii la nuntă; rudă care, în timpul slujbei de cununie, stă la spatele miresei. Sinonime: vorniciță, vătăjiță, druşcă. *În Bucovina vornicele se numesc sfașce.* MARIAN, NU. 234. *Vine-o sfașcă de pe lan Cu trei pușori de stan, Unu-i roșu, altu-i verde, Bine sfașcei i se șede.* id. ib. 235; cf. 732. Și (var): *șvașcă.* id. ib. 235.

Etimologie: < ucr. *свiшкa* 'nună'.

¹ Termen corespunzător în istr.: *svabițe* (FĂT-FR. XIII (1938), p. 104). Vezi: *Nănașă — nașă*.

² Cf. P. Grapini, *op. cit.*, p. 135.

VII

TERMENI CARE EXPRIMĂ
IDEEA GENERALĂ DE RUDENIE

B A B A L Î C

În sensul lui primordial (< tc. *babalyk* 'paternitate, tată adoptiv; socru), cuvîntul este un termen de respect, dat unui bătrîn, pe care îl poți privi ca tată (ȘIO. II 31). Cu acest sens el s-a întrebuițat mai ales în epoca fanariotă. *Pazvandoğlu a zis către Pașa* : „*Măria-ta, babalîc, ai ieșit în plimbare!*” *Pașa a răspuns* : „*Așa, fiule*”. DIONISIE ECLESIARHUL, C. 186, ap. DA.

Cu sensul care ne interesează pe noi, acest cuvînt e întrebuițat numai în expresia **din bătăluc (babaluc)** = din moși-strămoși. *Așa ne-am pomenit din bătăluc* (= din moși strămoși), *că acest pămînt este al nostru*. Com. LIUBA, ap. DA. *Poate că ar fi fost mai bine să fi tăcut, să fi lucrat mai departe așa cum a prins din bătăluc*. CONTEMPORANUL, S. II 1948, nr. 104, 17/1, ap. DA ms.

Expresia e întrebuițată în Banat și derivă din s.-cr. *babaluk (bobajko, babaljko)* 'moș și socru'. Cf. P. L. G. I 139.

C I M O T I E

Cu sensurile de 'rudă, rudenie, rubedenie, neam, neam îndepărtat' (< magh. *csemete* — *csömöte, csöméte, csomota, csimota* — 'ramură, vâstar; rubedenie'). *Au fugit Șerban logofăt cu toată cimetiia lor*. (*Cronicarii munteni*, I 444, cf. II 366). *Recomandări de pe la ... cimotii de ale egumenilor*. URICARIUL, VII 119, ap. DA. *Pe vremea mitropolitului Iacob, care era o leacă de cimotie cu noi*. CREANGĂ, A. 19. *Sîntem cemetie* = dintr-un neam (I.CR. V 374).

Și: *șimotie, cimétie, cemétie, cimătină* (învechit: *cemetie*, ap. DA; cf. GRAIUL, II 323; PAMFILE, FRĂȚIA (glosar)¹).

Se întrebuițează (parțial) prin regiunile Crișanei și ale Maramureșului, dar nu-l întîlnim în ALR. În Moldova a fost adus de către descălecătorii maramureșeni (PUȘCARIU, L. R. I 312).

F A M I L I E

Cuvînt „internațional”, făcînd parte din categoria a III-a a fondului nostru principal lexical (GRAUR, Î. F. PR. 50, 68). În accepțiunea care ne

¹ Cf. H. H. Stahl, *Contribuții...*, II. p. 289.

interesează pe noi, cuvîntul (neologism după fr. *famille*; cf. lat. lit. *familia*), cu sensul mai larg, denumește :

a) Forma de organizare a vieții în comun a oamenilor, constînd din grupul alcătuit din soți și copii (DL). *În vremea aceasta a zilelor pline de lumină și fericire, cunoscuseră multe din familiile țirgușorului.* SADOVEANU, O. IV 83.

b) Totalitatea celor care se trag din același strămoș : casă (a cutăruia), neam. *Acum numai Ruzanda rămăsese din familia lui Petru Rareș.* NEGRUZZI, S. I 144, ap. DL. L o c . a d j. **De familie (bună)** = din oameni de omenie sau (în orînduirile burgheză și feudală) din clasa de sus a societății, din clasa exploatare, înrudit cu persoane din această clasă. *Îs oameni de familie, nu le dă mîna să steie de vorbă cu noi.* ȘEZ. XXIII 47.

În ALRM I/II h. 257 „[Sintem] rude”, în pct. 532 : *familie*, iar în ALR II/I h. 135 „Familie”, în pct. 260 : *neam*.

Cu sensul mai restrîns, cuvîntul denumește în special pe ‘soț, soție și copii’. *Un sat de optzeci de familii.* DA.

În înțeles și mai restrîns denumește numai ‘soția și copiii (cuiva)’. *Noe dreptul și cu familia lui.* CANTEMIR, ap. CADE.

Denumirea de *familie* se întrebuintează și atunci cînd a dispărut unul din părinți. *A rămas văduv, cu o familie numeroasă.* (CADE).

Pentru sensul vechi al lui *femeie* (= familie), vezi : *Femeie*.

Termenul *familie* este răspîdit pe tot teritoriul românesc (ALR II/I h. 135)¹. Și : (învechit și vulgar) *famêlie* (DA).

Deși e neologism², fiind însă necesar în limbă, și-a creat în scurt timp o familie bogată și derivate, cele mai multe și ele neologisme, iar altele — mai puține — formate pe terenul limbii române. Unele din ele sînt, sau au fost, de durată scurtă sau efemeră. Deoarece acestea nu ating fondul problemei noastre, ne mulțumim cu înșirarea lor. Ad DA și DL : *familial*, -ă adj. (cf. L. ROM. IX, nr. 1, p. 61), *familiar*, -ă, adj. și adv. (cf. și IORDAN, L. R. A. 164, 479); *familiarism* s. n. (cf. și P. L. G. I 186); *familiaritate* s. f.; *familiariza* vb. I tranz. și refl.; *familiarizare* s. f.; *familiarizat*, -ă adj.; *familist* s. m.; *familistru* s. n.; *families* s. m. (PAȘCA, GL.); *familiant* s. m. (des la pl., cf. MARIAN, SE. III 71); *familiot* s. m. (cf. ngr. φαμιλιώτης, φαμιλιτης). ALECSANDRI, ap. GÁLDI, M. 187; *familiarmente* adv. (S. F. C. II 190, 195); *familiarh* s. m. ‘tată de familie’ (cf. ngr. φαμιλιάρχης) termen provenit din limba cancelariilor (GÁLDI, M. 44)³.

¹ În dialectele din sudul Dunării (inclusiv sinonime) : în a. r. : *fumeal'e*; în me. g. l. : *fumel'ă*. Vezi : *femeie*, nota 1. Megl. *taifă*, pl. *toifur* (CAPIDAN, MG. III 288; cf. GR. S. VII 208; ALR II I h. 135) < bg. *taifă* < tc. *taife*. Istr. *famil'e*, *familije*, *fameie* (JAHRESBER. VI 213; cf. PUȘCARIU, ISTR. III 310; MAIORESCU, ISTR. 104. GLAVINA, CAL. 71; CANTEMIR, T. 165; REW 3180); *drujina* (JAHRESBER, VI 210; cf. POPOVICI, D. R. 108; ALR II/I h. 135) < s.-cr. *družina* ‘Hausgenossenschaft’.

² Intrat și în graiul ceangău : *fămiliq*, unde coexistă alături de *csqlád* (MARTON, P. 560).

³ Dăm și citeva sinonime „aproximative” și rar atestate ale termenului *familie*.

Harabalie s. f. (col.) toți ai casei (LEXIC REG. 29; în raionul Băilești-Craiova). Poate e același termen sau înrudit cu *harabaie* ‘casă, încăpere sau curte mare (în dezordine)’. DL. Cf. tc. *araba*.

Ichiacos ‘de famille, familier’, V. A. Ureche, ap. GÁLDI, M. 196 (cf. negr. οικιακός).

Lămústie s. f. ‘mulțime de oameni adunați la un loc; membrii unei familii numeroase’, ‘oameni care lucrează împreună’ (LEXIC REG. 64, în raionul Vaslui, reg. Iași). DA II dă (în Tran-

G L O A T Ă

De la sensul general și de bază 'mulțime', termenul s-a restrâns și a ajuns și la acela de 'familie (mai ales cu copii mulți)'. *Sub gloată înțeleg românii din Bucovina familia*. MARIAN, SE. I 4; cf. PUȘCARIU, ÉT. 376; GL. M. *Gloată* 'familie' (MOLIN, GR. BĂN. 193). *Și va fi certătoare pre bărbatu și pre toată gloata*¹ (cf. ALR II/I h. 135, pct. 833).

Uneori cuprinde numai ideea de 'copii (în genere)'. *Și va lua [fata] altulu [alt bărbat]; și cu el bine va vie și va face gloată mestecată*. DR V 590. *N-are gloată, îi numai el cu femeia*. VICIU, GL. 33. *N-avem gloate = n-avem copii*. Ț. H. 51. *Foaie verde iarbă lată, Scîrbitu-i omu cu gloată, Pînce-i gloata mititea, Scîrbitu-i și nice prea. Gloata dacă crește mare, Scîrba sfîrșit nu mai are. De-i fecior, îl ia-n cătane, De-i fată, noroc nu are*. ȘEZ. VII 84, în Bucovina; cf. WEIGAND, BAN. DIAL. 119; ȘEZ. II 299; BULL. LINGU. V 144; PETROVICI, FOLK. ALM. 41, 89, 136. Apare și în derivatul *gloțași* 'membrii familiei' (MARIAN, SE. I 4; cf. ȘEZ. V 157). *Mai mulți gloțași = copii (ai unei familii)* (GL. M.).

În ALR I/II pct. 18 din hărțile 182 și 183 termenul apare ca sinonim a lui *c o p i l*; în același punct din hărțile 184, 185 ca sinonim cu *b ă i a t*.

Lărgindu-și sfera întrebunțărilor, a ajuns (în Banat) și la sensul de 'femeie' dezvoltare analogă, ca sens, cu aceea a latinescului *familia* > *femeie*. (Cf. ARHIVA, a. 1926, p. 13; PUȘCARIU, ÉT. 367) *Gloatele (= femeile) nu sînt acasă*. DA.

Pentru etimologie: cf. bg. *glota* 'mulțime'; s.-cr. *glota* 'familie, copii'; ucr. *golota*, pol. *holota* 'cerșitorime, sărăcime'.

C E L E D

Termen cu o semnificație istorico-socială, avînd ca bază vsl. *čel'adъ*. A luat naștere în perioada sclaviei patriarhale².

silvania și Banat) cu sensul 'mulțime mare'.

Sarabalie s. f. ceată, familie, ceată numeroasă și gălăgioasă (LEXIC REG. 38, în raionul Gura-Jiului, reg. Craiova). Poate o rostire regională a lui *harabalie*, căci ambele provin din aceeași regiune (Oltenia).

Tălăie familie (toți ai casei) (CHEST. II 47/58, ap. DA ms., în Nocrich-Sibiu).

În dialectul aromân (termen de circulație generală): *fălcare* s. f. 'les familles qui se trouvent sous la dépendance d'un čelnic; l'ensemble des familles qu'unit le lien de parenté' (< lat. **falcaria*, *falcarius*) (T. PAPAHAĞI, D.).

¹ Cf. N. Cartoian, *Cel mai vechiu zodiac românesc*, în DR V 590.

² Cf. V. Costăchel, P. P. Panaitescu, A. Cazacu: *Viața feudală în Țara Românească și Moldova* (sec. XIV—XVII). București, 1957, p. 143—145.

În „Vulgata” *celiad* e tradus prin *familie*, iar în traducerea rusească a „Evangheliei”, prin *slugi*. Termenul desemna pe 'robii și roabele' din perioada patriarhatului. În antichitate *Keltis* și *cills* = genus „Geschlecht”. Pe o treaptă nouă de dezvoltare socială, termenul a început să însemneze la bulgari, ruși, cehi și alții 'familie, copii; oameni dependenți'. Cu evoluția în timp a familiei el își schimbă conținutul, cuprinzînd în sfera sa și pe acei ce nu erau robi. Cf. B. G. Grecov, *Țăranii în Rusia*, București, 1955, p. 132—138. Avem deci o evoluție aproape paralelă cu aceea a lat. *famulus*, -i, al cărui derivat este *familia*.

În limba română nu s-a îndepărtat prea mult de sensul inițial, căci pe lângă ‘servitorimea dintr-o casă’ (DA), ‘oamenii care aparțin aceleiași case’ (CHEST. II 47/389), sensul cel mai răspândit este (des la pl.) ‘copil, băiat’. *Am destui cilezi* = am destui copii (STAN, M. 150; cf. CANDREA, Ț. O. 80; GR. S. II 84; IZVORAȘUL, V 16; BULL. LINGU, VI 191; SCURTU, UG. 204; BUL. FIL. IV 97; ALRT II 139, pct. 310; TEAHA, GR. 125).

Un sens apropiat și tot atât de răspândit este ‘familie’¹ (uneori complinit prin: ‘cu copii’, sau ‘toți ai casei’, sau ‘membrii familiei fără capul familiei’; cf. LEX. BOBB; POMPILIU, BIH. 1007; T. PAPAHAĞI, M. 138; PETROVICI, FOLK. SC. 165, 167; L. ROM. VIII, nr. 5, p. 81; LEXIC REG. 90). În I. GR. XIII 151 (Suceava): neam de departe, familie². *Să fii gazdă sănătoasă, cu chilediu de-a-mpreună*. ARH. FOLK. VII 54.

După atestările din texte, cuvântul pare a fi mai răspândit decât ne arată ALR, în care n-a fost provocat printr-o întrebare directă și din acest motiv apare numai ca sinonim cu c o p i i , f a m i l i e .

Cu sensul de ‘copil’ în ALR I/II h. 181, pct. 98 și 295, apoi în ALR II/I, h. 135, pct. 346. Cu sensul de ‘copii (gemeni)’ în pct. 98, ALR I/II h. 210 iar în ALRM II/I h. 135 cu înțelesul de ‘familie’ în pct. 76, 310, 334, 346 (Banat și partea de vest). Și (reg.) *cilediu, cileghiu, ciulegiu* (ap. DA; *siled* (Năsăud) (BULL. LINGU. VI 191; cf. BUL. FIL. IV 97).

Cu excepția exemplului din Suceava (unde poate a fost adus de către transilvăneni)³, termenul e răspândit numai în Transilvania și Banat, ceea ce ne explică originea lui din magh. *cseléd* (= család) cu aceleași înțelesuri; dar cf. (mai ales pentru Maramureș) și ucr. челядь ‘ai casei’ (SEMCINSKI, 77)⁴. Vezi: *gazdă*.

Derivate (diminutivale)

Ciled’eș s.n. (TEAHA, GR. 210).

Ciledél s.m. *Avea jupînul gazdă Cinci șase cilediei, Mai mari și mai mărunței*. FOLC. TRANS. I 543.

C A S Ă

Dintre sensurile multiple ale acestui cuvînt (care face parte din fondul nostru principal lexical, cf. GRAUR, I. F. PR. 48, 74, 115, 142; < lat. *casa*) reținem: ‘toți cei care locuiesc împreună; familie’. Acest sens s-a născut deoarece mai de mult locuitorii unei case erau sub ascultarea unui cap de familie. *Să botezară, cu toată casa lor*. DOSOFTEIU, V. S. 126. *Casă* = familie (Gr. Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei*, ediția P. P. Panaitescu. București, 1955, p. 237). Același sens și în aromână (cf. T. PAPAHAĞI, D.), *Om cu casă* = om cu familie (DALAMETRA). *Și întorcîndu-se în Maramorăș*

¹ Cf. istr. *čelād* ‘familie și membri ai familiei ai casei’ (POPOVICI, D. R. 97); *fel’ad* ‘copil’ (PUȘCARIU, ISTR. III 328) < s.-cr. *čeljad* ‘Gesinde; Hausleute’.

² Cf. I. Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, I, p. 15, 214, 216.

³ Cf. Ion I. Nistor, *Băjenari ardeleni în Bucovina*, în „Codrul Cosminului“ II-III (1925, 1926), p. 445–533.

⁴ Cf. Lucia Djamo, *Contribuții la studiul lexicului documentelor slavo-române*, în *Romanoslavica VIII* (1963), p. 144.

luatu-și-au casele ș-au ieșit cu toții din Maramorăș. N. COSTIN, LET. I 91. *Casa s-a mai îngreuiat cu un mîncău.* CREANGĂ, P. 6. **Ai casei** = membrii familiei (ȘEZ. III 107). **Cei de-acasă** = rudele de aproape, familia. *Poruncitu-mi-a maica... Să mă duc la ea la cină, Eu maichii i-am poruncit... Să cine cu cei de-acasă, Că pe mine nu mă lasă.* JARNÍK-BİRSEANU, D. 179. **Casă grea** = familie numeroasă. *Doamnă avea de treabă, bună și milostivă, cuconi cinci și cucoane trei și-i era casa cam grea.* NECULCE, LET. II 387. E x p r. **A ține (sau a fi) de casa cuiva** = a ține de familia cuiva; a fi dintre oamenii apropiați ai cuiva. *Bine, Ivane, du-te; nu îți oprită calea, De-a putere-a fi, acum ești de casa noastră.* CREANGĂ, P. 312.

Ca sinonim cu *familie*, în ALR II/I h. 135, pct. 29 : *casă*; pct. 353, 836 : *casă-familie*; pct. 836 : *casa lui completă*.

(În concepția orînduirii feudale și burgheze) denumește 'totalitatea celor ce se trag din același strămoș; neam (bun sau mare); familie mare; dinastie'. *O parte ținea cu casa Ieremieii-vodă, iar altă parte cu casa lui Simion-vodă.* N. COSTIN, LET. I 228. *Poftim... Testemel de legat, Cu canaf de mătăasă, Ca la cucoane de casă.* SEVASTOS, NU. 126. *Să te ferească dumnezeu de casa Vădenilor (= de cei din neamul Vădenilor, de-al-de Vădeanu !)* PAMFILE, I. C. 399, ap. DA.

Derivatele de mai jos nu sînt propriu-zis termeni de înrudire, ci numai coroborează, în mod tangențial, atmosfera semantică a acestei terminologii. Redăm numai sensurile care ne interesează.

Casnic s.m. (învechit; des cu funcție adjectivală) om cu casă, căsătorit; soț. *Pentru care vini se dăspart oamenii casnici, ce să zice bărbat de fămeae-și.* PRAVILA (MUNT.) 551, ap. DA; cf. GL. M.

Căsar s.m. (învechit; adesea cu funcție adjectivală) 1. soț; bărbat căsătorit. *Cîte 105 parale să dee fiește-ce om căsar; holteiul cel cu părinți 55 parale.* CANTA, LET. III 178; cf. NECULCE, L. 396; 2. (la pl.) 'soți (bărbatul și nevasta)'. *De se va afla în mijlocu a bărbatu și a femeie ce se zice între căsari.* (G. Seulescu, *Glosarul Codicei Vasile Lupu*, în „Buciumul Român” 1 437; cf. DA).

Căsaș s.m. casnic; membru de familie, căsean. *Un om oarecarele era căsașu și răsădi o vie.* VARLAAM, C. 280; cf. CL. M.; MAT. DIALECT. I 163.

Căsătoriu s.m. (învechit; < lat. **casatorius*; cf. DHLR 493, 494; T. PAPAĞI, D. 15) om căsătorit, cu familie; soț. *Vai de căsătoritul cela ce nu-ș [i] va deștepta fomeaia din casă.* (sec. 17). CUV. D. BĂTR. II 51. (Rar, cu funcțiune adjectivală) *Podobnic iaste omul căsătoriu, cela ce scoate din vistiariul lui noaole și vechile.* CORESI, ap. DHLR II 494; cf. C.L. VII, nr. 1, p. 133. Cu același sens și în aromână: *căsător, -oare* (DALAMETRA, cf. T. PAPAĞI, D.).

O G E A C

De la înțelesurile de bază (1. coș de sobă, cămin; 2. corp de oștire, corporație), prin extensiune, urmînd în oarecare măsură drumul semantic al lui *casă*, a ajuns să însemneze 'casă; familie'. *Pe Gianu Mîrza l-au luat*

cu tot ogeacul lui. N. COSTIN, ap. ŞIO. 276—277, (= il emmena G. Mirza avec toute sa famille) DDRF.

Cu acelaşi sens în ar. *ugeac*. *L'i si stinse ugeaclu* = i s-a stins familia (MIHĂILEANU; cf. T. PAPAHAĞI, D.).

Etimologic : < tc. *ocak* 'cheminée' (cf. LOKOTSCH, ET. WB. 1587).

FLAMĂ

Atestat o singură dată cu sensul de 'familie (numeroasă?)'. *S-o dus a munte cu toată flama*. PAŞCA, GL. (Jina-Sibiu).

DA îl dă şi cu sensul de 'mulţime', iar VICIU, GL. : *atît flamă de copil se scaldă*.

Termenul are o dezvoltare semantică paralelă cu *gloată*. Prin extensiune a ajuns să însemneze şi 'familie'.

Etimologic : < lat. *flamma* 'flacăra' (DA). Semantic explicaţia este neconvingătoare. Poate dintr-un lat. **famula* (neutru pl. al adj. *famulus*, -a, -um cu funcţiune colectivă). Din punct de vedere formal : *famla* > flama (prin metateză). Ca sens s-a pornit de la ideea de 'servitorime (mulţimea unei familii)'.

LEGĂTURĂ

Termenul apare în ALR II/I h. 135 pct. 872 ca sinonim cu familie.

E un termen figurat, care se explică prin faptul că membrii unei familii sînt legaţi între ei (prin sînge, alianţă, înscrisire), ca un mănunchi.

HEREDIE (HEREGHIE)

Termenul e glosat cu 'familie, neamuri, rubedenii' şi prezintă aceeaşi evoluţie semantică ca şi *gloată*, *flamă*. *A plecat toată heredia la plimbare, la nuntă*. COMAN, GL. (în Hunedoara).

În DA (învechit) *hereghie* este dat cu sensul de 'origine, neam'. *Iară dintr-altă parte scrie hereghia de Moldova*. M. COSTIN, ap. GÎDEI, ST. *Lăsînd ghereghia (neamul) legii tătîne-său*. DOSOFTEIU, V. S. 101.

Poate fi un derivat abstract din *herede*. Forma „ghereghie”, pe care o găsim la Dosofteiu, pare a indica o influenţă ucraineană, sau poate cuvîntul e chiar identic cu *herede* 'moştenitor' (FRÎNCU-CANDREA, M. 101). *A venit cu toată herezia*. MAT. DIALECT. I 23. (Neologism din lat. *heres*, -edem 'idem') sau din magh. *eredni* 'a-şi trage originea'.

Am avea în acest caz o influenţă ucraineană în Moldova şi alta latină în Transilvania, introdusă prin latinişti.

F A R Ă

Termenul are înțelesul de ‘neam, ginte, națiune’. *Nicolae... adună bărbați din fara și din prietenii săi.* P. MAIOR, IST. 202, ap. DA. Cu sensul de ‘neam’ are o întrebuințare restrânsă, numai în Țara Hațegului, mai ales în sens negativ: *rea fără de om = rău neam de om* (REV. CRIT. III 153, ap. DA; cf. DENSUSIANU, Ț. H. 317).

Ca și *gintu* (întrebuințat pînă în sec. XVI), acest cuvînt a fost înlocuit în dacoromână prin *neam*. În dialectul aromân e curent întrebuințat (DALAMETRA; cf. MIHĂILEANU; T. PAPAHAĞI, D.). *Fară după fără = neam după neam* (PAPAHAĞI, S. 149, 212). La fel, e cunoscut și în meglenoromână. (GR. S. III, 392; cf. CAPIDAN, MG. III 125) și se găsește în toate limbile balcanice: cf. alb. *farë*, bg. *fara*, gr. *φασα*.

E un element preslav, vechi german < longobardul *fāra* ‘familie, neam’ și existența lui în limba română se explică, poate, prin albaneză¹.

F E L

Dintre sensurile multiple (cf. DA) ale acestui cuvînt (< magh. *-fêle*) reținem pe cel de ‘neam’ (cu sensul de ‘popor, ginte’). *Se va ivi împăratul Hs... și va bucina și... atunci-l vor vede(a) toți oamenii și toate feliurile.* CUV. D. BĂTR. II 456. *Au biruit leul cel ce iast [e] den feliului Iudii.* BIBLIA 1688, ap. DA. În acest din urmă exemplu redă cuvîntul gr. *φυλή* ‘tribus, natio, genus’.

E x p r. De fel din = de neam, de origine, de loc, originar. DL., cf. MAT. DIALECT. I 209.

F Ă L I E

(Reg., în Transilvania de vest) În LB. cu sensul: ‘rudenie, neam: cognatio, propinquitas, consanguinitas: die Verwandtschaft, Anverwandschaft, Freundschaft’. *Mi-i fălie sau felle = est mihi cognatus. Felie* ‘rudenie, consinginitate’ (VAIDA); ‘rudenie, frăție’ (KLEIN, D.).

Sub forma *felie* ‘familia’ a intrat din limba română în limba sașilor din Transilvania (BR. R. 60). Și: *felie*.

După DA < magh. *fêle*, probabil influențat de s.-cr. *fela* ‘fel, soi, neam’.

¹ Cf. DENSUSIANU, Ț. H. 60–61; S. Pușcariu, *Locul limbii române între limbile romanice*, București, 1920, p. 38; Gh. Giuglea, *Cuvinte și lucruri*, în DR II 396–398; Th. Capidan, *Aromânismele din dialectul dacoromân*, în „Junimea Literară” XIV (1925) p. 275. și urm.; id. *Limbă și cultură*, București, 1943, p. 327; G. WEIGAND, *Albanische Einwanderung in Siebenbürgen*, în BA. III 216; PHILIPPIDE, O. R. II 641; PUȘCARIU, L. R. I 237; ROSETTI, L. R. II₃ 80; I. Șiadbel, *Asupra raporturilor lingvistice medievale între estul și vestul romanic*, în OMAGIU, I. 839; Gr. Brîncuș, *Paralele frazeologice româno-albaneze*, în SCL XI, nr. 4, p. 915.

FIER

Cuvîntul ține de ocupația străveche a păstoritului la români : vitele trebuiau să primească un semn al stăpînului, prin fier ars.

E glosat de T. Dinu, în *Graiul din Țara Oltului* (GR. S. I 137), cu 'neam, fire' : *cunoaște-l după hieru*. În ȘEZ. II 186, i se dă înțelesul : 'fizionomia unei familii ; semnul după care se cunoaște un om din ce familie se trage'. *Tu după fier pare-ai fi de-alde Tăman. Samenii de parcă ai fi rupt din neamul lor*. C. V. nr. 4, p. 43. Cu acest sens este des întrebuițat prin ținutul Năsăudului. În DA avem numai expresia : *a avea fierul cuiva* = a semăna cu cineva. *Gheorghe are fierul mă-sei*. PAMFILIE, J. II, ap. GL. În ROSETTI, LETTRES, 42 e glosat : 'marca cu fier roșu, aplicată pe un cal'.

De la fierul care se aplică, ca semn al stăpînului pe o vită, s-a ajuns ca acest cuvînt să arate, în mod figurat, asemănările ce există între cei de-un neam sau din aceeași familie¹. Cf. *înfieră*, ap. DA.

FOAITĂ

(Reg., în Transilvania ; < magh. *fajta* 'soi, fel') Cu sensul 'rasă, neam, fel' (LEXIC REG. I 19), 'neam, soi' : *Bună foaită de om ești*. L. ROM. X, (1961) nr. 2, p. 128. (Des cînd e vorba de animale) *Cumpără-l, că-i foaită bună*. TEAHA, GR. 225 ; cf. C. V. IV, nr. 4, p. 33 ; MAT. DIALECT. I 42. Des uzitat prin ținutul Năsăudului.

GET — BEGET

Acest adj. invar. are sensurile : 'din moși strămoși, neoaș, neamestecat, curat'. *Eu, get beget, să nu am prilej de a fi în țară nici măcar un cai-macan*. ALECSANDRI, ap. ȘIO. II 179. Ca locuțiune : *get-beget, coada vacii* = neam vechi. *Dumitrache înfățișa chipul de vechi boier moldovan, get-beget, coada vacii, cum îi plăcea lui să spună*. XENOPOL, ap. ȘIO. („Coada vacii” e un adaos ironic batjocoritor).

Cf. tc. *ceț beget* 'din moși în strămoși'.

GINT

(Învechit) Apare în primele noastre texte manuscrise din sec. XVI (< lat. *gens, gentem* ; cf. BULL. LINGU. V 99) cu sensul de 'neam'². *Cîte*

¹ Cf. N. Drăganu, *Cuvinte și etimologii de rectificat*, în DR I 314 ; DA, sub *aer* II.

² CUV. D. BĂTR. II 484 ; cf. Th. Capidan, *Raporturi albano-române*, în DR. II 531 ; Gh. Giuglea, *Crtmpee de limbă și viață românească*, în DR II 621 ; S. Pușcariu, *Pe marginea cărților*, DR V 763 ; O. Densusianu, *Limba română în sec. XVI* (curs litografiat), București, 1935—1936, p. 92 ; PHILIPPIDE, O. R. II 643 ; REV. P. IST. I 30.

munci sîntu iuo să muncescu gintu omenescu. CUV. D. BĂTR. II 316. *Împără-
țîia ta . . . în toate ginturele și ginture.* PSALT. 300. Cu sensul 'rude, familie':
Plîngeți după mine, fraților . . . și gintul și cunoscuții mei. id. ib. 449; cf.
PSALT. SCH. 259. În textele coresiene a fost înlocuit prin *rudă* și
neam, deci geograficește *gint* ne-ar duce spre nord, iar *rudă* spre sud.

Termenul e cunoscut întregii romanități apusene (REW 3735; cf.
CR. R. I 724) și e viu în aromânescul *g'imtă* (< alb. *gjint*)¹ 'mulțime; popor;
națiune' (DALAMETRA; cf. MIHĂILEANU; T. PAPAHAĞI, D.), sensuri pe care
cuvîntul le-a avut odinioară și în dacoromână: *Totu gintulu cade-se a se
adura.* COD. VOR. 30.

Influențat și de cuvîntul slav *jezikû* 'limbă, neam străin și păgîn',
și lărgindu-și sfera, el și-a pierdut vitalitatea. Intrînd apoi, de timpuriu,
în concurență sinonimică cu: *limbă, neam, sămînță, rudă,
norođ, încetul cu încetul* a dispărut din limba vie.

Termenul, alături de: *giudeț, ocină, parte, agru*, are și o semnificație
socială căci „reflectă o societate feudală cu puternice resturi ale obștiilor
sătești”².

GINTĂ

Dublețul savant (neol. < lat. *gens, gentem*) al lui *gint*, cu sensurile:
1. (învechit) neam, seminție, viță, familie: *Născătoare a gintei lui Eneu.*
ODOBESCU, III 40, ap. DA. *Gintă teutonică*, id. II 98; 2. grup de oameni care
provin dintr-un strămoș comun și formează unitatea de producție funda-
mentală a societății primitive (DA). *Pe-un șes larg sînt adunate Gintile din
Himalaia.* COȘBUC, P. I 72.

Și: sg. *ginte* (DL); pl. (învechit) *ginte*. DL.

LĂTINĂ

Cuvîntul (ca și *liftă*) a intrat în limba română prin antagonismul
dintre ortodoxie și catolicism. S-a întrebuițat în mentalitatea greșită și
șovină din trecut, creată și întreținută de clasele exploatare. E un neo-
logism mai vechi, care a păstruns și în popor. *Lătină* 'neam, nație' (ȘEZ.
XX 137, în Fălticeni; 'nație străină' (DA). În ținutul Năsăudului: *rea lătină
de om* = rău neam de om.

¹ Tot în a r. și: *g'intă*; *gintă* și *ginte* 'neam'; apoi *g'indă* (PAPAHAĞI, S. 216; cf. T. PA-
PAHAĞI, D.), acesta din urmă < alb. *gjindje*; *gînsă* 'neam' (< tc. *djins* 'gendre; rase') T. PAPA-
HAĞI, D.; în megl.: *zântuniță* (< **zinture*, pl. lui *zintu*, dr. *gintu*, cf. DR VII 125) 'familie,
rudă, neam, rudenie, oameni ai familiei' (CAPIDAN, MG. III 334; cf. PAPAHAĞI, M. R. 118, 133;
GR. S. VII 227; ALR II/1 h. 135); și: *zintuniță*. Derivat: *zântuniloc* 'rudenie, înrudire' (CAPIDAN,
MG. III 334; cf. GR. S. VII 227).

² Cf. *Istoria României*, II, București, 1962, p. 707—708.

Etimologic : < lat. *latinus*, -a, -um ; pătruns la noi prin influența altor limbi (cf. s.-cr. *lătinin* ; alb. *ljetin*, *ljeti* ; fr. *latin* 'catolic'), mai curînd poate din magh. *latin*, căci încercările de catolicizare au venit prin opresiuni din partea păturilor suprapuse ¹.

Și : *létină*. (DA).

LIMBĂ

Pe lingă înțelesul obișnuit, cunoscut tuturor, termenul, în limba veche, are sensuri care intră în preocupările noastre. *Limbă* 'popor, neam (străin) ; rudă' (COD. TOD. 239) ; PSALT. 428 ; CANDREA, L. 234 ; DR. V 590). *Toate limbile să plăseze cu mînule*. PSALT. SCH., ap. DHLR II 451. *Milostenie se făcu întru limba (: r u d e BIBLIA 1688) mea*. COD. VOR. 30. *De către șciți și goți, și de către alți vecini și limbi ce era prin prejur, Că este făcută țara din două limbi*. GR. URECHE (cf. AL. Rosetti, *Studii lingvistice*, 27). *Atîta se unise acei romani de aici cu acei dachi, cît nu s-au mai despărțit între dînșii nici cînd . . . au intrat prentre dînșii alte limbi*. C. CANTACUZINO, ap. I.L.R.L. 283. *Toate fealurile de limbi și de seminții au un lucru grozav și urgisit : furtișagul*. LONGINESCU, LEGI 390 ; cf. *Cronicari munteni*, II 376.

Se întrebuințează și în limba literară, ca arhaism. *Veți arăta hărnicie, Apărînd țara cum se cuvine De turci sau alte limbe străine*. BUDAI-DELEANU, Ț. 98 ; cf. id. ib. 84, 152. *Un sultan dintre aceia ce domnesc peste vro limbă*. (M. Eminescu, *Scrisoarea a III-a*). *Împărăția slăvitului stăpîn al nostru, biruitorul tuturor limbilor, sultan și padișah Mehmed*. SADOVEANU, Z. C. 89, ap. DL.

Sensul dublu de 'limbă-neam' se datorește influenței vsl. *jezikû* 'limbă, glas ; popor, neam păgîn', deci e un calc lingvistic ². Dar înțelesul din limba veche nu e străin graiului popular. În RĂDULESCU-CODIN, L. avem : *El a făcut război cu toate limbile și pe toate le-am supus* (p. 13). *Bătuse toate limbile de pe pămînt* (p. 14). *Își tot făceau de cap limbile astea* (p. 77). *Cu toate acestea, mare bine făcea el [Novac] neamului nostru ; că se lupta numai cu limbile cari nu dădeau pace românului*. RĂDULESCU-CODIN, TR. 21. Derivate : *limbătate* s.f. = neamuri străine, lifte (VÎRCOL, V. 95) ; *limbotenii* s.f. pl. = popoare, neamuri de oameni (PAMFILE, S. 197).

V. Bogrea ³ arată că termenul nu e influențat numai de *jezikû* ; adăugînd la exemplele din graiurile noastre populare și exemple cu înțelesuri similare mediolatine, franceze, provenșale și italiene, el îl aduce în legătură cu lat. *sermo* și *patrius sermo*.

¹ Cf. N. David, *Școala Ardeleană*, București (f. a.), colecția Contemporanul, p. 8 ; R. Munteanu, *Contribuția Școlii Ardelene la culturalizarea maselor*, București, 1962, p. 12 ș. u.

² Cf. I. A. Candrea, *Viața cuvintelor* (curs litografiat), București, 1932-33, p. 315-316 ; Iorgu Jordan, *Note de lexicologie română*, în BUL. FIL. IX. 154 ; SCL XI, nr. 3, p. 609.

³ *Înțelesurile cuvîntului limbă*, în „Revista istorică”, II (1916), p. 188.

L I F T Ă

Ca și *lătină*, termenul își are originea în antagonismul dintre religii diferite¹. E în legătură cu Litva (Lituania), ai cărei locuitori erau catolici, deci de altă lege decât cea românească (ortodoxă); ei erau *litve*. Cu timpul cuvântul a ajuns un fel de calificativ disprețuitor, uneori șovin, pentru a denumi mai ales 'neamurile străine, și apoi neamurile în general; câteodată și un neam invadator' (DA). *Săriți cu toții pe liftele trușase. Viteazul Ștefan-vodă vă cheamă-n vitejie*. ALECSANDRI, P. III 202. *Și eu rămân să mor pe-aici, Cu liftele păgîne*. COȘBUC, P. I 77. *Multă litvă și norod din altă țară mai văzut el pe la vatra lui*. GRIGOROVITZA, ap. CADE.

Și: *litvă, litfă* (DA).

M Ă R Ă D I C

Maghiarism, în Transilvania de nord, cu sensul 'urmaș, erede, posteritate, rudă, descendent' (BUGNARIU, N.; cf. BULL. LINGU. II 55; DR I 270; KLEIN, D.; T. PAPAHAĞI, M. 225), derivând din magh. *maradék* 'idem'². *Dară cine va îndrăzni din frați sau din mărădic sau din streini să o mute sau să o fure [cartea], să fie afurisit. (a. 1777) IORGA, S. D. XIII 208*³. *Din mărădicu lui Hrușca Lupu. (a. 1857) id. ib. 159. Mărădic rău = neam rău* (BUGNARIU, N.); cf. și vb. *mărăndi* 'a rămânea' (LEXIC REG. 71).

N A Ț I E

Neologism (< lat. *natio, -onis*), el apare mai întâi în LB., care dă și forma *națiune*. E un cuvânt internațional european, intrat în limba română în sec. 19 având sensurile 'soi, fel, gen, specie, popor, neam'. *Ca să mai văd și alte nații... și alte nații de oameni*. GORJAN, H. II 29, ap. DA ms. *Cînd citim în vechea carte a istoriei străbune, Virtuți mari, ilustre fapte, ale nației române, Care inimă stă rece? ALEXANDRESCU, M. 163. A venit noaptea, doisprezece Cîrjoclii, Turci, Tătari, alte nații*. GRAIUL, I 167. *O nație (= neam rău) de oameni urîți și mari de mama focului*. RĂDULESCU-CODIN, L. 29. *Și asta-i tot nație, zice el vorbind de un român necunoscut*. BIBICESCU, P. P. XLV. Acest sens se pare că-l are și în ALR II/I h. 135 „Familie”, unde în pct. 102 s-a răspuns: „îi nația noastră”. Dar se poate ca cel ce-a răspuns să fi făcut tocmai distincția aceasta față de aceia care nu-i sînt neamuri, sau chiar față de alte naționalități conlocuitoare. În adevăr, sensul din Transilvania are un puternic colorit politic, reflectînd antagonismele naționale care au existat în fosta monarhie austro-ungară.

¹ Cf. I. A. Candrea, *Poreclele la români*, București, 1895, p. 89—92.

² Cf. Gh. Alexics, *Magyar elemek az oláh nyelvben*, Budapesta, 1888, p. 114.

³ În această accepțiune sinonim „aproximativ” cu un sens rar al lui *fir*. *Să le hie pomană pă hiru (= fir n. n.), pă mărădic ptnă la a șapte sântnăiie* (a. 1741). BÎRLEA, I. 110.

S-a întrebuițat des în epoca de rivalitate și ascensiune a burgheziilor naționale din acest imperiu¹.

CADE și DM dau, atît pe *nație*, cît și pe *națiune*, ca neologism din fr. *nation*. De fapt, a intrat în limba română prin intermediul limbii ruse (rus. *нация*)².

Termenul e întrebuițat în argot: *naț*, *nație* = vere, amice³.

N E A M

Este un termen cu sensuri multiple, care însă converg, toate, spre aceeași idee. Vom da după fiecare sens mai important cîteva exemple ilustrative cu atestările corespunzătoare.

Cu sensul 'generație, rînd de oameni': *Neam merge și neam vine și pămîntul în veac stă*. BIBLIA (1688), ap. TDRG. *Poporul ține rudenia de sînge pînă la al treilea neam*. MARIAN, NA. 182. *Iară flamura cea verde se înalță an cu an. Neam cu neam urmîndu-i zborul și sultan după sultan*. EMINESCU, P. 237. *Sînt patru neamuri de oameni de atunci*. GRAIUL, I 117 (în Muscel). E x p r. *Din neam în neam sau de neam și neam, sau în neam și (în) neam, sau din neam, din răzneam* = din generație în generație, din tată în fiu. *Cumpli cuvîntu de nému și nému*. PSALT. 153. *Copiii fiului tău ... din neam în neam vor binecuvînta numele lui Zoroastru*. BELDIMAN, N. P. II 116, ap. DA MS. *Trebuie să fie vreo comoară, pitită undeva de vreun plăcîntar din neam, din răzneam*. KLOPȘTOK, F. 192, ap. DA MS. *Pînă la nouă neamuri* = într-un viitor foarte îndepărtat (ZANNE, P. IV 489). *De două neamuri* = de demult, din vechime (id. ib.).

Deoarece mai multe generații de oameni alcătuiesc o familie, cuvîntul a primit, prin extensiune, sensul de 'familie; casă; totalitatea celor înrudiți prin sînge sau alianță'; *Nyam* = familia (LEX. MARS.); 'genus, stirps, familia' (LB.). *Vei merge la casa și la neamurile mele*. PALIA (1581), 87. *Neamul lui să nu iasă din domnie*. NECULCE, LET. II 337. *Al dracului să fii cu tot neamul tău*. CREANGĂ, P. 25. *Dar nu-i vrednic neamul tău Să-mi cernesc eu portul meu*. RETEGANUL, TR. 149. *Mult mă-ntreabă neamul meu De norocul meu cel rău*. HODOȘIU, 69. E x p r. *Neam de neam sau neam de neamul meu (sau tău, lui etc.)* = 1. (în propoziții negative, întărind negația) nimeni din familia mea (ta, lui etc.). *Neam de neamul meu n-a mîncat așa bucate*. CREANGĂ, P. 9; 2. (în propoziții afirmative) toți cei din familia mea (ta, lui etc.) atît din ascendența, cît și din descendența mea (ta etc.). *Tămădăienii ... neam de neamul lor au rătăcit prin Bărăgan*. ODOBESCU, S. III 14, ap. DL.

Un sens frecvent în trecut (în concepția claselor exploatatoare de altădată) este acela de 'familie bună, nobilă; aristocrație, boierime': *Să-l*

¹ Cf. M. Rădulescu, *Nație, națiune*, c.v. III, nr. 6, p. 7-8.

² Cf. C. von Sanzewitch, *Die russischen Elemente romanischen und germanischen Ursprungst in Rumänischen*, în JAHRESBER. II; cf. SD; Gh. Mihăilă, *Observații asupra influenței ruse în vocabularul limbii române contemporane*, L. ROM. III, nr. 3, p. 29; SEMCINSKI, 91.

³ Cf. V. Cota, *Argotul apașilor*, p. 15 (Fără an).

ajuti a se înălța pe scara socială, să-l scoți la neamuri, să-l însori c-o fată de boieri chiar și cu o fată din protipenda. ALECSANDRI, T. III 1453. *Vodă, înaintea bătăliei . . . chemase în sfat de-a valma „neamurile” cu mișeii.* SADOVEANU, O. I 4, ap. DL. **A fi neamuri** = a ajunge în rîndul boierimii. Cf. ZANNE, P. IV. 490. L o c. a d j. **De neam (bun, mare etc.)** care face parte din nobileme, nobil; din rîndurile celor bogăți. *Aristei fiind de bun neam dintru această cetate.* HERODOT, 214, ap. DA ms. *Am încercat (condurul) . . . la femei de neam și la cele proaste.* ISPIRESCU, L. 307. *Are casă frumoasă, nevastă de neam, ș-un băiat la Periș.* VLAHUȚĂ, ap. TDRG. *Doisprezece m-or cupride, Mai de soi și mai de neam. Nu ca tine-un bețivan.* FOLC. TRANS. II 183. **(De) neam prost (sau slab)** = 1. de origine socială modestă, din păturile de jos; 2. prost crescut, bădăran. *Poate-i mai bine să fii de neam prost.* GALAN, Z. R. 155, ap. DA ms. Sinonim: **neam de traistă** (L. ROM. VIII, nr. 2, p. 53).

Un alt sens (învechit) este acela de ‘descendent sărăcit al unei familii boierești’ (ROSETTI, P. 366, 367; cf. SD)¹. *Hotărîm ca să fie socotit în rînduiala neamurilor* (a. 1793). URICARIUL, VII 56, ap. DA ms.

Sensul care interesează direct lucrarea noastră este acela de ‘rudă, rubedenie, rudenie’: *Le-au dat iar la neamurile lui moșiile.* NECULCE, LET. II 208². *Un neam al miresei cheamă fata.* SEVASTOS, NU. 48. E x p r. **A fi (sau a se face) neam cu cineva** = a fi sau a deveni rudă, a se înrudi cu cineva. *Ti-oi da car cu șase boi Să te faci tu neam cu noi.* HODOȘ, P. P. 149. *Neam cu neam trage la ham* = rudele se ajută între ele. (Cf. ZANNE, P. IV 488). **A fi dintr-un neam** = a face parte dintr-o familie, a avea familie. *Toată lumea-i dintr-un neam. Numa io pe nime n-am.* FOLC. TRANS. I 26. **(A fi) neam bun cu** = (a fi) rudenie directă (Ț. H. 52)³. **A fi neam după Adam (și după Eva, ceva), sau a fi neam (de) a cincea (a șasea etc.) spiță** = a fi rudă foarte îndepărtată, sau a nu fi rudă de loc cu cineva. *Erau și neamuri așa mai de departe, a cincea, a șasea spiță.* RETEGANUL, P. I 30.

Un sens învechit este acela de ‘seminție, trib’: *Neamurile lui Iz [drail] se bucura-se.* COD. VOR. 109. *Nému hitlenū și preiūbitori, semne cereși.* (Tetraevanghelul lui Coresi, ediția Florica Dimitrescu, București, 1963, p. 59). *Mohamed s-a născut la anul 560 din neamul lui Ismail.* VĂCĂRESCU, IST. 247.

Mult răspîndit în limba comună, uneori și în cea literară cu o anumită nuanță stilistică e sensul de ‘popor, națiune; norod’. *Tot un neam sînt moldovenii, muntenii și ardelenii] și o dată descălecați.* M. COSTIN, LET. I 3. *Cea mai dreaptă cauză a neamului românesc: „Unirea! sfînta Unire!”* CREANGĂ, A. 152. *Sînt inimă-n inima neamului meu Și-i cînt și iubirea și ura.* COȘBUC, P. I 5. *Eu? îmi apăr sărăcia și nevoile și neamul.* EMINESCU, O. I. 147. L o c. a d j. **De tot neamul** = de toate naționalitățile. *Trăiau în orașul acela oameni de tot neamul.* DL. E x p r. **De neam (sau de neamul**

¹ Cf. I. Cojocaru, *Documente privitoare la economia Țării Rmânești 1800–1850*, vol. II, București, 1958, p. 1052.

² Cf. I. Bogdan, *op. cit.*, I, p. 251, 339, 341, 381, 479, 481; II p. 602.

³ *Ream* — neam, din e x p r. Ce ream rău de oameni (FRÎNCU-CANDEEA, R. 38), ar putea să fie un fals rotacism în poziție sintactică, fiind atestat numei în această expresie, sau o asimilare între -n- și -r-.

lui) sau neam de... = de origine, de naționalitate. *Jder a aflat că, de neamul lui, acel slujitor e alvanit și-l cheamă Grigore Doda.* SADOVEANU, F. J. 521, ap. DL. *Sînt, pașă neam de beduin, și de la Bab-el-Mandeb vin Să vînd pe El-Zorab.* COȘBUC, P. I 108. **A-și trage neamul din...** = a se trage din... *Strămoșul nostru 'Adam, Din care, ne tragem neamu.* TEODORESCU, P. P. 166¹.

Termenul face parte din categoria I a fondului nostru principal lexical (GRAUR, î.F.PR. 52, 68) și a fost explicat din magh. *nem*, care are și sensul de 'gen, specie, seminție, soi, viță'. Grafia cuvîntului este identică în limba veche cu a lui *fel, feali*, de aceeași origine.

Îl găsim atestat încă în primele noastre texte de limbă din sec. al XVI-lea. Cuvîntul pătrunsese și luase loc, ca sinonim, alături de *r o d, g i n t u*, s ă m î n ț ă. După textele pe care le-am putut cerceta, cuvîntul era viu în Moldova, datorită, probabil, influenței maramureșene exercitată în evul mediu.

După ALRM I/II h. 252 și ALR II/I h. 136 cuvîntul se bucură astăzi de o puternică vitalitate în graiurile populare², fiind răspîdit pe întreg teritoriul dacoromân; împreună cu derivatele sale, el tinde să ia locul celorlalte sinonime ca: *r o d, r u d ă* etc.³. Termenul ne arată puternica influență a graiurilor transilvănene asupra limbii de dincolo de Carpați.

¹ Vitalitatea termenului și reflexele lui chiar și în alte domenii semantice, se văd și din cîteva sensuri și expresii care nu aparțin sferei semantice în discuție: 1. 'specie, soi, fel, gen, varietate'. Cf. EMINESCU, O. I 87, DENSUSIANU, T. H. 326, CIAUȘIANU, V.; 2. *neam de pline* = varietate de grîu. Cf. PAMFILE, D. 203; 3. *neamul omenesc* = genul uman, speța umană, omenirea. Cf. ALEXANDRESCU, M. 4; 4. 'categorie de oameni care au interese comune'. *All Tudor... să pună capăt puterii nesătule a neamului ciocoiesc.* STANCU, D. 10; 5. 'uniune de ginți în orînduirea comunei primitive' (DL); 6 (învechit, neobișnuit) 'sex'; cf. VĂCĂRESCU, P. 200; 7. (învechit; calc lingvistic) gen [gramatical]. (*În Gramatica* lui Eliade și la Iordache Golescu, cf. JORDAN, L. R. C. 756; IRL 464). Pentru diverse proverbe și expresii cf. și ZANNE, P. IV 485—489.

² El a fost reprimit, regional, în limba maghiară: *nyám* cu sensurile: 1. 'rudenie, generație'; 2. 'rudă' (BLÉDY, INFL. 71; cf. F. D. I 114). Din limba română a întrat și în limba sașilor: *neam*, 'neam, familie, origine' (BR. R. 37), apoi în graiul ceangău din Moldova (*nyám*), unde coexistă alături de dubletul *atyafi* (WICHMANN, 104; cf. SCL VI, 336); tot așa și derivatele: *nyámász* 'înrujit' și *nyámzásg* 'rubedenie, înrudire' (WICHMANN, 104; cf. C. L. V, nr. 1—2, p. 120).

³ Sinonime pentru *neam* și în celelalte dialecte:

În a r. (termen de circulație generală): *fară, gintu, soi*. Sinonime aproximative (de mică circulație): *Bimă* 'neam' (MIHĂILEANU) < alb. *bime* 'germoglio'. *Dămară* 'rasă; neam' < tc. *damar* 'veine; humeur' (T. PAPAHAĞI, D.). *Fise* 'rudă' (MIHĂILEANU); 'parents, parenté' (< gr. φίσις); (cf. T. PAPAHAĞI, D.), γ ενος 'neam' < gr. γ ενος 'idem'. (GEAGEA, E. 426; cf. T. PAPAHAĞI, D.). *Plasă* 'neam' (MIHĂILEANU, cf. gr. πλασσις 'formation; création'). *Sireauă* 'tagmă, rînd, șir, genealogie, neam; domeniu' (GEAGEA, E. 406, 407) < gr. σειριά, σειρά 'rang; serie' (cf. T. PAPAHAĞI, D.).

În a r. și (rar) în m e g l.: *milete* 'neam' (PAPAHAĞI, B. 138; cf. MIHĂILEANU; T. PAPAHAĞI, D.) < tc. *millet* 'nation'. Megl. *milet* 'neam; soi' (GR. S. VI 166); vezi: *Gintl, rod*; în i s t r.: (rar) *parente* 'rudenie' (CANTEMIR, T. 174), it. *parente* 'idem'. *Svati* 'neamuri la nuntă'. Cf. s.-cr. *svak* 'Schwager'; *svasti* 'Schwägerin'.

Termenul *neam* e întrebuințat și ca particulă negativă sau ca adverb. Din expresii ca : *fără neam de ban în pungă* (ȘEZ. IV 142), *fără neam de țivitură* (GOROVEI, CR. S. 173) s-a ajuns la sensul 'de fel, de loc ; nici un pic'. *N-am neam de făină* = n-am făină de loc (PAMFILE, J. II 156). *Ei ce bine trăiești și la mine neam să le gîndești.* IOVESCU, N. 107, ap. DA MS. (Des în Oltenia) *Nu i-am dat turcului neam, nici araci, nici sare.* VÎRCOL, V. 63. *Nu rîde neam ; caută-n dreapta, caută-n stînga, neam ; cît despre fructe, neam.* GR. S. VI 335.

Acad. Al. Graur (în GR. S. VI 334, 335) considera acest „neam” ca adverbial și întrebuințat independent de restul frazei (ca turc, *ioc*, sau țig. *cançı*), derivîndu-l din negația maghiară *nem* 'nu'. Expresiile : *neam de tină, neam de ban*, trebuie înțelese ca : 'nici un soi de tină...'

Tamas Lajos¹ arată că acest *neam* (întărire a negației) n-are nici o legătură cu cuvîntul maghiar *nem* „nu”, ci cu românescul *neam*, numai acesta provenind din magh. *nem* 'Geschlecht, Art, Gattung, Genus'. Autorul amintește și pe lat. *gens* întrebuințat ca întărire a negației și păstrat în provensala veche și catalană. De asemenea, alb. *fare* servește atît ca întărire a negației, cît și cu sensul de 'neam, rudă'. Această afirmație o întărește și paralelismul de sensuri dintre *fel* (< magh. *féle*) și *neam* din limba română (vezi : *fel*).

Mai recent Luiza Seche² pornind de la sensul expresiei *neam de neamul meu*, demonstrează că aceasta ne duce la valoarea adverbială a substantivului, valoare necunoscută în Transilvania. Autoarea ajunge la concluzia că „substantivul și adverbul *neam* formează un cuvînt unic și că valoarea de adverb a cuvîntului a apărut pe teren românesc și, prin urmare, nu se explică prin particula negativă maghiară *nem*”.

Iorgu Iordan³ crede că *neam* (negație) și *neam* (subst.) este același cuvînt (*neam de... = sămîntă de...*) și că nu avem de-a face cu o omonimie, ci cu o polisemie.

Răspîndirea teritorială a termenului *neam* și frecvența lui întrebuințare ne explică și derivatele, relativ multe pe care și le-a format.

Nemuréle s.n. pl. (dim. al lui *neam* ; *rudă*) *De dorul de nemurele, Mi s-o-mplut trupul de jele.* PAMFILE, C. T. 216. *Să audă nemurelele de acasă.* ȘEZ. XXX 175. La TDRG : **nemureală** s.f.

Nemúț s.n. (dim. al lui *neam* ; *rudă*) *Copii mici în legănuț, Nu știu cine li-i nemuț.* ȘEZ. II 80.

Német s.n. (col.) *neamuri, rude. D-or veni de bună voie [boierii], îi prindem cu tot nemetul lor aici.* ODOBESCU, ap. TDRG ; cf. IODOȘ, M. D. ; C.I.L.L. I 120.

Nem(u)șug s.n. 1. legătură de familie ; rudenie, înrudire. *În puterea nemușugului [călugărița] venea tare adesea pe la curtea boierească.* I. CR. III 35 ; cf. STAN, M. 312 ; 2. *rudă, neam. Face pe nemușuguri să rîdă.* PAMFILE, M. R. I 92, ap. DL. Și : *nemșug* (LB ; cf. ALRM I/II h. 252, pct. 160, 251 ; *n(i)emșag* s.n. *neamuri, rudenii ; rude. Nu-mi scapă cu tot*

¹ *Magyar eredetű román tájszavak*, în „Magyar Nyelv” LIV (1958), nr. 1, p. 89—91 ; cf. id. *Zum ungarischen Wortgut des Rumänischen*, în OMAGIU, I. p. 845—847.

² *Despre etimologia adverbului „neam”*, în L. ROM. XII, nr. 2, p. 147—150.

³ *Note de lexicologia românească*, în SCI. XIV, nr. 1, p. 20—21.

nemșagul lui. COSTIN, GR. BĂN. II; cf. și T. PAMFILE, I 60. Și : **nem(o)șăg** s.n. ALRM I/II h. 252, pct. 18.

Nemoténie s.f. (des la pl. col.) 1. rudenie; înrudire. *Minciuna... oarece nemoténie are cu gluma*. ȚICHINDEAL, F. 158, cf. Ț.H. 51; COSTIN, GR. BĂN. II : TEAIIA, GR. 246; 2. rudă, neam, spiță. *El nu era nici un fel de nemoténie cu ea, putea deci... să se cunună cu ea*. CĂȚANĂ, ap. TDRG; cf. CLOPOTIVA, I 78; Ț.H. 51; ALRM I/II h. 252, pct. 109, 112. (La pl., rar) **nămetenii** (I. CR. IV 306 : IZVORAȘUL, XV 29 — ambele în Vâlcea).

Nemotí IV refl. a se înrudi. *Cu care spunea postelnicul că se nemotește după spițele pravilei* (Adev. lit., 20 mai 1934, p. 3, col. 6), ap. SCL XIV, nr. 1, p. 23.

Nemenie s.f. (arhaism) 1. rudă, ru(be)denie, neam. *În satul Sohat reși găsi pe unchii mei, pe verii mei primari, pe verii de-al doilea și toate rudele și nemeniile noastre, toți țărani clăcași*. DELAVRANCEA, ap. SCL VI, nr. 1—2, p. 88; cf. CIAUȘIANU, V.; VÎRCOL, V 96; C.I.I.L. I 120. *Sînt cam nemeni*. CIAUȘIANU, GL.; 2. (prin extensiune) categorie, specie, soi, breaslă. *Arheologi de fantezie, a căror nemenie a început a se-nmulți la noi*. ODOBESCU, S. I 391, ap. DL.

Nem(u)í vb. IV refl. a se înrudi, a fi din același neam (TOMESCU, GL. 279; cf. LEXIC REG. 37).

Nemuire s.f. boierie, noblețe. *Bună nemuirea sau nobilitatea sa*. ȚICHINDEAL, ap. DA ms.

Nemurí vb. IV refl. a se nem(u)i. *Hai, ne-om încuscri și ne-om nemuri*. MARIAN, NA. 364.

Nemurie s.f. înrudire, rudenie. *Nemuria dumatăle cobora pe calea de din dos*. SADOVEANU, ap. SCL XIV, nr. 1, p. 23; cf. TDRG.

Răzneam s.n. (derivat cu prefix) rudă îndepărtată în linie ascendentă, strămoș (S.F.C. 38, 39).

Der. on. : Neamiș, Nemul, Nemoiul, Nemoianu. CDO.

N E M Z A T

Maghiarism regional (< *nemzet* 'gens') în traduceri și, pe această cale, pătruns și la noi. În graiul moților a ajuns prin călătoriile acestora în șesul Tisei, unde își desfășeau vasele de lemn. Din Banat nu cunoaștem alte citate decât cel din Costin și nu știm dacă există în cercuri mai largi, sau e o influență cultă.

Nyámzat 'genus' (LEX. MARS. 116, 117). *Laudatz pre domnul tote nemzeturile*¹. *Nu știi că sîntem nemzaturi laolaltă*. STAN, M. 312. *Niemzat, nemzet* 'neam, rudă'. *Blăstămat să fie neam-neamzatu tău și a lui*. COSTIN, GR. BĂN. II².

¹ Stripszky H. és Alexics Gh., *Szegedi Gergely énekeskönyve XVI századbeli román fordításban*, Budapesta, 1911, p. 123, 217.

² Cf. Tamás Lajos, *Fogarasi István kátéja*, Kolozsvár, 1942, p. 99—100.

N O R O D

LB. și DA ms. dau acestui cuvânt (< vsl. *narodŭ*; cf. MIHĂILĂ, î. 144) și următoarele sensuri, care intră în sfera preocupărilor noastre: 'popor, gint, limbă, seminție, neam, nație, rod, rudă'. *Cestu gintu (sămînță HUR, rudă COR², rodului DOS., ntrod COR.) fiilor tăi cui me svătuiiu. PSALT. [144. Fostau, zice Unalia, pe vremurile lui Honorie, om din neamul acestora, hatman vestit în vitejie: fost-au și altul dintr-acesta nărod, anume Aetie. CANTEMIR, ap. DA MS. De-acum stneți cu toții un norod și o familie. BELDIMAN, N. P. I 22, ap. id. ib.; cf. C. L. II (1957), p. 75, 82.*

O B Î R Ș I E

De la înțelesurile de bază — topografice — (1. izvorul unei ape; 2. culmea dealului; 3. partea înaltă din fundul văii etc.) a ajuns, prin analogie, și, uneori figurat, la sensurile: 'locul unde s-a născut cineva; familia, neamul din care se trage cineva; originea (socială)'. *Pentru începătura apostolilor și... obîrșie ucenicilor. DOSOFTEIU, ap. TDRG. Nu vă fuduliți și nu uitați obîrșia voastră. CREANGĂ, ap. CADE. Ești bun de limbuție, Dar unde ți-e dovada de-naltă obîrșie. ALECSANDRI, T. II 81. Baba Rada avea nepoți care învățaseră prin școli și se însuraseră cu femei bogate, față de care își tănuiau obîrșia. PAS, Z. I 191, ap. DL.*

Sensurile date mai sus par a fi mai noi decît cele de bază (< vsl. *obrŭšie* < **ob* + *vrŭhŭ* + suf. *-ije*).

P O R O D I Ț Ă

Porodiță 'viță, sămînță'; 'geminem, progenies, propago, generatio' (LB.); 'germen, proles, origo' (LM. GL.). *Domni, cari sînt de viță și porodiță neaoși români. ȘINCAI, ap. DA MS.; SD și MAT. DIALECT. I 60 îl dau și cu sensul de 'neam'; MAT. DIALECT. I 286 cu sensurile: 1. descendent, urmaș; 2. mai multe familii înrudite (cf. PAȘCA, GL.). În ALRM II/I h. 135 în pet. (sîrbesc) 37 pentru cuvîntul familie, s-a răspuns cu porodiță. E și aceasta o indicație pentru originea s.-cr. a cuvîntului: porodica 'urmași', familie'. Element slav mai nou.*

R O D

Cuvîntul a fost răspîndit în textele noastre vechi, care au păstrat sensul de 'gens' al vsl. *rodŭ* 'neam, familie; origine, naștere'. (Cf. MIHĂILĂ, î. 129).

Redăm numai sensurile care intră în sfera noastră. De obicei, la sg. col. cu sensul de 'copil, prunc, vlăstar, odraslă; urmaș, descendent,

progenitură'. *Sodomia nu naște rod. (Carte rom. de învățătură (a, 1646). București, 1961 p. 143). Să fie lui dreaptă ocină... și a tot rodul său (a. 1591). GCR I 38. [Mazilii] și rodul lor nu pot fi pedepsiți trupește (a. 1818). GCR II 20. Îi părea rău ca să-și părăsească soția și să se ducă în lume după câștig, măcar că ea nu-l îmbucurase nici cu un rod. SBIERA, p. 225.*

Un sens, învechit, este acela de : 'familie ; neam, rudă, viță'¹. *Cît vor fi dintr-acel rod (= neam MUNT.). PRAY. 940, ap. DA ms. Tecla era... de rodu bunu și slăvitu. DOSOFTEIU, v. s. 26. Să nu fie ca părinții lor, gintu (rodu DOSOFTEIU, rudă CORESI, sămănță HUR.) rău și mînios. PSALT. 155.*

Tot în legătură cu sensul de mai sus este și acela de ' generație '. *Nu se rădică de gintu și gintu (de rudă și rudă CORESI, din rodu în rodu DOSOFTEIU, den săm(ăn)ță în sămă(n)ță HUR.) fără reu. PSALT. 14. Să fie pomană ei și sofului ei, și a tot rodul ei, pînă a șaptelea rod (a. 1751). BÎRLEA, î. 51.*

În limba de azi a trecut pe primul plan sensul de 'fruct'.

RUDĂ

Evoluția și sensurile termenului *rudă* sînt asemănătoare și merg paralel, în foarte multe privințe, cu ale sinonimului său *neam*. Această sinonimie ne-o confirmă și unele citate, care, luate în parte, se încadrează în filiația semantică de la *neam*.

Mai întii menționăm sensul (învechit) de ' generație ': *Și mila lui den rudă în rudă. CORESI, EV. 192. Pomeniră numele tău în toate rudele și rude. CORESI, ap. DHLR II 472. Văzu Iov pre... fiii fiilor lui a patra rudă. BIBLIA (1688) ap DA ms. De aceea din neam în neam și din rudă-n rudă, Toți oamenii de la dînșii s-au tras rudă. TEODORESCU, P. P. 182.*

Un sens (tot învechit) este acela de 'popor, neam, trib, seminție'. *Aceasta e ruda ce cere Domnul. CORESI, ap. DHLR II 472. Ruda omenească. id. ib. O rudă necredincioasă. CORESI, EV. 76. [Enia] se mută cu toată ruda lui, cu cîți scăpase, în țara Veneției. MOXA, ap. GCR I 58. Nemica numai mila rudei mele... m-au îndemnat spre aceasta, că văzui în neamul nostru mulți... cu învățături strine (a. 1644). GCR. I 97. Ruda lui Israel (în sec. XVI) = seminția lui Israel (astăzi)².*

Iată și sensul (învechit și popular) de 'familie, neam, viță': *Trufindu-se derep'ce că se ținea de ruda lui Avraamu. CORESI, EV. 230. Nime din ruda mea să n-aibă a pîrî aiastă pîră. CUV. D. BĂTR. I 77. De noi de toată ruda iaste ertat (sec. XVI). ROSETTI, LETTRES, 45. (Urmă de compliniri) Un om de rudă bună. CORESI, ap. DHLR II 473. O muiare de rudă mare. VARLAAM, C. II 11, ap. DA ms. O fată de țaran și de rudă mică. id. ib. 1 285. De va fi om de rudă bună, atunce să-l scoață den locul lui o seamă de*

¹ Sens cunoscut în istr. *rod* (PUȘCARIU, ISTR. III 323 ; cf. MORARIU, CIR. 84 ; CANTEMIR, T. 178 ; COTEANU, ISTR. 18, 23 ; ALR II/1 h. 136) < s.-cr. *rod* 'idem'. Tot în acest dialect și derivatul (slav) : *rodbine* ; *rodvine* 'rudă, neam ; rudenie, rubedenie' (POPOVICI, D. R. 145 ; cf. GLAVINA, CAL. 76 ; PUȘCARIU, ISTR. III 323 ; MORARIU, CIR. IV 9, 22 ; CANTEMIR T. 178 ; COTEANU, ISTR. 18) < s.-cr. *rodbina* 'idem'. *Roditel* 'părinți' (PUȘCARIU, ISTR. III 323) < s.-cr. *roditelj* 'idem'.

² O. Densusianu, *op. cit.*, p. 47.

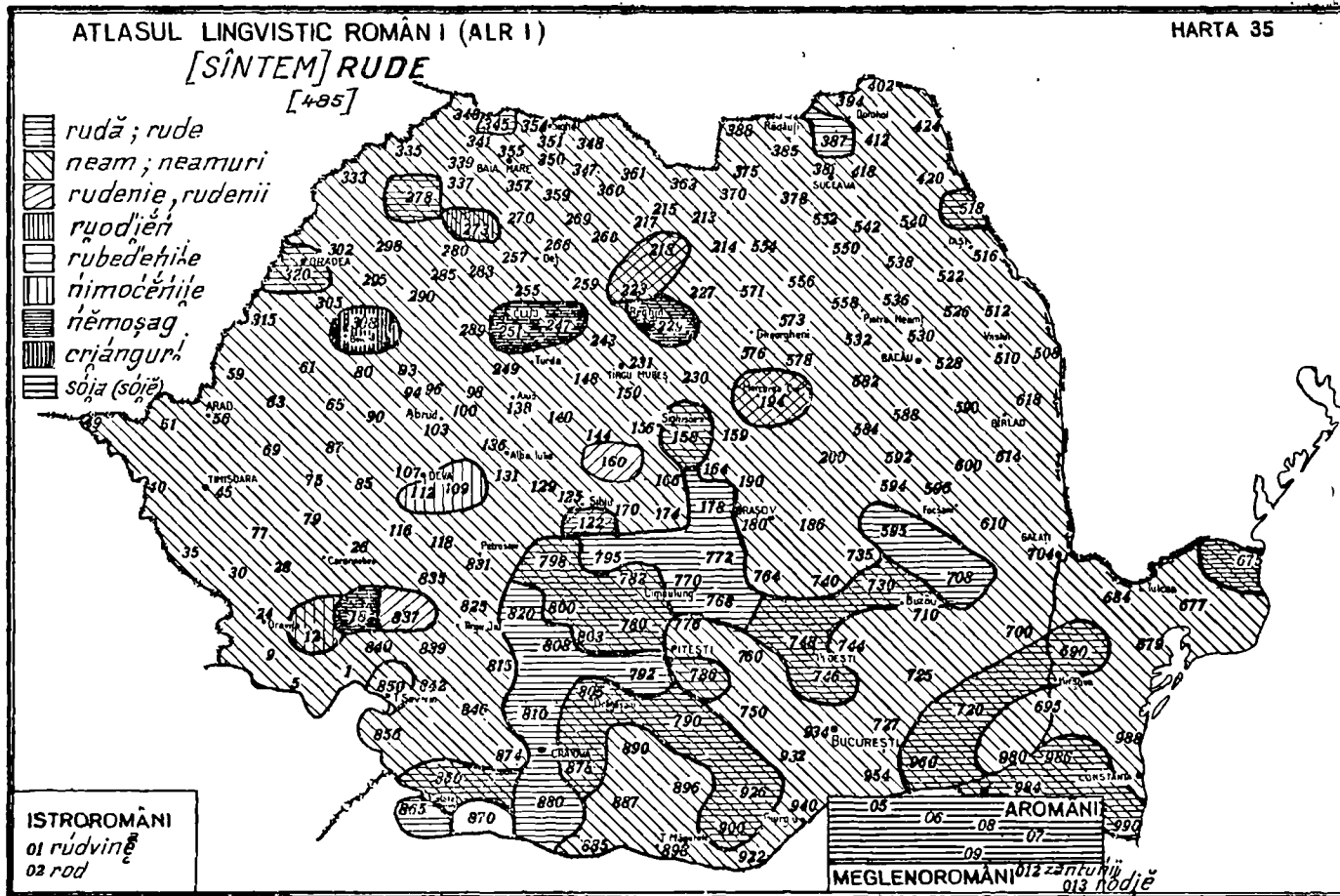
[SÎNTEM] RUDE

[485]

- rudă ; rude
- neam ; neamuri
- rudenie, rudonii
- ruodjen
- rubedețiie
- nimocētiie
- nēmoșag
- criângur
- soja (sôie)

ISTROROMÂN I
01 rúdvinc
02 rod

AROMÂN I
05
06
08
07
09
MEGLENOROMÂN I
012 zanturij
013 nodje

vreme. PRAVILA, ap. CADE; cf. ZANNE, P. IV 574, 575. *A fost odată ca-n povești, A fost ca niciodată, Din rude mari împărătești o prea frumoasă fată.* EMINESCU, O. I 167.

În compusul (neobișnuit) *rudă-începătoriu* s.m. = ctitor, întemeietor de familie sau de seminție, strămoș al unui neam. *Să-i faci pomeanele* [lui Avraam] și sărbătoare de bucurie ca unui rud-începătoriu. DOSOFTEIU, V. S. 217.

Abstracte indicînd raporturi de înrudire.

Cu sensul: 'origine, naționalitate, neam; clasă socială'. *De rudă deîn Pont.* CORESI, ap. DHLR II 473. *Aceasta se trage pre rudă din Laconia.* DOSOFTEIU, V. S. 9. *Și fiind unul din slugi de rudă grec.* SIMION DASCĂLUL, LET. 179. *Leu era rudă de armean.* MOXA, 382, ap DA ms.

Sensul cel mai răspîndit (care privește direct lucrarea noastră) în limba de astăzi este: 'persoană care face parte din aceeași familie cu alte persoane, unite între ele prin legături de sînge sau alianță' (DL). *Rudă* = consanguinitas, cognatio (ANON. CAR.). *Ruda* = consanguines (MAN. GÖTT.)¹. *Brîncovanul... le era rudă.* NECULCE, LET. II 269. *Cela ce-și va sudui pre o rudă și suduiaște pre toate rudele sale.* PRAVILA, 940 ap. DA ms.; cf. CREANGĂ, P. 139; EMINESCU, N. 41; ALECSANDRI, P. P. 356. *Ține, doamne, mirele Să-și cinstească rudele.* FOLC. TRANS. II 185. (În stilul juridic) *Rude din sus* (ascendenți) 'părinții, moșii, strămoșii etc.'; *rude din jos* (descendenți) 'copiii, nepoții, strănepoții etc.'; *rude de alături* (colaterale) 'frații, unchii, nepoții, verii etc.' (BUJOREANU, COL. 477). *Rudă colaterală* (S.F.C. II 33). E x p r . **A fi rudă** (sau **rude**) **cu cineva** sau **a-i fi** (cuiva) **rudă** = a face parte din aceeași familie, a se înrudi (cu cineva). *Toți sînt rudă, rudenie, rubedenie, cuscri, fini, nași, că pe nume curat nu-și zic.* DELAVRANCEA, S. 222, ap. DL. *Mi-e rudă* (ALR II/I h. 136, pct. 182, 769, 791, 848, 858). **A se ține rudă** cu (cineva) ⇒ a se socoti din aceeași familie, din același neam cu (cineva) (DL). **Pe rudă (și) pe sămîntă** = 1. pe toți, unul cîte unul, fără excepție; 2. peste tot (cf. DL). *Am să-i toc la cap, am să-i zdrobesc pe rudă, pe sămîntă* = am să-i distrug unul cîte unul, cu toată generația, cu tot neamul lor². Bazat și pe citatul din domeniul păstoresc *berbece de rudă* = de prăsilă, reproducător, apoi pe faptul că *u* din *rudă* nu poate fi explicat din vsl. *rodŭ*, G. Giuglea contestă originea slavă a termenului nostru (< bg. dial. *rodá*, pron. *rudá* 'neam, rudă'; cf. MIHĂILĂ, f. 130) și propune o bază autohtonă traco-dacă **ruda* 'sămîntă, generație'.

Termenul se bucură de o largă circulație și este vechi în limbă³; el face parte din fondul nostru principal lexical (GRAUR, f. F.PR. 52, 68)⁴, dar sub presiunea lui *neam*, răspîndit probabil din Transilvania pe întreg teritoriul dacoromân, *rudă* se pare că pierde tot mai mult din vitalitatea pe care o avusese odinioară, în special în textele noastre vechi (cf. ALRM I/II h. 252, „Sîntem rude” și ALR II/I h. 136, „Mi-e neam”).

¹ Cf. I. Gheție, *Considerații asupra Evangheliarului din Petersburg*, în scl xvii, nr. 1, p. 72.

² Cf. G. Giuglea, *Probleme semantice. Expresii cu dublete lexicale*. c. L. VII, nr. 1, p. 152.

³ A pătruns și în graiul ceangău din Moldova *rudă* (WICHMANN, 124) unde se păstrează alături de dubletul *rokon* (MÁRTON, P. 561).

Sub forma *ṛṣA* apare într-un document slavo-român din Țara Românească, din 1593: *șar pl. ṛṣA[ε]* într-un document din Moldova, din 1650 (BOGDAN, GL.).

⁴ Pentru diverse expresii și proverbe, cf. ZANNE, P. IV 569—575.

Comparativ, chiar și derivatele lui *rudă* sînt mai puține și mai de mică circulație decît ale cosemanticului său *neam*.

Rudenie s.f. 1. *rudă*. *Aceste ... femei... lăsară casele-și și rudeniile și se duseră în străinătate*. DOSOFTEIU, ap. TDRG. *Rudeniile, maica-ți se află sănătoși*. NEGRUZZI, s. II 184, ap. DL; 2. legătura dintre persoanele de aceeași familie; înrudire. *Iarăși mai crede poporul român a fi piedică la căsătorie și rudenia sufletească, precum: cumătria, frăția, cumnăția*. MARIAN, NU. 64. (Jur.) *Rudenia cea duhovnicească* = rudenia din botez; *rudenia cea de iotesie* = adoptarea de copii de suflet (BUJOREANU, COL. 710, 712).

Rubedenie s.f. (cf. și s.-cr. *rodbina*) rudenie. *Aș! abia ți-ai întins mîna, sare ivărul la ușa, E-un congres de rubedenii, vreun unchi, vreo mătușă*. EMINESCU, O. I 155. *Nu-și mai știe rubedeniile și cuscrii și finii*. SLAVICI, N. I 83, ap. DL. Și: *rebedenie* s.f. *Rebedenie la rebedenie trage*. ZANNE, P. IV 569; cf. IZVORAȘUL, XV 29.

Rudișoară s.f. Diminutiv al lui *rudă*. *Sînteți două rudișoare C-ați uscat rufele la un soare*, se zice despre o rudenie îndepărtată sau închipuită (ZANNE, P. IV 573).

Înrudí vb. IV refl. a fi rudă cu cineva, a se face rude. *Și-l vor da în mîinile celorla ce să rudescu cu sîngele și va muri*. BIBLIA (1688), 140, ap. DA. *Se rudea Vladislav cu împăratul*. LET. I 288. *Vezi, aci nu prea știm bine cum vine spița neamului, dar știm de bună seamă că ne rudim*. GHICA, S. 267, ap. DA. *Familiile noastre se înrudesc*. SD. (Rare) T r a n z. A face pe cineva rudă cu... *De te va rudi, bine rudească-te, iară de nu va vrea să te rudească, rudi-te-voi eu*. BIBLIA (1688) 193, ap. DA. Și: (învechit) *rudi* v. IV (ANOM. CAR).

Rudení vb. IV refl. (rar) a se înrudi. *S-au rudenit cu răposatul*. L.L. VI 112.

Înrudit, -ă adj. care este rudă sau a devenit rudă (cu cineva). *Judecînd după asemuirea lor, aceste două numiri [grive și graure] par a fi rudite*, ODOBESCU, III 29, ap. DA. *Familii înrudite*. SD. (Substantivat): *În capul satului s-au strîns: Părinți și frați și înrudiți Cu cei de cale pregătiți*. NECULUȚĂ, Ț. D. 99, ap. DL. Și: (învechit) *rudit*, -ă, (cu negativul): *ne(in)rudit*, -ă. DA.

Înrudire s.f. faptul de a se înrudi (cu cineva); rudenie. *Din inima lor nu s-a șters purtarea necuviincioasă a spînului, cu toate îndreptările și înrudirea lui*. CREANGĂ, P. 209. Și: (învechit) *rudire* (DA).

Înrudit s.n. înrudire (DA).

SĂMÎNȚĂ

Ca și la plante, la animale sau la om *sămînța* e punctul de plecare pentru o generație; de la acest înțeles, prin extensiune, s-a ajuns la acela de *generație* (care se naște din *sămînță*) și apoi la acela de *neam*¹.

¹ „La toate popoarele e foarte răspîdită compararea fenomenelor din lumea vegetală cu cele din lumea animală...” M. M. Pokrovski, ap. МИХАИЛА, f. 129, nota 2.

Sensurile care privesc discuția noastră sînt, de obicei, învechite și populare.

Sensul (col.) de 'copii, urmași, posteritate, descendenți, progenitură': *Nu vădzuu... semînța lui cerșitori pîre.* PSALT, SCH., ap. DHLR II 473. *Bunurile mele și toată averea mea, precum și împărăția mea, vor rămînea la cei străini după moartea mea, că eu n-am sămînță de bărbat.* RETEGANUL, P. III 13. *Că d'oi scoate sabia, Ți-am prăpădit sămînța.* TEODORESCU, P. P. 334.

'Generație': *Nu me voiu rădica deîn sămînță în sămînță.* PSALT, HUR., ap. DHLR II 473. *În neamu și neamu (rod DOSOFTEIU, sămînță HURMUZAKI) adevărul tău.* PSALT. 258. *Să le fie pomană tuturor rodeniilor pînă la al șeptelea sămînță.* BIRLEA, I 81; f. id. ib. 89, 132, 141, 178.

Sensul cel mai răspîndit, însă, este de 'neam, familie, viță; popor, gintă; trib'¹. *Tare spre pămînt fi-va semînța (neamu PSALT. SCH., rodulu PSALT, VOR., ruda DOSOFTEIU) lui.* PSALT. 240. *Așa e și semenția pre spișe (ms. sec. XVI), ad. L. ROM. XIV, nr. 4, p. 440, 445. Altă sămînță (CORESI), alte limbi (COD, GASTER). C. L. II (1957), p. 83. Cuvîntu împreună cătră toată semenția romenească.* VARLAAM, C. ap. Prefață. *De ce mergi înaintea, numai peste pustietăți dai; parcă a pierit sămînța omenească de pe fața pămîntului.* CREANGĂ, P. 201. *Despre casă și copii îți dau dreptate: cît despre mine, poți să te culci pe-o ureche, că nu ni-i sămînța d-asa! Neamu' nostru de zmei nu știe ce-i șotia.* LUNGIANU, B. 134—135. *Neamțule, pieri-ar vița Și ți-ar putrezi sămînța: Nu m-ai dus cînd am fost mic, Și mă duci cînd is voinic. Nu m-ai dus de la măcuță Și mă duci de la drăguță.* P. P. Și: (derivatul, învechit) seminție. *Semințe (CORESI), nemuri (COD. VOR.), semenții (COD. GASTER), ap. C. L. II (1957), p. 75. Semenția 'rudenia' (LONGINESCU, LEGI. 416). Pregiur sta prietenii, sămînțiile și frații.* VARLAAM, C. 213, ap. DA ms. *Să-ș spuie anume bătrînii și sămînțiaia fără nici o oprealiște (a. 1671). IORGA, A. 259. Tătarii, seminția care trăia mai mult din jafuri și prăzi, năvăliră în Moldova.* ISPIRESCU, ap. CADE. *Roman-vodă fiind seminție lui Cazimir, despre mumă, au năzuit acolo, în Cronicari munteni,* I, 249.

Alt derivat: sămînțenie s. f. (S.F.C. II 103).

Etimologia: < lat.* *semenția*, adaptare la vsl. *plemen* 'sămînță, neam, trib'.

S Î N G E

Sferci semantice din discuția noastră îi aparține, în dialectul dacoromân, numai sensul metaforic al acestui termen: 'obirșie; progenitură, familie, neam'. *O mumă iubește fiul, căcî este al ei sînge, Căci l-a purtat la sînu-i, căci este viața sa.* BOLINTINEANU, O. 202, ap. DL. E x p r. **Legături de sînge** și rudenie de sînge (nu prin alianță) = legături de rudenie (apropiată) (DL). **Frate de sînge**, vezi: *frate. Glasul singelui* — înclinarea firească de dragoste pentru familie (DL). **De sînge** — de neam, de familie. *Murise vecinul și lăsase de moștenire fiilor și nepoșilor*

¹ Sub forma: *szemunca* 'descendent, progenitură, generație, rubedenie' a intrat și în limba maghiară (BLÉDY, INF. 85).

ura și vrajba de sînge. EMINESCU, N. 3. *Sîngele apă nu se face* = rudenie de sînge nu se uită. Cf. CREANGĂ, P. 38. **A fi de același sînge cu cineva** (sau) **a fi sîngele cuiva** = a fi rudă cu cineva, din aceeași familie, din același neam (cu cineva). *Toată lumea-i dintr-un neam, Numai eu pe nime n-am, Toată lumea-i dintr-un sînge, Num-a mea inimă pîlînge, Toată lumea-i dintr-o viță, Numa io-s o rămășiță.* FOLC. TRANS. I 26¹.

SOI

De la sensurile sale generale : 1. fel ; 2. rasă ; 3. varietate, speță, gen (cf. CADE), acest termen a ajuns ușor — prin extensiune — în sfera semantică a înrudirii, avînd aici sensurile de : 'neam (bun sau rău) ; viță (de oameni), seminție'.

Este avut și de soi înalt. STAMATI, ap. ȘIO. *E de soi țărănesc și cu gâr-găuni de cucoană în cap.* GANE, ap. CADE. *Dar ciocoiul, C-așa i-e firea și soiul.* TEODORESCU, P. P. 296. *O seminție de oameni din acest sat . . . spun că se trag . . . din Transilvania. Soiul li se ține înainte : fața gălbăgioasă, ochii tulburi și vorba adusă cam pe nas.* ȘEZ. IV 16. *Uite-te mîndră la soi, Nu te-amesteca -n gunoi, Uite-te mîndră la viță, Nu te-amesteca -n tărîță.* P. P.

Termenul (< tc. *soi* 'race ; noblesse' ; cf. bg. *soi* ; s.-cr., alb. *soj* ; gr. *σόϊ*) e viu în sudul Dunării².

SPIȚĂ

Termenul (în sens figurat) înseamnă și 'grad de rudenie, generație'. *Așa e și semenția pre spițe, află-se suîndu și pogorîndu* (ms. sec. XVI), în L. ROM. XIV, nr. 4, p. 440. *Tată-mie au născut pre mine . . . iată este o spiță tată-mie și eu. De acia eu am pre fiu-mieu, iată acuma doao spițe cu tată-mieu.* ÎNDREPTAREA LEGII, ap. TDRG. *Fiecare naștere se numește spiță* (CODUL CALIMACH) ; *spițele se socotesc după numărul nașterilor* (COD. DONICI)³. În legiuirile noi spițele se numesc grade. *Grad de rudenie* = raportul de apropiere între rude (DL). *Iară elalți a doua și a treia spiță mulți au fost.* CANTEMIR, HR. 93. *Erau și neamuri așa mai de departe, a cincea, a șasea spiță.* RETEGANUL, P. I 30. *Spița neamului* = arborele genealogic. *Mă întrebă de tată, mamă, frați, surori, parc-ar fi voit să-mi afle spița neamului.* GANE, N. II 90, ap. DL.

¹ Cf. în a r. : *him di un s'ndze* = sintem rude (T. PAPAĞI, D.) ; în i s t r. : *sânje* = neam, rubedenie, familie, norod, popor (MORARIU, CIR. IV 24 ; cf. *Gînd românesc* I (1927), nr. 11, p. 222 ; FĂT-FR. IV (1929), p. 69, 162, 217).

² În a r. : (cu circulație generală *soi, soie* (JAHRESBER. I 23 ; cf. DALAMETRA ; MIHĂILEANU ; OBED. T. 369 ; WEIGAND, AR. II 329 ; PAPAĞI, S. 246 ; CAPIDAN, AR. 175 ; DR VI 187 ; FĂT-FR. I 150 ; CARAGIU, L. 70, 133 ; T. PAPAĞI, D. ; ALR II/I h. 135, pct. 010). În ALR I/II h. 255, pct. 07 și nota pct. 08, cu sensul de 'nuntași ; neamuri la nuntă' ; în m e g l. *soi* (PAPAĞI, R. M. 64 ; cf. id. M. R. 251 ; GR. S. VII 200 ; CAPIDAN, MG. III 270).

³ Cf. Tudor R. Popescu, *op. cit.*, p. 16.

Și sensul de 'neam, seminție, viță' încă apare destul de bine conturat. *Au dintr-a drăculeștilor spiță au fost?* ȘINCAI, HR. II 134, ap. DA ms. *Dar după nas li se cunoștea spița.* AGÎRBICEANU, ap. DA ms.

Pentru etimologie : cf. bg., s. -cr., rus. *spica*.

V I Ț Ă

De la un sens de bază ca : 'ramură, vița unei plante' (< lat. *vitea*), termenul a ajuns (figurat și prin extensiune) la denumirea unei *familii* sau a unui *neam*¹, în comparație cu noblețea unei plante, ceea ce rezultă și din textele : *Ba eu zău nu te-oi lua, Deși tata m-ar lăsa, Că vița mea nu-i ca a ta, Vița mea-i de grâu de vară, A ta, lele, de săcară. Vița mea de grâu ales, A ta, lele, de ovăz.* HEM. 842 ; cf. MARIAN, NU. 33. *Nathan al douăzeci și treile den vița lui David.* DOSOFTEIU, V. S. 102. *Din a ta viță și neam Este-un pruncuț de haram.* BÎRLEA, C. P. 159 ; JARNÍK-BÎRSEANU, D. 249. *Na-vă apă apă din părau, Că mirele-i din neam rău, Na-vă apă din fântână, Mireasa-i din viță bună.* BUZILĂ, N. 816 ; cf. CABA, SĂL. 73. **E x p r.** **Î l** **trage vița** = ține la neamul său (ZANNE, P. IV 686). **L o c. a d j.** **De viță** = l. de neam bun. *Poate-i fi auzit ce-au pățit alții mai de viță decât dînsul.* CREANGĂ, P. 81. *Mai de soi și mai de neam, Nu ca tine-un bețivan, Mai de soi și mai de viță, Nu ca tine-o rămășiță.* FOLC. TRANS. II 348 ; 2. rudă bună, de sînge. *Balaban și cu Ioniță, Ce-i este nepot de viță și fecior de Novăciță.* P. P., ap. DL.

O S

În sfera preocupărilor noastre intră numai sensurile (fig.) 1. 'neam, familie, seminție, viță'. *În zilele acestui Alexandru vodă rădicatu-s-au de la țara ungurească Ștefan oarecarele, de s-au fost făcînd os de domn.* SIMION DASCĂLUL, LET. 212. *Un urmaș din osul lui [Ștefan] vodă BĂLCESCU, M. V. 251, ap. DA ms.* **E x p r.** **A fi din os (sfînt)** = a fi din neam domnesc, din neam mare. *A murit încredințat că-i os sfînt.* SADOVEANU, ap. CADE ; cf. ZANNE, II 382 ; 2. urmaș, descendent, progenitură. *E o nedreptate strigătoare la cer să te porți astfel cu un os boieresc.* CAMIL PETRESCU, O. II 662, ap. DL.

L I N I E

Neologism juridic din sec. XIX (cf. fr. *lignée* 'neam, viață, urmași') cu sensul : 'șirul de persoane între care există o legătură de rudenie ; filiație'. *Linia este dreaptă sau laterală. Cea dreaptă cuprinde pe născător și născuți (suitori și coboritori) cea laterală cuprinde rudeniile „lăturale”.* BUJOREANU, COL. 560. *Nepot în linie dreaptă.* DL.

¹ *Viță* sinonim cu *neam* apare mai întîi într-un ms. din sec. al XVI-lea. Cf. L. ROM. XIV, nr. 4, p. 445.

G E N E R A Ț I E

Cuvîntul a intrat în limbă ca neologism (cf. fr. *génération*) dar n-a pătruns în graiurile populare.

Sensuri : 1. posteritate, rînd de oameni ; (învechit) rudă. *Proximitatea rudeniei se stabilește prin numărul generațiilor*. HAMANGIU, C. C. 159, ap. DA. E x p r. **Din generație în generație** = 1. din tată în fiu (DL) ; 2. grad de filiațiune în linie directă. *Bunicul, tatăl și fiul aparțin la trei generații deosebite*. CADE.

Și : (învechit) *generațiune*.

Termeni rari sau efemeri

Pe lângă termenii amintiți pînă aici, redăm m u i jos cîțiva, care n-au de-cît o valoare relativă pentru problema noastră, fiindcă sint rari sau efemeri, uneori o singură dată atestați, alteori numai în texte și deci fără circulație în graiul viu. Unii sînt neologici, amintiți în stilul juridic, alții sint cuprinși în expresii necesare pentru a arăta scara sau gradele de înrudire. Îi amintim numai pentru a completa toată terminologia înruderii.

Afin : neologism (< lat. *affinis* 'rudă, neam', cf. it. *affine*) savant introdus în sec. XIX prin limbajul juridic și prețesc cu sensurile : 1. rudă (prin încuscri re). *În linia directă... este oprită... între afinii (cuscrii) de aceeași spiță, căsătoria*. HAMANGIU, C. C. 47, ap. DA ; 2. cumnat (PAȘCA, GL.). Cu sensul 'înrudit', avînd, valoare adjectivală : *Din experiența directă, din cunoașterea de locuri și personaje afine cu cele descrise*. CONTEMPORANUL, 642, 4/2¹. Și derivatul : *afinitate* 'legătura dintre un soț și rudele celui alt soț ; înrudire ; sinonime : c u s c r i e , c u s - c r e n i e.

Allofilii (numai la pl.) considerat de GÁLDI, M. 215 ca „hapax legomenon” 'de alt neam ; străin'. Cf. ILRL, 320. Atestat numai la Cantemir, *Istoria ieroglifică* 104 (cf. gr. ἀλλόφυλος).

Amfithalls (despre frați) născuți din același tată și din aceeași mamă. Element grec antefanariot, aparținînd limbajului juridic (ILRL, 352). Cf. gr. ἀμφιθαλής.

Aniodesū, grecism (cf. ngr. ἀνιάν ; v. grec ἀνειων) (part. de la ἀνειμι = a sui, a merge în sus ; (savant) atestat o singură dată cu sensurile : 'rude directe (tată, mamă, moși, strămoși)'. *adică rudele ce se trag dintr-înșii (care să numesc-aniondescu)*².

Ascendent, -ă adj., s. m. și f. (jur., des la pl.) rudă în linie directă ; generație anterioară (cf. fr. *ascendant*) ; sinonim (învechit) : s u i t o r (L. ROM. IV, nr. 6, p. 27). E x p r. **Rudă ascendentă** = rudă în linie directă suitoare (părinți, bunici, străbunici). **Linie ascendentă** = linie genealogică suitoare (de la fiu la părinți, la bunici, străbunici etc.). **Ascendență** = linie de rudenie ascendentă ; origine, obîrșie (cf. fr. *ascendance*).

¹ Cf. Luiza Seche, *Cuvinte și sensuri noi în presa actuală*, în L. ROM. IX, nr. 1, p. 57.

² Cf. M. Gregorian, *Syntagmátikon Nomikón*, în GR. S. III 146.

Cationdesu, grecism (cf. vgr. *κάτειμι*, cu part. *κατιών*) savant, aparținind -ca și *aniondesu*, terminologiei juridice, cu sensul 'rude directe (copii, nepoți)'. *Rude de jos (adică cationdesu)*¹.

Centă s. f. (În interiorul obștii) 'familia mai mare a tuturor rudelor apropiate sau depărtate', ad. P. P. Panaitescu, *Obștea...*, p. 50; cf. v. sl. *četa* 'tovărășie', cf. și H. H. Stahl, *Contribuții...*, III, p. 190 și urm.

Chirligenea 'neamuri' (în Severin). COSTIN, GR. BĂN. II.

Consingean, -ă (adj. și subst.) aparține stilului juridic, fiind o traducere și adaptare a fr. *consanguin* și avînd sensurile: 'rudă de sînge (cu cineva); frate sau soră (după tată)'. *Depărtează apoi pe toți copiii... de acasă, trimițîndu-i în vecini sau pe la consingeni*. MARIAN, NA. 48. Și (cu forma latinizată) *consanguin (consanguin)*, -ă. **Consingenie** (cf. fr. *consanguinité*, lat. *consanguinitas*, -atem) = înrudire de sînge din partea tatălui. *Spîța consingeniei lor*. SBIERA, s. 17, ap. DA. Și: *consingentitate, consangvinitate, consanguinitate* (DA).

Corenie pe lingă sensurile mai generale: 'început, origine, obîrșie, cap', termenul (< vsl. *корѣна* 'rădăcină') are și sensurile (reg.) 'familie, viță, neam', iar la CANTEMIR, HR. 58: 'genealogie'. În DA: *Măi, ce corenie* (= sămîntă, soi) *de om mai ești și tu!*

Descendent, -ă adj., s. m. și f. cel care se trage din...; coborîtor, urmaș (cf. fr. *descendant*, -e); sinonim (învechit): *pogorîtor* (L. ROM. IV, nr. 6, p. 29). **Descendență** = 1. înrudire în linie coborîtoare; filiație; 2. (col.) urmași (din același neam), posteritate. (Cf. fr. *descendance*.)

Eterothalis (despre frați) născuți din același tată, dar din mame diferite. Element grec antefanariot, aparținînd terminologiei juridice (cf. ILRL, 353). Cf. gr. *ἑτεροθαλής*.

Filiație înrudirea dintre descendenți; descendență. *Poate încuviința înfierea cu toate efectele unei filiații firești*. ȘCÎNTEIA, 1953, nr. 2858, ap. DL. Și: *filiațiune*. (Cf. fr. *filiation*.)

Genunchi (rotacizat) *gerunchi*. Îl găsim în limba veche (< lat. pop. *genuc(u)lum*) cu sensul de 'neam, gînte, semînție, trib; națiune, popor'. *Blagoslovescu-se de elă toate gerunchile (rudete CORESI, neamurile DOSOFTEIU) pămîntului*. PSALT. 142. *Și mută în fsatele lor gerunchile (genunchile PSALT. SCH., semînțele CORESI, neamurile DOSOFTEIU) lu Israilu*. id. 161. Aceleași înțelesuri le are și vsl. *kolěno*, a cărui însemnare traducătorii în limba română o redau mecanic; e deci un calc servil după acest cuvînt. Cu sensurile mai îndepărtate ale acestui termen, legate de anumite practici și la alte popoare, s-a ocupat V. Bogrea, *O problemă semantică*, în DR. II 664-666. Mai recent, acad. E. Petrovici îmi comunică că termenul se întrebuițează în Banat cu sensul de „generație”.

Genealogie s. f. spița neamului: înșirarea strămoșilor cuiva după gradul lor de înrudire (< gr. *γενεαλογία*; cf. fr. *généalogie*). A *neamurilor ghenealoghie (adecă corenie)*. CANTEMIR, HR. 58, ap. DA. *De zece ani mă pisezi cu genealogiile*. C. PETRESCU, A. R. 26, ap. DL. **Genealogic**, -ă adj. = relativ la genealogie, de genealogie (cf. fr. *généalogique*). *Arbore genealogic* = desen în formă de arbore din care se vede filiația membrilor unei familii (spița neamului), cu indicarea gradului de înrudire dintre ei. Și (învechit): *ghenealoghie* s. f.

¹ M. Gregorian, *Syntagmátikon Nomikón*, în GR. s. III 146.

Haimă (des peiorativ) viță, neam (prin părțile Năsăudului). *Rea haimă de om*. SCURTU, GL.

Inoplemenie neologism literar și învechit (< vsl. *иноплеменнѣ* 'de alt neam'), cu același sens în limba română. *Mie alți striiri (semințe CORESI; HURMUZAKI, inoplemenici DOSOFTEIU) plecarea-mi-se*. PSALT, 114; cf. 234. *Bătându-se cu inoplemenicii*. DOSOFTEIU, v. s. 2. Întrebuințat și de Cantemir: *innoplemennic*. Cf. L. ROM. II, nr. 6, p. 13; SCL XI, nr. 3, p. 606.

Lăturaș (jur.; învechit) rudă colaterală. *După frații și nepoții de frați toți ceilalți lăturași moștenesc după spița rudeniei*. CARAGEA, L. 73, ap. DA MS. Cu același sens și: **lăturalnic** (derivat tot din *lature*, ca și *lăturaș*). Cf. Gr. Brîncuș, *Un glosar juridic din 1815*, L. ROM. IV, nr. 1, p. 31.

Modrig neam rău și mojicos. *Se zice despre cineva care e rău crescut: N-ai ce-i face, așa e modrigul lui*. T. PAMFILE, III 90; cf. DR IV 807. Cf. *modrigală* 'apă murdară, mocirloasă' (CIAUȘIANU, v.); *modrigăți* vb. IV 'a spăla rufele de mîntuială' (PRIBEAGUL, P. R. 57); *modroagă* 'poreclă dată unuia care umblă mereu cu sinul plin de codri' (RĂDULESCU-CODIN). La baza cuvîntului stă ideea de *prost, murdar*. Rădăcina acestor cuvinte pare a fi aceeași, iar înțelesul (cu ideea de *urmă, rămășiță rea*) încă ne face să credem că ele se înrudesec.

Oardă de la sensul său inițial 'cete (tătărești sau turcești)', cuvîntul a ajuns să însemneze — tangențial — 'seminție, neam'. *Oardă rea* = neam rău. *Rea oardă e omul acesta*. COMAN, GL. Și: *urdie* (literar: *ordie*) = 1. adunătură de oameni; 2. familie. *Am fost la nuntă cu toată urdia*. L. ROM. XII, nr. 2, p. 155 (în regiunea Suceava). (Pentru etimologie cf. tc. *ordu urdy*; s.-cr. *ordija*, pol. *orda, horda*; azi neologism după fr. *horde*).

Ocină de la înțelesul de proprietate ereditară, bun primit de la părinți (lăsat în dar) urmașilor; moștenire, părinție — prin extensiune — s-a ajuns și la sensul de neam, descendență, urmaș, moștenitor, rudă'. *Inchiră-se într-insul toate ocinile (părințiile DOSOFTEIU, moștile HURMUZAKI, familiae gentium CORESI, neamurile BIBLIA 1638) limbilor*. PSALT. 38. *Le merge pe ocină* = se zice despre o boală care se moștenește în familia cuiva (REV. CRIT. IV 145, ap. DA MS.). Cf. vsl. *olčina*; bg. *očina* (< *otec* 'părintesc, patrimoniu').

Omoșil tot de-un neam, de-o seminție, tot de-un fel. Atestat numai la D. Cantemir, *Ist. ierogl.*, 122; cf. ILRI, 326. Cf. gr. *ὁμόφυλος* GĂLDI, M. 143.

Părinecă (cu sens neprecizat) familie, neam (?). *Dat-am a noastră scrisoare la mna dumnealui, ca să biruiască cu bună putere dumnealui muntele care se chiamă Brătula, cu toată părinca dumnealui* (a. 1673). BUL. COM. IST. II 255, ap. DA MS.

Pojganie rubedenii (PAȘCA, GL.).

Prirod neam, străneam, viță. Slavonism literar < *prirod* 'proles'. *Unii vor să zică, că neamul acesta al romanilor sau din elini să fie, nici rodul prirodul lor din grecii Troadeni să li să tragă*. CANTEMIR, HR. 100 ap. DA MS.

Rageă (des la pl.) rude; protectori. E x p r. **A avea răgele** = a avea protecție (sprijin), (SD.). *Nu-l vaiet că are ragele*. RĂDULESCU-CODIN. Și: *răgea*; *regea* 'rugămintă' (SD.); cf. CADE). Etimologia: cf. tc. *reca, rica* 'speranță' (SD.); cf. ar. *riġe s. m., riġeale* s. f. 'rugămintă' (< tc. *redjā* 'idem') (T. PAPAĞAGI, D.).

Răgulă neam, seminție, ginte. *Și la acela ospăț i-au omoritu pe toți, cliți era Cantemirești mai aproape; și de atunci s-au strînsu aceia răgulă la dînșii*. Miron Costin, *Letopiseful Țării Moldovei*. Ediția Ion. St. Petre, București, 1943, p. 166; cf. *Miron Costin*, ediția critică de P. P. Panaitescu, București, 1958, p. 112,

513. *Păgtni din toate regule, Veniți cu daruri destule [= Afferte domino patriae gentium] Și nu era nime să să simță, În regula lor cu nepuțință [= Et non erat in tribubus eorum infirmus] Acolo să ne suim cu gloate Din regulele domnului toate [— Illuc enim ascenderunt tribus domini]. G. Seulescu, *Glosarul Psaltirii în versuri a lui Dosoftei*, în „Buciumul Român” II, 14; cf. TDRG. Și : regulă.*

Rasă (cu sensurile din sfera noastră semantică) seminție, neam, gintă, popor; obârșie. *Alții înțeleg prin pesimim o boală care bntuie toate rasele, toate civilizațiile.* GHEREA, ST. CR. I 53, ap. DL. Etimologia : neol. < fr. *race* ‘idem’.

Răsad de la sensul botanic cunoscut tuturor (cf. bg. *пасаџ*, s.-cr. *rasad* ‘idem’) se găsește (fig.) și cu înțelesul de ‘neam, seminție’. *Să ridem, dar, viteaz răsad, Să fie-un hohotit și-un chiu Din ceruri ptnă-n iad.* COȘBUC, ap. MIHĂILĂ, I. 70.

Rocoșag s. n. ‘neamuri (șEZ. xxv 131, ‘în Vașcău-Bihor); rubedenie’ (IZVORAȘUL XIV 1935, în Nadeșu-Cluj). Maghiarism restrîns, fără vitalitate lingvistică (< magh. *rokonság* ‘idem’).

Stepenă, element vechi cărturăresc (< vsl. *stepeni* ‘rang, treaptă’) cu sensurile : ‘viță; neam, familie; grad de rudenie’. *Nu va putea feciorul nice nepotul pînă a opta stepenă (viță MUNT.) ca să ceară giudet, ca să cearte pre tală-său.* PRAV. 890, ap. DA ms. *Cela ce va ucide pre altul... rămtne moșia să fie domnească, de vreme ce nu vor fi alți moșneani dentr-acea stepenă ce-au fost ucigătoriul. (Carte românească de învățătură 1646, București, 1961, p. 91.) Ptnă la Ruvin, feciorul lui Iacov, stepenele seminției le întinde.* CANTEMIR, HR. 168, ap. DA ms.

Strană de la sensul de ‘soi, rasă (la vite)’ (MAT. DIAL. I 288) prin extensiune, a ajuns și în domeniul preocupărilor noastre, cu sensul de ‘neam; viță, sămîntă’ (prin ținutul Năsăudului), întrebuintat, de obicei, cu sens peiorativ. *Rea strană de om = rău neam de om* (SCURTU, GL.).

Șira (învechit < șir) genealogie. *Dovezi din istoriile cele vechi pentru șiraoa familiei neamului Cantacuzinilor.* IORGA, L. I. 169, ap. DL.

VIII

CONCLUZII GENERALE

Pe măsură ce, în cursul lucrării noastre, am studiat fiecare termen în parte, am tras și concluziile care rezultau la fiecare din capitolele respective. Repetarea acestor concluzii o credem de prisos. Ne mărginim deci numai la cele de ordin cu totul general.

I

La o privire cât de sumară a lucrării noastre, ceea ce rezultă din primul moment este originea latină a numeroși termeni, aproape toți cuprinși în fondul principal lexical al limbii noastre. Se pare că în nici un alt domeniu lexical al limbii noastre nu avem un număr atât de impresionant de elemente latine, ca în acest sector al termenilor de înrudire. În adevăr, aproape toți termenii de bază își au originea în limba latină, ca și corespondentele lor respective din întreaga România.

Pentru a evidenția mai bine acest lucru am clasificat ¹ termenii în felul următor :

a) Termeni (de bază) din limba română cunoscuți în toate limbile romanice : bărbat, cumătră, cumnat, fiastru, fie, fiu, frate, ginere, gint, mamă, mărit, muiere, nepoată, nepot, noră, om, părinte, soacră, socru, soră, văduvă, văr.

b) Termeni cunoscuți în limba română și în majoritatea limbilor romanice : cuscră, cuscu, cusurin, cusurină, fată, femeie, fiastră, june, nun, tînăr, unchi, văduv.

c) Termeni folosiți în limba română și parțial în România : auș (lat. avus), bătrîn, făt, fin, fină, geamăn, mămîne, mătușă, nat, nună, soț, tată, tătine, vitreg.

d) Derivate pe teren românesc din cuvinte moștenite din limba latină (tot termeni de bază) : bunic, bunică, fiică, frăține, firtat, surată, vară, cumătru, cumnată, soție, vitregă.

e) Termeni din limba latină numai în limba română : fecior, fecioară (cu rezervă : băiat, spuri) ; în ar. năiarcă (nearcă), nercu, luț.

Din înșirarea tuturor acestor termeni reiese, am putea spune, că avem în față tabloul complet al terminologiei familiei ² la români și că

¹ Nu am trecut aici acei termeni de origine latină care intră numai tangențial sau cu sensuri parțiale în domeniul preocupărilor noastre, cum sînt : *casă, creștin, neologicul generație, genunchi, înșurăjel, legătură, limbă, linie, mascul, născător, os, sînge, viță* etc.

Foarte puțini dintre acești termeni prezintă o altă evoluție semantică în restul României. Cf. REW.

² Verbele (de origine latină) : *însura, mărița, căsători, cununa*, la fel denumesc acțiuni importante în legătură cu familia.

această terminologie demonstrează și ea în modul cel mai evident *latinitatea limbii și poporului român*, precum și *legătura indestructibilă dintre limba română și celelalte limbi romanice*. Ca aproape în tot restul Romaniei avem câte un *singur* termen pentru denumirea fiecărei noțiuni (*naș(ă)*, *fin(ă)* etc.). În limbile slave, de exemplu, multe din aceste noțiuni sînt exprimate prin perifraze¹.

Este adevărat că ne aflăm într-un sector dintre cele mai rezistente ale lexicului, ceea ce au constatat și pînă acum lingviștii noștri², și că aceste cuvinte, deoarece exprimă idei generale, durează cu tenacitate³; nu e însă mai puțin adevărat că termenii de înrudire din limba română întăresc afirmația după care „spiritul Romei și limba prin care el se manifesta au continuat să cucerească Dacia și după evacuarea ei oficială⁴ (PUȘCARIU, L.R. I 419). Desigur că la acestea au contribuit și alți factori. „Peste tot unde limba latină s-a încrucișat cu limbile unor populații aflate pe o treaptă de dezvoltare social-economică mai înapoiată, ea a biruit și a înlocuit graiurile locale”⁵.

Dacă alături de termenii de înrudire menționați mai adăugăm proverbele, expresiile (cf. *Făt-Frumos, tot natul* etc.), zicătorile, locuțiunile și mai ales numeroasele derivate (de la acești *termeni de bază*), precum și unele sensuri noi, dezvoltate pe terenul limbii române, atunci ne apare cît se poate de clar și evident *valoarea și importanța elementului latin, în vechimea, conservarea, vitalitatea și familia bogată a acestor termeni*⁶.

În cadrul repartizării dialectale a termenilor de înrudire de *origine latină* (ne preocupă în primul rînd tot termenii de bază, chiar dacă unii dintre ei intră numai cu unele sensuri în cadrul lucrării noastre sau au în prezent o circulație mai restrînsă), iată cum se înfățișează materialul nostru :

a) *comune celor patru dialecte românești* : bărbat, bătrîn, cumnat, cumnată, cuscă, cuscru, fată, fecior, fie, fiu, frate, ginere, june, mamă, muiere, nepot, om, soacră, socru, soră, tată, tînăr ;

b) în *dialectele dacoromân, aromân și meglenoromân* : firtat, femeie, gint, mascur, nepoată, noră, nun, nună, soț (ie), tătîn, văr :

c) în *dialectele dacoromân și aromân* : auș, fiastră, fiastru, geamăn, fiică, fină, fin, mărit, nat, părinte, surată, vară, văduv, văduvă ;

d) în *dialectele dacoromân, aromân și istroromân* : făt, fecioară ;

e) în *dacoromân și meglenoromân* : mumîne ;

¹ Cf. D. Copceag, *Elemente structurale romanice în lexicul românesc*, în SCL XVI, nr. 4, p. 453—455, unde se dă și un tablou comparativ.

² Cf. mai recent Iorgu Iordan, *El lugar del idioma rumano en la Romania*, în *Beitraege zur romanischen Philologie*, I (1961), p. 172—173.

³ Cf. C. Mierlo, *I nomi romanzi delle stagioni e dei mesi*, Torino, 1904, p. 16.

⁴ Cf. și D. Macrea, *Probleme de lingvistică română*, București, 1961, p. 15. Deoarece termenii în discuție exprimă noțiuni cu care operăm la tot pasul, am socotit de prisos să le mai aplicăm și statistic principiile cuprinse în lucrarea aceluiași autor : *Circulația cuvintelor în limba română*, Sibiu, 1942, principii dezvoltate apoi în lucrări ulterioare. Cf. mai nou lucrarea lui Al. Niculescu, *Individualitatea limbii române între limbile romanice*, București, 1965.

⁵ Cf. *Formarea limbii și a poporului român. Apariția primele state feudale pe teritoriul țării noastre*. Editura politică, București, 1962, p. 9.

⁶ De altfel, *Istoria României* (vol. I, București, 1960, p. 788—790) menționează termenii de rudenie între elementele de bază ale latinității limbii noastre.

f) în *dacoromân* și *istroromân* : cumătră, cumătru ;

g) *numai în dacoromân* : mătușă, vitreg, vitregă, unchi și (cu rezervă) băiat, spuriu.

h) *numai în aromân* : luțu, nercu, nearcă, cusurin, cusurină (aceste două din urmă comune cu dialectul meglendoromân).

Este știut că existența unui cuvânt din dacoromână în unul sau mai multe din dialectele sud-dunărene trebuie să arate unitatea românei primitive comune. Priviți prin prisma acestei constatări, termenii de înrudire aparțin deci românei primitive comune și — alături de numeroase cuvinte din alte sfere semantice — ne ajută „să reconstituim stadiile vechi ale limbii române dintre secolul al VII-lea pînă în al XVI-lea, cînd apar primele noastre monumente scrise, și putem explica numeroasele forme din limba română de astăzi”¹. Avem de-a face deci în cazurile acestea cu *conservări semantice anterioare despărțirii dialectelor*.

Acești termeni dovedesc legătura dintre dialectele limbii române și, în același timp, evidențierea înruderii cu romanitatea apuseană.

Unitatea din trecut și din prezent a limbii noastre ne-o confirmă de asemenea și *uniformitatea terminologiei* (ariile generale și compacte) pe întreg teritoriul limbii române a unor cuvinte ca : fată, fecior, gemeni, ginere, mamă, nepoată, nepot, noră, părinte, soacră, socru, tată (motiv pentru care n-am mai dat hărțile acestor cuvinte). Această uniformitate provine, în primul rînd, din fondul latin al terminologiei noastre, ceea ce au constatat și lingviștii străini².

Unele forme de bază ale termenilor în discuție (*nănaș-naș, verișoară* etc.) se găsesc în Transilvania — arie conservativă, dovedită și de numeroase alte fapte de limbă — de unde ele au înaintat spre sud, sud-est și sud-vest, unde astăzi găsim numai derivatele lor. Acest fapt este deosebit de important din punct de vedere istoric și etno-lingvistic, deoarece ne arată că „nu atît din sud spre nord s-au petrecut înaintări de populație și limbă, ci din Transilvania spre periferiile ei”³.

În rezumat, *latinitatea, repartizarea dialectală, uniformitatea lexicală și situația generală de pe hărțile ALR* ale termenilor discutați aici (la care se adaugă argumentele arheologice, toponimice etc.) demonstrează cu prisosință netemeinicia teoriei imigraționiste a românilor și întărește concluzia că „poporul român și limba românească, rezultat al romanizării elementului autohton daco-moesic, al asimilării treptate a slavilor și a altor populații

¹ Cf. D. Macrea, *op. cit.*, p. 61.

² Cf. J. Boutière, *Quelques observations sur les cartes lexicologiques de l'Atlas linguistique de la Roumanie*, în „Etudes romanes dédiées à Mario Roques...”, Paris, 1946, p. 194 ; Karl Jäberg, *Der rumänische Sprachatlas und die Struktur des Dacoromänischen Sprachgebietes*, în „Vox Romanica”, V, 1940, p. 51 și urm.

³ Cf. G. Giuglea, *Elemente pentru a cunoaște istoria formării limbii și popoului român. Problema alimentării vîtelor și a omului la dacoromâni*, în c. L., p. 53—61, cu două hărți ilustrative ale termenului latin *solum* > *sor*, care prezintă o evoluție geografico-lingvistică aproape similară cu aceea a termenilor *nănaș-naș*. Cf., în această privință, și articolele lui S. Pușcariu, Al. Rosetti și E. Petrovici, citate la *Nănaș-Naș*. Cf. și Karl Jäberg, *Der Rumänische Sprachatlas und die Struktur des dakorumänischen Sprachgebietes*, în *Vox Romanica* V (1940), p. 49 și urm. ; Ernst Gamillscheg, *Despre originea românilor*, în *Revista Fundațiilor* VII, nr. 8 ; Ștefan Meteș, *Emigrările românilor din Transilvania în veacurile XIII—XIX* (lucrare sub tipar).

așezate pe teritoriul României de azi, s-au format, în ultimele secole ale mileniului I e. n., în spațiul de la nordul Dunării de jos, avînd ca teritoriu-nucleu ținuturile de deal și de munte ale Daciei”¹.

În lucrarea noastră capitolul privitor la elementele de origine latină este, evident, cel mai vast, ceea ce dovedește limpede că populația care a venit să se așeze în Dacia, a venit cu un limbaj bine încheșat și destul de puternic, ca să poată rezista pînă astăzi, în cele mai multe cazuri². Subliniem, deci, importanța acestei nomenclaturi *pentru timpul de formație a limbii și poporului român*.

II

Într-un domeniu atît de conservativ ca cel de care ne ocupăm, este aproape imposibil de crezut că populația autohtonă a Daciei n-a lăsat urme.

Trecînd în revistă fazele istorico-lingvistice în care se pot situa diverșii termeni, constatăm că alături de elementele latine, atît ca vechime cît și ca importanță, ne atrag atenția elementele provenite din substratul autohton (sau considerate autohtone).

Termenii: *baci*, *copil* (?), *mire* (?), *moș*, *prunc*, cu o semnificație atît de adîncă și necesară în limba oricărui popor, fac parte din elementele străvechi ale limbii noastre. Genetic, unii dintre acești termeni vor trebui urmăriți pînă în limbile indo-europene.

Oricîte discuții s-au dus sau se vor duce în jurul etimologiilor acestor termeni, nu se poate scăpa din vedere *vitalitatea acestora, intensă circulație în limbă și contribuția lor la îmbogățirea limbii*. Toate aceste fapte pledează pentru vechimea în limbă a acestor termeni, lucru recunoscut de toți aceia care s-au ocupat cu originea lor.

Copil și *moș* fac parte din fondul nostru principal lexical (ultimul avînd numeroase derivate de semantism agrar). *Baci* și *prunc* au făcut și ele foarte probabil parte din fondul principal (GRAUR, Î. F. PR, 109), iar despre importanța lui *mire* în complexul termenilor familiari, credem de prisos a mai insista.

Aceste cuvinte au pătruns în limba română „de la populație de limbă indo-europeană care a venit în strîns contact cu romanitatea în spațiul carpato-balcanic, în epoca formării graiului (= limbii, n. n.)

¹ Cf. *Istoria României I*, București, 1960, p. 808; cf., în special, cap. VI: *Formarea limbii și a poporului român*, p. 775—808; cf. și P. P. Panaitescu, *Începuturile și biruința scrisului în limba română*, București, 1965, p. 17: „... este evident că toți scriitorii din veacurile XIV—XVI care au cunoscut, cei mai mulți în chip direct, pe români, au fost impresionați de latinitatea limbii române...”.

² „Caracterul romanic al limbii române nu poate fi pus la îndoială; ea posedă trăsăturile romanice, ba chiar, în multe privințe, le posedă mai pure decît celelalte limbi... /; /... s-ar putea spune că româna prezintă evoluția latino-romanică în forma cea mai nealterată”. W. Meyer-Lübke, *Rumänisch and Romanisch*, p. 35—36, ad IORDAN, L. R. p. 391; cf. Iorgu Iordan, *Locul limbii române în cadrul Romaniei*, în SCL XV, nr. 6, p. 687—702, id. *Româna și spaniola arii laterale ale latinității*, SCL XV, nr. 1, p. 14; id. *Structura gramaticală a limbii române*, SCL XV, nr. 5, p. 563—570; Maria Iliescu, *De la latină la română*, în SCL XVI, nr. 1, p. 67—75; Al. Rosetti, *Despre locul limbii române printre limbile romanice*, SCL XVI, nr. 2, p. 175 și urm.

românesc (secolele III—V e. n.), și anume... de la traco-geto-daci” (RUSSU, TR. D. 130).

Termeni vechi etno-familiari ca : *gint* (pl. *ginture*), *semintție* și *moș* (la care am adăuga *sat* și *cătun* ‘vatră’, apropiate și ele măcar tangențial de sfera terminologiei noastre) dovedesc păstrarea instituției prefeudale a obștii cu rămășițe gentilice la români, anterioară migrațiunii popoarelor în Dacia; un argument lingvistic în plus pentru viața sedentară și continuitatea poporului român¹.

III

Se știe că problemele lingvistice albano-române au preocupat încă de mult timp pe învățații străini și români. Noi nu vom face aici istoricul lor și nu vom relata nici concluziile — uneori greșite — la care au ajuns diverși istorici, filologi sau lingviști din trecut². Ne limităm aici la semnalarea citorva *paralelisme* sau *coincidențe lexicale albano-române*, care privesc direct termenii cercetați în lucrarea noastră.

Cuvinte autohtone comune cu albaneza ca : *baci*, *copil*, *mire* (?), *moș*, *moașă* (unele din ele comune și cu alte limbi balcanice) datează încă din fondul lingvistic străvechi indo-european sau carpato-balcanic, nefiind împrumuturi ci moșteniri³. Acad. Emil Petrovici în *Problema limbii sud-vestice a teritoriului de formare a limbii românești* (L. ROM. IX, nr. 1, p. 81), vorbind despre limba albaneză, conchide : „Albaneza prezintă așa dar două straturi romanice, unul mai vechi, din epoca simbiozei albanopreromâne, altul mai nou, din epoca în care strămoșii albanezilor au ajuns în contact cu romanitatea de pe litoralul Mării Adriatice”.

În lumina acestei aserțiuni constatăm într-adevăr că albanezii nu posedă decât un număr relativ redus de termeni autohtoni pentru diverse

¹ „Formarea poporului nostru este legată de obștile teritoriale care se întind pe toată aria lui de formație... Vechimea obștilor teritoriale în Transilvania, Țara Românească și Moldova arată că aria de formare a poporului nostru trebuie căutată pe întreg acest teritoriu, ca o continuitate străveche a elementelor băștinașe. Terminologia de origine latină și tracică din limba română privitoare la viața obștii țărănești arată că are rădăcini adânci în antichitate”. (P. P. Panaiteșcu, *Obștea...*, p. 20—21.)

² O bibliografie aproape completă a acestor studii ne-o dă — pînă la data apariției cărții sale — PHILIPPIDE, O. R. I, p. XIV—XL; în vol. II autorul se ocupă numai de această problemă. Cf. și Th. Capidan, *Raporturile albano-române*, în DR II p. 445—554; I. Șiadbei, *Albanais et roumain commun*, în „Revue internationale des études balkaniques”, II (6), 1938, p. 446—461.

³ Cf. *Istoria României* I, p. 782. În legătură cu diverse probleme actuale relative la limba albaneză, vezi mai recent : V. Gheorghiev, *Dakisches Substrat in der rumänischen Lautlehre*, în SCL XI, nr. 3, p. 481—484; idem, *Sur l'ethnogenèse des peuples balkaniques — le dace, l'albanais et le roumain*, în „Studii clasice” III, 1961, p. 23—27; ROSETTI, L. R. II, 81 și urm.; I. I. Russu, *Raporturile limbii române cu albaneza și cu substratul carpato-balcanic*, în c. L. VII, nr. 1, p. 107—131; id. în *Revue de linguistique*, VIII, nr. 2, p. 253—277; Gr. Brîncuș, *Observații asupra etimonurilor albaneze din DLRM*, în SCL XII, nr. 2, p. 193—201. Cf. și recenziia lui C. Poghirc despre lucrarea : *Linguistique Balkanique* vol. I—III, Sofia, 1959—1961, în SCL XII, nr. 4, p. 594—601; Ivan Popović, *op. cit.*, p. 213. DM la 81 cuvinte românești comune cu albaneza, dă 380 de derivate pe teren românesc, iar CADE dă 195 de derivate față de 54 cuvinte de bază. Cf. D. Macrea, *Compoziția istorică și tendințele actuale de dezvoltare ale vocabularului românesc*, în c. L. V, nr. 1—2, p. 45—46.

grade de înrudire ¹. Despre ceilalți termeni autorul afirmă că au fost împrumutați de la români. C. Tagliavini ² arată că în limba albaneză cuvintele pentru înrudirea *agnatio* sînt în cea mai mare parte de origine indo-europeană, iar cele pentru *cognatio* sînt de origine latină.

Iată termeni de înrudire de origine latină, comuni limbii române și limbii albaneze ³ (amintiți aproape toți și în expunerea de fapte) ⁴: bărbat : varvat (nu direct din latină, ci împrumut din gr. : βαρβάτος); cumătru : kumptër; cumnată (ă) : kunat (ë); cuscru : krushk; cusurin(ă) : kushëri, kushërirë; fară : farë; femeie : fëmjë; fiastru : vieștră; fin : fiĵan; ginere : dhëndër; gint : ğint; mamă : mëmë; mascur : mashkull; mătușă : emtë, năiarcă (nearcă) nercu : nĵerk m. nĵerkë f.; nepot : nip; nun : nun; părinte : prind; unchi : unĵ, unk; văduv (ă) : ve (i, e); vitreg : vitkur ⁵.

În general, elementele latine din albaneză ocupă un loc intermediar între limba română și cea dalmată ⁶.

IV

După termenii de origine latină, locul de frunte în terminologia sferei semantice a înrudirii îl ocupă lexicul de origine slavă. Amintim aici cuvintele mai importante și problemele care se leagă de ele.

Desigur în atenția noastră primul loc îl ocupă cuvintele populare de origine slavă-daco-moesică (vechi bulgărești) ⁷ care aparțin celui mai vechi strat al acestei influențe, deci datează din primul contact al românilor cu slavii (unele fiind comune tuturor dialectelor românești sau numai unora dintre ele). Astfel sînt : *babă*, *jupîn* (?), *maică*, *maștehă*, *mezin*, *nene*, *nevastă*, *rod*, *rudă*, *vornic*, *tete*, *tiz*.

Unele dintre acestea, ca : *babă*, *nevastă*, *tete* pot avea etimologie multiplă ⁸ și păstrează, în același timp, sensurile din limbile slave, încît ar putea fi cuprinse într-un subcapitol intitulat „polisemie slavo-română” ⁹.

Urmează alte cuvinte, monosilabice (tot vechi și ele) ca : *brat*, *sin*, *zet*, provenite din slava administrației și cancelariilor românești și care, la fel, și-au păstrat sensul inițial din limbile slave.

¹ Cf. I. A. Candrea, *Limba albaneză în raporturile ei cu limba română* (curs litografiat), București, 1930—1931, p. 37—38. Autorul citează numai următorii termeni : bărbat, femeie, mamă, bunic (ă), străbunic (ă), fiu, fiică, băiat, fată, frate, soră, socru, soacră, ginere, noră.

² C. Tagliavini, *Le origini delle lingue neolatine*, Bologna, 1959, p. 148.

³ Cîțiva dintre acești termeni prezintă în limba albaneză un semantism special. Cf. și S. Pușcariu, *Locul limbii române între limbile romanice*, București, 1920, p. 32—33.

⁴ Cf. Gustav Meyer, *Etymologisches Wörterbuch der albanesischen Sprache*, Strassburg, 1891; Institut i shkencavet, *Fjalor i gjuhës shqipe*, Tirana, 1954.

⁵ Pentru elemente comune ale limbilor balcanice și „uniunea lingvistică” balcanică, cf. termeni ca : *badë*, *copil*, *fară*, *gint*, *nene*. Cf. și ROSETTI, L. R. II, 32 și urm.

⁶ Cf. MIHĂESCU, L. L. 43—44; ROSETTI, L. R. I, 3 50.

⁷ Cf. E. Petrovici, *Daco-slava*, în DR X, p. 233—277; Ivan Popović, *Geschichte...*, p. 288; ROSETTI, L. R. III, 58 și urm.

⁸ Cf. Al. Graur, *Etimologie multiplă*, în s. l., p. 67—77.

⁹ Cf. G. Mihăilă, *Unele probleme de semantică a celor mai vechi împrumuturi sud-slave în limba română*, în SCL IX, nr. 3, p. 358.

Dintre termenii de adresare și respect între rude, comuni diverselor limbi slave, amintim : *bade, nan-nană (naică), lele, dată*.

În ultima categorie intră cuvintele de origine slavă intrate mai recent în limbă, la diverse zone de contact cu popoarele slave înconjurătoare¹ (unele din ele avînd circulație regională, restrînsă) ca : *baistruc, ceace, daică, dever, drușcă, gagă, hazeică, leică, maie, năleapcă, pochinzer, pocriș (ă), secă, sfașcă, snaiia, uică, wină, znaică*.

Desigur că dintre aceste cuvinte, luate în ordinea importanței, a vitalității și circulației lor în limbă, locul de frunte îl ocupă termenii slavi daco-moesici. Unii din ei ca : *babă, nene, nevastă, rudă (bade?)* au intrat în fondul principal lexical al limbii noastre.

Observăm însă că elementele lexicale de origine latină de care ne ocupăm se îmbină în mod armonios cu cele autohtone și slave chiar și la începutul stereotip al basmelor, ceea ce iarăși este o dovadă de vechimea în limbă a acestor termeni : dr. *A fost odată un moș și o babă* sau *A fost odată o babă și un moșneag* ; ar. *Era nă oară un auș cu nă moași* (PAPAHAGI, B. 34, 29), *Era ună oară nă moași c-un auș* (id. ib. 26, 28, 30) ; megl. *Baba și cu dedu* (= bunic) (PAPAHAGI, M. R., II, p. 5), *Am un ded moș cu ună barbă lungă pană-n pimînt* (= prazul), (id. ib., p. 51, 52, 53) ; istr. *Un did și o babă siromaș n-a vut niș ato nego dvanaîs ove* (POPOVICI, D. R. IX, partea a II-a, p. 9).

Păstrarea exactă a înțelesurilor din limbile slave și, pe lângă aceasta, lărgirile de sens care au avut loc în limba noastră sînt, în același timp, și o dovadă a vechimii unor astfel de cuvinte în limba română. Noi nu le putem deci considera simple „împrumuturi” din limbile respective, ci cuvinte care au continuat să trăiască și să conviețuiască în limba slavilor amestecați cu populația romanică. Această populație romanizată își avea termenii latini sau autohtoni pentru diverse noțiuni de rudenie. Deci cuvintele slave nu introduc o noțiune nouă, ci se atașează celorlalte sinonime, coexistă alături de ele, contribuie la îmbogățirea vocabularului limbii, iar, în privința circulației, ele le egalează pe celelalte sau, uneori, chiar le depășesc.

Mai amintim aici și afinitățile semantice și cuplurile sinonimice slavo-latine (sau latino-slave) ca : *nevastă-soție-femeie-muiere* ; *babă-moașă-bătrînă-bunică* ; *bătrîn-bunic-ded* ; *mașteh (ă)-vitreg (ă)* etc.

Aceste influențe ne introduc în epoca de *conviețuire îndelungată* între poporul român și slavi², conviețuire care a dus în mod firesc la *bilingvismul masiv slavo-român* de odinioară³. Cuvinte ca cele amintite reprezintă și

¹ Cf. Emil Petrovici, *Vestiges des parlers slaves remplacés par le roumain*, în „Balcania” VIII (1945), p. 235 ; Ivan Popović, *op. cit.*, p. 481.

² Cf. Emil Petrovici, *Simbioza româno-slavă în Transilvania*, în „Transilvania”, 73 (1942), nr. 2-3, p. 149-156 ; Ivan Popović, *op. cit.*, p. 196-209, 464, 465. „Conviețuirea romano-slavă din spațiul dacomoiesic a luat sfîrșit prin romanizarea slavilor din Dacia și slavizarea romanilor din Moesia”, *Istoria României*, I, 1960, p. 797.

³ „Trebuie să considerăm, de asemenea, ca definitiv stabilit și faptul că perioadei de asimilare completă a limbii slave i-a precedat o lungă fază de bilingvism”. S. B. Bernștein, *Cu privire la legăturile lingvistice slavo-române*, în OMAGIU, I, p. 78 ; cf. și ROSETTI, L. R. III, 35 și urm.

situația de „bilingvism generalizat” (SCL IX, nr. 3, p. 359)¹. Ele oglindesc în același timp viața socială, familiară, conviețuirea intimă, îndelungată și pașnică a poporului român cu slavii.

Prin aceste fapte se evidențiază astfel importanța istorico-lingvistică și socială a terminologiei cercetate de noi².

V

O bună parte din termenii studiați de noi reflectă în ei viața materială și spirituală a poporului nostru și oglindesc prefacerile sociale (chiar și cele economice și culturale) din diverse epoci, scoțind în evidență, astfel, caracterul social al limbii.

1. Termeni ca : *baci, făt, fecior, fată, fier, gint* etc. ne introduc în străvechea ocupație a poporului nostru : *păstoritul*. Acești termeni ne arată influența vieții pastorale asupra limbii generale românești și, în același timp, ne dovedesc că limba unui popor este complexul terminologiilor tuturor ocupațiilor sale de-a lungul veacurilor. Termenul *bătrîn* (< lat. *veteranus*) este în legătură cu viața militară, iar *moș, frate (de ocină, de funie* etc.) în legătură cu viața agrară.

2. Unii dintre termenii în discuție ne introduc în diverse perioade din trecut, alții ne vorbesc de epoca contemporană a istoriei noastre.

Conviețuirea dintre poporul român și minoritatea maghiară în Transilvania³ ne-o atestă termeni regionali, ca : *bitang, celed, cimotoie, gazdă, mărădic, nemzat* și alții, ca *șogor* și *neam*, cu largă circulație în graiurile populare. Unele sensuri ale lui *neam* ne fac să presupunem anumite stratificări sociale din trecut, iar situația pe hartă a acestui termen — ca și a altora despre care s-a mai vorbit — ne înfățișează treceri de populație românească care s-au făcut, în cursul timpurilor, din Transilvania spre Țara veche de odinioară.

Sensul social al unor termeni, în ceea ce privește Transilvania, ca : *lătină, limbă, nație* reflectă în ei antagonismul și disensiunile care au existat în trecut între diversele religii și naționalități ale acestei provincii. Se știe că acest antagonism a fost întreținut de către clasele dominante din fostul imperiu austro-ungar cu scopul de a putea stăpîni și exploata mai bine diversele naționalități care se găseau între hotarele subrede ale statului habsburgic multinațional.

O dată cu noua orînduire din țara noastră, acești termeni, de altfel cu circulație destul de restrînsă, sînt sortiți pieirii.

¹ Tot o epocă de bilingvism presupune și calchiera unor termeni ca : *frate de cruce, genunchi, limbă, sămînță, tînăr* etc.

² „Datele lingvistice de care dispunem pînă în prezent ne dovedesc că limba pe care a vorbit-o populația slavă de pe teritoriul țării noastre în sec. IX—X este o limbă slavă meridională de răsărit (bulgară), care, în această perioadă, a exercitat o puternică influență asupra limbii străromâne”. *Istoria României* I, p. 747, București 1960; cf. Iorgu Iordan, *Structura gramaticală a limbii române*, în SCL XV, 1964, p. 563—570 și Al. Rosetti, *Situația limbii române între limbile balcanice*, în SCL XVI, 1965, p. 313—322.

³ Cf. *Destrămarea monarhiei austro-ungare*, București, 1964, în special articolul lui Miron Constantinescu, V. Curticăpeanu ș. a., *Cu privire la problema națională*, p. 93—189.

3. Stăpînirea vremelnică turcească ne-o amintesc termeni ca : *babalic, neneacă, ogeac, oglu, soi, zade* ; iar despre cea grecească (fanariotă) mărturisesc termeni ca : *afendachi, babacă, papucă, țată* ¹. De altfel aceste turcisme și grecisme, legate de respectivele epoci sînt intrate deja în fondul pasiv al limbii române (cu excepția lui *țată*), viu în unele graiuri și astfel utilizat uneori și în limba literară.

4. O parte a termenilor de înrudire oglindesc diverse aspecte speciale ale vieții sociale a poporului nostru. Tratamentul vitreg (legiferat chiar) a mamei și a copilului din flori în regimul burghezo-moșieresc este reflectat de diferiți termeni peiorativi, ironici și disprețuitori la adresa acestora (vezi : *Copil din flori*). Situația inferioară a femeii în trecut, sau mijloacele prin care soțul își exercita „autoritatea” asupra soției se reflectă în diverse citate, în special proverbe și locuțiuni, pe care le-am dat la termenii respectivi (*muiere, soție, nevastă* etc.).

O evoluție istorico-semantică interesantă prezintă și termenii *rumân* și *boreasă*, cu trecerea lor de la sensul social la cel familiar ².

Că limba e oglinda vieții omenești ³ ne-o dovedesc termenii : *socru* și mai ales *soacră*, cărora le lipsește sufixarea diminutivală hipocoristică. Din expunerea de fapte de la acești termeni reiese și reflectarea în limbă a deselor conflicte și antagonisme dintre *soacră* și *noră*.

5. Între unele cuvinte cercetate de noi și diverse obiceiuri populare există o strînsă legătură, termenii respectivi fiind, astfel, importanți și valoroși pentru trecutul poporului nostru.

Este adevărat că unii din acești termeni (puțini la număr și pe cale de a dispărea), ca : *ursit (ă), măcută, surată*, poartă pecetea obscurantismului și a superstițiilor întretinute de către clasele exploatare din trecut. Alți termeni, însă, ne ajută să pătrundem în viața spirituală sănătoasă și profundă a poporului nostru și să desprindem anumite semnificații de ordin social.

Denumirile : *frate* (între haiduci), apoi termenii : *frate de cruce* și *fîrtat* (acesta din urmă de pe vremea comunității *româno-slave*), oglindesc o rudenie artificială, care avea — între altele — și rolul de a lupta împotriva asupritorilor maselor populare, formă de luptă frecventă în acele timpuri (haiducia).

La un popor agricol și de păstori, cum a fost în trecut poporul nostru, rolul *nășiei*, al *cumătriei* și al *finiei* în coeziunea familiei a fost destul de mare și a avut un puternic caracter conservativ. Prin această prismă ne explicăm autoritatea *nașului*, reflectată în diverse expresii, proverbe sau zicători, precum și *nășia de bastină*. Tot un puternic conținut social cuprind și termeni ca : *tată-socru, mamă-soacră, copil de suflet* sau verbul *a se gineri* (despre un fecior). Chiar și aplicarea denumirii înalților demnitari ai statului de odinioară la terminologia nunții (cf. *vornic, vorniceasă*,

¹ Referințele noastre sînt raportate aproape exclusiv la dialectul dacoromân. Influențele străine (turcești, grecești, bulgărești, serbo-croate, albaneze etc.) exercitate asupra dialectelor sud-dunărene, le-am arătat la fiecare termen în parte.

² Vezi T. Papahagi, D. p. 17.

³ „... limba este o oglindă a proceselor și a stărilor din realitate” (Acad. Al. Graur, *Raportul dintre factorii interni și cei externi în istoria limbii*, în L. ROM. xrv, nr. 1, p. 18).

împărat, împărăteasă, crai-nou), la fel nu este lipsită de o semnificație socială.

Cuvinte ca cele înșirate mai sus lămuresc originea unor obiceiuri și vechimea acestora, după cum și invers, obiceiurile ne arată originea și înțelesul cuvintelor¹, demonstrând interdependența dintre factorii etno-sociali și cei de limbă.

Sentimente de atașament și generozitate, de apreciere a omului, de armonie și legătură sinceră între indivizi și popoare exprimă sintagmele *om-frate* sau *popor-frate*, create în cadrul noii societăți socialiste.

6. De la clasele suprapuse de odinioară încă ne-au rămas urme în terminologia noastră, deși cu o frecvență destul de redusă. E adevărat că datorită unor condiții speciale, termeni ca : *boreasă, cocon* și *jupîn* au pătruns în graiurile populare, dar sensul lor începe să se deprecieze chiar în aceste graiuri, devenind anacronice în noua orînduire din țara noastră. În schimb, termeni ca : *maman, papa, oncle, tanti* au făcut totdeauna parte din jargonul snobismului burghez de altă dată, fiind importați de către cosmopolitismul sec. XIX², dar și ei sînt sortiți pieirii.

7. Se știe că la slavii meridionali cunoaștem o formă de comunitate familiară, numită *zadruga*³. Ea cuprindea în sînul ei atît rudele în linie dreaptă, cît și pe cele prin alianță sau adopțiune. Frații și verii și după ce se căsătoreau rămîneau în aceeași casă sau în aceeași curte, împreună cu părinții și cu copiii lor.

Se pare că această formă de conviețuire în comun a existat și la români⁴. În cadrul unor astfel de familii lărgite⁵, copiii și nepoții trebuiau să facă distincția denumirii diverselor rude, care erau destul de numeroase. Astfel ne explicăm termeni ca : *unchi mare, unchi mic* și în general terminologia sinonimică bogată pentru *unchi* și *mătușă*, în special în Banat, deci în imediata apropiere sau conviețuire cu sîrbii. La fel se explică și termenii : *tată mare, tată mic*, precum și *mamă mare* cu sensurile : 1. bunică ; 2. mătușă ; 3. cumnată (tot în Banat).

¹ Cf. N. Drăganu, *Cuvinte și obiceiuri*, în ARH. FOLK. II, p. 1—19.

² Cf. Valeriu Ciobanu, *Satira „bonjurismului” în literatura rusă și română*, în L. L. II, p. 61—88.

³ Cf. Dr. D. M. Kauschansky, *Rechtshistorische und rechtsvergleichende Forschungen zum altserbischen und — slawischen Familienrecht*, în *Revue Internationale des études Balkaniques*, II (Beograd), 1936, p. 98—114 ; *La Zadruga*, în *Bul. soc. române de geografie*, L (1931) ; ROSETTI, INF. L. 18 ; K. Marx și F. Engels, *Opere alese*, vol. II, ed. II, București, 1955, p. 234 ș. u. ; H. H. Sthal, *Contribuții...*, II, p. 109—110 ; Ivan Popović, *op. cit.*, p. 650.

⁴ „Familii de altă dată, de care își mai aduc aminte bătrîni satului, din spusele celor mai vechi decît ei, se compuneau din grupul întreg de rude apropiate (părinți sau frați, cu toți copiii lor și cu copiii acestora, de-a valma ; într-o perioadă prolifică, pînă la 30—40 de persoane). Faptul trebuie pus în corelație cu starea neîmpărțită a averilor și mai ales cu păstoriațul”. Tr. Herseni, *Studiul genealogic al populației*, în Ț. II, p. 60 ; cf. și I. Bogdan, *Românii și bulgarii*, București, 1895, p. 17.

⁵ Cf. V. Bogrea, *Urme bizantine în românește*, în *Lui Nicolae Iorga*, Omagiu, Craiova, 1921, p. 61. Se explică expresia *a fi într-o pită* (= a conviețui în comun ; despre părinți și copiii lor căsătoriți), atestată într-o jalbă din 1723 a „săborașului” românesc din orașul Bistrița. De altfel, expresia e cunoscută și astăzi prin părțile Năsăudului, unde acest mod de conviețuire se practică încă, dar în cazuri rare și cu un număr mai mic de persoane.

Probabil tot această necesitate a distincției rudelor a creat denumirea de *tata-soacra*, *mama-soacra*¹.

Ca încheiere, rezumînd problemele atinse de noi în acest subcapitol, observăm că o parte din termenii studiați conturează în chip sigur o epocă din istoria limbii și poporului nostru. „În istoria vocabularului — serie acad. V. V. Vinogradov — se reflectă nemijlocit și concret dezvoltarea societății, istoria poporului” (SCL V, nr. 1—2, p. 8). Deși terminologia noastră are un puternic caracter conservativ, ea se pretează totuși la interpretări în legătură cu evoluția culturii materiale și spirituale a poporului nostru (IORDAN, ÎNTR. 102). Se evidențiază și în felul acesta adevărul fundamentat de lingvistica marxistă că evoluția limbii trebuie examinată în strînsă legătură cu istoria societății².

VI

Din faptele prezentate în studiul nostru putem să desprindem o serie de observații lingvistice privind formarea cuvintelor în limba română și să formulăm și unele considerente în legătură cu procedeele de dezvoltare semantică specifice limbii noastre.

1. O constatare care se impune, pe baza materialului cercetat, este în legătură cu lărgirea sferei de întrebuințare a cuvintelor.

Mulți termeni de bază se caracterizează prin pluralitatea de sensuri. Unii au devenit polisemantici chiar în cadrul înrudirii, așa cum s-a demonstrat la fiecare termen în parte. (Cf. *babă*, *frate*, *mamă*, *moș*, *moașă*, *tată*, *tete* etc.)

Menționăm și contribuția diverselor obiceiuri la crearea termenilor și la polisemantismul lor, ceea ce se constată în special la rudenii artificiale.

Evoluția paralelă de sensuri a termenilor românești polisemantici confirmă, în parte, teoria „cîmpului semantic” sau „asociativ” a lui Trier, precum și adevărul, exprimat încă în 1895 de lingvistul rus M. M. Pokrovski, după care: *Cuvintele cu înțeles asemănător au, în general, o istorie semantică asemănătoare* (vezi SCL IX, nr. 3, p. 370).

Alți termeni, cum sînt: *cumătru*, *cumnat*, *cusceru* și mai ales *văr*, și-au format sinonime chiar în cadrul restrîns al termenului propriu-zis.

Termeni ca: *cumătru*, *cusceru* etc. și-au lărgit mult înțelesul de bază, încît oscilațiile semantismului lor devin uneori aproape imperceptibile (contagiuni semantice, transfer de sensuri etc.).

¹ Cf. N. Iorga, *Le caractère commun des institutions du Sud-Est de l'Europe*, Paris, 1929, p. 19.

² Cf. Al. Graur, *Studii de lingvistică generală*, București, 1960, în special, p. 505—513: *Ce este lingvistica marxistă*. Cf. Lopatnikova N. N., Movchovitch N. A., *Précis...*, p. 28 și D. Macrea, *Aplicarea marxism-leninismului în lingvistica românească*, în *Studia Univ. Babeș-Bolyai*, t. III, nr. 6, s. IV, fasc. 1, *Philologia*, p. 12: „Cea mai importantă directivă metodologică este de a studia limba în strînsă legătură cu istoria poporului care a creat-o și o vorbește. Această directivă rezultă din teza marxist-leninistă a caracterului istoric și social al limbii”. Cf. și B. Cazacu, *Verbe cu sufixe diminutive*, în SCL I, p. 97: „... schimbările lingvistice se explică prin caracterul social al limbii: limba reflectă natura socială a relațiilor dintre vorbitori”.

Bogata sinonimie semantică a unor termeni ca : *unchi, mătușă, tătăișă* etc. se explică — în parte — ca fiind un rezultat al influenței popoarelor vecine sau mai ales a populațiilor conlocuitoare, iar sinonimia, și mai bogată, pentru *copil din flori* am explicat-o la acest termen.

Cînd unii termeni denumesc și o funcție socială specializată (*moașă* 'sage-femme'), ei își largesc sfera ; sensul specializat ocupă locul de frunte, iar celelalte sensuri cad pe-al doilea plan.

Menționînd concurența dintre diferiți termeni, mai ales sub raport semantic, am urmărit și diversele sinonimii sau relații de sinonimie. Am constatat astfel o strînsă împletire de cuvinte autohtone (*moș-moașă*) cu sinonime latine (*auș, pap, bătrîn, bunic*) sau slave (*maie, dedă, babă*). Din punctul de vedere al circulației, aceste sinonime sînt, unele, *noționale* sau *ideografice* (cu sfere semantice care se acoperă parțial), altele *absolute*, altele *stilistice*, iar altele *teritoriale*. Uneori aceste delimitări nu pot fi trasate în mod absolut exact ¹. Indiferent de clasificarea lor sau de faptul că unele sînt numai substantivale, iar altele numai adjectivale, aceste sinonime au rolul de a preciza și a nuanța, contribuind, astfel, la posibilitățile expresive ale limbii în cazurile date. Ele „nu se comportă ca simple dublete pasive și lipsite de individualitate” ². Poate și acestei cauze, mai precis elementului afectiv, i se datorește vitalitatea și pătrunderea termenilor românești de înrudire în limbile popoarelor vecine sau în graiurile națiunilor conlocuitoare. La aceasta a contribuit, desigur, și expresivitatea unora dintre termenii noștri. (După cum am văzut însă, împrumuturi de această natură avem și noi din limbile popoarelor vecine.)

Pătrunderea termenilor în alte sfere și domenii (unde, la rîndul lor, ei au creat sensuri noi) decît în cea restrînsă a înrudirii, chiar cu unele sensuri figurate, metaforice sau numai ca simple derivate (cf. *babă, copil, mamă, tată ; bărbătuș, muierușcă* etc.) este iarăși o dovadă de modul în care acești termeni au fructificat și au contribuit la îmbogățirea tezaurului nostru lexical.

Printr-o extensiune generală, aproape toate cuvintele care privesc înrudirea servesc și ca termeni de adresare. În această accepțiune sfera lor de întrebuințare se lărgeste mult, dar, în același timp, prin alunecare de sens, ele își pierd valoarea strict terminologică și, astfel, ajung să se întrebuințeze ca termeni apelativi de respect (cuprinzînd de cele mai multe ori o nuanță afectivă). Prin noul lor conținut, ele creează, astfel, valori stilistice, expresii exclamative, întrebuințări improprii, sau exprimă raporturi de prietenie și familiaritate (cf. *frate, maică, mamă, moș, soră, tată, taică* etc.).

Unii termeni de adresare (cf. *bade, baci, lele, nene, nan (ă)*), pe lângă polisemantismul lor accentuat, fiind prea des întrebuințați ajung să-și atenueze simțitor conținutul semantic și să devină — uneori — simple „unelte gramaticale” sau simple formule de adresare (nu numai între rude).

¹ Cf. MIHĂILĂ, î. 256 ; S. N. Levinte, *Cours de lexicologie française*, Minsk, 1963, p. 101 și urm. ; Otto Ducháček, *Differents types de synonymes*, în „Orbis”, XIII, 1964, 1, p. 35—49.

² R. A. Budagov, *Introducere în știința limbii* (traducere și note de G. Mihăilă), București, 1961, p. 84.

Atragem, în sfârșit, atenția asupra unei probleme privind domeniul morfologico-sintactic în legătură cu terminologia de care ne ocupăm, anume: construcția cu pronumele posesiv, care pare a fi specifică exclusiv terminologiei de înrudire (cf. *soră-mea, frate-său, tată-meu, tată-so*), fenomen caracteristic nu numai tuturor dialectelor românești, dar și aproape tuturor limbilor romanice, așa cum s-a arătat în cursul lucrării.

2. Pe baza legăturilor „logice și afective” s-a ajuns — în cazul termenilor noștri — și la unele compuse formate prin juxtapunere și avînd ca principală caracteristică o singură unitate semantică. De ex.: (substantiv + substantiv) *pap-auș, tată (taică)-moș*; (subst. + adj.) *mamă (maică)-bună, tată-bun, moș (moașă)-bătrînă, tată (taică)-bătrîn, tătucă-bătrîn, mamă (maică, muică)-bătrînă, tată-mare, mamă-mare, moașă-mare*; (substantiv + adjectiv, hipocoristice provenite din trunchieri) *tată-tînu, mama-tîna, tata (taica)-bîtu, mama (maica)-bîta*; (adjectiv — substantivat prin trunchiere — + adj.) *bîtu-bătrîn*.

Alt procedeu de compunere în cadrul terminologiei de înrudire ar putea fi numit „prin joncțiune”, în cazuri ca: (substantiv + articol + adjectiv) *moșu-âl-bătrîn, dieda-âl-bătrîn, tata-âl-bătrîn*; (subst. + prep. + subst.): *moașă-de-coșarcă, babă-de-buric*; (art. + adj. + subst.) istr. *căla betîru căiș, căa betîră măiă*. Și exemplele se pot înmulți.

Sînt însă multe cazuri — specificate de noi la fiecare termen în parte — în care elementele componente nu par a fi contopite, gradul de difuziune fiind uneori abia perceptibil (cf. *frate de cruce, soră dulce, frate bun, mamă de scoarță, tată vitreg* etc.). Noi însă le-am tratat ca atare, deoarece cuvintele care intră în compunere își pierd individualitatea: ele se comportă — în cazurile noastre — ca unități semantice independente¹, care creează noi sensuri și diverse variante semantice. Cele mai multe dintre aceste compuse sînt formate pe bază de asocieri, legături logice sau comparații, iar valoarea expresivă sau afectivă o dă de obicei termenul al doilea (în mod obișnuit un adjectiv).

Procedînd la o statistică (aplicată numai la termenii de bază) a tuturor cuvintelor compuse, numărul acestora se ridică la 277 de elemente. Această cifră, raportată la cuvintele de bază nu pare de loc mare. Totuși, astfel de cuvinte sînt importante pentru motivul că, în limba română, procedeul general de formare a cuvintelor noi este derivarea. În comparație cu alte limbi (de exemplu, greaca sau germana), limba română a dezvoltat puțin procedeul compunerii².

3. Se știe că există o proporție directă între vechimea cuvintelor dintr-o limbă și derivatele acestora³.

¹ Cf. N. N. Lopatnikova — N. A. Movchovitch, *Précis de lexicologie du français moderne*, p. 73—74: „Selon V. V. Vinogradov, les groupes tels que *chemin de fer, salle à manger, avoir envie* (hate, horreur, peur, pitié etc.), *chercher querelle, donner congé* ne sont guère des mots composés, mais tantôt des unités phraséologiques qui par leurs fonctions sont des équivalents de mots, tantôt des groupes de mots libres”.

² Vezi S. Pușcariu, L.R. I, p. 53; cf. și Halina Mirska, *Unele probleme ale compunerii cuvintelor în limba română*, în S.F.C.I 187.

³ „Cu cît un grup de cuvinte de bază este mai vechi în limbă, cu atît numărul derivatelor lor este mai mare”. D. Macrea, *Compoziția istorică și tendințele actuale de dezvoltare ale vocabularului românesc*, în C.L.V, nr. 1—2, p. 45.

Acest mijloc de îmbogățire a limbii se pare că l-a moștenit limba română încă din latina populară¹.

Cuvinte ca : *auș*, *fiică*, *mătușă* sînt păstrate și trăiesc în limbă numai cu ajutorul sufixelor. Acestea le-au dat vigoare, pentru ca, pe urmă, ele să-și formeze, la rîndul lor, alte derivate. Deci a pierit baza, dar au rămas derivatele. Uneori, în cadrul aceluiași termen, avem derivate sufixale hipocoristice propriu-zise, apoi derivate care, pe lângă valoarea hipocoristică, au și alte sensuri și, în sfîrșit, derivate cu sensuri și funcțiuni morfologice speciale (cf. *mamă*)².

Multe derivate capătă diverse sensuri, nuanțe și expresivitate tocmai datorită sufixelor. La derivatele aceluiași cuvînt uneori aceste nuanțe sînt multiple și variate : diminutive, hipocoristice, afective, depreciative, peiorative, ironice etc. (cf. *fată*, *băiat* etc.).

Uneori constatăm dublarea sau reduplicarea sufixelor, evidențindu-se astfel valoare lor intensivă (cf. *bade*, *bunic (ă)* etc.).

Lipsa sufixării diminutive sau hipocoristice ne-o explică funcțiunea și conținutul unor termeni (cf. *soacră*, *socru*).

Unii termeni (cf. *unchiaș*) și-au format, cu ajutorul sufixelor, chiar în interiorul lor, alte derivate.

Nu insistăm asupra derivării prin prefixare, destul de importantă în special pentru gradarea genealogică ascendentă sau descendentă, întrucît ea are variate semnificații și o mare bogăție semantică (cf. *bunic (ă)*, *moș*, *moașă*, *nepot* etc.).

Chiar dacă această derivare ar prezenta o importanță mai mică, n-am putea omite trunchiurile și prescurtările create în cadrul cîtorva termeni, care au și acestea circulație, în special în graiurile populare (cf. *tată*, *mamă*, *bade*, *lele* etc.) sau chiar numai în „graiul copiilor”.

În DM față de 1849 de cuvinte de bază moștenite din limba latină, avem 8071 derivate pe teren românesc, iar în CADE față de 2099 cuvinte de bază — tot din limba latină — avem 6806 derivate pe teren românesc³.

Terminologia noastră familială, față de 72 de *termeni de bază*⁴ (marea majoritate provenind din limba latină, mai puțini din limbile slave și foarte puțini din alte limbi) are 712 de derivate și 48 de trunchieri

¹ „... pierderile în vocabularul latinei orientale au fost considerabile : lexicul s-a restrîns la un număr strict de cuvinte, necesar să exprime o viață puțin complicată, devenită în cea mai mare parte rustică. Pentru aceasta, limba latină vorbită în răsărit a dezvoltat foarte mult derivația prin sufixe a acestor cuvinte păstrate și a dat o mare amploare polisemiei”. I. Șiadbei, *Contribuție la studiul latinei orientale*, în *SCL* IX, nr. 2, p. 182 ; cf. și P. Miclău, *Abstract și concret în limbă*, în *P.L.G.* III (1961), p. 29.

² Pătrunderea derivării în domeniul morfologiei, unde ea contribuie, de asemenea, la crearea de termeni noi, ar putea forma un capitol aparte al lucrării noastre. N-am mai tratat separat această problemă, căci ea e inclusă în discuția făcută la diverșii termeni.

³ Cf. D. Macrea, *op. cit.*, p. 45—46.

⁴ Pentru această denumire am luat în considerare constanta semantică, stabilitatea, potențialul lingvistic (capacitatea de creație), repartiția, frecvența și situația geografică a termenilor ; cf. I. Coteanu, *Contribuții la o semasiologie sistematică*, în *PLG* I, p. 11—31 ; id. *Realitatea obiectivă a fondului principal lexical*, în *SCL* IX, 1960, p. 399—404 ; I. Fischer, *Din nou despre fondul principal lexical*, în *SCL* IX, 1960, p. 405—410 ; V. Șuteu, *Observații asupra frecvenței cuvintelor în operele unor scriitori români*, în *SCL* X, 1961, p. 419—441 ; C. Tudose, *Lexicul de bază în secolul al XVI-lea*, în *SCL* XVI, 1965, p. 619—652.

și prescurtări, deci în total 760 de derivate. Această cifră, raportată la numărul total al derivatelor din limba noastră, este de-a dreptul impresionantă ¹. E de ajuns să amintim că Tappolet, în lucrarea sa (apărută în 1895 !), față de 32 de cuvinte moștenite, dă cifra de 200 de creații noi pentru toate limbile romanice.

Din această sumară statistică se poate vedea rolul derivației în acest domeniu semantic. Modul de îmbogățire a limbii prin derivație, caracteristic limbii noastre populare, are analogii și în celelalte limbi romanice ², precum și în alte limbi ³.

Constatăm deci deosebita bogăție semantică în acest domeniu. Sufixe, în special cele diminutive și hipocoristice, sînt active și productive, avînd o intensă frecvență și viabilitate, fapt deosebit de semnificativ și important într-o limbă, deoarece ne arată puterea ei de creație ⁴.

În încheierea acestui subcapitol putem afirma că aceste cuvinte vechi și-au cîștigat forța și vigoarea tinerească dovedindu-și potențialul lingvistic prin polisemia lor și mai ales prin derivatele cu diverse sensuri și multiple nuanțe. Observăm că și în limba română contemporană procedeul cel mai important pentru formarea cuvintelor — în diverse alte compartimente — este tot derivarea și compunerea ⁵.

4. Într-un domeniu ca acela al terminologiei de înrudire, în care afectivitatea are un rol atît de important, e firesc să-și dea contribuția și limbajul copiilor.

Datorită exteriorizării sentimentelor de dragoste dintre părinți și copii, avem în limbă — în cea mai mare parte — trunchierile sau prescurtările de la cuvintele *mamă* și *tată*. E cunoscută afecțiunea bunicii față de nepoții lor. Astfel de raporturi explică termeni ca : (pentru *bunică*) *cuță*, *cică*, *mimi*, (iar pentru ambii bunici) *tînu* (*a*), *bît* (*ă*), *bîc* (*ă*).

Unii termeni, prin însăși constituția lor fonică, arată că au la bază tot „graiul copiilor”, nu numai în limba noastră, ci și în limbile altor po-

¹ N-am trecut în calculul nostru derivatele neologice, nici pe cele onomastice. Dintre aceste din urmă, acelea care ni s-au părut mai sigure și mai pregnante, le-am dat la termenii respectivi. De asemenea, n-am adăugat sufixele din dialectele sud-dunărene (trecute și ele la diverșii termeni), neputînd fi siguri că le-am cuprins pe toate în lucrarea noastră, mai ales, că, pentru unele din aceste dialecte, ne lipsesc dicționare complete sau studii speciale în legătură cu derivarea și compunerea.

² Cf. *Istoria limbii române, I, Limba latină*, București, 1965, p. 73, 115, 393.

³ Cf. Cr. Nyrop, *Grammaire historique de la langue française*, vol. III, Copenhague, 1908, p. 69; C. Mierlo, *op. cit.*, p. 198—241; Privitor la limba rusă vezi O. N. Trubaciov, *op. cit.*, p. 190; pentru limba cehă, vezi SCL, XIV, nr. 3, p. 420—421.

⁴ Cf. GRAUR, I. F. P., 46: „Fiecare derivat creat și păstrat în limba poporului mărturisește despre munca vorbitorilor pentru a-și perfecționa și îmbogăți vorbirea, măturisește despre frămîntarea elementului lexical în practica vieții, în activitatea de comunicare a gîndurilor între oameni”; cf. și Lloyd N. Paul, *An analytical of studies in Romance word formation*, în „Romance Philology”, 17, nr. 4, 1964, p. 736—770.

⁵ Cf. Iorgu Jordan, *Dezvoltarea limbii noastre naționale în anii puterii populare*, în L. ROM. X, nr. 4, p. 295: „Faptul că astăzi formarea de cuvinte noi, cu ajutorul derivării și al compunerii, ocupă locul de frunte în procesul firesc de îmbogățire a vocabularului mi se pare semnificativ din punctul de vedere al transformărilor produse în viața și conștiința oamenilor muncii din țara noastră. El dovedește, fără îndoială, o întoarcere la procedeele vorbirii populare, aspectul cel mai autentic al limbii naționale”.

poare, fiind întrebuințați și acolo tot în cadrul terminologiei de înrudire, uneori cu alte sensuri decât ale noastre (cf. *dadă, lele, nan(ă), nene, tață* etc.). În mare măsură, la prescurtarea, trunchierea sau derivarea acestor termeni a contribuit tot mediul în care ei au luat naștere (cf. *lele, nan(ă), nene* etc.).

Nu intrăm în amănuntele genezei acestor termeni (Lallwort); totuși, un „grai” aparte al copiilor sau „creații” proprii numai lor este greu să admitem. Copiii în cele mai multe cazuri nu inventează sunetele și nici cuvintele, ci le imită de la cei din jurul lor, uneori nu în mod mecanic și fără un oarecare discernămint¹. De cele mai multe ori ei dau cuvintelor numai forma sonoră, iar oamenii maturi le dau semnificația.

Unele din aceste cuvinte au însă o frecvență destul de mare în limbă, încât contribuția lor la îmbogățirea terminologiei noastre trebuie să-și aibă importanța și semnificația cuvenită.

VII

1. Circulația intensă în limbă a termenilor de înrudire, vigoarea și vitalitatea lor ne sînt dovedite de faptul că ei au pătruns în număr destul de mare în graiurile sau limbile naționalităților conlocuitoare sau ale popoarelor învecinate, ceea ce am menționat la fiecare termen în parte. Desigur că la aceasta a contribuit și expresivitatea unora dintre ei. (Chiar și întrebuințarea cîtorva în argouri prezintă oarecare importanță.)

Cîțiva termeni (*fecior, nănaș, cuscră, cuscră* etc.) au pătruns concomitent în mai multe limbi. Unii dintre ei (cf. *flăcău, foachi* etc.) au intrat, de exemplu, în limba maghiară de unde au fost preluați din nou de limba română.

O pătrundere masivă de termeni avem în graiul ceangău, unde găsim dublete, înlocuiri de termeni maghiari cu termeni sinonimici românești, calchieri etc.; unele au intrat chiar în fondul principal lexical al acestui grai (cf. *văr, mire, verișoară, văduv(ă), vădan(ă), nepot* etc.), contribuind la slăbirea sau chiar la dispariția unor cuvinte băștinașe. Astfel ne explicăm și *biltingvismul* acestei mici insule etnice.

Pătrunderea termenilor în graiurile naționalităților care locuiesc în interiorul țării noastre este explicabilă prin conviețuirea și contactul zilnic dintre indivizi; în limbile sau graiurile popoarelor vecine prin diversele legături pe care le-am avut sau le avem cu acestea, iar termenii de proveniență mai veche (cf. *moș, fecior* etc.), intrați la popoare și mai îndepărtate de noi, credem că se explică prin migrațiile păstorilor români, ale căror vechi drumuri — mai ales în evul mediu — nu cunoșteau hotare.

Este adevărat că avem și noi împrumuturi din alte limbi, însă acestea — comparativ — sînt mult mai mici față de ceea ce am dat noi. Excepție fac elementele slave vechi, despre care am vorbit în lucrarea noastră.

¹ „... das Kind ist ein Nachahmer, der selbst nachgeahmt wird”. R. Jakobson, *Kindersprache, Aphasie und allgemeine Lautgesetze*, Uppsala, 1941, p. 5, ap. O. N. Trubaciov, *op. cit.*, p. 195; cf. Andrei Avram, *Sistem general și sistem individual în vorbirea copilului*, în P.L.G. IV (1962), p. 20; PUȘCARIU, *ÉT.* p. 323; DAUZAT, *GÉOGR.* p. 143.

Cei care vor cerceta în viitor raporturile lingvistice reciproce nu vor putea face abstracție de aceste realități, care sînt și ele — în parte — o pagină din istoria poporului nostru.

2. O dovadă de vechimea și importanța istorico-lingvistică a unora dintre termenii noștri este și apariția lor în glosele documentelor slave din Țara Românească și Moldova (sec. XIV—XVI), amintite — unde a fost cazul — în cursul expunerii de fapte. Astfel apar în contextul slav al acelor documente cuvinte românești, ca : *cumnat (ă), fiastru, fin, mătușă, muiere, nepoată, nepot, soră* etc.¹. Se știe ce importanță aveau aceste acte în special pentru unele chestiuni litigioase, cauzate de moșteniri, hotărnicii, dovezi de proprietate etc. În ele cuvîntul trebuia să redea noțiunea respectivă în mod cât se poate de fidel și de precis, pentru a nu da loc la interpretări greșite².

Indiferent de faptul că diecii, redactori de acte, nu cunoșteau îndeajuns limba oficială a cărților (S. B. Bernștein, ap. ROSETTI. INFL. 25), sau erau bilingvi³, sau „gîdeau românește și își expuneau ideile în slavonește” (A. I. Iațimirski, ap. C. L. I, 84), ei vorbeau limba de la curte a feudalilor aceluși timp din Țările Române⁴. În loc de a scrie termenul slav, ei scriau de-a dreptul termenul românesc corespunzător, pentru înlăturarea oricărui echivoc, nedumeriri sau imprecizii. Astfel ajung cuvinte cu formă și flexiune românească în slava de cancelarie a Țărilor Române, printre care termenii de înrudire devin importanți prin înseși funcțiile pe care le denumeau⁵.

Ajunși la sfîrșitul acestei lucrări, în care am grupat în ordine toți termenii de înrudire, cunoscuți pînă acum în limba română numai izolat, voim să afirmăm încă o dată marele rol pe care-l au într-o limbă — în speță la noi — termenii privitori la familie.

În cadrul acestei terminologii am putut descoperi, credem, fapte interesante de pierderi sau cîștiguri de teren, de inovații, conservării, suprapuneri și încrucișări de forme și înțelesuri, contribuind în felul acesta și la valorificarea unei părți a materialului din *Atlasul lingvistic român*.

Din studiul căilor istorice de evoluție a diverselor cuvinte am desprins — în parte — și specificul de viață al poporului nostru.

¹ Cf. I. Bogdan, *Glose române într-un manuscris slavon din sec. XVI*, în Conv. Lit. XXIV (1889—1890), p. 729—732; id., *Documente privitoare la relațiile Țării Românești cu Brașovul și Țara Ungurească în sec. XV și XVI*, București, 1905, p. 39, 173; id. *Documentele lui Ștefan cel Mare, II*, Buc., 1913, nr. 606—609; Margareta Ștefănescu, *Urme de limbă românească în documentele slavo-române (moldo-și valaho-slave) din sec. XIV și XV*, în ARHIVA, XXXVIII (1931), p. 613; BOGDAN, GL. s. v.; id. *Caracterul limbii textelor slavo-române*, București, 1946, p. 35.

² Pentru traduceri greșite ale numerelor de rudenie în astfel de documente, cf. I. Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare, I*, p. 46, 270, 352, 326, 379; II, 52, 60, 97, 108, 170, 193.

³ Cf. S. B. Bernștein, *A existat oare aparte o limbă daco-slavă?*, în SCL XIII, nr. 2, p. 151.

⁴ Cf. Al. Graur, *Evoluția limbii române*, București, 1963, p. 22 : „Limba oficială a curților era o variantă românească a vechii slave”.

⁵ Cf. BOGDAN, GL. p. 9 : „...Din cuprinsul Glosarului ce prezentăm se desprinde concluzia că limba românească din secolele XIV și XV era atît de bine încheată și puternică, încît ea a putut influența, și a influența, în mod profund o limbă tradiționalistă, cum era atunci limba slavă la noi”.

Ținând seamă de întregul complex de fapte, putem afirma că limba noastră a cîștigat un capitol important de exprimare prin flora de elemente care s-a putut urmări în această lucrare și că vitalitatea termenilor de înrudire demonstrează cu prisosință *puterea de creație lingvistică a poporului român*.

Desigur că, așa cum se știe că se petrec lucrurile în lexicul oricărei limbi, vor mai apărea surprize, dar noi ne oprim aici, socotind că materialul nostru este suficient pentru ilustrarea ideii care ne-a condus.

Ținem să subliniem și faptul că lucrarea noastră apare într-o epocă de puternice transformări sociale care, desigur, vor atinge și celula cea mai mică a societății, *familia*. „Cu trecerea mijloacelor de producție în proprietatea socială, familia monogamă încetează de a fi celula economică a societății. Gospodăria privată se transformă într-o industrie socială...”¹.

Desigur că aceste transformări vor avea repercusiuni și în domeniul terminologiei noastre, poate nu imediat, căci „familia este elementul activ; ea nu este niciodată staționară, ci trece de la o formă inferioară la alta superioară, pe măsură ce societatea se dezvoltă de la o treaptă inferioară la una superioară. Sistemele de înrudire, dimpotrivă, sînt pasive; numai la intervale de timp lungi ele înregistrează progresele pe care le-a făcut familia în cursul vremii, și suferă o prefacere radicală numai atunci cînd familia s-a schimbat radical”².

E adevărat că unificarea dialectelor și a graiurilor se face rapid în societatea socialistă, datorită noilor condiții de viață (cf. COTEANU, D. p. 20—21), care favorizează dezvoltarea unei limbi unitare³, dar acești termeni străvechi în limbă⁴ își justifică existența nu numai prin conservatismul și prin contribuția lor la îmbogățirea limbii, ci și prin conținutul lor social etnogenetic.

¹ Cf. Friedrich Engels, *Originea familiei, a proprietății private și a statului*, ediția a V-a, București, 1961, p. 83.

² Cf. *id. ib.*, p. 31.

³ Cf. Lucia Wald, *Învățătura lui Lenin, fundament în cercetările lingvistice*, în c. v. I, nr. 5, p. 13—14; acad. Emil Petrovici, *Baza dialectală a limbii noastre naționale*, în L. ROM. IX, nr. 6, p. 60—78; Al. Graur, *Lingvistică generală*, București, 1960, p. 290—291.

⁴ Cf. D. Macrea, *Aplicarea marxism-leninismului în lingvistica românească*, în Studia Univ. Babeș-Bolyai, tom. III, nr. 6, S. IV, fasc. 1, Philologia, p. 11: „Fondul principal lexical cunoaște, desigur, și el unele schimbări, completări și eliminări, dar, în general, foarte lente. Acestea nu se schimbă fiindcă ele denumesc realități permanente ale vieții societății”.

IX

BIBLIOGRAFIE ȘI ABREVIERI

BIBLIOGRAFIE *)

- AIS. = K. Jaberg și J. Jud, *Sprach- und Sachatlas Italiens und der Südschweiz*, vol. I, Zofingen (Elveția), 1928.
- ALECSANDRI, P. I—III = Vasile Alecsandri, *Opere complete. Poezii*, Buc., 1875.
- ALECSANDRI, P. P. = Vasile Alecsandri, *Poezii populare ale românilor*, Buc., 1863.
- ALECSANDRI, T. I—III = Vasile Alecsandri, *Teatru*, vol. I—III, Buc., 1875.
- ALESSIO, CONC. = G. Alessio, *Concordanze lessicali tra i dialetti rumeni e quelli calabresi*, Bari, 1954.
- AL-GEORGE = F. Al-George, *Felső Nagy-Szamos völgyének román nyelvújrása*, Budapesta, 1914.
- ALEXANDRESCU, M. = Grigore M. Alecsandrescu, *Meditații, elegii, epistole, satire și fabule*, Buc., 1863.
- ALEXICI, L. P. = G. Alexici, *Texte din literatura poporană română*, Budapesta, 1899.
- ALR I/II = *Atlasul Lingvistic Român*. Partea I, vol. II, de Sever Pop, Sibiu-Leipzig, 1942.
- ALR II/I = *Atlasul Lingvistic Român*. Partea a II-a, vol. I, de Emil Petrovici, Sibiu-Leipzig, 1942.
- ALR II/I MN. = *Atlasul Lingvistic Român*. Partea a II-a, vol. I, de Emil Petrovici. (Material necartografiat).
- ALR II₂ = Academia Republicii Populare Române, *Atlasul Lingvistic Român*. Serie nouă, vol. II (Material cules de acad. E. Petrovici), Sibiu, 1955.
- ALRM I/II = *Micul Atlas Lingvistic Român*. Partea I, vol. II, de Sever Pop, Sibiu-Leipzig, 1942.
- ALRM II/I = *Micul Atlas Lingvistic Român*, Partea a II-a, vol. I, de Emil Petrovici, Sibiu-Leipzig, 1940.
- ALRT II = Emil Petrovici, *Texte dialectale*, Sibiu-Leipzig, 1943.
- ANON. CAR. = *Anonimus Caransebesiensis* (Dictionarium valachico-latinum), Buc., 1883.
- ARH. FOLK. = *Anuarul Arhivei de Folklor*, Cluj. Vol. I (1932) și urm.
- ARHIVA = *Arhiva societății științifice și literare din Iași*. Anul I (1889) și urm.
- ARH. OLT. = *Arhivele Olteniei*, Craiova, I (1922) și urm.

*) În prezenta bibliografie am indicat numai scrierile citate în mod frecvent. Alte studii și lucrări pe care le-am utilizat în cuprinsul lucrării sînt citate cu toate datele bibliografice la locul cuvenit.

- ARGHEZI, P. T. = Tudor Arghezi, *Pagini din trecut*, Buc., 1955.
- ARVINTE, GL. = V. Arvinte, D. Ursu, M. Bordeianu, *Glosar reginal*, Buc., 1961.
- BAL. OLT. = C. S. Nicolăescu-Plopșor, *Balade oltenești*, Buc., 1961.
- BALKAN-ARCHIV = *Balkan-Archiv*, Leipzig, I (1925) — IV (1928).
- BARBUL = J. Barbul, *Az avasvidéki nyelvjárás*, Budapesta, 1900.
- BARCIANU = S. Pop. Barcianu, *Dicționar român-germn și germn-român*, Sibiu, 1900.
- BARONZI, L. = G. Baronzi, *Limba română și tradițiunile ei*, Galați, 1872.
- BATTISTI-ALESSIO = Battisti C. — Alessio G., *Dizionario etimologico italiano*, Firenze, 1950—1957.
- BATTISTI, AVV. = Battisti Carlo, *Avviamento allo studio del latino volgare*, Bari, 1949.
- BENIUC, V. = Mihai Beniuc, *Versuri alese*, Buc., 1949.
- BERNEKER, SL. WB. = Berneker E., *Slavisches etymologisches Wörterbuch: A-L*, Heidelberg, 1908—1913.
- BIBICESCU, P. P. = I. G. Bibicescu, *Poezii populare din Transilvania*, Buc., 1893.
- BICH.-TOM., B. = G. Bichigean — I. Tomuța, *Bocete și descntete din ținutul Năsăudului*, Bistrița, 1938.
- BINDER, KM. = Ștefan Binder, *Kind, Knabe, Mädchen im Dacoromänischen*, Cluj, 1932.
- BÎRLEA, B. = I. Bîrlea, *Balade, colinde și bocete din Maramureș*, Buc., 1924.
- BÎRLEA, C. P. = I. Bîrlea, *Cntete poporane din Maramureș*, Buc., 1924.
- BÎRLEA, I. = I. Bîrlea, *Însemnări din bisericile Maramureșului*, Buc., 1909.
- BLÉDY, INFL. = Géza Blédy, *Influența limbii române asupra limbii maghiare*, Sibiu, 1942.
- BOCEANU, GL. = Ion Boceanu, *Glosar de cuvinte din județul Mehedinți*, Buc., 1913.
- BOGDAN, GL. = Damian P. Bogdan, *Glosarul cuvintelor românești din documentele slavo-române*, Buc., 1946.
- BOURCIEZ, ÉL. = Edouard Bourciez, *Éléments de linguistique romane*, Paris, 1956.
- BRAN, S. = Emiliu Bran, *Graiul românesc din Sălaj de lingă Someș. Tribuna*, a. VI (1889), nr. 121.
- BR., R. = J. Brendörfer, *Román (oláh) elemek az Erdély szász nyelvben*, Budapesta, 1902.
- BUD. P. P. = Tit Bud, *Poezii populare din Maramureș*, Buc., 1908.
- BUDAI-DELEANU, Ț. = I. Budai-Deleanu, *Țiganiada*, Buc., 1953.
- BUGNARIU, N. = Iuliu Bugnariu, *Dicționar poporal*. Cuvinte românești, din jurul Năsăudului ... (în *Gazeta Transilvaniei* nr. 261—265, a. 1887 și 48—54, a. 1888).
- BUJOREANU, COL. = Ioan M. Bujoreanu, *Colecțiune de legiurile României vechi și noi cîte s-au promulgat pînă la finele anului 1870*, Buc., 1873.
- BURADA, DOBR. = Teodor T. Burada, *O călătorie în Dobrogea*, Buc., 1962.
- BUL. FIL. = *Buletinul Institutului de Filologie Română „Alexandru Philpide”*, Iași, vol. I (1934) și urm.
- BULL. LINGU. = *Bulletin Linguistique*, Buc., vol. I (1933) și urm.
- BUZILĂ, N. = Șt. Buzilă, *Nunta la fâranul român din jurul Năsăudului*, în *Tribuna*, a. VII (1890), p. 789 și urm.

- CABA, SĂL. = Caba Vazul, *Silágy vármegye román népe nyelve és népköltésete*, Bécs, 1918.
- CADE = I. Aurel Candrea — Gh. Adamescu, *Dicționarul enciclopedic ilustrat „Cartea românească”*, Buc., 1931.
- CANDREA, EL. = I. A. Candrea, *Elemente române în limbile slavice* (în N REV. R. I (1900), p. 399—409).
- CANDREA, F. = I. A. Candrea, *Folklorul medical român comparat*, Buc., 1944.
- CANDREA, L. A. = I. A. Candrea, *Limba albaneză în raporturile ei cu limba română* (curs litografiat), Buc., 1930—1931.
- CANDREA, Ț. O. = I. A. Candrea, *Graiul din Țara Oașului*, Buc., 1907.
- CANTEMIR, T. = Traian Cantemir, *Texte istroromâne*, Buc., 1959.
- CAPIDAN, AR. = Th. Capidan, *Aromânii — Dialectul aromân*, Buc., 1932.
- CAPIDAN, E. L. SL. = Th. Capidan, *Elementul slav în dialectul aromân*, Buc., 1925.
- CAPIDAN, MG. I, II, III = Th. Capidan, *Meglenoromânii*, Buc., I (1925) — II (1928) — III (1935).
- CARAGIALE, O. I—III = I. L. Caragiale, *Opere*, vol. I, II, III, Buc., 1952.
- CARAGIU, L. = Matilda Caragiu-Marioțcanu, *Liturghier aromânesc*, Buc., 1962.
- CARDAȘ, C. P. = Gh. Cardaș, *Cinstece poporane moldovenești*, Arad, 1926.
- C. COSM. = *Codrul Cosminului*, Cernăuți, vol. I (1924) și urm.
- CDDE = I. A. Candrea — Ovid Densusianu, *Dicționarul etimologic al limbii române: elementele latine (A—PUTEA)*, Buc., 1907—1914.
- CDO = N. A. Constantinescu, *Dicționar o nomastic românesc*, Buc., 1963.
- CIAUȘANU, GL. = G. F. Ciaușanu, *Glosar de cuvinte din județul Vâlcea*, Buc., 1931.
- CIAUȘANU, V. = G. F. Ciaușanu, G. Fira și C. M. Popescu, *Culegere de folklor din jud. Vâlcea și împrejurimi*, Buc., 1928.
- CIHAC, I—II = A. de Cihac, *Dictionnaire d'étymologie dacoromane I—II*, Francfort s/M., 1870—1879.
- C.I.L.L. I, II, III = *Contribuții la istoria limbii române literare în secolul al XIX-lea*, Buc., I (1956), II (1958), III (1962).
- C. L. = *Cercetări de lingvistică*, Cluj, I (1956) și urm.
- CLOPOTIVA = *Clopotiva*. Un sat din Hațeg, Buc., 1940.
- COD. TOD. = Nicolae Drăganu, *Două manuscripte vechi: Codicele Todorescu și Codicele Marțian*, Buc., 1914.
- COD. VOR. = Ion al lui G. Sbiera, *Codicele Voroneșian*, Cernăuți, 1888.
- COLUMNNA = *Columnna lui Traian*, Buc., I (1870) și urm.
- COMAN, GL. = Petre Coman, *Glosar dialectal*, Buc., 1939.
- COM. SAT. = *Comoara Satelor*, Blaj, I (1923) și urm.
- CORCEA, B. = Avram Corcea, *Balade populare*, Caransebeș, 1889.
- CORESI, EV. = Diaconul Coresi, *Carte cu învățătură* (1581). publicată de S. Pușcariu și Al. Procopovici, Buc., 1914.
- COSMULEI, D. = Dumitru Cosmulei, *Datini, credințe și superstiții aromânești*, Buc., 1909.
- COSTĂCHESCU, I—II = M. Costăchescu, *Documente moldovenești înainte de Ștefan cel Mare*, Iași, I (1931), II (1932).
- COSTIN, GR. BĂN. I—II = Lucian Costin, *Graiul bănățean*, Vol. I (1926), Timișoara, II (1934), Turnu Severin.
- COSTIN, M. B. = Lucian Costin, *Mărgăritarele Banatului*, Timișoara, 1925.

- COȘBUC, P. I—II = George Coșbuc, *Poezii*. Vol. I—II, Buc., 1953.
- COTEANU, D. = I. Coteanu, *Elemente de dialectologie a limbii române*, Buc., 1961.
- COTEANU, ISTR. = I. Coteanu, *Cum dispăre o limbă (istroromână)*, Buc., 1957.
- CREANGĂ, A. = Ion Creangă, *Scrisorile lui ... Iași*, vol. II: (Amintiri din copilărie) 1892.
- CREANGĂ, P. = Ion Creangă, *Scrisorile lui ... Iași*, vol. I: *Povești*, 1890.
- CRÎNJALĂ, R. = D. Crînjală, *Rumunské vlivy v Karpatech*, Praha, 1938.
- CR. ROM. I, II = *Crestomație romanică*, Buc., vol. I, 1962; vol. II, 1964.
- CUV. D. BĂTR. I—III = B. Petriceicu Hașdeu, *Cuvențe den bătrâni*, Buc., I (1878), II (1879), III (1881).
- C. V. = *Cum vorbim*, Buc., I (1949) și urm.
- DA = Academia Română, *Dicționarul limbii române*, Buc., 1913.
- DA MS. = Academia Republicii Socialiste România, *Dicționarul limbii române* (în manuscris la Institutul de lingvistică din București).
- DALAMETRA = I. Dalametra, *Dicționar macedo-român*, Buc., 1906.
- DAUZAT = Albert Dauzat, *La géographie linguistique*, Paris, 1922.
- DDRI' = Frédéric Damé, *Nouveau dictionnaire roumain-français*, Buc. 1893—1895.
- DELBRÜCK = Berthold Delbrück, *Die indogermanischen Verwandtschaftsnamen*, Leipzig, 1889.
- DENSUSIANU, ANT. = Ovid Densusianu, *Antologie dialectală*, Buc., 1915.
- DENSUSIANU, GL. Ț. H. = Aron Densusianu, *Glosar din Țara Hațegului* (în *Revista Critică Lit.* III (1895), p. 164 și urm.).
- DENSUSIANU, Ț. H. = Ovid Densusianu, *Graiu din Țara Hațegului*, Buc., 1915.
- DHLR I—II = Ovide Densusianu, *Histoire de la langue roumaine*, Paris, I (1901 et 1929), II (1914—1938).
- DIACONU, R. = Ion Diaconu, *Folklor din Rîmnicul-Sărat*, Focșani, 1933.
- DL = Academia Republicii Populare Române, *Dicționarul limbii române literare contemporane*, vol. I—IV, Buc., 1955—1957.
- DM = Academia Republicii Populare Române, *Dicționarul limbii române moderne*, Buc., 1958.
- DOINA I—II = *Doina*, Galați, I (1934), II (1935).
- D. POP, M. = Darius Pop, *Mărturii strămoșești*, Satu Mare, 1938.
- DOSOFTIEU, V. S. = Mitropolitul Dosofteiu, *Viața și petrecerea svinților*, 1682.
- DR = *Dacoromania*, Cluj, I (1920) și urm.
- DRAGOMIR, VL. = Silviu Dragomir, *Vlahii din nordul Peninsulei Balcanice în evul mediu*, Buc., 1959.
- DRĂGANU, R. = Nicolae Drăganu, *Românii în veacurile IX—XIV pe baza toponimiei și a onomasticeii*, Buc., 1933.
- EMINESCU, P. = M. Eminescu, *Poesii*, Buc., 1895.
- EMINESCU, O. I, IV = M. Eminescu, *Opere*, Buc., I (1939), IV (1952).
- EMINESCU, N. = M. Eminescu, *Nuvele*, Iași (f.a.).
- ERNOUT-MEILLET = A. Ernout et A. Meillet, *Dictionnaire étymologique de la langue latine*, Paris, 1932.
- F D I, II, III = *Fonetice și dialectologie*, Buc., I (1958), II (1960), III (1961).
- FĂT. FR. = *Făt-Frumos*, Cernăuți, I (1926) și urm.

- FIRA, CHIȘ. = Nicolae Fira, *Monografia comunei Chișolda*, Timișoara, 1944.
- FOLC. TRANS. I—II = *Folclor din Transilvania*, Buc., 1962.
- FRÎNCU-CANDREA, M. = T. Frîncu, și G. Candrea, *Românii din Munții Apuseni*, Buc., 1888.
- FRÎNCU-CANDREA, R. = T. Frîncu și G. Candrea, *Rotacismul la Moși și Istrieni*, Buc., 1886.
- FUNDESCU, B. = I. C. Fundescu, *Basme*, Buc., 1896.
- FURTUNĂ, C. = D. Furtună, *Cuvinte scumpe*, Buc., 1914.
- FURTUNĂ, V. = D. Furtună, *Vremuri înțelepte*, Buc., 1913.
- GÁLDI, M. = Ladislav Gáldi, *Les mots d'origine néo-grecque en roumain en l'époque des Phanariotes*, Budapesta, 1939.
- GAMILLSCHEG, Ș-T = Ernst Gamillscheg, *Die Mundart von Șerbănești—Titulești*, Jena und Leipzig, 1936.
- GCR I—II = M. Gaster, *Chrestomație română*, Leipzig—București, 1891.
- GEAGEA, E. = Christea Geagea, *Elementul grec în dialectul aromân*, Cernăuți, 1932.
- GHEȚIE, R. M. = Ion Gheție, *Dicționar român-maghiar*, Budapesta, 1896.
- GIUGLEA, U. = G. Giuglea, *Uralte Schichten und Entwicklungsstufen in der Struktur der dacorumänischen Sprache*, Sibiu, 1944.
- GIUGLEA-VÎLSAN, R. S. = G. Giuglea și G. Vîlsan, *De la Români din Serbia*, Buc., 1913.
- GÎDEI, FR. = Octavian Gidei, *Frăția de cruce și frăția de moșie*, Huși, 1938.
- GÎDEI, ST. = Al. V. Gîdei, *Studiu asupra cronicarilor moldoveni din sec. XVII*, Buc., 1898.
- GLAVINA, CAL. = Andrei Glavina și C. Diculescu, *Calindaru lu Rumeni din Istrie*, Buc., 1905.
- GL. M. = E. Herzog și V. Gherasim, *Glosarul dialectului mărșinean*, în c. cosm. I și urm.
- GOGA, P. = Octavian Goga, *Poezii*, Buc., 1907.
- GOROVEI, CR. S. = Ariur Gorovei, *Credințe și superstiții ale poporului român*, Buc. 1915.
- GRAIUI, I—II = I. A. Candrea, Ov. Densusianu (și) Th. Speranția, *Graiul nostru*, Buc., 1906—1907.
- GRAM. ROM. Academia Republicii Populare Române, *Gramatica limbii române*, vol. I—II, Buc., 1964.
- GRANDGENT = C. A. Grandgent, *Introducere în latina vulgară* (trad. de E. Tănăsescu), Cluj, 1957.
- GRAUR, E. = Al. Graur, *Etimologii*, Buc., 1963.
- GRAUR, F. PR. = Al. Graur, *Fondul principal al limbii române*, Buc., 1957.
- GRAUR, Î. F. PR. = Al. Graur, *Încercare asupra fondului principal lexical al limbii române*, Buc., 1954.
- GRAUR, REVIGA = Al. Graur, *Glosar din comuna Reviga (Ialomița)*, în Bul. Fil. V.
- GRAUR, S. L. = Al. Graur, *Studii de lingvistică generală*, Buc., 1960.
- GREGORIAN, CL. = M. C. Gregorian, *Graiul din Clopotiva*, în CR. S. VII.
- GREGORIAN, GR. OLT. = M. C. Gregorian, *Graiul și folklorul din Oltenia nord-vestică și Bănatul răsăritean*, în ARH. OLT. XVII și XVIII.
- GRIGOROVITZA = Em. Grigorovitzza, *Dialectul așa numit săsesc al germanilor din Transilvania . . .* Buc., 1900.
- GR. S. = *Grai și suflet*, Buc., I (1923) și urm.
- II I—XVIII = *Răspunsurile la Chestionarul lingvistic trimis de B. P. Hașdeu* (Ms. legat în 18 vol. la Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România).

- HANEȘ, Ț. O.
HEM = P. V. Haneș, *Din Țara Oltului*, Buc., 1921.
= B. Petriceicu Hasdeu, *Etymologicum Magnum Romaniae*, tom. I—II Buc., 1887; tom. III, Buc., 1893.
- HETCOU = Gh. Hetcou, *A berettyómenti román nyelvjárás*, Beiuș, 1912.
HETCOU, P. P. = Petru Hetcou, *Poezia populară din Bihor*, Beiuș, 1912.
HODOȘ, M. D. = Enea Hodoș, *Mic dicționar*, Sibiu, 1929.
HODOȘ, P. P. = Enea Hodoș, *Poezii populare din Bănal*, Caransebeș, 1896.
HODOȘIU = M. Margit Hodoșiu, *A román népköltészet Balázsfalva vidékén*, Blaj, 1915.
- JARNÍK-BİRSEANU, D. = Ioan Urban Jarník și Andrei Birseanu, *Doine și strigături din Ardeal*, Buc., 1885.
- I. CR. = *Ion Creangă*, Birlad, I (1908) și urm.
- ILRI. = Al. Rosetti — B. Cazacu, *Istoria limbii române literare*, Buc., 1961.
- IORDAN, ÎNTR. = Acad. Iorgu Iordan, *Introducere în lingvistica romanică* (curs litografiat), Buc., 1957.
- IORDAN, L. R. = Iorgu Iordan, *Lingvistica romanică*, Buc., 1962.
- IORDAN, L. R. A. = Iorgu Iordan, *Limba română actuală*, ed. II, Buc., 1947.
- IORDAN, L. R. C. = Iorgu Iordan, *Limba română contemporană*, Buc., 1956.
- IORDAN, ST. = Iorgu Iordan, *Stilistica limbii române*, Buc., 1944.
- IORGA, A. I—II = N. Iorga, *Anciens documents de droit roumain*, Buc., vol. I (1930), vol. II (1931).
- IORGA, D. B. I—II = N. Iorga, *Documente românești din arhivele Bistriței*, Buc., I (1899), II (1900).
- IORGA, S. D. = N. Iorga, *Studii și documente cu privire la istoria românilor*, București, vol. I (1901) și urm.
- ISPIRESCU, L. = P. Ispirescu, *Legendele sau basmele românilor*, Buc., 1892.
- ISPIRESCU, U. — P. Ispirescu, *Din poveștile unchiușului sfătos*, Buc., 1879.
- IZVORAȘUL = *Izvorașul*, Bistrița-Mehedinți, I (1920) și urm.
- JAHRESBER. I—XIV = *Jahresbericht des Institut für rumänische Sprache*, Leipzig, I (1894) și urm.
- JIPESCU, O. = M. G. Jipescu, *Opincaru ...*, Buc., 1881.
- KLEIN, D. = Samuelis Klein, *Dictionarium valachico-latinum*. Budapesta, 1944.
- KNIEZSA = Kniezsa István, *A magyar nyelv szláv jövevényszavai*, Budapesta, 1955.
- LB. = *Lesicon românescu-latinescu-ungurescu-nemțescu ...* Buda, 1825.
- LET. I—III = *Letopiseșele țării Moldovei*, publicate pentru întâiași dată de M. Kogălniceanu, Iași, tom. I (1852), tom. II (1845), tom. III (1846).
- LEX. BOBB = *Dicționarul rumanesc, latinesc și unghuresc de in orenduiala ...* (lui) Ioan Bobb, Clus, 1822.
- LEX. MARS. = Dr. Carlo Tagliavini, *Il „Lexicon Marsilianum”*. *Dizionario latino-rumeno-ungherese del sec. XVII*, Buc., 1930.
- LEXIC REG. = *Lexic regional*, Buc., 1960.
- LIUBA-IANA, M. = S. Liuba, și A. Iana, *Topografia satului și hotarului Măidan*, Caransebeș, 1895.
- L. L. = *Limă și literatură*, Buc., I (1955) și urm.

- LM. = A. T. Lauriann și I. C. Massimu, *Dicționarul limbei române*, tom. I—II, Buc., 1871—1876.
- LM., GL. = A. T. Laurian și I. C. Massimu, *Glossariu . . .*, Buc., 1871.
- LOKOTSCH, ET. WB. = Karl Lokotsch, *Etymologisches Wörterbuch der europäischen (germanischen, romanischen, und slavischen) Wörter orientalischen Ursprungs*, Haidelberg, 1927.
- L. ROM. = *Limba română* (revistă), Buc., I (1957) și urm.
- LONGINESCU, LEGI = G. S. Longinescu, *Legi vechi românești și izvoarele lor (Pravila Moldovei . . . lui Vasile Lupu . . . și Îndreptarea legii a lui Matei Basarab)*, Buc., 1912.
- LUNGIANU, B. = M. Lungianu, *Basme*, Buc., 1961.
- MACREA, F. = D. Macrea, *Probleme de fonetică*, Buc., 1953.
- MAIORESCU, ISTR. = Ioan Maiorescu, *Itinerar în Istria . . .*, Iași, 1874.
- MAN. GÖTT. = Ștefan Pașca, *Manuscrisul italian-român din Göttingen. Studii italiene*, II, 1935.
- MARIAN, Î. = S. Fl. Marian, *Înmormintarea la români*, Buc., 1892.
- MARIAN, NA. = S. Fl. Marian, *Nașterea la români*, Buc., 1892.
- MARIAN, NA. = S. Fl. Marian, *Nunta la români*, Buc., 1890.
- MARIAN, SA. = S. Fl. Marian, *Satire populare române*, Buc., 1893.
- MARIAN, SE. I—III = S. Fl. Marian, *Sărbătorile la români*, Buc., 1898—1901.
- MARIAN, V. = S. Fl. Marian, *Vrăji, farmece și descâlțece*, Buc., 1893.
- MÁRTON, P. = Márton Gyula, *Perechi de cuvinte în graiul ceangău din Moldova*, în OMAGIU, I, 557—569.
- MAT. DIALECT. I = *Materiale și cercetări dialectale*, I, Buc., 1960.†
- MAT. FOLC. = Gr. G. Tocilescu, *Materialuri folkloristice*, I, Buc., 1900.
- MEILLET, L. = A. Meillet, *Linguistique historique et linguistique générale*, Paris, 1921.
- MERA, L. B. = I. T. Mera, *Din lumea basmelor*, Buc., 1906.
- MIHĂESCU, L. = H. Mihăescu, *Limba latină în provinciile dunărene ale imperiului roman*,⁴Buc., 1959.
- MIHĂILĂ, Î. = G. Mihăilă, *Împrumuturi vechi sud-slave în limba română*, Buc., 1960.
- MIHĂILEANU, = St. Mihăileanu, *Dicționar macedo-român*, Buc., 1901.
- MIKLOSICH, E. = Fr. Miklosich, *Die slavischen Elemente im Rumunischen*, Wien, 1861.
- MIKLOSICH, E. W. S. = Fr. Miklosich, *Etymologisches Wörterbuch der slavischen Sprachen*, Wien, 1866.
- MIKLOSICH, R. U. = Fr. Miklosich, *Rumunische Untersuchungen*, Wien, 1881.
- MIKLOSICH, W. = Fr. Miklosich, *Über die Wanderungen der Rumunen . . .*, Wien, 1879.
- MÎNDRESCU, I. G. = S. Mîndrescu, *Influența germană*, Buc., 1904.
- MÎNDRESCU, L. P. = *Literatură și obiceiuri populare . . .*, Buc., 1892.
- MÎNDRESCU, U. = S. Mîndrescu, *Elenente ungurești în limba română*, Buc., 1892.
- MOLIN, GR. BĂN. = Romulus S. Molin, *Din graiul băndășenilor*, în N. REV. ROM., (1910), p. 191—193.
- MOLIN, R. B. = Romulus S. Molin, *Românii din Banat*, Timișoara, 1928.
- MORARIU, CIR. I—IV = Leca Morariu, *D-ale Cirebirilor*, I (1929), Cernăuți, II (1932), III (1933), Buc., IV (1934) Cernăuți.

- M. R. M. = St. Michăileanu, *Studiu asupra dialectului românilor din Macedonia*, Buc., 1889.
- MURNU, GR. = G. Murnu, *Studiu asupra elementului grec antefanariot...*, Buc., 1894.
- MUSCEL = C. Rădulescu-Codin și D. Mihalache, *Sărbătorile poporului, cu obiceiurile...*, Buc., 1909.
- NECULCE, L. = I. Neculce, *Letopiseșul Țării Moldovei...*, ediție îngrijită... de Iorgu Iordan, Buc., 1955.
- N. REV. ROM. = *Noua revistă română*, Buc., I (1900) și urm.
- NOVACOVICI, C. B. I—II = Em. Novacovici, *Cuvinte bănățene*, Oravița, 1925.
- NOVACOVICI, COM. BAN. = Em și C. Novacovici, *Din comoara Banatului*, II, Oravița, 1926.
- NOVACOVICI, FOLC. BĂN. = Em. Novacovici, *Folclor bănățean*, III, Oravița, 1933.
- NOVACOVICI, FOLK. = Em. Novacovici, *Colecțiune folkloristică română...*, Oravița, 1902.
- OBED., T. = M. G. Obedenaru, *Texte macedo-române*, Buc., 1891.
- OMAGIU, I. = Academia Republicii Populare Române, *Omagiu lui Iorgu Iordan*, Buc., 1958.
- ONIȘOR, D. = Victor Onișor, *Doine și strigături din Ardeal*, Iași (f.a.).
- PALIA (1581) = Mario Roques, *Patia d'Orăștie (1581—1582)*, Paris, 1925.
- PAMFILE, C. = Tudor Pamfile, *Cimilituri românești*, Buc., 1908.
- PAMFILE, CER. = Tudor Pamfile, *Cerul și podoabele lui*, Buc., 1915.
- PAMFILE, CR. = Tudor Pamfile, *Sărbătorile la români. Crăciunul*, Buc., 1914.
- PAMFILE, C. Ț. = Tudor Pamfile, *Cîntece de țară*, Buc., 1913.
- PAMFILE, D. = Tudor Pamfile, *Diavolul, învrăjbitor al lumii*, Buc., 1914.
- PAMFILE, DUȘM. = Tudor Pamfile, *Mitologie românească. Dușmani și prieteni ai omului*, Buc., 1916.
- PAMFILE, FRĂȚIA = Tudor Pamfile, *Frăția de cruce și alte înrudiri sufletești la Români*. Birlad, 1920.
- PAMFILE, J. I—III = Tudor Pamfile, *Jocuri de copii*, Buc., I (1906), II (1907), III (1909).
- PAMFILE, P. = Tudor Pamfile, *Povestea lumii de demult*, Buc., 1913.
- PAMFILE, S. V. = Tudor Pamfile, *Sărbătorile de vară la români*, Buc., 1910.
- PAMFILE. S. T. = Tudor Pamfile, *Sărbătorile de toamnă...*, Buc., 1914.
- PAMFILE, VĂZD. = Tudor Pamfile, *Văzduhul după credințele poporului român*, Buc., 1916.
- T. PAMFILE, I... = *Tudor Pamfile* (revistă), Dorohoi, I (1923) și urm.
- T. PAPAHAĞI, C. L. = Tache Papahagi, *Contribuții lexicale*, Buc., 1939.
- T. PAPAHAĞI, D. = Tache Papahagi, *Dicționarul dialectului aromân*, Buc., 1963.
- T. PAPAHAĞI, M. = Tache Papahagi, *Graiul și folklorul Maramureșului*, Buc., 1925.
- PAPAHAĞI, B. = Per. Papahagi, *Basme aromâne*, Buc., 1905.
- PAPAHAĞI, ET. = Tache Papahagi, *Etimologii*, Buc., 1940.
- PAPAHAĞI, GR. = Per. Papahagi, *Graie aromâne*, Buc., 1905.
- PAPAHAĞI, M. R. = Per. Papahagi, *Megleno-Românii*, Buc., 1902.
- PAPAHAĞI, R. M. = Per. Papahagi, *Românii din Meglenia*, Buc., 1900.
- PAPAHAĞI, P. A. = Per. Papahagi, *Parallele Ausdrücke und Redensarten...*, Leipzig, 1908.
- PAPAHAĞI, S. = Per. Papahagi, *Scriitorii aromâni în sec. al XVIII*, Buc., 1909.
- PASCU, C. = G. Pascu, *Despre cimilituri*, Buc., 1909.
- PASCU, D. I—II = G. Pascu, *Dictionnaire étymologique macédo-roumain*, Iași, 1925.
- PASCU, E. = G. Pascu, *Etimologii românești*, Iași, 1910.

- PASCU, R. EL. = G. Pascu, *Rumänische Elemente in den Balkansprachen*, Genève, 1924.
- PASCU, S. = G. Pascu, *Sufixele românești*, Buc., 1916.
- PAȘCA, CEASLOV = Șt. Pașca, *Cel mai vechi ceaslov românesc*, Buc., 1939.
- PAȘCA, GL. = Șt. Pașca, *Glosar dialectal*, Buc., 1928.
- PAȘCA, Ț. O. = Șt. Pașca, *Nume de persoane și nume de animale în Țara Oltului*, Buc., 1936.
- PAULI, E. G. F. = I. Pauli, „Enfant”, „garçon”, „fille” dans les langues romanes ... , Lund, 1919.
- PAULETTI, S. = A. Lupeanu, *De pe Secaș. Cntece ... culese de N. Pauletti*, Blaș, 1929.
- PĂCALĂ, M. R. = Victor Păcală, *Monografia comunei Rășinari*, Sibiu, 1915.
- PĂSCULESCU, L. P. = N. Păsculescu, *Literatură populară românească*, Buc., 1906.
- PETRESCU, M. = Vangheliu Petrescu, *Mostre de dialectul macedo-român*, Buc., I (1880), II (1882).
- PETROVICI, CAR. = E. Petrovici, *Gratul Carașovenilor*, Buc., 1935.
- PETROVICI, FOLK. ALM. = E. Petrovici, *Folklor din Valea Almăjului*, în ARH. FOLK. III.
- PETROVICI, FOLK. SC. = E. Petrovici, *Folklor de la Moșii din Scărișoara*, în ARH. FOLK. V.
- PHILIPPIDE, O. R. I-II = Al. Philippide, *Originea Românilor*, Iași, I (1925), II (1928)
- P. L. G. = *Probleme de lingvistică generală*, Buc., I (1959) și urm.
- POMPILIU, B. = Miron Pompiliu, *Balade populare române*, Iași, 1870.
- POMPILIU, BIH. = Miron Pompiliu, *Gratul românesc din Biharia*, în Conv. Lit. XX.
- POPOVIĆ, CONTR. = Ivan Popović, *Contribuție la studierea cuvintelor românești în limba srbocroată*, Virșeș, 1955.
- POPOVICI, D. R. = Iosif Popovici, *Dialectele române, — IX : Dialectele române din Istria*, Halle, I (1914), II (1909).
- POPOVICI, R. D. = Iosif Popovici, *Rumänische Dialekte*, Halle, 1905.
- P. P. = *Poezii populare* (colecția inedită a autorului).
- PRIBEAGUL, P. R. = P. Țiucra — Pribeagul, *Pietre rămase*, Buc., 1936.
- PSALT. = I. A. Candrea, *Psaltirea Scheiană ...*, I—II, Buc., 1916.
- PSALT. SCH. = *Psaltirea Scheiană*, publicată de I. Bianu, Buc., 1889.
- PUȘCARIU, ÉT. = S. Pușcariu, *Études de linguistique roumaine*, Cluj-Buc., 1937.
- PUȘCARIU, ET. WB. = S. Pușcariu, *Etymologisches Wörterbuch der rumänischen Sprache*, Heidelberg, 1905.
- PUȘCARIU, ISTR. I—III = S. Pușcariu, *Studii istroromâne*, Buc., I (1905), II (1926), III (1929).
- PUȘCARIU, L. R. I = S. Pușcariu, *Limba română*, I, Buc., 1940.
- RĂDULESCU-CODIN = C. Rădulescu-Codin, *O seamă de cuvinte din Muscel*, Cimpulung, 1901.
- RĂDULESCU-CODIN, Î. = C. Rădulescu-Codin, *Ingerul Românilor*, Buc., 1913.
- RĂDULESCU-CODIN, L. = C. Rădulescu-Codin, *Legende, tradiții și amintiri istorice*, Buc., 1910.
- RĂDULESCU-CODIN, LIT. TR. = C. Rădulescu-Codin, *Literatură, tradiții și obiceiuri din Corbia Muscelului*, București, 1929.
- RĂDULESCU-CODIN, TR. = C. Rădulescu-Codin, *Din trecutul nostru*, Buc., 1923.
- RETEGANUL, P. I—V = Ioan Popu-Reteganul, *Povești ardelenesti*, Brașov, 1888.
- RETEGANUL, TR. = Ioan Popu-Reteganul *Trandafiri și vioare*, Gherla, 1891.
- REV. CRIT. I—V = *Revista Critică*, Iași, I (1893) și urm.
- REV. P. IST. = *Revista pentru istorie, arheologie și filologie*, I (1883) și urm.

- REW = W. Meyer-Lübke, *Romanisches etymologisches Wörterbuch*, Heidelberg, 1935.
- RJA = *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, I (1880) și urm.
- ROHLFS, DIFL. = Gerhard Rohlfs, *Die lexikalische Differenzierung der romanischen Sprachen*, München, 1954.
- ROMANOSLAVICA = Asociația Slaviștilor din R.P.R., *Romanoslavica*, Buc., I (1958) și urm.
- ROSETTI, INFL. = Al. Rosetti, *Influența limbilor slave meridionale asupra limbii române* (sec. VI—XII), Buc., 1954.
- ROSETTI, LETTRES = Al. Rosetti, *Lettres roumaines de la fin du XVI-e et du début du XVII-e siècle . . .*, Buc., 1926.
- ROSETTI, L. R. I—VI = Al. Rosetti, *Istoria limbii române*, vol. I—IV, VI, Buc., 1938—1962.
- ROSETTI, P. = Radu Rosetti, *Pământul, sătenii și stăpînii în Moldova*, Buc., 1907.
- RUSSU, TR. D. = I. I. Russu, *Limba traco-dacilor*, Buc., 1959.
- SADOVEANU, N. F. = M. Sadoveanu, *Nada Florilor*, Buc., 1951.
- SADOVEANU, O. I—XVIII = M. Sadoveanu, *Opere*, Buc., I—II (1940) și urm.
- SAHIA, N. = Al. Sahia, *Nuvele*, Buc., 1948.
- SANFELD, L. = Kr. Sanfeld, *Linguistique balkanique*, Paris, 1930.
- SBIERA, P. = Ion al lui G. Sbiera, *Povești populare românești*, Cernăuți, 1886.
- SCHELUDKO = D. Scheludko, *Nordslavische Elemente in Rumänischen*, în BALKAN-ARCHIV, I, 153—172; id. *Rumänische Elemente im Ukrainischen*, în BALKAN-ARCHIV, II, 113—146; id. *Lateinische und rumänische Elemente im Bulgarischen*, în BALKAN-ARCHIV, III, 252—289.
- SCL = *Studii și cercetări lingvistice* (revistă), Buc., I (1950) și urm.
- SCLF = *Studii și cercetări de istorie literară și folclor*, Buc., I (1952) și urm.
- SCURTU, GL. = V. Scurtu, *Glosar din com. Parva, rn. Năsăud* — manuscris.
- SCURTU, UG. = V. Scurtu, *Cercetări folklorice în Ugocea românească*, în ARH. FOLK. VI, p. 123—300.
- SD = A. Scriban, *Dicționarul limbii românești*, Iași, 1939.
- SEMCINSKI, = S. V. Semcinski, *Лексичні запозичення російськоюта української мов румунської мови* Kiev, 1958.
- SEVASTOS, NU. = Elena Sevastos, *Nunta la Români*, Buc., 1889.
- SFC I—III = *Studii și materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba română*, Buc., I (1959), II (1960), III (1962).
- SG I—III = Academia Republicii Populare Române, *Studii de gramatică*, Buc., I (1956), II (1957), III (1961).
- STAN, M. = V. Stan, *Magyar elemek a mőcok nyelvében*, Budapesta, 1905.
- STANCU, D. = Zaharia Stancu, *Descuț* (roman), Buc., 1952.
- STATI, L. L. = Sorin Stati, *Limba latină în inscripțiile din Dacia și Scythia minor*, Buc., 1961.
- ȘĂINEANU, T. = L. Șăineanu, *Elemente turcești în limba română*, în REV. P. IST. II, p. 646—699 și III, p. 193—285.
- Ș. DU. = L. Șăineanu, *Dicționar universal al limbii române*. Ed. VI, Craiova, 1929.
- ȘIO = L. Șăineanu, *Influența orientală asupra limbii și culturii române*, vol. I—II, Buc., 1900.

- ŞEZ. = Şezătoarea. Revistă pentru literatură și tradițiuni populare, Fălticeni, I (1892) și urm.
- ŞULUȚIU, GR. = A. Şuluțiu-Cărpinișanu, *Graiul ardelenesc în raport cu limba literară de peste Carpați*, Sibiu, 1890.
- AGLIAVINI, ORIG. = Carlo Tagliavini, *Le origini delle lingue neolatine*, Bologna, 1959.
- TAPPOLET = Ernst Tappolet, *Die romanischen Verwandtschaftsnamen*. Strassburg, 1895.
- TDRG = H. Tiktin, *Dicționar român-german*. Buc., 1903.
- TEAHA, GR. = Trofil Teaha, *Graiul din Valea Crișului Negru*, Buc., 1961.
- TEODORESCU, P. P. = G. Dem. Teodorescu, *Poezii populare române*, Buc., 1885.
- N. G. TISTU, B. = N. Georgescu-Tistu, *Folklor din județul Buzău*, Buc., 1928.
- TODORAN, GL. = Romulus Todoran, *Mic glosar dialectal*, Cluj, 1949.
- TOMESCU, GL. = Mircea Tomescu, *Glosar din județul Olț*, în ARH. OLT. XXII, p. 264–288.
- TOMESCU, GR. OLT. = Mirela Tomescu, *Graiul din jud. Olț*, în Ethnos II, p. 31–132.
- TRUBACIOV, = O. N. Trubaciov, *История славянских терминов родства*, Moscova, 1959.
- Ț. H. = Șt. Milen și Z. Dumitrescu, *Cercetări antropologice în Țara Hațegului – Clopotiva*, Buc., 1958.
- ȚICHINDEAL, F. = D. Țichindeal, *Filozofice și politice prin fabule învâțături morale*, Buc., 1914.
- ȚIPLEA, P. P. = Alexandru Țiplea, *Poezii populare din Maramureș*, Buc., 1906.
- VAIDA = V. Vaida, *Material jargon de dialect sălăgean*, în „Tribuna” (1890), Nr. 83–97.
- VARLAAM, C. = Mitropolitul Varlaam, *Cartea românească de învățătură . . .*, Iași, 1643.
- VARLAAM-SADOVEANU = *De la Warlaam la Sadoveanu*, (Studii . . .), Buc., 1958.
- VASILIU, ARGOU = Al. Vasiliu, *Din argoul nostru*, în GR. s. VII, 95–131.
- VICIU, COL. = Alexiu Viciu, *Colinde din Ardeal*. Buc., 1914.
- VICIU, GL. = Alexiu Viciu, *Glosar de cuvinte dialectale*, Buc., 1906.
- VICIU, S. GL. = Alexiu Viciu, *Supliment la Glosar de cuvinte dialectale*, Buc., 1925.
- VIDOS, M. = B. E. Vidos, *Manuale de lingvistica romanza*, Firenze, 1959.
- VÎRCOL, V. = V. Vîrcol, *Graiul din Vilcea*, Buc., 1910.
- WEIGAND, AR. I—II = Gustav Weigand, *Die Aromunen . . .*, Leipzig, I (1895), II (1894).
- WEIGAND, BAN. DIAL. = Gustav Weigand, *Der Banater Dialekt*, Leipzig, 1896.
- WEIGAND, DIAL. GR. WAL. = Gustav Weigand, *Die Dialekte der Grossen Walachen*, Leipzig, 1902.
- WEIGAND, K. M. D. = Gustav Weigand, *Körösches — und Marosch-Dialekte*, Leipzig, 1897.
- WEIGAND, RUM. DIAL. = Gustav Weigand, *Die Rumänischen Dialekte der Kleinen Walachei, Serbiens und Bulgariens*, Leipzig, 1900.
- WEIGAND, VM. = Gustav Weigand, *Vlacho-Meglen*, Leipzig, 1892.
- WICHMANN = V. Wichmann, *Wörterbuch des ungarischen Moldauer Nordcsángó und des Hétfaluer Csángódialektes*, Helsinki, 1936.
- ZANNE, P. I—X = Iuliu I. Zanne, *Proverbele Românilor*, Buc., 1895–1903.

ABREVIERI

a.	= anul	friul.	= fiulan(ă)	pron.	= pronume
abr.	= abruzeez	gal.	= galician	prov.	= provensal(ă)
adj.	= adjectiv	gen.	= genovez	rag.	= raguzan
adv.	= adverb	germ.	= german(ă)	refl.	= reflexiv
alb.	= albanez(ă)	GL.	= glosar	reg.	= regional
and.	= andalusian	gr.	= grec (esc)	rn.	= raion
ap.	= apud	h.	= harta	rom.	= română
ast.	= asturic	hip.	= hipocoristic	rtr.	= retoroman
ar.	= aromân	intr.	= intranzitiv	rus.	= rus(ă)
augm.	= augmentativ	istr.	= istroromân(ă)	s.	= substantiv
bearn.	= bearnez	it.	= italiană	sard.	= sard (ă)
bg.	= bulgar(ă)	jur.	= științele juridice	s.-cr.	= serbo-croată
bis.	= bisericesc	l.	= limbă	săs.	= săsească
bol.	= bolonez	lat.	= latin, -ă (-esc)	sec.	= secol
bot.	= botanică	loc.	= locuțiune	s.f.	= substantiv fe- minin
cal.	= calabrez	log.	= logodurez	sg.	= singular
campid.	= campidanez	lomb.	= lombard	sic.	= sicilian
cat.	= catalan	m.	= masculin	sirb.	= sîrb(ă)
ceh.	= ceh(ă)	magh.	= maghiar(ă)	sl.	= slav
cf.	= confer, compară	marc.	= marchigian	slov.	= sloven(ă)
cl.	= clasic (ă)	mevl.	= meglenit (me- glenoromân)	s.m.	= substantiv mas- culin
col.	= colectiv	n.	= nou	s.n.	= substantiv neutru
com.	= comunicat	nap.	= napolitan	sp.	= spaniolă
conj.	= conjuncție	neol.	⇒ neologism	suf.	= sufix
cors.	= corsican(ă)	ngr.	= neogrec	tc.	= turcesc
comp.	= compus	norm.	= normand(ă)	tess.	= tesinic
cp.	= compară	nr.	= număr	top.	= toponimic
cr.	= croat(ă)	on.	= onomastic(ă)	tranz.	= tranzitiv
dalm.	= dalmată	p(ag).	= pagina	ucr.	= ucrainean(ă)
depr.	= depreciativ	pct.	= punct anchetat (la hărți)	v.	= vechi
der.	= derivat(e)	peior.	= peiorativ	val.	= valon
dial.	= dialectal	pers.	= personal	vald.	= valdens
dim.	= diminutiv	pg.	= portughez(ă)	var.	= varianta
doc.	= document	piem.	= piemontez	vb.	= verb
dr.	= dacoromân(ă)	pl.	= plural	vegl.	= vegliotă
eng.	= engadin	pol.	= polonez(ă)	ven.	= venețiană
expr.	= expresie	pos.	= posesiv	vsl.	= vechi slav
f.	= feminin				
fig.	= figurat				
fr.	= franceză				

LISTA HĂRȚILOR

Harta nr.	1	Titlul hărții	Bunic
„ „	2	„ „	Bunică
„ „	3	„ „	Tăttne
„ „	4	„ „	Mămine
„ „	5	„ „	Prunc
„ „	6	„ „	Copil
„ „	7	„ „	Copil din flori
„ „	8	„ „	Băiat
„ „	9	„ „	Frate bun
„ „	10	„ „	Unchi (fratele tatălui)
„ „	11	„ „	Unchi (soțul mătușii)
„ „	12	„ „	Mătușă (sora mamei)
„ „	13	„ „	Mătușă (soția unchiului)
„ „	14	„ „	Văr primar
„ „	15	„ „	Vară (verișoară)
„ „	16	„ „	Mire
„ „	17	„ „	Femeie
„ „	18	„ „	Soție — soți
„ „	19	„ „	Om 'soț — bărbat'
„ „	20	„ „	Muiere
„ „	21	„ „	Ginere
„ „	22	„ „	Cumnat
„ „	23	„ „	Tată vitreg (intrebare indirectă)
„ „	24	„ „	Tată vitreg (intrebare directă)
„ „	25	„ „	Mamă vitregă
„ „	26	„ „	Văduv
„ „	27	„ „	Văduvă
„ „	28	„ „	Naș (la botez)
„ „	29	„ „	Nașă (la botez)
„ „	30	„ „	Cumătru
„ „	31	„ „	Bade
„ „	32	„ „	Nene
„ „	33	„ „	Lele
„ „	34	„ „	Țață
„ „	35	„ „	(Sintem) rude

INDEX

A. AUTORI

- Albin, J.** 102
Alessio, A. 9
Alessio, G. 24
Alexiei (Alexies), G. 52, 213, 309, 314
Andriescu, Al. 173
Armeanu, S. 256
Arvinte, V. X, 73, 250
Avram, A. 344
Avram, M. 153
- Bahner, W. X**
Baldinger, K. IX
Bárczi, G. 52, 76
Barițiu, G. 77, 163
Bartoli, M. 24, 107, 138
Battisti, C. 9
Bălan, I. 204
Bălășel, T. 113
Bărbuleseu, I. 213, 228
Belik, A. 72
Birsan, D. 98
Bena, A. I. 136, 274
Bernstein, S. B. 335, 345
Bertoni, G. 261
Binder, St. 73
Bianu, I. 120
Boga, T. 45, 121
Bogaei, Gh. 100
Bogdan, I. 14, 100, 102, 113, 146, 185, 213, 302, 338, 345
Bogrea, V. 308, 338
Boureliez, E. 24, 53
Boutière, J. 331
Bran, E. 160
- Brineuș, Gr.** 8, 14, 305, 333
Bröndal, V. 133
Brüske, H. 137
Budagov, R. A. 340
Bulgăr, Gh. 5
Byek, J. 158, 208
- Canarache, A.** 60, 119
Candrea, I. A. 48, 61, 102, 204, 255, 308, 309, 334
Capidan, T. 12, 14, 15, 169, 176, 247, 268, 305, 306
Carabulea, E. 168, 214
Caragiale, I. M. 203
Caragiu-Marioțeanu, M. 206
Cartoian, N. 301
Cazaen, A. 301
Cazaen, B. VII, 51, 172, 339
Călătoru, H. 118
Călinescu, G. 127
Chatelain, E. 216
Chelaru, Gr. V. 286
Cheleea, I. 165
Chirițescu, F. 179
Chițimia, I. C. 236, 254
Ciașianu, Gh. F. 73
Cindea, S. 184, 204
Ciobanu, V. 15
Ciszewski, S. 122
Cindea, S. 72, 181, 204
Climesen, I. 249
Cojocaru, I. 311
Comișel, E. 125
Constantinesen, B. 282
Constantinescu, M. 336
Constantinesen, N. A. VIII, 107

- Conea, I.** 165, 206
Copeeag, D. 330
Corominaș, J. 71
Costăchel, V. 301
Costăchescu, M. 213
Costa-Foru, C. X. 101
Coșeriu, E. IX. 61, 179
Cota, V. 310
Coteanu, I. 32, 189, 342
Cristureanu, Al. 74
Cronia, A. 134, 256
Curticăpeanu, V. 336
- Dahlstedt, K. H.** 217
Danian, I. 102, 147, 243
Danilescu, P. 210
Darmesteter, A. 8
Dauzat, A. 72
Daveluy, A. 189, 216
David, N. 308
Dănilă, I. 75
Delbrück, B. X
Densușianu, O. 24, 48, 174, 198, 268, 306, 316
Diaconu, I. 282
Diaconovici, C. 114
Dieulescu, C. 114, 161, 183, 255
Diez, Fr. 9
Dimitrescu, F. 52, 53, 59
Dimitriu, I. G. 185
Domide, M. 165
Docan 41, 43
Donat, I. 15
Dragomir, S. 194
Drăganu, N. VIII, 9, 77, 122, 124, 193, 306, 338
Drimba, Vl. 22, 72, 243
Djamo, L. 194, 302
Duchacek, O. 340
Dumitreșcu, Il. 58
- Engels, Fr. X,** 72, 346
- Fillipașeu, Al.** 192
Fischer, I. 24, 342
- Ganillscheg, E.** 117, 331
Gane, N. 122
- Gaster, M.** 167, 255
Gămuleșeu, D. 17, 29, 131, 164
Georgiev, Vl. 61, 333
Gerov, N. 240
Gheție, I. 318
Ghibănescu, Gh. 32, 44, 170
Giuglea, G. 31, 36, 52, 71, 158, 305, 306, 318, 331
Giurescu, C. 198
Giurescu, C. C. 59, 161
Gidei, O. 109
Goga, O. 109
Gorovei, A. 174
Gradea, P. 118
Grapini, P. 157, 296
Graur, Al. 28, 29, 44, 102, 119, 125, 128, 157, 158, 161, 167, 192, 202, 208, 282, 313, 334, 337, 339, 345, 346
Greco, B. D. X
Gregoire, A. 24
Gregorian, M. 323, 324
Griera, A. 71
Guirand, P. 330
Guțn, O. 276
- Haneș, Gh.** 169
Haneș, P. V. 91
Hasselrot, B. 264
Hașden, B. P. 18, 118, 121, 124, 161
Herseni, Tr. XI, 338
Heyne, M. 217
Hirnea, S. 128
Hodoș, N. 120
Hogaș, A. C. 213, 217
Hogaș, S. 22
Holban, T. 268,
Homorodean, M. 9
Hristea, Th. 97, 287
- Iacob, Șt.** 76
Ilișeu, M. 332
Iordan Iorgu, VIII, 5, 9, 21, 22, 33, 35, 39, 40, 65, 82, 92, 116, 126, 138, 149, 170, 176, 177, 179, 190, 199, 204, 212, 228, 242, 244, 254, 262, 269, 278, 284, 332, 336, 343

- Iorga, N.** 121, 122, 203, 339
Iosif, St. O. 122
Iroale, P. 17
Isacenko, A. X. 107, 137
Istrate, G. 30, 34, 51, 59, 66, 73, 74, 140, 146, 242
Istrati, I. 119
Ivănescu, G. 117
Ivireanu, A. 51, 80
- Jaberg, C.** 98, 264, 331
Jakobson, R. 344
Jokl, N. 90
- Kauschansky, D. M.** 338
Kiparski, V. 172
Kloster-Ungureanu, G. 217
Kristoturian, N. G. X
- Lagarde, (Le comte de)** 121
Lahovary, N. 62, 161, 267
Lambrior, A. 244, 254
Levite, S. N. 340
Lloyd, M. P. 343
Lopatnikova, N. N. 82, 339, 341
Lozovan, E. 33
Löbel, T. 40
Lupaş, I. 109
- Maerea, D.** 15, 330, 331, 333, 339, 341, 342, 346
Marian, S. Fl. 14
Marmeliuc, D. 240
Martigny, M. 239
Mărton, Gy. 68, 158, 213
Marx, K. 72
Marx și Engels 338
Măruță, T. 172, 174, 182
Melnic, V. X. 6
Merlo, C. IX. 254, 330, 343
Meteş, Şt. 76, 331
Meyer, G. 334
Meyer-Lübke, W. 201, 208, 332
Mielău, P. 342
Mihăescu, H. 9, 24, 28, 213
Mihăllă, G. 130, 334
Miklosich, Fr. 255
Mileu, M. Şt. 58
- Minea, I.** 45, 121
Mirska, H. 341
Misteli, Fr. 107
Mindreseu, S. C. 144
Moldovan, G. 121
Moldovan, S. 288
Morariu-Leca, I. 117
Movchovitch, N. A. 82, 339, 341
Muntean, I. 136
Munteanu, R. 308
Muntiu, I. 121
Muşlea, I. 30, 165
- Nandriş, Gr.** 61
Nagy, I. 158
Năsturel, P. 109
Nicolaescu-Plopşor, G. C. 65
Nicolescu, Şt. 109
Niculescu-Varone, G. N. 229
Niculescu, Al. 23, 70, 71, 72, 74, 185, 199, 227
Nistor, I. 76, 153, 302
Nylk, A. R. 32
Nyrop, Cr. 5, 70, 74, 75, 107, 193, 343
Novacovici, Em. 217, 252
- Ocheseanu, R.** 5, 35, 140
Olteanu, P. 23, 59
Onu, L. 87
- Pamfil, V.** 64
Panaitescu, P. P. XI, 9, 15, 71, 72, 109, 113, 114, 119, 192, 207, 213, 229, 301, 332, 333
Panţu, Z. C. 110, 215
Papahagi, P. 108, 123, 134
Papahagi, T. 55
Pascu, G. 77
Paul, I. 68
Paul, N. 343
Pavelescu, G. 250
Pătruţ, I. 146, 149, 183
Peretz, I. 121
Petrovici, E. VII, 13, 29, 30, 174, 183, 184, 206, 209, 215, 228, 240, 331, 333, 334, 335, 346
Petrocchi, P. 248
Philippide, Al. 161
Piotrovski, R. G. 108

- Pietreanu, M.** 85
Pitiş, G. I. 239
Poghîre, C. 333
Polak, V. 61
Pop, S. 188, 189
Popp, M. N. 268
Popescu, M. 85
Popescu, T. R. 73, 218, 321
Popović, I. 14, 55, 167, 240, 246, 333, 335
Popovici, I. 131, 143, 197
Popovici, V. 210
Popowicz, E. 100
Prie, O. 164
Prodan, D. 76, 153, 229
Protze, H. 14
Puşcariu, I. 192
Puşcariu, S. 52, 116, 117, 124, 174, 240, 244, 255, 305, 306, 341
- Quadri, B.** IX, 131, 133, 147
Quiekerat, L. 189, 216
- Rădulescu-Codin, C.** 8
Rădulescu, M. 310
Regnier, C. 202
Reichenkron, G. 61, 84
Renson, J. IX
Ribarić, I. 120
Rieken, U. VIII, IX
Rizeseu, I. 13, 15, 56, 71, 82, 136, 209, 216, 226, 229
Ribalea, V. 169
Robeluc, J. 75
Rohlf, G. 24, 35, 133
Rosetti, Al. 15, 31, 51, 109, 161, 194, 224, 240, 331, 332
Rusu, I. I. 15, 53, 161, 268, 333
- Sadoveanu, M.** VIII, 121
Sala, M. 133, 134
Sanzewitsch, C. 310
Saussure, F. de 226
Săvoiu, Em. Em. 121
Sbiera, I. C. 289
Schuchard, H. 124
Scorpan, Gr. 31, 194, 196
- Seraba, C.** 19
Seehe, L. 11, 313, 323
Seehe, M. 11
Seulescu, G. 164, 181, 183, 212
Симеонов, В. 255
Siruni, II. Dj. 80
Skok, P. 77, 124, 161, 247, 255
Sorbală, V. IX
Spitzer, L. 33, 161
Stahl, H. H. X, 9, 45, 119, 192, 207, 239, 296, 299
Stan, A. 56
Stan, I. 71
Steinthal, H. 107,
Стойков, Ст. 100, 289
Stoicovici, O. 194
Stripszky, H. 314
- Şăineanu, L.** IX, 194
Şiadbei, I. 24, 43, 305, 333, 342
Şişmarev, V. F. 24, 172
Şotropa, V. 77
Ştefănescu, M. 345
Ştefulescu, A. 58
Ştrepel, G. 51
Şuluţiu-Cârpenişanu, A. 189
Şuteu, V. 342
- Tagliavini, C.** 28, 33, 334
Tamàs, L. 313, 314
Tappolet, E. VIII, IX
Todoran, E. 14
Todoran, R. 18, 44, 49, 55, 70, 73, 136, 172, 204
Tomescu, M. 167
Trier, VIII
Tripeca, N. 131, 143, 242, 274
Trubaciov, N. O. VIII, X, 181, 343, 344
Tudose, C. 342
Tuţeseu, Şt. 210
- Ullmann, S.** VIII, 133
Ursu, N. A. 173, 188, 192

- Vasiliu, Al.** 31
Vasiliu, L. 22
Vianu, T. 59
Voronea, E. N. 121
Vrabie, G. 70
- Wackernagel, W.** 33
Wagner, M. L. 24, 40, 48, 126, 170, 222, 254, 273
- Wald, L. X.** 346
Weigand, G. 118, 305
Wendt, H. F. 30, 95
- Zauner, A. IX,** 250
Zdrengha, M. 25, 30, 55, 150, 274
Zvegintev, V. A. IX

B. CUVINTE

a) LIMBA ROMÂNĂ

D. DACOROMÂN

- a* 222
afendachi 19, 337
Afendiciu 19
Afendule, -a 19
afmeial 173
Afetișii, 95
afin 323
al meu 200
allofili 323
amfilhalis 323
Amoașei 16
aniondesu 323
aș 222
ascendent, -ă 323
auș 8, 9, 329, 330, 335, 304, 341, 342
Aușacă 9
Aușan 9
aușel 8
Aușelul 9
Aușul 9
Aușun 9
- babă* 6, 15, 17, 19, 33, 39, 224, 275, 334, 335, 339, 340
babac 30
babacă 30
babalic (din *băbălac* sau *babaluc*) 299, 337
babaroi 18
- babă de buric* 18, 341
babîță (babîța) 6, 18
babu 275
babuc 275
babucă 6, 337
baci (bace, baciul) 3, 267, 268, 332, 333, 336, 340
Baciul, Bacea, Băcilă 269
bade 3, 114, 261, 333, 335, 340, 342
badiu 264
Badiu, Badiul, Bădiuleasa 264
Badul, Băd/escu, -eanu, -ești, -euș 264, 266
Bădoiu, Bădione, Bădeanca 266
bai 266
baie 266
baistruc 58, 75, 334
bastard 68, 75
bastardiza 75
băbacă 30
băbană 92
băbar 18, 98
băbă 275
băbăcuș 31
băbăcușă 31
băbăic 3
băbăișă 31
băbică 17
- băbucă* 17
băcișă 269
băciuc 269
băciucă 269
băciuș 269
Bădica, Bădic, Badica, Bădicul 265
bădic(ă) 264
bădicuș 265, 269
bădie 265
Bădie, Bădia 265
bădieș 265
bădilă 265
bădilucă 265
bădioi 265
bădișel 265
bădișor 265
Bădișor, -șoară, -șoe 265
Bădiș, -ă, -oi 266
bădiș(ă) 265
bădișel 266
bădișică 266
bădiuc(ă) 266
bădiuliță 266
bădiuluș 266
băietan (băitan, baitan) 85
Băietul (Băiatu) 86
Băeșescu 86
Băeșică 86
băiat 56, 58, 82, 84, 329, 331

- băiat de pomână* 72
băiat din flori 82
băiată 86
băietan (băiețan) 56, 85, 86
băietană 86
băielănaș (băilănaș, bailedanaș, băitanaș) 85
băitâni 85
băitânime 84
băielășan 86
băieton (băiețon) 86
băietucă 86
băiețandru (băețandru) 56, 84
băiețandrie 84
băiețaș 56, 84
băiețaraie 85
băiețea 86
băiețel 85
băiețesc, -ească 85
băiețește (băețește) 85
băieți 85
băiețică (băețică) 85
băieție 85
băiețime 85
băiețism 85
băiețoi (var. băețoi) 86
băiețos, -asă 85
bărbat, -ă 168
Bărbat 167, 168, 177, 329, 330
Bărbatea 170
bărbăcior 168
Bărbătescu, -escu, -ești, -eni, Bărbăteiu) 170
Bărbătea 170
bărbătesc, -ească 169
bărbătește 168, 169
bărbătoaie 169
bărbătoi(u) (bărbători) 169
bărbător 169
bărbătos, -oasă 169
bărbătoși 169
bărbătuș 168, 840
borbătuș 168
bărbățel 168
bărbăție 168
bărbățime 169
bătrîn 3, 9, 11, 329, 330, 335, 336, 340, 341
Bătrîn/-ească 11
bătrînă 6, 9, 11, 17, 335, 341
Bătrîna 11
Bătrîncea 11
bătrînel 10
bătrîni, (din) bătrîni 41
bătrînică 10
Bătrînul 11
băță 266
bățică 266
Bezdead 17, 306
Bezdedelul 17
bia 276
bitang 58, 68, 75, 336
bitangă 76
bitangău 76
bitângăli 76
bitângi 76
bitângos 76
biteangă 76
bitong 76
biță 137, 267
bîc 20
bîcă 20
bîl 3, 11, 341
Bîl 11
bîlă 6, 11, 341
Bîlă 11
Bîte 11
bîtel 11
bîlică 6, 11
bîtu-bătrîn 11
bobă 138, 224, 288
bobîță 288
bojan 70
boreasă 191, 337, 338
boresar 192
bultan 74
bun 3, 5, 341
Buna 5
bună 5, 6, 341
Bunaica 6
bunel 3
bunic 3, 5, 29, 329, 335, 340, 342
bunică 6, 8, 33, 32, 329, 335, 342
bunicuț 3
bunicuță 6
bunița 6
Bunița 6
Bunu 5
Bunoaia 6
burlac 98
burlacă 92
burlăciță 70
buruienar 120
brata 120, 334
brat(ă) 120, 334
Bratei, -u, -ul 120
Brateș, Brățicul 120
Brățilă, Brățior, -ioară 120
Brătoiu, Brătoaia, Brătui 120
Bratul, Brătescu, -eni, -ești 120
Brala, Brate, Brălășan, Brăteleuș 120
calvin 58
casă 302
casnic 303
cationdesu 324
cazeică 196
călină 215
căpărlă 163
căsar 303
căsaș 303
căsătoriu 303
călțunar 294
călțunăreasă 294
călțunăriță 294
cățel 68, 73
ceace 275, 335
ceaică 275
ceică 143
ceală 324
celed 301, 336
chemător, -oare 295

- chirigenea* 324
ciled de suflet 58
ciledél 302
ciledés 302
cimotie (șimotie, cimătie, cimătină, cematie) 299, 336
ciuce (ciucă) 121
cică 6
ćică, ćici 136
clombiță 20
ciță 269
clomboniu 20
cloțoboane 20
cloțoboniu 20
coblizan 98
cocă 80
cochileț 71
coçileț 71
cocoană (cucoană) 81
Çocoaneș 81
cocon 51, 56, 58, 80, 338
(de) cocon 80
cocon de rugă 81
cocon de suflet 58
Çocona 82
coconaș 81
coconășel (cucunășel) 81
coconeia 82
coconel 81
coconesc, -ească (cuconesc, -ească) 81
Çoconeasca 81
coconește (cuconește) 81
coconie (cuconie) 81
(din) coconie 81
coconiță 82
Çoconul 81
coconuț 81
coconuță 82
comaș 242
comătru, ă 253
conaș 81
confrate 120
confraternitate 120
confraterniză 120
confrățesc, -ească, 120
confrăție 120
confrerie 120
coniță 82
consanguin 324
consingean, ă 324
conso(a)rtă, consoartă 196
consoț, ăoăț 196
copii adoptivi 58
copii din pocrișă 75
copii gemeni 58
copii întorlocați 58
copii lunateci 58
copii priminiți 59
copil 51, 54, 56, 74, 332, 333, 340
(de mic) copil 56
copil adevărat 56
copil aflat (s. găsit) 58
copil (căpătat, sau făcut cu zădia) 73
copil de căpătat 72
copil (de) pripas 73
copil de strînsură 72
copil de suflet 58, 79, 337
copil de țîță 58
copil din fată greșită 74
copil din flori 58, 68, 70, 337
Çopil din flori
Çopil (din) (de) frunză, din dudăi, de pe lîngă garduri, de pe cîmp, de strînsură, de lele, de curvă, de pomană, de căpătat, de izbeliște, găsit, întunecat, lepădat, orfan, sărac) 68, 72
copil din trup 58
copil (făcut de fată mare) 74
copil (făcut în flori, prin flori, de din frunză, din dudăi (făcut) prin leasă (de pe lîngă) garduri, pe coastă, adunat de pe cîmp, de la argeală, de la umbră, de sub salcă, de la răchită, din țichire)
copil (fără tată) 70
copil întors 58
copil întorlocat 58
copil mic 58
copil legitim 58
copil nebotezat 58
copil orfan 58
copil pierdut 59
copil sărac 68
copil țăpat 59
côpil 59, 71, 72
côpil de cōpilă 71
copilame 59
copilandră 79
copilandrică 79
copilandrie 59
copilandru 59
copilaș 59, 71, 72
copilașă 79
copilă 72, 78, 79
copilărea 60
copilăresc, ăească 60
copilărește 60
copilăret 59
copilărit 60
copilărie 60
copilărimă 60
copilărire 60
copilărit, -ă 60
copilăros 60
Çopilescu 61
copileată 60
copilet 60, 72
copilete 60
copileți 71
cōpili 60
copill 72
copilică 79
copiliciu 60
copilime 60
copilit, -ă 60, 72
copilită 72
copilitură 72
copiliță 79
copiloi 60
Çopitul 61
copiluț 61
copiluță 79
coplizan 61, 98

- corci* 73
corcitură 68, 73
corinteu 293
corenie 324
crai-nou 157, 338
crăiasă-nouă 157
crăișor 157
crăișoară 157
creștină 193
cucon 79, 81
cuconăș 81
cuconășică 82
cumac 129
cumașa 129
cumăși (a se) 129
cumătră 248, 249, 329, 331
cumătră mare 248
cumătraș 253
cumelrel 253
cumătru, -ă 242, 249, 250, 252, 329, 339
cumătru-mare 252
cumbară 255
cumelrenie 253
cumetri (încumetri) 254
cumetrie 253, 254, 337
cumetrie-grasă 254
cumetrie în genunchi 254
cumetrișă 253
cumnat, -ă 209, 210, 329, 330, 339
cumnat-de-mână 210
cumnată 345
cumnatre, -ă 253
cumnăcioară 212
cumnăciuni 212
cumnășea 212
cumnășel 212
cumnășesc, -ească 212
cumnășește 212
cumnăși 212
cumnășică 212
cumnășie 212
cumnăștne 212
cuscran 218
cuscră 216, 329, 344
cuscră-bună 218
cuscrenie 219
cuscreturi 219
cuscri 216
cuscri-mari 218
cuscri-mici 218
cuscrî 219
cuscrie 218
cuscrie-bună 218, 219
cuscrire 219
cuscrior 218
cuscrișor 218
cuscrișoară 218
cuscru 216, 329, 330, 339
cuscrișă 218
cuscruleș 218
cuscrulișă 218
cușă 6
cușu 23
daca-nașa 246
dacă 246
dadă 282, 334, 344
daică 283, 335
dăiculișă (doiculișă) 284
dăicușă 284
dănac 98
dead 16
deadiu 16
Deadul 17
Deda 341
dedă 3, 16
dede 16
dedeia 16
Ded/ev, -ovișă, -ulești, -ulescu 17
dedișă 17, 282
Dediul 17
dedo 16
Dedu 17, 335
demoazelă 91
descendent, -ă 342
desfeciori 89
desgoveală 165
desgovî 165
dever (divăr) 293, 335
deverică 293
deverișă 293
diavol 58
dieda (diedă) 16
dieda -ăl bătrîn 16
didă 284
dică 283
dîrzar 293
dođă 224
Doda, Dod/escu, -ești, -eiul, -eș 283
Dodică, Dodiești 283
dodișă 283
doică 283
Dosul Aușului 9
drahiu 44
drăghincu 210
drușcă 296, 335
drușculișă 296
dumneata 296

ea 199
el 199
etherothalis 324

fa 92
famenă 92
familial, -ă 300
familiar, -ă 300
familiat 300
familiant 300
familiarism 300
familiaritate 300
familiariză 300
familiarizare 300
familiarizat, -ă 300
familiarh 300
familiarmente 300
familie 299
familieș 300
familist 300
familistru 300
fară 305
fartat 122
fata (frunzei, mării, bătrînă, holleie, mare, nemăritată, tomnatică, înțrziată, matură, virgină, veche, arăcită, rămasă, stălulă, șezută, nebună) 74, 92

- fată* 90, 91, 329, 330, 336, 342
fată (nună, săracă, mijlocară, de măritat, de mîndă, de suflet, din flori, în floare, în păr) 92
fată dreaptă 96
fată în floare 93
fată stricată 92
fată (vergură, curată, mare, virgină, cuminte, de omenie, de treabă, bună, de mărit, dreaptă, nevinovată, întreagă, blîndă, negreșită, nemăritată, pogană, în păr) 96
fătie (*felie*) 305
fămăe 172
fășiu 216
fărlăciune 124
fărlășel 124
fărlăși 124
fărlăție (*frătăție*) 125
făt 47, 56, 329, 330, 336
fătfrumos 49
fătlogofăt 49
fătănă 93
fătălană 68, 73, 93
fătăldău 93
fătăloană 93
fătăldău 93
fătătoc 93
fătătoi 93
fătăoie 93
fătoc 93
fătoc bătrîn 92
fătocină 93
făttoi 92, 93
Fătu, *ul*, *lescu* 49
fătucă 93
Fătui 49
fătucă 93
Fătucul 49
fătul meu 48, 49
fătătoi 92
fătuf 49
fătufă 94
- Feata* 96
fecioară 96, 329, 330
fecior 56, 79, 86, 87, 329, 330, 336, 344
fecior-bătrîn (bătut de brumă, toamnă, stătut, holtei) 88
fecior-mare 88
fecior-mijlocar 88
fecior (cu sau din) cununie 88
fecior (de babă, de bani gata, de domn, de mire, de pom, de popă, de suflet, sufleteș, de trup, trupesc, trușean, de vîrstă, de izbeliște, de după gard) 58, 73, 88
Feciora 97
fecioran 88
feciorandru 89
feciorarișă 89
fecioraș 56, 89
fecioara 97
Fecioara 97
fecioare 56, 89
fecioarelnic, *ă* 89, 97
fecioresc, *ăscă* 89, 97
fecioareasca 89
feciorescul 89
fecioarește 89, 97
feciori 94, 97
feciorică 97
feciorie 89, 97
feciorime 89
feciorișă (*feciuirișă*) 97
Feciorișă 97
feșoru 87
Fecior, *ul*, *Fecior* 90
fecioruș 56
fecioruș 89
felie 305
fel 305
femeie 170, 183, 188, 329, 330, 335
femeiesc, *ăscă* 173
femeiește 173
femeiet 173
- femeietic* 173
femeioaică 173
femeiușă 173
femeiușă 173
femeiușcă 173
femelă 174
feminin, *ă* 174
feminist, *ă* 174
feminilitate 174
fetăr 144
feteamă 94
fetelca 94
feteleu (*feteteu*) 94
fetelotcă 94
fetelușă 94
feteruică 94
fetesc, *ăscă* 94
fetește, 94
fetel 94
feli 94
Felic, *ul*, *-ul* 49
fetică 94
feticică 95
felie (*feție*) 95
felire 95
fetiș 95
fetișcană 95
fetișor 49
fetișoară 95
fetit 95
fetișă 95
Fetișă, *Fetișar* 95
Fetiul 49
fetnegea 95
fetnigușă 95
Fetoești 49
Fianu 45
fiastră 229, 329, 330
fiastru 229, 329, 330
Fiastru 345
fic 45
Fica 47, 330, 342
ficior (*de curvă*) 74
ficior holtei 56
Ficiur 90
ficuș 45
Ficușă 47
fie 46, 329, 330

- fiesc, -ească* 45
fier 306, 336
fii adevărați 44
fii buni 44
fii buni de mamă 44
fii buni de tată 44
fi(i) culeasă 47
fii duhovnicești 44
fiică 46, 47, 329
Fiicăta 47
Fiicătești 47
fiicușă 47
fiiculică 47
fikē 47
filcău 98
filial, -ă 46
filiație 46, 324
filiațiune 46
fin 256, 329, 330, 345
fină 256, 329, 330
finic 257
finică 257
finicéa 257
finicél 258
finicică 257
finie 258, 337
Finiș, -el 258
finișoară 257
finișor 257
finiș 257
finuc 257
finucă 257
finuleț 257
finuș 257
finușă 258
fires 70, 77
firesc 70, 77
fiu 43, 329, 330
fiu copil 44
fiu legitim 45
fiu natural 44
fiu omenesc 45
fiu de botez 45
fiu de lele 44
fiu de suflet 45
fiu de (sau) din trup 45
fitileu 96
fitincău 96
fiuc 45
fiucă 47
Fiulescu 45
fiuleș 45
fiușor 45
fiuș 45
fiuș 45
Fiușa 47
firtat (fărtat) 115, 122, 125
flamă 304
flăcăi 98
flăcăiaș 98
flăcăiantru 98
flăcăie 99
flăcăiesc, -ească 99
flăcăime 99
flăcăiul 99
flăcăneală 99
flăcăoandru 56
*flăcău (bătrîn, bătuł de
brumă, burlac, în stare,
intîrziat, stătuł, șezuł,
tomnatic, unguresc)* 56,
97, 98, 344
flăcăuan 99
flăcăuaș 56, 79
foache 76
foailă 306
foachiu 76
fochi(u) 48, 68, 76
folchiu 76
Frat, -u 119
frate 107, 110, 329, 330,
337, 338, 339, 340
frate adevărat 111
frate bun 111
frate de cruce 121, 337
*frate (drept, dulce, de cruce,
de sînge, de tată și de
mamă, de arme, de lapte,
de ocină, de suflet, din
dragoste, după tată, de
după mamă, giurat, iu-
bitoriu, jurat, mijlocar,
nedespărțit, pre evanghe-
lie, vitreg)* 111, 113, 114
frate de cruce 111, 113
frate de ginere 115
(limpede) frate 111
frate de mire 115
frate de mireasă 115
frate de mîna 115
frate-so 108
fratele babei 110
fratele cornichii 110
fratele crăciunului 111
fratele grubei 110
fratern, -ă 119
fraternitate 119
fraterniză 119
fratoricesc, -icească 120
fratricid 119
Fratul 119
*frați (gemeni, lunatici, mari,
mici, nedespărțiți, sufle-
tești, spirituali, duhov-
nicești, din botez, uterini,
ziuatici)* 113, 114, 115
frătăție 123
Frătei, Frateș 119
frătat 123
frătic 116
frățică 116
frățiluc 116
frățior 117
frățisor 118
frățiu 118
Frățică, Frătiul 119
frățiu(ă) 118
frățuț 118
frățuțesc, -ească 118
frățiuț 118
frățiuțuț (frățiuțuț) 118
frățuluț, frățuluț 118
frățuț(iu) 118
frățlenic, -ă 115
frățlenie 115
frățesc, -ească 115, 118
frățeste 116
Frățești, Fratea 119
frățic 116
frățică 116
frăție 117
frățietate 117
Frățilă 119
frățilior (frățiuțior) 118

- frăține (frățtn)* 329
frățior 118
frățiu(ă) 118
funaș 113
furcă mare 73
furcoi 68, 73
furtal (Fărlal, Firtal, Fir-lățești, Furtal) 115, 123, 125, 329, 330, 337

gagă 287, 335
gaică 288
gazdă 195, 336
geamăn, -ă 99, 329, 330
Geamăn 99
Geamănă 99
Geamănul 99
Geamtră 99
Gemănaru 99
Gemen/e 99
(de) gemene, (de-a) gemene 99

gemenea 99
genealogie 324
genealogic, -ă 324
generație (generațiune) 323
gel-beget 306
genunchi 324
ghilan 76
ghiuș 3
gineraș 206
ginere 160, 204, 329, 330
ginerească 207
ginerel 206
gineră 206
ginerică 160, 204, 206
ginerie 204, 207
ginerire 207
gineroaică 206
gint 306, 329, 330, 333, 336
gintă (ginte) 307
gitriu 222
Giunești 164
glă 287
gloată 172, 301
Goga, Gogu, Gagă 287
gogiță 165

gospodar, gospodină 193
goveală 175
govl 165
gov(i)e, gog(i)e 164
govioară 165
gramamă 6, 11

haimă 325
harabalie 300
hazaică 196, 335
heredie (hereghie) 304
hiastru, -ră 229
Hicăta 47
hie 46
hin 256
Hiiana 45
Hiianu 45
hiostru 229
hireș 77
Hiuța 47
holtei (holleriu) 98

iaiacă 6
ichiacos 300
iecuță 6
ilegitim 70, 78

imă 31
îmbărbătă 169
îmbărbătare 170
îmbărbătat, -ă 170
împărat, -easă 157, 338
individ 223
inoplemenic 325
ișică 287
încumătrit, -ă 254
încumetrare 254
încumetriri 254
încumnăși 212
încumnășil, -ă 212
încumnășire 212
încuseri 219
încuseril, -ă 219
încuscrire 219
îndoiși 22
înfămeiat 174
înfărtăși 125
înfărtășie, 125

înfărtășire 125
înfemeiat, -ă 174
înfecioră 90
înfia 45
înfială 45
înfial 45
înfială 45
înficare 45
înfietor 45
înfiiit 45
înfrași 119
înfrașil, -ă 119
înfrașilor, -oare 119
înfrașire 119
îngemăna 99
înmă 31
înmăriei 31
înrud 319
înrudil 319
înrudire 319
înoși 178
înoșil 178
înoșire 178
însorări 128
însorărire 128
însorăril, -ă 128
însurășel (-șică) 166
însurăși 130
însurășire 130
întunecat 73
învărnici 149
(tn)zelezită 92

Jemerești 99
Jenăroaia 99
jinere 204
jumătate 200
jitreg 228
Juna 164
june 56, 79, 98, 164, 329, 330
june 163
Junele 164
junere 163
junișan 56
junișor 56
jupin, -easă 194, 334, 338
Juptn/ea, -eni, -ești 195

- jure* 163, 330
kițu 137
lală 282
lălină (létină) 307, 336
lămústie 300
Lăpădat 73
(v)lăstar(ă) 62
lăstăreț, lăstăriș 62
lăturași 325
lea 280
lealea 278
legătură 304
leică 224, 281, 335
leicuț 281
leicuță 281
leiculiță 281
leicușșară 281
lele 224, 276, 335, 340, 342, 344
Lelea, Lelu, Lel/es-cu, ■eiu, ■ească, -ești, -oia 280
leleoărcă 279
leleușă 279
lelică 224, 279
lelicuță 279
lelioară 279
lelișoară 279
leliță 224
lelițcană 280
lelițcă 279
leliu 280
leliúcă 280
lelță 281
lepădatu 73
lercă 283
leucioară 279
lică 280
licel 283
licușoarl 283
liță (liță, liță) 309
limbă 308, 336
limbătate 308
limbotenii 308
linie 322
liță 280
lițúcă 280
liucă 281
lolă 282
logodnic(ă) 157
ma! 37
ma-mare 6
Maia 6
maica-bita 6
Maican 39
maică 6, 34, 38, 39, 44, 224, 334, 340, 341
maică-mare 10
Maicu 39
maie 335, 340
mam-mare 6
mama-bita 6
mama-cucului 34
(la) mama-dracului 34, 35
mama-felelor 92
(de) mama-focului 35
mama-grîului 34
mama-hociului 34
mama huciului 34
mama muierei 34
mama mușă 34
mama-nașă 35
mama■secării 34
Mamaia 36
mamaie 6, 36
mamă 6, 31, 33, 34, 38, 39, 44, 339
(lă-mă) mamă 34
mamă 35, 202, 224, 329, 330, 340, 341, 342, 343
mamă-adevărata 35
mamă■adăurală 35
mamă-adoptivă 35
mamă-bună 5, 35, 224
mamă (maică)■bătrînă, -bună, ■bită, -mare, ■itnă 6, 35
mamă (mumă, muică, bătrînă) 10, 35
mamă■de-fiastră 224
mamă■de-plop 35, 224
mamă■de■salcă 35
mamă■de■scoarță 35, 224, 114
mamă-dulce 35
mamă-eroină 35
mamă-fiastră 35
mamă-jurală 35
mamă-mare 6, 10, 11, 338
mamă-mașteră 224
mamă-mică 35
mamă-nașă 34, 35
mamă-sftntă 35
mamă-soacră 35, 203
mamă-strîmbă 35
mamă vitregă 223, 224
mamă-vintricel 224
(ca în sinul) mamei 32
mamie 37
mamern 37
mamiță 36
mamițică 36
mamulan 36
mamuloaică 36
mamzer 68
manzăr (manzer) 76
maratră 224
mascur 330
mașcină 227
maște (moști) 227
mașteh, -ă 227, 229, 335
mașter 228
maștegă 227
maștehă 226, 334
mașteră 227
maștie 226
maștimă 227
maștină 227
maștică 227
mata 200
matale 200
matcă 163
măciță 39
măciuliță 39
măcicleană 39
măcicleață 39
Măiculescu 39
măciuluță 39
măciusoară 39
măciuță 39
măiță 37
mămaică 36

- mămăcuță* 36
mămăică 36
mămăiță 36
mămic 36
mămică 36, 224
mămesce, -ească 37
mămeșle 37
mămicioară 36
mămicuță 36
mămie 37
mămișoară 36
mămișă 36
mămișică 36
mămîne 25, 329
mămos, -oasă 37
mămucă 36
mămuceană 36
mămucuță 36
mămulea 36
mămuleană 36
mămulioară 36
mămulică 36
mămulică 36
mămulucă 36
mămuluță 36
Mămușoara 36
mămușoară 36
mămușă 26
mărădic 309, 336
mărândău 73
măriei 31
mării 32
mărit 165, 329, 330
masă 35
mă-sa 35
măsceană 227
mășteroi 228
măștioaie 227
măștlihoi 228
măștlihoai 224, 227
măștlihuță 227
mățuș(ă) 130, 137
mățuș(ă) 130
mățușare 130
mățucă 37
- mătușă* 6, 46, 137, 138, 224, 329, 331, 338, 340, 342, 345
mătușă-mare 137
mătușă-mică 137
mătușel 140
mătuși 140
mătușică 140
Mătușița 140
matușo(ă) 140
Mătușu, -l 140
melealcă 74
melețuță 74
meselencă 248
mezîn(ă) 66, 334
mica 37
mică 288
mică-bătrână 6
micică 288
micicuță 288
mimi 6
mir 158
mire 160, 332, 333
mireasă 158, 162
mirez 158
mireză 158
mirei 158
mireji 158
mirel 160
mirelaș 160
mireni 158
miresi(a se) 163
miresucă 163
miresuță 163
mireși 158
miretei 158
mireș(i) 158
miri 158
miroi 157, 158, 160
mizelnic 66
mizinic 66
mișă 37
mtcă 37, 288
mtcă-bătrână 6, 288
mtcă-mare 288
mtcă-nașă 246
mtne 33
mtni-sa 33
- ml-sa* 33
mI-sa 33
mladă, mlădiță 62
Moașa 16
mladojăna 166
moașă 6, 13, 14, 15, 16, 19, 333, 335
moașă bătrână 6, 16
moașă-de-coșarcă 16
moașă-mare 16
modojenie (modojeție) 166
modrig 325
moichiliță 37
monea 3
moș 3, 12, 14, 16, 30, 41, 223, 332, 333, 335, 339, 341, 342, 344
moș bătrîn 13, 341
Moșcior 15
Moș,-ești 15
Moșescul 15
moși 16
din(de la) moși-strămoși 12
moșic 13
Moșic 13
moșică 15, 16
Moșica 16
moșil 16
Moșoia 15
moșoi 16
Moșoi 16
moșu-âl-bătrîn 3
moșuică 15
Moșu (l) 15
Moșuleș 15
mucă 37
muceană 37
mucuță 37
muche 37
Muera 186
muică 34, 37
muică-bătrână 37
muichiță 37
muichiliță 37
mueramă 191
muierancă 190
muierar 190
muierareș 190

- muierașă* 189
muieratic, -ă 190
muiercană 190
muierce 190
muiere 183, 185, 186, 188, 189, 329, 330, 335, 345
muierelnic 190
muieresc, -ească 191
muierel 190, 191
muieretcă 190
muiergiu 190
muiereste 191
Muierjeni, -eștile, -iș, -uș 191
muierl 191
muiercios 191
muierime 191
muierioară 190
muieritic 191
muieroaiie 190
muieriş 191
muieroi 190
muieros 191
muierotcă 190
muieruș 189
muierușă 189
muierușcă 189, 340
muieruță 190
muma-codrului 34
muma-pădurii 34
muma-ploii 34
mumă 31, 33, 34, 35, 38
mumă-de-pământ 35
mumă-de-salcie 35
mumesc, -ească 37
mumește 37
mumiță 36
mumtună 31, 38, 330
mumuleană 36
mumuliță 36
mușă 36
muță 37

naică 38, 334
nan 242, 273, 335, 340, 344, 275
Nana, Naica 273, 274
nanău 274

nanaie 275
nană 38, 224, 273, 335, 340, 344, 275
nani-nani 273
nașă 244, 246, 248
naș 239, 240, 331, 337
naștere 63
nat 65, 66, 329, 330
Nat 66
nata 66
(tot)natul 66
natural 70, 78
nație 309, 336
nănaș 239, 240, 242, 331
nănaș-de-botez 242
nănaș-de-cununie 242
nănaș-mare 242
(jumătate de) naș 242
nănașă 244, 248
nănașcă 243, 247
nănășel 243
nănăși 243
nănășică 246
nănașie 243
nănășiță 246
nănășuc 243
nănășucă 247
Nănău 275
nănucă 275
nănuță 275
năpîrstoc, -oacă 67
născătoare 31
născător 31
născătură 63
nășască 243
nășă 140
nășel 243
năși 243
nășic 243
nășică 140, 246
nășicuță 246
nășie 337
nășit 243
nășiță 246
nea 272
neam 310, 336
Neamiș, Nemuț, Nemoiul, Nemoianu 314

neaoș 8
neafaluș 8
neică 269, 273
neiculedn 273
neiculednă 273
neiculită 273
neicușor 273
neicuță 273
nelăpcea 75
neleapcă 68, 74, 75, 335
nelegitim 70, 78
nelegiuit 58, 70, 77
Nelepcu 74
nemenie 314
nemet 313
nemoténie 314
nemotî 314
nemui 314
nemuire 314
nemurèle 313
nemurî 314
nemurie 314
nem(u)șug (nemșug) 213
nemuț 313
nemzat 314, 336
nen 272
nenă 224
Nen, Nene, -a, Nenești, Neneu, Nenu, -l, Nenișescu, Neaica, Neicu, -l 273
nene 3, 38, 114, 269, 270, 334, 340, 344
neneacă 40, 337
nenecuță 272
neneiță 40
nenic 272
nenișor 272
neniuc 272
neniucuț 272
neniuluc(ă) 272
neniuluț 272
neniuț (nenuț) 272
Neniuț(ă) 272
nentu 273
nepoată 102, 103, 329, 330
nepot 100, 329, 330, 342, 344, 345

- nepotaș* 101
nepotism 102
nepoliță 103
nepotuc 101
nepotucă 103
nepotuș 101
nepotușă 103
nepoșea, -șică 103
nepoșel 101
nepoșesc, -ească 102
nepoși 102
nepoșie 102
nepravilnicesc 70, 78
nepurcel 102
nepurcică 103
nevastă 166, 181, 182, 188, 334, 335
nevăstancă 184
nevăstoi 166, 185
nevăstoai 184
nevăstuie 184
nevăstucă 184
nevăstuic 184
nevăstuică 184
nevăstușă 184
neveste 184
nevesteasca 185
nevestească 185
nevestesc, -ească 185
nevestește 185
nevestii 185
nevestică 184
nevestie 185
nevestioară 184
nevestire 185
nevestil, -ă 185
nică 65
nicule 65
nicușoară 65
niere 158
nineacă 40
ninecuță 40
nineie 40
ninicuță 40
nire 158
niuniuș 272
noră 183, 207, 208, 329, 330
norîșoară 203
norod 315
nororă 208
nororea 209
nor(u) 207
norucă 208
noruliță 209
noruță 208
notos 70, 78
nun 247, 329, 330
nun-mare 248
nuna 248
nunaș 248
nunașă 248
nună 247, 329, 330
nună-mare 248
nunășel 248
nunăși 248
nuneasca 248
nunește 248
nunișoară 248
nunuș(ă) 248
nurioară 208

oamet 181
oardă 325
obrîșie 315
obrăcinic 157
ocină 325
odor 63
odraslă 62
ogiac 303, 337
oglu 44, 337
om 179, 181, 329, 330, 338
omofil 325
omu(l)-meu-tău... 223
Oncheș 137
orfan 73
ortac 197
ortăcie 197
os 322
olfial (olfel) 294

papă 19, 338
papuc 12
papucă 3, 12, 337

pădureș 201
pășău 216
părincior 42
părinte 40, 41, 329, 330
părinte (de familie, de sufl) 42
părintesc, -ească 42
părintește 42
părințanie 42
părințenie 42
părințel 42
părințesc, -ească 42
părințește 42
părinți 40
părinți-buni 42
părinți-sufletești 42
părinție 42
părințime 42
pereche 196
plod 63
plodan 64
plodii 64
plodicios, -oasă 64
plodnic, -ă 64
plodnicie 64
plodos, -oasă 64
pochinzer 295, 335
Pocriș 75, 335
pocrișar 68, 75
pocrișă 68
pocrișcă 75
pojganie 325
pomili 74
pomiloi 74
poroboc 64
probăcie, -ăcel 64
porodiță 315
pozdare 68, 73
pozdaru 73
prașcău (plăscău, păscătău) 98
pre- 5
prestrebun 5
prestrănepot 101
prestrănepoată 103
prieten, -ă 276
pripas 56, 68, 73

- pricolici* 58
prtsle(a) 67
progenitură 64
propator 5
prunc 49, 56, 58, 332
prunc-de-faşă 52
prunc-de-suflet 58
prunc mic 51
prunc micuţ 52
prunc străin 72
prunc sugaci 52
pruncariu 53
pruncateu 53
pruncotan 53
pruncă 54
Prunceea 54
pruncenie 53
pruncesc, -ească 53
prunceşte 53
prunci 53
prunci (din lume-fără nume) 51
pruncie 53
pruncime 53
pruncoi 53
pruncoieş 53
pruncotan 53
pruncucidere 53
pruncucigaş, -ă 53
Pruncu, -l 52
prunculeană 54
prunculeţ 53, 56
prunculiţă 54
pruncușoară 54
pruncușor 53, 56
pruncuţ 53, 56
pruncuţ (mic-de-faşă) 51, 52
pruncuţă 54
pui de curvă 74
pup 55
pupil 55
puria 20
puriu 20

ragea 325
rasă 326
răgulă 325
rămas 230

rămăsoi 230
răs- 5
răsad 326
răstrămoaşă 13, 16
răstrămoş 13
răstrănepot 102
răsrăstrăbunic[ă] 5
răsrăstrămamă 5
răsrăstrămoş, -oaşă 5, 13
răsrăstrănepoată 103
răsrăstrăbun(ic) 5
răşşpuri 77
răsunoii 67
răz- 5
răzbuníc 5
răzmamă 35
răzneam 314
răznepot 102
răzstrăbuníc(ă) 5
răzvăr 148
rean 311
restrebun(ic) 5
rocoşag 326
rod 315, 334
român (rumân) 197, 337
rubedenie 319
rudă 318, 334
rudenii 319
rudénie 319
rudişoară 319

sarabalie 301
sărăcoi 59
sărman 59
sărănlic 59
săminţenie 329
sămlnţă 319
secă 289, 335
seminţie 333
sfaşcă 296, 335
sfirtat 123
sin 44, 334
Sineca 44
Sinecu 44
Sinescu, -eşti (Stneşti) 44
sîn 44
Sinia 44

Stncu 44
stnge 320
snaia 209, 335
soacră 202, 329, 330, 337
soacră (mare, mică) 203
socreală 203
socri(a) 203
socrie 202
socrioară 203
socrişor 202
socriţă 203
socru 29, 201, 329, 330
socru mare 201
socru mic 202
socru luţă 203
soi 321, 337
sor 207
sor-cu-frate 127
sor-cu-frăţior 127
Soară 125, 345
sora 125
Sora 125
sora soarelui 127
soră 125, 329, 330, 340
soră (bună, de cruce, de lapte, de mamă, de scoarţă, de tată, dulce, duhovnicească, geamănă, jurată, lunatecă, maşteră, vitregă, ziuatecă, de mire, de ginere, de ginerică, de mireasă) 126, 127
soră de cruce 128
sore 125
sorele 125
sori 125
sorică 127
soricuţă 127
soriţă 127
soro 125
sororă 125
sororal 128
soru 125
sorucă 127
soruică 127
soruleană 128
sorulică 127
sorurică 127

- soruță* 127
sof 174, 177, 329, 330
sofie 174, 177, 329, 330, 335
sofiesc, -ească 178
sofiică 178
sofior 178
sofioară 178
Sof, -u, -ul 177
sofuc 178
sofucă 178
sofuluc 178
spiță 321
spureaucă (șpureaucă) 77
spuroaică (șpuroaică) 77
starisfat 242
stepenă 326
stlpare 62
stlreioală 212
strană 326
stră- 5
străbabă 18
străbun 5, 41
străbun, -ă 5
străbună 5
străbunesc, -ească 5
străbunic 5
străbunică 6
strămamă 35
strămătușă 140
strămoasă 15, 16
strămoș 12, 13
strămoșesc, -ească 12
strămoșește 12
strămoși 41
strămoși 12, 13
strămoșie 12
strămoștean 12
strănepoată 103
strănepot 102
străpărinte 5
străsoacră 203
străstrănepot 102
strătaică 29
străunchi 137
sufletar 58
sufletu 58
sufleței 58
sugaciu 51, 56
- surioară (sorioară)* 127
suroră 125
surea (sororea) 128
suroricid 127
Surata 129
surata 128, 329, 330, 337
surășea 129
surășică 129
surășie 129
suroată 129
șira (șir) 326
șoală 150
șoalău 150
șogor 336
șogoriță 214
șogoran 214
șogoră 214
șogoreană 214
șogorime 214
șogoriță (șogoriță) 213, 214
șogorință 214
șorule 267
șpuri 68, 76, 329, 331,
șpurian 77
Șpurianu 77
șpuroaică 77
șpuriuș 77
șușo, șușe, șuikg, 121
șușa 121
- ta* 1 23
Taica 29
taica-popa 28
taică 3, 28, 38, 201, 340,
 341
taică-bătrîn 3, 10
taică-bîl 3, 11
taică-bîtu 11
taică moș 3
Taicu 29
laima-moș 13
tanti 142, 286, 338
Tat 23
tata-(ăl)-bătrîn 3
tata-(ăl)-mare 338
tata-naș 242
tata săracilor 22
tataie 3, 22
- talare* 19
tată 3, 19, 21, 22, 28, 38,
 201, 329, 330, 339, 340,
 341, 342, 343
tată-adăurat (adăorat) 22
tată-bătrîn 10, 22
tată-bîtu 3
tată-bun 3, 5, 22
tată-de-familie 22
tată-drept 22
tată-fiastru 223
tată-jurat 22
tată-mare 3, 10, 11, 22
tată-mașter 222
tată-mic 22
tată-moș 3, 21, 22
tată de salcă 22
tată de scoarță 223, 114
tată-socru 202, 339
tată-suflelesc 22
tată vitreg 22, 30, 219, 222
Tătul 23
tătăl-nostru 22
(e) tătăl său (în picioare)
 20
tatire 19
tatiță 22
Tatouiu 23
Tatuia 23
Tătul/e 23
tatuța 23
(a fi ca) un tqtă 20
(Bucățică ruptă) tată-său
 20
(Calcă pe urmele) tată-său
 20
(din) tată-n fiu 20
(Parcă i-a făcut) un tată
(și o mamă) 20
(Se leapădă și de) tată-
său 20
(vinde și pe) tată-său 20
tăichifă 29
tăiculean 29
tăiculiță 29
tăicușor 29
tăicuș(ă) 29
tăicuș(u) 29

- Tăicușu* 29
tăicutz 29
tătăie 301
tătăicușă 23, 287
tătăine 19
tătăișă 214, 340
tătăișă 22
tătănesc, -ească 23, 25
tărcuș 22
tătic(ă) 22
tătișă 22
tătișor 23
tătlică 22, 287
tătlin 25, 330
tătline 19, 329
tătucă 23, 341
tătucă-bătrîn 10
Tătucu 23
tătucușă 23
tătuică 23
Tătuiul 23
Tatul 23
Tatul/e 23
tătuluc(ă) 23
tătuluș 23
tătuș 3, 23
tătuși 23
Tătuș, escu 23
tătuși 23
tătușor 23
tătușu 23
tătuș 21
tătuș(ă) 23
Tătușă 23
terfari 294
Tealia 29
tetă 30
tete 3, 29, 114, 334, 339
tete-mare 29
tete-moș 29
tete-naș 29
teteu 30
Tetia 29
tetică 29
tetiuc 30
tetiushă 142
tică 23
ticu 23
tietak 29
tinerel (= mire) 160
tișă 142
tișă 23
tișu 23
Tișul 23
tiză 289, 334
tlină 10, 11
tlinăr 79, 160, 164, 329, 330
tlcă 23
tlnu 3, 10, 341
tovaraș(ă) 122
trina 10, 341
trinu 10
tucă 23
tucu 23
Tucă 23
tuică 23
tufan 70
tufar 70
tufăriș 70
tufiș 70
tup 160
Tușă 142
tușă 140
tușică 142
tutușă 142
tușă 23
tuș(u) 23
țacă 287
țaică 287
țangău (țingău, țingăieș) 98
țafă 224, 284, 337
Țafea 287
țăfăcușă 287
țicanie 65
țică 64, 65
țicăcă 287
țifaie 65, 287
țifică 287
uic 131
uică 130, 131, 335
uichișă 130
uiciu 130
uină 142, 335
uinișă 143
unche 137
unchi 3, 131, 133, 134, 136, 329, 331, 338, 340
unchi-adevăral 136
unchi-mare 136, 338
unchi-mic 136, 338
uncheșel 137
uncheș(a se) 137
unchiaș 3, 136, 342
Unchiașu-l, Uncheș 137
unchioaie 137
unchiuleasă 137
unchiulichă 137
unchiușor 137
unchiuș 137
Uncleta 133
urdie 323
ursit, -ă 197, 337
urzicar 70
uterin 114

vară 149, 329, 330
vară (primară, dulce, bună, dreaptă, mare, întia) 150
vară (de soră, din frați, cruce, din tată, a doua) 149, 150
vădan 232
vădană 68, 234, 344
vădancă 235
vădăni 235
vădănie 232
vădoi 232
văduiesc 236
văduoaie 235
văduoancă 235
vădular 232
văduoi (vădăoi, vădtoi) 232
văduucă (văduușă) 235
văduv 230, 329, 330
văduvar 232
văduvă 232, 329, 330
Văduvă 234
văduv(ă)-de-paie 234, 244
văduvesc, -ească 232
văduvi 235

văduvie 232
văduvior 232
văduvioară 235
văduvire 236
văduvișcă 235
văduvit, -ă 236
văduviță 235
văduvoaie 235
văduvoi 232
văr 143, 329, 330, 339, 344
văr-de-mireasă 147
văr (*primar*, -*fulgi*, *dulce*,
bun, *drept*, *de pe mamă*,
mare, *al doilea*) 144, 146
vără 149
vărnică 152
vărinc 148
Văru 149
vărucă 152
văruic 148
văruică 152
vărul-miresei 147

vărușan 148
vărușană (*varușană*) 152
văruș 148
vărușă 152
vătâjel (*vătâșel*)
vărușă 296
vere 147
vere-de-cruce 147
verî 149
veric 148
vericea 152
verin 148
verințel 148
verișană 152
verișcan 148
verișcană 152
verișor 148
verișoară (*varișoară*, *verșoa-*
ră, *vrișoară*) 152, 331,
 344
verișorică 153
veruț 149

vilfeu 294
vilreg, -ă 228, 329, 331, 335
vilregă 329, 331
viță 322
vircolac 73
voinea (*voiniu*) 198
vornic 295, 334, 337
vornicel 295
vornicească 296
vuț 148

zade 44, 337
zadruga 338
zăptirște(a) 67
zestraș (*zestroi*) 199
znaică 215, 335
zet (*zăt*) 207, 334
Zetică 207
Zelu 207
zinere 206

D. AROMÂN

afendi 20, 222
afendu 20
andicu 20
anfrățire 119
ată 32
aușame 8
aușatic 8
aușescu 8
aușire 8
aușilă 8
aușu 8

baba 20
babă 17, 246
bačiu 268
barba 20
bădzănac (*bădzinac*) 209
băginac 209
băna 32
bărbat 167, 330
băstarci 75
bimă 312

binafi 99
bir 55, 261
bitrână 9, 330
blginac, -ă 209
călisitor, -oare 295
căsăvyear 295
cilimean 55
čiučlă 55
čiluliman 55
čiup 55
cipră 47
côkil 71
côkilă 78
cokil'uşă 71
côkiă 71
copan 55
copela, *copelă* 71
cumbar 249, 255
cumbară 249, 255
cumbărlike 255
cumbiril'a 255
cumnat, -ă 209, 330

cupelă 71
cupelu 71
cupilăciū 71
cupilăciū 71
cuscrame 219
cuscril'e 219
uscroane 218
uscru, -ră 216, 217, 330
uscru 216
cusurin 107, 144, 329, 331
(al doilea) cusurin 146
(Séftir) cusurin 146, 150
cusurină 149, 329, 331
(an-dăaşa) cusurină 150
(Seftiră) cusurină 150
(protă) cusurină 149
cusurin-ver 144
(al doilea) cusurin-ver 146
cusurină-veară 149
(an-doaălea) cusurină-veară
 150
(protă) cusurină-veară 149

- cușeari* 144
dada 282
dadă 32, 224
dadă-mare 282
dadă-nică 282
dado-mqaşo 282
đado sor 282
dămară 312
deflir 146
dociu 71
đodă 224, 283
điniri-di-protl-cusurint 206
dudie 162
dzeamin, -nă 330
dzinere (dzinire) 160, 204, 330
familit, -ă 174
fară 305
fămeal'e 300
fărlat 123
fărlatcă 123
fărlătlike 125
fărlătlic 124
fărlătfil'e 125
fčor 86, 330
feală 86, 90, 90, 330
fealušitsa 96
fendi 20
fet 48, 330
ficor di loatu 88
fičor diprit cāl'uri 72
fičor ti suflet 58, 88
fičiuurac 89
ficiurame 89
fičlurangu 89
fičiuureaŝă 89
fičluric(u) 89
fičluril'e 90
fise 312
fiŝal'ŭ 48
fiŝame 94
fiŝayio 94
fiŝile 95
fiŝioară 96, 330
fiŝlătlichia 125
fiŝlătluş 124
forlat 123
forlatoaŝe 123
frate 107, 111, 330
frate! 108
frate-bun 111
frati-di-năpoi 114
frătat 123, 330
frăŝ(e)aŝte 116
frăŝil'e (frăŝtl'e) 117
frăŝescu 115
fumeal'e 170, 300, 330
fumel'ŭ
fumilit 174
furtat 123

gad 55
ghiuşŭ 3
đimătă (đintă, đintă, đinte, đindă) 307, 312, 330
ginere-de-soră 206
gione đone 160, 330

ɣambro 204
ɣrambeu 158
ɣrambo 158
ɣrambo(ŭ) 158

halalim 176
hil'e 46, 330
hilandră 47
hilandrar 45
hil'eastră 230, 330
hil'eastru 230, 330
h'il'in 256, 330
h'il'ină 256, 330
hil'iu 43

ŝală 32
đală 138
imă(tmă) 32
isusiri 157
isusil, -ă 157

kiráo 162

lală 133, 134

lalia 20
lălăni 134
lăltni 134
lele 276
lud 71
luŝ 71, 329, 331

maică 38
maŝe 34
mamă 32
mamă nearcă 32, 224, 330
mană 32
marillu 166
mascur 55, 330
mascur, -ă 167
măireasă 158
mămie
mămlni 32
măniŝă 32
mărit (marit, mirit) 166, 330
mărlător, -oare 166
milete 312
mŝmuş(ă) 240
moaşe 12, 14
moş 10
moşŭ 12
mul'eare 182, 185, 330
mul'ereŝte 191
mul'irame 191
mul'iruşu 191
mul'ireaŝte 191
mul'iraŝcu 191
mul'irescu 191
mul'iruşcu 190
mumă 32, 34
mumoŝi 32
muska 176

ŝarcă 223
nal 55, 65, 330
năiarcă 329
neuscraŝe 219
neuscraŝ 219
neuscredzŭ 219
ndruynaŝ 177
ŝeac 55

<i>nearcă</i> 223, 329, 331	<i>pap-străpap</i> 12	<i>str(ă)auș</i> 8, 12
<i>neare</i> 261	<i>papu</i> 13, 14	<i>strănipot</i> 102
<i>ñqat</i> 55	<i>para-cuseru</i> 216	<i>străpap</i> 12
<i>neni</i> 270	<i>parafrate</i> 114	<i>stripap</i> 5, 12
<i>nercu</i> 329, 331	<i>para-fendi</i> 222, 223	<i>stripărinți</i> 41
<i>nfumil'are</i> 174	<i>paramană</i> 35, 224	<i>sucril'e</i> 202
<i>nfumil'edzū</i> 174	<i>paranipot</i> 102	<i>sucrime</i> 202
<i>ñie</i> 55	<i>păptîni</i> 3, 25, 41	<i>șămbără</i> 176
<i>niph'iu</i> 55	<i>părinte</i> 330	<i>surată</i> 330
<i>niph'u</i> 55	<i>părintescu</i> 42	
<i>nîpiu</i> 55	<i>părinț</i> 41	<i>tată</i> 222, 223, 330
<i>nipoată</i> 103, 330	<i>pîrindescu</i> 42	<i>tala-mari</i> 3
<i>nipot</i> 100, 330	<i>plasă</i> 312	<i>tala-nercu</i> 223
<i>nipotu-di-frate</i> 100	<i>pociu</i> 55	<i>tatu</i> 20
<i>nipușl'e</i> 101	<i>propator</i> 5	<i>tătăni</i> 25, 41
<i>nipuștme</i> 101	<i>prota</i> 144	<i>tătîni</i> 330
<i>n(i)veastă</i> 162, 181	<i>prot cusurin</i> 144	<i>tecnon</i> 55
<i>n(i)veastă nauă (nao)</i> 182	<i>pup</i> 55	<i>teta (telă) tetă</i> 30, 134, 138
<i>nivistești</i> 185		<i>teți</i> 30, 134
<i>nivistul'e</i> 184	<i>rișe</i> 325	<i>tinir</i> 164, 330
<i>n(i)viștescu</i> 185	<i>rișeate</i> 325	<i>tot</i> 3
<i>nor</i> 208		<i>șup</i> 55
<i>noră</i> 208, 330	<i>sărmăniță</i> 55	<i>ugeac</i> 304
<i>nor(u)</i> 208	<i>scumpu</i> 55	
<i>nun</i> 246, 248, 330	<i>sihăș-year</i> 295	<i>veară</i> 149, 330
<i>nuname</i> 248	<i>sin(i)fadă</i> 209	<i>veduu</i> 230, 330
<i>nună</i> 246, 248, 330	<i>sireauă</i> 312	<i>vedușă</i> 234, 330
<i>nunil'e</i> 248	<i>șîndze</i> 320	<i>ver</i> 144, 330
<i>ņvğasta mğa</i> 183	<i>soacră</i> 202, 330	<i>viduescu (nviduescu)</i> 236
<i>n(i)vistică</i> 184	<i>soafă</i> 174	<i>viduire</i> 235
	<i>sócur</i> 330	<i>(n)viduit, -tă</i> 236
<i>omă</i> 6	<i>soi (soie)</i> 312, 321	<i>vidușcu</i> 236
	<i>soră</i> 125, 330	<i>virgină (virgiră)</i> 97
<i>paki</i> 25	<i>sorsa</i> 125	
<i>pap</i> 3	<i>sorsan</i> 128	
<i>pap-aușū</i>	<i>soș</i> 174, 330	

D. ISTROROMÂN

<i>avi</i> 12	<i>bețtră-măiă</i> 6, 10	<i>buarba</i> 134
	<i>bețtru-čăje</i> 3, 10	<i>Burul</i> , 5
<i>bačiu</i> 268	<i>botra</i> 218, 246, 249	
<i>barbă (barba)</i> 133, 261	<i>botralușă</i> 246, 249	<i>čăie (čîđiio)</i> 20, 222, 341
<i>bubę</i> 17	<i>botriță</i> 249	<i>čelăd</i> 302
<i>bubine</i> 18	<i>braș</i> 120	<i>copil găsit</i> 72
<i>bărbe</i> 134	<i>bratan</i> 100	<i>čuačo</i>
<i>bărbat</i> 167, 330	<i>bratâne</i> 103	<i>(đoițe) cuiin</i> 146

- cuĭin (părvi), (přvi cuĭin)*
 144
cuĭină 149
(dova) cuĭină 150
(přva) cuĭină 149
cum 240, 249
cumă 246
cumătru 218
cúmătru 218
cumătru 249, 330
cumetră 249, 330
cumetru 249
cumnăt 209, 330
cumnătă (cumnăta) 209,
 210, 330
cumpan 177
cumpaniĕ 177
cumpăru (comparu) 240,
 249
cuñăde 209
cuscri 217
cuscru, -ră 216, 330

decico 55
dever (diver) 240, 249, 293
did 17
ditichi 55
diĕ 55
dizi 17
drujina 300
dvoiec 99

familiĕ 170
famil'e 170
famile (fameie) 170, 300
fečor 86, 330
fečorič 90
feciorin 90
feciorina 96
fet 48, 330
fete 91, 330
fešorĕ 96, 330
fešoritse 97
fĕline 96
fetu 48
fil' 43, 86
fil'e 46

file 85, 330
fil'u 43, 330
fiuoĭa 256
fiuoĭo 256
(veri) frate 111
frati 107, 330
fraier (fraier) 157, 160
fraieriĕ 157, 162

ginere 204

jene 176
jensche 170
jet 207
jure 330

leliĕ 280

maciche 228
mačĕha 228
maike 38
maika boja 38
maie (măiĕ) 20, 32
maĭahe 228
mămĕ 32, 330
mladichi, mladik, mladitu
 160
mladoženja 160
moš 12
Mošulj 14
mul'are (mul'ere, mul'ere)
 182, 183, 185, 330
mulo 71
muz 167

nănașă 240
nepot 100, 330
nepoĭichiu 101
nepuť 100
nĕpųť 100
nĕputa 103, 330
nevastă 162, 182
neveste 181, 208
nĕvește 181
nona 3
nono 3, 248
nuc 100
nucă 103

obnuku 100
obnuke 103
očohu (očohu) 223
odovăť 230
odoviĕe (udoviĕe) 234
ojena 160
ojenie 160
ozena 160

parente 312
păstărc 230
păstărkĕ 230
predizi 17
priiăteliĕ 217
priiătel'u 216
puniĭa 202
privi cuin 144

rod 316
rodbine (rodvine) 41
roditel 41, 316
rodvina 41
rodvine 41

samiĭa 170
santola 240, 246
santolu 240
sănje 321
senco 44
Šestrič 100
sfidoc 216, 218
sin 44
sinco 44
socra 212, 330
socre 202
socru le nevește 201
sor(a) 125, 330
spoze 162
spozo 160
stărăĭ 41
stricine 103
string 138
strine 138
striĭ 134
subotra 249
sutăl 249
sutla 249, 256
sutlu 240

<i>svabiŃe</i> 246	<i>tetic (fetic)</i> 30, 134	<i>unuca</i> 103
<i>svadiŃa (swădviŃa)</i> 246, 249	<i>tirar (tirăr, tiner)</i> 164,	
<i>svati</i> 312	330	<i>zaruŃnice</i> 157
		<i>zărmană</i> 144
<i>Ńantul</i> 240	<i>ŃaŃe</i> 20	<i>(a dojiŃe) zărmană</i> 146
<i>ŃestriŃne</i> 103	<i>Ńel'ad</i> 55, 502	<i>(pŃvile) zărmană</i> 144
<i>ŃtriŃ</i> 133, 134	<i>tsoŃe</i> 20	<i>zărmană (zarmana)</i> 149
		<i>(a dova) zărmană</i> 150
<i>tast</i> 201	<i>udovăŃ</i> 230	<i>(pŃva) zărmană</i> 149
<i>teta</i> 138	<i>uină</i> 142	<i>Ńiner</i> 204
<i>tetă</i> 138, 330	<i>uiŃ</i> 134	<i>Ńener(e)</i> 204, 330
<i>tetę</i> 138	<i>unuc</i> 100	<i>Ńensko</i> 170

D. MEGLENOROMÂN

<i>ancuscrez</i> 219	<i>cuscrez</i> 219	<i>fărtăŃil'ă</i> 125
<i>bačiu</i> 268	<i>cuscriŃ'ă</i> 219	<i>fărti</i> 123, 209
<i>babă</i> 17	<i>cuscriŃ'i</i> 218	<i>Ńeată</i> 330
<i>băginac</i> 209	<i>cuscrimi</i> 219	<i>femini, femină</i> 173, 330
<i>baie</i> 133, 134	<i>cuscru, -ră</i> 216, 217, 330	<i>Ńečior (Ńičor)</i> 86, 330
<i>băbaică</i> 20, 31	<i>cuscrulŃc</i> 219	<i>Ńetă</i> 91
<i>bărbat</i> 167, 168, 330	<i>cusurin</i> 144, 329, 331	<i>Ńeline</i> 96
<i>bărbăliasca</i> 168	<i>al doilea cusurin</i> 146	<i>ŃeŃičcă</i> 96
<i>bebi</i> 55, 261	<i>(proŃ) cusurin</i> 144	<i>ŃeŃiŃă</i> 96
<i>bébe</i> 270	<i>(prŃată) cusurină</i> 149, 331	<i>Ńičurlac (ŃiŃsorlac)</i> 90
<i>bliznac</i> 99	<i>cusurini</i> 146, 149	<i>Ńičurel</i> , 89
<i>bik'ar</i> 230		<i>ŃičurlŃc</i> 90
	<i>daie</i> 134	<i>Ńičuremi</i> 89
<i>caistor</i> 168	<i>dead</i> 17	<i>ŃiŃo(a)rcă</i> 96
<i>caisturiŃă</i> 170	<i>deadă</i> 17	<i>Ńilloc</i> , 95
<i>călisarcă</i> 295	<i>deadă</i> 25	<i>ŃiŃonă</i> 96
<i>chercă</i> 91	<i>deadu</i> 17	<i>ŃiŃuric</i> 90
<i>čiči</i> 133	<i>dęd</i> 17	<i>Ńlată mumă</i> 229
<i>ciciă, cicia (čiča, tsitsă)</i>	<i>dędă</i> 17	<i>Ńrate-de-un-tată</i> 111
134, 270	<i>dęde</i> 17	<i>Ńrati</i> 107, 111, 330
<i>copil</i> 71	<i>drirviŃnic</i> 123	<i>Ńrati-flat</i> 114
<i>copilăŃŃc</i> 59	<i>dodă</i> 283	<i>h'il (h'il')</i> 43, 330
<i>crisŃinic</i> 256	<i>dumăchincă</i> 183	<i>h'il'ă</i> 330
<i>crisŃinică</i> 256		<i>il (il'u)</i> 43, 46
<i>cum</i> 249, 256	<i>fărtalčuc</i> 124	<i>ilă</i> 46
<i>cumă</i> 253	<i>fămeal'ă (fămeŃlă, fămeală,</i>	<i>june</i> 330
<i>cumetru</i> 209, 330	<i>fămeea', fumeală, fume-</i>	<i>juni</i> 330
<i>cumnat, -ă</i> 209, 330	<i>lă)</i> 170, 300	
<i>cumnătŃic (ă)</i> 212	<i>fărtat (furtat)</i> 123, 300	<i>liunar</i> 55
<i>čapilaŃ</i> 71	<i>fărtalcă</i> 123	<i>lud</i> 71
<i>cupilăŃeoc (cupilăŃŃc)</i> 59, 71	<i>fărtalŃc</i> 125	

- ëma* 31
emlë 334

farë 334
fëmijë 170, 334
fiçor (fiçor) 90
fijan 256, 334

ğinsă 307
gjysh 3
ghindje 307
gint 334

kopily 61
krushk, -ë 217, 334
kumbar 255
kumptër 254, 334
kundër 254
kunat (ë) 334
kuşheri 144, 334
kushërirë 334

lalë 134
ljamin, ljeti 308
(gheg) maire 162

mashkull 334
më 32
mëmë 334
mirë 161
mosh 14
moshë 14
motsh 14

nanë, nënë 273
nen 40
nenë 40
njerik 334
njeri 261
njerkë 223, 334
nip 334
nun 297, 334
nunë 247
nunëri 247
- prind* 334

shëmëre 176
soj 321
sotë 176
şok 176

toto 3

ungj, unq, unk' 131, 334

vëla! 108
vëlam 123
virgjër 97
varvat 167, 334
ve(i, e) 334
vitk 222
vitkur 222, 334

ARMEANĂ

kumnât 213

D. ASTURIC

familia 172

BERBERĂ

nanna 273

D. DIN BORMIO

lai 9

D. DIN BRETAGNE

v. hendat 10
v. henmam 10
n. mam coz 10
n. tad coz 10

BULGARĂ

babajko 20
- baç (baçu)* 268
baçjo 268
(dial.) batjo, bate 267
bae 134
baj 134
bažanak 209
mbg. bebi 55, 114
bekjar 230
bliznats 99
brajno! 108
bratim 124
brate! 108

чучо 134
cece 284, 286

dada 138, 282
dajo 134
dever 123, 293
doda 283
domakinka 183
оразинко 210

fara 305
fiçor 90

gadu 55
gado 187
glota 301
govejr 165

kaka 138
kalina 215
kastor 168
kastorica 170
mbg. kerka 91
mbg. kolesvam 295
kopelák 61
kopelána 61
kopelča 61, 71
kópelče 61
kópele 61
kopeltija 61
kópile 61, 71
krástnic 256
kum 241, 254, 256
kuma 249, 256
kümotru 255

- kumnat* 213
kumnatul 213
kuskră 216
reg. kuskră 217

lastaru 62
лѣля 276
ljude 71

mbg. leunca 55
mamuș 240
майка 38
mastecha 228
mladoženek 166
mošă 14
moșika 14
moșo 14
moșul 14

neni 20, 138, 269, 270, 273
nenja 269, 273
nepot 100
непота 102
nevăsta 181
невяста 181
nevêstulka 184
nunka 247
nunko 247

očina 325

piže 55
pobratim 123, 124
(dial.) pogazei 295
posestrima 130
prak 52
pubratię 124
pųbratım 124

mbg. ramanik 157
pașad 326
dial. rodă, rudă 318
rucho govějhalno 165

sin 44
soi 321
spica 322
strinka 138

tajfă 300
late 20
tatko 20
тетиня 30
тема, темка 138
тăзча 289

ujka, ujko 131

vojni, vojino 199
vujka, vujko 134
vdovica 230, 234

zet 160

D. CALABREZ
figgiu d'arma 58

cumare Rosa 253
nunnë 247

solura 125
sorura 125

tata (g)ranni 10

vitrica 222
vitrichë 222

D. CAMPIDAMEZ
fradis carralis 111
fratis konkuinus 113

sųrris konkuinas 126

CATALANĂ
bonich 3

familia 172
fraresch 115
fraria 117
germă 107

solura 125
soru 125
sorella 125
sorura 125

D. CEANGĂU

anya 37
ánygyi 137
anyóssam 202
atyafi 312
băbă 19
bácsó 268
bunika 8
burlák 232
borbôt 167

család 300
édesanya 37

fámilija 300
fișör 90

kruszka 217
kruşkă 217
kruşkul 217
kumętrje 253
kumnăta 213
kuszkra 217

mămë 37
mămă 37
mámóm 202
matusa 137
mętușe 137
mosul 14

nqș, -ă 243
niipotă 102
niiril 158
nyám 312
nyámassz 312
nyámszág 312
nyépot 100
nyreásza 162
nyirjásza 162
nyrēj 158
nyrel 158
nyrel vornikja 295

özvegyasszony 234

rëzbunik 5

<i>rëzbunika</i> 8	<i>dial. bō-mammā</i> 5	<i>lignée</i> 322
<i>rokon</i> 318	<i>dial. bo-papa</i> 5	<i>latin</i> 308
<i>ruđđ</i> 318		
	<i>champs</i> 70	<i>maire-gran</i> 10
<i>sogorasszony</i> 213	<i>compère</i> 250	<i>dial. may-bune</i> 5
<i>szokram</i> 101	<i>commère</i> 250	<i>dial. may-viel</i> 10
<i>szokrum</i> 101	<i>confraternité</i> 120	<i>mère-grand</i> 10
	<i>confrère</i> 120	<i>mon homme</i> 179
<i>ātā, tātq</i> 25	<i>confrérie</i> 120	
	<i>consanguin</i> 324	<i>nation</i> 310
<i>(édes) unokatestvér</i> 147	<i>consanguinité</i> 324	
	<i>cousin</i>	<i>paire-gran</i> 10
<i>vadána</i> 234		<i>papa grand</i> 10
<i>věděvoj</i> 232	<i>demoiselle</i> 91	<i>pay bu (ñ)</i> 5
<i>(első) vérém</i> 147	<i>descendance</i> 91	<i>pay-viel</i> 10
<i>(második) vérém</i> 147	<i>descendant</i> 324	<i>père-grand</i> 10
<i>verisóra</i> 152		<i>progéniture</i> 64
<i>viraggyermek</i> 68	<i>enfants des huttes</i> 70	
<i>vornik</i> 295		<i>rase</i> 326
	<i>famille</i> 172, 300	
CEH Ā	<i>femelle</i> 174	<i>sage-femme</i> 13
<i>bača</i> 268	<i>féminin</i> 174	<i>sebenc</i> 70
<i>bat'a</i> 267	<i>féministe</i> 174	
<i>hoveti</i> 165	<i>féminité</i> 174	<i>utérin</i> 114
<i>nevesta</i> 181	<i>filial, -e</i> 46	<i>tante</i> 142
<i>pohoveti si</i> 165	<i>filiation</i> 46	
	<i>fille</i> 92, 271	D. FRIULAN
	<i>filisa putain</i> 74	<i>(a) von</i> 9
	<i>fils de garce</i> 74	<i>femée</i> 172
	<i>fils de lisce</i> 74	<i>fi d'anime</i> 58
DALMATĀ	<i>fils illégitime</i> 78	<i>santul</i>
<i>(el) frutro-si</i> 108	<i>v. fr. frairesche</i> 115	<i>fraduz</i> 118
<i>(el) tata-su</i> 108	<i>frairie</i> 117	<i>fratuzzu</i> 118
	<i>fraterniser</i> 119	
D. ENGADIN	<i>fratricide</i> 119	
<i>famala</i> 172	<i>garce</i> 279	D. GALURIC
	<i>généalogie</i> 324, 324	<i>bitricu</i> 222
FRANCEZĀ	<i>généalogique</i> 324	<i>bitrionu</i> 222
<i>v. fr. aفرerir</i> 119	<i>génération</i> 323	
<i>ascendant</i> 323	<i>hrand'maman</i> 11	D. GENOVEZ
<i>ascendance</i> 323	<i>grand'mère</i> 10, 11	<i>mesy-au</i> 9
<i>v. fr. avelet</i> 9	<i>grand-père</i> 10	
<i>beau-père</i> 202	<i>horde</i> 325	
<i>bonique</i> 3	<i>illégitime</i> 78	GERMANĀ
	<i>infanticide</i> 54	<i>nkel</i> 100

- Gross-mama* 11
Gross-mutter 11
Grossmutter 11
Gross-papa 11
Gros-vater 11
- muoma* 31
Neffe 100
unechte Kinder 78
Tante 142
Stiefvater 223
- GREACĂ**
ngr. αδερφέ 108
ngr. αφεντάκxυ 19
 άφέντης 20
 αλλόφυλος, 323
 άμφιθαλής 323
ngr. ανιάν 323
v. gr. ανιών 323
 βάβρα 18
 βαρβατος 167, 334
 γαμβρός 160
 γαμπρος 204, 206, 160
 γενεαλογία 324
 γιαγιά 6
 δευτερος 146
 διδνμάρικος 99
 δετος 133
 έτεροθαλής 324
 ηεηε 273
 ίσίωσα 157
 ισώνω, ισιόνα 157
 κοκώνα 80
 κοπέλα 61, 71
 κοπελάτα 61
ngr. κοπέλι 61, 71
 κόπελος 61
ngr. κουμπάρος 255
 κουπάρα 255
 καλέω-καλώ 295
v. gr. κάτειμι
 λαλάς 134
 μαμμή 16
 μάννα 32
ngr. μπαμπακας 30
ngr. μπράτιμος 123
 μεϊραξ 161
ngr. νόννα 273
 νήπιον 55
ngr. νόννα 247
ngr. νόννος 247
ngr. ντάντα 282
 δμέφυλος 325
ngr. όρίζα 197
ngr. όρίσω 197
 παπποϋς 3, 12
 πάππος 3
 πάράάνεφιος 102
 παραμάμα 35
 προπάτως 5
 πορνικός 52
 πορνυ 52
 πρδϋτος 144
ngr. πλάσις 312
 σαρμανίζα 55
 συννυφάδα 209
 σειρια (σειρά) 312
 σρί 321
 τέκνον 55
ngr. υίκιακος 248, 300
 φαμιλιά 170, 172
 φαμελίτης 174, 300
 φαμιλιώτης (φαμιλίτης) 300
ngr. φαμιλαρχης 248, 300
 φάρα 305
 φυχύος 58
 φρατορικος 120
 φίσις 312
 φυλή 305
 φυχιός 58
- ITALIANĂ**
aaf 8
affine 323
ao 8
avo 12
barba 20
bastardo 75
binati 99
caparra 163
cognato 209
cunade 209
compare 240, 249, 255
consorte 196
famiglia 172
familia 170
fantina 96
figlio di puttana
figlio illegitimo 78
figliozza 256
figliozzo 256
fratesco 115
germano 146
dial. kuina 144, 149
dial. kuyn 144
dial. ma 92
ma-bun 5
mama-gran 10
mama-granda 10
mamma bone 35
mamma-granda 10
mare-grand 10
mio marito 179
mulo 71
nonna 3
nonno 248
omo 179
dial. pa 92
pa-bun 5
pà-grand 10
papa-grand 10
parent 40
parente 40, 312
dial. santal 256
dial. santala 256
dial. santolo 246, 256
dial. săntolo 240
soluri 125
sposa 162

spozo 160
 spurio 77
 spurra 77
 sror 125
 şpu 125
 dial. suezzu 176
 dial. suocé 176
 tata_{gran} 10
 dial. zarmañ 144
 zia-zio 133
 dial. zarmana 149

LATINĂ

ab 5
 abavus 12
 abnepos 102
 affinis 323
 adnepos 102
 afferentes 239
 amita 137
 amita magna 10
 amitina 149
 amitinus 143
 amma, _{am} 32
 at 5
 atavus 3, 12
 *atta 32
 avius 9
 avunculus 131, 133
 avunculus magnus 10
 avus 3, 8, 9, 133

 bajulare (bajare) 84
 barbati legitimi 167
 barbatis 167
 barbatus 167
 betranus 11
 burdus 71

 casa 302
 christianus 193
 cognatus 212
 compater 212, 254, 255
 commater 254, 255
 conjux 176
 consors, _{tis} 196
 consobrina 149

contactaneus, _a 111
 consobrinus 144
 consobrinus verus 143, 144
 consocer 212, 216
 *consocra 216
 consocrus 216

extra 5

familia 170, 172, 300
 femella 174
 femininus 174
 feta, _{am} 90
 fetalia 48
 *fetiola 97
 *fetiulus 90
 fetus 47
 fidei jussores 239
 filia, _{am} 46
 filias 43
 filiaster 229
 filius 43
 filius adoptivus 78
 filius naturalis 78
 flamma 304
 frater, _{rem} 107
 frater consobrinus 107
 frater germanus 107
 frater matruelis 143
 frater-uterinus 114
 fraternus 119

geminus, _a, _{um} 99
 gener, _{rum} 206
 gens, _{tem} 307
 pop. genuc(u)lum 324
 germanus 107

jovenis 163
 juvenis (juvenem) 160

lalla 134
 latinus, _a, _{um} 308
 luteus, _a, _{um} 71

mamma 24
 majus, _a 6
 maritus 165

maritare 100, 166
 masculus 55, 167
 mater 24, 254
 matertera 137
 medianus 66
 *micus 55
 miles 161
 muliebria 189
 mulier 186
 muliercula 189

nanna, ninna, nonna 273
 natus 65
 nepos, _{otem} 100
 neptia 102
 nepota 102
 nepta 102
 neptis 100
 norus 208
 nunnus (nonni) 247
 nullo patre natus 74

ovis feta 90

pappus 3
 paranymphe 239
 parens 41
 parentes 41
 paricula 196
 pater 24 254
 patres 41
 patruns 131
 patres spirituales 239
 patruelis 143
 privignus 52
 proavus 12
 pronepos 102
 pronus 52
 pronicus 52
 puerculus 52
 puerunculus 52
 pupillus 55
 pupus 55

sermo 308
 *sementia 320
 socius 176
 socra 202

- socrus* 201
soror 125
soror patruelis 149
sorores 125
sponsus 160
sponsores 239
spurius, -a, -um 77
stirparia 62
susceptores 239

tener, -a, -um 164
tata 24
trinepos 102
tritavus 12

**unculus* 131

veteranus 11, 161
vidua 234
viduus 234
vitea 322
vitricus 222

D. LOGUDOREZ

ermanu(v)eru
v. frates carrales 111
fratis konkuinūs 113
sorris konkuinas 126

MAGHIARÁ

bába 18
bács 114
bátya 267
bitang 75
bobám (-aszony) 288
borbát 167
Borbáth 167

cseléd 302
osemete 299

dada 282

édes anya 35
édes unokatestvért 146

fajta 306

fáta 90
fathyú 48, 76
fathyú gyermek 48
folljó 48
féle 305
férlat 123
ficšór 90
ficsoros 90
ficsúr 90
filko 98
fortat 123

gobé 61

koma 254
komaaszony 250
kópé 61
korcs 73
kumetria 253
kurjantó 293
*kuszkra (kuzskura, kuszko-
ra, kuszkruły)* 217

latin 308

maradék 73
mátka 163
menyecske 184
mosuj 14
*mostoha (mustoha, mustu-
ha)* 228

nanás, nánás 243
nemzet 314
néne 269
nepolya 102
nyám 312
nyepola 102
nyerely 158
nyrásza 162

porond 52
porongy 52
poronty 52

rokonság 326

sogor 213

sogorosít 213
sogoroskodít 213
szalmaözvegy 234
szuráta 129

téla 30

undziás 136
(vén) ungyiás 136

vére 147
vöfély 294

D. din LUCANIA

bitrica 222

D. din MODENA

foméé 172

D. NAPOLITAN

sora de madre 126
sora de padre 126
vavone 9

NORVEGIANÁ

hrisungr 70

PERSANÁ

mir 161

nänä 269

D. PIEMONTEZ

avo 9

POLONEZÁ

bunica 8, 14

dial. baca (bacza) 268

holota 301

kopirdan 61

<i>kopirnak</i> 61	<i>pobratimstvo</i> 124	<i>tis</i> 289
<i>nanaško</i> 243	<i>прадяд</i> 5	<i>tata (tate)</i> 24
<i>niewiasta</i> 181	<i>прапрадяд</i> 5	<i>Vetter</i> 144
<i>orda (horda)</i> 325	<i>razgovl'jatošja</i> 165	D. SICILIAN
PORTUGHEZĂ	<i>семья</i> 172	<i>figgin d'arma</i> 58
<i>filho da puta</i> 74	<i>spica</i> 322	<i>jiovi r'e cumari</i> 254
<i>fradesco</i> 115	<i>tovarisc</i> 122	<i>v. sorure (surure)</i> 125
<i>irmač</i> 107	SARDĂ	SÎRBO—CROATĂ
<i>tio, tia</i> 133	<i>babbu</i> 40	<i>babica</i> 18
PROVENSALĂ	<i>bidrigu, -a (birdiu, -a)</i> 222	<i>babaluk (babajko, babalj-ko)</i> 299
<i>bonich</i> 3	<i>fradi-tu</i> 108	<i>reg. bača (bato)</i> 267, 268
<i>confrairir</i> 119	<i>mamea</i> 33	<i>barba</i> 134
<i>familha</i> 172	<i>mamma (mammai)</i> 36,40	<i>Barbatø</i> 167
<i>frairesca</i> 115	<i>nonnu</i> 247	<i>Barbatovoi</i> 167
<i>frairia</i> 117	D. SASARIC	<i>bažanak</i> 209
D. RAGUZAN	<i>bidriggu</i> 222	<i>bráje moi</i> 120
<i>(sl.) dundo</i> 247	D. SĂSESC	<i>brat, brata, brato</i> 124
RUSĂ	<i>babo</i> 19	<i>brat po hrstu</i> 122
<i>dial. batja</i> 267	<i>batsch</i> 268	<i>bratan</i> 100
<i>фамилия</i> 172	<i>btsch</i> 268	<i>bratim, brato</i> 120, 124
<i>gospodarø</i> 193	<i>felie</i> 305	<i>botra</i> 246, 249
<i>hozjaika</i> 196	<i>flëkou (flekoŭ, flëkëŭ, flacó)</i> 98	<i>bunika</i> 8
<i>kopelŭ</i> 61	<i>frtije de Krutsche</i> 122	<i>čajko</i> 143, 275
<i>krestianin</i> 193, 296	<i>kokon</i> 80	<i>čáca, éiča</i> 20, 143, 275
<i>начня</i> 310	<i>kopil</i> 61	<i>čeljad</i> 55
<i>v. невѣста</i> 181	<i>kusereð</i> 217	<i>čika</i> 121
<i>невѣста</i> 181	<i>kuskær</i> 217	<i>cora</i> 97
<i>pobratimø</i> 124	<i>Mošch' (Moschu)</i> 14	<i>corica</i> 97
	<i>Moosche</i> 14	<i>dada</i> 282, 283
	<i>neam</i> 312	<i>dajka</i> 283
	<i>niireassë</i> 162	<i>dëca</i> 55
	<i>surfte</i> 129	<i>dëcāk</i> 55
		<i>dica</i> 55
		<i>ditić</i> 55
		<i>djever</i> 209, 240, 293
		<i>družina</i> 300
		<i>dvojak</i> 99

- faša, fašo (paša)* 216
fela 305
fiata, fetii < ar. feata 90
fičor 90
fičur 90
(ciacavian) fižža 256
(ciacavian) filžo 256
frajar 157

glota 301
goveti 165

kapara 163
kapor(is)ati 163
kopana 55
kópil, -l, -le, -o, -lan, -ad
 61, 71
kum 240, 242, 252
kuma 246, 252
kumača 129
kumče 242, 253
kuňada 209
kunpar 240

látinin 308
lejja 276
ljena 276

mačeha 228
maidenji 166
maja 32
májka (majka) 38
mater 32
mlada (mladi) 160
mladozeňa 160, 166
mošá 14
mul, mula 71
muž 167

naja 273
nana 273
nena 138, 269
nèvjesta 181

obnuk (odnuk) 100
očuh 223
odraslo 62

ordija 325
ortak 192
ozena 160

pastorče 230
pašenog 216
pilijtn 256
pobratim 124
praded 5
prijatelj 217
prijateljica 217
prvi 144
punica 202

rasad 326
rod 316
rodbina 41, 316
roditelj 41, 316
ručni dever 115, 210

samica 170
santul (santolo, -a) 240
 246
senco (sinco) 44
séka 289
sestrič 100
sestrična 103
sin 44
snaha 209, 215
soj 321
spica 322
špure 77
starac 41
strina 198
stari svat 242
stric 134
sulal, sulta (sulli) 240, 249
 256
svadbica 246, 249
svak (svast) 312
svejdok 216

tajko 29
fast 101
teta 30
tétak 29, 140
tétka 30

udovac 230
udovica 234
ũjka (ujak) 131, 134
ujna 142, 143
unuk 100

vičor (ak) 90
vnuk 100
vojino (vojno, voinu) 199

zaručnica 157
zena 176
zenka 170
zenská 170
zel 207

**SLAVĀ VECHE
 Ńi SLAVĀ COMUNĀ**

baba 18
bratisi 111, 120
bratъ 120
chlacъ 98
čel'adъ 301
АЕАѢ 17
druzika 296
dvorinkŭ 296

ГОЛѢМЪ СТРУЦЪ 136
goveti 165

inoplemeniku 325

kupetra 255

jezikŭ 308

lagodimu 157
lejja 276
ljude 71

mašteha 228
mladu 164
МОША 14
МОША 14
МАЛИН ОУНКА 137

narodu 315
neleapu 74

невіста 181	SPANIOLĂ	<i>mir</i> 161
обржчатн 157	<i>bonico</i> 3	<i>niné, nené</i> 40, 269
обржчнтн 157	<i>borde</i> 71	<i>ocak</i> 303
обржчьникъ 157	<i>espurio</i> 77	<i>o ğlu, oğl</i> 44
<i>obrůšie</i> 315	<i>fraileSCO</i> 115	<i>ordy (urdy)</i> 326
<i>otci</i> 325	<i>frailia</i> 117	<i>ortak</i> 197
<i>otičina</i> 325	<i>hermano</i> 107	<i>redjă</i> 325
пра 5	<i>hijo(hi)di puta</i> 94	<i>soi</i> 321
плодъ 64	<i>tio-tia</i> 133	<i>taife</i> 300
плоднтн 65	SUEDEZĂ	<i>zadé</i> 44
<i>pradědъ</i> 5	<i>hrisungr</i> 70	ȚIGĂNEASCĂ
<i>prapoditeľ</i>	TĂTARĂ	<i>dad</i> 282
<i>pravъnikъ</i> 5	* <i>felneĝa</i> 95	<i>dada</i> 282
принасъ 73	TRACĂ	<i>puri</i> 20
<i>prijateľi</i> 276	<i>poris</i> 53	<i>puria</i> 20
<i>plemen</i> 320	TURCĂ	UCRAINEANĂ
раз 5	<i>baba</i> 20	<i>badeo</i> 267
<i>rodŭ</i> 315	<i>babalyk</i> 299	<i>baistriuĉoc</i> 75
<i>stepenŭ</i> 326	<i>badjanaĝ</i> 209	<i>bajstruk (bajstruku)</i> 75
<i>synŭ</i> 44	<i>bekiarъ</i> 230	<i>bădika</i> 265
<i>teta</i> 30	<i>damar</i> 312	<i>bitanga (bytanga)</i> 76
<i>tižŭ</i> 289	<i>dada, dadŭ (dady)</i> 282	<i>buna</i> 8
вѣанкаа лвалѣ 137	<i>djins</i> 307	<i>bunica (bunika)</i> 8, 14
SLOVACĂ	<i>dondou</i> 162	<i>chrystianyn</i> 193
<i>baca, batko</i> 267, 268	<i>familja</i> 170	<i>челядь</i> 55
<i>fiĉur</i> 90	<i>fitnegi</i> 95	<i>fată</i> 90
<i>fiĉureni</i> 90	<i>ĝed-bi-ĝed</i> 306	<i>fiin</i> 257
<i>fiĉurow</i> 90	<i>halalim</i> 176	<i>fijin</i> 257
<i>dial. nevesta</i> 181	<i>lala</i> 134	<i>filina</i> 257
SLOVENĂ	<i>millet</i> 312	<i>flekeu (flekeu, flekew)</i> 98
<i>baĉa</i> 267		<i>golota</i> 301
<i>bat'a</i> 267		<i>kôpil (kopel)</i> 61
<i>batko</i> 267		<i>kopel'a</i> 61
<i>probratim</i> 124		<i>kopel'aty</i> 61
<i>ujĉek</i> 131		
<i>ujek</i> 131		

koyt 61
koru 61
kumnat 213

moša 14
mošul 14
matuša (матуся) 137,
 138

napaška 243, 247
napaško 243
nelntka 74
peŋja 273
peŋjo 269
perit 100
v. nevista 181

pobratalt-si 124
pokazeti 295
покрѹтка 75

свшка 296

tatunъ 28
tatunъo 28
tovarys 122

yũko 131

D. VALDENS

bunikk 3

D. VEGLIOT

capar, capare 163
seraur 125

D. VENET

barba 134

fio d'anema 58
fameia 170
fiozza 256

sântel-sântla 240

zenero 204

CUPRINSUL

	Pag.
Cuvânt înainte	VII
<i>I. Rudenia de sînge în linie dreaptă</i>	
Bunic	3
Bunică	6
Auș	8
Bătrîn — bătrînă	9
Bit — bită	11
Papucă	12
Moș	12
Moașă	15
Dedă	16
Babă	17
Tată	19
Tătin	25
Taică	28
Tete	29
Babacă (băbacă, babac)	30
Mamă (mumă, imă, mumină)	31
Maică	38
Neneacă (nineacă)	40
Părinte — părinți	40
Fiu	43
Fie	46
Fiiică	47
Făt	47
Prunc	49
Pruncă	54
•Copil	54
•Odraslă	62
Mladă, mlădiță	62
•(V)I,ăstar(ă)	62
•Odor	63
Naștere (născătură)	63
Plod	63
•Poroboc	64
Progenitură	64
•Țică	64
Nicule, nicușoară	65
Nat	65
Mezin(-ă)	66
Prisle(a)	67
Zăprste(a)	67
Năprstoc (-oacă)	67
Răsunoi (rusunoi, rusuroi, rusuroniu) etc.	67
Copil din flori	68
•Copilă	78
Cocon (cucon)	79
•Cocoană (cucoană)	81
Băiat	82
Băiată	86
Fecior	86
Fată	90
•Fecioară	96

	Pag.
Flăcău	97
Geamăn(-ă)	99
Nepot	100
Nepoată	102

II. Ruđenія de sînge în linie colaterală (alianță)

Frate	107
Brat(ă)	120
Ciuce (ciucă)	121
Frate de cruce	121
Tovarăș(-ă)	122
Firtat (fărtat)	122
Soră	125
Soră de cruce	128
Surată	128
Mătcuț(ă)	130
Uică	130
Unchi	131
Mătușă	137
Tanti	142
Ună	142
Ceică	143
Văr	143
Vară	149

III. Ruđenія prin încușcîre (alianță)

Logodnic(-ă)	157
Mire	157
Mireasă	162
June	163
Tînăr(-ă)	164
Gov(i)e — goğ(i)e	164
Mărit	165
Însurățel (-țică)	166
Mladojăna	166
Bărbat	167
Femeie	170
Soț — soție (soață)	174
Om	179
Nevastă	181
Muiere	185
Boreasă	191
Creștin(-ă)	193
Gospodar, gospodină	193
Jupîn(-easă)	194
Gazdă	195
Conso(a)rte — consoartă	196
Consoț(-oață)	196
Hazaică	196
Pereche	196
Ursit(-ă)	197
Ortac(-ă)	197
Român (rumân)	197
Voinea (voiniu)	198
Zestraș, zestroii	199
El, ea, dumneata	199

	Pag.
Socru	201
Soacră	202
Ginere	204
Zet (Zât)	207
Noră	207
Snaia	209
Cumnat(-ă)	209
Șogor (-ișă)	213
Tătăișă	214
Călină	215
Znaică	215
Fășiu	216
Cuscru — cuscră, cuscru	216
Tată vitreg	219
Mamă vitregă	223
Meștehă (maștihă)	226
Fiastru — Fiastră	229
Văduv	230
Văduvă	232

IV. Rudenia convențională

Nănaș—naș	239
Nănașă—nașă	244
Nun—nună	247
Cumătru—cumătră	249
Cumbară	255
Fin—fină	256

V. Termeni de politețe și respect între rude

Bade	261
Baci	267
Nene (neică)	269
Nan—nană (naică)	273
Bașu (bășă)	275
Ceace	275
Prieten (-ă)	276
Lele	276
Leică	281
Lolă—lală	282
Dadă	282
Dodă	283
Daică (doică, dîcă)	283
Didă	284
Tață	284
Gagă	287
Gaică	288
Boșă	288
Mică	288
Secă	289
Tiz(-ă)	289

VI. Termeni din atmosfera semantică a nunții

Dever (diver)	293
Corinteu	293
Dîrzar	293

	Pag,
Terfari	294
Călțunar	294
Otfial (otfel)	294
Pochinzer	295
Chemător (soare)	295
Vornic	295
Vătășel	296
Drușcă	296
Sfașcă	296

VII. *Termeni care exprimă ideea generală de rudenie*

Babalic	299
Cimotie	299
Familie	299
Gloată	301
Celed	301
Casă	302
Ogeac	303
Flamă	304
Legătură	304
Heredie (hereghie)	304
Fară	305
Fel	305
Fălie	305
Fier	306
Foaită	306
Get = beget	306
Gint	306
Gintă	307
Lătină	307
Limbă	308
Liftă	309
Mărădic	309
Nație	309
Neam	310
Nemzat	314
Norod	315
Obârșie	315
Porodiță	315
Rod	315
Rudă	316
Sămânță	319
Singe	320
Soi	321
Spîță	321
Viță	322
Os	322
Linie	322
Generație	323
<i>Termeni rari sau efemeri</i>	323

VIII, *Concluzii generale*

IX, *Bibliografie și abrevieri*

Bibliografie	349
Abrevieri	360
Lista hărților	361
Indice	363

Redactor responsabil: ECATERINA IONAȘCU
Tehnoredactor: ION DIACONESCU

*Dat la cules 29.01.1966. Bun de tipar 30.04. 1966. Apărut 1966.
Tiraj 4400 ex. Hârtie velină de 80 g/m² format 16/70×100. Coli
editoriale 35,59. Coli tipar 26. A/13489, CZ. pentru bibliotecile
mari 459-316.4:392.31. CZ. pentru bibliotecile mici 4R-3:392.3.*

Intrepr. Poligrafică „Informația”, Str. Brezoianu nr. 23-25.
Bacărești, Republica Socialistă România, comanda nr. 48

